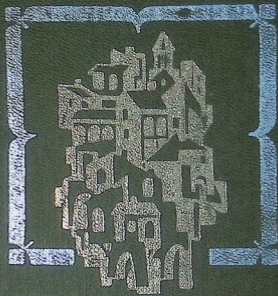

K 195 791
3

საქართველოს
საქართველოს
საქართველოს

მოსკოვი შენი ნიშნები

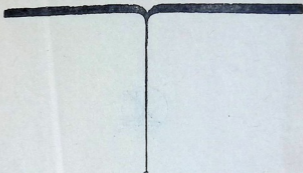

საქართველოს

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის
ისტორიის ინსტიტუტი

იოსებ ჭავჭავაძის

თხზულებანი

5 ტომად

იოსებ ბერიშვილი

ტომი

V

ნაქვევები,
წერილები,
ჟოჟონებები,
სიტყვები

გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“
თბილისი, 1985

ს + 8509 + 81091:8C + 81091:8CP + 851-99

84 Gr 7
8 856

1) ქართული რესტავრაცია 2) ხელ-ქართული
ლესტავრაცია უჩიბიგაობა 3) ქართული
სოფლები რესტავრაციული უჩიბიგაობა

სარედაქციო კოლეგია:

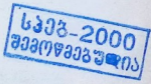
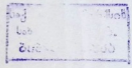
ალექსანდრე ბარამიძე
სოლომონ შუბანიშვილი
გიორგი ციციშვილი
აბაჰი ხინთიბიძე
სოლომონ ხუციშვილი
ვახტანგ ჯავახიძე
გიორგი ჯიბლაძე

ტომი გამოსაცემად მოამზადეს
და შენიშვნები დაურთეს:
ციხანა შიფშიძე
მზიულა ხუციშვილმა

ტომის რედაქტორი
გიორგი ციციშვილი

195-561
3
M

მეორე გამოცემა

7202-330
Γ — ბრძ. № 1018-85
M601 (08)85

კრილოვი და აკაკი წერეთელი

მეიგავე ივანე ანდრიას ძე კრილოვი (1768—1844) თავისი სახელის გაფენობით არ ჩამოუვარდებოდა თავისავე თანამედროვე დიდ რუს მწერლებს — პუშკინს და გოგოლს.

ამიტომ იყო, რომ საქართველოში — მიუხედავად იგავ-არაკების ტრადიციისა და საბას „სიბრძნე სიცრუის“ პოპულარობისა — პუშკინთან ერთად უხვად ითარგმნებოდა კრილოვის არაკებიც.*

კრილოვის თარგმნას ქართულ ენაზე ხანგრძლივი ისტორია აქვს. საქართველოში კრილოვის არაკების თარგმნა დაიწყო 1832 წლიდან. თვით კრილოვის სიცოცხლის დროს.

შეტად საინტერესოა ის გარემოება, რომ როცა კრილოვი თავისი შემოქმედების პირველ პერიოდში ფრანგ მეიგავე ლაფონტენით იყო გატაცებული, ჩვენს პოეტს ალექსანდრე ჭავჭავაძესაც უთარგმნია ფრანგულიდან იმავე ლაფონტენის სამი შესანიშნავი იგავე: „კრიკინასათვის“, „მგლისა და კრავისათვის“ და „თხისა და მგლისათვის“.

ივანე კერესელიძემ თავის „ცისკარში“ ეს ლექსები კრილოვს მიაკუთვნა, რაც აშკარა შეცდომა იყო! ეს ლაფსუსი გამოსწორებულია ჩვენს წიგნში (იხ. „ალ. ჭავჭავაძე“, 1940 წ., გვ. 156, 157, 159 და 332).**

* აქ არ ვეხებით „მელის წიგნის“ და ეზოპოსის იგავ-არაკების ქართულ თარგმანებს.

** ა. ჭავჭავაძის შემდეგ ლაფონტენი არავის უთარგმნია, მხოლოდ ერთმა მიმართა მას — ენმე ექვთიმე ჩიხელიძემ და ორ პატარა წიგნაკადაც გამოსცა ლაფონტენის თარგმანები ქუთაისში, 1911 წელს. ე. ჩიხელიძე გატაცებული იყო უცხო-

კრილოვის იგავ-არაკები ქართულად ბევრმა მწერალმა თარგმნა, ეს თარგმანები სხვადასხვა ღირსებისაა; ასეთი თანრიგობით ითარგმნა: გრიგოლ ორბელიანმა (1832), მიხ. თუმანიშვილმა (1833), ლუკა ისარლოვმა (1852), დ. მგალობლიშვილმა (1857), ივანე კერესელიძემ (1858), გიორგი ორბელიანმა (1863), აკაკი წერეთელმა (1862),* ალ. აკოფაშვილმა (1869), ანტონ ფურცელაძემ (1873), მიხ. ბებუთაშვილმა (1876), რაფ. ერისთავმა (1876), პ. ცახელმა (თვალჭრელიძემ), ფ. რუშაგელმა (მგელაძემ), ზ. ხითარიშვილმა, დავით გივიშვილმა და იონა თლუღელმა (ბელიაშვილმა).

რაფ. ერისთავმა კრილოვიდან 50-მდე არაკი დაგვიტოვა. ამ არაკების პირველ გამოცემას (1878 წ.) ასეთი ვრცელი სათაური აქვს: „იგავ-არაკნი კრილოვისა გადმოთარგმნილნი და გადაკეთებულნი რუსულიდან ქართულად და გალექსილნი, თავ. რაფიელ ერისთავისაგან“.

წიგნი იხსნება რაფიელ ერისთავის მშვენიერი წინასიტყვაობით. ჩვენ ამ პატარა წერილს მთლიანად მოვიყვანთ, როგორც ჩვენი ძველი მოღვაწეებისათვის დამახასიათებელ აზრს რუსული ლიტერატურის ქართულად გადმონერგვის შესახებ.

რაფიელ ერისთავი წერს: „მნიშვნელობა იგავ-არაკისა არის დევნა ბოროტ-მოქმედებისა და გასწორება ადამიანის მრუდის და უსაქციე-

უთის მეივავეთა შემოქმედებით: მან ჯერ კიდევ 1892 წ. „ჩეჩილში“ გამოაქვეყნა არა ურიგო თარგმანი ფედრას შემდეგი არაკისა:

ეზოპესმა სთქვა: ყოველ კაცს
თითო ხურჯინი ჰქონია,
ახლა ის კი არ გვეგონოთ,
შიგ აქვს რამ გასაყილია.
წინა თვალში ჰყრის ყველაფერს,
რასაც სხვა დააშავებსო.
უკანაში კი მას აწყობს,
რასაც თითონ იქმს აუებსო.
ამიტომ თვისი სიგლაზე
კაცს უჭირს სანახავათა,
სხვისი თვალწინ აქვს ყოველთვის
საკილავ-საძრახავათა.

(„ჩეჩილი“, 1892 წ., № 2).

* აკაკიმ კრილოვის ერთი ლექსი „მგზავრები და ძაღლები“ (პირველი რედაქცია) პირველად გამოაქვეყნა „ცისკარში“, 1862 წ. აგვისტოს ნომერში. ჩვენი პოეტი დიდი ინტერვალის შემდეგ კვლავ დაუბრუნდა კრილოვს (1889 წ.). უკანასკნელი კრებული წ. კ. გამ. საზ.-ებამ გამოსცა 1906 წელს (აკაკის სიცოცხლეში).

ლო ზნეობისა. ქართულს ლიტერატურას აკლია ამგვარი იგავ-არაკი, მქონდა რა სახეში განსვენებულის ი. კრილოვისაგან შეკრებილნი საუკეთესო იგავ-არაკები: ეზოპისა, ლაფონტენისა და სხვა ფილოსოფოსთა და ჩინებულად გალექსილნი მისგან რუსულს ენაზედ; აგრეთვე მრავალნი, ესე გვარნი, მისგანვე შეთხზულნი, — ვისარგებლე ამით და გამოვკრიბე მათგან ორმოცი ისეთი იგავ-არაკი, რომლებიც უფრო დაუახლოვდნენ ჩვენის ხალხის ნაკლულოვანების სურათებს და უფრო გამოიხატებოდნენ ქართულის ენაზედ მქვერათ და მდაბიოთ. ზოგი მათგანი გადავთარგმნე და ზოგი გადავაკეთე, და ყველა კი გავლექსე მოსწავლეთა ყრმათათვის, იმ განზრახვით, რომ მათ სიყმაწვილითგანვე შეისწავლონ და გაივარჯიშონ ადვილად მიმოხვრა ქართული ენისა, დაინახონ მნიშვნელობა იგავ-არაკებისა და დაინერგონ გულში, თუ ვითარ სასაცილოა ადამიანში საციცხავი ნაკლულოვანება და მრუდი და უსაქციელო ზნეობა, ან ვითარ საზიზღარია ბოროტული მოქმედება ბოროტისავე და უხასიათო კაცისა“.

ამ წიგნისათვის რაფ. ერისთავმა აირჩია ისეთი იგავ-არაკები, რომლებიც ქართველ ყმაწვილს აღზრდიდა წესიერად და ზნეობრივად აამაღლებდა. ეს დიდაქტიკური მიზნები რ. ერისთავმა მშვენიერად შეასრულა...

საქართველოში კრილოვის სახელი პირველად გავაცნო ჩვენმა დიდმა პოეტმა გრიგოლ ორბელიანმა. მას სამი ლექსი აქვს ნათარგმნი: „ვირი და ბულბული“, „სოფლელნი და მდინარე“ და „ნადირთა ჭირი“.

ეს არაკები გრიგოლ ორბელიანს უთარგმნია ახალგაზრდობის ხანაში, 1832—1833 წლებში, როდესაც ჩვენი პოეტი რუსეთში იმყოფებოდა (ქ. ნოვგოროდში).

გრ. ორბელიანს მოჰყვება ლუკა ისარლოვი. მის მიერ ნათარგმნი სამი არაკი დაიბეჭდა გ. ერისთავის „ცისკარში“ (1852 წ., № 5) და ერთიც განახლებულ „ცისკარში“ (1857 წ., № 10). ლუკა ისარლოვის კრილოვიდან ნათარგმნი აქვს სულ 33 ლექსი (იხ. მისი წიგნი, 1895 წ., გვ. 69—94). ლუკას თარგმანები ძალიან მდარე ხარისხისაა.

1876 წელს ცალკე წიგნად გამოვიდა მიხ. ბებუთაშვილის მიერ ნათარგმნი კრილოვის 52 არაკი. მიხ. ბებუთაშვილი თავის თარგმანებს მოწიწებით უძღვნის დიმიტრი ყიფიანს, რომელსაც, ალბათ, ამ წიგნის

რედაქცია ეკუთვნის. მიუხედავად ყიფიანის ავტორიტეტის, არც ეს თარგმანია მაღალი ღირსებისა.*

მძიმე და გაუჩორკნავი ლექსითაა შესრულებული ა. ფურცელაძის, დ. მგალობლიშვილის, ალ. აკოფაშვილის და ი. კერესელიძის თარგმანებიც.

კრილოვის მთარგმნელთა შორის სრულიად განსხვავებული ადგილი უჭირავს სამ პოეტს: აკაკის, რ. ერისთავს და ცახელს.

ცახელის (პარმენ თვალჭრელიძის) თარგმანებს მხოლოდ სახელმძღვანელოებში თუ შეხვდება კაცი („ბუნების კარი“, „ნერგი“, „გუთანი“ და სხვ.). ნიმუშად მოვიყვანთ ამ საინტერესო პოეტის მიერ მშვენიერად ნათარგმნ კრილოვის ერთ არაკს, რომელიც, ჩვენი აზრით, არ ჩამოუვარდება აკაკის მსუბუქტრთიან ლექსთწყობას:

გველი და გლეხი

გველი შეცოცდა გლეხთანა,
უთხრა: „ნუ მიცქერ მტრულადო,
აწ ჩემი შიში ნულარ გაქვს,
ვიცხოვროთ მეგობრულადო,
შენც თვითონ ჰხედავ, აღარ ვარ
იგი, რაც წინად ვიყავი,
ამ გაზაფხულზე მე ძველი
გამოვიცვალე მთლად ტყავი!“
გლეხმა მოუგო: „ვერ მაცდენ,
ვხედავ, ხარ იგივე გველიო,
ტყავი თუმც გამოგიცვლია,
გული გაქვს ისევე ძველიო!“
უთხრა და გამეტებულად
ყუთი დაარტყა მას ცული
და მატყუარა ცბიერსა
დააღევირა წამს სული.

აკაკის თარგმანები მაღალი პოეტური ღირსებებით არის აღბეჭდილი. ლექსთწყობის მრავალსახეობა აკაკის თარგმანებში თუმცაღა გამარტივებულია ორიგინალთან შედარებით, მაგრამ აზრის უბრალოდ გაშლასა და მკვეთრად გადმოცემაში აკაკის ბადალი არა ჰყავს. აქ გამოკრთის აკაკის პირადი ხასიათის სტიქია და მისი შემოქმედების თანამგზავრი — ნაზი ჰუმორი.

* მიხეილ არსენის ძე ბებუთაშვილი (1818—1882) ნიკოლოზ ბარათაშვილის სკოლის ამხანაგი იყო.

რა განსხვავებაა რაფიელ ერისთავის და აკაკის თარგმანებს შორის? რაფ. ერისთავის თარგმანები ფორმის მხრივ დედანს უფრო უახლოვდება. აქ ზუსტად არის დაცული კრილოვის ლექსთწყობის კანონი: იგივე სტრიქონების არათანაზომიერი გაშლა, რითმის ზუსტად დაცვა (ჯვარედინი თუ მოღვედილი), ერთი სიტყვით, ლექსის დედანთან მიახლოების მხრივ რაფიელ ერისთავის თარგმანებს აკაკის თარგმანებთან შედარებით უპირატესობა ეძლევა. მაგ., რაფიელს წუნდაუდებლად აქვს ნათარგმნი კრილოვის შემდეგი არაკები: „ყვავი და მელა“, „მაიმუნი და სარკე“ და განსაკუთრებით — „კატა და ბულბული“. ვის არ უსწავლია ეს უკანასკნელი ლექსი? ვის არ წაუკითხავს ზეპირად მასწავლებლის წინაშე? ჩვენი ყრმობის მოსაგონებლად ნებას ვაძლევ ჩემს თავს კრილოვის ეს ლექსი, რაფ. ერისთავის მიერ ნათარგმნი, მთლიანად მოვიყვანო:

კატა და ბულბული

კატა ბულბულს მიეპარა, ისეუბა და დაიჭირა...
მას დაუწყო აღერსობა (თან კლანკები გაუჭირა):

„სუ, ჩიტუნა,
ნუ გეშინიან,

მე არას გერჩი თავის დღეშია,
არა გიშავს-რა შენ ჩემს ხელშია,
არა მსურს შენი ტანჯვა და ცემა,
არც შეგკამ, ჩემი კნუტების მზემა...
ოღონდ იმღერე, გიქებენ სტვენას,
პირველს მგალობელს გიდრიან ენას,
მე მიქო მელამ შენი გალობა,
მეც გამაგონე, მიყავ წყალობა,

შენი გულისა,
შენი სულისა!..

შენ ხმა თურმე გაქვს ისეთი ტკბილი,
რომ კაცს მოუვა ერგოლა და ძილი...
მოჭუე. გენაცვა! რაღასა ნაზობ?
რაღას წრიპინებ და არ მალხაზობ?“
მაგრამ ბულბული თრთოდა, ეუთავდა,
კატის კლანკებში ძლივს-ღა სუნთქავდა!..

„აღარ გაანძრევ მაშ მაგ ენასა?

— განიშეორა ხელახლა ციკამ,
ბრიყვი ყოფილხარ, გამჩენსა ეფიკამ!..
მაგით ატყუებ შენ ქვეყანასა?..
მარტო წრიპინი, მარტო ჩხავილი?

ზომ კნუტებისაც მძაგს მე კნაელი!
დაერჩი მელასგან მოცრუებული—
და ამან უფრო მომიკლა გული!
ვხედავ, სტვენაში არ ხარ ვარჯიში,
შენ გალობისა არ მოგდგამს ჭიში!..

რახან არ იცი მღერა საჩემო,
ენახთ როგორი გაქვს მაინც გემო!“
სიტყვა და გამოხრა ჩვენი ბულბული,
ნიშნად-ლა დარჩა მარტო ბუმბული!..

მაგრამ საერთოდ რაფ. ერისთავის თარგმანები უფრო მწიგნობრულია, ხშირად გაჭიანურებულიც (მაგ. „გედი, კიბო და თევზი“) და ამიტომ ზოგიერთი მისი ლექსი ხალხში ვერ გადავიდა...

აკაკის თარგმანები კი, თუმცა ფორმით არ არის კრილოვისებური, თუგინდ ერისთავისებური, მაგრამ სამაგიეროდ გამთბარია შინაგანი ცეცხლთ და საესეა აკაკის ირონიის ნაპერწყლიანობით. აქ თავმოყრილია ქართული ხალხური მეტყველების უამრავი ნიმუში... და ხალხმაც ორივე ხელით მიიღო აკაკის კრილოვი.

დამახასიათებელია აკაკის და რაფიელის ლიტერატურული ურთიერთობა კრილოვის ლექსების თარგმნის საქმეში: აკაკი, როგორც ჩანს, რაფიელის თარგმანებისადმი არ იყო უარყოფითად განწყობილი; ეს ნათლად გამოკრთის ამ ორი პოეტის თარგმანთა ნუსხიდან: აკაკი წერეთელს რაფიელის რომელი თარგმანიც მოსწონებია, იმ ლექსისთვის ხელი არ უხლია, მეორედ აღარ უთარგმნია, თუმცა ამას ბოლომდე ვერ იცავს.

აკაკი კრილოვის თარგმანებზე ბევრს მუშაობდა. პოეტის სამურეხო ქალაქებში ამ თარგმნების რამდენიმე ვარიანტია შემონახული. აკაკი ამ თარგმნებს დიდხანს ასწორებდა, მაგრამ წაკითხვის დროს ეს როდი მოჩანს! სწორედ ამაშია აკაკის თარგმანების ღირსება. აკაკის ზოგიერთ თარგმანს რომ აკვირდება კაცი, ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, თითქოს პოეტს „ერთი ამოსუნთქვით“ შეუქმნია თავისი შედეგები. და პოეზიის საიდუმლოებაც სწორედ ამაში მდგომარეობს: ის ლექსი გადადის ხალხში და ის ლექსი იკითხება, ასე ვთქვათ, „წყალივით“, რომელიც დიდხანს არის პოეტის შინასკნელში დამენათევი, მერე ერთბაშად გადმოღვრილი ქალაქზე და დიდხანს „ნატანჯი“, ე. ი. ნამუშევარი! ჩემი აზრი რომ მარტივი იყოს, აი რას ვიტყვი: ლექსის დაწერასა და გამოქვეყნებას შუა ინტერვალია საჭირო მისი საბოლოო ჩამოძვრისა და დამუშავებისათვის — მიუხედავად იმისა, ლექსი ერთბაშად ამოითქვა, თუ დიდხანს იწერებოდა. აკაკი თავისი ორიგინა-

ლური ლექსების შექმნის დროს ამ დისტანციას ყოველთვის არ იცავდა... ამას, ალბათ, ჰქონდა თავისი მიზეზები, რომელთაც ახლა ჩვენ აქ არ შევეხებით, ვიტყვით კი, რომ აკაკი კრილოვის არაკებს დიდხანს ამუშაებდა, ხშირად მას ერთი ლექსი ორჯერ აქვს ნათარგმნი. აკაკიმ თავისი სიცოცხლის დროს კრილოვი ხუთჯერ გამოსცა, და წარმოიდგინეთ, ზოგიერთი ლექსი ძველ გამოცემასთან შედარებით გაშალაშინებულიც აქვს! აკაკიმ კრილოვის ლექსების თარგმნისათვის აირჩია რეკამარცვლოვანი შაირული ფორმა და სტრიქონებს მისცა სილბო და სინატიფე.

რაც შეეხება რუსული არაკების შინაარსის სისწორით გადმოცემას, ამ მხრივ ორივე პოეტი სცოდავს... რაფიელიც და აკაკიც მეტად თავისუფლად მოეპყრნენ რუსეთის გამოჩენილ მწერალს, მაგრამ ეს საძრახისად როდი ჩაეთვლებათ. თარგმანი (მე ვლაპარაკობ მხოლოდ ლექსებზე) ზოგჯერ უფრო ელასტიური გამოდის, როცა დედანს ოდნავ აცილებულია, მე ვამზობ „ოდნავ“, რადგან რითმა ყველა ენაზე ირაციონალურია და მისი თარგმნა არ შეიძლება. ჭერ კიდევ ცნობილმა მთარგმნელმა ეუკოვსკიმ ისიტყვა: „პროზად მთარგმნელი მონაა ავტორისა, ხოლო ლექსად მთარგმნელი — ავტორის მეტოქე“.

რასაკვირველია, ჩვენ შორსა ვართ იმ მოსაზრებიდან, რომ მთარგმნელმა დედანი დაამახინჯოს, ლექსში მოხსენებულ „ქალაქს“ ადგილმდებარეობა შეუცვალოს და სხვ., როგორც ეს ჩაიდინა კრილოვის მეორე მთარგმნელმა მიხ. ბებუთაშვილმა:

ყოველთვის ღონიერთანა უღონო არის მტყუანი,
ამის მაგალითს ჩვენ ვხედავთ ს ა ქ ა რ თ ვ ე ლ ო შ ი ხშირადა...

და სხვ.

(იხ. მისი „იგავნი“, გვ. 11, „მგელი და ბატყანი“).

აშკარაა, აქ სიტყვა „საქართველო“ მთარგმნელის მიერ არის ჩამატებული!

ასევე „გაქართველებულია“ იმავე ბებუთაშვილის მიერ კრილოვის ლექსი „ორი ვაჟი“ („Два мальчика“):

ეხ! სასურველო, მე ვხედავ, რომ სრულად დაგვიწყებია:
ჩვენი ქ ა რ თ უ ლ ი ანდაზა, რაც ეხლა მომგონებია:
„ხერხი ჭობია ღონესა,
თუ ვაჟი მოიგონებსა“ (გვ. 89).

რაფ. ერისთავი სულ სხვანაირად იქცევა. იგი შინაარსს ძირითადად არა ჰღალატობს. ლექსთწყობასაც რუსულს უახლოებს, ხოლო იგავის

დასკვნითი ნაწილი, სადაც ზნეობრივი ელემენტი ტყრცილვებს, ^{ნაშა} რად დასაწყისიდან დასასრულში გადმოაქვს და მას ქართული ანდაზებით და გამოთქმებით ავსებს... აკაკი წერეთელი კი კრილოვის ^{წარმოშობის} თემას თავისებურად თხზავს, იგი ამ მხრივ მართლაც მონა კი არ არის ავტორისა, არამედ მოქიშპე. ერთი შეხედვით თითქოს აქ არის მეორე ავტორობის პრეტენზია, თუმცა ამაზე სრულიად არც უფიქრია ჩვენს პოეტს. მაგ., ლექსს „დათვის წვეულებას“ ქართული ნიადაგი ისე მოხდენილად აქვს გამონახული, რომ იგი თითქმის ორიგინალური ლექსის იერს ატარებს... ვის არ ახსოვს ეს ადგილი:

მელაყუდამ ტაში დაპკრა
ამფერ, ჩემო დათუნა!

და სხვ.*

კრილოვის სტილი აკაკიმ გაათავისებურა და მისცა მას აკაკისებური ელფერი... აიღეთ, თუნდაც, შემდეგი ნაწყვეტები:

— შენი ყივილის კირიბე,
რა კარგად ჰგალობ, მამალო,
ნეტაე, სულ შენთან მამყოფა,
ყური დაგიგდო მალმალო!
— შენ რაღა ჩემზე ნაკლე ხარ,
მაგას რას ამბობ, გუგულო,
ვინ დაგიწუნებს გალობას,
თუ არ უგრძნობი, უგულო!

(„გუგულო და მამალო“).

ლექსი „პატარა მუხა“ („Дерево“) აკაკის მიერ სრულიად გადასხვაფერებულია... ასევე ითქმის რუსული სახელების გადმოქართულებაც-ზედაც:

ერთხელ თე დო მ უთხრა ი ლო ს:
კლასში მისვლას კი მოვასწრებთ.

(„ორი ბავშვი“).

ან ეს თარგმანი ავილოთ:

* „დათვის წვეულების“ რუსული ტექსტი პირველად გამოქვეყნდა 1870 წ., ავტორის სიკვდილის შემდეგ (იხ. „Русская старина“, 1870 წ., № 7, გვ. 82), კრილოვის ერთ მკვლევარს ეს ლექსი არ შიანია კრილოვის ლექსად და მას სადაოდ სთვლის (В. Кеневич: „Библиограф. и истор. примечания к басням Крылова 1878 г., стр. 259). ეს ლექსი — „Обед медведя“ — ბოლო გამოცემიდან ამოგდებულია...

— გამარჯობა, ივანე!
 — გაგემარჯოს, გოგილო!
 — როგორა ხარ, რასა იქ?
 ხომ ყარგად ხარ, ძმობილო?

(„გლეხების საუბარი“)*

აქ რუსული სახელები შეცვლილია ქართული სახელებით. Федуша — თედო, Сеня — ილო, Фадей — ივანე, Степан — სისონა, Егор — გოგილო, Савва — გაბრიელ და მთელი დიალოგი აკაკის თარგმანში ისე მიმდინარეობს, თითქოს ქართველი გლეხები საუბრობენ (სახელების გაქართულებას არც რაფიელ ერისთავი ერიდება: Степанушка — თედუა, Федя — გიგო, Сеня — სანდრო და სხვ.).

აკაკის მიერ „ქირვეული თამადა“ (რუსულად — „Демьянова уха“) ისე ოსტატურადაა გადმოღებული, რომ მისი შინაარსი ქართული ქეიფის შთაბეჭდილებას სტოვებს (კრილოვი ჭამას აძალებს სტუმარს, აკაკი — ლეინის სმას). მკითხველმა რომ ნათლად წარმოიდგინოს, თუ როგორი ქართული ხასიათი მისცა აკაკიმ ამ რუსულ ლექსს, მოვიყვანოთ ორივე ტექსტი:

ДЕМЬЯНОВА УХА

«Соседушка, мой свет!
 Пожалуйста, покушай!
 — «Соседушка, я сыт по горло», — «Нужды нет,
 Еще тарелочку; послушай:
 Ушица, ей-же-ей, на славу сварена!»
 — «Я три тарелки съел!» — «И полно, что за счеты;
 Лишь стало бы охоты, —
 А то во здравье: ешь до дна!
 Что за уха! Да как жирна:
 Как будто янтарем подернулась она!
 Потешь же, миленький дружок!
 Вот лещик, потроха, вот стерляди кусочек!
 Еще хоть ложечку! Да кланяйся, жена!»
 Так потчевал сосед-Демьян соседа-Фоку
 И не давал ему ни отдыха, ни сроку;
 А с Фоки уж давно катился градом пот.
 Однако же еще тарелку он берет,
 Сбирается с последней силой,
 И очищает всю. «Вот друга я люблю!»
 Вскричал Демьян: «Зато уж чванных не терплю;
 Ну, скушай же еще тарелочку, мой милый!»
 Тут бедный Фока мой,
 Как ни любил уху, но от беды такой,
 Схватил в охапку

* ამევე ლექსში „Два мужика“, სადაც ავტორს „ლუდი“ აქვს მოხსენებული, იქ მთარგმნელს „ნუნუა“ გაუღექსავს, ხოლო „საყინულე“ აკაკის შეცვლილი აქვს „მარანად“ („пошел в ледник за пивом“).

Кушак и шапку. —
Скорей без памяти домой,
И с той поры к Демьяну ни ногой.
Писатель, счастлив ты, коль дар прямой имеешь:
Но если помолчать во-время не умеешь,
И ближнего ушей ты не жалеешь:
То ведай, что твои и проза и стихи
Тошнее будут всем Демьяновой ухи.

ეხლა ქართულად მოვისმინოთ:

პირველი თამაზა

— დალიე, ღმერთმა შეგარგოს!
გადაჰყარ, ჩემო ძამია!
— დამაცა! რა დროსი არის,
ჯერ პურიც არ მიჭამია!
— რა ეუყოთ! ვერ მოესწრები?
წინ არ გიწყევია საკმელი?
ალავერდს მოვალ, დაიჭი,
ამ სასმისს მოჰკიდე ხელი!
ოჰ, აგრე არ სჯობს? გამოს!
ჩაეღურტე, შენი სულისა!
ახლა ეს თასიც დაცალე,
ძაგანაც გამაგულისა!
— ასე ზედიზედ? რას ჩქარობ?
დამაცა, სული მოვითქვა,
უზმონედ ღვინომ მიხამა,
გულზე დამაწვა, როგორც ქვა!
— არა უშავს-რა, გადივლის,
„მოჰკლასო ხარი თივამო“,
მასპინძლის სადღეგრძელოა
და ნუთუ გულით არ სვამო?
— არ შემოძლია და რა ექნა?
— ჰე, ნუ ხარ ჭირვეულიო!
ორივე ხელით იჭმევა
ქადა, თუ გულობს გულიო!
აგრე არა სჯობს? შეგარგოს,
დაცალე, რისა გრცხვენია?
გწყალობდეს მაგის ზედაშე,
ხომ ზედაც ლალის წვენია!
ეს აზარტეშაც დაცალე,
შეკრული ნუ გაქვს კბილები!
უნდა დაელოცოთ მასპინძლის
ქარგი ცოლი და შვილები!
— მოვედვი, ბატონო!—რა გიშავს!

— რა ვქნა, რომ მეტს ვერ ავიტან!
 — გაბედე! რა დროს ეგ არის,
 მაღაც მოგივა თანისთან
 რომ მოუწყინო მასპინძელს,
 სირცხვილი არის, ზომ იცი!
 — კი, მაგრამ არ შემიძლია,
 არც ჭერი ვადის, არც ფიცი?
 ძალას ატანდა ამგვარად
 ერთხელ სტუმარსა თამადა,
 სტუმარს კი ნაძალადევი
 ღვინო მიაჩნდა შხამადა.
 არ იქნა, აღარ მოეშვა
 და რომ არ მისცა საშველი,
 ზე წამოვარდა სუფრიდან,
 ქუდს მიატანა მან ხელი
 და თავს უშველა, გაიქცა:
 თავს ვერ შევსწირავ ღვინოსო,
 მასპინძელიც და თამადაც
 ღმერთმა კი შეარცხვინოსო!*

როგორც მკითხველი შეატყობს, აქ, გარდა ქართული შინაარსისა, ბევრი ანდაზები და გამოთქმებია ჩვენი ფოლკლორიდან ამონარიდი: „მოჰკლასო ხარი თივამა“, „თუ გული გულობს, ქადა ორივე ხელით იჭმევა“... აკაკის ასეთი გამოთქმები თითქმის ყველა თარგმანში აქვს მოყვანილი: „მგელი წაიღებს ყოველთვის დედის წინ წასულ კვიცსაო“, „რა გაჩქარებდა, უტკივარს რისთვის იტყენდი თავსაო“, „შენ გეუბნები, რძალო და, მულო, შენ გაიგონეო“, „სუყოველთვის ვერ მოიტანს კოკა წყალსაო“, „საიდან სადაო, წმინდა საბაო“. ზოგიერთ მის თარგმანს არ აკლია არც ჩვენებური „ლეკური“ და „დავლური“, არც „აზარფეშა“ და არც ქართული „მწვადები“. ერთ თარგმანში („პარნასი“) აკაკის კანდელაკების ცნობილი გალობაც აქვს გამოყენებული („ჰგონიათ რომ გალობენ ნამდვილ კანდელაკურებს“).

აკაკი, კრილოვის ლექსების თარგმნის დროს, ზშირად შოთას აფორიზმებსაც იშველიებს:

ყველას აქვს თავ-თავისი დრო,
 სალხენს თუ სამწუხაროსა!

* ეს ლექსი — „დემიანეს მასპინძლობა“ — თარგმნა აგრეთვე მ. ბებუთაშვილმა (იხ. მისი კრებული, 1876 წ., გვ. 63) სათაურით „პეტრეს სადილი“, რომელიც წარმოადგენს იმის ნიმუშს, თუ როგორ არ უნდა ითარგმნოს კრილოვი.

„ერთი წავე და სხვა მოვა
ტურფასა საბაღნაროსა“.

(„პატარა მეხა“)

ან კიდევ:

„სიტყვა სხვაა, საქმე სხვაა,
შუა უზის დიდი ზღვარი“,
და მიტომაც გასაქირში
აკეს გაურბის მეგობარი.

(„გაქირვებაში ჩავარდნილი გლეხი“).

აკაკი რუსულ დედანს უფარდებს ჩვენს ქართულ შაირებსაც. მაგ.,
ვინ არ იცის ეს ხალხური შაირი:

გაუსვი და გამოუსვი,
ვითომც კიანურიაო—
მეზობლის ქალს ხელს ნუ ახლებ,
ისიც შინაურიაო.

ამ ლექსიდან აკაკიმ პირველი ორი სტრიქონი გადაიტანა კრილო-
ვის არაკში და გამოვიდა ასე:

მგელი ფიქრობს: „მეც ეს მინდა
მათი სისხლი მწყურიაო!“
—გაუსვა და გამოუსვა,
ვითომც კიანურიაო“.

(„პრელი ცხვრები“).

აკაკი კრილოვის არაკების დასკვნით ნაწილს (მორალს) თავისებუ-
რად იყენებს... როგორც ცნობილია, კრილოვი ზოგჯერ ლექსის ფი-
ნალს სამ-ოთხ ხანაში ათავსებს. აკაკის ფინალი კი ყოველთვის მოკლეა
(ერთი ხანა). აკაკი იგავ-არაკის მორალს ხშირად გვერდს უვლის, არ
თარგმნის, ეს მაშინ, როცა არაკის აზრი ისედაც ნათელია. და დასკვ-
ნას მკითხველის გონებას ანდობს. ხან კი, პირიქით, თვითონ უმატებს,
თუ ასეთი ავტორს არ მოეპოება. მაგ., მშვენიერი ლექსი „ცხვრები და
ძაღვები“* ორიგინალში არ თავდება ისე, როგორც მთარგმნელს —
აკაკის აქვს. ამ ლექსის შინაარსი ასეთია: ერთმა მეცხვარემ მგლების
შესაშინებლად ძაღვები გაიმრავლა. მართლაც, მსუნაგი მგლები ჩა-
მოშორდნენ ცხვრის ფარას, მაგრამ იმ ძაღვებში ბევრი ავი ძაღლიც
ერია და ჩვენს მეცხვარეს ფარა ნელ-ნელა შეუთხელეს. კრილოვის

* ეს არაკი ფ. რუშაველმაც გადმოიღო: „ძაღლი და ცხვრის ფარა“ („ჩეჩილი“, 1889 წ., № 3).

ლექსი აქ თავდება. მთარგმნელმა კი ამ იგავს ბოლო გაუკეთა, რომელიც ქართულად ასე უღერს:

და მაშინ კი სთქვა მეცხუარემ:

მგლებს რალად ვდებდი ბრალსაო?

მუნდა მგელს შეეუქამიეარ

და თუნდა მგლის ფერ ძაღლსაო.

კრილოვს ერთი არაკი აქვს „სამცოლიანი“, სადაც ავტორს ნამდვილი ამბავი ჰქონია გალექსილი. როცა ეს საქმე სასამართლოში გადასულა: დასაჯონ თუ არ დასაჯონ სამცოლიანი ყმაწვილი, ერთ მსაჯულს უთქვამს: „ჩვენ რალა გვეთქმის, კრილოვმა ჩვენზე ადრე გამოუტანა განაჩენიო“. მართლაც, კრილოვს თავისებურად აქვს ეს საკითხი გადაპრილი: „დამნაშავემ სამივე ცოლთან ერთად იცხოვროს და ეს იქნება მისი სასჯელიო“. როგორია ამ ლექსის დასკვნა?

И этот приговор такой наделал страх.

Что с той поры на трех женах

Никто в том царстве не женился.

აკაკიმ ეს ფინალი ასე გააკეთა:

ამ ამბავმა მთელი ხალხი

იმნაირად შეაშინა,

რომ არათუ სამი ერთად—

ძლივს მიჰყავდათ ერთიც შინა!*

რა თქმა უნდა, ამ ქართულ თარგმანში უფრო მეტი გონებამახვილობაა და წმინდა აკაკური ღიმილი.

ასევე ვირტუოზულად აქვს ნათარგმნი აკაკის კრილოვის „ორი ძაღლი“... ალბათ იმიტომ, რომ ამ ლექსის შინაარსი მთარგმნელს აგონებდა იმდროინდელი ზოგიერთი მოღვაწის საქციელს, რომელნიც სხვადასხვა ხერხით ცდილობდნენ წინ წაწევას...

აკაკის გატაცება კრილოვის იგავეებით არ არის შემთხვევითი მოვლენა. ორივე პოეტს ახასიათებს ნამდვილი იუმორი. ამ მხრივ ისინი გასაოცრად ენათესავენებიან ერთმანეთს. მოიგონეთ აკაკის საკუთარი იგავ-არაკები (და განა მართო იგავ-არაკები?) „ღამურა“, „კატა და ლომი“, „დათვი და შინდი“ და დარწმუნდებით ჩვენი სიტყვების სიმართლეში.

აკაკი კრილოვის არაკებს თარგმნიდა მოხასიათებით, არა სისტემა-

* ამ ლექსის ბოლო მ. ბეგუთაშვილის ზუსტი თარგმნით ასე იკითხება:

„ამ განჩინებამ ასეთი შიში ჩაუგდო ერს გულში,

რომ აღარავის არ მოსდის სამი ცოლის შერთვა ფიქრში.“

ს.პ. სსრ კ. მარქსის
სახ. სახ. რესპუბლ.

ტურად (1862 წ., 1889 წ., 1890 წ. და 1904 წ.). კრილოვის არაკი „გამ-
ვლელი და ძაღლები“ აკაკიმ პირველად თარგმნა 1862 წელს, როცა
იგი 22 წლის პაბუკი იყო (დაიბეჭდა ჟურნალ „ცისკარში“ 1862 წ.,
№ 8). 1889 წელს წერა-კითხვის საზოგადოების დავალებით და შემ-
დეგში, 1904 წელს, იაკობ გოგებაშვილის თხოვნით აკაკიმ ხელი მოჰ-
კიდა კრილოვის სხვა არაკების თარგმნასაც. ჟურნალი „კვალი“ წერდა:
„წ. კ. საზოგადოებამ შეიძინა აკაკის მიერ ნათარგმნი კრილოვის არა-
კები, პოეტის დაუსრულებია 300 ლექსის თარგმანი“ („კვალი“, 1902 წ.,
№ 39). მაგრამ აკაკის, როგორც ვიცით, თარგმნილი აქვს არა სამასი,
არამედ 152 იგავ-არაკი!.. (სამასი იგავ-არაკი თვითონ კრილოვსაც არა
აქვს შეთხზული!). აკაკის მიერ ნათარგმნი კრილოვის არაკები ცალკე
წიგნად გამოვიდა რვაჯერ: 1891, 1893, 1898, 1901, 1906, 1918, 1937,
1941 — და ყოველთვის დიდი ხალისით იკითხებოდა და დღესაც ის-
წავლება ჩვენი მოზარდი თაობის მიერ. ცნობილ პედაგოგს ილია ფე-
რაძეს კარგად შეუნიშნავს, როცა გვიამბობს, რომ „აკაკის თარგმანს
მოწაფეები ადვილად სწავლობენ“ (იხ. „მწყემსი“, 1895 წ., № 12).

კრილოვის შემოქმედების პოპულარიზაციის საქმეში აკაკი წერე-
თელმა უაღრესად დიდი როლი შეასრულა.

რა არის იგავ-არაკი? როგორც ცნობილია, იგავ-არაკი არის პატარა
ფორმის სიუჟეტური პოემა, სადაც ალეგორიულ ხაზებში ასახულია
მტკივნეული ვითარებანი იმ ეპოქისა, რომელშიაც პოეტი ცხოვრობს.
ილია ჭავჭავაძის აზრით, „იგავი, არაკი, ზღაპარი იმისთანა სახეა,
კანია აზრისა, რომელიც საკუთო და საზნეო ჭეშმარიტებას ზედმი-
წევნით გვიხატავს ხორცშესხმულად, ჰკუას გვასწავლის, გვარიგებს,
ზნეს გვიწურთნის, აესა და კარგს გვანიშნებს ერთმანეთში გასარჩე-
ვად... [ეს] მაღლია, რომლითაც ასე გამოჩენილნი არიან ეზოპე, ლა-
ფონტენი, გრიმები — ძმანი, ანდერსენი, კრილოვი, საბა ორბელი-
ანი და სხვანი, — ამ სახით მქადაგებელნი სიბრძნისა და ჭეშმარიტე-
ბისა“.

იგავ-არაკების მწერალი ამისთვის იყენებს ცხოველებს, ფრინვე-
ლებს, მცენარეებს, ალაპარაკებს მათ ადამიანურ ენაზე და ამრიგად
ეფარება ალეგორიის ნიღაბს.

იგავ-არაკების მამამთავრად ითვლება საბერძნეთის მწერალი ეზო-
პოსი, რომელიც ცხოვრობდა ჩვენს ერამდე მეექვსე საუკუნეში.*

* საქართველოში ეზოპოსს ჩვენი ძეგლები კარგად იცნობდნენ (თარგმანები
დარჩენილია ხელნაწერებად). ეზოპოსის იგავ-არაკები ქართულ ენაზე პირველად
დაიბეჭდა ვენეციაში. აი, ამ წიგნის სათაურიც: „იგავნი იეზებოს ფილოსოფოსისა-

საფრანგეთის მწერალმა ჟან ლაფონტენმა მშვენივრად გაიგო ეზოპის ენა და თავისი ეპოქის პერსონაჟები მკვეთრ სახეებში ჩამოაყალიბა. დამსახურება კრილოვისა, როგორც იგავ-არაკთა მწერლისა, იმაში მდგომარეობს, რომ მან თავის იგავ-არაკებს ჩაჰბერა ეროვნული-სულის, მოუნახა მშობლიური ნიადაგი და გადაიქცა რუსეთის უდიდეს ნაციონალურ პოეტად.

მარტო ის რად ღირს, რომ დღეს კრილოვი ოც სხვადასხვა უცხო ენაზეა ნათარგმნი!

აკაკი წერეთელი არ არის კრილოვის ჩვეულებრივი მთარგმნელი. კრილოვის საქართველოში თხუთმეტიოდე მთარგმნელი ჰყავდა, მაგრამ ვერც ერთი ვერ მივიდა ხალხის გულამდე. შთამომავლობამ მხოლოდ აკაკი დაიმახსოვრა. შეიძლება პარალელის გაყვანაც: კრილოვამდე და მის შემდეგაც რუსეთში ბევრი მეიგავე იყო: სუმაროკოვი, ხემინცერი, დიმიტრიევი, იზმაილოვი, პუშკინის ბიძა ვ. ლ. პუშკინი და სხვა, მაგრამ რუსულ ლიტერატურას მხოლოდ კრილოვი შერჩა. კრილოვი და აკაკი განუყრელი სახელები არიან ჩვენში. ბელინსკი წერდა: „კრილოვმა შექმნა ნაციონალური რუსული იგავ-არაკი და ამით პირველმა შეიტანა რუსულ ლიტერატურაში ხალხურობის ელემენტი“. ასევე ითქმის აკაკი წერეთელზეც... მათი სიტყვების ძარღვი ანდაზებად გადავიდა ხალხში.

ორივე პოეტი ქართველ ხალხს ღირსეულად უყვარს.

1944 წ.

მ ი ნ ა წ ე რ ი :

1944 წელს, ივანე კრილოვის გარდაცვალებიდან 100 წლის თარიღის აღსანიშნავად, სახელმწიფო გამომცემლობამ დაბეჭდა ი. კრი-

ლოვის, თარგმნილი და გამოცემული ქართულს ენასა ზედა სასარგებლოდ ივერიისა, ვენეტის, 1859 წელსა“. ხოლო ეზოპოსის არაკები ლექსად გარდათქვა ბ. დავითაშვილმა („ხენთის“ ცნობილმა მთარგმნელმა) და დაბეჭდა კიდევ ქ. კავთავში 1897 წელს (სხვათა შორის, ეს პირველი წიგნია კავთავში ქართულ ენაზე დაბეჭდილი).

ეზოპოსის ერთი არაკი — „ქურდისა და ძაღლის ისტორია“ — თარგმნა ალექსანდრე ქავთავაძემაც (იხ. „ალექსანდრე ქავთავაძე“, ი. გრიშაშვილის რედაქციით გამოცემული 1940 წ., გვ. 168).

უნდა ითქვას, რომ ეზოპოსის იგავ-არაკების ქართული თარგმანები პირველად „ქეჩილში“ იბეჭდებოდა. გარდა ზემორე მოხსენებულ ბ. დავითაშვილის თარგმანებისა, „ქეჩილში“ გამოქვეყნდა აგრეთვე მის. ლულაშვილის თარგმანები (იხ. „ქეჩილი“, 1893 წ., № 3) დ. მესხის თარგმანები („ქეჩილი“, 1896 წ., № 12), ა. შანშიაშვილის თარგმანები (იხ. „ნავადულო“, მც. წლ., 1911 წ., № 24; და 1911 წ., № 6) და სხვ.

გამომცემლობა „საბჭოთა მწერალმა“, კრილოვის იუბილესთან დაკავშირებით, დაბეჭდა ეზოპოსის იგავ-არაკები, ძველი ხელთნაწერებიდან ამოკრეფილნი, ს. იორდანიშვილის რედაქციით და წინათქმით.

ლოვის იგავ-არაკების პირველი სრული კრებული ქართულ ენაზე (რედაქტორი, ი. გრიშაშვილი, წინასიტყვაობა — პროფ. ს. დანელიანი, რუსული ტექსტისა და ქართული თარგმანების შედარებითი შესწავლა-კრიტიკა — პ. ინგოროყვა). რადგან ამ საიუბილეო გამოცემაში საჭირო იყო კრილოვის ყველა იგავ-არაკის ქართულად მოთარგმნა, ამიტომ რაც ძველ მთარგმნელებს (გრ. ორბელიანი, აკაკი, რ. ერისთავი) გამორჩათ, ის შეასრულეს საბჭოთა მწერლებმა: კ. ჭიჭინაძემ, ალ. აბაში-ლმა, მარიჯანმა, ხ. ვარდოშვილმა, ი. მოსაშვილმა, იასამანმა, დ. გაჩე-ჩილაძემ, ვ. გორგაძემ, გრ. ცეცხლაძემ და ი. გრიშაშვილმა. ასე რომ, დღევანდელ საბჭოთა მკითხველს ხელთა აქვს დიდი რუსი მწერლის კრილოვის 200 იგავ-არაკის სრული კრებული ქართულ ენაზე.

ალექსანდრე ყაზბეგი, როგორც მსახიობი

ჩემი სურვილია ამ პატარა მონოგრაფიით გადმოგცეთ ალექსანდრე ყაზბეგის მოღვაწეობის ერთი დარგი, რომელსაც დღემდე საფუძვლიანად არავინ შეხებია. ეს არის ალექსანდრე ყაზბეგის როლი ახლად ფეხადგმულ ქართულ თეატრში. სწორედ მისი არტისტობა და ლეკურ-ჩაჩნურის თამაშობა გახდა მისთვის საბედისწერო და სწორედ აქედან წარმოიშვა ის უმართებულო და სულელური აზრი, თითქოს მეორე-ხარისხოვან მსახიობს და ხანჯლებით მოცეკვავეს არ შეეძლო ისეთი მაღალნიჭიერი მოთხრობების შექმნა, როგორიც არის „ელგუჯა“, „მამის მკვლელი“, „ხევისბერი გოჩა“ და რომელთა წაკითხვის შემდეგ თუთ სიტყვაძუნწმა გრიგოლ ორბელიანმა აღტაცებით შეჰყვირა: „ქართველების პომიროსი ხარ, შაბაშ!“

ვინ იყო ამ სუტლეგენდის შემქმნელი? ეს იყო ელისაბედ ყაზბეგი, ალექსანდრეს ბიძაშვილი, რომელმაც სანდრო ყაზბეგის გარდაცვალებიდან ორმოცი წლის შემდეგ, თავის საკმაოდ კარგი სტილით დაწერა მემუარებში* „ალიარა“, რომ ალექსანდრეს ნაწერები ჩემს ძმას დიმიტრის ეკუთვნისო! რა ვუყოთ მერე? ერთ დროს ბეკონმა და რეტლენმა უილიამ შექსპირსაც ახალი თანაავტორები გამოუძებნეს და „ამტკიცებდნენ“, რომ „შექსპირი შექსპირი არ არისო, გიოტეს „ფაუსტიც“ კი ლესინგს მიაწერეს, ვითომდა ყაზბეგი ვისზე ნაკლები მწე-

* იხ. ფერნ. „მნათობი“, 1924 წ., № 5, 7-8; 1925 წ., № 1, 3, 4, 8-9, 10, 11, 12; 1926 წ., № 1.

რალია, მოდი ამასაც გამოვუძებნოთ სხვა ავტორიო! ამაზე ბევრი და-
იწერა, მაგრამ ყაზბეგის დამცველებს გამორჩათ ერთი პატარა ცნობა,
რომელსაც ამასწინათ წავაწყდი ერთ ძველ ჟურნალში და საიდანაც
ირკვევა, რომ ალექსანდრეს კი არ წამოუღია დიმიტრის ქაღალდები,
არამედ, პირიქით, ელისაბედ ყაზბეგს ჰქონია ალექსანდრეს არქივი. აი,
ეს ცნობაც:

„ამ დეკემბრის ათს, — ასე გვაუწყებს ჩემ მიერ გამოტანილი დო-
კუმენტი, — შესრულდა თერთმეტი წელიწადი, რაც ჩვენი ნიჭიერი
ბელეტრისტი გარდაიცვალა. ამ დღის აღსანიშნავად აქ ვათავსებთ ჯერ
არსად დაბეჭდილს მის სურათს მეცხვარის ტანისამოსში და აგრეთვე
მის მოთხრობას — „პაწია გმირი“. ეს დაუსრულებელი მოთხრობა
გადმოგვცა, — სწერია ხსენებულ ჟურნალში, — განხვენებულის ყაზ-
ბეგის ბიძაშვილმა ელისაბედ ნიკოლოზის ასულმა ყაზბეგმა, რომელ-
საც ეს ალექსანდრე ყაზბეგის ხელნაწერში უპოვნია (ხაზი ჩემია —
ი. გ.) და რომელიც ჯერ არსად არის დაბეჭდილი. მალე დავბეჭდავთ
ალექსანდრეს ხელნაწერებიდან დასურათებულ „ზღაპარსაც“.*

რა ირკვევა აქედან? ერთი რამ ცხადია: ელისაბედი და ალექსანდ-
რე, როგორც ნათესავეები, ძლიერ დაახლოებული ყოფილან ერთმანე-
თთან, ელისაბედ ყაზბეგს ხელთ ჰქონია ჩვენი ალექსანდრე ყაზბეგის
ბელეტრისტული ნაწერები, რომელსაც ალექსანდრეს სიკვდილის შემ-
დეგ წელიწად აქვეყნებდა (გაიხსენეთ ზემორემოყვანილ სარედაქციო
ამონაწერიდან ბოლო აბზაცი: მალე დავბეჭდავთ აგრეთვე ალ. ყაზბე-
გის ხელნაწერებიდან „ზღაპარსაც“)**

რასაკვირველია, ჩემთვის ეს წინადაც გამორკვეული იყო, რომ ალ-
ექსანდრეს ნაწერები ალექსანდრეს ეკუთვნოდა და არა სხვა ვისმეს...
მაგრამ რა საჭირო იყო ამდენი თავის მტკრევა? ეს პატარა ცნობა კი,
თვით ელისაბედის მიერ თქმული, ზედმეტად ამტკიცებს ალექსანდრეს
ალექსანდრობას და ჰფანტავს იმ ჭორებს, რომლის პირველი და უკა-
ნახსენელი ავტორიც ელისაბედ ყაზბეგი იყო!

მაგრამ, ეს სხვათა შორის... დავუბრუნდეთ ჩემი წერილის თემას:

* იხ. „ქვეილი“, 1904 წ., № 12.

** რედაქციამ დაპირება შეასრულა და ამავე ჟურნალის შემდეგი წლის ნომ-
რებში მოათავსა ელისაბედ ყაზბეგის მიერ აღმოჩენილი ალექსანდრე ყაზბეგის „ხელ-
ნაწერებიდან“ ზღაპარი „მეფის რაში“ („ქვეილი“, 1905 წ., № 5, 6). იმის შესახებ,
რომ ელისაბედ ყაზბეგი ბეჭდავდა ალექსანდრე ყაზბეგის დაუბეჭდავ მოთხრობებს,
თვით ელ. ყაზბეგს თავის მემუარებში არაფერი აქვს ნათქვამი. დააეწიყდა?

ალექსანდრე ყაზბეგი როგორც მსახიობი, დრამატურგი და პოეტი*
 „ვინ არ ყოფილა მიჯნური, სახმილი ვის არ სდებიან“, ამბობს
 შოთა. ერთი ამისთანა სცენის მიჯნური ალ. ყაზბეგიც გახლდათ!

ყოველი მწერალი თითქოს ვალდებული იყო თავისი ხარკი თეატრისათვისაც ეძლია, არა როგორც მარტო დრამატურგს, არამედ როგორც მსახიობსაც. ილია ჭავჭავაძეს „მეფე ლირში“ კენტის როლი უთამაშნია, აკაკი წერეთელს მოლიერის „სკაპენის ცულლუტობაში“ — ეერონტის როლი. ვაჟა-ფშაველა „ხევსურთა ქორწილში“ ხინჩლა ლაფაჩის როლს ასრულებდა.

ა. ყაზბეგი 1880 წლამდე უჩინარი ადამიანი იყო. იგი მამინ გამოჩნდა ჩვენს საზოგადო ასპარეზზე, როცა ერთი მუჟა მოწინავე ქართველი ინტელიგენცია მუდმივი ქართული თეატრის საფუძვლის ჩაყრაზე ოცნებობდა. ეს მოხდა 1879 წელს. მუდმივი დასის სეზონი გაიხსნა შემოდგომაზე ბარბარე ჯორჯაძის პიესით „რას ვეძებდი, რა ვბოვე!“, ხოლო ალექსანდრე ყაზბეგს 1880 წლის დასაწყისში ვხედავთ ქართულ სცენაზე... ასე რომ, „მოხვევ“ ა. ყაზბეგის სახელი მუდმივი ქართული თეატრის ჩასახვასთან არის დაკავშირებული.

ა. ყაზბეგმა ჩვენი მწერლობის ალაყაფის კარები პირველად ლექსებით შემოაღო! 12 წლის იყო, როცა მისი პირველი პოეტური ნაწარმოები „ცისკარში“ დაიბეჭდა. აი, ეს ნიმუშიც:

ნანა მიხილ ზიორბის-ჰი ჟაზბეგზო

ნანა, ჩემო მიხაკო, ედემისა იაო,
 დღეგრძელობით აღივსე, ჩემო პაწაწინაო,
 მსურს გიხილო მღზინარე, ჩემ საამოდ მცინარე,
 მეც დაგიწვევ კაცანას, თუ დედა გყავს მძინარე.
 საყვარელო მიხაკო, გულთ მსურს რომ იხარო,
 აღორძინდე, გამრავლდე და მეც ამით მახარო.
 შენ ხარ ჩეილათ ხმობილი, სტეფან-წმინდას შობილი;
 ანგელოზთა დასთავან ჩვენთან გადმოფრენილი.
 ალექსანდრემ აღმოვსთქვი ესე შენი ქებანი,
 ამაზედ უმჯობესი არა მაქვს შეძლებანი.
 თორმეტი წლის ყმაწვილმა ესე ნანა მოგიძღვენ,
 თუ ღმერთი შემეწევა, უკეთესსა მოისმენ.**

* ეს განარკვევი, — „ყაზბეგი თეატრში“, — მოხსენების სახით წაკითხულ იქნა 1944 წ. 1 ივლისს მეცნიერებათა აკადემიის დარბაზში, ფრონტელთა ოჯახების სასარგებლოდ გამართულ საღამოზე.

** „ცისკარი“, 1861 წ., № 12, გვ. 325.

ყაზბეგის დედა თარხნიშვილის ქალი იყო, ქართლელი. კარგად იცოდა ჩვენი ძველი ლიტერატურა და მშვენიერი სასიმღერო ხმა ჰქონდა. ა. ყაზბეგის ბიოგრაფიაში აღნიშნულია, რომ ამ ჩინებულ მანდილოსანს ალ. ჭავჭავაძის მუხამბაზები ზეპირად სცოდნია. 12 წლის ყაზბეგიც ამ გავლენას განიცდის და ზემორე პატარა ლექსიც, ყაზბეგისათვის უჩვეულო წყობით, მუხამბაზის ზეგავლენით არის თქმული, „თუ ღმერთი შემეწევა, უკეთესა მოისმენო“, ასე თავდება ეს ლექსი და, მართლაც, ლექსების თხზვა ა. ყაზბეგს სიკვდილამდე არ მიუტოვებია. მის ლექსებში აღსანიშნავია „გუთნის დედა“:

გუთნის დედა ვარ, მუდამ ვხნავ, ძილი არ მომდის თვალზედა,
ერთის ხელითა რომ ვთესავ, მეორე მიდევს ხმაღზედა,
ნისლასთან ერთად უღელს ვწევ, ქედსა სჭრის, დადის ძვალზედა,
ვერ იქნა, ფეხზედ ვერ დადევ, ვალი დამედო ვალზედა,
ბევრჯელ შევები უღელში, გავწიე ძალის ძალზედა,
ვერ იქნა, ვერსად შევაგლე გუთანი თავის კვალზედა.

ეს შეტად საინტერესო ლექსი ბოლოს იმით თავდება, რომ გუთნის დედა მაინც შეაგდება გუთანს თავის კვალზედ. ამ ლექსის ყოველი რეფრენი ასე თავდება:

უღელო, ამა კისერი,
შე გავწიე ძალის ძალზედა,
სულს დავლეე, მაგრამ შევაგლებ
გუთანსა თავის კვალზედა.

ამ სიმბოლურ ლექსს სანდრო ყაზბეგი სცენიდანაც კითხულობდა... რასაკვირველია, მისი ლექსი ვერ გაუტოლდება მის პროზას, მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ეს უანრი ყაზბეგის შემოქმედებაში ხელაღებით იქნას გატყორცნილი. მის კალამს ეკუთვნის ცნობილი, აწ განაღებულბული, ლექსი მეფე ერეკლეს სიკვდილზე:

არ გეჭერებათ, ქართველნო,
შეგვეხსნა რკინის კარია.
აღარ გეყავს მეფე ერეკლე,
ბაგრატიონთა გვარია,
გაგეშორდა ჩვენი პატრონი,
ჩამოგვეცალა მხარია,
მთავ ბუმბერაზო, ატირდი,
აღარ გეყავს ლალი ხარია,

და სხვ.*

აღ. ყაზბეგს დარჩა ძლიერ ბევრი გამოუქვეყნებელი ლექსი, ორი ათას სტრიქონამდე, რომელიც გვჩიბლავს თავისი შინაარსის უშუალო-ბით და გვათრობს მთის ხალხური სურნელებით. ხევის შაირის სიან-კარე პირველად ა. ყაზბეგმა შემოიტანა ჩვენს ლიტერატურაში. შაი-რული, მიჯრით მიყოლებული რითმა, პირველად ყაზბეგმა დაარხია მთის პოეტებს შორის. 1886 წელს ცალკე წიგნად გამოვიდა მისი და მის მიერ შეკრებილი „მოხვევთა ლექსები“. ეს იყო პირველი წიგნი, რომელშიაც ერთად თავმოყრილად ჩანდა მთის ფოლკლორი. „ივერია“ წერდა: „პირველად ვნახეთ და მოვესწარით ცალკე წიგნად დაბეჭდილ ხალხურ ლექსებსო“. (1886 წ., 237). ყაზბეგმა თავის ლექსებში აამეტყ-ველა მთის ამაყი სული. მისი ყოველი სტრიქონი გამთბარია დიდი ში-ნაგანი ცეცხლით, თავისებური გულუბრყვილობით და მამულისადმი უანგარო სიყვარულით. როგორ ბრწყინვალედ გაისმის აღ. ყაზბეგის ეს პატარა დიალოგი „მთასა“ და „მთიელს“ შორის:

მ თ ი ე ლ ი :

მთაო, მომხედე, შეეწუხდი,
გულს ზეცამ აღარ უდარა,
ვეხვეწე მტერსა, დამჩაგვრელს,
არ შეისმინა ბუღარა!

მ თ ა :

კისერში წაქვარ, ძუნძულით
გადაატარე ბიდარა. [ბიდარა: უღელტეხილი. ა. გ.]

მ თ ი ე ლ ი :

ბევრი ვეწაღე, ვეცადე
და არა გამოვიღარა,
მშობელს მანდილი მოხადა,
აფორიაქა დუღარა.

* აღქსანდრე ყაზბეგის ეს ვრცელი ლექსი დაბეჭდილია ვ. გუნიას „საქართვე-ლოს კალენდარში“ 1892 წ. და 1893 წ. ხოლო ხალხური ლექსი, რომლის დასაწყი-ლიც ენათესავება აღ. ყაზბეგის ლექსს, პ. უშიკაშვილმა გამოაქვეყნა ძურ. „ქრე-ბულში“ (1872 წ. № 8—9).

მთა:

ხმალი ჰყარ! შუა გაჰკვეთე,
ჩააცმევინე სუღარა, —
თორემ მტერს გულთ აცინებს
ჩემი ხეწნა და მუღარა.

ან აიღეთ ეს მეორე ლექსი, რომელიც ამ რამდენიმე წლის წინათ
გამოვიტანეთ გაზეთის ფურცლებზე.

მონათლული ვარ, ნუ მნათლავ!

ძმად მოწვეულო, რაღა მტრობ,
აგრემც კი გენაცვალე,
რაცა ვარ, ასე დაერჩები,
შენთვის ვერ დაფიქვალე.
მოწვეული ხარ მეჭლისად,
ჰა, ბინა მოსალხენადა,
არ კმარობ! გინდა შეშემავო,
გამხადო საჭლომ ცხენადა!
ძმად მოწვეულო, ძმა გყვეარ,
რისთვის მიწამლავ გუნებას?
რაც გინდა ძალზე ეწვალო,
ვერ შესცვლი მთისა ბუნებას.
მეც მთის შვილი ვარ! იმისი
ნამტვრევი, ნაბერწკალია,
მთა ხან მოხარო, ხანაცა
გაშალო, — განა რკალია?
რას გატყვი, ყური დამიგდე, —
მთლად გადაიჭეც სმენადა, —
მონათლული ვარ, ნუ მნათლავ,
თუ გინდა დაერჩე შენადა.*

რაც შეეხება ყაზბეგს, როგორც დრამატურგს, მან ჯერ კიდევ მოს-
კოვში ყოფნის დროს განიზრახა შექსპირის „რომეო და ჯულიეტას“
თარგმნა. ილია ჭავჭავაძის ცნობით: ყაზბეგი ჯერ კიდევ 14 წლისა
ყოფილა, როცა ილიასთვის წარუდგენია თავისი კომედია „აღმზრდე-
ლები“, ხოლო მუდმივი თეატრის ჩასახვის დროს, 1879 წელს, ყაზბეგს
მთელი ხურჯინი პიესები ჩამოუტანია სოფლიდან ახლად ფეხადგმუ-

* „ლიტერ. საქართველო“, 1939 წ., № 2; ჩვენს ხელთ არის ალექსანდრე ყაზ-
ბეგის დაუბეჭდავი ლექსების დავთარი, რომლის გამოცემასაც ცალკე წიგნად ვაპი-
რებთ, ამიტომ მისი ლექსების დაწვრილებით გარჩევას აქ აღარ შევეუდგებით.

ლი თეატრის მესვეურთათვის იმიმედით, რომ ახალგაზრდა ქართველი
ეროვნულ საქმეს აკეთებდა! უნდა ითქვას, რომ იმ ხანებში ქართული
თეატრი დიდ კრიზისს განიცდიდა ორიგინალური პიესების მწიკე-
ისეთი მაღალნიჭიერი მსახიობები, როგორებიც იყვნენ: ვასო აბაში-
ძე, მაკო საფაროვა, ნატო გაბუნია, ლადო მესხიშვილი, კოტე ყიფია-
ნი და კოტე მესხი — თავიანთ ჩრდილქვეშ იკუმშებოდნენ. არ იყო
პიესები, სადაც ფრთების გაშლა შეეძლოთ. აი ამ დროს მოდის ალექ-
სანდრე ყაზბეგი და თავის 21 პიესას აწყობს რეჟისორის დაზგაზე. 21
პიესა! ეს ხომ მთელი აღმოჩენა იყო ახალი თეატრისათვის? მაგრამ
როგორ მოექცნენ უიღბლო ავტორს, რომელიც ქართული კულტური-
სათვის იღვწოდა და იწოდა? სჯობია ისევ თვით ალექსანდრე ყაზბეგი
ვალაპარაკოთ. აბა დაუგდეთ ყური მისი დღიურის ფურცლებს: „1874
წელს მე ვიყავი თბილისში, სადაც გახშირებული ლაპარაკი იყო რე-
პერტუარის უქონლობის გამო. ასევე იყო მიზეზი, რომ თითო ოროლა
სპექტაკლებიც დიდი ვაჭირვებით იდგმებოდა. და რადგანაც ერისთავი-
სა და ანტონოვის თხზულებათა პიესებს თავი საკმაოდ მოეძულებინათ
საზოგადოებისათვის, მე წავედი შინა, და მოვდექე პიესების წერას, თარ-
გმნას და გადმოკეთებას, მოკლე ხანში შევადგინე ოცდაერთი პიესა და
თბილისისაკენ გამოვწიე, დარწმუნებულმა, რომ ქართულს თეატრზე
მზრუნველი საზოგადოება სიამოვნებით მიიღებს ჩემს შრომას. წარ-
მოიდგინეთ ჩემი ვაოცება, როდესაც მადლობის მაგიერ ცხვირწინ
ფრუტუნი დამიწყეს და მასხარად ამიგდეს“, — დასძენს გულმოკლე-
ლი მოხევე. ეს „მასხარად აგდება“ სიკვდილამდე არ მოშორებია ჩვენს
მწერალს, მაგრამ ამაზე ქვევით.

ა. ყაზბეგის პიესებიდან ხშირად იდგმებოდა ჩვენს სცენაზე „აღმზ-
რდელეები“, სადაც დრამატურგს თავისი ოჯახი ჰყავს გამოყვანილი. იგი
ხომ დედის ნებიერი ბავშვი იყო, გუვერნანტებითა და აღმზრდელეებით
გარშემორტყმული! შემდეგ აღსანიშნავია გადმოკეთებული დრამა:
„ცხოვრების თანამგზავრი“, რომელსაც მსახიობებმა მეორე სახელი
უწოდეს: „ცოლი — მეუღლე“. მასვე აქვს ფრანგულიდან გადმოღე-
ბული ვოდევილი: „ცულლუტი“, ურუსოვის პიესიდან „დილა ქორწი-
ლის შემდეგ“. მისი ორიგინალური პიესებიდან დაეასახელებთ შემდეგ
ნაწარმოებებს: „ყველაფერი ბედზედ არის“, „გრძნობა და მოვალეო-
ბა“, „გამოცდა ნიშნობის წინაღობით“, „ერთი უბედურთაგანი“, „ორი
ქორწილი ერთად“, „ქართველი ქალი სტუდენტებში“, „გულნარა“,
„მოდღვარი“, „ქიარიმა“, „გიორგი სააკაძე და სხვ., მანვე გააკეთა სას-

ცნოდ თავისი „ელისო“, რომელშიაც თვით ყაზბეგი ანზორის როლს ასრულებდა.*

რასაკვირველია, ბევრი მისი პიესა დაკარგულად უნდა ჩაითვალოს, მაგრამ რაც დარჩა, იქიდან გამოირჩევა ორი პიესა: „არსენა“ და „ქეთევან წამებული“. პირველ პიესას დღესაც არ დაკარგვია მიწიდან. ლობა და ჩვენი რაიონის თეატრების რეპერტუარს ამშვენებს... კომედიებით და ვოდევილებით თრობილ ქართულ თეატრისათვის „არსენა“ პირველი დრამა იყო, რომელსაც შემდეგ დ. ერისთავის „სამშობლო“ და ყაზბეგის ისტორიული თხზულება „ქეთევან წამებული“ მოჰყვა. ყაზბეგის ეს უკანასკნელი პიესა სრულიად უმართებულოდ არის დავიწყებული ჩვენი თეატრების მიერ და რა კარგი იქნება ამ ისტორიული დრამის — „ქეთევან წამებულის“ გამომწვევა თავისი ბრწყინვალე და მგრძობიერი, გულში ჩამწვდენი პერსონაჟებით, — რაღა ღირს მართო ერთი გოჯასპირის როლი!

სხვათა შორის, უნდა ითქვას, რომ „ქეთევან წამებული“ დაიბეჭდა ილიას ჟურნალ „ივერიაში“ (1883 წ.), ეს იყო პირველი ისტორიული ორიგინალური დრამა, „სამშობლოს“ შთაბეჭდილებით შექმნილი. ამ პიესას მოჰყვა სხვა ისტორიული დრამები: „მტარვალი“ (ი. ლაზაროვილისა), „და-ძმა“ (ე. გუნიასი) და სხვა.

„ქეთევან წამებული“ სცენაზე იდგმებოდა „კონსტანტინე ბატონიშვილის“ სახელწოდებით... „ქეთევან წამებული“ რამდენჯერმე იქნა

* რომანიდან და მოთხრობებიდან გაკეთებული პიესები ისე ვერ ხერხობს სცენაზე, როგორც ორიგინალური; ეს უდავო ჭეშმარიტებაა. მაგრამ აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ამ საერთო შეზღუდვებიდან გამონაკლისს წარმოადგენს მხოლოდ სამი ავტორი, რომლებმაც თავიანთი მოთხრობები თვითვე გადააკეთეს სასცენოდ და დღევანდლამდე არ იხსნება თეატრების რეპერტუარიდან. ესენი არიან ალექსანდრე დიუმა (შვილი), გუცოვი და ჩეხოვი. ალექსანდრე დიუმამ „მარგარიტა ვოტიე“ გააკეთა პიესად ამავე სახელწოდების თავისავე რომანიდან; გუცოვმა „ურთელ აკოსტა“ გააკეთა თავისივე მოთხრობიდან, რომელსაც „ამსტერდამელები“ ერქვა, ხოლო ჩეხოვმა ცნობილი პიესა „ალბლის ბაღი“ დაწერა თავის ერთ დავიწყებულ მოთხრობიდან, რომელსაც ეწოდება „У знакомых“ (შდრ ჩვენი ნარკვევი, „ილია ჭავჭავაძე და ქართული თეატრი“).

ხდებოდა პირიქითაც: სარდუმ და მორომ დაწერეს პიესა „მადამ სანჯენ“ რომელიც პირველად დაიდგა პარიზში — 1893 წ. 15 ოქტომბერს. პიესამ დიდი აღტაცება გამოიწვია ხალხში და სხვადასხვა ენაზედაც ითარგმნა (ქართულად კ. მესხმა თარგმნა), და, აი, გამოჩნდა ფრანგი რომანისტი — ედმონდ ლეპელტიე, რომელმაც სარდუმს პიესის მიხედვით დაწერა ხუთკარიანი რომანი იმავე სახელწოდებით: „მადამ სანჯენ“. ეს რომანი რუსულადაც არის ნათარგმნი ვინმე М. Горьким-ის მიერ და დაბეჭდილიც (მოსკოვი, 1899 წ.), მაგრამ რომანმა პიესას მანც ვერ აჯობა...

აკრძალული ცენზურის მიერ, ვინაიდან ქეთევანი წმინდანებშია ჩარე-
ცხული და წმინდანის სცენაზე გამოჩენა მკრეხელობააო, — ასე მსკე-
ლობდა ამ შესანიშნავ პიესაზე მაშინდელი სამღვდელთაგანა.

ყველაზე პოპულარული იყო მისი სამმოქმედებიანი დრამა „არსენა“, რომელიც მეტად ორიგინალურ ხაზებშია გაშლილი... ყაზბეგის „არსენა“ დაიწერა სულ ორი კვირის განმავლობაში 1881 წელს და პირველად დაიდგა 1882 წლის 1 იანვარს. „დროებამ“ აღფრთოვანებული წერილი უძღვნა ამ წარმოდგენას და პიესა „თავისი სიმშვენიერით“ ელგუჯას შეაძარა. არსენას როლს ყოველთვის თვით ავტორი ასრულებდა. „დროების“ რეცენზენტი როდი აძაგებს „არსენას“ მოქმედ პირებს, მაგრამ ჟურნალ „თეატრის“ თანამშრომელი დავით სოსლანი კი თავს იკავებს შეფასებისაგან... „არსენას როლს ასრულებდა თვით ავტორი, მოხევე, — წერს ირონიული ტონით „თეატრის“ რეცენზენტი, — ამის თამაშობაზე არა გვითქვამს-რა, იმიტომ კი არა, რომ სათქმელი არაფერი გვქონდა, იმიტომ რომ „ზოგჯერ თქმითაც დაშავდების“. ჩვენ ვიცით, რომ ა. ყაზბეგს სცენა უყვარს ისრე, როგორც ოცი წლის შეყვარებულს ყმაწვილს — ქალი; მისი ბელეტრისტული ნიჭის პატივსაცემად იყოს და იკლას სურვილი, ჩვენ კი მოთმინების მეტი არაფერი დაგვჩენია“ („თეატრი“, 1885 წ.).

მართლაცდა, თანამედროვეთა გადმოცემით ა. ყაზბეგი, როგორც მსახიობი, არ ყოფილა მაღალნიჭიერი. ვისაც კი იგი სცენაზე უნახავს, ორიოდ რეცენზენტის გამოკლებით, ყველა აუგად იხსენიებს... ერთი რეცენზენტი პირდაპირ წერს: „რასაკვირველია, ღმერთმანი, ა. ყაზბეგი თავის პიესებს თვითონვე აფუჭებსო“.

ა. ყაზბეგს არაერთი ამბლუა არ გააჩნდა: იგი თამაშობდა ახალგაზრდას და ხნიერსაც, გმირსა და ფუჟსავატსაც, ფრანტსა და გლეხს. მას უთამაშნია სამოცდაათი როლი, ერთმანეთის საწინააღმდეგო, სხვადასხვა ტიპისა და ხასიათისა... ჩვენ მიერ შედგენილი ცხრილიდან ირკვევა, რომ მას სცენაზე განუსაზიერებია: ქართლელი,* კახელი,** ოსი***, ხევსური****, სომეხი*****, მეგრელი*****, ოსმალე*****.

* რ. ერისთავი: „ადვოკატები“ — თევდორე, ქართლელი გლეხი.

** დ. მესხი: „ანუკა ბატონიშვილი“ — ოთარ ჩოლოყაშვილი.

*** აკაკი: „სცენები საპატიმროში“ — ოსი.

**** ზ. ანტონოვი: „ქორწილი ხევსურთა“ — ნინია.

***** ა. ცაგარელი: „ხანუმა“ — მიქის ტყუილ-კოტრიანცი.

***** კოტე მესხი: „ქარაფშუტა“ — უტუ ზოშტარია.

***** ზ. ანტონოვი: „ქორთლი“ — ქორთლი.

ხან თუ „ხანუმაში“ სომხის როლს ასრულებდა, ხან კიდევ „ჰამლეტში“ — ლაერტის როლს. მას უთამაშნია ქოროლიც (ანტონოვის „ქოროლღში“), ჟაკი („ორ თბოღში“), ფოჩმეისტერი და ზემლიანი („რევიზორში“), ჟადოვი („შემოსავლიან ადგილში“), დიმიტრი დადიანი („საშობლოში“), ცირკის დირექტორი (პიესა „ჰერკულესში“) და სხვა. მას უმღერია ვასო აბაშიძესთან ერთად ლუკაშევიჩის პარტია ოპერეტაში („მეგლისი იტალიელებით“), მაგრამ ყველგან შინაურულად, პერსონაჟების შინაგანი ბუნების გაუცნობლად, ნაჩქარევად, ერთი სიტყვით, ძველი რეცენზენტების ტერმინი რომ ვიხმარო: „ანსამბლს ხელს უწყობდა“, და, როგორც აქტიორს, თვალსაჩინო კვალი არ დაუტოვებია ქართული თეატრის ისტორიაში...

ერთხელ ა. წერეთელსა და ა. ყაზბეგს შორის ასეთი დიალოგი გამართულა:

— ვერ წარმოიდგენ, ბატონო აკაკი, როგორი შიში მიპყრობს სცენაზე გამოსვლის წინ.

— შიში მეც ამიტანს ხოლმე! — უთქვამს აკაკის ყაზბეგისთვის.

— თქვენ რატომ?

— ვაითუ კარები გაიღოს და შენ გამოხვიდე სცენაზეო, — უპასუხნია შეუბრალებელ აკაკის. აკაკი თავის მოგონებაში შემდეგსა წერს: „აქტიორობაში ყაზბეგმა დიდი ბეჯითობა გამოიჩინა, მაგრამ არც ერთში, ვარდა ერთისა, არ ვარგოდა: გენერლის როლს როგორღაც კარგად ასრულებდა ერთ პიესაშიო“... ეს ერთი პიესა, ჩვენის დადგენით, იყო ვასო აბაშიძის მიერ გადაკეთებული „ეზლანდელი სიყვარული“, რომელშიაც ყაზბეგი გენერალ ჯამბარაშვილს ანსახიერებდა. ყაზბეგის მიერ ამ როლის კარგად შესრულებას აღნიშნავს აგრეთვე ხელოსანი პოეტი, ეგნატე ნინოშვილის უახლოესი მეგობარი, თეატრის აშიკი ალექსანდრე თოიძეც თავის საახალწლო მილოცვაში:

ა. შოხაძეს

თარგმანებში მოხუცებულთ,
ორგინალში სოფლის გლეხებს
ის თამაშობს რიგიანად...
ლაერტში ვერ დაიკვეხებს!
რეცენზენტზე ის ცხარდება,
თუ ასწავლეს, დაიფეთებს,
ჯამბარაშვილს კარგად ჰბაძავს
და ლეკურში ხმარობს ფეხებს.*

* „თეატრი“, 1886 წ., № 3, გვ. 28.

მართლაც, ყაზბეგი თუ მკრთალი იყო, როგორც მსახიობი, სანებგეროდ განსაცვიფრებელი ყოფილა, როგორც მოცეკვავე. ძველად ქართული წარმოდგენა ცეკვით უნდა გათავებულყო: ლეკური... ჩაჩნური... აფხაზური... აი, ამ ცეკვების პირველი ორგანიზატორი და შემსრულებელი იყო ჩვენი დიდებული ბელეტრისტი.

ერთხელ ვაზეთი „დროება“ წერდა: „მოგვებზრდა ამდენი ლეკური, დროა თეატრს მცოდნე კაცი ჩაუდგეს სათავეში“. მაგრამ ხალხი კი სულ სხვანაირად აფასებდა ამ ცეკვებს: როცა აფიშაში ცეკვა იყო გამოცხადებული („ა. ყაზბეგი და ქეთო ანდრონიკოვისა ითამაშებენ ლეკურს“, „ა. ყაზბეგი და ნ. მხეიძე ითამაშებენ ჩაჩნურს“), მაშინ მობენეფისეს შემოსავლის იმედი ჰქონდა და ეს კი კარგი დახლი, ერთგვარი „პური არსობისა“ იყო ხელმოკლე აქტიორებისათვის.

მამასადამე, სამი რამ იყო განსაცვიფრებელი ალექსანდრე ყაზბეგში: ლოველას გენერალ ჯამბარაშვილის როლის შესრულება პიესა „ეხლანდელ სიყვარულში“, ჩაჩნური ცეკვა და დიდი ბელეტრისტული ნიჭი.

თითქოს ეს სამი რამ საკმაო უნდა ყოფილიყო ქართველი საზოგადოებისათვის, რათა პატივისცემით მოქცეოდნენ ამ პროზის ფენომენს და აბუჩად არ აეგდოთ მისი სცენისადმი მისწრაფება.

ა. ყაზბეგს, როგორც ბავშვს, ცოტა რამ სწყინდა და ცოტა რამ ახარებდა. რეცენზენტებისაგან უარყოფილი, იგი ცეკვით ამხიარულებდა თავის შინიან არტისტობის გუნებას. მოწმეთა ჩვენებით, ცეკვაში მის ბადალი არა ჰყოლია. მერე შესახედადაც რომ ლამაზი ყოფილა!! მაკო საფაროვა-აბაშიძისა იგონებს ყაზბეგის სცენაზე შესვლის პირველ ნაბიჯებს და მის გარეგნობას ასე აგვიწერს:

„გარეგნული შეხედულება ისეთი ჰქონდა სანდროს, რომ სილამაზით იმასთან ჩვენს დასში ვერავინ მოვიდოდა: ტანადი, დიდრონი, მომცინარე, ყუყუნა თვალები, მშვენიერი ტუჩ-ბილი, ჩაცმული ხომ ისე იყო, რომ ჩვენს ღარიბ სცენას თავის დღეში არ ჰყოლია ისეთი მორთული არტისტი თვით წარმოდგენის დროსაც. ამასთანავე წრეს გადასული ზრდილობიანი იყო. აი ასეთი იყო გარეგნულად ახალგაზრდა სანდრო, როცა ერთხელ ჩემი ავადმყოფობის დროს, — გვიამბო მაკომ, — ჩემმა ქმარმა ვასო აბაშიძემ შემოიყვანა ჩემთან საწოლ ოთახში და თან დაუმატა: — ეს არის სანდრო ყაზბეგი, რომელსაც ჩვენთან ერთად უნდა მუშაობა ქართულ თეატრში და, აბა, შენ იცი, როგორ შეუწყობ ხელსო“...

ჩავეყვით ქვევით და ბარემ მთლიანად მოვიყვანოთ დიდ ადამიანზე

დიდი მსახიობის მოგონება, რომელიც ჩვენი თხოვნით დაგვიწერა აწ განსვენებულმა მარიამ საფაროვა-აბაშიძისამ:

„მე, ცოტა არ იყოს, ავიმრიზე, რომ ლოგინში მწოლარეს თავს დამაყენა ასეთი „ფრანტი“, — განაგრძობს მკაცო, — მაგრამ შემდეგ, როცა შინაურულად გავიკანი, დილით საღამომდე ჩვენსა იყო ხოლმე, მიზიდავდა აუარებელ ხილს და ყოველის ღონით ცდილობდა ჩქარა მოვლონიერებულიყავ, რადგანაც უნდოდა ჩემთვის წაეკითხა თავისი პიესა, არ მახსოვს „აღმზრდელები“ თუ „ცხოვრების თანამოგზაური“, ამ ორში ერთი. როდესაც წამიკითხა, არ ვიცი პიესის შინაარსმა თუ ჩემი ორგანიზმის სისუსტემ, ისე იმოქმედა ჩემზე, რომ ისტერიკა მომივიდა.

სანდრო წამოხტა აღტაცებული, ცრემლები გადმოსცივდა, თან ტიროდა და თან იძახოდა: — ღმერთო ჩემო, აი როდის ვიგრძენ მე პირველი ბედნიერება, ჩემმა პიესამ ტირილი გამოიწვიაო.

ჩემი გაცნობის პირველი დღიდან არ მინახავს სანდრო, რომ ხელში ქალაღდი და ფანქარი არ სჭეროდეს. უბეები და ჯიბეები ქალაღდებით ჰქონდა გამოტენილი. რაც უნდა ბევრი ხალხი ყოფილიყო და ყაყანი, ის მაინც იჯდა და წერდა.

ამიტომ ძალიან გამაოცა იმ ამბავმა, ვითომ იმას ესარგებლოს სხვისი ნაწერებით. თავისი მოთხრობები სულ ნაწილ-ნაწილ ჰქონდა პატარა ქალაღდზე დაწერილი და ბევრჯერ თავიც მოუბეზრებია ჩემთვის იმათი კითხვით.

— ჩემო პატარა ნათლიდედაო, — მეტყოდა ხოლმე, — აბა, ცოტახანს ყური დამიგდეო.

მაშინ ნათლიდედა ვიყავი იმისი, რადგან ჩემი შვილი, ტასო, იმისი მონათლულია.

შემდეგ ხომ ყოველთვის ერთად ვიყავით და თითქმის ყოველ ახალ დაწერილ სტრიქონს მიკითხავდა. ვეტყოდი ხოლმე — სანდრო, რაღა მე მიკითხავ, ისეთებს წაუკითხე, ვისაც ჩემზე მეტი ესმის-მეთქი. ამბზე მიპასუხებდა: მე შენი ცოდნა კი არ მინდა, შენი ნერვები და შენი ინსტინქტი მიჩვენია იმათ კრიტიკასაო. ამით მომიღობდა გულს და მაინც წამიკითხავდა.

განსაკუთრებით უყვარდა სცენა, მაგრამ, როგორც მსახიობი, ძალიან სუსტი იყო სანდრო. ხანდახან ვეტყოდი ხოლმე: სანდრო, მე რომ შენს ადგილას ვიყო, სცენას დავანებებდი თავს და წერას მივეყოფდი ხელსა-მეთქი.

ეს იყო მისი მკვლელი აზრი: ძალიან სწყინდა, არტიტობას რომ ვუწუნებდი.

ერთხელ ასეთ შემთხვევას ჰქონდა ადგილი. ვთამაშობდი „სასაღვე-ზრდა გულუბრყვილო ქალს, რასაკვირველია, შესაფერი მანერებით. სანდრო შემოდის იმავ ოთახში, როგორც სასამართლოს ბოქაული, რომელმაც უნდა აუწეროს ავეჯეულობა. პიესის შინაარსით პირველად ხვდება ამ პატარა ქალს. ისე გაიტაცა სცენაზე ჩემმა თამაშმა, რომ რასაც ვაკეთებდი, ის იმეორებდა, — ისევე იკლავებოდა, როგორც მე, გავბრაზდი და შევეკითხე: რისთვის მობრძანდით-მეთქი. სწორედ ამ დროს სუფლიორმაც დაუყვირა, თქვენ თქვენი როლი ითამაშეთო. მაშინ მოაგონდა თავისი როლი — სასტიკი ბოქაულისა და მკითხა: „სად არის მამათქვენი, დაუძახეთ ახლავე აქაო“. მაყურებლებმა შენიშნეს ეს ნაკარნახევი კილოს გამოცვლა. მეორე შემთხვევა კიდევ ასეთი იყო: „მეფე ლირში“ ისა და ვასო თამაშობდნენ. ერთი ელმუნდის როლს, მეორე — ედგარისას. დუელის სცენა იყო. სანდრო და ვასო სცენაზე იდგნენ და ხმალდახმალ იბრძოდნენ: ამ ხმლის ტრიალის დროს ვასოს დაეშვა ფრანგული შარვალი იმდენად, რომ ოთხი თითის დადებამდე თეთრი პერანგი უჩანდა. მე ვსცენარიუსობდი და შევძახე ჩუმიად კულისებიდან, ტრუსიკი გაისწორე-მეთქი. ამ გასწორების დროს ისე უხერხულად იტაცა ხელი, რომ პერანგი ამოეწია გვერდზე და გუდასავით დაეკიდა. ჩვენ, რასაკვირველია, ყველანი აგვალეღვა ამ შემთხვევამ, მაგრამ რას ვუშველიდით კულისებიდან. მობრუნების დროს თვით დაინახა, რომ გუდასავით ჰკიდია პერანგი. ვასომ ედგარის სასიკვდილოთ დაქრას გაანება თავი, გამოვარდა სცენიდან და ველარ შევგზავნეთ სცენაზე. საწყალი სანდრო კი იდგა სცენაზე და მაინც განაგრძობდა ხმლის ჰაერში რჭობას — ეგონა, ვასო ისევ იქა დგასო, რადგან საშინელი ბეცი იყო. როცა გადავწყვიტეთ იმედი ვასოს შესვლაზე, მეტი ღონე არ იყო, შევგზავნეთ შემდეგი მოქმედი პირები, რომელთაც სიტყვები ასეთი აქვთ: „საწყალი ედგარი, როგორ მოუკლავთო“. სანდრომ ეს რომ გაიგონა გააგდო ხმალი ხელიდან და სცენაზე გაწვა (ის ხომ ედგარის როლის აღმსრულებელი იყო, რომელსაც სცენაზე ჰკლავენ). რასაკვირველია, ამ სცენამ ისეთი სიცილი გამოიწვია იმ დღეს დამსწრე დიდძალ საზოგადოებაში, რომ ზოგმა ველარც კი შესძლო ფარდის დაშვებამდე დარჩენა და სიცილით გავიდა თეატრიდან.

მაშინ ილია ჭავჭავაძე ძალიან გაბრაზებული იყო და იძახდა: აბა-შიძემ ეგ განგებ მოახდინა, განგებ ჩაიხანდა შარვალი, რადგან გუშინ

დავაჯარიმეთო (ილია მაშინ დრამატიული საზოგადოების თამჯლომბ-
რე იყო).

საწყალ სანდროს ვერც ამისთანა შემთხვევამ გაუგრილა გული და
მინც სცენას თავს ევლებოდა. განსაკუთრებით ცეკვა უყვარდა და სი-
მართლე უნდა ითქვას, რომ მას ჩაჩნურის ცეკვაში ბადალი არა ჰყავ-
და“...

ასე აბოლოვებს თავის მოგონებას ყაზბეგის შესახებ მისი თანა-
მედროვე მსახიობი, რესპუბლიკის სახალხო არტისტი მ. საფაროვა-
აბაშიძისა.

ა. ყაზბეგს უკანასკნელ წუთამდე არ მიუტოვებია სცენაზე ლეკუ-
რის თამაში. არ გამართულა ისეთი საქველმოქმედო საღამო, სადაც
ა. ყაზბეგი არ ყოფილიყოს გამოცხადებული, ან როგორც მოცეკვავე,
ან როგორც დეკლამატორი (სცენაზე კითხულობდა საკუთარ ლექსებს:
„გუთნის დედას“, „გულის პასუხს“ და სხვ.). სოფ. მგალობლიშვილი
თავის მოგონებაში წერს: „ყაზბეგი — არტისტი სუსტი იყო, მაგრამ
მაგიერში შესანიშნავი მოცეკვავე მოხევეურად და ჩაჩნურად ხანჯლე-
ბზე; ის ბეცი კაცი გასაოცრად ატრიალებდა ხანჯლებს, თვალბთან
მიიბიზებდა და ისე გაფრინდებოდა სცენაზე, როგორც მერცხალი“...
დ. კლდიაშვილიც იგონებს ა. ყაზბეგის ხანჯლებით თამაშს: „გაგიჟებით
უყვარდა სანდროს სცენა, მაგრამ საუბედუროდ ძლიერ სუსტი მსა-
ხიობი იყო... სამაგიეროდ ლეკურის გასაოცარი მოთამაშე იყო. უცნა-
ურად ლამაზი რამ იყო მისი თამაში ორი ხანჯლით, — მაყურებელს
თან ხიბლავდა მისი სიმარდე, თან შიშს ჰგვრიდა, „სანდრო, თუ კაცი
ხარ, თავი ვაანებე მაგ ხანჯლებით თამაშს, — ფეხებს დაიჭრი ერთ
დღეს და ეს იქნება“, — ვეუბნებოდი ხოლმე, რაზედაც იგი მხოლოდ
სიამოვნებით იცინოდა“.

ა. ყაზბეგს შექსპირივით უყვარდა სცენაზე გამოსვლა... ორივენი
მეორე ხარისხოვანი მსახიობები ყოფილან და აი, აქედან დაიბადა ლე-
გენდა, რომ შეიძლება მათი ნაწერები სხვისი დაწერილი იყოსო...

ა. ყაზბეგის სცენისადმი გატაცებას იგონებს მისი მეგობარი პო-
ლიექტორ კარბელაშვილიც „ცხვილოელის“ ფსევდონიმით:

„განსვენებული მეტად გულჩათხრობილი, მუდამ თავდაკიდული
და მობუზული იყო შინ თუ გარეთ მოსიარულე, — წერს კარბელაშვი-
ლი, — სიცოცხლეს მხოლოდ მაშინ შეამჩნევდა ადამიანი, როდესაც
განსვენებული სცენაზედ სათამაშოდ ემზადებოდა და წავიდოდა შინი-
დამ: ამ დროს განუწყვეტელს ფაციფუცში იყო, ხან იქით აწყდებო-
და, ხან აქეთ, სჩხრეკდა თავის რვეულებს, ჰშლიდა და ჰფურცლავდა

3. ა. გრიშაშვილი, ტ. V

წიგნებს, ინიშნავდა პატარა წიგნაკში რალაკებს ხან კარანდაწით, ხან კალმით, ტანისამოსს ისუფთავებდა და ისწორებდა სარკეში, ერთი სიტყვით, უიმისოდ უსუფთაობას და არეულობას ჩვეული, ესლა-თითქოს სადღესასწაულოდ ემზადებოდა, განსვენებული მეტად დაუდევარი იყო თავისთავისა და ოდნავაც არ უფრთხილდებოდა. ამის ნაცვლად იგი იყო გატაცებული თეატრის საქმით და მწერლობით... განსვენებულს მეტად ეხერხებოდა ლეკურ-ჩაჩნურის თამაშობა, — განაგრძობს კარბელაშვილი, — მერე ხანჯლებით! როდესაც რომელსამე წარმოდგენის შემდეგ სცენაზედ უნდა ეთამაშნა, მეტად მხიარულად იყო ხოლმე: ღიღინებდა და მესტებიტ დასრიალებდა გაპრიალებულ იატაკზე. სცენაზე ყველას უნახავს განსვენებულის მოხდენილი ჩაჩნურის თამაში. ვკითხავდი: „სანდრო, ეგრე ბეცი რომ ხარ, როგორ ჰბედავ სცენაზე ხანჯლებით თამაშობას, არ გეშინიან, რომ ან თვით მოიხვედრო სადმე, ან სხვას მოახვედრო მეთქი? — სცენაზე თამაშობის ღროს თითქოს თვალთახედვა მემატება და ვცოცხლდებიო; მოხევეებთან და ჩეჩნებთან მთაში განვლილი დღეები მაგონდებიათ, — მეტყოდა განსვენებული“.*

გაზეთებში მოკალათებული რეცენსენტები უსამართლოდ და უღირად ეპყრობოდნენ ა. ყაზბეგს. აბა, რომელი მსახიობი არ ყოფილა სტუტი, მაგრამ არც ერთი არ იყო ისე აბუჩად აგდებული, როგორც ჩვენი საყვარელი ბელეტრისტი!

ვის არ უთამაშნია ლეკური (თვით ნიკოლოზ ბარათაშვილსაც კი!), მაგრამ სალაპარაკოდ და საჭირდლად არ გამხდარა! თვითონ ყაზბეგიც აღნიშნავს თავის პასუხებში: „ლიტერატურაში ათასჯერ გაუკიცხავთ ჩემი სცენაზე თამაში, პიესები, მოთხრობები, ლეკურიც კი სალაპარაკოდ გაუხდიათ, მაგრამ მე მათთვის პასუხი არ გამიციაო“ („დროება“, 1883 წ., № 137).

საქმე ის არის, რომ მაშინდელი ქართველი საზოგადოება მის სამწერლო ნიჭს და პირად ცხოვრებას ერთმანეთში ურევდა, არ ამჩნევდა იმ დიდ ტალანტს, რომელიც ნავლწყაყრილი ღვიოდა და გასაქანს ეძებდა. ნიკოლოზ ბარათაშვილის თქმა: „ვერ ვხედავ ისეთ კაცს, რომ ხელი მომკიდოს, გზაზე დამაყენოსო“, — სწორედ ყაზბეგზეა ზედგამოჭრილი.

ა, როგორ სამართლიანად წერდა „კვალი“ მისი გარდაცვალების

* პ. ც ხ ე ლ ე ლ ი (პოლ. კარბელაშვილი), „მოგონება ყაზბეგზე“, „ივერია“, 1893 წ., № 296.

დღეს: „ევროპის ლიტერატურაში ბევრი არ არის ისეთი ხელოვნური ნაწარმოები, როგორც „ხევისბერი“, „მამის მკვლელი“ და „ელგუჯა“ ასეთი ნიჭი დაგვებადა, ასეთი კაცი დადიოდა ჩვენს შორის და ჩვენ იგი ვერ ვიცანით. ხშირად მას ლუკმა პურიც არ ჰქონია საქმელად სანამ ცოცხალი და გონებით სრული იყო, მას არც ჩვენ მიერ თანაგრძნობა ჰქონია და არც განკითხვა.“*

მაშინდელი ცნობილი ლიტერატორები — დავით კეზელი (ზოილი, სოსლანი), ილია ბახტაზე (ხონელი), ვალერიან გუნია (ვალიკო, ია), იონა მეუნარგია (ლელი) და სხვები ერთპირად ყაზბეგის წინააღმდეგ იყვნენ განწყობილნი.

რა შეეძლო მარტოდმარტო დარჩენილ ა. ყაზბეგს? ებრძოლნა? როგორ? რანაირად? თუმცა რეცენზენტების მისამართით, ხანდახან ამოიკვნესებდა:

დამეხსენ. თორემ მეც დაგროამ,
გამიწყდა მოთმინებაო.
ჩემი დაკრული, ცას ვღიცავ,
დაკრულსა ვგვანებაო!

ა. ყაზბეგს არა ჰყოლია გულის შემატკივარი, ქომაგი. ერთხელ პიესა „ეხლანდელ სიყვარულში“, ა. ყაზბეგის ავადმყოფობის გამო, მისი როლი მსახიობმა მაქსიმოძემ (კოტე მძინარაშვილმა) შეასრულა. რეცენზენტი აქაც გადასწედა ა. ყაზბეგს: მაქსიმოძემ ძლიერ ჰბაძავს ყაზბეგის თამაშობას, მასწავლებელი რა არის, რომ მისი მოწაფე რა უნდა იყოსო.** ჯერ კიდევ თავისი გამოსვლის პირველ დღეებში, ყაზბეგზე ასე წინასწარმეტყველებდნენ: „ბ. მოხევე, ჩემის აზრით არასოდეს არ ვახდება ცოტაოდენადაც თვალსაჩინო აქტიორად“ („დროება“, 1881 წ., № 25). ალექსანდრე ყაზბეგის მთელ რეპერტუარში ჯამბარაშვილი ერთადერთი როლი იყო, რომელსაც კარგად ასრულებდა ჩვენი ბელეტრისტი და აქაც შხამი გადაასხეს მის გულს.

დავით კლდიაშვილი იგონებს, თუ როგორ ცხარე ცრემლით აუტირებია ა. ყაზბეგი ხონელის ფელეტონს. ძლივს დავაწყნარეთო, დასძინს იგი.

უნდა პირდაპირ ითქვას, რომ ჩვენი ნიჭიერი მეფელეტონე ი. ხონელი ძალიან სასტიკად ეპყრობოდა სანდროს სცენაზე გამოსვლას. ხონელი იმის მომხრეცაა, რომ უხეირო არტისტს მკვდარი კატები ესრო-

* „ქვალი“, 1893 წ., № 51.

** „ივერია“ 1886 წ., № 200.

ლონ სცენაზე. აი, მოუსმინეთ ილია ხონელს, როგორის დაცინვით მსენიებს ალ. ყაზბეგს... „ესეც რომ არ იყოს, როგორ ჰფიქრობთ? განაგრძობს ხონელი,—რამდენი კატები მოგვინდებოდა მუდამაღდად სარეცენზიოდ? ხომ მარტო ბ-ნი მოხვევ გააქარწყლებდა მაშინ ყველა თბილისელ კატებს და ხომ მარტო მისდა ჩასავიწყობად უნდა გაგვეყოლო მუსრი ამ საცოდავ ცხოველებისათვის.“*

ღიას!

და ყველა ეს, სამწუხაროდ, იწერებოდა „ივერიაში“ და არაფერ არ გამოესარჩლა!

იყო ოთხკედელშუა გამომწყვდეული თავისი მაიმუნ ყაკოთი, განაპირდა, განმარტოვდა, ჩასახლდა თავის გულის ყაფაზაში და მხოლოდ წერაში ჰპოვებდა სულის სიმშვიდეს. როცა მკვლევარი ათვალისერებს მის სამურეზო მასალებს, განცვიფრებაში მოდის წერის ამ დაუშრეტელი ენერგიით. თემათა იმ სხვადასხვაობით, რომელიც ასე ჭარბად ახასიათებს ყაზბეგს.

აკი თვითონვე უძღვნა თავის თავს ასეთი მუნასიბი:

იმ მოხვევს, ყოვლად ბრმასა,
მას მივაყრიტ ყოველისფერს,
კატას მკვდარსა, ვაშლს დამპალსა,
ღირსიც არის, მაგდენს რად სწერს?***

ჩემს ხელთაა მისი ლექსების დავთარი, რომელიც განსვენებულმა ალექსანდრე ჯაბადარმა გადმოსცა ჩემს ბიბლიოთეკას.

ამ რვეულიდან მინდა ავტობიოგრაფიული ხასიათის ლექსი მოვიყვანო. აქ ნათლად ჩანს ის მძიმე ატმოსფერო, რომელშიაც მოღვაწეობდა მთის უცნაური შვილი. ალ. ყაზბეგი თავის რეცენზენტებს ამ გულმოსული ლექსით უპასუხებს, რომელიც ჩვენს ნარკვევში პირველად ქვეყნდება. ანდა ვინ დაუბეჭდავდა ამ პასკვილს, რომელიც გაბრაზებული გუნების დროს მოსხლეტია მის დიდებულ კალამს. აი, ეს ლექსიც:

ობოლი, გულით ობოლი,
რად არის გაჩენილია?
შესაბრალია ბეჩაფი,
სიბ ქვაზედ დარჩენილია.

* იხ. „ივერია“, 1886 წ., № 178.

** ა. ყაზბეგის ლექსთა დავთარი, გვ. 216 (ჩვენთან ინახება).

რა არ დაარტყეს დამაგრულს
კატა, ხელენო, ცუღია.
რაც იმას სცემენ, უფალო,
როგორღა შერჩა სულია?

არ სწყალობს და ე ი თ ს ო ს ლ ა ნ ი,
ღუშეთს განთქმული თულია,
და ეხლა ტფილის მოქმედობს
სომხის გაზეთის ყულია.

არცა კ ო პ წ ი ა ხ ო ნ ე ლ ი,
წრეს იჭრთ გადასულია,
ვინც სულით, მთელი არსებით,
კუარტლითა გამურულია.

არ სწყალობს, არცა ლ ე ლ ო ი,
ქაქთა მეფისა წილია,
მაღლიკ-ვალიკო ეხვევა
ვით თაეზედ თმასა წილია.

წყმუტუნებს დაუსვენრადა
კ ლ დ ე მ ა გ ა რ ი ს ა შ ე ი ლ ი ა,
თუმც ცდილობს დიდი გამოჩნდეს,
ჭერ თონთლობს, მეტად ჩვილია.

მ ა რ კ ი ზ პ - ე ც შ ე მ ო ს ტ რ ი ა ლ ე ბ ს,
ვით ცოდვილს შავნე სულია,
ვინც ნახავს, იტყვის: თხუნელა
მიწიდან ამოსულია.

ფუსფუსობს ჩვენი ხ უ მ ა რ ა ც,
ეშმაკებისა წილია,
აღარ უსვენებს დ ო ნ - ე ნ ი ც
მსუქანი კედლის ტილია.

სჩხავის კ ა ე თ ე ლ ი, ა ხ ნ ა ზ ა რ,
ყველა, ვინც მკვახე ზილია,
გ ო დ ო რ ა ნ ე ხ ე ი ს მ ზ ი დ ა ვ ი
გონებით დაგრეხილია.

ელავს და სკექავს ძალაზედ
ზეციდან წმინდა ი ლ ი ა,
მოპშუობს, მოიბურება
ღრუბლითა შემოსილია.

ბეჩაო, ბეჩაე ობოლო,
ვეღარ გადურჩე შარსაო,

ზაგდენი ერთად შეყრილან,
ცხვირით გადენენ ძმარსაო.

ობოლი, გულით ობოლო,
რაღა ხარ გაჩენილია?
შეიბრაღევით ბეჩაევი,
სიპ ქვაზედ დარჩენილია!*

არავინ შეიბრაღა! ხელი არავინ გადაუსვა! სიპ ქვაზე დასტოვეს, მოლიბულ გზაზე დააყენეს. არავინ დაუყვავა, არც „სატრფომ გულისა“ და „არც ძლიერთა იმა ქვეყნის კაცებმა“.

ყაზბეგი ერთ საპოლემიკო წერილში წერს: „ჩვენს სამწუხარო დროში ადამიანის ადამიანურად მოქცევა სამადლობლად გაგვიხდოა...“ მხელად თუ მოიძებნება იმისთანა მწერალი, რომელსაც ამდენი სიკეთე მიუძღოდეს იმ შევზნელ დროში და ასე განწირული, სიმწარნაჰამი ჩასულიყოს სამარეში. და აკი „გულით უნდოს და სულით მსახვრალს“ საგიყეთში ამოხდა სული 1893 წლის 10 დეკემბერს, 45 წლის ჰაბუქს... მაგრამ ა. ყაზბეგი უკვდავია! „ივერიის“ თქმისა არ იყოს, „ორჯერ დაბადებულს, ერთი სიკვდილი ვერას უზამს“.

ქართველმა საზოგადოებამ აღექსანდრე ყაზბეგის კუბო დიდის ამბით მიაცილა უკანასკნელ სავანემდე — სოფ. სტეფანწმინდამდე. სამხედრო გზატკეცილი ეტლებით იყო დასერილი... ეს არ გამოჩენია ჟანდარმერიას... შევზნელი რეაქციის მოციქულებს მისი სიკვდილიც კი შეშურდათ! ისინი ჩვენი მწერლების განსვენებაშიაც კი ხედავდნენ რაღაც „სეპარატიული მოძრაობის“ ჩანასახებს.

აი, რასა წერდა პოლიციის დეპარტამენტისადმი ვაგზავნილ წერილში თბილისის ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსი 1894 წელს, 7

* ამ ლექსში, ჩემს მიერ ხაზგასმულ გეარებში, ნაგულისხმევია შემდეგი პირები: დავით სოსლანი (დავით კეზელი; წერდა „ზოილის“ ფსევდონიმითაც). კოპწია ხონელი (ილია ბახტაძე). ლელო (მეუნარგია იონა). მალიკ-ვალიკო (ვალ. გუნია). კლდე მაგარი (პ. ჰალელის-კარბელაშვილის წიგნი: „კლდე მაგარას ციხეში“). მარკოზ პ-უც (ვერ გავიგე ვინ იგულისხმება). ხუმარა (გამოურკვეველი ჩემთვის). დონენი (დავით ერისთავი). კათელი (ივანე ჭაჭანაშვილი). ახნაზარ (არტემ ახნაზაროვი). გოდორა (გრ. ყიფშიძე). ილია (ი. ჰეპქავაძე, ყაზბეგს წმინდა ილიასთვის შეუღარებია).

მარტს ნ. ბარათაშვილის ნეშტის განჯიდან გადმოსვენების და აღექსან-
დრე ყაზბეგის გარდაცვალების გამო (ამ დოკუმენტს მთლიანად მოვიყ-
ვანთ): „ქართველებმა ხელახლად წამოაყენეს მივიწყებული საკითხი...
ქართველი პოეტის ბარათაშვილის ნეშტის გადმოსვენების შესახებ...
განსაკუთრებული მიზნით მოთხარეს მიწიდან რაღაც ძვლები და ეროვ-
ნული პოეტის ნეშტის სახით გადმოასვენეს თბილისში და დიდის პა-
ტივით და მოწიწებით მიაბარეს მიწას. კუბო ხელიდან ხელში გადა-
დიოდა და არამც თუ ყველა წოდების პირები ეცილებოდნენ ერთმანეთს
მის წაღებაში, არამედ ქალებიც კი ცდილობდნენ როგორმე რამდენ-
იმე ნაბიჯზე კუბოს ტარებაში მონაწილეობა მიეღოთ. დედებს მო-
ეყვანათ თავისი პატარა შვილები, აჩოქებდნენ კუბოს წინ და თაყვანს
სცემდნენ კუბოს, როგორც წმინდანის ნეშტს“...

მეფის უანდარმერიის აგენტების მიერ ეს ვითომდა დამცინავი და
ზიზლით ნათქვამი სიტყვები, ამჟამად ჩვენში იწვევს ეროვნული სიამა-
ყის გრძნობას, რომელსაც თავგამოდებით ებრძოდნენ მეფის შავ-
რაზმელები.

იმავე აშოაზე ყაზბეგის გასვენება კი უანდარმერიას ასე პროვოკა-
ციულად აქვს აღწერილი:

...გასული წლის დეკემბერში გარდაიცვალა ტფილისის საავადმყოფოში ქართველი ბელეტრისტი ა ლ ე ქ ს ა ნ დ რ ე ყ ა ზ ბ ე გ ი. ეს
მწერალი დიდი ხანი იყო სულით ავადმყოფი და იტანჯებოდა. სიცოცხლეში მასზე სრულიად არაფერ არა ზრუნავდა და არც ფიქრობდა.
მაგრამ მოკვდა თუ არა, ქართველებმა ასტეხეს ერთი განგაში. მისმა
სიკვდილმა მისცა საშუალება ქართველებს ემცნოთ თუ მთელი ქვეყ-
ნისათვის ვერა, კავკასიისათვის მაინც, რომ ისინიც არსებობენ (რო-
გორც ეს ჩაიდინეს სომხებმა არწრუნის გასვენებაზე). მიცვალებულის
გვამის დაკრძალვა ერთი კვირით შეაჩერეს და ყოველ დღე რამდენი-
მეჯერ იხდიდნენ პანაშვილებს, რომლებსაც დიდძალი საზოგადოება ეს-
წრებოდა (განცხადებანი ამის შესახებ ყოველ დღე იბეჭდებოდა ყვე-
ლა ადგილობრივ გაზეთში). როგორც ბარათაშვილის ნეშტის გადმოს-
ვენება, აგრეთვე ყაზბეგის გვამის დიდი პატივით დასაფლავება, უნდა
ვიგულისხმოთ, მოხდა სომხების ზეგავლენით, რომელთაც იმედი ჰქონ-
დათ, რომ ეს ამბები გამოიწვევდა პოლიციასთან შეტაკებას, რომლის
დროსაც უეჭველად ექნებოდა ადგილი დიდ სისხლისღვრას, თუ სა-
ხეში მივიღებთ ქართველების თავმოყვარეობას და სიფიცხეს“.

აი, პირწაყარდნილი პროვოკაციაც ამასა ჰქვიან!

ა. ყაზბეგს სწამდა და ეს იყო მისი ერთადერთი ნუგეში, რომ „დად-

გება ისეთი დრო, როცა ჩემს სახელს სხვანაირად ახსენებენო“ (დ. კვდი-
აშვილის „მოგონებანი“).

ერთ წერილში ალექსანდრე თავის დედას წერდა: „და შე მოეწაღა
ს ა ქ ა რ თ ვ ე ლ ო ს კ ა რ ე ბ შ ი დ ი დ ე ბ ი თ!“ მას სჯეროდა თა-
ვისი ნიჭის გამძლეობა, ის გრძნობდა ახალი ქარიშხლის მოახლოებას და
ამიტომაც იყო, რომ ასე თამამად ისიტყუა:

მოვა დრო, უზარმაზარნი
მთანიცა შეინძრევიან,
ქარი დაქროლებს მდგარი,
ღრუბელნი განიმჭრევიან,
ზვეით ცა ლავეარდოვანი,
შვეშ შიწა შეირყევიან,
აწ გულნი ოღნაე მფეთქავენი
ლომ-ეფესსაც მოერევიან.

მოვა დრო, დამაგრულები
მამაცათ მოიქცევიან,
ერთის წადილით შეკრულნი,
ერთ ნდომად გადიქცევიან;
გრგვინვად ასტუღება ყოფინა,
მშიშარნი გაიქცევიან,
ქვიტკირნი შედუღებულნი
ჩაინგრევე-ჩაიქცევიან.
მოვა დრო, ნანგრევთა შორის
მდელონი აწყვედებიან,
მშობლისგან თავის ნაშობი
მშობლურად აღიზრდებიან;
ფრინველნი ბარტყებს დასჩევენ,
ჭიკჭიკით დაფრინდებიან,
ქვეყნის ნუგეშად მნათობნი
ლავეარდში გაბრწყინდებიან.

მოვა დრო ძლევა-მოსილი,
ქართველთა შორის ამიერ
კიდით-კიდემდე გაისმის
კახური მრავალ-ჯამიერ!
იტყვიან: „გამზიარულდი,
ქართველო, ყოველ წამიერ,
გული ფოლადად ნაწრთობი,
იცოცხლებს მრავალ-ჯამიერ!“.

ეს დროც დადგა... და ალ. ყაზბეგი აღარ არის მარტო, გულით ობოლი. მისი შესანიშნავი ნაწერები მტკიცედ შევიდა ჩვენი კულტურული მემკვიდრეობის ოქროს ფონდში და მთელი ხალხის საკუთრებად გადაიქცა.

1944 წ.

ჩემი მასწავლებელი — ლალიონი

მაშინ, როცა ლალიონი მოევლინა ჩვენს გიმნაზიას, იგი ჩვენთვის იყო მხოლოდ მასწავლებელი არსენ მამულაიშვილი და არა ცნობილი ბელეტრისტი, რომელიც ლალიონის ფსევდონიმით წერდა.

მე ვსწავლობდი, ევრეთწოდებულ „ქართულ სათავადაზნაურო“ გიმნაზიაში. დღესაც არ ვიცი, რად ერქვა ამ სასწავლებელს „სათავადაზნაურო“, რადგან ჩემისთანა ხელოსნის შვილები იქ ბევრნი იყვნენ.

ქართული ენის მასწავლებლად ორი პედაგოგი მახსოვს, ალექსანდრე ნათაძე და არსენ მამულაიშვილი. ნათაძე პირველ განყოფილებაში გვასწავლიდა, მამულაიშვილი კი, თუ არ ვცდები, მეორე და მესამე განყოფილებაში. ეს იყო 1897—1898 წლებში.

სასწავლებელში ცუდად ვსწავლობდი, მივალწიე მხოლოდ მესამე განყოფილებამდე, პირველ და მეორე განყოფილებაშიც ორ-ორ წელიწადს ვიჯექი. ერთი სიტყვით, მე თვითონ არ ვიცი, რად ხდებოდა ასე. საიათნოვას ლექსის არ იყოს:

ვის დავაბრალო, რისაგან არის,
ვგონებ... ჩემი უბედური ჭკვისაგან არის.

ისე კი ძალიან ცელქი ვიყავი, ფიცხი, მოუსვენარი. არსენა მამულაიშვილი დედაჩემს ხშირად იბარებდა სასწავლებელში. საწყალ დედას ილაჯი ჰქონდა გაწყვეტილი იქ სიარულით...

გიჟი მოწაფეების მთელი დასი მყავდა: ქავთარაძე, ანგლიკოვსკი, მაკუვარიანი, გ. ჩუბინაშვილი (შემდეგ კომპოზიტორი), დ. ჩხეიძე (თურდოსპირელი), კოტე გეგელიძე, სულიკაშვილი და სხვ. მე მათ მეთაურად ვითვლებოდი... პედაგოგმა ნათაძემ იცოდა, რომ თბილისელი ვიყავი — მის სახლშიაც დავიარებოდი. პურის მოედანზე (კოლორთაღის უბანში) ცხოვრობდა. როცა ჩავიჭრებოდი, იგი შინ მამზადებდა. ჰოდა ერთხელ, მორიგი გაჯავრების დროს, მოთმინებიდან გა-

მოსულმა ნათაძემ მიმიითთა ფანჯრისაკენ, საიდანაც თავზე თაბახდამ-
გმული კინტო მოსჩანდა და მომაცხა: „აი შენი ბოლო!“...

ჩემს მასწავლებელთა შორის მახსოვს: გ. იოსელიანი — ხელმოთი-
სჯულის მასწავლებელი, ქადაგიძე გვასწავლიდა ანგარიშს, ზ. ჩხიკვა-
ძე — მუსიკას, მრევლიშვილი — ხატვას, კორხანიდი — რუსულს. ექ-
ვთიმე თაყაიშვილი დირექტორად გვეყავდა. პოეტი კ. მაყაშვილი კლასის
დამრიგებელი იყო, ხოლო ჩემი საყვარელი არსენ მამულაიშვილი
ქართულ ენას გვასწავლიდა.

არსენ მამულაიშვილს ერთი აუგი არ უკადრებია ჩემთვის, ჩემს
„დას“ ძალიან უყვარდა იგი. მშვენიერი სახე ჰქონდა, ოდნავ ფერმკ-
რთალი და ჩაქცეულთვალეზიანი. შავი უღვაშები შვენოდა მის ნათელ
ნახაზობას. ტანად მაღალი და ზედმიწევნით მომთმენი და წყნარი იყო.
არც ერთი მაღალი სიტყვა, არც ერთი შეძახილი! თითქოს თავისი ლა-
პარაკისა თვითონვე სცხვენოდა. ასეთი მახსოვს ლალიონი ათი წლის
ყმაწვილს... ამ გიმნაზიიდან ქართული წერა-კითხვის მეტი სხვა არა-
ფერი გამომყოლია და ასე მგონია, რომ ამაში თავისებური ღვაწლი
მიუძღვის ალექსანდრე ნათაძეს და არსენ მამულაიშვილს.

მე მიყვარს ახალგაზრდობის დროინდელი სურათები. ჩემს არქივ-
ში ინახება ქართულ გიმნაზიაში გადაღებული ჯგუფური სურათი, სა-
დაც ლალიონი შუაში გვიხის და ჩვენ, მისი მოწაფენი კი გარშემო ვუს-
ხედვართ. ეს სურათი არც ერთ ჩემს თანატოლს არა აქვს... მახსოვს,
დედაჩემმა მანეთი გამატანა ამ სურათის შესაძენად. მე მას დიდი სი-
ფრთხილით ვინახავ ჩემი მასწავლებლის, ლალიონის მოსაგონებლად.

კიდევ ერთი დეტალი:

როცა გავიზარდე და ლექსის წერის ნაპერწკლიანობაც აღმომაჩნდა,
წ. კ. ს.-ის წიგნის მაღაზიის წინ, სადაც ხშირად ჩვენი მოღვაწენი იკრი-
ბებოდნენ, შემხვდა დიდი ხნის უნახავი ლალიონი. მაშინვე ვიცანი. სა-
ხე გამეშალა და მივესალმე. იმანაც ქუდი მომიხადა ზრდილობიანად.

— რა გვარი ხარ? — შემეკითხა ჩემი პედაგოგი.

— გრიშაშვილი.

— აი, ლექსებს რომ სწერს?

— დიახ, ჩემი ნამდვილი გვარი მამულაშვილია. — ვიცოდი, გაე-
ხარდებოდა და იმიტომ გავახსენე ჩემი გვარი. — მე თქვენს გვარს ვე-
ნათესავები ერთი ასოს გამოკლებით.

— დაიცა, დაიცა, სადა სწავლობდი?

— ქართულ გიმნაზიაში... მაგრამ არ დამიმთავრებია...

— რატომ?

— რა ვიცი, მამა გარდამეცვალა, დედა გამითხოვდა, სასწავლო ფული ვერ მოვაგროვე.

— რომელი კლასიდან დაგიტოვეს?

— კლასიდან კი არა, მესამე განყოფილებამდე მივაღწიე... მე თქვენი მოწაფე ვარ!

— მერე სად დაიკარგე, ბიჭო? აღარ გაგიგრძელებია სწავლა?

— ჩემი უნივერსიტეტი თეატრი იყო.

— ო, რა გიყი იყავი.

— ეხლა ვალერიან გუნიამ შემივრდომა. ამჟამად ქართული თეატრის მოკარნახე ვარ.

— აბა, ეგ რა ხელობაა? უნდა სწავლა განაგრძო, განვითარდე, უცხო ენებს დაეწყო, დიდი მწერლები იკითხო, უნივერსიტეტი ინახულო, საზღვარგარეთ წახვიდე.

მე ვღუშმი... უნდა მეთქვა, რომ ობლად დარჩენილ ბიჭს სად შეუძლიან მაგდენი რამე?.. უნდა მეთქვა, რომ განა შექსპირის, შილერის, ჰაუპტმანის, იბსენის და სხვათა სახელები პირველად სუფლიორის „ბუტკაში“ არ გავიგონე მათი პიესების სუფლიორობის დროს? — მაგრამ აღარ მიპასუხნია... ისედაც ბევრი სიტყვები დახარჯა ჩემთან მუსაიფის დროს ჩვეულებრივ სიტყვაძუნწმა ლალიონმა — ხელი ჩამოვართვი და გამოვეშვიდობე.

გამოთხოვების დროს მხოლოდ ეს მითხრა:

— ცოტა... სხვა თემა აირჩიე: ქალი არა ღირს იმად, რომ ამდენი ხოტბა შეასხა...

ეს საყვედური არაერთხელ მსმენია...

ადვილი სათქმელია — „სხვა თემა აირჩიე!“...

დაილოცოს ახალგაზრდობა!

რა თემაზე უნდა მეწერა ოცი წლის ჰაბუქს?

საპასუხოდ ჩემი ლექსი გამოდგებოდა — „სამშობლოს ნანგრევებში“, მაგრამ განა მაშინდელი ინტელიგენციისათვის „გრიშაშვილი“ ცარიელი ბგერა არ იყო!

...ო, სამშობლოვ, შენს უღირს შვილს,
მონას, მხდალსა და უბედურს,
ნუ, ნუ დამდებ ბრალს წაუშლელს,
ნუ მომასმენ შენს საყვედურს,
ნუ, ნუ მეტყვი, ჩემი მუზა
რომ ყოველთვის ერთსა სჩმახავს,
მა, რა ვუყო, გენაცვალე,
სად ვყოფილვარ, რა მინახავს?

მითხარ რამე მე, ბედით კრულს,
უგზოდ, უკედოდ, უქმად მავალს,
მითხარ რამე, რომ გავეცნო
აწმყოს, წარსულს, და მომავალს,—
მაშინ თვით მეც გარდვიქმნები,
მაშინ მუზაც თვალს გაახელს,
მაგრამ ჯერ კი, გთხოვ, სამშობლოვ,
ნუ წამართმევ მგოსნის სახელს!

როდის დავწერე ეს ლექსი? ალბათ ლალიონის შეხვედრის შემდეგ. ნეტა მოასწრო ამ ლექსის წაკითხვა განსვენებულმა? და თუ გაცნო, ალბათ, მომიტევებდა ერთ თემაზე წერას.

1944 წ.

ბარათაშვილის აღმართი

ისე იცვლება თბილისის ზოგიერთი ქუჩის იერი, რომ ხშირად ვერც კი წარმოიდგენს კაცი, რა სახის ქუჩა უნდა ყოფილიყო ძველად!

ბარათაშვილის (ყოფილი ციციანოვის) აღმართის დასაწყისი ჩუღურეთის გაგრძელებაა (რიყის, ჩუღურეთის და ავლაბრის მიჯნა). პლატონ იოსელიანის სიტყვით (იხ. „Описание древностей г. Тифлиса“), ციციანოვის აღმართის კლდის წვერზე გაშენებული ყოფილა ორი სასახლე: ერთი გურიის მთავარს, ხოლო მეორე — სამეგრელოს მთავარს ეკუთვნოდა. ეს სასახლენი ალა-მაჰმად-ხანის თარეშის დროს დაუნგრევიათ ხოჯას განკარგულებით. ის უხარმაზარი ცრემლიანი კლდე კი, რომელიც აღმართზეა გაჭიმული, წინათ გაუქრელი იყო და დარიის მონასტრისკენ, მეტეხის ციხემდე მიდიოდა თურმე.

სწორედ იმ ადგილას, სადაც ამჟამად ეს აღმართი თავდება, მეთხუთმეტე საუკუნეში აღმართული ყოფილა გალავანშემოვლებული და ქონგურებიანი ციხის რამდენიმე კოშკი, რომლის ნანგრევებზედაც ამჟამად ქართული სტილის აივნებია გადმოკიდებული. სწორედ ამ უბნის ბოლოში, „სურბ-კარაპეტის ეკლესიის აღმოსავლეთით, ავლაბარში, ზედ გორაზე ერთთახიან იაქათალის სახლში“ ბინადრობდა დანიელ კონქაძის მოთხრობის პერსონაჟი მკითხავი ვარდუა.

ამ არემარეზეა აგებული აგრეთვე ის ცნობილი ყაზარმები, რომლებიც ერთ დროს საპატიმროს მოვალეობას ასრულებდა და სადაც სასჯელს იხდიდნენ 1832 წლის შეთქმულების მონაწილე მწერლები—

დომიტრი ყიფიანი, გრიგოლ ორბელიანი, გიორგი ერისთავი, ალექსანდრე ორბელიანი და სხვ.

ავლაბარი ანუ ისანი მღებარეობს მტკვრის მარცხენა მხარეს, მალ-ლობზე. ჯერ კიდევ საბოლოოდ არ არის დადგენილი, საიდან წარმოსდგება სიტყვა ავლაბარი. ზოგიერთის განმარტებით, „ავლაბარი“ ნიშნავს ავლას ბარზე, ე. ი. მინდორზე, რადგანაც მტკვრის კიდიდან რომ ავლაბარში ახვიდეთ, კარგა დიდი აღმართი უნდა „აიაროთ“ (ივ. როსტომიშვილი: „ენციკლოპედიური ლექსიკონი“). უფრო დაახლოებითი ახსნა მოგვცა, პირადი საუბრის დროს, აკადემიკოსმა ნიკო ბერძენიშვილმა. მისი აზრით, „ისანი“ და „ავლაბარი“ შემოტანილი სიტყვებია და დაკავშირებულია ციხე-სიმაგრის, ციხე-დარბაზის ანუ სასახლის მიდამოების მცნებასთან...

ცნობილი ქართველი გეოგრაფოსის ვახუშტის დროს ძველ ისანს (ანუ ისნის) უკვე „ავლაბარი“ ეწოდებოდა.*

სიტყვა „ავლაბარი“ დავით გურამიშვილსაც აქვს მოხსენებული თავის ისტორიულ პოემაში:

კახს ბატონსა წინა დღითვე მზასა ყვანდა თვისი ჯარი;
ივ რა ესმა, წამოვიდა, დაიჭირა ა ვ ლ ა ბ ა რ ი;
ნარიყალა მიშბაშს ეპყრა, შაის-ტახტი, ციხის კარი.
რა მივიდა, ფიცხლავ მოსცა, გაიკეთა მუნ საფარი.**

„ავლაბარი“ მოხსენებულია მე-19 საუკუნის ერთ ხალხურ ლექსშიც:

პასკევიჩი შაიკაშმა,
წელს შემართყაეს ხმალსაო,
ქალაქში რომ ჩამოვიდა,
გაშინჯაეს სამართალსაო,
ჯერ სასამართლოს გაშინჯაშს,
მერმე კი ა ვ ლ ა ბ ა რ ს ა ო,
თავის საომარ სოფლებსა
გადაავლებდა თვალსაო!***

იოანე ქართველიშვილი, მე-19 საუკუნის დასაწყისში თავის მემუარებში აღნიშნავს, რომ „დარიის მონასტერი“ ა ვ ლ ა ბ ა რ შ ი ი ც ო

* იხ. „აღწერა სამეფოს საქართველოსა“, თამარ ლომოურის და ნიკო ბერძენიშვილის რედაქციით. 1941 წ., გვ. 54.

** დავით გურამიშვილი, აღ. ბარამიძის წინასიტყვაობით და რედაქციით, 1948 წ., გვ. 116, 117.

*** იხ. ჟურ. „კრებული“, 1873 წ., № 10. გვ. 7., (რაფ. ერისთავის ჩაწერილი).

აშენებული; იგი წერს: „...იმერეთიდან მოველ თბილისს 1802 წელს, ვახლდი დედოფალს დარბაზს ავლაბარში“.*

ისანი ძველი სიტყვაა: „ისანი“, „ისნელთა“, „ისნის მთაჲ“, „ისნის ველი“, „ისნის ცისკარი“... მე-11 საუკუნის ძველი „მართლმადიდებელთა სანი“, თბილისის გარემოცვასთან დაკავშირებით, ისანსაც იხსენიებს: „...ხოლო ისნელთა ჩაადგეს ხიდი და არა მოსცეს ისანი, დაუდგეს ფილაკავანნი, ბრძოდეს ისნთა და ისნის ველთა მოვიდეს კახთ მეფე ვაგიკ და ერისთავი გოდერძი და ყოველი დიდებულნი კახეთისანი დარბაზობად ბაგრატიანა“.**

ძველად ავლაბარში ასასვლელი სამი დიდი აღმართი იყო: მეტეხისა, სირაჯხანისა და სურბ-კარაპეტისა. ციციანოვის აღმართი კი, იმ სახით, რა სახითაც მან საბჭოთა ხელისუფლებამდე მოაღწია, გაკეთდა 1886 წელს; ამის შესახებ ვახუშტი „დროებაში“ ვკითხულობთ: „ამჟამად კეთდება ავლაბრის გზა, რომელსაც ციციანოვის აღმართს ეძახიან. ეს აღმართი რიყიდან აღის ყაზარმის წინა ქუჩამდის, სივანე იმოდენა ექნება, რომ ურემსა და ფაეტონს ადვილად გაევიდება და არც ასვლა იქნება ძნელი“ (იხ. „დროება“, 1886 წ., № 123).

1885 წლამდე აქ იყო საცალფეხო ბილიკი. გზა ისეთი ვიწრო ყოფილა, რომ ვაზეთების ცნობით, ორი კაცი ერთმანეთს გვერდს ვერ აუქცევდა; ერთხელ „საკახო გზიდან“ (ასე ეძახდნენ ყოფილ კახეთის ქუჩას) გაგიჟებული კამეჩი გამოქცეულა და ვინც ამ ბილიკზე დახვედრია, ყველა გაუწყვეტია.

პირველი ბილიკი ამ აღმართზე გაუყვანია — ფარსადან ციციშვილს, რომელსაც ამ მიდამოებში საკუთარი მამულები ჰქონია. ეს მომხდარა გასული საუკუნის 40-იან წლებში გენერალ სოტნიკოვის გუბერნატორობის დროს. ლუკა ისარლოვის ცნობით, ფარსადან ციციშვილს ბილიკის გასაქრელად თავისი ყმები გამოუყვანია და რადგან ძნელი სამუშაო იყო, მთელ დღეს დაფაზურნას აკვრევინებდა, რათა მუშებში ხალისი გამოეწვია. ბევრს ეგონა, რომ ეს აღმართი მთავარმართებელ პავლე ციციანოვის სახელს ატარებდა, ისე როგორც ალ. ჭავჭავაძის ქუჩას დიდხანს ილია ჭავჭავაძის ქუჩად სთვლიდნენ. შემამულე ფარსადან ციციშვილი, რომლის სახელიც რევოლუციამდე ამ აღმართს

* იხ. იოსანე ქართველიშვილის „მემუარები“, ავთ. იოსელიანის გამოკვლევით, რედაქციითა და შენიშვნებით, 1952 წ., გვ. 95.

** იხ. ქართლის ცხოვრება, ანა დედოფლისეული ნუსხა, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, 1942 წ., გვ. 186 (ამ წყაროზე მივითითოთ მამისა ბერძნიშვილმა, რომელსაც მაღლობას მოვახსენებ).

ჰქონდა შერჩენილი, შეძლებული თავადიშვილი იყო. იგი დაახლო-
ებული ყოფილა ბატონიშვილებთან და საკმაო დიდი გავლენითაც სარ-
გებლობდა. რევოლუციის შემდეგ ამ აღმართს ცნობილი რევოლუციონ-
ერის კალიაევის აღმართი დაერქვა, ხოლო 1944 წელს — ბარათაშვი-
ლის აღმართი.

ამ აღმართის გამოღმა, ე. ი. მარჯვნივ, ანჩისხატის ეკლესიის ჩასწ-
ვრივ, მტკვრის ნაპირას, ხშირად იკრიბებოდნენ ჩვენი ლიტერატორე-
ბი — „ცისკრის“ თანამშრომლები — და მსჯელობდნენ მშობლიურ
ლიტერატურაზე. აქ დაიწერა ნ. ბარათაშვილის „ჩინარი“ და „ფიქრნი
მტკვრის პირას“. აქ ზაფხულობით, პატარა ლხინის დროს, თარს უკ-
რავდა სიღნაღელი პოეტი დიმიტრი ბერიევი. აქ ჩაისახა დანიელ ჭონ-
ჭაძის მოთხრობა — „სურამის ციხის“ იდეა. ეს ადგილი, თუ შეიძლება
ასე ითქვას, იყო გასართობი და სასაუბრო კლუბი ჩვენთა მწერალთა
ორმოციან წლებში...

დღეს 26 კომისრის რაიონს, ყოფილ ავლაბარს, ფართო და ლალი
მაგისტრალი აერთებს დედაქალაქის ცენტრთან. გაფართოებამდე ამ
აღმართის სიგანე შვიდი მეტრი იყო, ამჟამად მისი სიგანე 24 მეტრია,
დაქანებაც ერთი ორადაა შემცირებული.

ასეთია ახალი თბილისის ეს ერთ-ერთი ლამაზი კუთხე!

როდესაც ამ აღმართიდან თბილისს გაჰყურებთ, თვალწინ გადაგე-
შლებათ ყველა ის ადგილი, სადაც ბარათაშვილს ჭაბუკური ცხოვრე-
ბა გაუტარებია. მართლაც ბარათაშვილის სახელი უნდა რქმეოდა ამ
მშვენიერ აღმართს! მისი სილაღე და ზევით ატყორცნილი ფრთა თით-
ქოს ბარათაშვილის რომანტიკულ ბუნებას ეხმიანება. რა კარგი იქნე-
ბოდა, რომ ამ კლდოვან მაღლობს ზევიდან ლამაზად გადმოჰყურებდეს
ბარათაშვილის მერნის ჭანდაკება, რომლის ლტოლვაც მამა-დავითის
მთისკენ უნდა იყოს მიმართული.

1944 წ.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის „ცისხა ფერს“ და ალექსანდრე შავვაშაძის „ფერსა გნელს“

მე-19 საუკუნის პირველ წლებში მეტად გავრცელებული იყო ერ-
თი რუსული სიმღერა: „Черный цвет, мрачный цвет“... ყველა პესი-
მისტი პოეტი თავისი სულის განწყობილებას სამგლოვიარო ფერით
ჰპურავდა. პუშკინის დროინდელ რუს პოეტ ვ. ბენედიქტოვს და სევრ

სხვასაც აქვს ასეთი სათაურიანი ლექსები: „Черный цвет“. ეს განმ-
ურება მეოცე საუკუნის პირველ ნახევარშიც თინათინობს. მაგალითად:
ვინც მ შ ვ ე ნ ი ე რ ე ლ ე ნ ე ს ასრულებდა ამავე სახელწოდების
ოპერეტაში, თითქოს ავალდებულებდა თავის თავს, რომ ამ ბერძნულ
ამბავში წმინდა რუსული სული ჩაედვა და ემღერა „მოსკოვერ ყაიდა-
ზე“ („Замоскворецкий лад“) ეს ჩვენი ნაცნობი რომანსი: „Черный
цвет, мрачный цвет“...

ეს მოდა თბილისის სალონებშიც გამოვიდა! პოეტმა ალექსანდრე
ჭავჭავაძემ თავის ქალს, ნინო გრიბოედოვისას, გადაუთარგმნა ეს ცნო-
ბილი ლექსი სასიმღეროდ, რომელიც ქართულად ასე გვედავრიშება:

ფერსა ბნელს, ფერსა შავს
მე ვეტრფი მარად ეამს.
აროდეს ფერსა სხვას
არ ვეტრფო, ვფიცავ ცას.

არას ძალს, არას გვამს
არ აქვს ეს უფლება,
აშორვოს ფერსა შავს
ჩემი ტრფიალება.

ნუ მკითხავთ, ფერსა შავს
რად ვეტრფიალები?
პვიშრობენ, — და რა ეპუო, —
საყვარლის თვალეში!

გინდ მე მან სასურმან
მივიწყოს ამავე წამს,
მით ვტრფოდე უდრეკად,
ფერსა ბნელს, ფერსა შავს.

ფერებში ვილოც შავს,
ცხოველში მას საგანს, —
მას შევერთამ ჩემსა სულს
მარად მისს შეწირულს.

სოფლითაც განსვლის ეამს
ვისუდრებ ფერსა შავს,
და ვიდრემდის ეცოცხლობ,
თვალს არ მოვაშორებ.

ნინო ჭავჭავაძის სულიერ განწყობილებას ეგუებოდა შავი ფერი.
იგი, როგორც ცნობილია, თავისი ქმრის — გრიბოედოვის გარდაცვა-

ლების შემდეგ ქვრივად დარჩა და თალხს ატარებდა საყვარელი მეუ-
ლის ერთგულების ნიშნად: „ის (ე. ი. შავი ფერი) მექნება მარად მის
(ე. ი. გრიბოდოვის) საგნის სახსოვრად“.

საქართველოს
საბჭოთაო
საზღვრო
სამსახური

მოისმინეთ—

სოფლითაც განსვლის ჯამს,
ვისუდრებ ფერსა შავს,
და ვიდრემდის ვცოცხლობ,
თვალს არ მოვაშორებ.
ის მექნება მარად
მის საგნის სახსოვრად.

ეს ბოლო ორი სტრიქონი მთარგმნელმა ა. ჭავჭავაძემ თვითონ მი-
უმატა დედანს: რუსულში ეს ორი სტრიქონი არ არის და არც ჩვენ
შეგვიტანია ა. ჭავჭავაძის თხზულებათა კრებულში...

როგორ გამოეხმაურა ნ. ბარათაშვილი ამ ლექსს? აშკარაა, ნიკომ
იცოდა ამ ლექსის ორიგინალიც და მისი ქართული თარგმანიც. მაგრამ
ახალგაზრდა პოეტი გამოეხმაურა არა დედანს, არამედ ჭავჭავაძის თარ-
გმანს. ბარათაშვილმა „შავი ფერი“ შესცვალა „ცისფერით“, რომელიც
ასე დამახასიათებელია თითქმის ყველა რომანტიკოსი პოეტისათვის. თუ
ა. ჭავჭავაძემ „შავი ფერი“ კაეშნიან ნინოს მიუძღვნა, ნ. ბარათაშვილმა
თავისი ლექსი „ცისა ფერს“ ლურჯთვალა ეკატერინეს ალბომში მოა-
თავსა, სანაცვლოდ გრ. ორბელიანის დაკარგული ლექსისა, რომელსაც
ეკატერინე ასე ლამაზად მღეროდა ბარათაშვილის გამოსაჯავრებლად:

ბროლის ფიცარი...
აფიცარი
გულს დამეკონოს.*

პარალელისათვის გავიხსენოთ ნ. ბარათაშვილის ეს შესანიშნავი
ლექსი:

ცისა ფერს, ლურჯსა ფერს,
პირველად კმნილსა ფერს
და არ ამ ქვეყნიერს,
სიყრმიდან ეტრფოდი.

* „ცისა ფერს“ ნ. ბარათაშვილის არც ერთ ხელნაწერ კრებულში არ არის
მოთავსებული. იგი აღმოჩნდა მხოლოდ ე. ჭავჭავაძის ალბომში, საიდანაც იონა მე-
უნარგიამ გადმოსწერა და დაბეჭდა კოდეც ილიას „ივერიაში (1882 წ., № 4—5, გვ.
55). თვით ე. ჭავჭავაძის ალბომი კი, რომელიც ნ. ბარათაშვილის ახლო ნათესავს
ნინო ბარათაშვილის საკუთრებას წარმოადგენდა, ჩვენის წინადადებით, პატივცემ-
ულმა ნინომ დაუთმო საჯარო ბიბლიოთეკას და ამჟამად დაცულია ამ ბიბლიოთე-
კის იშვიათ ხელნაწერთა განყოფილებაში (რარიტეტსაცავში).

და ახლაც, რომ სისხლი
მაქვს გაციებული,
ეფიცავ—არ ვეტრფო**
აროდეს ფერსა სხეას.

თვალეებში მშვენიერს
ვეტრფი მე ცისა ფერს:
მოსრული იგი ცით
გამოყრთის სიაშით.

ფიქრი მე სანატრი
მიმიწვევს ცისა ქედს,
რომ ეშხით დამდნარი
შევერთო ლურჯსა ფერს.

მოვეკლები—ვერ ენახე
კრემლსა მე მშობლიურს,
მის ნაცვლად ცა ლურჯი
დამაფრქვევს ცვარს ციურს.

სამარეს ჩემსა როს
გარს ნისლი მოეცვას —
იგიცა შესწიროს
ციაგმა ლურჯსა ცას.

აღ. ჭავჭავაძის ლექსის — „ფერსა ბნელს, ფერსა შავს“ — რუსულში დედანი დღემდე არ იყო აღმოჩენილი. თვით ბარათაშვილის აკადემიურ გამოცემის შენიშვნებში, რომელიც 1922 წელს, სხვათა შორის, ჩვენი უახლოესი თანამშრომლობით გამოვიდა, ვერ მოთავსდა რუსული ტექსტი მისი უპოვნელობის გამო. 1940 წელს ჩემს აღ. ჭავჭავაძის თხზულებათა შენიშვნებში ვწერდი: „სამწუხაროდ, ამ ლექსის სრული რუსული ტექსტი ვერ აღმოვაჩინეთ. იმედი კი მაქვს ვიპოვნი და მეორე გამოცემისათვის წარვუდგენ მკითხველს“ (გვ. 330). ეს იმედი გამიმართლდა: შარშან ლენინგრადში ყოფნის დროს სიმღერების ერთი ხელნაწერი კრებული ენახე, სადაც სიმღერა „ჩორნი ცვეტ“ მთლიანად იყო მოთავსებული. იგი სიხარულით გადმოვიწერე, თუმცა, სამწუხაროდ, ზედ არ ეწერა ავტორის ვინაობა. აი ეს რუსული სიმღერაც:

* ამ სტრიქონს ერთი მარცვალი აკლია: უნდა იყოს ან „ეფიცავ“, ან „ეფიცავ რომ“, ან „არა ვეტრფო“.

ЧЕРНЫЙ ЦВЕТ

Черный цвет, мрачный цвет,
Ты мне мил навсегда,
Я клянусь в другой цвет
Не влюблюсь никогда.

Не принудят меня,
Не заставят меня
Разлюбить черный цвет,
Силы нет, власти нет,

От чего, спросит свет,
Я влюблен в цвет теней?
Я скажу — черный цвет
Цвет подруги моей.

И пусть вдруг милый друг
Позабудет меня,
Черный цвет, мрачный цвет
Все любить буду я.

У меня мысль одна,
Черный цвет и она,
В ней навек я солью
Мрачну душу свою.

Расставаясь с землей
Облечусь в черный цвет,
А пока в очках свет,
А влюблен в черный цвет.*

როგორც მეითხველი ადვილად დაინახავს, ალ ჰავჭავაძის ქართული ლექსი ამ რუსული ლექსის თითქმის პირდაპირ თარგმანს წარმოადგენს, ხოლო ბარათაშვილის „ცისა ფერს“ ალ. ჰავჭავაძის „შავი ფერის“ გამოძახილს.

ლექსები გარეგნულად ერთმანეთსა ჰგავს, თვითეული მათგანი ოთხსტრიქონიან ექვს სტროფს შეიცავს, სამივე ლექსი შინაგანი წყობით, მარცვალთა რაოდენობით და რიტმით წმინდა რუსული ფორმის სასიმღერო ლექსია (გაიხსენეთ ა. პუშკინის ზემთფირა: „Старый муж, грозный муж“ და შეუფარდეთ: „Черный цвет, мрачный цвет“). ქართულ პოეზიაში ამ ზომისა და რიტმის ლექსი ალ. ჰავჭავაძემდე არსად არა გვხვდება, რაც ჩვენ წინათაც აღვნიშნეთ (იხ. „საიათნოვა“, 1918 წ., გვ. 24), ასე რომ, ლექსის ამგვარ წყობასა და ფორმას „ალექსანდრე ჰავჭავაძური“ უნდა დაერქვას და არა „ბარათაშვილური“, რო-

* ზოლო დროს ამ ლექსის დაბეჭდილ ვარიანტსაც წავაწყდი (იხ. Полный русский Песеник, содержащий в себе 500 русских, малороссийских, цыганских, военных песен, романсов, шансонет и куплетов“ 1878 წ., გვ. 108, Москва).

გორც ერთხელ ამის შესახებ წერდა განსვენებული სერგო გორგაძე (ეურ. „პრომეთე“, 1918 წ., № 2; — შდრ. „ნიკო ბარათაშვილის ლექსები“, 1922 წ., გვ. 221—222).*

ნ. ბარათაშვილის ყველა ლექსიდან თავისი განსხვავებული ფორმით ორი რომანსი გამოირჩევა: „როს ბედნიერ ვარ“ და „ცისა ფერს“. გ. თუმანიშვილი და რაფ. ერისთავი აღნიშნავენ, რომ ბარათაშვილის დროს ეს ლექსები იყო სამღერალი ფორტეპიანოზე და რუსულად ასე იწყებოა:

Как счастлив я, коль с тобой бываю!

ბოლოს:

Ты не поверишь, ты не поверишь,
ты не поверишь, как ты мила.

და

Черный цвет, мрачный цвет
ты мне мил навсегда...

„ცელილება იქნება იმაში იყოს მხოლოდ, — განაგრძობს ა. ჰავჭავაძის 1881 წლის გამოცემის წინასიტყვაობის ავტორი, — რომ შავი თვალები ცისფერ თვალებად გადაუკეთებია პოეტს. ეს ლექსები სრულიადაც რომ მოაკლდეს ბარათაშვილის ლექსთა კრებას, არას დაჰკარგავს პოეტის სახელი“.**

ნ. ბარათაშვილის ლექსების ამ ძველი რედაქტორების მოსაზრებას, ცხადია, არ შეიძლება დაეთანხმოს ნ. ბარათაშვილის პოეზიის თანამედროვე მკვლევარი. ყოველ დიდ პოეტს მოეპოვება „მიბაძვა“ ანუ „თარგმანი“, მაგრამ რამდენადაც პოეტი მკვეთრ შემოქმედებითს ინდივიდუალობას წარმოადგენს, იმდენად თარგმნილი ლექსი მისი პოეტური ბუნების დამახასიათებელ შინაარსს და ჟღერადობას ლეგებლობს. ამიტომ ბუნებრივია, თუ ხშირად ასეთი ძლიერი პოეტის მიერ თარგმნილი ლექსი თითქმის მის ორიგინალურ ქმნილებად ითვლება. გავიხსენოთ თუნდაც ლერმონტოვის „Горные вершины“, მით უფრო ეს შეიძლება ითქვას ლექსზე „ცისა ფერს“, რომელიც კი არ იმეორებს თავის პირველ წყაროს — „Черный цвет“-ს, არამედ არსებითად უპირისპირდება და შინაარსით ეწინააღმდეგება მას. „ცისა ფერს“ გამოხატავს რომანტიკოსი შემოქმედისათვის დამახასიათებელ ლტოლვას

* ალექსანდრე ჰავჭავაძის „ფერსა ბნელს, ფერსა შავს“ ნოტებზე გადაიღო ცნობილი ვიოლონჩლისტმა ივანე თევდორეს ძე სარაჯიშვილმა და „იმერულ ხმაზე“ ასრულებდა რატილის გუნდი („ივერია“, 1890 წ., № 45).

** იხ. ალ. ჰავჭავაძის 1881 წლის გამოცემა; შდრ. რაფ. ერისთავის წერილს — „დროება“, 1882 წ., № 121, 13 ივნისი.

დაუსაბამო ლაევარდოვანი სივრცის შერთვისავენ. „ცისა ფერს“-ში იმდენი უნაზეს გრძნობათა სიჭარბეა, იმდენი გულწრფელობაა, რომ ის თამამად შეიძლება მივაკუთვნოთ ჩვენი პოეტის დამოუკიდებელ შემოქმედებას და ჩავთვალოთ ბარათაშვილის მთელი პოეზიის ორგანიზულ კუთვნილებად.

უჩვეულო ფორმით დაწერილი ეს ლექსი ავსებს და ახალ შტრიხს ჰმატებს ბარათაშვილს, როგორც პოეტს, რომანტიკოსს. ამ პატარა ლექსით პოეტი რჩება ერთგული იმ სულისკვეთებისა, რაც მან ასეთი ექსპრესიით გამოსატა თავის ლექს-ენში და განსაკუთრებით თავის ორ შედეგში „მერანსა“ და „შემოღამება მთაწმინდაზე“.

1945 წ.

აკაკის უცნობი პიესა

აკაკი წერეთელი ქართული თეატრის მეგობარი იყო. მის კალამს ეკუთვნის ოციოდე კარგად დაწერილი პიესა, მაგრამ ვერ ვიტყვით, რომ დიდებულმა პოეტმა აქაც ისეთსავე წარმატებას მიაღწია, როგორც ლირიკული ლექსების შექმნის დროს.

ძველად ქართველ მწერალს, როგორც საზოგადო მოღვაწეს, ყველა დარგში უხდებოდა მუშაობა. ჩვენი თეატრი ქართული კულტურის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან კერას წარმოადგენდა. იქიდან ქართული სიტყვა მკაფიოდ, თამამად და ყველასათვის მისაწვდომად უნდა დარხებულიყო.

შავბნელი რეაქციის ბატონობის დროს სცენიდან თქმულ ცოცხალ სიტყვას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ნაციონალური კულტურის პროპაგანდისთვის და მასებზე იდეურ-მორალური ზემოქმედებისათვის.

აკაკი წერეთელს ბევრი რამ აკავშირებდა ქართულ სცენასთან. მას უყვარდა ის, როგორც რეჟისორს, მსახიობსა და დრამატურგს. იგი იყო საუკეთესო დეკლამატორი საკუთარი ლექსებისა და შეფრფვენივით შეჰხაროდა სცენიდან თქმულ ლალ სიტყვას. დიდებული მგოსანი თავისი მომხიბლავი ხმის უღერადობით და ორიგინალური მეტყველებით ხიბლავდა ქართველ საზოგადოებას. ყოველი მისი გამოსვლა ჩვენი კულტურის ზეიმად გადაიქცეოდა ხოლმე. ჩემს წიგნთსაცავში დაცულ პროგრამებიდან ირკვევა, რომ აკაკი წერეთელი ქართულ სცენაზედაც გამოდიოდა, როგორც მსახიობი პასუხსაგებ როლებში (მაგ.,

აკაკი წერეთელს შეუსრულებია გ. სუნდუკიანცის „ხათაბალაში“^{გაი} ორგის როლი, მოლიერის „სკაპენის ცულლუტობაში“^{გაი} ეურონტინის როლი და სხვ.). გარდა ამისა აკაკი ქართულ თეატრში 1904 წლის სექტემბერში მიწვეული იყო, როგორც რეჟისორი. ა. სუმბათაშვილის „ლა-ტი“ პირველად აკაკის რეჟისორობით დაიდგა.

ძველად ჩვენი სცენა ღარიბი იყო ორიგინალური პიესებით. მუდმივი დასის ჩასახვის ხანაშიც (1879 წ.) ქართული თეატრი კვლავ გერმანეთის და ზ. ანტონოვის პიესებით საზრდოობდა. იმ პერიოდის ყველა მწერალი ცდილობდა ამ ნაკლის შევსებას (ა. ყაზბეგი, დ. ერისთავი, აკაკი, რაფ. ერისთავი, ასიკო ცაგარელი, გ. თუმანიშვილი, ბ. ჯორჯაძე). რიგი ორიგინალური პიესებს ჰქმნიდა, რიგი, რუს დრამატურგ კრილოვ-ალექსანდროვის მსგავსად, გადმოკეთებული პიესებით ავსებდა ჩვენს ქართულ სცენას. საკვირველია პირდაპირ: თუ ქართველი მწერლების ორიგინალური პიესები დრამატურგულად სუსტი იყო, გადმოკეთებული პიესები უფრო ლაზათიანი გამოდიოდა. მერე როგორ სწყუროდა ჩვენს სცენას კარგი პიესები. იშვიათად თუ პყლია სცენას ისეთი მაღალნიჭიერი მსახიობები, როგორებიც იყვნენ: მ. საფაროვა-აბაშიძისა, ნატო გაბუნია, ეფ. მესხი, ელ. ჩერქეზიშვილი, ვასო აბაშიძე, ლადო მესხიშვილი, კოტე ყიფიანი, კოტე მესხი, ე. გუნია, დ. აწყურელი, ვ. გამყრელიძე; ახალგაზრდებიდან: კ. შათირიშვილი, ხუცა ჩხეიძე, ტასო აბაშიძე, ვ. შალიკაშვილი, ა. იმედაშვილი, დ. ჩარკვიანი, ი. ზარდალიშვილი, დ. მგალობლიშვილი და გ. იშხნელი. ყველა ესენი ხშირად ერთ საღამოს ერთ პიესაში ერთად იყვნენ დაბანდებულნი... ცოდვა არ იყო ამ ტალანტებს გასაქანი არ ჰქონოდათ! პიესები კი არ ჩანდა, არ ჩანდა იმ დრომდე, ვიდრე სცენას არ გამოუჩნდნენ დაუეციყარი სახელები: ივ. მაჩაბელი, ნიკო ავალიშვილი, ივ. მაკავარიანი და გრ. ყიფშიძე, — რომლებმაც დიდის გემოვნებით და შესანიშნავი ენით სთარგმნეს უცხოეთის კლასიკოსები. ამ ოთხმა მთარგმნელმა საძირკველი ჩაუყარა ევროპულ პიესების განსახიერებას ჩვენს სცენაზე, ხელი შეუწყო ლადო მესხიშვილის ნიჟის გაფურჩქვნას და განტვირთა ქართული რეპერტუარი „გადმოკეთებული ვოდვილების“ ნიაღვრისაგან.

ევროპული დრამებისა და ტრაგედიების თარგმნამ გამოიწვია აგრეთვე ორიგინალური დრამატურგიის ერთგვარი გამოცოცხლება და ქართველ მწერალთა და მოღვაწეთა ცხოველი დაინტერესება ჩვენი თეატრის სვებდით.

გასულ საუკუნეში, ი. ჭავჭავაძის გარდა, თითქმის ყველა ქართ-

ველმა მწერალმა სცადა გარკვეული ხარკი მოეხადა ნაციონალური დრამატურგიის წინაშე.

აკაკი წერეთლის ერთი მძლავრი აგურიც ამშვენებს ახლად ფუნქციონირებულ ოთხმოციანი წლების მშობლიური დრამატურგიის შენობას.

მწერლობის ეს რთული ქანრი, — რომელსაც თვით დიდმა ილიამ ვერ შემართა ხელი, — აკაკიმ თავისი შემოქმედების ბრძმედში პირნათლად გაატარა და ზოგიერთ მკრთალ პიესასთან ერთად მან დაგვიტოვა ორი შედეგური — ორი შესანიშნავი დრამატიული ნაწარმოები — „პატარა კახი“ და „თამარ ცხიერი“.

ჩვენ მიერ გამოტანილი აკაკის „განთიადი“, რომელიც დღეს პირველად ქვეყნდება, პიესა კი არ არის, ერთად შეკრული და ერთი დედა-აზრით ამეტყველებული, არამედ ცალკეული სცენებია, რომელსაც არ აკლია აკაკისებური ჰუმორი და პერსონაჟების ხასიათის საოცარი გამოკვეთა.

პიესის მოკლე შინაარსი, „ივერიის“ რეცენზენტის მიხედვით, ასეთია:

კიკოლა გლეხს და საყვარლისეულს ჰყავთ ორი ვაჟი — მიხა და ლექსო. მიხა რუსეთში დიდხანს ყოფნის შემდეგ, საცა ის ვაჭრობდა და ბუფეტებს ინახავდა, ფულიანი ბრუნდება სახლში და თავისი დედის აღტაცების წყაროდ ხდება, როგორც „ნასწავლი“ და გაგებული კაცი. მისი ძმა ლექსო სახლში მუშაობს, ეხმარება მამას მის საქმეში. წიგნებს კითხულობს და თავგამოდებული დამცველია გლეხის საქმისა, მიწის მუშაობისა. მიხა კი თავისიანებში ვერ სძლებს, მთელ დროს უსაქმო თავადებთან ატარებს, მათთან მეგობრობით მოაქვს თავი, რისთვისაც მისი ჯიბე მუდმივი მსხვერპლია უსაქმო მეგობრების მადისა და ქეიფის სიყვარულისა. მიხას, როგორც „ნასწავლს“ და ფულიან კაცს, აზნაურიშვილი სპირიდონიც კი არ უჭერს თავის ქალს ნუცას, რომელიც უყვარს ლექსოს. მაგრამ რუსეთიდან მოულოდნელად დაბრუნებული ცოლი მიხასი ამჟღავნებს, რა კაციც ბრძანებულა „მიხაილ ნიკოლაიჩი“, როგორც მას მეზობლები ეძახიან და ამნაირად ნუცა ისევ ლექსოს რჩება... იღუპა პიესისა — ის განთიადია, რომელიც ერთი მოქმედი პიროს, დათიკოს სიტყვით, „ჩვენს ცხოვრებას გლეხებისა და თავადაზნაურთა კავშირის სახით მოველინება, როცა ორივე მხარე შეიგნებს თავის მოვალეობას სამშობლოს წინაშე და გასდებს ახალ ხიდს იქ, საცა ეს უკანასკნელი აქამდის ჩატეხილი არის, ეს კავშირი დაიხსნის ჩვენს ქვეყანას უცხო ჩარჩთა და პარაზიტთა ბატონობისაგან და უკეთესი მომავლის წინამორბედათ შეიქმნება“ („ივერია“, 1904 წ., № 20).

„განთიადს“, როგორც პიესას, თავისი დადებითი და უარყოფითი მხარე აქვს. ეს უფრო გამომქლავნდა მისი სცენაზე წარმოდგენის დროს.

როგორ დაიდგა ეს პიესა ქართულ სცენაზე?

„განთიადმა“ მგზნებარე კამათი გამოიწვია პრესაში: იგი წარმოდგენილ იქნა 1904 წელს, 25 იანვარს, ელისაბედ ჩერქეზიშვილის საბუნებისმეტყველო, თვით აკაკის რეჟისორობით (აკაკი ამ სეზონში რეჟისორად აყო მოწვეული ქართულ თეატრში).

როლები ასე იყო განაწილებული:

კ ი კ ო ლ ა — ა. ადამიძე.

ს ა ყ ვ ა რ ლ ი ს ე უ ლ ი — ე. ჩერქეზიშვილი.

მ ი ხ ა — ი. ივანიძე.

ლ ე ქ ს ო — ნ. გვარამია.

ს პ ი რ ი დ ო ნ — ვ. შალიკაშვილი

დ ა თ ი კ ო — დ. ბაქრაძე.

ნ უ ც ა — ბ. ნებიერიძისა.

ა რ უ თ ე ნ ა — ვ. აბაშიძე.

დ ა რ დ უ ბ ა ლ ზ ა ხ რ უ მ ა ლ ი ჩ ი — გ. გედევანოვი.

ი ვ ა ნ ე — ა. იმედაშვილი.

ნ ი კ ო — ვ. მატარაძე.

მ ი შ ო — ანანიაშვილი.

როგორც ვხედავთ, ამ პიესის მონაწილენი, აბაშიძისა და ჩერქეზიშვილის გამოკლებით, ყველა ახალგაზრდა მსახიობი იყო, რაც დადებითად უნდა ჩაეთვალოს თეატრის ხელმძღვანელებს. წარმოდგენამ სუსტად ჩაიარა. ყველა ერთი-მეორეს აბრალებდა. და ასტყდა გაზეთში პაექრობა — „პასუხები“ და „პასუხის პასუხები“.* ზოგიერთი რეცენზენტის აზრით: „განთიადი“ არც დრამაა, არც კომედია, არც ლეგენდა. იგი გაზეთის ფელეტონებს უფრო ჩამოჰგავს, თუმცა ეს ფელეტონები საუცხოო ენით არის დაწერილი და შიგ ბევრი მახვილი და მოსწრებულ სიტყვა-პასუხია! („ცნობის ფურცელი“, 1904 წ., № 2391).

ამავე აზრისაა „ივერიის“ რეცენზენტიც. იგი წერს: „პიესის მსვლელობა მოსაწყენი იქნებოდა, რომ მასში უხვად არ იყოს გაბნეული მისი ნიჭიერი ავტორის სატირისა და სიმამბვილის ნაპერწკლები. ეს იყო მი-

* სულ რვა წერილი დაიბეჭდა ამ პიესის გარშემო: 1) „ცნობის ფურცელი“, 1904 წ., № 2391; 2) „ივერია“, 1904 წ., № 20; 3) „ნოვოე ობოზრენიე“, 1904 წ., 27 იანვარი; 4) „ივერია“, 1904 წ., № 23; 5) „ივერია“, 1904 წ., № 24; 6) „ცნობის ფურცელი“, 1904 წ., № 2399; 7) „ივერია“, 1904 წ., № 30; 8) „ივერია“, 1904 წ., № 34.

ზენი, რომ მთელმა პიესამ სიცილხარხარში ჩაიარა“ („ივერია“, 1904 წ., № 20).

ამ რეცენზიების საპასუხოდ (განსაკუთრებით „ცნობის ფურცლის“ რეცენზენტის საპასუხოდ) „ივერიაში“ დაიბეჭდა ორი წერილი, ერთი ეკუთვნოდა მობენეფისენ — ელისაბედ ჩერქეზიშვილს, მეორე პიესის ავტორს — აკაკი წერეთელს.

ელისაბედ ჩერქეზიშვილმა სასტიკად გაილაშქრა „ცნობის ფურცლის“ რეცენზენტზე, რომელმაც არ მოიხსენია მობენეფისე თავის წერილში. ჩერქეზიშვილი წერს „რეცენზენტი არაკეთილსინდისიერად ირჯება, აკაკის პიესა „განთიადი“ აძაგა და თვით მობენეფისეს შესახებ კრიტიკა არ დასძრაო“... „ვინა ხარ ინიციალებს რომ ამოჰფარებიხარო („ცნობის ფურცლის“ რეცენზიას აწერია: ვ. ს. ეს იყო ქართული თეატრის ყოფილი რეჟისორი ვასო სულხანიშვილი. ი. გ.), ნიღაბი ჩამოიხსენი და შენი ნამდვილი სახელი და გვარი გვაუწყე, რომ დაგიჯეროთო“... „ლიტერატურული ზრდილობა მოითხოვს, — განაგრძობს ჩერქეზიშვილი, — რომ თეატრალურმა რეცენზენტმა, როცა სხვა მსახიობებს ასახელებს, ერთის სიტყვით მაინც, ავად თუ კარგად, მობენეფისეც მოიხსენიოს, ეს არ ინება „ცნობის ფურცლის“ რეცენზენტმა და ალბათ იმიტომ, რომ ჩვეულებაც და ზრდილობაც მეტ ბარგად მიანიშნაო“ („ივერია“, 1904 წ., № 23).

აკაკი წერეთლის პასუხი აშენებულია იმ ცილისწამებაზე, რომელიც თითქოს პოეტს პიესის მსვლელობის დროს ეთქვას: „ჩემს პიესას არ თამაშობენო“... აკაკი პიესის სუსტად ჩატარებას მიაწერს მსახიობი ქალის ავად განდომას. პოეტი დასძენს: „უმთავრესი როლი (ე. ი. ნუცას როლი. ი. გ.) უნდა ეთამაშნა ქ-ნ ჩხეიძეს და, რადგან ეს არ მოხერხდა, ხელად გადავეცით ქ-ნ ჯავახიშვილს, სწორედ იმ საღამოს, როცა ფარდა უნდა ახდილიყო, უეცრად ავად გახდა ჯავახიშვილის ქალი და სხვა არავინ იყო მომზადებული... ხელად გადავეცით ტანთ ქ-ნ ნებიერიძეს, რომელმაც არც შინაარსი იცოდა პიესისა და არც ერთი სიტყვა, გამოვრიცხე დიდი სათქმელი მონოლოგები და ასე სუფლიორის შემწეობით მხოლოდ რეპლიკებს აწვდიდა სხვებს და ეს წინდაწინვე კიდევ მოახსენეს დამსწრეთ“ („ივერია“, 1904 წ., № 24).

აკაკის პიესის გადადებაც სდომნია, მაგრამ ვერ მოხერხდა თურმე. პიესაში კარგად უთამაშნიათ შემდეგ მსახიობებს: ე. ჩერქეზიშვილს, ვასო აბაშიძეს, ვ. შალიკაშვილს, ა. იმედაშვილს და ა. ადამიძეს.

„განთიადი“ აღარ განმეორებულა ჩვენს სცენაზე.

არც დაბეჭდილა.

1910 წელს „თეატრი და ცხოვრება“ აცხადებდა, აკაკის ახლო-
ესა „განთიადი“ ამ ახლო ხანაში ჩვენს ეურნალში დაიბეჭდებო („თ. და
ც.“ 1910 წ., № 38, გვ. 16). მაგრამ „ეურნალის აკრძალვის გამო პიესა
გამოუქვეყნებელი დარჩა“ (ლევ. ასათიანი: „ცხოვრება აკაკი წერეთ-
ლისა“, 1940 წ., გვ. 457).

საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში, აკაკის ავტოგრაფებს შო-
რის, დაცულია ერთი რვეული, რომელიც წარმოადგენს აკაკის პიესის
შავს (იხ. საქ. მუზ. ხელთნაწერი, №1474—H). ეს სამურეხო მასალა ფან-
ქრითაა ნაწერი და ძნელად იკითხება. რვეულს სათაური არა აქვს. ვან-
სვენებულმა სერგო გორგაძემ ამ ხელთნაწერს — ალბათ პირობით —
უწოდა: „პიესა იმერთა ცხოვრებიდან“ („აკაკის ბიბლიოგრაფია“ —
ხელთნაწერი, გვ. 296). აი ეს გორგაძისეული პიესა ის პიესაა, რომ-
ლის სუფთად გადაწერილი პირიც ჩვენ ვიხილეთ ცენტრარქივში და
რომელსაც ჰქვიან: „განთიადი“ (იხ. ცენტრარქივის საცენზურო საქმე-
ების ფონდი, № 114, საარქივო — № 2011).

ამ პიესის საპუბლიკაციოდ ჩვენ ძირითადად დავეყრდნეთ არქივში
შემონახულ ეგზემპლარს. ეს ეგზემპლარი ავტოგრაფთან შედარებით
საგრძობლად არის დამუშავებული, მომქმედი პირები ცალკეა გამო-
ყოფილი, ენა დახვეწილია და ჩამატებულია მთელი რიგი ახალი დია-
ლოგები და ფრაზები. გზადაგზა დავიხმარეთ საქ. მუზეუმში შემონახუ-
ლი აკაკის ავტოგრაფიც, რომელსაც, სხვათა შორის, არც ერთი ფურ-
ცელი არ აკლია, როგორც ეს ეგონა ახალგაზრდა მკვლევარს ს. ხუ-
ციშვილს („ლიტ. საქართველო“. 1940 წ., № 3).

რატომ დავეყრდნეთ ცენტრარქივის ეგზემპლარს? იმიტომ, რომ ეს
ეგზემპლარი აკაკის ავტოგრაფიდან უნდა იყოს გადაწერილი, არა იმ
ავტოგრაფიდან, რომელიც საქ. მუზეუმშია დაცული, არამედ ამ ავ-
ტოგრაფის პირიდან. საქმე ის არის, რომ ძველად სცენაზე წარმოსად-
გენად მიღებული პიესა ორ ცალად უნდა გადაწერილიყო, ორივე ეგ-
ზემპლარი იგზავნებოდა ნებართვისათვის საცენზურო კომიტეტში, ნე-
ბართვის მიღების შემდეგ ერთი ცალი თეატრს ეგზავნებოდა, ერთი კი
კომიტეტის საქმეებში ინახებოდა. როგორც დღესდღეობით ირკვევა,
„განთიადის“ ოთხი ცალი არსებულა: ორი ავტოგრაფი და ორი სხვის
მიერ გადაწერილი. ეს სხვის მიერ გადაწერილები ავტორს აღარ უბ-
რუნდებოდა უკან. ერთი ცენზორს რჩებოდა (ეს ეგზემპლარი ამჟამად
იბეჭდება) და ერთიც თეატრის ბიბლიოთეკისათვის იყო განკუთვნილი
(რომელიც, ალბათ, 1914 წელს ქართული თეატრის ხანძრის დროს
დაიღუპა სხვა ხელნაწერ პიესებთან ერთად). აკაკის ავტოგრაფები? აკა-

კის ერთი ავტოგრაფი საქართველოს მუზეუმშია ამჟამად დაცული და აქედან გადაწერილი, მეორე ავტოგრაფი კი სწორედ ის ავტოგრაფი უნდა იყოს, რომელიც „თეატრმა და ცხოვრებამ“ მიიღო აკაცინაგან დასაბეჭდად და რომელიც ამჟამად შესაძლოა მის რედაქტორს — იოსებ იმედაშვილს — აღმოაჩნდეს, ანდა იავარქმნილი იყოს ჟანდარმებისაგან, როცა ეს უკანასკნელი „თეატრისა და ცხოვრების“ რედაქციას ეწვივნენ...

„განთიადი“ დაწერილია 1903 წელს. ცენზურიდან ნებართვა მიღებულ იქმნა 1904 წელს, 8 იანვარს, სცენაზე წარმოადგინეს ამავე წლის 25 იანვარს.

1945 წ.

ს ა ი ა თ ნ ო ვ ა

მე-18 საუკუნის, ერეკლე II-ის კარის პოეტი საიათნოვა უბადლო ნიჭია. იგი ერთსა და იმავე დროს პოეტიც არის, კომპოზიტორიც და ჩინებული მომღერალიც. თავის ლექსებს ჰანგს თვითონ უქმნიდა და თვითონვე მღეროდა ტკბილი მელოდიური ხმით. ამიტომ არის, რომ საიათნოვა ცოცხლობს ჩვენს გულში და მისი სახელის მოგონება მოწიწებასა და სიხარულს იწვევს.

„მუხამბაზი“ პირველად საიათნოვამ შემოიტანა საქართველოში. ამას თვით მგოსანიც აღიარებს: „მე ვიცოდი ჩონგური კარგად და ამასთან სპარსულ ხმებზე გავაკეთე ქართული ლექსები; ჯერ არ იყო შემოღებული და როდესაც მეფემან ირაკლი ინება მეჭლისი და მიგვიყვანეს მოსაკრავენი, მაშინ მე სპარსულის ხმით ქართულად ვიმღერე; ბატონს დიდად ეამა და ხალათიც მიბოძა. და მერე სხვათაც მრავალთა თქვეს და მომბაძეს“ (იხილეთ „კალმასობა“, 1936 წ., გვერდი 227).

საიათნოვას შემოქმედება აღმოსავლურ იერს ატარებს. პირველ რიგში ყურადღებას იქცევს მისი სიმღერების მგრძნობელობა, რაც ალექსანდრე ჭავჭავაძეს ადამიანის ყველაზე დიდ მადლად მიაჩნდა.

აშუღური სიმღერის დამახასიათებელი ფორმაა ეგრეთ წოდებული მუხამბაზი (მუხამას). საკუთრივ მუხამბაზი ნიშნავს ხუთეულს, ე. ი. ხუთ სტრიქონს. მაგრამ შემდეგში თვით საიათნოვამ და მისმა „მიმბაძველებმაც“ განავითარეს, შეჰქმნეს ამაირი ლექსების მრავალი ვარიაცია. ზოგიერთი ძველი პოეტის მუხამბაზი მართლაც ვირტუოზულადაა შესრულებული. მუხამბაზის ასეთი ოსტატები არიან: ქიჩიკოვა,

ბუდალ-ოლღასი, ფერშანგიშვილი, შიო მექიანურე (ილია ჭავჭავაძეს უყვარდა), შამჩი-მელქო და ყველა დიდი თუ პატარა ბატონიშვილი (თეკლა, დავითი, მარიამი, ფარნაოზი), რომლებმაც ამ ყაიდის ლექსები ახალი შინაარსით და პესიმისტური ჰანგებით აამეტყველეს.

საიათნოვა უმღეროდა სიყვარულს და სიხარულს, გულწრფელობას და გულადობას, გონებრივ და ზნეობრივ სიქველეს. იგი მღეროდა სამ ენაზე — ქართულად, სომხურად და აზერბაიჯანულად. გასაოცარის არის, რომ მგოსანს თანაბრად ემარჯვებოდა სამივე ენა. ამ სამ ენაზე დაწერილი ლექსები თავიანთი მხატვრული ღირსებით, სიმახილით და მელოდიურობით თითქოს ერთმანეთს ეჯიბრებიან (აზერბაიჯანული ლექსები დაწერილია სომხური ასოებით, ხოლო სომხური ლექსები ქართული ასოებით, ქართული ლექსები კი მის ხელნაწერ დავთარში არ აღმოჩნდა. საიათნოვას ქართული ლექსები პირადად მე სხვადასხვა მუზეუმის ხელნაწერების ფონდებიდან ამოვიღე და შევკრიბე).

ჰქონდა თუ არა გავლენა საიათნოვას მუხამბაზებს შემდგომი პერიოდის ქართულ ლიტერატურაზე?

მე-19 საუკუნის პოეტებს შორის საიათნოვას ლექსის ფორმა უმაღლესობამდე განავითარა ალექსანდრე ჭავჭავაძემ. მას ყველა ლექსი დაწერილი აქვს სხვადასხვა სამღერალ ჰანგზე (მაგალითად, „ჯოჯოჯანდა ხარიბამის ხმა“, „მანჰა განჯალუ დეგულამის ხმა“ და სხვ.). მაგრამ ჭავჭავაძე პოეტმა შესძლო მუხამბაზის მხიარულ ჰანგებში თავისი ქვეყნის სევდა მოეთავსებინა და აემღერებინა იგი პირადი სულიერი განწყობილების სიმებზე.

„ჭავჭავაძე“ — ვთქვი იმ მოსაზრებით, რომ ალექსანდრე ჭავჭავაძეს მუხამბაზები შექმნილი აქვს თვრამეტ-ცხრამეტი წლის ასაკში. სატრფიალო ლექსები მან მიუძღვნა თავის თანატოლ ასულებს, რომელნიც გატაცებული იყვნენ ჭავჭავაძის პოეტით, ხოლო პატრიოტული ლექსების ერთი ნაწილი დაწერილია ფარნაოზ ბატონიშვილის აჯანყების ჩახშობის წელს (1804). როცა მისი მონაწილე ალექსანდრე ჭავჭავაძე თვრამეტი წლისა იყო. საპატიმროში გამომწყვდეული ჭავჭავაძის მონაწილე მოსთქვამდა:

მომესია სევდათ გუნდი,
შემომერტყა ბნელი ბუნდი,
ჯაჭვი დამსდვა მონებისა,
კისრად ვილე და დავღუმი.

გრიგოლ ორბელიანი თავის შემოქმედებაში სიკვდილამდე დარჩა საიათნოვას ერთგული. მისი კერძო წერილები აქრელებულია საიათ-

ნოვას აფორიზმებით, ხოლო საუკეთესო ლექსებს წინ უძღვის საიათ-
ნოვას ცნობილი ეპიგრაფები. მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრის სა-
მი ქართველი რომანტიკოსიდან მხოლოდ ბარათაშვილმა უარყო სპარ-
სული ფორმა. მან მშობლიურ ლიტერატურას დაუბრუნა რუსთაველი-
სა და გურამიშვილის გაშლილი ქართული ლექსი, შეუწონა იგი მის
კლასიკოსებს და ჩვენი პოეტების თაობა გადაარჩინა მუხამბაზების ქა-
რიშხალს, რომელიც ონავრულად დანავარდობდა როგორც მე-18 სა-
უკუნის მეფეების დარბაზებში, ისე დაბალი ხალხის ხეივანებში.

საიათნოვა „სიმღერის გამჩენს“ ნიშნავს. სიმღერა კი მისთვის სუ-
ლიერი მოთხოვნილება იყო. იგი მღეროდა ყველგან და ყოველთვის.
გრიგოლ ორბელიანი ასე იხსენიებს საიათნოვას თავისი „მუშა ბოქუ-
ლაძეში“:

ბალით მესმის ჳიანურის ტკბილი ხმა,
საიათნავას გულდამწველი სიტყვები.

საიათნოვა მღეროდა მაშინაც კი, როცა ბერად აღიკვეცა ახპატის
მონასტერში, მღეროდა, ვინაიდან, როგორც თვითონ ამბობს, არ შე-
ეძლო არ ემღერა, რადგან „მასთან ერთად ეკურთხა მის უბეში ჩარ-
ჩენილი ჳიანურის სიმები“.

მგოსანმა იცის თავისი სიტყვის ძალა:

ნურვინ იტყვის, ეს ყმაწვილი ვინა ვარ,
ანა-ბანა ვიცი, სიტყვით წინა ვარ,
საიათნოვა მჭვიან, არუთინა ვარ,
სიტყვას ვიტყვი, ცამ ქუხილი დაიწყოს.

მე, თბილისზე შეყვარებულ პოეტს, საიათნოვას სიმღერები ბალ-
ლობიდანვე მიზიდავდა. ჯერ კიდევ ყრმას მომხვდა მისი დიდი ნიჭის
ეშხიანი ნაპერწკალი და მგოსნის აღმოუჩენელ ქართულ ლექსებს
გაფაციცებით დავეძებდი ყველგან — არქივებსა თუ მომღერლებს
შორის.

24 წლისა ვიყავი, როცა 1914 წ., 15 მაისს, თბილისში, ყოფ. თათ-
რის მოედნის თავზე, ეკლესიის გალავანში საიათნოვას ძეგლის კურ-
თხევა მოხდა. ამ ზეიმს ხელმძღვანელობდნენ გ. ბაშინჯალიანი და ოვა-
ნეს თუმანიანი. ქართველ მოღვაწეთაგან ესწრებოდნენ კოტე მაყაშვი-
ლი, გრ. რცხილაძე (ზანგი), ი. იმედაშვილი, ი. და ნ. ნაკაშიძეები. იმ
დროს ბევრმა როდი იცოდა, თუ საიათნოვა ქართულ ენაზეც წერდა და
იგი მეფე ერეკლეს კარის მგოსანი იყო! მე მაშინვე აღმეძრა სურვილი
უფრო პოპულარული გამეხადა საიათნოვა ჩვენი საზოგადოებისათვის

და ოთხი წლის რუდუნების შემდეგ, 1918 წელს გამოვეცი ვრცელ მონოგრაფიის დართვით საიათნოვას მიერ ქართულად დაწერილი პე-
ლექსი (მანამდე ჩემს შრომას მოხსენების სახით ვკითხულობდა სსს-
ქართველოს დაბა-ქალაქებში). ამ შრომამ ერთგვარი ინტერესი გაღ-
ვიდა საიათნოვას პოეზიისადმი. საიათნოვა თავისი ცხოვრებით და შე-
მოქმედებით ზოგიერთი ქართველი პოეტის თემად გადაიქცა და მკვლევ-
ართა შორის აზრთა სხვადასხვაობაც გამოიწვია.

და, აი, საიათნოვა დგას ახლა ჩვენს წინაშე, როგორც ღრმა ემო-
ციის და იშვიათი ლირიკული ხმის მომღერალი, რომლის 200 წლის
წინათ ნათქვამი პანგები, დღესაც გულის აღმგზნებად გაისმის. რაც
უფრო ვშორდებით მას — უფრო გვიახლოვდება იგი. საიათნოვა ჩვენ-
თან არის, ჩვენთან — მწერლებთან, მუშებთან, კოლმეურნეებთან, ახ-
ალგაზრდებთან და მოხუცებთან.

ჩვენმა ღრომ, საბჭოთა ეპოქამ, მიიღო და დააფასა საიათნოვა, პო-
ეტი, რომელმაც შესძლო მაღალმხატვრული სიტყვით და წარმატო-
პანგით გამოეთქვა ის, რაც შვებას ჰგვრიდა ან აწუხებდა მისი ღროის,
მისი წრის ადამიანებს; ჩვენ ვაფასებთ მას, როგორც „ხალხის ნო-
ქარს“ (ხალხის მსახურს), რომლის პოეზია ბადებს უსაზღვრო სიყვარულს
ჩვენი ხალხის გმირული წარსულისადმი და ღრმა ინტერესს აღ-
ძრავს გარდასული საუკუნეების რომანტიკული ელფერი მოცული
ყოფაცხოვრებისადმი.

საბჭოთა ხალხის ამ სიყვარულს საიათნოვას მიმართ ბრწყინვალედ
გამოხატავს ოვანეს თუმანიანი შემდეგი მუნასიბი:

მოვიდა ლექსითა,
წავიდა კვნესითა
საიათნოვა!
სიმღერით იარა,
წაიღო იარა...
საიათნოვა!
გვიხმობდა ძახილით.
მოგვიკლეს მახვილით
საიათნოვა!
წავიდა გლოვითა,
სიტყვითი მოვიდა
საიათნოვა!

დიმიტრი ერისთავის სახელი ლიტერატურულ ისტორიას უმთავრესად კრიტიკამ შემოუნახა, და თუ დღეს ვიგონებთ ამ დავიწყებულ ბელეტრისტს, იმიტომაც, რომ ალექსანდრე წულუკიძემ დიმიტრი ერისთავის შემოქმედება თავისი კრიტიკული წერილის ობიექტად გამოიყენა.

ამას წინათ გამოვიდა ალექსანდრე წულუკიძის ნაწარმოებთა სრული კრებული და წარმოიდგინეთ, შენიშვნებში „დიმიტრი ერისთავი“ მოხსენებულია „დავით ერისთავად“, ალბათ, იმიტომ, რომ ალექსანდრე წულუკიძე თავის სტატიაში ბელეტრისტის სრულ სახელს არ ახსენებს და კმაყოფილდება სახელის მხოლოდ ინიციალით.

საჭიროდ მიმაჩნია გარკვეულობა შევიტანო ამ წერილის ვინაობაში და ბელეტრისტის მოკლე ბიოგრაფია მივაწოდო დაინტერესებულ მკითხველს.

დიმიტრი ერისთავი ეკუთვნოდა 90-იანი წლების იმ ქართველ მწერლებს, რომელთა მონაწილეობა ქართულ მხატვრულ ლიტერატურაში მჭიდროდ იყო დაკავშირებული მათს საზოგადოებრივ პრაქტიკულ მოღვაწეობასთან. დიმ. ერისთავს, როგორც მწერალსა და საზოგადო მოღვაწეს, ასულდგმულებდა ერთი ძირითადი იდეა: მშობლიური მწერლობის აყვავება და მშრომელთა კეთილდღეობა.

დიმიტრი ერისთავი (შინაურობაში „ტიტიკო“) დაიბადა სოფ. გორა-ბერეჟოულში (გურია) 1862 წ., მისი მამა კონსტანტინე ვახტანგისძე იყო მომრიგებელი შუამავალი, ხოლო მწერლის პაპა ვახტანგ ერისთავი ცნობილი დიპლომატი იმერეთის მეფის სოლომონის კარზე. დიმ. ერისთავის დედა (ივლიტა ნაკაშიძე) იშვიათი სილამაზის ქალი ყოფილა, აღზრდილი ძველ ქართულ წიგნებზე.

დიმ. ერისთავმა საშუალო განათლება მიიღო ქუთაისის გიმნაზიაში, შემდეგ დაამთავრა კიევის უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტი. იგი მაშინვე გაემგზავრა თავის საყვარელ გურიაში და სიკვდილამდე არ მოშორებია მას. დიმიტრი ერისთავი, როგორც ექიმი, დიდი სიყვარულით სარგებლობდა გურიის მშრომელ მოსახლეობაში.

გურიას მრავალი ბელეტრისტი ჰყავს: ეგ. ნინოშვილი, ჭოლა ლომთათიძე, ლალიონი, ნინო ნაკაშიძე, იასონ ნიკოლაიშვილი, შ. შარაშიძე, იასე რაჭველი, პ. ირეთელი, პაგლე ხიდისთაველი, ს. რემონი-

ძე, პ. ჩხიკვაძე, ი. ლისაშვილი და პარმენ ლორია. დიმიტრი ერისთავსაც წიბო გურული აქვს, თავის თანამოკალმეთა შორის დ. ერისთავი გამოირჩევა მოთხრობებში ახალი პერსონაჟების შეყვანით... იგიც, ზამთვლილ მწერლების მსგავსად, მძაფრად და მწვავედ აშუქებს სოციალური უკუღმართობის ამბებს. მოთხრობა „უბრალო ამბავში“ სასტიკად არის გაკრიტიკებული იმდროინდელ გიმნაზიებში გამეფებულ „კლასიკური განათლების“ ნაკლი; „ორ სურათში“ აგვიწერს ქართველ სტუდენტების უწესრიგო ყოფაცხოვრებას რუსეთის ერთ-ერთ ქალაქში: სტუდენტის ბინაზე მოწვეულია კრება ფრიალ მნიშვნელოვან საჭირობორტო საკითხებზე: „როგორ გამოვიყენოთ ჩვენი ცოდნა ხალხისათვის“... მაგრამ კარგად დაწყებული სერიოზული საქმე ლანძღვ-გინებით და ჩხუბით თავდება, ხოლო ღვინო და სადღეგრძელოები შეარიგებს მოჩხუბართ.

მოთხრობა „ვისი ბრალია“, რომელიც, სხვათა შორის, გაარჩია აღწულუკიძემ (მისი „თხზულებანი“, 1943 წ., გვ. 11, 14, 21, 72), რელიგისტურად გვისურათებს ქართველი აზნაურობის ეკონომიურ გადატაკებასა და ზნეობრივ დაცემას. ძალღონით აღსავსე, მაგრამ ცხოვრებისათვის გამოუსადეგარი აზნაურები (ნესტორ უქშიაშვილი და სხვ.) უმიზნოდ დაფარფაშობენ. ავტორს მოქეიფე აზნაურების, გაიძვერა სოფლის მწერალუკების და მევახშე მედუქნის პარალელურად გამოპყავს გამრჯელი გლეხის დათიკა გორდელაძის ოჯახი. დიმიტრი ერისთავი დიდი სიყვარულით აგვიწერს ამ გულფიცხ, ბრგე ვაჟკაცს და მის პატიოსან შრომელ მეუღლეს; დათიკას მიერ მისი დამღუპველს მოკვლა ავტორს აღწერილი აქვს ფსიქოლოგიური დამაჯერებლობით. მოთხრობა „ვისი ბრალია“ (და არა „ვინ არის დამნაშავე“. ი. გ.) პირველად დაიბეჭდა 1895 წ. მოამბეში“ (ცალკე წიგნად გამოვიდა 1911 წ.). დიმიტრი ერისთავს „ვისი ბრალია“ გარდა დაბეჭდილი აქვს შემდეგი წიგნები: „ნაქვებები“ (მოთხრობათა კრებული, ქუთაისი, 1891 წ.), „ნაწყვეტი დაუსრულებელი რომანისა“ (1912 წ.), მისი მოთხრობები იბეჭდებოდა ილია ჭავჭავაძის „ივერიაში“ (1892, 1895, 1896 წწ.). მას დაბეჭდილი აქვს საგულისხმო მოთხრობა „დამქცნარი ყვავილი“ („ივერია“, 1892 წ., № 61), აგრეთვე პოპულარული ნაშრომი „ხოლერა და მისი თავიდან ასაცდენი ღარიგებანი“ (1893 წ.).

დიმიტრი ერისთავი ახალგაზრდობაში ლექსებსაც წერდა, მის სასიძღერო-სატრფიალო ლექსებს მთელი გურია მღეროდა. უთარგმნია ლერმონტოვის „მწირი“, ჰქონია დრამები, კომედიები. ყველა ეს ხელნაწე-

რი დაკარგულა 1918 წელს ოზურგეთში (ახლანდელი მახარაძე) თურქების შემოსევის დროს.

დ.მ. ერისთავის მოთხოვნები, ავტორის მიერ საკუთარი ხელით გადაწერილი, 1927 წელს სახელგამისათვის გადაუცია გამოსაცემად მის ვაჟს — სამედიცინო ინსტიტუტის ლექტორს ვახტანგ ერისთავს, მაგრამ ჯერ კიდევ არ დაბეჭდილა...

1924 წელს ქალ. ოზურგეთში არჩეულ იქნა საიუბილეო კომიტეტი, რომელსაც უნდა მოეწყო დ. ერისთავის 40 წლის სამწერლო და საზოგადო მოღვაწეობის იუბილე, მაგრამ მწერალს სიკვდილმა რამდენიმე დღით ადრე მოუხწრო... იგი გარდაიცვალა 1924 წელს, 17 დეკემბერს. დასაფლავებულია ოზურგეთის საავადმყოფოს ეზოში.

ასეთია ამ უჩინარი მწერლის ცხოვრების გზა.

განსვენებული 40 წლის განმავლობაში თავისი ნაწერებით, თუ პრაქტიკული მოღვაწეობით უანგაროდ ემსახურა თავის საყვარელ სამშობლოს. იგი უშიშრად და მოურიდებლად ებრძოდა ძველ წესწყობილებას, მას ჩვენი ქვეყნის განთიადის ხილვა საფლავში დარდად არ ჩაჰყოლია, იგი მოესწრო სამშობლოს თავისუფლებას.

ერთხელ, როცა „საიათნოვა“ გამოვიკვლიე (ეს იყო ამ რამდენიმე ათეული წლის წინათ), ვაზ. „კოლხიდის“ ფურცლებზე კონსტანტინე გამსახურდიამ „დავიწყებულთა ჭირისუფალი“ მიწოდა... ო, როგორ მინდა ამ პატარა, კუდბაწარა წერილით „ნავსი გავტეხო“ და მოვავლონ რომელიმე ახალგაზრდა ლიტერატორს, იკისროს ვრცელი მონოგრაფიის დაწერა ამ მართლაც დავიწყებული ადამიანის შესახებ და ამით ქართული ლიტერატურის ისტორიაში შესაფერი ადგილი მიაკუთვნოს.

დომიტრი ერისთავი ამის ღირსია!

1945 წ.

სიტყვა ფილიპე ზოგიჩაიშვილს

მისი 50 წლის მოღვაწეობის გამო

ერთი შეხედვით, შეიძლება იფიქროს კაცმა, რა მოგონება უნდა ჰქონდეს პოეტ გრიშაშვილს ისეთი დარგის — სამეურნეო დარგის — მეცნიერ მუშაკთან, როგორიც დღევანდელი პატივცემული იუბილარი ბრძანდება. შეიძლება ეს ასეც იყოს, მაგრამ ძველად ფილიპე ზოგიჩაიშვილისთანა მოღვაწეები თითებზე ჩამოსათვლელი იყვნენ და ამ

5. ი. გრიშაშვილი, ტ. V

ერთეულებს უხდებოდათ მუშაობა ჩვენი კულტურის ყოველ წი. ისინი იყვნენ რედაქტორებიც, პუბლიცისტებიც, ჟურნალისტებიც, კორესპონდენტებიც, მთარგმნელებიც, ბელეტრისტებიც, კრიტიკოსებიც, ეკონომისტებიც, თეატრალებიც და პოეტებიც. ფილიპე გოგიჩაიშვილიც — ეს უაღრესად განსწავლული, ბუნებრივი უხვი ნიჭით და დიდი ენერგიით აღჭურვილი ადამიანი თავის გულის შინასკნელში თავსებდა ყველა ზემოჩამოთვლილ თვისებას.

იგი პოეტი იყო.

ღიას, პოეტიც!

შეიძლება ადამიანს თავის სიცოცხლეში ერთი ლექსიც არ დაეწეროს, იგი მაინც პოეტი იყოს. და ფილიპეც, მე მწამს — არ შეიძლება საქართველოში ასე არ ყოფილიყო — ახალგაზრდობაში პოეტიც იქნებოდა და კარგი პოეტიც. ამას ადასტურებს იუბილარის უაღრესად დახვეწილი გემოვნება და კრიტიკული სკალპელი. თუმცა, როცა მე პირველად გავიცანი პატივცემული ფილიპე (ეს იყო 1907—1908 წელს, კარგად არ მახსოვს), მასზე მთელი ლეგენდები დადიოდა, როგორც კარგ რედაქტორზე და სასტიკ კრიტიკოსზე.

ერთხელ თურმე კოტე მაყაშვილს ლექსი მიუტანია „ივერიის“ დასაბეჭდად.* ფილიპეს გადაუკითხავს, კიდევ გადაუკითხავს, ზევით აუწევია თავი და ასე მიუშართავს ახოვანი პოეტისთვის — კაცო, არა გრცხვენიათ, მაგოდენა კაცი ხარ და ლექსებსა სწერო?

შეიძლება ეს ლეგენდაც იყოს და ალბათ იქიდან წარმოიშვა, რომ ძველად მართლაც ბევრი წერდა ლექსებს — ადვოკატი, ექიმი, შინამოსამსახურე, ბატონი, ქალბატონი, თავადი, ხელოსანი, გლეხი თუ მუშა. ყველას ლექსის სენი შეჰყროდა. თავიანთი ნამდვილი მოწოდება გაეშვათ და რითმებით ლოთობდნენ. აკაკი ასე ამბობს ამნაირ მოლექსეებზე:

ვინ არა სწერს ჩვენში ლექსებს,
ვის არ უნდა მოლექსობა,
მაგრამ ლექსი, რა ლექსია,
თუ რომ გულს არ დაესობა.

ფილიპე გოგიჩაიშვილი თავის გაზეთის ფურცლებზე დიდის არჩევით ბეჭდავდა ლექსებს. აკაკის და ვაჟას ამ პერიოდის საუცხოო და ცნობილი ლექსები პირველად გოგიჩაიშვილისეულ „ივერიის“ დაიბეჭდა. იგი ამ პოეტებს წინასწარ უკვეთდა ლექსებს და კარგ პო-

* ფილიპე გოგიჩაიშვილი „ივერიის“ რედაქტორი იყო 1906 წ.

ნორარსაც აძლევდა. აქვე ფეხი აიდგეს და მუხლი მოიმაგრეს ვედრ-
შვილმა, თომაშვილმა, ახოსპირელმა, ცახელმა. ახალგაზრდა კოტე მა-
ყაშვილის პირველი დებიუტიც „ივერიაში“ მოხდა. მისი „ამირანი“
ყველამ ზეპირად იცოდა.

მართალია, დღევანდელი საპატივეცემულო საღამო ეკონომიური
ფაკულტეტის ახალგაზრდების მიერ არის მოწყობილი, მართალია,
იუბილარს დიდი დამსახურება მიუძღვის ახალგაზრდა კადრების მომ-
ზადებაში საქართველოს სახალხო მეურნეობის დარგში, მაგრამ, ნება
მიბოძეთ, ფილიპე გოგიჩაიშვილის მოღვაწეობა ცოტა პოეტებისკე-
ნაც გადმოვხარო და მოგაგონოთ მისი დიდი დამსახურება ქართული
ლიტერატურული კრიტიკის დარგშიც. ჩვენს იუბილარს არა ერთი შე-
სანიშნავი წერილი აქვს ჩვენს მრეწველებზე. მას ვრცელი რეცენზიები
აქვს დაბეჭდილი ახლად გამოცემულ თითქმის ყველა წიგნზე. ესლაც
დიდი ინტერესით იკითხება პატივეცემულ ფილიპეს ორი დიდი ფელე-
ტონი, ერთი ნორვეგიელი მწერლის პიესა „თამარ მეფეზე“, სადაც
გაყენწლილია ნორვეგიელი ავტორი და გამოაშქარავებულია მისი უფი-
ცობა და არცოდნა საქართველოს იმ ეპოქისა, საიდანაც ვითომდა აუ-
ღია მასალა ნორვეგიელ მწერალს თავისი ქართული პიესისთვის. აქვე
უნდა დავძინო, რომ ეს პიესა „თამარ მეფე“ ქართულად უნდა დაედგათ
ჩვენს არტისტებს, მაგრამ ბატონ ფილიპეს წერილის დაბეჭდვის შემ-
დეგ, „თამარ მეფე“ სამუდამოდ მოიხსნა ქართული თეატრის რეპერ-
ტუარიდან. ძნელია, ასე სახელდახელოდ ჩამოთვლა პატივეცემული იუ-
ბილარის წერილებისა ლიტერატურაზე, მაგრამ არ შეიძლება არ დავა-
სახელო მისი ნაშრომი სუმბათაშვილის „ღალატზე“ — მის დადგმაზე
და პიესის ანალიზზე. ჩემის აზრით, კარგი იქნება, ჩვენი იუბილარის
ლიტერატურული წერილები შეიკრიბოს და ცალკე წიგნად გამოსცეს
უნივერსიტეტის გამომცემლობამ — ეს იქნება საუკეთესო ნობათი
ახალგაზრდობისათვის.

ზემთ მოგახსენეთ, რომ პატივეცემულ იუბილარს სასტიკი კრიტი-
კოსის სახელი ჰქონდა დარჩეული. ერთი შეხედვით, მართლაც, მისი
მოღუშული სახე, სათვალეებქვეშ მომზირალი თვალები თითქოს ამის
დამადასტურებელია. ვიდრე გავიცნობდი ჩემს უფროს მეგობარს —
ფილიპეს, მეც ასე მეგობა — ცივი, კუშტი, ხეკაცი, მაგრამ ბევრმა
როდი იცის, რა პოეტური გული აქვს წელთა დაზიდულობით დამაშე-
რალ ჩვენს მოღვაწეს, რა უბრალო, რა სათუთი, თბილი და ამადღვე-
ბელია მისი გულის ყოველი კუნჭული. სხვას რომ თავი დავანებოთ,
ვისაც წაუკითხავს ფილიპე გოგიჩაიშვილის წინასიტყვაობა

პეტრე უმიკაშვილის მიერ შეკრებილ ზეპირსიტყვაობის შესახებ
ის დამერწმუნება, რომ ამ წინასიტყვაობის ავტორს მართლაც დიდბუ-
ნებოვანი გული ჰქონია, მერე რა გული — მგრძნობიერი, პატრიოტუ-
ლი, ხშიერი, ცრემლის სიმებიანი, პოეზიით აღსავსე და კაცთა სიყვარულით
გამსჭვალული.

დიდება და დღეგრძელობა ასეთი მდიდარი გულის პატრონს, ფი-
ლიპე გოგიჩაიშვილს!

1945 წ.

ნიკოლოზ ბარათაშვილი

მეცხრამეტე საუკუნის სამი რომანტიკოსიდან (ალ. ჭავჭავაძე, გრ. ორბელიანი, ნ. ბარათაშვილი) ნიკო გამოირჩეოდა თავისი სიახლით, საგნების ახალი ხილვით და ტემპერამენტით. იგი არავის არა ჰგავს. მისი ყოველი სტრიქონი შთამბეჭდავია და გულში ჩამწვდომი. მისი გრძნობის დოვლათიანობა ახლებურად ყდვრს.

მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენს პოეტს რითმა ეურჩება, არც ერთ მწერალს არა აქვს რიტმის შეგრძნობის მუსიკალობა, როგორც ნიკო ბარათაშვილს.

ბარათაშვილმა უარყო სპარსული ფორმა. მან მშობლიურ ლიტერატურას დაუბრუნა რუსთაველისა და გურამიშვილის გაშლილი ლექსი, შეუწონა იგი ევროპელ კლასიკოსებს და ჩვენი პოეტების თაობა გადაარჩინა მუხამბაზების ქარიშხალს, რომელიც ასე ონავრულად დანავარდობდა როგორც მეთვრამეტე საუკუნის მეფეების დარბაზებში, ისე დაბალი ხალხის ხეივნებში.

ნიკო ბარათაშვილის კერძო წერილები ისე იკითხება, როგორც მერიმეს ნოველები: რამდენი გრძნობა, რამდენი სიღრმე, გონებამახვილობა.

ბარათაშვილი ჩვენი ჭირისა და ლხინის თანამგზავია. იგი დარჩება ქართულ ლიტერატურაში, როგორც ლირიკული ლექსების უნაზესი ბატონიშვილი!

1945 წ.

ქართველ პოეტებს შორის არ მეგულება ისეთი ტანჯული ადამიანი, როგორც ევდოშვილი იყო; ქართველ მწერლებს შორის, თუ არ ჩავთვლით ჭოლა ლომთათიძეს, არ მეგულება ისეთი შეუპოვარი და მებრძოლი სულით აგზნებული პოეტი, როგორც ევდოშვილი იყო.

იგი თითქოს იმიტომ მოვიდა ამქვეყნად, რომ ცარიზმის სატრაპებს გაბედული ლექსებით შებრძოლებოდა, განკიცხული ყოფილიყო თავის მტერმოყვარე მეგობრებისაგან, პირაკრული მჯდარიყო მეტეხის ქვის ტომარაში, ემარტოვა ციმბირის მიყრუებულ ადგილებში, ბოლოს ნაავადმყოფარი, ძვალტყავად ქცეული დაბრუნებოდა თავის დედაქალაქს და აქ ჩაეყარა თავისი გამხმარი ძვლები.

აბა, ვისა აქვს, რომელ ქართველ პოეტს, ასეთი ბიოგრაფია? ა. ბლოკის სიტყვები: „Как мы любили, гибли и боролись“ — ზედგამოჭრილია მასზე.

იროდიონს თავისი სიამოვნებისათვის არ უცხოვრია, ამიტომ არის მისი შესანიშნავი ლექსები ტანჯვით და სევდით აღსავსე.

იროდიონ ევდოშვილი, უპირველეს ყოვლისა, — თუ შეიძლება ასე ითქვას, — რ ე ვ ო ლ უ ც ი ო ნ ე რ ი ლ ი რ ი ჯ ო ს ი ა. თვით პროტესტანტული სულით გაყდენთილ ლექსებშიც კი იგი გვევლინება უნახეს ლირიკოსად...

მე თავს არ შეგაწყენთ ბევრი ლაპარაკით, არც მოგონებებით დაგტვირთავთ, რადგან ევდოშვილს პირადად სულ რამდენჯერმე შევხვედრივარ; როცა მე მოლექსეობა დავიწყე, ის ჩემზე ბევრად უფროსი იყო და ერთი-ორი წლის შემდეგ მოსწყდა კიდევ თბილისის არემარეს — 1909 წელს მეტეხში ჩასვეს და 1910 წელს სამი წლით გადასახლეს ყინულოვან ჩრდილოეთში. ჩემი მოგონება მისი ლექსის ფარგლებშია მომწყვედი. ეს ლექსები მე ბალღობიდანვე მიზიდავდა —

გავჩუმდე? თითქოს ხელთა მქონდეს
მე ჩემი გული,
განა თქვენ ძალგიძთ დაამშვიდოთ
ზღვა აღგზნებული?

გაზაფხულისკენ, გაზაფხულისკენ,
აღსდევ, ისწრაფე, სამშობლო ჩემო!

მე მახსოვს მისი აკრძალული კრებული — „წი ინ“, რომელიც 1906 წელს ხელიდან ხელში გადადიოდა ჩვენი უბნის რევოლუციურად განწყობილ ბიჭებში!

ერთი მისი უშესანიშნავესი ლექსი „სალამო ქალაქში“, გახდა მიმრჩემლად ჩემი საბავშვო ლექსისა, რომელიც შებრუნებულად ესმეურება მის რეფრენს (იხ. ჩემი „გორის პიონერების კოცონთან“).

მაგრამ დღეს მე მინდა წაგიკითხოთ გულის სიღრმემდე შემაერთოლი ლექსი თვით იროდიონ ევდოშვილისა, რომელიც თავის დროს კუპურებით დაიბეჭდა „სახალხო გაზეთში“. ლექსის სათაურია „გამომშვიდობება გადასახლებულისა“. როგორც სათაური გვამცნობს, ლექსი დაწერილია მეტეხის ციხეში, 1910 წლის ივნისში, როცა პოეტს გამოეცხადა ციმბირში გადასახლება.

აი, ეს კაეშნიანი ლექსიც მთლიანად.

არც აქა მქონდა სახლი და კარი,
საცა მივდივარ, არც იქ შექნება,
მაგრამ სამშობლო მე, გაძეეებულს,
მომავონდება, დამენატრება.
არც აქ მქონია ტკბილი სიცოცხლე,
საცა მივდივარ, არც იქ შექნება,—
იქ დანაღვლებულს და დაფიქრებულს
შაინც სამშობლო მომავონდება.
მომავონდება...*

1946 წ.

ილია ალხაზიშვილი

25 წლის წინათ, 1921 წელს, 27 იანვარს, თბილისის ერთ-ერთ საავადმყოფოში გარდაიცვალა მწერალი და საზოგადო მოღვაწე ილია სოლომონის ძე ალხაზიშვილი.

ილია ალხაზიშვილი ეკუთვნოდა ჩვენს ძველ მოღვაწეთა იმ პლედადს, რომელთა გულშიც ქართველი ერის ბრწყინვალე მომავალი იმედად იყო ჩასახული, რომელთა ძლიერ სულს ვერ აქრობდა აუტანელი

* ირ. ევდოშვილი. თხზულებანი, ტ. II, 1936, გვ. 107.

პირობები, დუხჭირი ცხოვრება. ი. ალხაზიშვილი მთელი თავისი სოცოცხლის განმავლობაში იმედიანად შეჰყურებდა მომავალს და თავისი უანგარო წვლილი გულწრფელად შეჰქონდა ქართული კულტურის განვითარების საქმეში.

ი. ალხაზიშვილი დაიბადა 1853 წელს, 3 სექტემბერს. ყოფ. სიღნაღის მაზრის სოფ. ზიარში; მისი მამა სოლომონი ყმა იყო თავად სიმონ შალიკაშვილისა, — ეს ის შალიკაშვილია, რომელიც გრიგოლ ორბელიანის თანაშემწედ იყო დანიშნული ბელაქანში დაბანაკებულ ბატალიონში.

პატარა ილია ექვსი თვისა იყო, როდესაც მამა გარდაეცვალა, ხოლო ექვსი წლისა იყო, როცა მისმა ბიძამ — ივანე ალხაზიშვილმა — ზაქათალაში წაიყვანა და ერთ სამხედრო ფერშალს მიაბარა რუსული ენის შესასწავლად. გლახთა ბატონყმობისაგან განთავისუფლების შემდეგ მომავალი მწერალი მიებარა სოფ. ვეჯინში ადგილობრივ მღვდელ ზოტიკეს, სადაც სწავლის წაცვლად მღვდლის ჯოგს აძოვებდა სოფლის მიწვრებში. ამის შემდეგ იგი გადადის გურჯაანში, საეკლესიო სკოლაში. ამ სკოლაში ილიკო დახელოვნდა ხუცურ კითხვაში და კარბელაშვილების კილოთი ვალობაში. ი. ალხაზიშვილის სურვილი იყო რაიმე ხელობა შეესწავლა, ამ მიზნით იგი გადადის გორში და შეგირდად შედის აფთიაქში. იგი გულმოდგინედ ემზადება ფერშლობისათვის. ორი წლის გამუდმებული შრომის შემდეგ ნიჭიერმა ახალგაზრდამ თბილისის საავადმყოფოში საჭირო გამოცდა ჩააბარა და 1872 წელს ქ. ახალქალაქში (ჯავახეთში) გამწესდა ფერშლად. აქ მან მოკლე ხნის განმავლობაში დაიმსახურა საერთო სიყვარული და პატივისცემა. 1883 წელს ქუთაისის გიმნაზიაში ჩააბარა გამოცდა და მიიღო აფთიაქის მოწაფის მოწმობა. მეტი ცოდნის წყურვილით აღჭურვილი ი. ალხაზიშვილი 1889 წელს გაემგზავრა ხარკოვში და ჩაირიცხა უნივერსიტეტში თავისუფალ მსმენლად სამკურნალო ფაკულტეტზე. ხარკოვის უნივერსიტეტში ილიკოს ძალიან შეუყვარდა ბუნებისმეტყველება და გულმოდგინებით ეწაფებოდა მეცნიერების უკანასკნელ სიტყვას. 1891 წელს ილიამ მიიღო პროვიზორის დიპლომი და დაუყოვნებლივ დაბრუნდა სამშობლოში.

ჯერ კიდევ 1875 წლიდან ილია იწყებს ლიტერატურულ მუშაობას ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში. ხარკოვიდან დაბრუნების შემდეგ იგი მხურვალედ ჩაება საზოგადო მოღვაწეობის ფერხულში. ახალქალაქში ილია ყველა საერთო საქმის სული და გული იყო. ამ ქალაქში არ დაწყებულა არც ერთი საზოგადო საქმე, რომელშიაც ილიას მონაწილეობა არ მიეღოს თავისი ცოდნითა და გამოცდილებით.

1897 წელს ილია ალხაზიშვილმა ცალკე წიგნად გამოსცა „ბუნება და ცხოვრება“, სადაც მგზავრის დღიურის სახით მოცემულია ჯავახეთის და წალკის იმდროინდელი მდგომარეობა, ისტორია, ეთნოგრაფია და ბუნება. დღეს ეს წიგნი ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობას წარმოადგენს.

ილია ალხაზიშვილი მთელი 45 წლის განმავლობაში დაუღალავად შრომობდა ყველა იმდროინდელ გამოცემებში („ივერია“, „დროება“, „ცნობის ფურცელი“), იგი უახლოესი თანამშრომელი იყო საბავშვო ჟურნალ „ჯეჯილისა“, დღიდან მისი დაარსებისა (1890 წ.); ლ. ბოცვაძის ჟურნალ „განათლებაში“ ათავსებდა პოპულარულ წერილებს სწავლა-განათლების დარგიდან. მის ნაწერებს შორის აღსანიშნავია შესანიშნავი ენით დაწერილი შემდეგი შრომები: „ვარძიის მონასტერი“ და „მტკვარი, ჭოროხი და რიონი“. ილია კარგად იცნობდა ზემოქართლს და თურქეთის მიერ ძალით წართმეულ ქართული რაიონების ისტორიას, ეთნოგრაფიას, მათ ძეგლებსა და მონასტრებს. მას არა ერთხელ მოუვლია ყველა ის მხარე, რომელსაც აღწერს თავისი მხატვრული ენით დაწერილ მოგზაურის დღიურებში.

ილია ალხაზიშვილი აღზრდილი იყო ილია ჭავჭავაძის იდეურ ტრადიციებზე. მას მხურვალედ უყვარდა თავისი სამშობლო და ხალხი. მას უყვარდა მშრომელი ხალხი, „პატიოსანი ოფლის მღვრელი მუშაკი“, „ვინც ყოვლად უშრომლად სხვის ოფლსა სკამს, სხვას იმსახურებს და თვითონ კი სხვას არ ემსახურება, მუქთახორად, პარაზიტად ჩაითვლება“ — ამბობს იგი.

ყველაზე მეტად ილია ალხაზიშვილს აწუხებდა ქართველი ხალხის ნაციონალური თვითშეგნების გაღვიძების საკითხი. იგი გულნატკენი წერდა, თუ „როგორ დაჰკარგა საქართველომ ზემოქართლი, მესხეთ-ჯავახეთიდან მოყოლებული პასან-ყალა ტრაპიზონამდე“. მრავალი წლის განმავლობაში იგი ცხოვრობდა ჯავახეთის ახალქალაქში, უღვიძებდა ადგილობრივ ქართველებს ეროვნულ თვითშეგნებას და ძალით გამაჰმადიანებულ ქართველებს უქადაგებდა — „რჯულის გამოცვლა არ ნიშნავს ეროვნების გამოცვლასო“.

აღსანიშნავია აგრეთვე ი. ალხაზიშვილის სამეცნიერო წერილები სამკურნალო მცენარეების შესახებ. მას შესწავლილი აქვს მთელი რიგი სამკურნალო მცენარეებისა, რომელნიც არსად, ან იშვიათად შეგვხვდებათ სხვა სპეციალისტების სამეცნიერო შრომებში. იგი თავის დროზე ყურადღებას იქცევდა თავისი გულმოდგინე საკვლევო მუშაობითაც.

დიდია ღვაწლი ამ დავიწყებული და ჩუმი მუშაკისა.

განუწყვეტელმა შრომამ გასტეხა მისი მაგარი სხეული, იგი გარდაიცვალა 1921 წელს, საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე ერთი თვით ადრე. იგი ვერ მოესწრო თავისი ხალხის განთავისუფლებას.

1946 წ.

სონა გოგაშვილი

სონა გოგაშვილის ნიჭი პატარა თეატრებში გამობრწყინდა. მას შეეძლო დიდ თეატრებში გადასვლა, მაგრამ არჩია ყოფილიყო იმ განაპირა უბნებში, სადაც თავისი ახალგაზრდობა გაატარა და მუშათა გათვითცნობიერებას შესწირა თავისი ნიჭის ნაპერწკლიანობა. ძველად სცენაზე ქალის გამოსვლას საძრახისად თვლიდნენ, ათასნაირი უმგვანო ეპითეტებით ამკობდნენ სცენაზე გამოსულ მანდილოსანს და „ცირკის ქალს“ უწოდებდნენ. სონამ თამამად გაარღვია ეს ქორების ხეივანი, არ შეუშინდა მითქმა-მოთქმას და დღეს იგი იმკის თავისი მუშაობის ნახევარსაუკუნიან ბარაქიან ხევს.

სონას სასცენო განათლება არ მიუღია, არამცთუ სასცენო, სკოლის სკამზედაც დიდხანს ვერ იბოგინა, მაგრამ ილია ჭავჭავაძის თქმისა არ იყო: „ქვეყანაზედ ბევრი რამ არის უწიგნოდაც შესწავლილი, არც უწიგნობა ვარგა, და არც მარტო წიგნიდან გამომხედვა“.

სონამ ცხოვრების სკოლა გაიარა! იგი პატარაობიდანვე მეტად დაკვირვებული და ნიჭიერი იყო. იგი ყველას აკვირდებოდა, გლეხის დედაკაცსაც, მათხოვარსაც, მწვანილის გამყიდველს, სწავლობდა მათ მიხვრა-მოხვრას, ჩაცმულობას, სიტყვა-პასუხს, მერე ამ დაკვირვებას სცრიდა თავისი გონების ცხრილში და სცენაზე გადაქონდა რომელიმე ტიპის სრულყოფილად განსახიერებისათვის.

სახალხო თეატრი — ვიდრე ზუბალაშვილის სახლი გაიხსნებოდა — ჯერ ეზოებში, დიდ აივნებზე და ფარდულეებში იმართებოდა, (ნაძალადევი, ვერა, ავლაბარი), მერე გადავიდა ეგრეთწოდებულ ავჭალის აუდიტორიაში. ავჭალის აუდიტორია იყო ნამდვილი თეატრი, თეატრი პატარა ფარგლებში მომწყვდეული, მაგრამ დიდი იდეების მატარებელი.

სონა ხშირად მონაწილეობდა იმ წარმოდგენებში, რომლებიც რევოლუციონერების სასარგებლოდ იმართებოდა...

1905 წლის შემდეგ გამეფებული რეაქციის დროს ბევრი ამანა-
გი მოხვდა მეტეხის ციხეში. მუშათა რაიონებში მყოფი თეატრის მუ-
შაკები ხშირად ეხმარებოდნენ ასეთ პატიმრებს, რითაც შეძლოთ.
ერთი ასეთი დახმარება იყო წარმოდგენებიდან აღებული ფული. მა-
შინდელი ადმინისტრაცია სდევნიდა ასეთ ქველმოქმედებას და ყო-
ფილა შემთხვევა, როცა მოსულა პოლიცია, წარმოდგენა შუაზე გა-
უწყვეტია და გრიმგაკეთებული არტისტები პოლიციაში წაუსხამთ.

სონა გოგაშვილი ხშირად გადადიოდა თეატრიდან თეატრში, ქალა-
ქიდან სოფელში, მოგზაურობდა ხან მატარებლით, ხან ფეხით, ხან
ურმით, ხან ტივით და ყველგან კულტურის შუქი შეჰქონდა... ამ მდ-
ლიან საქმეს ისიც უნდა დაემატოს, რომ ეს ხდებოდა უსასყიდლოდ.
უანგაროდ. თუ დიდ თეატრს ჰყავდა გაბუნია-ცაგარელი და ჩერქეზი-
შვილი, განაპირა უბნებს ჰყავდა დარიკო რჩეულოვი და სონა გოგა-
შვილი. სონა და დარიკო მტკიცედ, მუხლმაგრად მიაბიჯებდნენ თავი-
ანთ მასწავლებელთა ბილიკზე და ხშირად მშვიერ-მწყურვალებს ერთ-
ხელაც არ აღმოჰხდენიათ საყვედური, ერთხელაც არ უღალატნიათ თავი-
ანთი საქმისათვის, რადგან იცოდნენ, რომ მომავლისთვის კარგ საქ-
მეს აკეთებდნენ.

დღეს ამ მომავალს ჩვენ ყველანი ვუმზეროთ და სონა გოგაშვილი
ბედნიერია, რომ იგი თავის მიერ გასროლილ თესლს თავასხმულსა და
გახარებულს ხედავს. ის, როგორც ფუტკარი, აგროვებდა თავისი ნი-
ჭის ყვავილთა სურნელებას და მიჰქონდა იმ სკაში, რომელსაც ქარ-
თული სახალხო თეატრი ეწოდება.

სონა, როგორც მსახიობი, სინდისიერი და წესიერი იყო. მას თავისი
მოვალეობისათვის არასოდეს უღალატნია, რეპეტიციებზე თავის
დროზე მოდიოდა, როლი ყოველთვის ზეპირად იცოდა. როგორც ადამიანი,
სონა საუცხოო თვისებების მქონეა, მხიარული, უბოროტო, ამ-
ტანი და გამტანი.

სონა გოგაშვილი და მისი მეუღლე სანდრო გოგაშვილი პირველად
გავიციანი 1906 წელს, ამ ორმოცი წლის წინათ, მურაშკოს თეატრში.
ამ დროს მე 17 წლის ბიჭი ვიყავი და სუფლიორად ვირიცხებოდი მუ-
რაშკოს სცენისმოყვარეთა დასში. როგორ მინდოდა არტისტობა —
სცენაზე გამოსვლა რომელიმე როლში, მაგრამ მაშინდელი მსახიო-
ბები: ბაღაშვილი, სალაყაია, გელიკურაშვილი და სხვ. როლებს არ მაძ-
ლევდნენ, პატარა ხარო, და მეც სუფლიორის ხულაში ობლად მქდარი
ცრემლით ვაწოდებდი სიტყვებს: მშურდა, რომ მათ ტაშით აჭილ-
დოვებდნენ, მე კი არა! და როგორ გამეხარდა, როცა ერთხელ გოგა-

შვილებმა სოსანას როლი შემთავაზეს აკაკი წერეთლის პიესა — „კინტოში“. ეს იყო ჩემი პირველი არტიტული ნათლობა.

სოსანასთან ტიპები ხშირად მყავდა ნახული ჩვენს უბანში და ბუნებით მოკრძალებულმა, ალბათ, ძალიან თამამად შევასრულე ყარაჩოღელის როლი, რადგან სონა გოგაშვილისაგან კოცნაც კი დავიმსახურე.

1946 წ.

მე და ქუჩიშვილი

პატარა მოგონება*

მე და ქუჩიშვილს ძველი კრიტიკოსები შუაზე გვეყოფდნენ, — აბა რა გვაქვს გასაყოფი? ერთი ამბობდა: გ. ქუჩიშვილი მუშათა პოეტია, ქუჩაში აღზრდილი (!), გრიშაშვილი კი კოცნას ჰქადაგებს და „ოქროს ფეხებს“ უმღერსო. ქუჩიშვილის ლექსი ბეჩავის სულისკვეთების გამომსახველია, გრიშაშვილის „ოცნების კოცნა“ კი მუშას პურს ეერ აჭმევსო. და იყო კრიტიკოსების ერთი შეხლა და კამათი! მე და ქუჩიშვილი ერთსაც ვუსმენდით, მეორესაც და განვაგრძობდით ჩვენს მიერ ერთხელ არჩეულ გზას. ორივეს, ერთად აღებულს, ერთ საუკუნეზე მეტი გვიცხოვრია, და თუ რამე გვაქვს გასაყოფელი, ეს მხოლოდ ჩვენი მოღვაწეობის თარიღებია. ჩვენ ეს ერთი საუკუნე შუაზე გავყავით: ნახევარი მას ეკუთვნის, ნახევარი მე. აი, რა გვაერთებს მე და ქუჩიშვილს, როგორც პოეტებს.

ქუჩიშვილს ბალღობიდანვე ვიცნობ... მე და მისი ძმა, მწერალი დავით თურდოსპირელი, ერთად ვსწავლობდით თბილისის ქართულ გიმნაზიაში, ერთად ვიჭექით მერხზე. გიორგი დათიკოზე უფროსი იყო. მე იგი ხშირად შემხვედრია თავის ძმასთან, როცა რომელიმე წიგნის სათხოვრად დათიკოსთან მივსულვარ.

ჩვენ ერთმანეთს უფრო მჭიდროდ და მეგობრულად დავუახლოვდით პირველი რევოლუციის შემდეგ, რეაქციის სუსხიან წლებში. ზოგი მისი ამხანაგი არალეგალურ მუშაობაზე გადავიდა, ზოგმა კულტუ-

* სიტყვა, წარმოთქმული გ. ქუჩიშვილის საიუბილეო საღამოზე რუსთაველის სახელობის თეატრში 1946 წელს, 21 ნოემბერს.

იუბილარი, ავადმყოფობის გამო, არ დასწრებია საღამოს, იგი თავის ბინაზე, ლოგინში მწოლარე ისმენდა ჩვენს სიტყვას რადიოთი.

რულ დაწესებულებას შეაფარა თავი. ამ დროს განახლებული ქართული დრამა თანაშორომლებს აგროვებდა და ჩვენ, ორივენი, ქართული თეატრში შევედი: მე — მოკარნახედ და გიორგი — არტისტად. იყო 1907—1908 წლებში, ჩვენი პოეტური კარიერის პირველ წლებში.

ვიდრე პოეტურ ასპარეზზე გამოვიდოდა, გიორგიმ მეტად რთულ და გაჭირვების ვრცელი გზა განვლო. „განა ვის აქვს, თუ არ გლუხაკაცს, სატირელი, საოხრელი“ — ეს ხალხური თქმა სწორედ გიორგიზეა ზედგამოჭრილი. ახალგაზრდობაში იგი პესიმისტურად იყო განწყობილი, მაგრამ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ქუჩიშვილი მთლიანად გამოიცვალა: ჩვენი ცხოვრების წინსვლა ახარებდა და აამაყებდა. მალე ჩადგა იმ მომღერალთა ფერხულში, სადაც გულწრფელი სიმღერები გაისმოდა... ახლა რომ ვაკვირდები გიორგის ბიოგრაფიას, იმ დასკვნამდე მივდივარ, რომ კარგ ოჯახს ბევრი რამ შესძლებია. მას გატაცებით უყვარდა ოჯახი და ოჯახიც შესაფერ პირობებს უქმნიდა საყვარელ პოეტს. მისი ორი შვილი — ციალა და ნოდარ ჩხეიძენი — მამის კვალს გაჰყვნენ: ციალა — ქართული და უცხო ენების სპეციალისტია, ჩვენი ლიტერატურის დრამა მცოდნე, ხოლო ნოდარი — რუსთაველის სახელობის თეატრის ნიჟერი მსახიობი. ჩვენს ძვირფას გიორგის, ლექსების გარდა, მადლობად ესეც ეყოფა.

გიორგი და მე არასოდეს ვყოფილვართ უმძრახად. მე და ქუჩიშვილს არასოდეს ზედმეტი სიტყვა არ გვითქვამს ერთმანეთისათვის. მე ის ყოველთვის თავაზით მექცეოდა და მეც... თვალში რომ ჩამეპარდნოდა, ხელს არ მოვისვამდი. ორივენი ხელოსნის ჯილაგიდანა ვართ გამოსულნი და პოეზია გვაკავშირებდა და გვაკავშირებს... მახსოვს, ჩემს იუბილეზე რა ომანიანად წარმოსთქვა ჩემდამი მოძღვნილი ექსპრომტი:

სოსო! რა თოვლი მოსულა!
რა შუქთა სიჩახჩახეა!
ეს ფიქქთა თეთრი გვირგვინი
ცამ შენთვის ჩამოარხია!
სოსო! რა ყველას გულში ხარ!
რა ყველგან შენი სახლია!
ტაშ-ატყორცნილი ტალღანი
ვაქაყურ ვაშას გახლიან!

ერთხელ კი იოხუნჯა ჩემზე: ოჯახში დამპატიყა — „წამო, ჩემი წიგნის მალარიჩი გადაეკრათო“; გიორგიმ თავის სათნო მეუღლეს ვასასის ღვინო მოსთხოვა, მე რძე მოეთხოვე.

— რძე, რა... ხბო ხარ?! — მეგობრულად მომახალა გიორგიმ. ეს

მოსწრებული სიტყვები არა მწყენია, რადგან ყოველგვარი ოხუნჯობა ჩემს მიმართ, თუ ის უბოროტოდ არის ნათქვამი, ჩემში ჯანსაღ სიცილს იწვევს.

გიორგი, როგორც პოეტი, ქართული პოეზიის მოვარდნილი ჩანს ჩქერია. როგორც ადამიანი — უანგარო და ალალი პიროვნება. ამხანაგისათვის სულს არ დაიშურებს. მას მეტად მგრძობელი და აზიზი გული აქვს: ამტანი და გამტანი. არც სატრფიალო ლირიკაა მისთვის უცხო. ერთხელ განსვენებულმა მომღერალმა სანდრო კავსაძემ ერთი პატარა ლექსი ჩამაწერინა: ხალხურიაო! ძალიან მომეწონა:

კობტა გოგო წყალზე მიდის
კობტა თიხის სურითა.
ბროწეული იშლებს,
იმის სიმწითურითა,
მყერდი ისე უღელავს
ორი ბუდეშურითა,
რომ ზღვა დამშვიდებელი
ღელავს იწყებს შურითა!

და ჩემს გაოცებას საზღვარი არა ჰქონდა, როცა ეს ლექსი ქუჩიშვილის კრებულში ვნახე. აი, როგორ გადადის პოეტი ხალხში. ეს უეჭველად გ. ქუჩიშვილის ნიჭის ნაპერწკლიანობის მაჩვენებელია. აქ კი მართლაც მე და გიორგის გასაყოფელი არაფერი გვაქვს. მე ამ ლექსის ტრუბადური ხშირად ვყოფილვარ: „კობტა გოგო წყალზე მიდის“... როცა ომი დაიწყო და ზარბაზნებმა იქუხეს (1941), ჩვენ, ზურგში დარჩენილი პოეტები, ერთად შევიკრიბენით და ლიტერატურული საღამოების გამართვა დავიწყეთ. ზურგი და ფრონტი ჩვენთვის არც აქ იყო გასაყოფელი.

ჩვენი ლიტერატურული ბრიგადა, რომელსაც მწერალი სიმონ წვერავე მეთაურობდა, გამოდიოდა სამობილიზაციო პუნქტებში, სამხედრო კომისარიატებში, ტრანსპორტზე, ავიტპუნქტებში, კოლმეურნობებში, ჰოსპიტლებში, სკოლებში... აქ, ჩვენ, ყველანი, მხატვრული სიტყვით ვიბრძოდით და ფრონტზე გაგზავნილებს თუ შინ დარჩენილებს მტერზე გამარჯვების რწმენას ვუნერგავდით.

საქართველოს მწერალთა კავშირმა, მწერალთა აქტივის დახმარებით, ასზე მეტი ასეთი ანტიფაშისტური საღამო ჩაატარა. ეს საღამოები იმართებოდა დილით, შუადღისას, საღამოთი, ხშირად ერთ დღეში სამი საღამო ჩაგვიტარებია.

ამ საღამოებზე, როგორც ყოველთვის გაისმოდა გიორგი ქუჩიშვილის მჭექარე და იმედიანი ხმა. ახლაც თვალწინ მიდგას მისი ორი-

გინალური სახე, ტრიბუნაზე ხელმართული, მასებს რომ მოუწოდებდა და ბრძოლისა და შრომისაკენ.

ერთ სასწავლებელში მე და გიორგი საპატიო პიონერებმა ავერს ჩიეს და ყელზე წითელი ყელსახვევები შემოგვაკრეს. ამ მოულოდნელმა სიხარულმა მე მადლობის თქმის უნარი წამართვა, ენა დამებდა. გიორგიმ კი ექსპრომტად შესანიშნავი ლექსი წარმოსთქვა. აი ეს ლექსი, თუ გამახსენდა —

უანგარო სიყვარულით
მომავებზე ტაშის ტალღა,
და მეც, ჩემო მალხაზებო,
მეც თქვენსავეთ ვიქვც ბაღდად.
მახარებდა თქვენი ლექსი
და სიმღერა თქვენგან თქმული,
ტან-ვარჯიში, ცეკვა-რბევა,
ვივივი და ვრიაბული.
საპატიო პიონერად
ამირჩიეთ ერთსულოვნად
და წითელი ყელსახვევიც
გამიკეთეთ ნიშნად, ხსოვნად.
და შეგფიცავთ, რომ გულმტკიცად
შევიწახავ ამ ყელსახვევს,
რომ არასდროს არ შევარცხვენ
პიონერის ლამაზ სახელს.
და სარდლობამ თუ მიბრძანა,
თუ მეც ომში დამიძახეს,
როგორც წითელარმიელი,
დროშად გაეშლი თქვენს ყელსახვევს
და შაშხანით ვეკეთებ
ჩვენი სახლერის გადმომლახველს.

ასეთი გულწრფელი იყო და არის ჩვენი ხალხის საყვარელი მგოსანი ჭირშიაც და ლხინშიაც. და დღეს, როცა ერთბაშად ვიშუშებთ მტრისაგან მოყენებულ ჭრილობებს, როცა სამშობლოს აყვავებას ასე გულხმიერად შევხარით, ამ დროს ჩვენი მწერლობის ერთი მოუსვენარი ქარიშხალი — პოეტი ქუჩიშვილი არ ესწრება თავის გამარჯვების ზეიმს, არ ესწრება, რომ ერთი მაგრად გადავკოცნო ჩემი ძველი და უწყინარი მეგობარი. მაგრამ მე იმედი მაქვს, ჩემი ოცნების კოცნა ცისარტყელად გაგრძელდება აქედან მის სახლამდე, რომ დაეკონოს მის ფართე შუბლს და მიულოცოს ეს დიდი და შესანიშნავი დღე — დღე გიორგი ქუჩიშვილისა.

17 წლის ბიჭი ვარ!

ქართულ წარმოდგენებში ვიღებ მონაწილეობას ქალაქის განაპირა უბნებში.

ერთ დღეს ხმა დაირხა, რომ ეგრეთწოდებულ „მურაშკოს“ თეატრს ეწვევა ქართული დასი ვალერიან გუნიას ხელმძღვანელობით და დადგამს დ. ერისთავის „სამშობლოს“.

გადავიდეთ შორეულში.

რა იყო მიზეზი ქართული თეატრის კორიფეების მუშათა რაიონებში მოღვაწეობისა? იმ ხანებში თბილისის დიდ ქართულ თეატრში აიკრძალა წარმოდგენები. დარბაზში კედლები გაირღვა და ბანკის მმართველობამ, რომელიც თეატრის ბატონ-პატრონი იყო, დროებით დახურა სცენის კარი და შეუდგა რემონტს. ეს რემონტი გაჭიანურდა, სამ წელიწადნახევარს გაგრძელდა. ერთ ძველ ჟურნალში იაკობ ნიკოლაძემ ავადმყოფ ვასო აბაშიძის კარიკატურაც დახატა: ქვეშ მიწერილი იყო შემდეგი სიტყვები: „მე დამაპაჩინკეს, მაგრამ ქართული თეატრის დაპაჩინკებას არაფერი ეღირსა!“ ჩვენი სცენის ნიჭიერი მსახიობები (ე. გუნია, ლ. მესხიშვილი, ვაბუნია, მესხი, აბაშიძე და სხვები) აქეთ-იქით წანწალობდნენ ლუკმა პურის საშოვნელად. ერთ ასეთ წარმოდგენას, მაშასადამე, მეც დავესწარი. ეს იყო 1907 წელს, ისანში თამაშობდნენ „სამშობლოს“. აქ მოხდა ერთი რამ, რამაც გადასწყვიტა ჩემი მომავალი. მათი სუფლიორი ბეგლარ ბეგლარიძე, არ ვიცი რა მიზეზით, არ გამოცხადდა წარმოდგენაზე. წარმოდგენას ხომ ვერ ვადასდებდნენ, მოითხოვეს ადგილობრივი სუფლიორი. მომძებნეს, წამიყვანეს და ჩამსვეს ალაჩოხში (ე. ი. სუფლიორის ბუდეაში). ორმა გრძნობამ დაუთმო ერთიმეორეს ადგილი: ჯერ ერთი ის მიხაროდა, რომ დიდ არტისტებს ეუკარნახებდი და მეორე კი — შიშის ზარს ეგრძნობდი, ვაითუ დავიბნე და ისინიც დავაბნით-მეთქი. როლი მხოლოდ სოსო ივანიძემ იცოდა, რომელიც სოლომონ ლიონიძეს თამაშობდა. ეს იმით შევატყვე, რომ მან სცენის იატაკს ფეხი დაჰკრა, ე. ი. — ნუ მაწვდი და ნუ მიშლი, როლი ზეპირად ვიცით. ეს შენიშვნა ხელად შევიშვნიე, „ყურად ვიდე და დავდუმდი“ — ალექსანდრე ჰავეკავაძის ლექსისა არ იყოს. დანარჩენებისათვის კარგი ჩამჩურჩენელი გამოვდექი. მე, რასაკვირველია, — ჩემი მეხსიერების წყალობით — როგორც სხვა პიესები, ისე „სამშობლოც“ ზეპირად ვიცოდი, რადგან „სამშობლოს“ ჩვენ, მურაშკო-არაქსიანის სცენისმოყვარენი ხშირად

ვდგამდით სცენაზე. ხალხს უყვარდა ისტორიული პიესები: აფეთქება, დამბახის ხმა, ხანჯლის ტრიალი, დროშის ფრიალი. ეს მე აწერილიყმაქვს და ერთხელ ვასო გოძიაშვილსაც გადავეცი შემდეგი ფაქტის: ქალაქელი მაყურებელი რომ მიდის სალაროში, მოლარეს მკითხავს: დღეს რა პიესა მიდის? სროლა იქნება?

დ. ერისთავის ისტორიულ პიესას — „სამშობლოს“ რომ დიდი გავლენა ჰქონდა ქართველთა გათვითცნობიერების საქმეში, ამაზე ორგვარი აზრი არ არსებობს, მხოლოდ მე მინდა მოვიყვანო მუშა გიგო ბასილაშვილის მოგონებიდან ერთი ადგილი, სადაც ნათლად ჩანს ამნაირი პიესების გავლენა უბრალო მაყურებელზე:

„პატარა სატიოზე, ტრაქტირების პირდაპირ იყო თეატრი თაიროვისა, — იგონებს ბასილაშვილი, — ეს თეატრი რუსის მსახიობ პალმს ჰქონდა იჯარით აღებული. იქ მიდიოდა რუსული პიესები, ერთხელ ქართულად დასდგეს დ. ერისთავის „სამშობლო“. მეც დავესწარი. მესამე აქტზე, ანტრაქტის დროს, გარეთ რომ გამოვედით, ისე ვიყავით აღელვებულნი სპარსელების წინააღმდეგ, რომ წყლის მზიდავ მეთულზე თათრებს ერთი მაგრად ვცემეთ, რომლებიც იქვე ცხოვრობდნენ. ხუთი ბიჭი პოლიციაში ჩაგვყარეს იმ ღამეს. პოლიციას ვინ სჩიოდა, წარმოდგენის დატოვებას ეჩიოდითო“, — ასკენის წერილის ავტორი.

მე მგონია, რომ ჩვენ, მურაშკოს მუშა-სცენის მოყვარენი, „სამშობლოს“ კარგად ვთამაშობდით. როლები ასე იყო განაწილებული: ხიმშიაშვილი — ლევან ბალაშვილი (სპარტაკის მამა), სოლომონ ლიონიძე — ძველი ასოთამწყობი ვ. მჭედლიშვილი, შაჰაბაზი — მღებავი რომანოზ სალაყაია, გოგია — სტამბის მუშა ბესო მაისურაძე, ქეთევანი — დარო რჩეულიშვილი, დაუდბეგი — გ. გელიკურაშვილი, ბიჭი — შაქრო გომელაური, ჯალათი — ფირუმიანი, დადიანი — მარკოზაშვილი, ისრაფილი — რევანიშვილი. რეჟისორი მაშინ მოდაში არ იყო. სუფლიორად მე გახლდით.

მაგრამ რა შედარება იყო დიდი ქართული დასის წარმოდგენა ჩვენს პირდაუბანველ წარმოდგენასთან, მათ წინაშე ისე ვჩანდით, როგორც მახათის მთა ეიფელის კოშკთან.

როცა წარმოდგენა გათავდა, მე ხელად ამოვხტი ჩემი ბუდეიდან და პირდაპირ ვ. გუნიას შევეჩეხე. ვინ იცის, შეიძლება ყასიდათაც ასე მოვიქეცი, რომ ვალ. გუნიას შევხვედროდი. მაშინ ვალერიან გუნია ჩემი ოცნების საგანი იყო. დამწყები მწერალი ვიყავი, ვწერდი ლექსებს, შაირებს, საფლავის ქვებზე ამოსაჭრელ ეპიტაფიებს. ჩვენს უბანში (და ვანა მარტო ჩვენს უბანში?) ვისაც ვინმე მოუკვდებოდა

ჩემთან მორბოდნენ სამგლოვიარო ლექსის დასაწერად. ღმერთმანი, არ შემრცხვება, თუ ვიტყვი, რომ რაც პეტრე-პავლეს და კრწანისის სასაფლაოებზე ლექსები მაქვს გაბნეული — ერთი მოზრდილი ტომი გამოვია. ბოლოს ასაკში რომ შევედი, მკედრები მივატოვე და ცოცხლებზე დავიწყე წერა. გუნის გაცნობა იმიტომ უფრო მენატრებოდა, რომ ბოდის ვიხდი და — პიესებსაც ვწერდი: ეს „ტიმოთეს ლედვიო“, ეს „ბოიკოტიო“, ეს „არსენ ჯორჯიაშვილიო“ და სხვ. ხომ სხვა არტიკლებიც იყვნენ, მაგრამ მაშინ გუნია დიდი პოპულარობით სარგებლობდა. გუნია — არტიკტი, გუნია — დრამატურგი, გუნია — საზოგადო მოღვაწე, გუნია — შემდგენელი „საქართველოს კალენდრისა“, რომელიც გოგებაშვილის „ბუნების კარის“ შემდეგ საკითხავ წიგნად იყო გადაქცეული, გუნია — „ცნობის ფურცელის“ რედაქტორი და სხვ.

ტასო აბაშიძის თქმით, ერთხელ კოტე მესხი, რომელიც ცნობილი იყო თავისი იუმორით, მისულა თეატრში და მსახიობებისათვის უამბინია: „იცით, დღეს რა დამემართა? სახლიდან გამოვედი და გაზეთი ვიყიდე. ქვეშ ეწერა — რედაქტორ-გამომცემელი ვალერიან გუნია, გავიარე და აფიშას შეეხედე, წავიკითხე: დღეს წარმოდგენილი იქნება: „ცინის საიდუმლო“, პიესა ვალერიან გუნიასი, როსტომის როლს შეასრულებს ვალერიან გუნია, დასის ხელმძღვანელი ვალერიან გუნია, რეჟისორი ვალერიან გუნია, ავლელდი, გამოვბრუნდი და საკანდიტროში შევედი ყავის დასალევად, ყავას თან მოაყოლეს ნამცხვარი და კანფეტები. კანფეტი რომ გავხსენი, თხელ ქალაღზე ამოვიკითხე: „29 იანვარი, ვ. გუნიას ბენეფისი“... ჰოდა, გუნიამ რომ დამინახა, თავზე ხელი გადამისვა. გამომკითხა ჩემი ავან-ჩავანი. მეც სხაპასხუპით მივახალე, რომ ქართულ სათავადაზნაურო გიმნაზიაში ვსწავლობდი, რომ მამა მომიკვდა, დავრჩი ობლად, დედაც სხვას გაჰყვა პურის მცხობლად — იმ ერთი ხალხური ლექსისა არ იყოს, და სხვ. გუნიამ მეორე დღისთვის დამიბარა მსახიობთა კანტორაში, სასახლის ქუჩაზე, სადაც ამჟამად ი. ჰავჭავაძის სახელობის კლუბია. მისგლისთანავე ვალერიან გუნია გულთბილად მომეგება და ჩამაბარა სრულიად ახალგაზრდას და გამოუცდელს თავისი უურნალი „ნიშადური“. სიმართლე უნდა ითქვას, მეც თავგამოდებით ვმუშაობდი, გუნიამ მასწავლა კორექტორობა, ხელისმომწერთა მიღების წესი, ლექსების გასწორება, შეკრეჭა-შემოკლება, კარიკატურებზე ლექსების მიწერა, მასალების მიღება და განაწილება, მერე წაკითხვა, დასაბეჭდად გამზადება, რიგზე დაწყობა და სხვ.

ერთი სიტყვით, ჩემთვის დ. ერისთავის „სამშობლო“ გახდა საბა-
6. ი. გრიშაშვილი, ტ. V

ბი ჩემი დიდ თეატრში და დიდ არტისტებთან მოხვედრისა, რაც მე დედგში, თუ შეიძლება ასე ითქვას — ჩემს უნივერსიტეტად გადაიქცა. ქართველი არტისტების წინწალი მერე აღარ მინახავს, რადგან ქართული თეატრის გარღვეული კედლები, როგორც იყო შეაკეთეს და ქართველი საზოგადოებისათვის ნანატრი თეატრი დიდი ზეიმით გაიხსნა 1908 წელს დ. ერისთავის იმავე „სამშობლოთი“, რომელშიც სხვათაშორის პირველი დებიუტი მიიღო ხიმშიაშვილის როლში იუენ სტამბათაშვილის რეკომენდაციით გამოგზავნილმა ახალგაზრდა გ. იშხნელმა, მაგრამ მე მაინც ჩამრჩა — და მგონი არასოდეს ამოვარდება ჩემს სოვნიდან — ლადო მესხიშვილის ხიმშიაშვილი. ორიოდ სიტყვა: თუმცა, მე არ მინახავს ლადო ახალგაზრდობაში, როცა სხარტი ტანის და ხვერდოვანი ხმის პატრონი იყო.

ლადოს ხიმშიაშვილს ჰქონდა რაღაც საოცარი მომხიბლაობა, ლადო იყო ამ როლში... მისი ცნობილი მონოლოგი შაჰის წინ, ეს იყო საქართველოს გმირის ამოძახილი მტარვალთა შესამუსრად. ალბათ გახსოვთ, თუ არ გახსოვთ, მოგაგონებთ: სცენაზე შაჰის ბრძანებით შემოდის ხმალშემორტყმული ლევანი და წარუდგება ირანის მბრძანებელს.

„შ ა ჰ ი — როგორ ვაბედე, რომ ჩემთან ხმლით შემოხვედი.

ლ ე ვ ა ნ ი — როგორც ჯარის უფროსს, მე მეგონა...

შ ა ჰ ი — რა ჯარი, რის ჯარი, შენ ჯარი აღარა გყავს. მოიტა ეგ ხმალი!

(ლევანი ხმალს იხსნის და შაჰს წინ დაუდებს, მაგრამ ფაიზოშის — შაჰის ავადმყოფი ქალის თხოვნით, ხიმშიაშვილს ნებას აძლევენ აიღოს ხმალი და შემოირტყას წელზე. მაგრამ ხიმშიაშვილი ნაწყენია და უარს ამბობს, ხმალს არ აეიღებო).

1947 წ.

შ ა ჰ ი — რატომ?

— იმიტომ, დიდებულო შაჰო, — განაგრძობს მესხიშვილი-ხიმშიაშვილი, — რომ ეს ხმალი სულ სხვანაირად არის დაჩვეული... იგი სკრის და მუსრავს მტერს, იფარავს დაღუპულ სამშობლოს, ესარჩლება ბერს, დედაკაცს, ყმაწვილს, ამისთანა საქმეში თითონ ამოდის ხოლმე ქარქაშიდან და ბრწყინავს მზეზე... მხოლოდ თუ უბრძანეს თავისიანებზე გალაშქრება, მაშინ, დიდებულო შაჰო, მე კარგად ვიცნობ ჩემს ხმალს, იგი ამჯობინებს ჩემს გულში გადატყდეს, ვინემ თავის მტერს ემსახუროს... მე და ჩემი ხმალი ქართველები ვახლავართ, დიდებულო შაჰო! (ხმალს დაუგდებს ფეხქვეშ)“.

ამ დროს მთელი თეატრი ფეხზე დგებოდა მესხიშვილის საპატივსაცემოდ და „გაუმარჯოს საქართველოს“ ძახილს დასასრული არა

ჰქონდა. ჭეშმარიტად, ლადო ამ დროს ტრიბუნის იყო, სამშობლოს სიყვარულით ანთებული რაინდი.

და დღეს, ამ ძვირფას საღამოზე, მე მაგონდება ძველი თეატრი, ის თეატრი, რომელსაც ბევრი რამ აკლდა და პირველ პლანზე მსახიობის თამაში იყო წამოწეული. მე მაგონდება ჩემი სუფლიორის ალაჩოხი, გაურანდავი იატაკი, მოცახცახე ხარაჩოები, არც მბრუნავი სცენა, არც ლამაზი დეკორაციები, არც მუსიკა, ერთი სიტყვით, სცენა — განტვირთული ყოველგვარი ანტურაჟისაგან. დგას მხოლოდ მესხიშვილი და გრძნობათა ჭიკოცონას ანთებს სამშობლოსათვის, ერისათვის, ხალხისათვის, შენთვის, ჩემთვის...

ლადო მესხიშვილს უყვარდა ქართული თეატრი, უყვარდა „სამშობლო“. სწამდა მისი მომავალი და როცა სიკვდილის მოახლოვება იგრძნო, ჩამოვიდა რუსეთის გასტროლებიდან და თავის აღმზრდელ საქართველოს ეაკვანა, აქ ჩაპყარა მოხეტიალე ძელები.

1947 წ.

კოტე მარჯანიშვილი

ქართული თეატრის გაზაფხული კოტე მარჯანიშვილი იყო! იმიტომ კი არა, რომ ის პირველად გაზაფხულზე ჩამოვიდა საქართველოში, არა! მას მოჰყვა საბჭოთა ქართული თეატრის გაზაფხული, ქართული თეატრის აყვავილება, ქართული თეატრის ვარდობისთვის.

კოტე მარჯანიშვილის წარმოდგენები — ეს სიცოცხლის დღესასწაული იყო, სიხარული და აღტაცება, ფერადი და მღერადი.

კოტე — თეატრის რევოლუციონერი, დიდი ფანტაზიის ოსტატი!

კოტე მარჯანიშვილის დადგმებში ყოველთვის შეამჩნევდით ფერების ჯადოებაზობას, უპირველეს ყოვლისა, კოტე იყო მოულოდნელობის და განცვიფრების რეჟისორი! სწორედ მეც ეს მხიბლავდა მასში.

მოულოდნელობა და განცვიფრება! — აი მისი შემოქმედების ძირითადი შეგრძნება. კოტესავით არავის შეეძლო წარმოდგენის გაშლა და ამავე დროს შეკვრა და შეკუმშვა. მისი დადგმები არასოდეს ყოფილა გაჭიანურებული და მოსაწყენი. მას არ უყვარდა ვოლტერის თქმა: „ჩემთვის ყოველგვარი ხელოვნება მისაღებია, თუ ის მოსაწყენი არ იქნებაო“. ეს ფრაზა მან შებრუნებულად გამოიყენა. მას ყოველ-

გვარი ხელოვნება კი არ სწამდა, არამედ ის ხელოვნება, რომელიც ხალხს მოუწყინრად ემსახურებოდა...

კოტე ახალი ფორმების დაუცხრომელი მაძიებელი იყო. მისი მხანსცენები ნოველებივით იწერებოდა.

მე ვიგონებ 1922 წელს, როცა განათლების კომისარიატის დარბაზში, იქ, სადაც, ამჟამად საჯარო ბიბლიოთეკაა, თბილისის თეატრალური საზოგადოების ერთ-ერთ კრებაზე, ქართული თეატრის კრიზისის დასაძლევად, მის დახურვას მოითხოვდნენ... რომელიღაც ორატორმა მარჯანიშვილის სახელი ახსენა. სიტყვა „მარჯანიშვილი“ ელვასავით გაიჭრა: „ვთხოვთ, ჩვენი თანამემამულეა, ერთი-ორი წარმოდგენა ჩვენც დაგვიდგასო!“ (ამ დროს კ. მარჯანიშვილი რუსული დასის მიერ მოწვეული იყო თბილისში ერთი წარმოდგენის — „სალომეს“ დასადგმელად) ეს იყო და ეს! კადრების მოსამზადებლად ქართული თეატრის დახურვა აღარ იყო საჭირო, პირიქით: ქართული თეატრის ბჭე ყურთამდე გაიღო და ახალმა ნიაღვარმა შემოიტანა გაზაფხულის მჩქეფარე ტალღა... და მე, ერთი იმათთაგანი ვიყავი, რომელიც „ფუნტე ოვეხუნას“ წარმოდგენის დროს, სავარძელზე შემდგარი აღმოვჩნდი და პარტერიდან ხელად ამონათქვამი ლექსით მივმართე სცენაზე გამოყვანილ კოტეს:

გახეული დრამის ფარდა გაკერეთ და აგვირისტეთ
და შე გიჟად ვინ მომნათლავს, რომ მიგიღოთ ახალ ქრისტელ!
ჩვენს ქვეშთან ოქროს ზოდებს გასარჩევად ხელი ახლე
და რუსეთით ჩამოსულმა ესპანეთში დაგვასახლე...
შენმა ნიჭმა ჩვენს სცენაზე თვით ქვებიცი კი ათამაშა,
და მეც მეტი რაღა მეთქმის: ვაშა! ვაშა! ვაშა! ვაშა!

და სხვ.

და ოთხივ კუთხით მონაბერი „ვაშა“, რომელიც მარჯანიშვილს ეკუთვნოდა, აგვირგვინებდა სცენის უბადლო ოსტატს და ახალი სხივის შემომიტანს ქართული თეატრის ისტორიაში! მარჯანიშვილამდე ქართველ მახურებელს თეატრში ასეთი რამ არასოდეს არ ენახა. გაჭკრა, განჭარდა კადრების ძიების მკვნესარე ძახილი; თურმე კადრები აქა გვეოლია, ჩვენ თვალწინ და ვერ ვამჩნევდით, თურმე საჭირო ყოფილა გენიოსის თვალი და ალლო, რომ ჩვენი სცენის ქვეშა გადაებრუნებინა და აღმოეჩინა ძვირფასი ზოდები... ასეთები იყვნენ: თამარ ჭავჭავაძე, აკაკი ხორავა, აკაკი ვასაძე, ვერიკო ანჯაფარიძე, უშანგი ჩხეიძე, შალვა ღამბაშიძე, დოდო ანთაძე და კიდევ მრავალი სხვა, რომელნიც დღეს საქართველოს სხვადასხვა კუთხის სცენებს ამშვენებენ.

თვით ნიკო გოცირიძე და ლიზა ჩერქეზიშვილიც კი კოტე მარჯანიშვილმა ახლებურად ააცეკვა. „ნეტარ არს კაცი, რომელმან ჰპოვა სიბრძნე და მეცნიერება და გადასცა მოყვასთა თვისთა“.

მერე როგორ უყვარდა ახალგაზრდობა: თვითეული ნიჭიერი ადამიანის გამოჩენას, მისი თვალის ახელას და დაეაქაცებას შვილივით შესტრფოდა.

განა კოტემ არ ისიტყვა: „ხელოვნების მიზანი სულ უბრალო რამ არის, მისცეს ადამიანს სიხარული და ჩაუნერგოს მას მხნეობა“.

კოტე ჩვენი სიამაყეა!

კოტე! — ყოველთვის აღფრთოვანებული ჭაბუკი, მოუსვენარი შემოქმედი, ყოველგვარი შაბლონის გადამლახველი, მგზნებარე, როგორც სახმილი და დაუდგვარი, როგორც მისივე სოფლის მდინარე დურუკი.

პირადად მე ძალიან მადლობელი ვარ მისი. მან დამაჩვია პიესების თარგმნას.* კოტეს მოსწონდა ჩემი სცენური ენა და სულ იმას ამბობდა: „ეს იმიტომ, რომ შენ სცენაზე ნამყოფი ხარ“, „ეს იმიტომ, რომ კულისების მტვერითა ხარ ნაზიარებო!“ ერთხელ მითხრა, „რომეო და ჯულიეტას“ დადგმა მინდა, იმ შემთხვევაში მოვკიდებ ხელს, თუ შენ გადამითარგმნიო...

მე ინგლისური ენის უცოდინარობა მოვიმიზეზე: თარგმნის თარგმანი არა მწამს-მეთქი. „არაფერი! — მიპასუხა, — რუსულად კარგი თარგმანები არსებობს და თუ ძალიან გინდა, ინგლისური ენის მკოდნესაც ვაჩვენებთ, ოღონდ სცენიდან შენი სატრფიალო ენით დამალაპარაკეო!“ ეს საუბარი თავისი მოწაფეების თანდასწრებით იყო თქმული და, ალბათ, დოდო ანთაძე და შალვა დამბაშიძე მოიგონებენ კოტეს მიერ ასე გადაქარბებით ჩემს შეფასებას.

თავის სახელობის თეატრში გადასვლის დროს, კოტეს აღეძრა სურვილი სამი მოძმე ერის ფოლკლორის სცენაზე განსახიერებისა. ქართული ხალხური ლექსებიდან მან ამოიჩრია „არსენას ლექსი“, სომ-

* მანამდე, რეჟისორ აკაკი ფალავას წინადადებით, მხოლოდ ერთი პიესა მქონდა ნათარგმნი მაჩაბლისეულ თეატრ ლექსად. ეს იყო ფულდას კომედია „ვირის ჩრდილი“ — კოტეს ხელდასმით დადგმული რუსთაველის თეატრში (1926 წ., 8 აპრილი). ამ პირველ წარმოდგენაში მონაწილეობას იღებდა მხოლოდ და მხოლოდ სტუდიაში მოსწავლე ახალგაზრდობა: პავლე კანდელაკი, გ. სალარაძე, სტ. ჯაფარიძე, პიერ კობახიძე, ა. ხელია, პოკო მურღულია, ივლიტა ჭორჭაძე, სესილია თაყაიშვილი, ნინო დოლიძე, თამარ წულუკიძე, ს. სულაყური, მ. ბერიაშვილი და სხვ. ეასო გოძიაშვილის პირველი გამოსვლა ამ პიესაში მოხდა.

ხურიდან — „არტავაზდ“ (ამირანისებური ვარიანტი) და აზერბაიჯანულიდან — „ქოროლი“. ორი უკანასკნელი ნაწარმოების გაკეთება მე მომანდეს. მე, რასაკვირველია, მაშინვე შევასრულე ეს საპატიო დავალება, მაგრამ რატომღაც კოტემ შემდეგში გადაიფიქრა ამ სამი ნაწარმოების ერთ საღამოს დადგმა და მხოლოდ „არსენას ლექსი“ დატოვა. „არსენას ლექსის“ დადგმა, რეჟისორული ჩანაფიქრის მხრივ, ჩვენს სცენაზე ბრწყინვალე გამარჯვება იყო. აქ ნამდვილი ცხენის მაგივრად ბუტაფორული ცხენი შემოაცურეს რგოლებზე. ლამაზი ტექსტს კითხულობდა ცეკვით და ომანიანად, სინათლის ათამაშება მარჯანიშვილისებური იყო. მაგრამ მაყურებელი ორად გაიყო, რიგა აქებდა და ახალი სიტყვის თქმას ხედავდა ამ დადგმაში, რიგს მხოლოდ სანახაობად მოეჩვენა, ბალები გასართობად. მეც ამ უკანასკნელში ვერიე. მე კოტეს ეს დადგმა, არსენას ლექსის მსგავსად, ხალხურ კილოზე ავაწყე „სახუმაროდ, სათრეველად“ და რეცენზიის სახით, „ფირუზას“ ფსევდონიმით „ნიანგში“ მოვათავსე. ეს იყო 1931 წელს! მარჯანიშვილს გაეგო, რომ აუცილებელი ლექსი ჩემი დაწერილი იყო. ერთხელ, თეატრში ყოფნის დროს, მომეპარა და ყური ამიწია, მერე ორივე ხელით მიიზიდა ჩემი თავი და მკერდზე მიიკრა. რა კარგი იყო ამ დროს! განა მას დიდხანს შეეძლო გულით ეტარებინა წყენა? ის ხომ ბავშვი იყო, პოეტური სულით დაბადებული!

აი ეს ლექსიც:

ათას ცხრაას ოცდათერთმეტს, ძველებურად ჩუ დღესა
 ამა ლექსის დაწერიალი არსენაზე წავიდესა.
 ძლიეს ავთრათი შევიძინე, ხალხი ბლომად მიაწყდესა,
 გამწიეს და გამომწიეს საკიდარზე მიმაგდესა.
 თეატრია მოწყობილი—სად შეხვედებით უკეთესსა,
 მომეწონა, წარმოდგენაც თავის დროზე დაიწყესა.
 გამობრძანდა არსენაი, კობტა ცხენი მიართვესა,
 მაგრამ ცხენი ოჩანაი უკან-უკან წავიდესა,
 ერთი გოგოს გულისათვის ის ყაჩაღად გავარდესა,
 „მდიდარს ართმევს, ღარიბს აძლევს, ღმერთი როგორ წაახდენსა“.
 ვიშ, ბატონი ღიბიანი ტახტზე ნაზად წამოწვესა, —
 „გოგო, ფეხი დამფხანო!“ — ყვირის და თან ჩიბუხს სწევსა,
 ეს გოგონა მშვენიერი, ფეხებს ისე უფხანდესა,
 თითქოს კარგი დამკრელოა და არფაზედ უკრავდესა.
 ყველაფერი დაგვანახვეს, რაც რომ წიგნში ჩაბეჭდესა:
 ყაზახები, კინტოები, მექისენიც გვაჩვენესა!
 ჩვენს ნიჭიერ მარჯანიშვილს არაფერი გამორჩესა.
 აქეთ ცეკვა! იქით ცეკვა! მხოლოდ ცეკვით გავვართესა,

ეს შალიკო ღამბაშიძეც ბალდაურად აცეკვესა.

ძლიერ ბევრი გავიციან, მოუხდება ჩემს ძარღვესა.

მხოლოდ როცა სახლში მიველ, ჩვენს პატარებს ვუთხარ ესა:

— დიდებს სულ არ მოეწონათ, ბავშვებისთვის ივარგებსა!

(„ნიანგი“, 1931 წ., № 5).

კიდევ ერთი გახსენება.

მარჯანიშვილს თავისი სტუდია ჰქონდა. ერთხელ ჩემი ლექსების მკითხველმა ნაცნობმა ქალიშვილმა მთხოვა: „ძალიან მინდა მარჯანიშვილის სტუდიაში ვიმუშაო და კოტესთან მიშუამდგომლო“... გავაცანი. კოტეს ეს გოგონა გარეგნულად მოეწონა (მას უყვარდა, რომ მსახიობ ქალს სასცენო მიშზიდველობაც ჰქონოდა) და უთხრა: დაისწავლე რომელიმე ლექსი, გამოცდები რომ იქნება, მოდი და ხმას გაგისინჯავო! გამოცდებს მეც დავესწარი. მოწაფეების გამოცდა მარჯანიშვილის თეატრის მარჯვენა ფოიეში მიმდინარეობდა (სადაც ამჟამად მარჯანიშვილის დადგმების გამოფენაა). ბევრი მოწაფე ჩაიჭრა მაშინ. ბოლოს ჯერი ჩემ ნაცნობ ქალიშვილზე მიდგა. იგი კითხულობდა ჩემს ერთ ლექსს. მე ვლელავდი. როგორც იყო დაამთავრა ჩემმა პროტეჟემ ლექსი და კუთხეში მიდგა. მე გულში ვფიქრობ: რა აზრისაა კოტე? მოეწონა თუ არა? კარგად წაიკითხა თუ არა? მიიღებს სტუდიაში თუ არა... ამ ფიქრებში რომ ვარ, ერთიც ვნახოთ, უცბად თავს დამდგომია ისევ ის ნაცნობი ქალი, ხელში წყლით სავსე ჭიქა უჭირავს და მთავაზობს: „ეს, ბატონო, კოტე მარჯანიშვილმა გამოგიგზავნათ“... ამ ცივი წყლის მოწოდებით ჩემთვის უკვე აშკარა იყო, რომ ის გოგონა სტუდიაში ჩაირიცხებოდა... კოტემ ამით ორი საქმე გააკეთა, იმ ქალის ტანის რხევასაც გაეცნო (მსახიობი ქალის სიარული ვარგისი იყო სცენისათვის თუ არა!), ჭიქა წყალი კი იმას ნიშნავდა, დამშვიდდი, გული გაიგრილე და ნუ ღელავო...

გონებამახვილი და უცნაური იყო ჩვენი უფროსი ძმა — დაუეიწყარი კოტე, სცენაზედაც და ცხოვრებაშიც.

1932 წელს კოტე ავად გახდა. ოპერაცია გაიკეთა და ძალიან დასუსტდა. და, აი, ავადმყოფობის დროს თავის შეგირდებისათვის ეთქვა: სოსო გრიშაშვილთან წამიყვანეთ, იმისი ბიბლიოთეკა და ძველი თბილისი მინდა ვნახო. მართლაც, ერთ მშვენიერ დღეს, ჩემი ბინის აივნიდან შევამჩნიე, რომ ჩემს აღმართზე რამდენიმე კაცი მოდის! დავინახე კოტეც... დაღლილი, წვერმოშვებული, ნაავადმყოფარი. დათიკო ჩხეიძეს და დოდო ანთაძეს ხელკავით ამოჰყავდათ. მასთან იყვნენ აგრეთვე უშანგი ჩხეიძე, კოლია გოძიაშვილი და შალვა ღამბაში-

ძე (შალვის ხელის ფოტოაპარატიც ჰქონდა, წარამარა აჩხაკუნებდა „გადაღებული“ სურათი კი დღესაც არ მიმიღია). დავინახე ძვირფასი ადამიანი თუ არა, ხელად ძირს ჩამოვქანდი და ჩემი კარის ბუქსთან მივეგებე. კოტემ მაშინვე მომახალა: „უპ, ეს სადა მდგარხარ, კაცო? იცოდე, როცა სიკვდილს დააპირებ, ძირს ჩამოსახლდი, ცენტრში, თორემ მე აქ მეორედ ამომსვლელი არა ვარო!“

ვაი რომ ბედმა სხვანაირად ინება — ერთი წლის შემდეგ კოტე გარდაიცვალა და მე ვიყავი მისი დამკრძალავი კომიტეტის მდივანი. ითქვა ბევრი სიტყვა, მოგონება, იყო წუხილი, გოდება, დანახება. მე გაოგნებული დავყურებდი მარჯანიშვილის ფერფლს, რომელსაც ასე მეგონა, ჯერ კიდევ შერჩენოდა სითბო და მგრძნობელობა. ისე არავისზე არ გამართლებულა ეს „შემოქმედებითი წვა“, როგორც განსვენებულ კოტეზე. იგი დაიწვა და დაიფერფლა როგორც მებრძოლი თავისი შემოქმედების სადარაჯოზე. გაწყდა მარჯანიშვილის მარჯნის კრიალოსანი, რომლის ჯადოსნურ ყათთანზე ასხმული იყო ხელოვნების პირველი სინთეტიური მძივები.

მე, თუმცა მეადვილება ლექსით ამოსიტყვა, ამ დღეს ძვირფას კოტეს ლექსით ვერ გამოვემშვიდობე. დიახ, ვერ დავეუწიერე ლექსი. დიდი ხანი დამჭირდა იმისათვის, რომ შევერიგებოდი უმარჯანიშვილობას და დამეჯერებინა მისი სიკვდილი.

მარჯანიშვილს ბევრი სურათი აქვს გადაღებული. მე კი მთელი ერთი წლის განმავლობაში არ მშორდებოდა ის სურათი, რომელიც პროცესიას წინ უძღოდა სადგურიდან თეატრამდე.

ეს სურათი სიკვდილის წინ კინოაპარატით ყოფილა გადაღებული მოსკოვის სტუდიაში, ოთხად დაჭრილი და შეერთებული. კოტეს გამოხედვა ამ სურათიდან რაღაც იდუმალი ძალით მოქმედებდა ჩემზე: დაფიქრებული სახე, შესანიშნავი თვალები, ლამაზი თავი, თითქოს ნისლი და სხივი ერთმანეთში იყო ჩაქსოვილი სურათის ფონზე. ეს სურათი რაღაც გასაოცარ და სულის ამაზრზენ გაცდებს ბადებდა ჩემში: და მე მხოლოდ ერთი წლის შემდეგ (1934) გავბედე ლექსის დაწერა — „მარჯანიშვილის სურათთან“.

არა! მე ამ ლექსს არ მოვიყვან ამ მოგონებაში.

რა საჭიროა ცრემლები?

ახალგაზრდა პოეტებში ხელი მოჰკიდეთ თარგმანას, შეისწვალეთ ეს ხელოვნება და იფიქრეთ ქართული ლიტერატურის გამდიდრებაზე.
„ივერია“. 1905 წ., № 60.

ქართული შექსპირიანა არც ისეთი ღარიბია.

ჯერ კიდევ ნიკოლოზ ბარათაშვილი წერდა ერთ კერძო წერილში გრ. ორბელიანს (1841 წ., 28 მაისი), ჩვენმა ლიტერატურამ კარგი თარგმანი შეიძინა, დიმიტრი ყიფიანმა თარგმნა შექსპირის ტრაგედია „რომეო და ჯულიეტა“...

შექსპირის პიესების თარგმნის ნუსხა ასე წარმოგვიდგება:

1841 წელს დიმიტრი ყიფიანმა პირველმა გადმოიღო შექსპირის— „რომეო და ჯულიეტა“ „ფრანკოფონიადამ ქართულს ენაზედ“. (დაბეჭდა ჟურნალ „ცისკარში“ 1859 წელს, № 5 და 6).

ირიცხებოდა ქართული თეატრის 1885 წლის სეზონის რეპერტუარში (იხ. ცნობა — ჟურნ. „თეატრი“, 1885 წ., გვ. 25).

ეს პიესა რამდენჯერმე ითარგმნა:

ქუთაისში 90-იან წლებში დაიდგა „რომეო და ჯულიეტა“ (მთარგმნელი შ. დადიანი — რომეოს როლს ახალგაზრდა ლადო მესხიშვილი ასრულებდა). იგივე პიესა სანდრო შანშიაშვილმა თარგმნა სოხუმის ქართული თეატრისათვის; თარგმნა აგრეთვე სოლომონ წერეთელმა (წარმოდგინეს მოზარდ მაყურებელთა ქართულ თეატრში, 1942 წ., 28 მარტს); „რომეო და ჯულიეტა“ ხელახლად თარგმნა ახალგაზრდა მწერალმა ვახტანგ ქელიძემ (იხ. „მნათობი“, 1945 წ., № 1, 2 და შექსპირის ნაწერების მეოთხე ტომი, 1955 წ.); „რომეო და ჯულიეტა“ ნათარგმნი აქვს აგრეთვე პოეტ გივი გაჩეჩილაძეს. ჩვენს ბელეტრისტს ალ. ყაზბეგსაც დარჩა ხელთნაწერის სახით თარგმნილი ამ ტრაგედიის ნაწყვეტი.

„ჰამლეტი“ პირველად თარგმნა ლავრენტი არდაზიანმა და დაბეჭდა ჟურნ. „ცისკარში“, 1858 წელს, № 5, 6, 7, 8. პიესის სათაურის შესახებ მთარგმნელს შემდეგი შენიშვნა აქვს გაკეთებული: „ნამდვილს ენაზე, ესე იგი ანგლიურზე, მთხზველს უწერია პირველი მომქმედი პირი ჰამლეტად, ხოლო რუსულ ენაზე ნათარგმნია გამლეტად, რადგანაც არ აქვთ რუსებს ასო ჰ, მე ნამდვილის მიხედვით ვიხმარე ასო ჰ, რადგან გვაქვს ასო ესე“. ეს მინაწერი ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქოს მთარგმნელმა ინგლისური ენა იცოდა და „ჰამლე-

ტი“ დედნიდან გადმოთარგმნა. პიესა ნათარგმნია რუსულიდან, ეს ^{აქ} კარად ჩანს, სხვათა შორის, იმ ჩართული რუსული სიტყვებით, რომელსაც ხმარობს არდაზიანი თავის თარგმანში: „ბაშმაკები“ ^{„შლაკა“}, „პატრეთი“, „ფრთიანი თაგვი“ (летучая мышь. — უნდა ეთქვა „ლამურა“) და სხვ.

მეტად საინტერესოა ის გარემოება, რომ „ჰამლეტი“ 1857 წელს უთარგმნია მეხუთე კლასის მოწაფეს მ. ფავლენიშვილსაც. აი, რას აუწყებს თავის მკითხველებს „ცისკარის“ რედაქტორი ივანე კერესელიძე:

„რედაქცია ქართულის სალიტერატურო ჟურნალისა „ცისკარი“ განუცხადებს სასიამოვნოდ უ. უ. ჟურნალისა ამის მკითხველთა, რომ ამ დღეებში მივიღეთ ჩინებული თხზულება განთქმულის მრთელს ევროპაში მწერლისა ვილიამ შექსპირისა „ჰამლეტი, დანიის პრინცი“, რომელსაც ვამზადებთ დასაბეჭდავთ. ეს არის სასიამოვნო, რომ უსაკონი ყრმანიც კი ცდილობენ დაცემულის ქართულის ლიტერატურის აღდგინებას. ეს თხზულება არის გადმოთარგმნილი, საკეთილშობილო ღიმნაზიის მეხუთე კლასის მოწაფის თ. მ. ფავლენიშვილისაგან, თმცა პროზათ არის ნათარგმნი, მაგრამ კმასაყოფელად უთარგმნია და მდაბიურს ენაზედ ზემოხსენებულს ყმაწვილს — ყოველთათვის გასავონად! („ცისკარი“, 1857 წ., № 4, გვ. 43).

„ჰამლეტი“ ლექსად უთარგმნია ოთხმოციან წლებში აგრეთვე ნ. ტ. დადიანს (იხ. ცნობა „ლიტ. და ხელოვნება“, 1945 წ., № 9 და „ქართული მწერლობა“, 1927 წ., № 6, 7), მაგრამ მისი ვაჟის, შალვა დადიანის ცნობით, ეს თარგმანი არ არის დასრულებული, ხელთნაწერი ინახება მწერალთა მუზეუმში.

„ახ. ნეტამც, ღმერთო, ცის და ქვეყნის გამჩენო ზენა,
არ-სათნოდ გეყო თავის მოკვლის ცოდვთ დაჩენა“.

(ნ. ტ. და დ ი ა ნ ი ს თარგმანიდან)

ანტონ ფურცელაძის მიერ თარგმნილი „ჰამლეტი — დანიის პრინცი“ არ დაბეჭდილა (ვერც ხელთნაწერს მივაკვლიეთ), სცენაზე მხოლოდ ერთხელ იქნა წარმოდგენილი: 1883 წ. თებერვალში, როგორც არდაზიანის „ჰამლეტი“, ისე ფურცელაძის „ჰამლეტიც“ რუსულიდან არის გაკეთებული (იხ. „ივერია“, 1888 წ., № 63), მაგრამ ჩვენი მუშაობის დროს დავრწმუნდით, რომ ანტონის თარგმანი ლავ. არდაზიანის თარგმანს ბევრად სჯობია, თუ ზოგიერთ უხერხულ გამოთქმას არ მივიღებთ მხედველობაში.

ივანე მაჩაბლის თარგმანი პირველად 1886 წელს მოველინა ქართველ საზოგადოებას. ეს იყო ქართული ლიტერატურის დიდი სიხარული!

საქ. მუზეუმის ბიბლიოთეკაში დაცული „ცისკრის“ ერთ კომპლექტში, რომელშიაც ლ. არდაზიანის თარგმნილი „ჰამლეტი“ დაბეჭდილი 1858 წ., № 5), პირველ გვერდზე, უცნობის ხელით, მოქმედი პირები ასეა განაწილებული:

კლავდი, კოროლი დანიისა	უიფიანი
გერტრუდა	გაბუნია
ჰამლეტი	ალექსი-მესხიშვილი
პოლონი	ჯორჯაძე*
ლაერტი	ყაზბეგი**
ოფელია	ხაფაროვისა
გორაციო	მძინაროვი
როზენკრანცი	ლომიძე
გილდენშტერნი	კანდელაკი***
ოსრიკი	გელაძე
მარცელო	მაჩაბელი****
ბერნარდო	ახნაზაროვი*****
აქტიორი	გოცირიძე*****
აქტრისა	კორინთელი

„ჰამლეტი“ ქართულად პირველად დაიდგა 1883 წელს ანტონ ფურცელაძის თარგმანით.

გაზ. „დროებაში“ ვკითხულობთ:

„წარსულს კვირას ქართულმა დასმა წარმოდგინა შექსპირის პიესა ჰამლეტი, რომელმაც ლირზედ უკეთ ჩაიარა. მოთამაშეთ როლები უკეთ იცოდნენ და, სხვათა შორის, ალბათ იმიტომ, რომ ეს პიესა პროზად იყო გადმოთარგმნილი. ჰამლეტის მთარგმნელს ბ. ა. ფურცელაძეს მიართვეს შექსპირის სრული თხზულება და თავისი სურათი კარანდაშით ნახატი“ („დროება“, 1883 წ., № 40).

ალექსანდრე ნანეიშვილმა ორი დიდი ფელეტონი უძღვნა „ჰამლეტის“ პირველ წარმოდგენას. რეცენზენტი მაინცა და მაინც არ აქებს ჩვენს მსახიობებს. თარგმანის შესახებ კი შემდეგსა წერს: „თვით თარგმანზე ჯერჯერობით, სანამ დაბეჭდილი არ არის, არ შეგვიძლია,

* ნოდარ ჯორჯაძე, ფსევდონიმიც ჰქონდა: საბუელი.

** ჩვენი ბელეტრისტი ალექსანდრე ყაზბეგი.

*** გიორგი კანდელაკი, ნიჟერი მსახიობი იყო. შემდეგ—პოლიცმენისტერი.

**** ზაალ მაჩაბელი — ცხინვალის და გორის სცენისმოყვარე.

***** არტემ ახნაზაროვი, მწერალი, შემდეგ თეატრალური რეცენზენტი.

***** სანდრო გოცირიძე (ნიკო გოცირიძის უფროსი ძმა).

არც გვაქვს უფლება გადაწყვეტილი აზრი გამოვთქვათ“ („დროება“, 1883 წ., № 45, 47).

ივანე მაჩაბლის „ჰამლეტი“ პირველად დაიბეჭდა 1886 წელს ე. გენიას რედაქტორობით გამოსულ ჟურნ. „თეატრში“. ცალკე წიგნად გამოვიდა ხუთჯერ: 1886 წ. (დიდი ფორმატისა), 1887 წ., 1928 წ., 1939 წ. და 1940 წელს. დაიბეჭდა აგრეთვე მთლიანად „მსოფლიო ლიტერატურის“ სახელმძღვანელოში.

ივ. მაჩაბლის მიერ ნათარგმნი „ჰამლეტი“ ლადო მესხიშვილის საბენეფისოდ წარმოდგენილ იქნა პირველად 1887 წელს, 11 თებერვალს (იხ. ჟურნ. „თეატრი“, 1887 წ., № 5). ამ წარმოდგენის შესახებ ილიას „ივერიაში“ ვრცელი რეცენზიაა მოთავსებული: აქებენ დ. აწყურელს მესაფლავის როლში; ცოტათი ჰკენწლავენ: მესხიშვილს (ჰამლეტი), ვ. აბაშიძეს (პოლონიუსი), ლეონიძისას (ჰერტრუდა), მ. საფაროვას (ოფელია). პიესის თარგმანი კარგად არის მოხსენებული. ი. მაჩაბელი რამდენჯერმე გამოუწვევიათ სცენაზე (იხ. „ივერია“, 1887 წ., № 36). ამ საღამოს დასწრებია ორი გამოჩენილი მსახიობი, ერთი — ვინმე ვარშაველი, მეორე — ადამიანი.

რამდენიმე წლის წინათ „ჰამლეტი“-ს თარგმნა დაიწყო კონსტანტინე გამსახურდიამ, ორიოდე სცენა დაიბეჭდა „ლიტერატურა და ხელოვნება“-ში (1945 წ., № 36).*

ჩვენს სცენაზე ჰამლეტის როლი უთამაშნიათ შემდეგ მსახიობებს: ლადო მესხიშვილს, ალექსანდრე იმედაშვილს, ი. ზარდალიშვილს, ვ. გარიკს, უშანგი ჩხეიძეს, გიორგი დავითაშვილს.

„მეფე ლირი“. შექსპირის „მეფე ლირის“ ყველაზე ადრინდელი თარგმანი (მთარგმნელის გვარი გამოცხადებული არ არის) ხელთაწერის სახით პორტუგელში ჰქონია „მნათობის“ რედაქციას (იხ. განცხადება — „დროება“ 1871 წ., № 51).

1873 წლიდან კი „მეფე ლირის“ თარგმნას შეუდგნენ ი. ჭავჭავაძე და ი. მაჩაბელი. დაიბეჭდა ჟურნ. „კრებულში“ (1873 წ., № 10).

გაზეთი „დროება“ წინასწარ აუწყებდა ქართველ ხალხს: „უფ. ილ. ჭავჭავაძეს და ივ. მაჩაბელს გაუთავებიათ „მეფე ლირის“ თარგმანი. ამ ტრაგედიის პირველი მოქმედება დაბეჭდილია „კრებულის“ მეათე წიგნში და როცა დანარჩენი მოქმედებებიც დაიბეჭდება, ქართული ლი-

* საგულისხმოა, აგრეთვე კ. გამსახურდიას წერილი ივანე მაჩაბლის მიერ თარგმნილ „ჰამლეტზე“ (იხ. ჟურნ. „ქართული მწერლობა“, 1928 წ., № 8—9, გვ. 178).

ტრატირა ერთს მშვენივრად ნათარგმნს ძვირფას თხზულებას შვი-
ძენს“ („დროება“, 1874 წ., 414, 8 მარტი). „მეფე ლირი“ ცალკე წიგ-
ნად გამოვიდა 1877 წელს. უკრნ. „ივერია“-ში ასეთი ქრონიკა იყო:

„თებერვალში დაიბეჭდა ცალკე წიგნად და ამ დღეებში გამოვა გა-
სასყიდად ინგლისის გამოჩენილი პოეტის ვილიამ შექსპირის ტრადე-
დია „მეფე ლირი“, თარგმნილი ქართულად ივ. მაჩაბლისა და ილ. ჭავ-
ჭავაძისაგან“ (უკრნ. „ივერია“, 1877 წ., № 3., გვ. 15). „მეფე ლირის“
წიგნად გამოსვლის შესახებ წერილია დაბეჭდილი გ. თუმანიშვილის
„ალმანახში“ (1878 წ., II, გვ. 33). „კრებულში“ დაბეჭდილსა და ცალ-
კე წიგნად გამოსულს შორის არის სტილისტური შესწორებანი. ცალ-
კე წიგნად გამოცემულში კორექტურული შეცდომებიც შეპარულა.
თვით ილია აღნიშნავს ერთ წერილში, რომ „ლირი“ ცოტა კორექტუ-
რის შეცდომებით დაიბეჭდაო... ჩემს ბიბლიოთეკაში დაცულია „მე-
ფე ლირის“ ერთი დაბეჭდილი ეგზემპლარი, სადაც ილია ჭავჭავაძის
ხელით რამდენიმე ადგილია ჩასწორებული.“*

„მეფე ლირი“ მეორედ დაიბეჭდა „ქართული წიგნის“ გამომცემ-
ლობით 1927 წ., საბლიტგამის გამომცემლობით — 1939 წ., სახელ-
გამის — 1940 წ.

„მეფე ლირი“ სცენაზე პირველად წარმოადგინეს 1883 წელს, 16
თებერვალს, კოტე ყიფიანის საბენეფისოდ. „დროება“ შიშს გამოს-
თქვამდა ამ რთული პიესის დადგმის გამო: „ენახოთ, — წერდა გაზე-
თი, — როგორ ჩაივლის ხვალ „მეფე ლირი“, შექსპირის ერთი უძნე-
ლესი ნაწარმოებთაგანი, ენახოთ, ხომ არ გაკადნიერდა ჩვენი ნიჭიერი
არტისტი კ. ყიფიანი, რომ ესეთი ძნელი პიესა აარჩია ბენეფისისთვის
და ასეთ ძნელ როლსაც, როგორიც ლირისაა, მოჰკიდა ხელი“ („დრო-
ება“, 1883 წ., № 33).

წარმოდგენას მართლაც უხეიროდ ჩაუვლია. აი, რასა წერს „დროე-
ბის“ რეცენზენტი:

„გამოცხადებისამებრ, ვასულ ოთხშაბათს ბ. კ. დ. ყიფიანმა თავის
ბენეფისისთვის დადგა შექსპირის ხუთმოქმედებიანი დრამა „მეფე
ლირი“, მაგრამ ვაი ამისთანა დადგმას, ჩვენ მაყურებელნი შეგვაწუ-
ხეს და თითქმის ამ საღამოს სრულებით დაგვავიწყეს ყველა ის დამსა-
ხურება, რაც ჩვენს დრამატიულ დასს მიუძღვის ქართული თეატრის
საქმეში, სუფლიორს სიმწრის ოფლი აღინეს და თვითონაც შერცხვ-

* დაწერილებით ილია ჭავჭავაძეზე და „მეფე ლირზე“. იხ. ჩვენი წერილი —
„ილია ჭავჭავაძე და ქართული თეატრი“.

ნენ. გარდა თვითონ მობენეფისესი ბ. კ. ყიფიანისა (მეფე ლირი), მესხისა (ხუმარა) და საფაროვის ქალისა (კორდელია), რომელთაც იცოდნენ თავიანთი როლები და გვარიანადაც ითამაშეს, სხვები ისეთი საზარელი სანახავი იყვნენ სცენაზედ, რომ მაყურებელს სურვილი მოსდიოდა: ნეტავი ერთი ცოცხით გამარეკინა ესენი გარეთო! ბ. ვ. აბაშიძე (ანტრეპრენიორი ჩვენი ტრუპისა—მაგალითის მიმცემი) სწორედ ისე იდგა სცენაზე და სიტყვასიტყვით, ჩათვლით იმეორებდა სუფლიორის სიტყვას, როგორც გაკვეთილს არმცოდნე შევირდი თავისი ამხანაგის „პოდსკაზით“ იმეორებს. ვწუხდით, როცა ბ. მოხევეს (ედმუნდს) ვხვდავდით სცენაზე, გვაწუხებდა კორნვალის ჰერცოგის დანახვა, ვწუხდით, როდესაც კენტს ვხვდავდით, გვაწუხებდა რეგანასა და გონეროლის დანახვა...“ („დროება“, 1883 წ., № 37).

„ლირის“ პირველ წარმოდგენას გამოეხმაურა გაზ. „შრომატ“ (1883 წ., № 8).

„ტიმოთე ათინელი“. ეს პიესა ხელთნაწერის სახით ჰქონია „მნათობის“ რედაქციას (იხ. განცხადება „დროებაში“, 1871 წ., № 5),

„ვენეციელი ვაჰარი“. „ნამდვილიდან გადმოთარგმნილი დიმიტრი ყიფიანისაგან“. დაიბეჭდა ნ. ავალიშვილის ეურნალ „მნათობში“, 1872 წ., № 3, 4.

ქართულ სცენაზე „ვენეციელი ვაჰარი“ პირველად სცენისმოყვარეებმა წარმოდგინეს სოფ. ბანძაში (სამეგრელო), 1873 წ. 16 აპრილს (თარგ. დიმ. ყიფიანისა). კორესპონდენტი (დ. თ.) აქებს „ვენეციელ ვაჰარში“ მოთამაშე სცენისმოყვარეებს. სპექტაკლში მონაწილეობას იღებდნენ: კნეინა ოლგა დადიანისა (პორცია), კნეინა ფაღვასი (ნერისა), ალ. ფაღავა (ანტონიოსი), დ. ფაღავა (შეველობას მსახური), კონსტანტინე იოსელიანი (გრაციანოსი), დუტუ ფაღავა (მოროკელი პრინცი), მიხ. ფაღავა (დოჟი). წარმოდგენის მოთავე ყოფილა ალექსანდრე იოსელიანი (იხ. გაზ. „დროება“, 1873 წ., 23 აპრ., № 16).

„ვენეციელი ვაჰარი“ (ანუ „შეილოკი“), ბანძაში დადგმიდან ხუთი წლის შემდეგ, 1878 წელს, 3 აპრილს წარმოდგინეს თბილისში. გაზ. „დროება“ წერდა: „ჩვენ გვითხრეს, რომ ქართველი სცენის მოყვარენი შექსპირის დრამის — „შეილოკის“ წარმოდგენას აპირებენ ჩვენს თეატრში ამ მოკლე დროში. თუ არ ვსცდებით, ეს პირველი დრამატიული თხზულება იქნება შექსპირისა ქართულ ენაზე წარმოდგენილი, და ამიტომ სანატრელია, რომ ეს ინგლისის გენიოსი — დრამატურგი არ შეარცხვინონ ჩვენი საზოგადოების წინაშე ჩვენმა სცენის მოყვარეებმა“ („დროება“, 1878 წ., № 49. 9 მარტი).

თბილისის წარმოდგენას დამაკმაყოფილებლად ჩაუვლია. მთარგმნელი — დ. ყიფიანი სცენაზედ გამოუქმანიათ. კოტე ყიფიანი „შეკლოხას როლში კარგი ყოფილა (იხ. სერგეი მესხის რეცენზია — „დროება“, 1878 წ., 6 აპრილი, № 70). როლები ასე ყოფილა განაწილებული: შეკლოხა — კ. ყიფიანი, პორცია — ელენე ყიფიანი, ლანსელო — ნ. ავალიშვილი, ჯესიკა — ბ. ავალიშვილი, დოჯი — ნ. ჯორჯაძე, პრინცი არაგონელი — ი. ვაჩნაძე, პრინცი მოროკელი — ზ. მაჩაბელი, ანტონიო — დ. კეზელი, ბასსანო — ი. ბაქრაძე, ბიჭი — ნ. შიშნიაშვილი.

„ვენეციელი ვაჭრის“ წარმოდგენის გამო და კ. ყიფიანის შესახებ პაექრობა გრძელდებოდა (იხ. ლელოს — ი. მეუნარგიას ფელეტონი, „დროება“, 1882 წელი, № 2). ეს პიესა კვლავ დაუდგამთ 1884 წ. 31 ოქტომბერს, რეცენზენტი მხოლოდ კოტე ყიფიანს აქებს („დროება“, 1884 წ., № 237).

„ვენეციელი ვაჭრის“ პირველი რეპეტიციების შესახებ დ. ყიფიანის სახლში იხ. ეკატერინე გაბაშვილის მოგონება ეურნ. „თეატრსა და ცხოვრებაში“ (1925 წ. № 6).

„ვენეციელი ვაჭარი“ ხელახლად თარგმნა ინგლისურიდან ვახტანგ ჭელიძემ (სახელგამი, 1947 წ.) და უნდა ითქვას, რომ თარგმანი მშვენიერ შთაბეჭდილებას სტოვებს. ვ. ჭელიძის მიერ ნათარგმნი „ვენეციელი ვაჭარი“ შევიდა შექსპირის ნაწერების მეოთხე ტომში (1955 წ., გვ. 203).

„იულიოს კეისარი“, თარგმანი მ. ზ. ყიფიანისა. დაიბეჭდა ეურნ. „ცისკარში“, 1867 წ., № 1, 2. ეს პიესა ხელახლად თარგმნა ივანე მაჩაბელმა (იხ. ეურნ. „მოამბე“, 1896 წელი, № 1, 2, 3). ცალკე წიგნად გამოვიდა ამავე წელს. გამომცემლობა „ქართულმა წიგნმა“ მეორედ დაბეჭდა 1928 წ., მესამედ სახელგამმა — 1938 წ.

„იულიოს კეისარი“, ივ. მაჩაბლის თარგმანით, ქართულ სცენაზე ვ. გულის საბენეფისოდ წარმოდგენილ იქნა 1911 წელს, 29 დეკემბერს.*

„ორი ვერონელი აზნაური“ — შექსპირის დრამა „გადათარგმნილი ინგლისურიდან დიმ. ყიფიანისაგან“ 1865 წელს. დაიბეჭდა ეურნ. „ცისკარში“, 1867 წ., № 4, 5. რედაქტორი — ივანე კერესელიძე პიესას

* ერთი დეტალი: მ. ყიფიანმა, ისე როგორც ანტონ ფურცელაძემ, თათრული სიტყვა „ბაშმაკი“ ვერ გააქართულა! მაგ., მ. ყიფიანს ერთი ადგილი „იულიოს კეისარიდან“ ასე აქვს: „მაშ შენი ხელობა „ბაშმაკების“ დაკერება არის?“ (იხ. „ცისკარი“, 1867 წ., № 1, გვ. 327). ივანე მაჩაბელმა კი ეს სტრიქონი ასე გააკეთა: „მაშ შენ მეჭლანე ყოფილხარ!“

შემდეგ შენიშვნას უკეთებს: „ამ დრამის ანგლიურულად თარგმანზედ ჰქონდა ქართულად მთარგმნელს შესადარებლად საუკეთესო ფრანკულ-ზული თარგმანი ლაროშისა და რუსული კეტჩერისა... ამის გარდა, როგორც თვით მთარგმნელმა უფ. დიმიტრი ყიფიანმა მოგვანდო, უნდა მოვახსენოთ მკითხველებს, რომ ეს დრამა ითარგმნა სცენაზედ წარმოსადგენად ჩვენი სასცენო ხელოვნების საცდელად, მაგრამ რადგან ეს არ მოხერხდა, ამის გამო გადმოგვცა დასაბეჭდად“ („ცისკარი“, 1867 წ. № 5, გვ. 96). ეს პიესა ხელმეორედ თარგმნა გივი გაჩეჩილაძემ ინგლისურიდან და დაიბეჭდა შექსპირის ნაწერების მეოთხე ტომში (1955 წ., გვ. 531).

„ანტონიოს და კლეოპატრა“, თარგმანი ივ. მაჩაბლისა. დაიბეჭდა ჟურნ. „მოამბეში“, 1898 წ., № 6, 7. ეს პიესა ამავე წელს გამოვიდა ცალკე წიგნად. მეორედ გამოვიდა 1928 წ., მესამედ — 1938 წ.

„კოროლანოს“, თარგმანი ივ. მაჩაბლისა, დაიბეჭდა ჟურნალ „მოამბეში“, 1898 წ., № 8, 9, 10. ეს პიესა ამავე წელს გამოვიდა ცალკე წიგნად. მეორედ — 1928 წ., მესამედ — 1940 წ.

„მაკბეტი“, თარგმანი ივ. მაჩაბლისა, დაიბეჭდა ცალკე წიგნად 1892 წ., მეორედ — 1928 წელს, მესამედ — 1940 წ.

„მაკბეტი“ პირველად თარგმნა ვ. გუნიამ. დაიდგა მხოლოდ ერთი მოქმედება — 1885 წ. 30 იანვარს. მაკბეტის როლს ასრულებდა ვ. გუნია, ლედი მაკბეტისას — ბაბო ავალიშვილი.

„რიჩარდ მესამე“, თარგმანი ივ. მაჩაბლისა, დაიბეჭდა ცალკე წიგნად 1893 წ., მეორედ — 1928 წ., მესამედ — 1938 წ.

„ოტელო“, პირველად დაიდგა 1885 წ., 20 იანვარს, ვალ. გუნიას სადებიუტოდ. ითამაშეს მხოლოდ ერთი სცენა (მეხუთე მოქმედებიდან). „ოტელოს“ თარგმანი თვით ვ. გუნიას კალამს ეკუთვნოდა (ეთანამშრომლებოდა ივ. ჯაჯანაშვილი).*

ივ. მაჩაბელი „ჰამლეტის“ შემდეგ „ოტელოს“ თარგმანს შეუდგა 1886 წელს... ამის შესახებ ცნობაა მოთავსებული ილიას „ივერიაში“ (1886 წ., № 262, 3 დეკემბერი).

საზოგადოდ, უნდა ითქვას, რომ „დროების“ დახურვის შემდეგ ივ. მაჩაბელს არ შეუხელებია მუშაობა... იგი იმ დროის ნამდვილი საზოგადო მოღვაწის ტიპს წარმოადგენს. ერთ კერძო წერილში [1887 წ.] ივანე მაჩაბელი თავის მეგობარს სწერს: „... თეატრს კარგს ვაშენებთ. სურათებიანი „ვეფხის ტყაოსანიც“ მე დამაწვა კისერზედ, ეხლა იბ-

* ვ. გუნიას მიერ ნათარგმნი „ოტელო“ ჩვენს ბიბლიოთეკაშია დაცული.

ეკლესია ბანკის საქმეები ცალკე და „ოტელოს“ გათავებასაც ვაპირებ“.

ივ. მაჩაბლის მიერ თარგმნილი „ოტელო“ პირველად დაიბეჭდა 1888 წელს, მეორედ — 1928 წ., მესამედ — 1938 წ., მეოთხედ — 1939 წელს.

„ოტელო“ გადმოკეთებული აქვს პროზად პედაგოგ სამსონ ყიფიანს. პირველად დაიბეჭდა გაზ. „დროება“-ში. (იხ. „დროება“ 1884 წ., № 252, 255, 257).

მეტად საინტერესოა ის გარემოება, რომ „ოტელო“ ადრეც ყოფილა ნათარგმნი, 1844 წელს, ვინმე ერისთავის მიერ (იხ. საქ. მუზ. ხელთნაწ., № 1084; „დროშა“, 1925 წ., № 25 და დიმიტრი ჯანელიძის წერილი: „ოტელოს“ ადრინდელი თარგმანი — „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1944 წ., № 31).

ქართულ სცენაზე ოტელოს როლი შეუსრულებია შემდეგ მსახიობებს: კოტე მესხს, ლადო მესხიშვილს, ვალერიან გუნიას, ვ. მატარაძეს, ალ. იმედაშვილს, აკაკი ხორავას, შ. ლაშაშვიძეს, ვასო გოძიაშვილს, ლეო ჭედიას და ვახტანგ მეგრელიშვილს.

„ვინძორის ცელქი ქალები“, თარგმნილი მარიამ ვახტანგის ასულ ორბელიანის მიერ წარმოდგენილ იქნა პირველად რუსთაველის თეატრში 1924 წ. 20 ნოემბერს, კ. მარჯანიშვილის რეჟისორობით. ესევე პიესა მეორედ თარგმნა ვახტ. ჭელიძემ (გამომც. „ხელოვნება“, 1956 წ.).

„დიდი ამბავი ტყუილუბრალოდ“, თარგმნილი ნიკო დადიანის მიერ; ეს პიესა ხელმეორედ თარგმნა დავით ყიფიანმა (ყურნალისტ ლევან ყიფიანის მამა), უწოდა: „ტყუილუბრალოდ ვაივაგლახი“. შექსპირის ეს კომედია ხელახლად თარგმნა გივი გაჩეჩილაძემ სახელწოდებით: „აურზაური არაფრის გამო“ (იხ. უილიამ შექსპირი, თხზულებანი, ტ. 4, 1955 წ., გვ. — 359).

„მეთორმეტე ღამე“, თარგმნილი ს. ფაშალიშვილის მიერ. დაიდგა 1946 წ. სოხუმის სახელმწიფო თეატრში. „მეთორმეტე ღამე ანუ რაც გნებავთ“ 1870 წელს თარგმნა ნიკო დადიანმა (არ დაუდგამთ).

„პირვეული ცოლის მორჯულება“ რამდენჯერმე თარგმნეს. პირველად — შალვა დადიანმა („კვალი“, 1895 წ., № 34), მეორედ — კოტე მესხმა, მესამედ — კ. მაყაშვილმა, მეოთხედ — ალექსანდრე იმედაშვილმა, მეხუთედ — სოლომონ წერეთელმა, მეექვსედ — ს. ფაშალიშვილმა.

„მეფე ციმბელინი“, სამსონ ყიფიანის მიერ მოთხრობად გადმო-
7. ი. გრიშაშვილი, ტ. V

კეთებული. დაიბეჭდა ქუთათურ ჟურნალ „ცდა“-ში, 1890 წ., № 2.
„ვენეციელი ვაჭარი“ ასევე პროზად გააკეთა ბავშვებისთვის. თ. ვანი-
დელაკმა (იხ. „ნაკადული“ — მოზრდილთათვის, 1906 წ., № 6).

„ქარიშხალი“ თარგმ. ვ. კელიძისა.

„შენრიხ მეოთხე“ თარგმ. ვ. კელიძისა.

„შეცდომების კომედია“ თარგმ. ს. ფაშალიშვილისა.

გარდა ამისა, თარგმნილია შექსპირის ზოგიერთი სონეტი. მთარ-
გმნელები არიან; ქუჯი (შალვა დადიანის ფსევდონიმი. იხ. ჟურნ.
„მწყემსი“, 1897 წ., № 2), ა. შანშიაშვილი (იხ. „ნიშადური“, 1908 წ.),
ქნარი (იოსებ გვანცელაძე, იხ. ჟურნ. „ქორწინება“, 1909 წ. № 2),
გივი გაჩეჩილაძე (იხ. „ინგლისელი „პოეტები“),** ალ. საჯაია (იხ. „ჩვე-
ნი თაობა“, 1940 წ., № 10 და მისივე ლექსების კრებული, 1947 წ.,
გვ. 75).

ილიას „ივერიაში“ გაბნეულია შექსპირის რამდენიმე აფორიზმიც
(იხ. „დამაკვირდი“, 1938 წ., 1947 წ.).

აქვე უნდა აღინიშნოს განსვენებული პროფესორის ვერკლე ტა-
ტიშვილის მუშაობა შექსპირის პოპულარიზაციისათვის. მისი უშუალო
მითითებით და დახმარებით შეუდგნენ ჩვენი ახალგაზრდა მწერლები
შექსპირის შესწავლას და თარგმნას.

ჩვენ გადმოვეცით შექსპირის ტრაგედიების ქართულ ენაზე თარგ-
მნისა და ქართულ სცენაზე მათი დადგმების მოკლე მიმოხილვა.

მაშასადამე:

1841 წელს დ. ყიფიანის მიერ პირველად ითარგმნა ქართულ ენა-
ზე ტრაგედია „რომეო და ჯულიეტა“, ხოლო 1872 წელს იმავე მთარ-
გმნელისაგან „ვენეციელი ვაჭარი“.

შექსპირის ტრაგედიები ქართულ ენაზე თარგმნეს აგრეთვე: ლავ-
რენტი არდაზიანმა („ჰამლეტი“ — 1858 წელს), მის. ყიფიანმა („იუ-
ლიოს ცეზარი“ — 1867 წ.), ანტონ ფურცელაძემ („ჰამლეტი“ —
1882 წელს).

1873 წელს შექსპირის თარგმნას შეუდგნენ ი. ჰავჭავაძე და ივ. მა-
ჩაბელი. მათ ერთად გადმოიღეს ინგლისურიდან „მეფე ლირი“, რომ-
ელიც ცალკე წიგნად გამოვიდა 1877 წელს.

* სამსონ ყიფიანის მიერ გადმოკეთებული „ოტელო“, „ჰამლეტი“ და „მეფე ციბ-
ელინი“ ცალკე წიგნად გამოვიდა თრჭერ: 1891 წ. და 1912 წ.

** გივი გაჩეჩილაძემ 1952 წელს დაბეჭდა შექსპირის სონეტების სრული კრე-
ბული (სახელგამო); შექსპირის სონეტები დაბეჭდა ახალგაზრდა პოეტმა რეზო თა-
ბუკაშვილმა (იხ. „მნათობი“, 1949 წ., № 10 და 1951 წ., № 7).

ივანე მაჩაბელი შექსპირის თარგმნას დამოუკიდებლად შეუდგა 1885—1886 წლებში. მან დიდი სიყვარულით გადმოიღო ქართულ ენაზე შექსპირის საუკეთესო ტრაგედიები და ქართველთა შორის დაიმკვიდრა უბადლო მთარგმნელის სახელი.

რადგან შექსპირს ივანე მაჩაბლის სახით საიმედო მთარგმნელი გამოუჩნდა, ილიამ ინტერესი დაკარგა შექსპირის გადმოღების საქმისადმი (ან სად ეცალა!). ეს საქმე მთლიანად დაუთმო ივანე მაჩაბელს, თვით კი ყოველმხრივ ახალისებდა და აქეზებდა ნიჭიერ მწერალს და მთარგმნელს.

მარტო ის რად ღირს, რომ ქართულ „მეფე ღირს“ ჯერ ივანე მაჩაბელი აწერია თავზე და მერე ილია ჭავჭავაძე. ილიამ მაჩაბლის გვარი პირველად მოიხსენია მაშინ, როცა ყველა ცნობებით „მეფე ღირს“ ლექსად თარგმნის თაოსნობა და პრიორიტეტი ილიას ეკუთვნის და ნათარგმნი სტრიქონების რაოდენობაც ილიასი უფრო მეტია, ვიდრე ივანესი.

ილია ჭავჭავაძემ თავის თანამშრომელში აღმოაჩინა მიმალული ზეშთავონება და საზოგადო გახადა იგი: „ვანო ჭკვიანი ბიჭია და კარგი კალმის პატრონი — ჩვენთვის ვანო დიდი ნუგეში იქნება“, — წერდა ილია ერთ კერძო წერილში მაჩაბლის შესახებ.

ვიდრე ილიასა და მაჩაბელს შორის უმძრახობა ჩამოვარდებოდა (1891 წლიდან დაიწყო), რაც ჩვენი მოსარფე საზოგადოების ერთი ნაწილის ბრალი იყო, ახალგაზრდა მაჩაბელი დიდ ილიას „თავის კაცად“ მიაჩნდა და მასში ჰხედავდა საქართველოსათვის სასარგებლო პიროვნებას; როცა ივანე მაჩაბელი ქართული გიმნაზიის დირექტორად დაინიშნა, გაზ. „დროებამ“ (1879 წ. № 193) ასეთი ახალი „ამბავი“ გამოაცხო: „ილია ჭავჭავაძეს ყველგან თავის კაცი ჰყავსო“.*

ივ. მაჩაბელი პირდაპირ გასაოცარი მოვლენაა ჩვენს ქართულ ლიტერატურაში, ამოდ კი არა წერდა ილია: „არც ერთი რუსული თარგმანი შექსპირისა ქართულს არ შეედრებაო“. შექსპირის აღრინდელი ქართული თარგმანები, ივანე მაჩაბლის თარგმანთან შედარებით, რაღაც ბალღურ ვარჯიშობად გამოიყურება.

როგორც ჩვენს მიერ მოყვანილი მასალებიდან ირკვევა, ინგლისელ დრამატურგს ბევრი მთარგმნელი ჰყავდა ჩვენში, მაგრამ მთელი მათი

* აჯაკი წერეთელიც წინააღმდეგი იყო ივანე მაჩაბლის სათაჯადანურ სკოლის უფროსად დანიშნვისა, აჯაკი ამ ადგილზე უპირატესობას აძლევდა ალექსი ჭიჭინაძეს, მაჩაბელი კი სრულიად ახალგაზრდაა, გამოუცდელია და საქმეს თავს ვერ გაართმევს (იხ. „კრებული“, 1898 წ., № 12—მოგონება).

მუშაობა შეიძლება ჩაითვალოს მოსამზადებელ პერიოდად შექსპირის გადმოქართულების საქმეში, რომელსაც ნამდვილი მკვიდრი საფუძველი ჩაუყარა ილია ჭავჭავაძის და ივანე მაჩაბლის თარგმნილმა „ლირმა“.

ივანემ და ილიამ 14 მარცვლოვანი თეთრი ლექსი კანონად გახადეს შექსპირის სხვა მთარგმნელებისათვის, მანამდე შექსპირი მხოლოდ და მხოლოდ პროზად ითარგმნებოდა.

აი ორიოდ ნიმუშიც:

1. ვიყო თუ არ ვიყო — აჰა რას ვიკითხავ. რა უფრო სიკვლევა სულისათვის: მოთმენა ცემათა განმამწარებელი სვესი, თუ აღჭურვა წინააღმდეგომ ზღვისა ბოროტებათა და დაძლევა მისი, ამოესწო რა ერთიანათ. სიკვდილი — მიძინებაა არა მეტი. დასრულება ძილითა გულის ვნებათა, ათას ტანჯვათა, სხეულის მემკვიდრეთა — როგორ არ ვისურვოთ ესრეთი დასრულება!..

(მთარგმნელი ლ. ა რ ლ ა ზ ი ა ნ ი).

2. სიცოცხლე თუ სიკვდილი? აი, რა არის საფიქრებელი! რა უფრო პატიოსნურია: ის, რომ კაცმა აიტანოს მტრად აღჭურვილი განგების შეუბრალებელი დევნა და ჩაგვრა, თუ ისა, რომ კაცი ბრძოლად გავიდეს, შეჰმართოს ხელი და გაუმკლავდეს ამ ზღვათა აუარებელთა უბედურებათა? სიცოცხლის გათავება არის მხოლოდ მიძინება. ამასთან, რაკი ესეც იცის კაცმა, რომ ყველა სულდგმულის ბოლო არის მაინც ეს მიძინება, ეს ძილი უღებს ბოლოს ათასთა სატანჯველთა და წამებათა, — ნუ თუ ამ დროს მოახლოვება და შეყრა არ უნდა იყვეს გულით სანატრელი ყოველი ადამიანისათვის?..

(მთარგმნელი ა ნ ტ. ფ უ რ ც ე ლ ა ძ ე).

3. ყოფნა?.. არ ყოფნა?.. საკითხავი აი ეს არის.

სულ-დიდ ქმნილებას რა შეჰფერის? ის, რომ იტანჯოს და აიტანოს შიჯრავ ბედის ნეშტრითა გმირვა, თუ შეებრძოლოს მოზღვაებულ უბედურებას და ამ შეებრძოლვით მოსპოს იგი?.. მოსპოს სიცოცხლე... ბოლო მოუღოს... მიძინოს... სხვა არაფერი... ამ მიძინებით გათავდება ის გულის ქენჯნა და ათასი სხვა ბუნებრივი უკულმართობა, რაიც ხორც-შესხმულ ადამიანს წილად ხდომია. განა ეს ბოლო სანატრელი არ უნდა იყოს?..

(მთარგმნელი ი ვ. მ ა ჩ ა ბ ე ლ ი).

რა დიდი განსხვავებაა ვალერიან გუნიას მიერ ნათარგმნ პამლეტის ამ მონოლოგსა და ივანე მაჩაბლის მიერ ნათარგმნ ამავე მონოლოგს შორის!

საქართველოს
საზოგადოებრივი
მეცნიერებათა
აკადემია

— ვინ იტანდა თავის დროის რისხვას და განწირვას? სიმართლის უძღურებას, მტარვალთაგან ჩაგვრას? ამპარტავანთაგან თაყილს, სიყვარულის დაკარგვას? საზიზღართა ხალხთაგან ზიზღით ცქერას? — რომ ვიცოდეთ, რომ მარტო ერთის ხელის გაქნევით ამდენ მწუხარებას ბოლო მოეღებოდა!

ვინ იტვირთებდა ამოდენა უბედურებას ცხოვრებაში? ვინ მოუხრიდა ამდენ შრომას ქედს? — მაგრამ ხელს გვიდუნებს და გვაბრკოლებს ის უცნობი მომავალი, რომელსაც მოველით სიკვდილის უკან და საიღამაც ამბის მომტანი ჯერ არვინ დაბრუნებულა!..

(მთარგმნელი ვ. გუნი ა, 1885 წ.).

ვ. გუნიას ეპატიება, რადგან მას „პამლეტი“ ბოლომდე არ უთარგმნია და არც სცენაზე წარმოუდგენიათ. ვალერიან გუნია ახალგაზრდობაში გატაცებული იყო მსახიობ როსის ტრაგედიების შესრულებით და სცენიდან ერთ-ერთ თავის ბენეფისში სურდა გამოსაცდელად „ყოფნა-არყოფნის“ მონოლოგი წაეკითხა თავისი საკუთარი თარგმანით. ივანე მაჩაბლის თარგმანი კი 1886 წელს გამოშვებდა იმავე გუნიას ინიციატივით.

ნება მომეცით, შედარებისათვის ეს ადგილი ივანე მაჩაბლის თარგმნითაც მოვიყვანო:

მე მაგონდება ამ მონოლოგის წაკითხვის დროს დიდი ლაღო მესხიშვილი და უშანგი ჩხეიძე!

— ვინ მოითმენდა უამისოდ ეამთა სიმწარეს, მტარვალის ჩაგვრას, სიამაყის თავ-გასულობას, ტანჯვასა მწვევისა უარ-ყოფილ სიყვარულისას, მართლ-მსაჯულების გვიანობას, მძლავრთ უკმეზობას, შეურაცხ-ყოფას ღირსეულის უღირსისაგან, — მშვიდობის პოვნა რომ შეგვეძლოს დანის ერთ დაკვრით? ვინა ზიდავდა ჯაფით, კენესით ამ სიციოცხლის ტვირთს, რომ არა გექონდეს იმის შიში, თუ სიკვდილ-შემდეგ იქ რა იქნება, იქ, იმ ბნელსა და უცნობ მხარეს, სადით არც ერთი მგზავრი უკან აღარ ბრუნდება.

(მთარგმნელი ი. ვ. მაჩაბელი, 1886 წ.)

1844 წ. ვინმე ერისთოვმა პროზად თარგმნა „ოტელი“... ივანე
მაჩაბელმა თავისი თარგმანი დაბეჭდა 1888 წელს. აი, რაოდენი გახ-
სხვავებაა მათ შორის. ავიღოთ ცნობილი მონოლოგი:

ერისთოვის თარგმანი:

„უკეთუ ყოველთა მხედრობათა განენაწილებინათ ჩემთან ტკი-
ლი საწოლი, ხოლო მე არ მცოდნოდა, ჩემთვის იგი იქმნებოდა ყო-
ველივე სიამოვნის ასატანი! ეხლა კი მშვიდობით საუკუნოდ, ნეტარე-
ბაო ჩემო, მშვიდობით განსვენებო, მშვიდობით ჭიღავ გაბრწყინე-
ბულო, მშვიდობით ბრძოლანო, სადაცა წყურვილნი დიდებისანი ით-
ვლებიან კეთილ მოქმედებად, მშვიდობით, მშვიდობით ტაიქნო ბრძო-
ლისანო, საკრავნო გამამხნევებელნო ბარაბანნო, გასაგამირელნო სალა-
მურნო, მომიტყვეთ ამაყნო ბაირახნო ნიშანნო და განმაშვენებელნო
ძღვევამოსილთა ბრძოლათა შინა და თქვენ ზარბაზანო სიკვდილი-
სანო, ვითარია ტყვია შეამშროებს საყვარლისაგან დაჩაგრულსა!
მშვიდობით! თქვენთან უკვე აღარ ვარ ცნობილი“.

ი. ვ. მაჩაბლის თარგმანი:

...თუნდ მთელ ბანაკს,
ყოველ ჭარისკაცს თუნდ ცალ-ცალკე ეგემნა იგი,
იმის ტკილ სხეულს შეჰხებოდა, მე ბედნიერად
ჩავთელიდი ჩემს თავს, არ მცოდნოდა ოღონდ არა-რა,
აწ-კი მშვიდობით საუკუნოდ სულის სიმშვიდევე,
მშვიდობით, ჩემო მხიარულო კმაყოფილებავე!
მშვიდობით, სპანო ჭილოსანნო, დიდნო ბრძოლანო,
თავმოყვარების სათნოებად გარდამცქეველნო,
მშვიდობით, ჩემის თავმოწონე ცხენის ჭიხვინო,
გელის აღმჭერელო დაფდაფებო, ბუკის მკვეთრო ხმავ,
ყურთა გამგმირო სალამურო, სამეფო დროშავე!
დაუდგრომლობავ, მღელუარებავე დიდებულ ომთა,
ბრძოლის შეწებავე, სიამაყევე თვალის მიმტაცო.
ოჰ, თქვენც მშვიდობით, მანქანანო სიკვდილის მზადნო,
რომელთ ყელიდამ ხმა გამოჰქუხს სმენად საშიში,
როგორც უკვდავის იუპიტრის საზარო გრგვენვა!
ოტელის ჩარხი ბედ-უკუღმა გადატრიალდა!

შესანიშნავი მონოლოგია, შესანიშნავი თარგმანი! ხანდახან გო-
ცებას ეძლევი ხოლმე: საიდან ჩამოვარდა ეს კაცი? რომელ გრიგალს

გადმოჰყვა, ვინ ჩააგონა ჩვენი ერის საიდუმლოება და ქართული სიტყვის შეგვრძნების ძალა?

მე-19 საუკუნის დიდი მოღვაწე ივანე მაჩაბელი ახალი ქართული ენის ერთ-ერთი ფუძემდებელია, იმ ახალი ქართულისა, რომელსაც ჩვენი ძველები ბუნებრივ, „სასაუბრო ენას“ უწოდებდნენ.

„სულიკო“, „ორეული“ და სხვა აუარებელი ახალი, მანამდე უცნობი სიტყვა, რომელთა შესწავლაზე ამჟამად ვმუშაობ, განა პირველად ივანე მაჩაბელმა არ შემოიტანა ჩვენს ლიტერატურაში?

მაჩაბელს ქართული ენის ბუნების განსაცვიფრებელი ალლო ჰქონდა, მან იცოდა სინონიმების იშვიათი მოძებნა და თავ-თავის ალაგას მოთავსება, მას ახასიათებდა სათარგმნელ ტექსტში ჩაწვდომის უნარი.

მშვენივრად თქვა ივანე მაჩაბელზე სახალხო პოეტმა იოსებ დავითაშვილმა:

ქართული ენა გაჩარხა,
ნაჯიჯნი სხვა და სხვისაო.

შექსპირის ყველა გამოცემას კომენტარები ახლავს. მაგრამ, უნდა ითქვას. მაჩაბლის თარგმანი იმდენად ზუსტი და გასაგებია, რომ არავითარ კომენტარს და განმარტებას არ საჭიროებს.

ისევე, როგორც შექსპირი თავის ტრაგედიებს წერდა სცენისათვის, მაჩაბელიც თარგმნიდა მათ სცენისათვის. ამიტომ არის, რომ ეს ტრაგედიები ასე თავისუფლად ჟღერენ სცენიდან და მათზე სწავლობდნენ და სწავლობენ ჩვენი მსახიობები სწორ მეტყველებას. მაჩაბელმა თავის ქართულ თარგმანებს შეუწარმოა ის დიდი მხატვრულ-ლიტერატურული და სცენიური ღირსებანი, რომლითაც აღბეჭდილია შექსპირის ტრაგედიები.

მოვიყვანთ რამდენიმე მაგალითს, თუ რამდენად ბუნებრივი, ნათელი და ადვილად გამოსათქმელია მაჩაბლისეული წინადადებანი სხვა მის თანამედროვე მთარგმნელების ფრაზებთან შედარებით.

ჰამლეტი მოკლულ პოლონიუსზე ამბობს: „ვანშამზე გახლავთ, მაგრამ ვანშამს თვითონ კი არ მიირთმევს, თვითონ იმას შეექცევინა ვანშამად, მატლთა პოლიტიკურმა კონგრესმა ეს არის ეხლა მიჰყო ხელი იმას პირი“ (ანტონ ფურცელაძის თარგმანი). ივ მაჩაბელს ეს ადგილი ასე ლაკონიურად აქვს ნათარგმნი: „ვანშამად არის, მაგრამ ის კი არა სჭამს, იმასა სჭამენ: პოლიტიკოსი მატლები შეკრებილან და ახლო მისხდომიან“... ან კიდევ:

პოლონ. — მე ვთამაშობდი იულიოს კეისარს და კაპიტოლში მომკლეს. მე მომკლა ბრუტუსმა.

ჰამლეტი — მაშის ბრუტუსი სწორედ ბრუტისანი ყოფილა, რომ მაგისთანა ჩინებული ხბო დასაკლავად გამოუმეტნია.

ესეც ივანე მაჩაბლის თარგმანია. ახლა მოვიყვანოთ ეს ადგილი ლავრენტი არდაზიანის თარგმნით:

პოლონ. — რას ვთამაშობდი? იული კეისარსა. მე დაჰმკლა ბრუტმა კაპიტოლში.

ჰამლეტი — ნამდვილ ბრუტი ყოფილა ის, ოდეს დაუკლავს ესრეთი გასუქებული ხბო.

ლაკონიურობა, ქართული ენის ბუნებრივობა, იუმორისტული ელემენტების გამოვლინება, ლექსის ოსტატობა, ინტონაციის სიმდიდრე და მრავალფეროვნება — აი ასეთია მაჩაბლის თარგმანი. თუ ანტ. ფურცელაძეს აქვს: „მიეცით ფიცი“, „გამოვიცვალოთ ადგილი“. ივ. მაჩაბელი ერთი სიტყვით გამოსთქვამს: „შეჭვიცეთ“, „გადავინაცვლოთ“. თუ ლავ. არდაზიანი მესაფლავის სიმღერას ასე თარგმნის:

მე ვიყავ მარჯვე და გამბედავი,
სიმღერა, თამაშობა, მიუვარდა,
ეხლა-ლა დავბერდი, მოუძღურდი,
არ ძალშიძს მღერა, ვიცენესო უნდა.

ივანე მაჩაბელი შექსპირის ამ სტრიქონებს აძლევს ხალხური ლექსის ელფერს და, მაშასადამე, სიმღერისათვისაც გამოსადეგ მოქნილობას:

ჩემს ბიჭობას, გოგოებსა
გულიანად დავდევდიო,
ვთამაშობდი, მიხაროდა,
ვაა, რა ცუდ დროს დავბერდიო.

ჰამლეტს სასაფლაოზე დაეუფლა ამოების გრძნობა და მას ვერ წარმოუდგენია, რომ დიდი ალექსანდრეც მიწად იქცა და ამ მიწიდან ტალახს ზელავენ.

ეს შესანიშნავი ლექსი ჩვენს მთარგმნელებს სხვადასხვანაირად აქვთ ნათარგმნი:

დიდშვენიერი კეისარი დღეს არს მტვერი. ზრწნილება,
და კედლების დასაკერებლად ისი ნახმარებია,

ცოცხალმა თიხამა შეარყია მთელი დედა-მიწა,
ხოლო მკვდარი-ლა წასაცხებდა ბუხრებისა შეიქმნა.

(ლ ა ე . ა რ დ ა ზ ი ა ნ ი)

ვის წინ ეყარნენ ფერხთა მტვრად
ხალხები და კრინტს ვერ სძრავდნენ,
ცეზარი იქცა ტალახად
და მითი კასრებს ჰგლესამენ.

(ან ტ . ფ უ რ ც ე ლ ა ძ ე)

თიხად გადიქა კეისარი ყოვლად ძლიერი,
და სახლთ სალესად ხმარობენ მას, მას, ქვეყნის მზარავს,
ის, ვის წინაშეც შიშით ძრწოდა ურიცხვი ერი,
ზამთრის სუსხისგან უბრალო ქოხს ეხლა იფარავს.

(ი ვ . მ ა ჩ ა ბ ე ლ ი)

ასეთი ოსტატობა „მეფე ლირის“ თარგმანშიაც გვხვდება. იქ ხშირად რეპლიკა მთლიან სტრიქონშია მოქცეული, ხან კი მთლიანი სტრიქონი ერთი სიტყვით არის ნათარგმნი. შექსპირის ტექსტთან (მე ვამბობ „მეფე ლირზე“) შეფარდებულია წმინდა ქართული გამოთქმებიც, მაგალითად: „ვაი შენ ჩემო თავო“, „შენ არ მომიკვდე!“ „ლილახანა გაუცვდა“, „გიცნობ, რა წითელი კოჭიკა ბრძანდები!“ „მეხი კი დაგეცა მაგ ბრიყვ თავზედ“... „ზოგი ჩვენებური სიტყვა შესანიშნავად ეფარდება პიესის დედააზრს, მაგ., „ჰამპულა“, „ნაცარქექია“, „ფეხთა მლოკი“, „ნაბიკვარი“, „დიდგულა“, „ძაღლის გაეარდნილი“, „თავლაფ-დასხმული“, „ლაწირაკი“, „მელაძუა“, „ოხერთიალი“, „წუწკისშვილი“, „დომხალი“, „ვირეშმაკა“, „მიქარვა“, „ყადრი“, „აშაღლარა“, „ბოდლიწო“, „სართი“, „კოტოში“ და სხვ.

საჭიროებისამებრ მთარგმნელმა თუ ფოლკლორიც არ მოიშველია, სხვაგვარად ზოგიერთი მცნების შესატყვისი ტერმინი უსუსური და მკლე გამოდის. ეს კარგად იცოდნენ ჩვენმა ძველმა მოღვაწეებმა და განსაკუთრებით შექსპირის მთარგმნელებმა. ამიტომ იყო, რომ ისინი სხვადასხვა თხზულების თარგმნის დროს, შესაბამი ტერმინის გამოსანახავად, გულსავედ ეწაფებოდნენ ცოცხალ სიტყვას და ხალხურ გამოთქმებს.

ორი აზრი არ არსებობს იმის შესახებ, რომ რაც გინდა დიდი მსახიობი იყო, თუ პიესა უხეირო ენით იქნება დაწერილი, სათანადო ზეგავლენას ვერ მოახდენს მაყურებელზე. ამის საუცხოო მაგალითს წარმოადგენს „ჰამლეტის“ ფურცელაძისეული ტექსტი, რომელიც ვახდა ჰამლეტის როლში ლადო მესხიშვილის მარცხის მიზეზი 1883 წელს.

„კვალი“ წერდა: „ჰამლეტი“ ძალიან ძნელი გასაგები და წარმოსადგენია, ამისათვის საჭიროა განსაკუთრებული არტისტები და აგრეთვე განსაკუთრებული საზოგადოებაც“ (იხ. „კვალი“, 1899 წ., № 50). ეს არ არის მართალი. შექსპირის ტექსტის გამგები არტისტებიც გვეყავდა და საზოგადოებაც, მაგრამ, როგორც ვთქვი, ხეირიანი მთარგმნელები არ ვაგვაჩნდნენ. (აქ მხედველობაში არა გვეყავს ბრწყინვალე მთარგმნელები: ნიკო ავალიშვილი, ივ. მაჩაბელი, გრ. ყიფშიძე და ივ. მაკავარიანი, რომელთა ნთარგმნი პიესებიც სამაგალითოდ უნდა ჩაითვალოს ჩვენს თარგმნითს ლიტერატურაში). და როცა 1887 წელს ქართულმა თეატრმა „ჰამლეტი“ ივანე მაჩაბლის თარგმანით წარმოადგინა, სურათი სულ სხვანაირი იყო. აქ არტისტებმა ფრთა გაშალეს და ქართული ენის ელასტიკურობა, მისი ძარღვი და სილბო ნაკადულივით მდინარებდა მსახიობთა ბაგეთაგან; სწორედ მოსწრებულად უთქვამს ილიას: „ქართველმა არტისტებმა ქართველ საზოგადოებას შეაყვარეს და გაუშინაურეს შექსპირი“. იშვიათი შემთხვევაა თეატრალური ცხოვრების ისტორიაში, რომ ხალხმა მთარგმნელი გამოიძახოს სცენაზე და ხელში აყვანილი გამოატაროს ქუჩებზე. მაყურებელი ივანე მაჩაბელს ისე უკრავდა ტაშს, როგორც „ჰამლეტის“ შემქმნელს და ამ ტაშის პირველი დამკვრელი ილია ჭავჭავაძე იყო.

პრესა ივ. მაჩაბლის თარგმანებს ყოველთვის აღტაცებული ეგებებოდა. იყო ერთი შემთხვევა მხოლოდ, როცა „ივერიამ“ „ოტელოს“ მთარგმნელებს (ივ. მაჩაბელს და დ. მესხს) უსაყვედურა: „თარგმანი მოითხოხარიკებდა, განსაკუთრებით სამი უკანასკნელი მოქმედებაო“. ეს სამი უკანასკნელი მოქმედება კი დათიკო მესხისა იყო და არა მაჩაბლისა.*

ივ. მაჩაბელს შექსპირის სულ რვა ტრაგედია აქვს ნთარგმნი: „ჰამლეტი“, „ოტელო“, „იულიოს კეისარი“, „ანტონიოს და კლეოპატრა“,

* მითხველმა რომ სხვანაირად არ გაიგოს, აი, როგორ მოხდა ეს ამბავი: კ. მესხს განუზრახავს ქუთაისში „ოტელოს“ დადგმა და მიუმართავს მაჩაბლისათვის, თარგმანი გამოიგზავნეთ. ივანე მაჩაბელს „ოტელოს“ მხოლოდ ორი მოქმედება ჰქონია მზად და ის გაუგზავნია, დანარჩენს ნელინელ მოგაწვდიო. მაჩაბელს, ავადმყოფობის გამო, დაპირებული სამი მოქმედება ვეღარ მოუწოდებია, კოტე მესხს კი წარმოდგენის გადადება არ მოუსურვებია და დანარჩენი მოქმედებების თარგმნი თავის ძმისთვის, დათიკო მესხისთვის დაუვალეზბია. აი რატომ წერდა „ივერიის“ რეცენზენტი, „თარგმანი მოითხოხარიკებდა, განსაკუთრებით სამი უკანასკნელი მოქმედებაო“. აშკარაა, ეს საყვედური ივანე მაჩაბელს არ ეყუთენის (იხ. „თ. და ც.“, 1914 წ., № 39. შდრ „თეძი“, 1914 წ., № 197).

„მაკბეტი“, „რიჩარდ მესამე“, „კორიოლანოს“ და „მეფე ლირი“ (ეს უკანასკნელი ილიასთან ერთად თარგმნა).

ხშირად მიფიქრია: რატომ არ დაგვიტოვა ივანე მაჩაბელმა „ნეციელი ვაჭარი“ ან „რომეო და ჯულიეტა“? განა „რიჩარდ მესამის“ ან „კორიოლანოს“ ნაცვლად ზემოხსენებული ორი პიესა რომ ეთარგმნა, არა სჯობდა? მის ლირიულ სულს და რომანტიულ ბუნებას „რომეო და ჯულიეტა“ უფრო არ შეეფერებოდა? მაგრამ არ უთარგმნია. არა იმიტომ, თითქოს ამ პიესების თარგმნა ვერ მოასწრო, არამედ... აი რა უნდა ვთქვა:

ივანე მაჩაბელი მეტად კეთილშობილი, მორიდებული და უბრეტუნო ადამიანი იყო. როცა მან ფეხი შემოსდგა სამწერლო ასპარეზზე, ილია ჭავჭავაძის გარდა, სახელმწიფო მთარგმნელი იყო ქართული ენის კარგი მცოდნე დიმიტრი ყიფიანი. „რომეო და ჯულიეტა“, „ვენეციელი ვაჭარი“, „ორი ვერონელი აზნაური“ სწორედ დიმიტრი ყიფიანს ჰქონდა ნათარგმნი და დაბეჭდილიც. ჩემის აზრით, ივანე მაჩაბელი მოერიდა მხცოვან დიმიტრი ყიფიანს და საჭიროდ არ ჩასთვალა ხელმეორედ ეთარგმნა დიმიტრის მიერ უკვე თარგმნილი ტრაგედიები.

დიახ, ამ პიესების უთარგმნელობა სწორედ ამით უნდა აიხსნას და არა სხვა მიზეზით.*

უნდა ითქვას, რომ ივ. მაჩაბელი შექსპირის თარგმანზე, სხვა მთარგმნელებთან შედარებით, დიდი პასუხისმგებლობით და მეცნიერული კეთილსინდისიერებით მუშაობდა. მისი სურვილი იყო, შექსპირის ქართულ თარგმანში არ დაკარგულიყო ამ ბუმბერაზი დრამატურგის აზრების სიღრმე და მისი მხატვრობის უდიდესი ძალა.

როცა მაჩაბლის თარგმანებს ვკითხულობთ, ისეთი შთაბეჭდილება

* დიმიტრი ყიფიანის უფროსი ვაჟი ნიკოლოზი (გარდაიცვალა 1905 წ. ქ. ბრიუსელში), ნ. დიმიტრიძის ფსევდონიმით, ასეთ ხოტბას ასხამს შექსპირის პირველ მთარგმნელს: „ერთი კარგი მთარგმნელი გვეყავს, რომლის თარგმანში შექსპირი შექსპირადვე რჩება და არ იმახინჯება. ანგლიური ენის მცოდნე და მშვენიერი ქართული ენის პატრონი, უფ. დიმიტრი ყიფიანი. „რომეო და ჯულიეტა“ შექსპირის ერთი უკეთესთაგანი თხზულება არის ძვირფასი შენაძენი საწყალი ქართული ლიტერატურისათვის... უფ. დიმიტრი ყიფიანი სთარგმნის შექსპირის გენიალურ დრამას „შეილოქს“ (მთარგმნელს ეს სახელი ვადმოუღია „შავლოხად“). ამბობენ, რომ ამ დღეებში ათავენს კლდეცა უფ. დიმიტრი ყიფიანი ამ დრამის თარგმნას. „შეილოქისა“ და „რომეო და ჯულიეტას“ ნათარგმნით საწყალ ქართულ ლიტერატურას ორი გენიალური, მშვენიერი საინჟუმო ქართული ენით დაწერილი თხზულება მოემატა“ („დროება“, 1872 წ., № 2).

გვრჩება, თითქოს ქართულად მოლაპარაკე შექსპირი იდგეს ჩვენს წინაშე... ივანე მაჩაბელს, რომელსაც პირველად ილიამ მოუხვეჭა კარგი მთარგმნელის სახელი, ქართულ შექსპირიანაში ყველაზე მაღალი და საპატიო ადგილი უჭირავს.

ქართველი მწერლების ინგლისურ ენაზე მთარგმნელი ოლივერ უორდროპი, „იულიოს კეისრის“ ცალკე წიგნად გამოსვლისთანავე, 1896 წელს, 28 მაისის თარიღით ყირიმიდან ასეთ წერილსა სწერს ივანე მაჩაბელს: „თქვენი თარგმანი „იულიუს-ცეზარისა“, საამაყო რამ არის. იგი ერთსა და იმავე დროს არის დადასტურება თქვენი უაღრესი ნიჭიერებისა და თქვენი ენის საოცარი სიმდიდრისა. მე წამიკითხავს ფრანგული, გერმანული, რუსული და ბულგარული ვერსიები ამ პიესისა, მაგრამ არც ერთი იმათაგანი არ არის ისე ერთგულად შესრულებული, როგორც თქვენი. თქვენ ისეთი რამ შექმენით, რომლითაც შთამომავლობა აღტაცებული იქნება...“ (საქ. ლიტ. მუზეუმი. № 1145, ინვ. 2182; შდრ. „ლიტერატურული ძიებანი“, 1955, № 9, გვ. 181).

შექსპირი — ეს დიდი მოაზროვნე და დიდი მხატვარი, ადამიანის გულის მესაიდუმლე და სიმართლის მომღერალი — ჩვენი თეატრების ახლობელი და განუყრელი დრამატურგია. შექსპირის ტრაგედიები საბჭოთა თეატრებში 22 ენაზე იდგმება, მაშინ, როცა მწერლის სამშობლო — ინგლისის თეატრების რეპერტუარში შექსპირის პიესები ისე ხელწყაყრით არ იდგმება. ტყუილად კი არ სძაგდა ჰენრიხ ჰენეს მაკლერებისა და ბანკირების ინგლისი. იგი ამბობდა: „ზღვა დიდხანია ჩანთქავდა ინგლისს, რომ პირისღებინებისა არ ეშინოდესო“.

შექსპირის სახეები, შექსპირის ბრძნული აზრები, მისი საკაცობრიო ღრმა იდეალები შეისისხლხორცა საბჭოთა მათურებელმა.

ქართული თეატრი დიდად დავალებულია შექსპირით. ლადო მესხიშვილმა შექსპირის სიტყვებით აიდგა ფეხი. ივანე მაჩაბელი რომ არ ყოფილიყო, ჩვენს სცენას ვოდევილების ხანძარი შთანთქავდა.

თანამედროვე თეატრები ახალი სხივით აშუქებენ შექსპირის უკვდავ გმირებს, რომელნიც კაცობრიობის ბედნიერებისათვის თანამიმდევარი მებრძოლები არიან.

ამბობენ, დიდი მწერალი არ ბერდება, ყოველთვის თანამედროვეაო. ჩვენს თეატრებსაც შექსპირის ტრაგედიების განსახიერებით დიდი წვლილი შეაქვთ მოწინავე საბჭოთა ხელოვნების საგანძურში.

1874 წლის გაზეთ „დროებაში“ ასეთ ცნობას წავაწყდით:

„შექსპირს ეხლა ესპანურ ენაზედაც სთარგმნიან და ამბობენ, რომ ეს პირველად არისო... ჩვენ ქართველები ცოტათი უთუოდ უნდა

ავმალდდეთ ჩვენს საკუთარ თვალში, რადგანაც ესპანიელებისათვის დაგვისწრია და რამდენიმე შექსპირის თხზულება მშვენივრად გამოგვიღია ქართულ ენაზედ“ („დროება“, 1874 წ., № 438).

საქართველოში შექსპირმა უდავოდ სახელოვანი თანამოსაგრე ჰპოვა ივანე მაჩაბლის სახით.

შექსპირის ვარსკვლავებმა ღრმად ჩაიხედეს ივანე მაჩაბლის შემოქმედების ტბაში და ორეულის სხივთა ანარეკლი ჩვენს მშობლიურ პორიზონტზე ბრწყინვალედ ათინათინდა.

1948 წ.

ფ ი რ უ მ ი ა ნ ი

დღეს ვდღესასწაულობთ გიორგი ნიკოლოზის-ძე ფირუმიალის 50 წლის სასტენო მოღვაწეობის აღმნიშვნელ თაოიღს.

გიორგი ფირუმიანი ჩვენი ხალხის შვილია, მისი წიაღიდან ამოზრდილი კვირტი, რომლის ნიჭიც მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლების დროს გაიფურჩქნა! დაბალი წრიდან გამოსული გიორგი დღეს სახალხო არტისტის წოდებას ღირსეულად ატარებს. გიორგი ფირუმიანი ერთნაირი სიძლიერით გამოდის, როგორც სომხურ, ისე ქართულ წარმოდგენებში. იგი ითვლება ქართულ-სომხურ სცენისმოყვარეთა ამხანაგობის ერთ-ერთ დამაარსებლად. ეს დრამატული დასი დაარსდა 1904 წელს და უნდა ითქვას, რომ ამ ამხანაგობამ ბევრი კარგი საქმე გააკეთა: ჯერ ერთი თბილისის მშრომელები შეაჩვიეს თეატრს და მეორეც წარმოდგენების შემოსავალი დაქვრილ რევოლუციონერებს ხმარდებოდა.

ქართველ და სომეხ მსახიობთა თეატრალური ურთიერთობა ჯერ კიდევ 70 წლებიდან იწყება, როცა 1875 წელს პირველად „პეპო“ დაიდგა ქართულ სცენაზე. პეპოს როლს გრიგოლ ჩიმიშკიანი თამაშობდა, ნათაძის, კოტე ყიფიანის, შიშნიაშვილის გვერდით. სერგეი მესხის გაზ. „დროება“ აქებს ამ წარმოდგენას და განსაკუთრებით ხაზს უსვამს ჩიმიშკიანის მკაფიო, სწორ ქართულ მეტყველებას. ვასო აბაშიძეც გამოსულა სომხურ სპექტაკლებში, სომეხი მსახიობი გედეონ მირალიანი — გედევანოვი ხომ ათეული წლების განმავლობაში ქართული სცენის ბრწყინვალე მსახიობთა რიგებში ირიცხებოდა.

ჩვენი დღევანდელი იუბილარი ამ გზის გამგრძელებელია. გიორ-

გი ფირუმიანს ამპლუა არა აქვს, ის ყველაფერს ერთნაირი მონდობით თამაშობს. მის თამაშში იგრძნობა დიდი პასუხისმგებლობის გრძნობა, თავისი გმირისადმი სიყვარული და კეთილსინდისიერება. მწვეთჭვი, ფირუმიანს ამპლუა არა აქვს-მეთქი და ეს დასტურდება იმ როლების გაღერებით, რაც მას უთამაშნია თავისი მოღვაწეობის 50 წლის მანძილზე. კაკულა და ზიმზიმოვი („პეპოში“), გიგმოზე და მარმაროვი („დაქცეულ ოჯახში“), მასისიანი და ისაია („ხათაბალაში“), მოლიერის პიესაში („ძალად ცოლის შერთვევენება“) სამი სხვადასხვა ჟანრის როლი აქვს შესრულებული, ოსტროვსკის „უდანაშაულოდ დასჯილში“ შმაგაც უთამაშნია და მილოვზოროვიც. ერთი სიტყვით, არ არის ისეთი პიესა, სადაც ფირუმიანს სხვადასხვა დროს ერთიმეორის საწინააღმდეგო როლი არ შეესრულებინოს და ყველა თავანკარად, ბრწყინვალედ, შესანიშნავად. ფირუმიანს, როგორც დეკლამატორს, ყველა იცნობს. ვის არ ახსოვს მის მიერ წაკითხული ხალხური ლექსი „თამადა“:

ღმერთო, შენა სწყალობდე,
 აქ მბრძანებელს, ყველასა.
 გაკვირებულს ჰბრალობდე,
 არ აკლებდე შეელასა.

ახლა სომხურ ლექსებს როგორ კითხულობდა! მას ამხანაგებმა ერთხელ მეორე საიათნოვა უწოდეს.

ფირუმიანის დეკლამაცია, ეს იყო სიმფონია, ნიაღვარის მოვარდნა, გაზაფხულის სურნელება.

მან, პირველმა, ჩაუყარა საფუძველი ოპერეტებს და თეატრის ამ ჟანრს მიმზიდველობა და სერიოზულობა მიანიჭა. დაუეციყარია მისი მამტიბალი („მამტი-იბალი“), სულეიმანი („არშინ მალ ალან“) და ნაჰპეტა („უშლინი, ნუშლინი“). ქართულ პიესებში გიორგი ფირუმიანი უფრო ვასო აბაშიძის, ნიკო გოცირიძის და აწყურელის როლებს ასრულებდა და უნდა ითქვას, რომ მოწაფე ოსტატს არ ჩამოუვარდებოდა. ასეთებია არონა („მელანისას ოინებში“), ავეტიქა („რაც გინახავს...“) და პეტუა („ციმბირელი“).

როცა პირველი წარმოდგენა ვნახე, 16 წლისა ვიყავი. თამაშობდნენ ასიკო ცაგარელის „ციმბირელს“. როლები ასე იყო განაწილებული:

მ ა ზ უ თ ი ა ნ ი — გიგო გელიკურაშვილი,

ნ ა რ გ ი ზ ა — თამარ აფხაზიშვილი,

ა დ ვ ო კ ა ტ ი ქ ლ ე ს ო ვ ი — შაქრო გომელაური,

ივანე უსტაბაში — ვანო მარკოზოვი,
ქალია — დარო რჩეულოვი,
ნიკოლა — ლევან ბალაშვილი,
სტეფან მაკარიჩი — ნიკო მირველოვი,
მაშიკო — ნინო საყვარელიძე,
კავკაველი პეტუა — გიორგი ფირუმიანი,
არტემა — დ. მელაშვილი.

ამ წარმოდგენაზე ყველაფერი ისე ბუნებრივი იყო, რომ მე გაკვირვებული ვეკითხებოდი ჩემს თავს: — ეს ჩვენი უბნის ხალხი აქ სად მოუხვეტიათ-მეთქი. მართლაც, ნიკოლა, ვანო, სტეფან მაკარიჩი, მანუთიანი, პეტუა — ნამდვილი ხალხი მეგონა, ჩემი მეზობლები. მაშინ გრიმსა და პარიკზე ხომ არავეითარი წარმოდგენა არა მქონდა. ამ წარმოდგენაში განსაკუთრებით პეტუა მომეწონა. ერთი ჩემი მეზობელთაგანი დავით გულაზიანი მეუბნებოდა: — იცი, ეგ ვინ არის? გვარად ფირუმიანია, პეკიმ ნიკოლას ვაჟი, ბულალტრად მსახურობს შახბუდალოვის კანტორაშიო.

მე შევეუტიე: რის ჰეჭიმის შვილი, რის შახბუდალოვი, ეგ მეთევზე ავაქაა, ორთაქალელი, ვირების ხიდთან რომ თევზაობს. რამდენჯერ მამაჩემს გაუგზავნივარ მასთან „ცოცხალის“ საყიდლად-მეთქი. დამენიძლავეო, — დავნიძლავდიო. მთელი ერთი კვირა დავდიოდით დახურულ ბაზაზხანაში, თათრის მოედანთან, ვიჭყლიტებოდით მალაზიში, რომ ერთხელ მაინც თვალი მოგვეკრა პეტუას როლის შემსრულებელ ბულალტერ ფირუმიანისათვის. რასაკვირველია, სანიძლაო მე წავაგე. აი, რას ნიშნავს ბუნებრივი თამაში. მას შემდეგ გიორგი ფირუმიანი გახდა ჩემი საყვარელი მსახიობი და მურაშკოს და არაქსიანის თეატრების მულმივი მაცურებელი გავხდი. ერთი წლის შემდეგ ხომ სუფლიორადაც მიმიღეს. მეც ჩავეწერე მათ დასში, საიდანაც 1907 წელს ვ. გუნიამ დიდ სცენაზე გადამიყვანა, მოკარნახის თანამდებობაზე.

50 წელი!

ნახევარი საუკუნე!

ადვილი სათქმელია! ვინ იცის, ჩვენს ძვირფას იუბილარს რამდენი გაკირვება უნახავს, რამდენი ღამე დასთენებია თავზე, მაგრამ ერთხელ არჩეულ გზიდან არ გადაუხვევია. ცალკე ცარიზმის აგენტებთან ბრძოლა, ცალკე მიკიტნებისა და ყომარბაზების მუქარა—ჩვენს მუშტრებს თეატრი რატომ გაუხსენით, ვაჭრობა აღარა გვაქვსო... ცალკე სცენის ანტურაჟის საკუთარი სახლიდან ზიდვა, არტისტების მონახვა, რეპე-

ტიციების დანიშვნა — ადვილი სათქმელია, სხვადასხვა უბნიდან შეშა-
სკენისმოყვარეთა ერთად შეკრება, რეპეტიციიდან ღამის 2 საათზე
სახლში წასვლა და დილით 6 საათზე ადგომა და სამუშაოზე გამოცხა-
დება. ფირუმიანს, როგორც დასის ხელმძღვანელს, ყველაფრისათვის
უნდა ანგარიში გაეწია. და მართლაც, ვაშა მის ენერგიას, რომ აქამ-
დე მოაღწია და ჯერ კიდევ ახალგაზრდად გამოიყურება... როცა შეე-
ყურებ ამ ქალაროსან ქაბუკს, გული სიამით მევსება, რომ მე, მის მო-
წაფეს, მერგო ამ ნაზეიმო პატარა შეკრების გახსნა. და დღეს უფრო
ბედნიერია ჩვენი გიორგი, რომ საკუთარი თვალთ ხედავს თავისი
საქმის დაგვირგვინებას, თავისი მოწოდების აყვავებას.

1948 წ.

ქართული ესტრადის მოკლე ისტორიული მიმოხილვა

ქართული ესტრადის ჩანასახები უეჭველად იყო იმ მესტვირეებსა
და აშუღებში, რომელნიც პერსონალურად გამოდიოდნენ სოფლის
დღეობებში.

მესტვირეები ხშირად ექსპრომტად წარმოსთქვამდნენ ქებასა და
აუგს რომელიმე პიროვნების მიმართ. მესტვირეები უფრო სოფელ-
სოფელ დადიოდნენ, ხოლო აშუღები ქალაქის ტრუბადურები იყვნენ.
ისინი უქმე დღეებში მონახავდნენ მოედანივით გაშლილ ადგილს, სა-
დაც ბევრი ხალხი იყრიდა თავს, გააკეთებდნენ მომაღლო ესტრადას
და იქიდან ჩონგურების აკომპანემენტით ხალხს უმღეროდნენ და უამ-
ბობდნენ რომელიმე ზღაპრული გმირის თავგადასავალს (აბესალომ და
ეთერიანს, ამირანიანს, ქალვაჯიანს, ალექსიანს, შვიდვეზირიანს და
ბიბლიიდან ამოღებულ ამბებს.) აშუღებს შორის ხშირად იმართებო-
და შეჯიბრი; თუ რომელიმე აშუღი დამარცხდებოდა, თავისი ჩონგუ-
რი გამარჯვებულისათვის უნდა გადაეცა (იხ. ჩემი „საიათნოვა“).

ქართულ ესტრადულ ჟანრს უნდა მიეკუთვნოს ის ხალხური შაი-
რები, რომელსაც სოფლად გამოსთქვამდნენ რომელიმე პიროვნების
დასაცინად. შეიძლება ამას ეწოდოს ხალხის სატირა თავისი მბრძანებ-
ლების მიმართ:

ორი ბატონის ყმა ვიყავ,
ხან ისა მცემდა, ხან ისა.
ორივე ერთ დღეს დაემარხო,
ხან ის ვიტირო, ხან ისა.

დასაქცევი მებატონე
ჩამოვიღის ვარიანსა,
წიოკობას აუყენებს
ქათამსა და ვარიასა.

უსამართლობით არ ისხამს
ეს კარალული კაკლები.
იასაული არ მოვა
თორმეტ-თორმეტზე ნაკლები.
„რას მერჩი, ამილახვარო!..“ და სხვ.

ქართველ მეფეებს ჰყავდათ აგრეთვე სასახლის ხუმარები, უნდა ითქვას, რომ ამ ხუმარების სახით მეფეთა დარბაზებს ამხიარულებდნენ კრიტიკულად მოაზროვნე ადამიანები, რომელნიც შაქარმოყარილ შხამიან სიტყვებს პირში ახლიდნენ დესპოტ მბრძანებლებს. ისტორიამ შემოგვინახა მათი სახელები: ბენია, ბეშტია და სხვ...

მესტიერეები, ხუმარები და აშულები ავს აგად იხსენიებდნენ და კარგს — კარგად, ისინი არავის არ ერიდებოდნენ და ისარივით პირდაპირები იყვნენ.

მეთვრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში ამგვარმა ქანრმა უფრო ფართო ხასიათი მიიღო, — როცა ერეკლე მეორის მზრუნველობით საფუძველი ჩაეყარა ევროპულ ყაიდაზე გააზრებულ ქართულ თეატრს. ჩვენს არქივებში შემონახული ზოგიერთი დრამატიული ნაშრომი ამის ნათელი დამამტკიცებელია. ქართული მუზეუმის ხელთნაწერთა განყოფილებაში მოიპოვება რამდენიმე ძველი პიესა, როგორც თარგმნილი, ისე ორიგინალური, მაგრამ რაც დამახასიათებელია ჩვენი წერილის თემის გასამაგრებლად, ჩვენა გვაქვს დიალოგების ქანრის ნაწერები, რომელნიც აღნაგობით დღევანდელ სკეჩებს გვაგონებენ. ამ მინიატურულ პიესებში ორი ან სამი ადამიანის მეტი არა სჩანს: მაგალითისთვის დავასახელებ იესე ოსეშვილის მიერ 1761 წელს დიდი იუმორული ნიჭით დაწერილ სასცენო მინიატურას, სადაც მღვდლების და ბატონების ოინბაზობაზეა ლაპარაკი (ს. კაკაბაძე, „მნათობი“, 1946 წ., № 7).

ასეთივე საესტრადო ხასიათისაა „კალმასობის“ ზოგიერთი შესანიშნავი დიალოგი.

1879 წელს დაარსდა ქართული მუდმივი დასი. მანამდე მსახიობები სცენისმოყვარეობდნენ და დროგამოშვებით მონაწილეობდნენ იმ კანტიკუნტ, ერთეულ წარმოდგენებში, რომლებიც საქველმოქმედო მიზნებით იმართებოდა. მუდმივი დასის დაარსებიდან კი (1879) მსა-

8. ი. გრიშაშვილი, ტ. V

ხიობები, თუ შეიძლება ასე ითქვას, გაპროფესიულდნენ. ამ დასში ირიცხებოდნენ ისეთი მაღალნიჭიერი მსახიობები, როგორებიც იყვნენ: ვასო აბაშიძე, ნატო გაბუნია, მარიამ საფაროვა-აბაშიძისა, ლადო მესხიშვილი, კოტე ყიფიანი, კოტე მესხი და სხვ. ამათ მიემატა შემდეგ წლებში: ვ. გუნია, ა. ყაზბეგი, ბ. ავალიშვილისა, ე. ჩერქეზიშვილი, ნ. შიშნიაშვილი, ზაალ მაჩაბელი, გ. კანდელაკი, ვ. გამყრელიძე, სვიმონიძე, აწყურელი (გოგოლაშვილი), კ. შათირიშვილი და სხვ.

ქართული ესტრადის, მე ვამბობ — სასცენო ესტრადის ოფიციალურ თარიღად შეიძლება 80-იანი წლები დავადგინოთ. და აი რატომ! ძველად, რაც გინდა ტრავიკული მომენტებით აღსავსე პიესა დაედგათ ჩვენს აქტიორებს, ბოლოში უეჭველად დივერტისმენტი, (ე. ი. ერთგანყოფილებიანი ესტრადული ნომრები) უნდა ყოფილიყო. აქ იყო სკეჩები, ცეკვები, დეკლამაცია, კომიკური კუბლეტები, რომანსები და სხვ.—ერთი სიტყვით, ყველაფერი ის, რაც ესტრადას ამშვენებს და ახალისებს. ვინ იყვნენ შემსრულებლები? ისევ ჩვენი ქართული დასის მსახიობები: ვ. აბაშიძე, ნ. გაბუნია, მ. საფაროვა-აბაშიძისა, ლ. მესხიშვილი და სხვ.

ვასო აბაშიძე და მარიამ საფაროვას ქალი მშვენიერად ანსახიერებდნენ ერთმომენტებიან სკეჩებს და მუსიკალურ ვოდევილებს („გულმა იგრძნო“, „ცულქები“, „ცოლი თუ გინდათ, ეს არის“, „კატა აწონა“, „კაპიშონი“ და სხვ.).

მაკო საფაროვა-აბაშიძისამ რუსულიდან გადმოაკეთა სცენა-მოწოლოგი — „დაკეტილ კარებთან“, ხოლო ვ. აბაშიძემ „სწავლული ცოლი“. ორივეში მხოლოდ თითო მოქმედი პირია და ამასაც შესანიშნავად ასრულებდა მაკოს მეუღლე — ვასო აბაშიძე და თვით მაკო. დავით ერისთავმა დაწერა ინტერმედია სათაურით — „რა არის ბენეფისი?“. ეს იუმორით აღსავსე ნაწარმოები არტისტის ცხოვრებიდან ვასო აბაშიძემ თვით ბენეფისშიაც შეასრულა. ერთი სიტყვით, ქართული ესტრადის ჩანასახები ძველი არტისტების შემოქმედებაშიც ბრწყინავდა.

დრამატული მსახიობი ლადო მესხიშვილი გულწარმეტაცად მღეროდა სახუმარო კუბლეტებს. ა. ყაზბეგი შესანიშნავად ასრულებდა მოხევურ და ჩაჩნურ ცეკვებს, მხეიძის ქალი და ქეთო ანდრონიკაშვილი ლეკურის ცნობილი ოსტატები იყვნენ. ნატო გაბუნია ქართულ კონცერტებზე ევანგულას დაირაზე დაკვრით ილიას, აკაკის და ორბელიანის მუხამზაზებს გასაოცარი ხმით მღეროდა. საესტრადო ეანრი შემდეგში თანდათან განვითარდა. ვასო აბაშიძემ და გ. გედევანოვმა შემოიტანეს „ვაი-ვუის“ ხმაზე სამღერალი კუბლეტები ყოველდღიურ

ქირვარამზე: სცენაზე გამოდიოდა ორი მოქალაქე — ქართული ყოშე-
ბიანი კაბებით და ეგრეთწოდებული „წიწაკის ქუდებით“ მორთული,
ისინი ცრემლიანი კილოთი ჰკენწლავდნენ უკულმართ მოვლენებს და
ხელში წინწკალშეყრილი ცხვირსახოცებით ჰგოდებდნენ. ეს დღეტი
დიდხანს შერჩა ჩვენს სცენას. „ვაი-ვუიმ“ დიდი პოპულარობა მოიპო-
ვა და რამდენიმე ათეული წლის მანძილზე გრძელდებოდა ამ ჰანგის
დაუბერებლობა. არ ყოფილა ისეთი სალიტერატურო სადამო თუ კონ-
ცერტი, სადაც ამ „ვაი-ვუით“ არ გაემხიარულებინათ საზოგადოება ვა-
სო აბაშიძეს და გ. გედევანოვს. ხშირად გედევანოვს ენაცვლებოდა ვა-
სოს შესაფერი პარტნიორი ნიკო გოცირიძე. „ვაი-ვუის“ ტექსტს კი ყო-
ველ ახალ სადამოსთვის უკვეთავდნენ ჩვენს მწერლებს: აკაკი წერე-
თელს, გრ. აბაშიძეს, ბეგლარ ახოსპირელს, ა. ახნაზაროვს, თაგუნას
(შალვა შარაშიძე) და ამ სტრიქონების დამწერს. რაც შეეხება „ვაი-
ვუის“ რეფრენს, ის ისევ ძველი რჩებოდა.

ვაი, ვაი, ვაი!
ეს რა არის—ვაი, ვაი, ვაი!
რა ცუდია, ოჰო-ჰო-ჰო.
ეს რა არის, რა ცუდია
ჩვენი დრო...

რას არ ეხებოდა „ვაი-ვუის“ კუპლეტები? პოლიტიკას, ქალთა მო-
დას, საზოგადოებრივი აზრის უკულმართობას და ათას სხვა რამეს...
აი ზოგიერთი მათგანი:

კახეთის რკინიგზის მშენებლობა, როგორც ცნობილია, დიდხანს
გრძელდებოდა (თითქმის ათ წელიწადს). ვასო აბაშიძე სცენიდან მღე-
როდა:

კახეთის რკინის გზა
სწორედ მაშინ გავა,
როცა სიღნაღისა
ვირი ხეზედ ავა.

ან ეს კუპლეტი, გოროდოვების საწინააღმდეგოდ ნამღერი:

აქ რომა ზის ეხლა
ჩვენი გოროდოვი,
ქრთამებს იღებს ოხრად,
არის სისხლის მწოვი.

ერთხელ ქალებმა მოდად მამაკაცური შარვლების მსგავსი რაღაც
შემოიღეს, სცენიდან ნიკო გოცირიძე მღეროდა:

ამ შარვალის მომგონს
არ ჰყოლია ტოლი, —

ზოგჯერ მე ჩაიცივამ,
ზოგჯერ ჩემი ცოლი.

ერთხელ კიდევ მოღაღ ვიწრო კაბები შემოვიდა:

ჩემი ცოლი მართა
სულ ჩემთანა ომობს,
ოთხმოცი წლისაა,
ვიწრო კაბას ნდომობს.

რუსეთ-იაპონიის ომის დროს (1904 წ.) ნიკოლოზის ჯარი უკან იხევდა, მაგრამ მეფის რუსეთი გულს მიანიც არ იტეხდა! სცენიდან ასეთი კუპლეტი ისმოდა:

ომის ამბავს, ძმაო,
ნულარ შკითხავ, ნურას,
ვმარცხდებით და ვცვირით:
სულ ურას და ურას.

აფთიაქების დაცინვაც ხდებოდა:

ჩვენს აფთიაქს, აბა,
ვინ აჯობებს, ვინა,
„სლაბიტელის“ ნაცვლად
მომცეს ჭინაჭინა.

1910—1914 წლებში საქართველოს მოედო „ლიტერატურული დიღების“ ეპიდემია (სწორედ ეპიდემია!). ზოგიერთი ეს „ლიტერატურული დილა“ მართლაც ძალზე მოსაწყენი იყო. ვინ მოსთვლის, ვინ არ მართავდა ამ ლიტერატურულ „დიღებს“, „შუადღეებს“ და „სალამოებს“. ასეთი „დიღებიც“ იკენწლებოდა ჩვენი არტიტების მიერ:

თუ არ გეძინება,
გენატრება რული,
მოისმინეთ „დილა
ლიტერატურული“.

და ასე შემდეგ...

სეჩეები, ანუ მცირე ფორმის პიესები, რომლებმაც დღეს მოქალაქური უფლება მოიპოვეს ესტრადაზე, ქართულ თეატრს აღრევე ჰქონდა, სადაც სულ ორი მოქმედი პირია; ასეთებია: „ორი მშვიერი“, „თავის ბრალია“, „ტიმოთეს ლეღვი“ და სხვ.

ესტრადის ჟანრს უნდა მივაკუთვნოთ რაფ. ერისთავის მიერ შესანიშნავად გადმოკეთებული პიესა — „ბიძიასთან გამოხუმრება“ (კომედია-ოპერეტა). საზოგადოდ, უნდა ითქვას, რომ ქართული ოპერეტების ტრადიცია პირველად ჩვენმა თეატრმა შექმნა ვასო აბაშიძის

მეთაურობით. რუსულიდან ითარგმნებოდა მხიარული ოპერეტები: „მეჭლისი იტალიელებით“, „რაინდი უშიშარი და გულმართალი“, „ქლ-
რწინების წინ“, „ნატერის თვალი“ და სხვ. ქართულ ოპერეტებში ისე-
ვე მომხიბლავი იყვნენ, როგორც კომედიებში და დრამებში, შემდეგი
მსახიობნი: ვ. აბაშიძე, მ. საფაროვა-აბაშიძისა, ტასო აბაშიძე, ლადო
მესხიშვილი, ალ. იმედაშვილი, დ. მგალობლიშვილი, კ. შათირიშვილი,
შ. საფაროვი და სხვ.

ქართულ ესტრადას სწყალობდნენ ჩვენი საუკეთესო მწერლებიც.
გლახური სცენების პირველი შემსრულებელი იყო მსახიობი ალ. ნე-
ბიერიძე, უფროსად „თეატრის“ რედაქტორი და სცენის მოამაგე; ალექ-
სანდრე ნებიერიძის შემდეგ ბელეტრისტი სოფრომ მგალობლიშვილი
სცენიდან საუცხოოდ კითხულობდა საკუთარ გლახურ სცენებს გრიმსა
და ტანისამოსში.

კოტე მესხი, დავით მესხი, ვასო ბალანჩივაძე და ვალ. შალიკაშვი-
ლი მთელი წლების განმავლობაში იმერული სცენების უებრო წამ-
კითხველები იყვნენ.

ვასო აბაშიძე, დ. აწყურელი, ასიკო ცაგარელი, ნიკო გოცირიძე და
გ. იორდანიშვილი ქალაქური (ყარაჩოღული) სცენების, ლექსების, თუ
შეიძლება ასე ითქვას, აკადემიური შემსრულებლები იყვნენ.

გურული სცენების პირველი შემსრულებელი იყო ოზურგეთელი
ქალი ატატო ბებურიშვილი.

აი, რას ვკითხულობთ ოთხმოციანი წლების გაზეთ „ივერიაში“:
„ქ-ნმა ბებურიშვილმა წაიკითხა სცენები გურიის ცხოვრებიდან —
„სიყვარული“, „ქალი მყავს გასათხოვარი“ და „თქვენ ციციას გაგიტო-
ვებთ“. თუმცა პირველი არ იყო ამისთანების წაკითხვა იმისაგან, მაგ-
რამ მაინც ისე გამხიარულდა ხალხი გურული მკვირცხლისა და მოს-
წრებულის სიტყვა-პასუხით, რომ ყველა იძახოდა — „ბებურიშვილო,
ორიოდე სიტყვა კიდევ გაგვაგონეო!“ („ივერია“, 1889 წ., № 264).

გურული სცენების ავტორ-წამკითხველთა შორის უნდა დავასა-
ხელოთ ვასო ურუშიძე, ივლიანე ქავთარაძე, პიტნა, მიქელაძე ჯიბილა
და სხვ.

თვით ჩვენმა მსცოვანმა პოეტმა რაფიელ ერისთავმაც მოიხადა ხარ-
კი სცენაზე გამოსვლის სახით: იგი სცენიდან საკუთარ კომიკურ სცე-
ნებს კითხულობდა (იმერულსაც, გურულსა და ქალაქურსაც).

ჩვენი საზოგადო მოღვაწე პეტრე უმიკაშვილი ავტორი და მთქმე-
ლი იყო მრავალი ქალაქური ფელეტონისა, ხოლო აკაკი წერეთლის
„სცენები საპატიმროში“ ხომ ნამდვილი საესტრადო ნომერია...

ქართული ესტრადის სასიხარულო სტუმარი იყო დიდი ქართველი მომღერალი, როგორც ეძახდნენ „საქართველოს ბულბული“ სცენებზელი ვანო სარაჯიშვილი. იგი სცენაზე ასრულებდა პირველი პლეადის ქართველი კომპოზიტორების: ია კარგარეთელის, მელიტონ ბალანჩივაძის და ა. ყარაშვილის რომანსებს: „შენ რაღას ფიქრობ, არაგვო“, „მშვენიერთა ხელმწიფავ!“ „ისევ შენ და ისევ შენ“, „ოღესაი გიკჳერ“, „შენ გეტრფი მარად“, „დავრდომილი სნეული“ და იტალიურ მოტივებზე გაქართულებულ რომანსებს: „მხოლოდ შენ ერთს“, „გენაცვალეს“ და სხვ. ვიდრე ვანო სარაჯიშვილი გაჩნდებოდა, ქართული საღამოების დამამშვენებელნი იყვნენ, თავიანთი თბილი და ხვეწარდოვანი ტემპრით, ია კარგარეთელი, სანდრო კაცსაძე, დათიკო ფაღავა და სხვ. როგორც ამ რომანსებს, ისე მის შემსრულებლებს ვერ დაივიწყებს ქართული ესტრადა. ვ. სარაჯიშვილი იყო პირველი ქართველი მომღერალი, რომელმაც ქართულ ოპერასთან ერთად ქართული რომანსის კულტიც შექმნა.

ეს კია, რომ ძველად ჩვენს ესტრადას კონფერანსიე, დღევანდელი გაგებით, არა ჰყავდა, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ალექსანდრე ყანჩელის მოღვაწეობას ქართულ ლიტერატურულ საღამოებსა და კონცერტებში. ყანჩელი იყო შესანიშნავი კონფერანსიე, ფაფუკი, კეთილშობილი და მახვილგონიერი.

ქართულ ესტრადას უნდა მივაკუთნოთ ზოგიერთი მომღერალიც. ვერ კიდევ აღნიშვილის გუნდში სამი შესანიშნავი ტენორი ირიცხებოდა, მაგრამ ძველად მუსიკალური და საესტრადო აქტივის მხრივ თბილისი უეჭველად ქუთაისს ჩამორჩებოდა. პირველად ქუთაისში აიდგა ფეხი საესტრადო მსახიობმა და დიდი იუმორისტული ნიჭით დაჯილდოებულმა დათიკო მესხმა. ეს კითხულობდა თავის საკუთარ იმერულ სცენებს და, უნდა ითქვას, რომ ამ მხრივ მას ბადალი არა ჰყავდა, ხოლო რაც შეეხება ქუთაისის მუსიკალურ ძალებს, აღსანიშნავია პირველი ქართველი ქალი, ვიოლინოზე დამკვრელი — თამარ ძნელაძე, რომელსაც პირველი დებიუტი ქუთაისში ჰქონდა. დიდის წარმატებით გამოდიოდნენ სცენაზე — ეიბო ჭიქოძე, ნინო შარაბიძე, გალაქტიონ თუთბერიძე (ტენორი), დავით აკოფაშვილი, მიხეილ ქორელი (ვიოლინოზე დამკვრელი), ილიკო აბაშიძე (ჩელოზე დამკვრელი). ქუთაისში ახალგაზრდა ძალების მიერ ჩამოყალიბდა მშვენიერი საესტრადო ნომერი, ე. წ. „ზრინწყაძის ხორო“, რომლის ინიციატორები იყვნენ სერგო კლდიაშვილი და კუკური პატარიძე. ელო ანდრონიკაშვილის და კოწო ანდრონიკაშვილის ლეკური ხომ დიდ მოწონებას იმსა-

ხურებდა ხალხში. მათი ცეკვა იყო მეტად დარბაისლური და ბანალობას მოკლებული, როგორც ეს ზოგიერთ მოლეკურეს ეხლაც სჩვენდება. შოთა რომ ცოცხალი იყოს, იტყოდა ჩვენი მოლეკურეების საყურადღებოდ: ცეკვა სხვაა, ხტომა სხვაა, შუა უძევს დიდი ზღვარიო. ყველა ზემოჩამოთვლილი პირები ქართული ესტრადის ფუძემდებლები იყვნენ, რომელთა ეშხი და ლაზათი დღესაც თინათინობს თანამედროვე მსახიობთა შემოქმედებაში.

თანამედროვე ოპერის მომღერლებიდან, რომლებმაც თავიანთი წვლილი შეიტანეს ესტრადულ ქანრში, აღსანიშნავია — დავით ბადრიძე, დათიკო ანდლულაძე, ბათუ კრავეიშვილი, დავით გამრეკელი, პეტრე ამირანაშვილი, ქაშაკაშვილი, ეკატერინე სოხაძე, მერი ნაკაშიძე, ნადია ხარაძე, მ. ყვარელაშვილი, გეგუჩაძე, ვოგიჩაძე, გრიგორაშვილი, გერმესაშვილი და სხვა მრავალი ახალგაზრდა, რომელთა ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანდა.

სწორედ ქართული ესტრადისათვის ზედ გამოჭრილი იყო მოღვაწეობა პლ. ლეჟავასი (სევდიანი), რომელიც სასცენო კუბლეტებს ხალისით და დიდის მონდომებით წერდა. დამახასიათებელია, რომ იგი თავის კუბლეტებს ჰანგსაც თვითონ უგონებდა და სცენაზედაც ასრულებდა. ვინ არ იცის მისი „მიცოცავს“ და „სალამურსა გულში ჩავსწვდი“.

უნდა აღინიშნოს, რომ ძველი საესტრადო რეპერტუარის მუდმივი ავტორები იყვნენ: ა. ცაგარელი, გ. ქოჩაკიძე-ჭალადიდელი, რ. ერისთავი, ს. მგალობლიშვილი, დ. ერისთავი, ა. ახნაზაროვი, მიხაკო ნასიძე, ალ. ყანჩელი, ტრ. რამიშვილი, ბ. ახოსპირელი, ი. იმედაშვილი, გ. ქუჩიშვილი, პლ. ლეჟავა, ილია ჭყონია (თ. მაგმაძე) და ი. გრიშაშვილი.

ქართულ ესტრადას აქვს ტრადიცია ლექსების კარგი კითხვისა... ძველად სცენიდან ორიგინალურად კითხულობდა ლექსებს ორი პოეტი: მამია გურიელი და გრიგოლ აბაშიძე. ლექსებით გამოდიოდნენ აგრეთვე შემდეგი პოეტები: იოსებ ბაქრაძე, ი. დავითაშვილი, ი. ევდოშვილი. ხოლო მეოცე საუკუნის პირველ ათ-თხუთმეტ წლებში საუცხოო დეკლამატორები იყვნენ მსახიობნი: ალ. იმედაშვილი, ნიკო ერისთავი, ი. ივანიძე, ა. აღამიძე, ისაკო ალიხანაშვილი და სხვა.

ერთ დროს, ამ ოცდათხუთმეტი წლის წინათ, ქართული ლიტერატურული საღამოები განაახლეს დრამატული საზოგადოების წევრებმა: ნიკო ქართველიშვილმა, ნიკო ლორთქიფანიძემ, ჯაბადარმა, შიხინოვმა და ტარსაიძემ. ერთ ასეთ საღამოზე დადგეს ილია ზურაბაშვი-

ლის ერთმოქმედებიანი პამფლეტი — „ცოცხალი გაზეთი“. სცენა წარ-
მოადგენდა ქართული გაზეთის რედაქციას თავისი ატრიბუტებით.
სცენა, რასაკვირველია, ღარიბულად იყო მოწყობილი: მაგიდა, მა-
გიდასთან რედაქტორი, მის პირდაპირ დეპეშების მთარგმნელი. კუ-
თხეში, სამფეხა სკამზე, ხრონიკიორი და სხვა. შემოდიოდნენ მწერ-
ლები, კორესპონდენტები, პოეტები და მთელი გაზეთის მასალა სცენი-
დან ჩამაღლა იკითხებოდა. პიესა „ცოცხალი გაზეთი“ აღსაყვამ იყო
სერიოზული ამბებით და იუმორისტული ლექსებით. მავალითად, სე-
რიოზულ ამბებად წარმოდგენილი იყო: ნ. ლორთქიფანიძის „იციდება
საქართველო“ და ჩუსტების მკერავ-პოეტის ლექსი „მე ვარ ხარაზი,
კობტა და ნაზი, მომე აბაზი, წაგისვა მაზი“ და სხვ. კარგი იქნება, ჩვე-
ნმა ფილარმონიამ ესტრადის ეს ძველი ენარი გააცოცხლოს ჩვენს სცე-
ნაზე.

ცალკე უნდა აღინიშნოს მიხეილ ჭიაურელი, რომელიც თავისი ნი-
ჭის წყალობით აერთებს ესტრადის ყველა თვისებას — დეკლამაცია,
ცეკვა, სიმღერა და მომხიბლავი თავისდაჭერა სცენაზე. მ. ჭიაურელი,
როგორც ძველად, ისე ეხლაც საყვარელი და პოპულარული მსახი-
ობია. ქართულ სცენას ახსოვს აღმოსავლური დასტის საუკეთესო ოს-
ტატები: სათარა, ჯაფარა, ევანგულა, კუბრია, ჰაზირა, უდროოდ დაღუ-
პული უნიჭიერესი მეჭიანურე ალექსანდრე ოჰანეზაშვილი და იოსებ
სალირაშვილი (თარზე დამკვრელი).

რაც შეეხება უხუცეს პოეტებს, უნდა ითქვას, რომ ჩვენი კლასი-
კოსები საესტრადო სცენაზედაც ისევე კარგად გამოდიოდნენ, რო-
გორც ვიწრო წრეში. ეს ტრადიცია ძველი დროიდან მომდინარეობს.
ოთხმოციან წლებში თბილისში ძალიან საინტერესო სალიტერატურო
სადამოეები იმართებოდა. არ გამართულა ისეთი საღამო, სადაც ჩვენი
კორიფეები, ეს მხატვრული სიტყვის ოსტატები — ილია ჭავჭავაძე,
აკაკი წერეთელი, დიმ. ყიფიანი, რაფ. ერისთავი, დავით ერისთავი და
აღ. ყაზბეგი არ გამოსულიყვნენ და ხალხი არ დაეტკბოთ თავიანთი
წარმტაცი ნაწერებით. ხალხი ყოველთვის აღტაცებული ხვდებოდა ამ
პოეტების გამოსვლებს, ესენი ცოცხალი სიტყვით ნერგავდნენ ხალხ-
ში სამშობლოს სიყვარულს, დასცინოდნენ მუქთახორებს, მღვდლებს,
თავადებს, მეფის ბოზოლა მოხელეებს (გაიხსენეთ აკაკის ლექსი —
„ამოუსვი, რა უშავს“, თბილისის გუბერნატორ ფონ-რაუშტრახტენ-
ბერგზე), დასცინოდნენ ქართველ წვრილ ჩინოვნიკებს, ქალაქის დუმის
„ღლაოსნებს“, პრისტავეებს, გოროდოვებს, მამასახლისებს, ვაჭრებს,
პრანჭია ქალებს და სხვ. ჩვენი ძველი მოღვაწენი, ქარაგმით თუ უქა-

რამოდ, ქადაგებდნენ კაცთმოყვარეობას, შრომის უფლებას; ჰყენ-
ლავდნენ უქნარებს, უნამუსოებს, გადაგვარებულებს და საზოგადოე-
ბის ნაძირალებს. ქარაგმიანი ლექსების მამამთავარი აკაკი წერეთელი
იყო და უხლებოდა კიდევ სცენაზე გამოსვლა! ისე როგორც ვ. აბაში-
ძეს ჰქონდა შედგენილი და დაბეჭდილი საესტრადო კრებული „ჩანგი“,
აკაკისაც ჰქონდა საკუთარი იუმორისტული ჟურნალი, სახელად „მას-
ხარა“, რომელიც ცარიზმის აგენტებმა აკრძალეს და მხცოვანი პოეტი-
რედაქტორი აკაკი წერეთელი მეტეხისაკენ გაასიერნეს... გუბერნატო-
რმა მხოლოდ მაშინ ინება პოეტის ციხიდან განთავისუფლება, როცა
ხალხი მიადგა ციხეს და ყიყინით და ხმამაღალი ძახილით პოეტის გან-
თავისუფლებას მოითხოვდა.

ძველად პოეტების სცენაზე გამოსვლა უფასო იყო, თეატრის შე-
მოსავალი საჭველმოქმედო მიზნებს ხმარდებოდა ან პატიმარი რევო-
ლუციონერის, ან ღარიბი სტუდენტის სასარგებლოდ... აკაკი წერეთე-
ლი ხშირად გაჭირვებას განიცდიდა, მაგრამ არასოდეს ლიტერატურუ-
ლი საღამოებიდან ჰონორარი არ აუღია. მან ერთხელ სცენიდან ასეთი
ექსპრომტიცა თქვა:

თქვენ აქ მეძახით სცენაზე,
და ამბობთ—ვაშა, ვაშაო,
მაგრამ ცოლმა კი დღეს სახლში,
ლობიოც ვერ მოხარშაო.

ვასო აბაშიძის კუპლეტები კი მოუპირდებელი იყო. ვასო ყველას
უყვარდა და ყველაფერი ეპატიებოდა. ვასო იყო სცენის განებივრე-
ბული ბავშვი. ერთხელ, როცა ვასო აბაშიძემ კუპლეტები დაათავა,
პარტერში პრისტავეი შენიშნა, ხალხი კი კვლავ მოითხოვდა კუპლეტე-
ბის განმეორებას. ვასომ ხალხს ასეთი ექსპრომტით მიმართა:

კიდევ ბევრ ამბავს გეტყოდით.
ხეაშიადსა და ფარულსა,
ამბავს ჩვენის დევებისას,
გმირულს და ფალაგანურსა.
მაგრამ ვხედავ ბატონ პრისტავეს,
რისზეთ მიქნევს თავის ხმლის თავს.
მაშ ნურას უკაცრავად.
თუ დაგიხვდით დღეს ავად,
კვლავ მოდით სანახავად.

თუ არ ვცდებით, 1908 წელს დიდი სენსაცია გამოიწვია ავი სენის
საწინააღმდეგოდ „ერლიხ 606“-ის გამოგონებამ. ამ ამბავს თბილისის
თეატრებიც გამოეხმაურნენ. ეს გამომხმაურება კომიკური კუპლეტების

თქმაში განხორციელდა. ამავე წელს მესტამბე მ. გაჩეჩილაძის გამოცემლობით და ჩემი რედაქტორობით გამოვიდა საოხუნჯო, აღმანახის სახელწოდებით „606“. სულ ორი ნომერი გამოვიდა. მესამე ნომრისთვის აწყობილი მასალა ცენზურამ წაიღო. იქ დაიბეჭდა კულეტები, რომლებიც ვასო აბაშიძემ იმღერა ერთ-ერთ კონცერტზე. რეფრენი ასეთი იყო: ყველაფერს გამოასწორებს 606-ის შემხაპუნებამ. მახსოვს, მფრინავ ქებურიანზე ასე იყო თქმული:

მე ცაში ვეძებდი
ქებურავს ქებულსა,
არ მეგონა, ვნახავდი
მიწაზე გდებულსა.

ხშირად ყოფილა შემთხვევა, რომ მეფის მოხელეები შესულან სცენაზე და საღამოს მონაწილენი (თვით გრიმგაკეთებული არტისტებიც) წაუსხამთ პოლიციაში.

ასეთი იყო ის დრო.

1948 წ.

სანდრო ინაუზვილი

ჩემი კაბუკობის დროს—1910 წლიდან მოყოლებული, ყოველწლიურად ვმართავდი ჩემს „ლიტერატურულ საღამოებს“.

ამ საღამოებმა ერთგვარი პოპულარობა მოიპოვეს. ყველას ეხალისებოდა ჩემს საღამოში მონაწილეობის მიღება. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ „საღამო“ მუდამ სხვადასხვანაირი იყო: ერთი მონაწილე მეორე წელს აღარ გამომყავდა, მაგრამ ვანო სარაჯიშვილი, სანდრო ინაუზვილი და თავუნა მუდმივი დამამშვენებელი იყვნენ ჩემს მიერ გამართული საღამოებისა... ამ სამეულიდან ორმა „მიღალატა“: ვანო სარაჯიშვილმა და თავუნამ. ისინი ვერ დაესწრნენ ჩემს საიუბილეო საღამოს (1944 წ. 30 ოქტომბერი) და ამით გული დამიკოდეს, თვალებიდან ცრემლი გამომწურეს იმ ბედნიერ წუთებში.

კიდევ ერთი რამ მინდა გავიხსენო (ვინ იცის, იქნება სხვა დროს არ მომიხდეს ჩემს საღამოებზე ლაპარაკი). ამ საღამოების კეთილმოწყობისათვის დიდხანს ვემზადებოდი, თითქმის სამ თვეს. ეს იყო ჩემი წიგნიცა და პოემაც. განსვენებული კომპოზიტორი ვიქტორ დოლიძე ერთ დროს სიმფონიის დაწერასაც კი აპირებდა ამ სათაურით: „გრი-

შაშვილის საღამოები“... მაგრამ ეს სხვათა შორის, ჰოდა, თუ რომელიმე ახალ მსახიობს ვნახავდი სცენაზე, ან პროგრამის შესაღვენად კარგი რამ გამახსენდებოდა, მაშინვე იონა მეუნარგისათვის უბის წიგნაკში ჩავინიშნავდი ხოლმე, რომ შემდეგში ჩემი საღამო დამემშვენებინა და ამით მაყურებელში შემექმნა მოულოდნელობისა და განცვიფრების განწყობილება, რაც ასე ძალიან მიყვარდა და ახლაც მიყვარს, როგორც პოეტს.

სანდროს გაცნობა ასე მოხდა: მე იგი ვნახე რომელიღაც კონცერტზე მუშათა უბანში. ძლიერ მომეწონა ლამაზი, ახალგაზრდა, ზრდილობიანი და თავდაპირველი. მას ჰქონდა ბგერათა გადმოცემის შნო და ლაზათი. ვნახე და... „ნახვა მომინდა უცხოთა სანახავისა“ — მყისვე მისი სახე და სახელი უბის წიგნაკში მოვათავსე.

პირველად დიდ საღამოში სანდრო ინაშვილი მე გამოვიყვანე. ეს იყო 1915 წელს. იმედი გაშიმართლდა. სანდროს გამოსვლა მართლაც „მოულოდნელი“ და „განსაცვიფრებელი“ იყო. ჩემი საღამოს დამსწრენი მეორე დღეს მადლობას მეუბნებოდნენ — ახალი მომღერლის „აღმოჩენისათვის“... თუ მოგონებათა ფარდას კიდევ გადავწევთ. ვიტყვი, რომ „სანდრო“ პირველად მე დავარქვე, მანამდე მას „შურას“ უწოდებდნენ, ჩემს პროგრამაშიაც ასეა დაბეჭდილი (სანდრო ინაშვილი). მაშასადამე, დღეს ჩვენი სანდრო ჩემი სანდროცაა, იმედია, ჩემი ძვირფასი ამხანაგი ჩემს „ხათლიობას“ არ იუკადრისებს.

სიამაყით უნდა აღვნიშნო, რომ სანდრო ინაშვილს არც ერთი ჩემი საღამო არ გამოუტოვებია. გაიგებდა თუ არა, მავან და მავან ალაგას „გრიშაშვილის საღამოთა“, აფიშებშიაც რომ არ ყოფილიყო გამოცხადებული, მეწვეოდა და თავისი ცვრიანი ბარიტონით აორკეცებდა „საღამოს“ სიხარულს.

და როგორ გამეხარდა, როცა ამას წინათ სანდრომ — თავის წერილში ზაქარია ფალიაშვილის შესახებ — მოიგონა ერთი ჩემი საღამო, სადაც, ჩემივე ინიციატივით, ვანომ და სანდრომ პირველად იმღერეს დუეტი „აბესალომ და ეთერიდან“, რაც მანამდე საკონცერტო სახით არ სრულდებოდა სცენაზე.

ვანო და სანდრო — განუყრელი სახელებია ქართული ოპერის ისტორიისათვის. ვანო და სანდრო ერთ ტოტზე მობმული ორი ვარდია, ორი თვალის ერთი სინათლეა.

დღევანდელ ახალგაზრდობას ვანო და სანდრო ერთად არ უნახავს, მაგრამ მაინც ლეგენდად გადაჰქცევიან ამ ორი შესანიშნავი მომღერლის ეშხი და ჯავარი:

მესმის ყველგან,
ქუჩებსა თუ ბინაში—
ვით მღერიან:
ვანოსა და ინაშვილს.

მე კი, პირადად, დიდი მადლობელი ვარ ჩემი სცენის მეგობრის სანდროსი, რომელიც ჩემს საღამოებში არასოდეს არ იშურებდა თავის ზავერდოვან სიმთა აუღერებას... უსასყიდლოდ, უანგაროდ და ამით ხელს უწყობდა ქართული საღამოების ბრწყინვალედ ჩატარებას.

ჩემო კარგო და დაუფიქსარო სანდრო! დღეს, როდესაც შენი არტისტული მოღვაწეობის ორმოცი წლისთავია, მეც განვიცდი ამ საზეიმო თარიღს ალალი გულის ძგერით და სიამოვნებით ვთავაზობ ჩვენი მუსიკის მემკვიდრეს — პოეტ შალვა კაშიაძეს ამ მოვონების ერთ პატარა ფოთოლს შენს დიდ თაიგულში ჩასაწნავად.

1948 წ.

ნიწო ნაკაშიძე

ძველად ქართველი ქალის საზოგადოებრივ სარბიელზე გამოსვლას, თეატრი იქნებოდა ეს თუ მწერლობა, აუარებელი დაბრკოლებანი ელობებოდა წინ. მაგრამ მაინც გვყავდა ქართველ ქალთა მთელი გაღერება, რომლებმაც არ მიხედეს მამა-პაპათა დანერგილ ტრადიციებს და თავიანთი წვლილი შეიტანეს ჩვენი სამშობლო სცენის და მწერლობის საგანძურში. ასეთ მერცხლებად უნდა დავსახელოთ ქართული სცენის პირველი მოამაგენი: მარიამ საფაროვა-აბაშიძისა, მაღალნიჭიერი ნატო ვაბუნია და ტრაგიკული როლების შემსრულებელი ბაბო ავალიშვილი-ხერხეულიძისა. ხოლო მეცხრამეტე საუკუნის 80-იანი წლებისა და ჩვენი საუკუნის დამდეგ მწერალ ქალთა შორის, რომელთაც დაუვიწყარი კვალი დააჩნიეს ქართულ მწერლობას — მოსაგონარია: ბარბარე ჯორჯაძისა (პოეტ. რაფ. ერისთავის და), ნინო ორბელიანი (აბაშიძის ასული), ეკატერინე გაბაშვილი (თარხნიშვილის ასული), ანასტასია ერისთავ-ხოშტარიასი, ტასო თუმანიშვილი-წერეთლისა („ჯეჯილის“ რედაქტორი), მარიამ დემურია („ნაკადულის“ პირველი რედაქტორი), შემდგომში ჩვენი დღევანდელი ღვაწლმოსილი იუბილარი ნინო ნაკაშიძე და ქუთაისში მოღვაწე მთარგმნელ ქალთა ჯგუფი.

ნინო ნაკაშიძემ მოღვაწეობა მაშინ დაიწყო, როცა ჩვენი ცხოვრების გარიერაზე ახალი, რევოლუციური სხივი ათინათინდა. ამიტომ არის, რომ მის მოთხრობებში — „საახალწლო სურათი“, „გურჯინის სოფელში“, „მოვალეობა“ და სხვ. გამოკრთის დაბეჩავებული გლახის უმწეო მდგომარეობა და რეაქციის ბასრი ქანგები... 1905 წელს ნინო ნაკაშიძე, თავის ქმართან — ილია ნაკაშიძესთან ერთად, გაზეთ „ცნობის ფურცლის“ რედაქციისაგან მივლინებულ იქნა გურიაში სპეციალურ კორესპონდენტად. მან თავისი თვლით იხილა გენერალ ალიხანოვის ბარბაროსობა და მწერლის ბუნებით ნაზ და მგრძნობიერ არსებაში სამუდამოდ ჩაისახა სიძულვილი ცარიზმის რეჟიმისადმი.

ნინო იყო აგრეთვე ერთი ორგანიზატორთაგანი დაზარალებულ გურულთა სასარგებლოდ ფულის შოვნისა — შემოწირულების შეგროვებისა და მე მაგონდება სპექტაკლი ოპერის თეატრში, სადაც ასეთი რამ მოხდა:

როცა შავი ზღვის ფლოტი აჯანყდა და გემ „ოჩაკოვის“ კაპიტანი შმიტი დააპატიმრეს, აწამეს და სიკვდილით დასჯით ემუქრებოდნენ, ამ დროს, ეს იყო 1905 წელს — ოპერის თეატრში დაზარალებულ გურულთა სასარგებლოდ „სევილიელი დალაქი“ მიდიოდა ქართულ ენაზე, ქართველი მომღერლების: რჩეულიშვილის, კარგარეთელის, ცხომელიძის, მეიფარიანის, ჯაფარიძის და დირიჟორ ნიკო ქართველიშვილის მონაწილეობით. ის-ის იყო, მეორე მოქმედება უნდა დაეწყოთ, რომ ქანდარიდან გაისმა ომახიანი ხმა: „ძმებო და ამხანაგებო!“ — ხალხი გაოგნებული უსმენდა ორატორს, — „შმიტი დააპატიმრეს, რომელმაც აჯანყების დროსა ააფრიალა გემზე — და სიკვდილით ემუქრებიან“... კაცი ქანდარიდან მოითხოვდა, პროტესტის ნიშნად, წარმოდგენის შეწყვეტას, ამასთანავე ხალხს ამშვიდებდა, რომ მათ არავითარი საფრთხე არ მოელოთ, ნუ აღელდებიან და მშვიდად დაიშალონ... მართლაც, ხალხი მშვიდად დაიშალა, წარმოდგენა აღარ განმეორებულა და — არც ბილეთის ფული მოუთხოვიათ უკან.

ამ ინციდენტის შემდეგ მთავრობამ ძებნა დაუწყო დაზარალებულ გურულთა კომიტეტში შემავალ პირებს. რიგი სად გაგზავნეს და რიგი სად. მათ შორის ჩვენი ნინო ნაკაშიძეც დაისაჯა, ვიატკის ვუბერნიაში გადასახლებით, 5 წლის ვადით.

და აი, დადგა სანეტარო დრო, — მოხდა რევოლუცია და ასი წლის ნანატრი სულ ერთ წამში დაგვირგვინდა... ნინო თავისუფლად ჩაება საზოგადო მოღვაწის უღელში და „ნაკადულის“ პირველი რედაქტორის, მარიამ დემურიას გარდაცვალების შემდეგ, ეს იყო 1910 წელს,

მისი საქმის გამგრძელებლად და „ნაკადულის“ რედაქტორად დაინშნა. პირველად აკაკი მიესალმა ამ დანიშვნას. ნინო ნაკაშიძე, რომელმაც ახალ ნიადავზე გადაავლო „ნაკადულის“ ტოტი და შემოიკრიბა თავის გარშემო საუკეთესო ძალები (აკაკი, გოგებაშვილი, ვაჟა, იროდიონი, სოფრომი), შეუდგა მძიმე, მაგრამ საპატიო მოვალეობის აღსრულებას.

უნდა გარკვევით ითქვას, რომ ნინო ნაკაშიძის რედაქტორობის დროს ბევრი ახალგაზრდა მწერალი გამოიზარდა, არამცთუ ახალგაზრდა მწერალი, ჩვენი პროზის ისეთი ბრწყინვალე ოსტატები, როგორებიც იყვნენ ვაჟა-ფშაველა და იროდიონ ევლოშვილი, მხოლოდ „ნაკადულში“ დანაყოფიერდნენ ბავშვთა გასახარად. ვაჟა-ფშაველას საუკეთესო საბავშვო მოთხრობები სისტემატურად იბეჭდებოდა ნაკაშიძის „ნაკადულში“ და იბეჭდებოდა მწერლის მიმართ რედაქტორის დაყინებითი მოთხოვნის შედეგად. დღეს იროდიონ ევლოშვილი თუ საბავშვო მწერლის სახელსაც ატარებს, ეს მხოლოდ ნინო ნაკაშიძის წყალობით. განა ყველა რედაქტორს შეუძლია თანამშრომლებთან საუბარი და მწერლისადმი სათუთად მიდგომა? ნინო ნაკაშიძემ იცოდა ეს საიდუმლოება და დღეს, როცა „ნაკადულის“ კომპლექტებს ათვლიერებს მკვლევარი, განცვიფრებაში მოდის იმ დაუშრეტელ მასალათა განლაგებით და სხვადასხვაობით, რომელიც ნინო ნაკაშიძის დროინდელ „ნაკადულებს“ ახასიათებს. ენა და შინაარსი ერთიმეორეს თავაზით უთმობს ადგილს. ახლა მხატვრები? ახლა კლიშეების დამზადება? ფერადების შერჩევა? „ნაკადულის“ მუდმივი მხატვრები იყვნენ: მოსე თოიძე, ალექსანდრე მრეველიშვილი, მიხეილ ჭიაურელი და იაკობ ნიკოლაძე. ყველა ესენი ნაკადულის უფასო თანამშრომლებად ითვლებოდნენ და, როგორც საზოგადო მოღვაწენი, დიდის მონდომებით მუშაობდნენ მოზარდი თაობის სიყვარულისათვის.

ეურნალი „ნაკადული“ იქცა ქართული ოჯახის სამაგიდო წიგნად. ნაკადულს თვით ისეთებიც იწერდნენ, რომელთა ოჯახებშიაც წინათ ქართულად არ ლაპარაკობდნენ. მაგონდება პოლემიკა: ეკატერინე გაბაშვილმა მიმართა ქართულ ოჯახებს, რომ სამშობლო ენა არ უნდა დაივიწყოთ და თქვენს შვილებს ქართულად უნდა ელაპარაკოთო. ზოგმა თავი იმართლა „არ მეხერხება ქართული, ჩვენი უკულმართი აღზრდის ბრალიაო“, ახლა მესამე მოპაექრე ქალი ჩაება და უმტკიცებდა ცრუდიასახლისებს, რომ საქმე სიყვარულია და თქვენ კი ეს სამშობლოსადმი სიყვარული არა გაქვთო. თუ მარჯორი უორდროპმა, ტომით ინგლისელმა, ქართულის უცოდინარმა, ორ თვეში შეისწავლა ქართუ-

ლი წერა-კითხვა, თქვენ, შთამომავლობით ქართველებს, რატომ უნდა გაგიჭირდეთ მშობლიურ ენაზე ლაპარაკიო და სხვ. ასე და ამრიგად, ჩვენი საბავშვო ჟურნალები — „ჭეჭილი“ და „ნაკადული“ იქცნენ გააღვიძრებელი ოჯახების პირველ მეგზურებად...

ნინო ნაკაშიძე, როგორც ყველა საზოგადო მოღვაწე, პირველად ლექსით გამოვიდა სამწერლო ასპარეზზე. მის ლექსებს ერქვა „იმედი“. ნინო ნაკაშიძემ „იმედი“ გაამართლა. ამ პაწია ლექსს მოჰყვა მთელი რიგი მოთხრობების სერია გლეხების ცხოვრებიდან, მაგრამ ლექსი მაინც გადავიდა ხალხში ჩონგურზე დასამღერად. აი, ეს ლექსიც, რომელსაც ერთ დროს ნატო გაბუნიაც მღეროდა სცენიდან:

სიყვარულმა ფრთა გაშალა,
ტურფავ, შენკენ გამოფრინდა,
ჩემი გული მოგიტანა,
გქონდეს, გქონდეს, თუ კი გინდა!

გონება და ჩემი გული
გემონება, გენაცვლება,
ერთ პეპელა მინდვრის ყვავილს,
დაგხარის და თავს გველება.

და არ მინდა მე აშქვეყნად
არც სიმდიდრე, არც დიდება,
მინდა მხოლოდ განუწყვეტლივ
შენთან ყოფნა, შენთან ხლება.

სიყვარულმა ფრთა გაშალა,
ტურფავ, შენკენ გამოფრინდა,
ჩემი გული მოგიტანა,
გქონდეს, გქონდეს, თუ კი გინდა!

ეს ლექსი დაიბეჭდა „კვალში“, 1902 წელს. იგი სატრფიალო ციკლიდან არის ამოღებული. დღეს ჩვენს იუბილარს არ უნდა გაეცინოს ამ ლექსზე, რადგან შოთას სიტყვით რომ ვილაპარაკოთ „ვინ არ ყოფილა მიჯნური, სახმილი ვის არ სდებიან“.

სწორედ ამ მიჯნურობით აიხსნება ნინო ნაკაშიძის და ილია ნაკაშიძის გასვლა ხალხში, მუშებთან, დიახ, რკინიგზის ქარიშხლიან მუშებთან.

გასული საუკუნის მიწურულს და ჩვენი საუკუნის პირველ წლებში საქართველოში ქალთა ერთმა ჯგუფმა ითავა მუშების გათვითცნობიერება, მათი კულტურული დონის ამაღლება. ამ ჯგუფში ნინო ნაკაშიძე

კაშიძეც იყო. ეს ქალები აწყობდნენ ეგრეთ წოდებულ „სახალხო კითხვებს“ და მართავდნენ ორშაურიან წარმოდგენებს, რეპეტიციები ნინო ნაკაშიძის ბინაზე იმართებოდა და არტისტი ქალების „სახლებში“ ნინო სცენაზეც გამოდიოდა სხვა მუშებთან ერთად. მსახიობ ჯაბურის ცნობით, ნინოს უთამაშნია სუნდუქიანცის პიესა — „პეპოში“ ეფემიას როლი, ხოლო იმერელი ბიჭის სამსონას როლი — ნინოს ქმარს, ილია ნაკაშიძეს.

ილია ნაკაშიძე მოსამსახურე სამსონას როლს, ასე თუ ისე, ალბათ წარმატებით შეასრულებდა, რადგან სამსონა ბიჭიც და ილია ნაკაშიძეც, ორივენი დასავლეთ საქართველოს კუთხის მცხოვრებნი იყვნენ, ხოლო როგორი იქნებოდა სომხის ვაჟარ ზიმზიმოვის ფაშფაშა ცოლი — ეფემიას როლში გურული ნაკაშიძის ქალი, ვერ წარმომიდგენია; უფრო წარმტაცი ყოფილა ნინო ნაკაშიძე მაშიკოს როლში, ა. ცაგარლის „ციმბირელში“.

მაგრამ საქმის სიყვარული ვისაც აქვს, მას არაფერი არ ეთაკილება. ნინო ნაკაშიძე გრძნობდა, რომ ის ამით სხვა ქალებს აქეზებდა საზოგადო ასპარეზზე სამუშაოდ და მართლაც, გაჩნდნენ მთელი რიგი ინტელიგენტი ქალები — ეკ. წულუკიძე, ა. ჩაჩიბაია, სოფიო ციციშვილი, ნინო ლომოური, ნინო ყიფიანი, ოლღა აგლაძე და სხვ., რომლებმაც მუშებს შორის დიდი აღმზრდელობითი მუშაობა ჩაატარეს იმ შევბენელ, დუხჭირ დროში...

ნინო ნაკაშიძე, როგორც ბელეტრისტი, ქართველ სამოციანელთა შემოქმედების დიდ გავლენას განიცდიდა. იგი სამწერლო ასპარეზზე გამოვიდა, როგორც ჰუმანისტი, ადამიანის მოსიყვარულე, სოციალური ჩაგვრის მოძულე. მსგავსად ეგნატე ნინოშვილისა, მან თავის მოთხრობებში სცადა აესახა საქართველოს ერთი კუთხის ყოფა და მშრომელ გლეხთა აუტანელი ცხოვრება. მის ნაშრომებში ვხვდებით იმდროინდელი საზოგადოებრივი დამახასიათებელი მოვლენების სურათებს. ხასიათები და მოვლენები მწერალს უდაოდ რეალისტურად აქვს აღქმული და გადმოცემული. მაგრამ მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენი მწერალი ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა კლასობრივი ბრძოლის გამწვავებისა და რევოლუციური მოძრაობის აღმავლობის ეპოქაში, როგორც ძველი ლიტერატურული სკოლის მიმდევარმა, ვერ გადმოგვცა ღრმა და ტიპიური სურათები იმ შინაგანი სულიერი წინააღმდეგობებისა, რომელიც დამახასიათებელი იყო მაშინდელი საზოგადოებრივი ცხოვრებისათვის. ამიტომ, ნინო ნაკაშიძის გმირები ეწინააღმდეგებიან ბოროტებას, ისინი ჰკმობენ ადამიანის ჩაგვრასა და აუგად მოქცევას,

მაგრამ აქტიურად არ იბრძვიან, მისი მოთხრობის გმირები ვერ მალდებიან იმ ეპოქის მოწინავე რევოლუციური შეხედულებების დონეზე, რომელშიაც ცხოვრობენ; ასევე შეიძლება ითქვას სხვა გურულ ბელეტრისტთა შესახებაც, ლალიონზე, იასონ ნიკოლაიშვილზე, დიმიტრი ერისთავზე, პოლიო ირეთელზე, ტრიფონ რამიშვილზე და სხვ. ბუნებრივია, მკვირცხლი და ბუნტარი გურული ამათი ნაწერების მიხედვით, მოთხრობათა ფინალში უმოკმედო და ხელჩაქნეული მოსჩანს.

მიუხედავად ამისა, ნინო ნაკაშიძის მთელი რიგი მოთხრობები („ძიძა“, „საღდათი“ „ყაჭობა“ და სხვ) მაინც ხელს უწყობდნენ ადამიანთა გამოღვიძებას და თავიანთ ბედზე დაფიქრებას. მე აქ მხედველობაში მაქვს ნინო ნაკაშიძის პირველი პერიოდის მოთხრობები, 1903 წელს გამოქვეყნებული.

მე მინდა განსაკუთრებით ვილაპარაკო ნინო ნაკაშიძის საბავშვო მოთხრობებზე. ამ ნაწერებით, — თანამედროვე თემას ეხებიან ისინი თუ ისტორიულს, — მწერალი ქალი თავის ნორჩ მკითხველებს უნერგავს სიყვარულს სამშობლოსადმი, თავისი ხალხის საუკეთესო წარსულისა და ბედნიერი აწმყოსადმი! მწერალი ნინო ნაკაშიძე ქადაგებს აღზრდის მაღალ ზნეობას, ადამიანისადმი პატივისცემას, საზოგადოებრივად სასარგებლო შრომის სიყვარულს.

ნინო ნაკაშიძე საბჭოთა ქვეყნის უერთგულესი მოქალაქეა. იგი საბჭოთა ბავშვების გულთბილი აღმზრდელი და სადა ენით მოსაუბრე მწერალია. აი როგორ ახასიათებს ჩვენს ეპოქას ნინო ნაკაშიძე თავის ერთ-ერთ წერილში: „არც ერთი ქვეყნის, არც ერთი ეპოქის მწერალს არა ჰქონია ისეთი მდიდარი, ისეთი ამალეღვებელი და დაუშრეტელი მასალა ბავშვის ინტერესების დასაკმაყოფილებლად, როგორც აქვს საბჭოთა მწერალს. უნდა აისახოს ეს დიდებული, წარმატცი სინამდვილე, აისახოს ძლიერი, დამაინტერესებელი მხატვრული ფერადებით. აი, ეს არის ჭეშმარიტი გზა ჩვენი საბავშვო ლიტერატურისა“.

ცალკე უნდა გამოვეყოთ ნინო ნაკაშიძის დრამატურგიული შემოქმედება: „ვინ არის დამნაშავე“, „კაცი — სამართალი“, „კოტეს დანაშაული“ და სხვ. ნინო ნაკაშიძე იმ დრამატურგთა თაობას ეკუთვნის, რომლებმაც შექმნეს რეალისტური და ესთეტიური ღირსების შემცველი პიესები. ასეთები იყვნენ: დ. კლდიაშვილი, შიუკაშვილი, გედევანიშვილი, პ. ირეთელი, ტ. რამიშვილი და შალიკაშვილი, ესენი ერთი თაობის დრამატურგები არიან, რომლებიც ჩვენმა მატრიანემ არ უნდა გაათავთავოს.

ნინო ნაკაშიძის პიესებში გლეხის მიძიმე მდგომარეობაა ასახული, მისი პერსონაჟები ჩვენი სოფლის ღარიბი მოსახლეობაა, რომელნიც ყველგან გვინახავს, ქუჩაში, ოჯახში, ყანაში. ისინი ჩვენი ნაცნობები არიან.

პიესა „ვინ არის დამნაშავე“ მაღალნიჭიერი ტემპერამენტით არის შესრულებული, რეალურია და მარტივი: მისი დევიზი მოკლეა: ოჯახის პატრონი რომ შორდება ოჯახს — ოჯახი იღუპება. ერთ დროს დადიოდნენ საეჭვო აგენტები გურია-სამეგრელოში და იქაური ხელმოკლე ახალგაზრდობა მიჰყავდათ ამერიკაში შავ სამუშაოზე, იქიდან დაბრუნებულნი აღარ ვარგოდნენ ოჯახისათვის. ოჯახი გაპარტახებული ხედებოდათ და მათი არსებობა ცოლ-შვილის დაღუპვით და სახლ-კარის გადაწვით თავდებოდა.

„ვინ არის დამნაშავე“ დიდის წარმატებით იდგმებოდა რევოლუციამდელ თეატრებში და იგი ჩვენს ეკრანზედაც იქნა ნაჩვენები ნიჟიერ რეჟისორ ალექსანდრე წუწუნავას დადგმით. „ვინ არის დამნაშავე“ ათეული წლების განმავლობაში არ მოშორებია ჩვენს საბჭოთა სცენასაც. ვისაც ერთხელ მინც უნახავს ფატის ტრაგედია ვერიკო ანჯაფარიძის შესრულებით, ის ვერასდროს ვერ დაივიწყებს ამ გლეხი გოგონას ტანჯულ თვალებს.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველი წლიდანვე ნინო ნაკაშიძეს ვხედავთ საბავშვო ჟურნალების რედაქტორის პოსტზე. იგი ჩვეული ენერგიითა და საქმისადმი წრფელი სიყვარულით აღჭურვილი განაგრძობს ბავშვების აღზრდის საქმეს და აქვეყნებს წიგნებს, ბროშურებს, პლაკატებს, რედაქტორობს ქართველი მწერლების წიგნებს, თემებს ურიგებს ახალ მწერლებს. თარგმნის ბავშვის სულიერი მოთხოვნის შესაფერ კლასიკოსების ნაწარმოებებს და მთელი წლების მანძილზე აქტიურად, სულით და გულით ებმება საზოგადოებრივ საქმიანობაში.

საბჭოთა მთავრობამ მაღალი შეფასება მისცა მის ნაყოფიერ მოღვაწეობას და დიდი იუბილე მოუწყო რუსთაველის სახელობის თეატრში ამ ხუთი წლის წინათ, 1948 წელს.

ნინო ნაკაშიძე, რომელმაც ადრევე დაისახა მიზნად სამშობლოს სიყვარული და ახალი თაობის აღზრდა, დღეს იმკის თავის გადასროლილი თესლის ნაყოფიერებას. ნეტარება მას!

ვუსურვოთ ჩვენს ძვირფას იუბილარს, მუდამ მიშვიდველს, ხალისიანს და ნორჩი თაობის საყვარელ მწერალს — დიდება ნინოს ხანგრძლივი და ბედნიერი სიცოცხლე, რათა თავისი გასაოცარი შე-

მოქმედებითი ენერგიით და ბრწყინვალე ნიჭით, მიუხედავად ხანდაზმულობისა, კვლავ ასე თავდადებით ემსახუროს ჩვენს ძვირფას სამშობლოს, ჩვენს ხალხს და საბჭოთა ახალგაზრდობის აღზრდის სამსახურში ეს თეთრი თმები ხელმეორედ გაუქაღარავედეს!

1948 წ.

მარო მდივანი

დღევანდელი მედლეობე მარო მდივანი გავიცანი 1908 წელს. ეს ის დრო იყო, როცა ქართული დრამატიული საზოგადოება დასის შეკრების საშუალების შეუღდა განახლებული თეატრის სეზონისათვის.

მე ვთქვი, განახლებული თეატრისათვის.

ღიახ! ქართულ თეატრს, ყოფილ არწრუნისეულ ქარვასლაში რომ სუფევდა, კედლები დაუსკდა, წარმოდგენების გამართვა აიკრძალა. თეატრის რემონტი ოთხ წელიწადს გაგრძელდა. ერთ იუმორისტულ ჟურნალ „ნიშადურში“ ასეთი კარიკატურაც იყო მოთავსებული: ავადმყოფი ვასო აბაშიძე დაჰყურებს ქართული თეატრის შენობას და ამბობს: „მე დამაბაჩინკეს, მაგრამ ქართული თეატრის დაბაჩინკებას არაფერი ეშველა!“... როგორც იყო ჩვენი მსახიობების წანწალს ბოლო მოეღო. 1908 წელს, სექტემბრისთვის შედგა დასი საუკეთესო ძალებისაგან, რეჟისორად მოიწვიეს განსვენებული ალექსანდრე ყანჩელი, თანაშემწეებად ვალერიან შალიკაშვილი და ვასო ურუშაძე, სუფლიორებად ბეგლარ ახოსპირელი და მე. დასის ხელმძღვანელი და ავანჩავეანი ისევ გუნია დარჩა. ამ წელს სუმბათაშვილის რეკომენდაციით თბილისში ჩამოვიდა მოსკოვის დრამატიულ სტუდიადამთავრებული ჩვენი თანამემამულე გიორგი იშხნელი. ამ წელსვე ჩაირიცხა წამყვანი როლების მსახიობად უკვე ცნობილი არტისტი ქალი — მარო მდივანი.

სეზონი გავხსენით „სამშობლოთი“. ქეთევანს თამაშობდა მარო მდივანი, ლევანს — იშხნელი... იშხნელმა იხამა და მაროს კარგი პარტნიორი ვერ გამოადგა, მაგრამ მაროს ეს როდი შეუშინებია იშხნელისათვის... ისე არაფერი მოქმედებს მსახიობზე, როგორც ის, თუ კალაპოტიდან ამოვარდება და მეგობრები გულგატეხილნი შესცქერიან... პირველი შთაბეჭდილება იშხნელისთვის არ იყო სახარბიელო, ქეთევანი — მარო მდივანი ისევე ალერსით ექცეოდა, როგორც ნამ-

დვილ ლევანს... მაროს პარტნიორობამ სანახევროდ იხსნა იშხნელი განადგურებისაგან. მერე, ხომ ვიცით, როგორი იშვიათი მსახიობი დადგა გიორგი იშხნელი. და ეს მოხდა სწორედ მეგობრების მსადაცქერით და ამის პირველი მერცხალი იყო ჩვენი იუბილარი მარო მდივანი.

ვის არ ახსოვს მისი დეზდემონა, რუქაია, ოფელია, ქრისტინე, ოლოლი, ლიგია, მერცია და სხვ.

მე მარო მდივანი ყველა ამ როლში მინახავს და ბედნიერი ვარ, რომ მოვესწარი მისი ნიჟის გაფურჩქვნის მწვერვალებს...

მე სხვანაირი სუფლიორი ვიყავი, აქტიორის ტანჯვას თუ სიხარულს მე თვით განვიცდიდი ჩემს პატარა ხულაში. რამდენი ცრემლი დამიდვრია მაროს მიერ მერციას, ლიგიას და ქრისტინეს როლის შესრულების დროს. როგორ მიყვარდა მარო მდივნის რუქაია: მერე რა ლამაზი იყო ჩვენი იუბილარი, დიდრონი, ეშხიანი, ციმციმა თვალები, ტუჩ-კბილი ჩამოსხმული, მინანქარი მარჯნებში ჩასმული, წარბები — მოქნეული მათრახები... არა! მარო მდივნის რუქაია შესანიშნავი იყო თავისი ხავერდოვანი ხმით და მტრედით ვნებააგზნებული. ეხლაც ამ ორმოცი წლის ამბავს ვიგონებ და ჩემი ბებერი ძვლები ნეტარებას განიცდის:

როდესაც გული, გული მტკივანი,
ჩამომეგტრევა ცრემლის მინებად,
მომავონდება მარო მდივანი
და ლუქსში სხივი ჩამეფინება.

ერთი დეტალი: მე, როგორც სუფლიორი, მოვითხოვედი მსახიობისაგან, რომ რემარკები უსათუოდ შეესრულებინა. სწორად მსახიობს სუფლიორის ჯიხურიდან ვემუსაიფებოდი: ადგი, გაიარე, დაგეჟი, გადი, აკოცე. ვინც როლი არ იცოდა, შეეუყვირებდი ხოლმე: „რა არის, ორი სიტყვა ვერ დაგიხსომებია!“, ვინც როლი იცოდა, ვეუბნებოდი: „აი, ყოჩაღ“. ყოველ შემთხვევაში, მსახიობს რეპეტიციაზე მაინც უნდა შეესრულებია რემარკები. და აი, მეც ვაცივდებოდი მსახიობს: „აკოცე! აკოცე!“, რადგან პიესის შინაარსის მიხედვით, ასე მეგონა, თუ არ აკოცებდა, პიესის მთლიანობა დაირღვეოდა. რუქაიაც, ერეკლეს იკოცნებოდა. მერედა, განა ამას ყველა ასრულებდა? თუ მსახიობი ხარ, უნდა რემარკებში მოქცეული მოქმედება შეასრულო. მახსოვს, ერთხელ, რუქაიას კარგარეთელის ქალი თამაშობდა, ხოლო ერეკლეს — შაქრო ბერიშვილი. რეპეტიციებზე არ იკოცნებოდნენ. ჩემს შეკითხვაზე მიპასუხებდნენ: სოსო, ეხლა თავი დაგვანებე და

წარმოდგენის დროს ვაკოცებთო. განსაკუთრებით კარგარეთელის ქალი ჯიუტობდა და იქამდე მივიდა საქმე, რომ „ლალატის“ წარმოდგენის დროს, როცა ერეკლემ—შაქრო ბერიშვილმა დააპირა რუქიას—კარგარეთელის ქალის კოცნა, კარგარეთელმა მოიშორა და ხელიდან გაუხლტა. შაქრო ბერიშვილი კვლავ ეცა საკოცნელად, მაგრამ კარგარეთელის ქალიც მაგრად დაუხვდა, ორივე ხელი მოუჭირა ყელში, რომ ახლოს არ მიეშვა საკოცნელად და ვაიმართა სცენაზე კილაობა. ეს მოხდა არა რეპეტიციაზე, არამედ წარმოდგენის დროს.

აი, ასეთი მსახიობებიც გვყვანდნენ, რომელთაც კოცნა სათაკილოდ მიაჩნდათ სცენაზე. არ მახსოვს, რომ მარო მდივანს რემარკების გამოეტოვებინოს, თუ საჭირო იყო კოცნა—იგი იკოცნებოდა კიდეც და იკოცნებოდა მაგრად, რომ საერთო ილუზია შეექმნა და მეც როგორც სუფლიორს და რემარკების მოყვარულს, მეტი რა მინდოდა.

ძვირფასო მარო! ბევრი ავი დღეები გამოგივლია ძველად, იმ დუხჭირ დროში, სად არ ვითამაშნია, ხარაჩოებზე, მინდორზე, სოფელში, ქალაქში, მუშათა უბნებში, დიდ თეატრში, პატარა თეატრში და ყველგან ნამუსიანად, პასუხისმგებლობის გრძნობით და როლის ღრმა შეგნებით. ბედნიერი ხარ, რომ მოესწარი დღევანდელ დღეს, როცა თეატრი ნამდვილი თეატრია და მსახიობებს აღარ უხდებათ აქეთ-იქით წანწალი ერთი ლუკმა პურისათვის.

1949 წ.

სუფლიორის ნიჟარიდან

(გახსენება ლადო მესხიშვილზე)

მე მინდა გავიხსენო ლექსი, რომელიც ამ 37 წლის წინათ წავეუკითხე ლადო მესხიშვილს — მისი სასცენო მოღვაწეობის 30 წლის ზეიმზე. ეს იყო 1913 წლის 10 თებერვალს.

მაგრამ ცოტა შესავალი:

ლადო მესხიშვილი, როგორც მსახიობი, პირველად ვნახე 1904 — 1905 წლებში, ჯერ კიდევ 15-16 წლის ახალგაზრდამ, „კაი გრაქსა“ და „ახალ მოძღვრებაში“, ოპერის თეატრის სცენაზე, სადაც იმ ხანებში, ქართული თეატრის შენობის შეკეთების გამო, კვირაში ერთხელ იმართებოდა ქართული წარმოდგენები. მეორედ ლადო ვიხილე 1908

წელს, როცა ქუთაისის ქართულმა დასმა ოდესიდან მოიწვია ლადო მესხიშვილი და სეზონის დასასრულს თბილისში შესანიშნავი გასტროლოები ჩაატარა ყოფ. არტისტულ საზოგადოების თეატრში (ამჟამად რუსთაველის თეატრი). ეს იყო 1908 წლის 15 ივნისს.

ლადო მესხიშვილი თავისი მოღვაწეობის გრძელ მანძილზე ბევრჯერ გაკბუტვია ქართულ თეატრს... ამის მიზეზი იყო ქართული თეატრის მესვეურთა უსულგულო დამოკიდებულება ჩვენი სცენის კორიფესადმი. ერთხელ ვ. გუნიას „საქართველოს კალენდარში“ (რომელიც, სხვათა შორის, „დედაენის“ შემდეგ საკითხავ წიგნად ითვლებოდა) შ. მღვიმელმა ასეთი „საახალწლო ხუმრობა“ დაუწერა ლადო მესხიშვილს:

ვინც სანახავად მოვიდა,
ყველამ აქ მოიკალათა,
შენ კი რა მიგარბენიებს
უცხო მხარეში ძალათა?
გვიოხარ, სამშობლო სცენაზე
რა მიზეზით ხარ მწყრაღადა,
ხუთე მოძმეთა სიყვარულს
მაინც არ ავღებ ჩაღადა?

(„საქ. კალენდ.“ 1894 წ., გვ. 423).

1908 წლის თბილისის გასტროლიც ამ „გაბუტვის“ შედეგი იყო, მაგრამ ახლა ჩვენ ამ მიზეზების ახსნა-განმარტებას არ შევუდგებით. „მოძმეთა სიყვარულს“ რომ იგი ღრმად აფასებდა, ამას ნათლად მოწმობს ის ცნობილი სიტყვა, რომელიც ქუთაისის თავად-აზნაურთა კრებაზე წარმოთქვა დიდებულმა მსახიობმა:

„...მე აზნაურობას არ ვეკუთვნი, მე ვეკუთვნი მთელ ერს“... ან კიდევ: „მესხიშვილი კიდევ შეგაკრებინებთ ფულს, როცა მართალი სიტყვების გაგონება მოგინდებათ სცენიდან“... (იხ. „მოგზაური“, 1905 წ., № 15).

ლადო მესხიშვილი ხამდვილი მოქალაქე — მსახიობი იყო. ვინ არ იცის მისი გამოსვლა 1905 წელს ქუთაისის თეატრში თუ ბარიკადებზე და ამის გამო უანდარმთა სამმართველოს უფროსის ნიკოლაევის დაბეზულების შემდეგი აქტი: „1905 წელს 25 აგვისტოს ქართული დასის მსახიობთა წარმოდგენის დროს, მეორე მოქმედებაში, მსახიობმა ლადო მესხიშვილმა სცენიდან წარმოსთქვა ქართულ ენაზე სიტყვა, რომლითაც ხალხს მოუწოდებდა მთავრობის წინააღმდეგ ბრძოლისაკენ; სიტყვის დასასრულს მესხიშვილმა ხუთჯერ წამოიძახა, „ბრძოლა ხალხის გადასარჩენად“.

ასეთი იყო დიდი ლადო მესხიშვილი, რომელიც თავისი მაღალ-
მხატვრული წარმოდგენებით და მოქალაქეობრივი მოწოდებით ხალ-
ხში რევოლუციურ სულს აღვივებდა, სამშობლოსადმი სიყვარულის
მარცვალს სთესავდა...

მესხიშვილამდე ჩვენი თეატრი „გართობისა და სანახაობის ადგი-
ლი იყო“. მესხიშვილის შემდეგ ამ სანახაობას „გრძნობა-აზროვნებაც
დაემატა“. თამამად შეიძლება ითქვას: ლადო მესხიშვილი რომ არ
მოვლენოდა ჩვენს სცენას, ქართული თეატრის რეპერტუარი „არკა-
დიას სადილსა“ და „კატა აწონას“ ვერ გასცდებოდა. მან შემოიტანა
ჩვენს სცენაზე შილერისა და შექსპირის სურნელება.

ლადოს ბევრი მოწაფე დარჩა, მაგრამ მეორე ლადოობა ვერავინ
დაისაკუთრა. შეიძლება ეს იმიტომ, რომ მესხიშვილმა ვერ შექმნა თა-
ვისი თეატრი და ეს არც შეიძლებოდა იმ დუხჭირ დროში! ლადოს
ბევრი მიმბაძველი ჰყავდა. მაგონდება ერთი კურიოზი. მე მაშინ თბილი-
სის გარეუბნის თეატრის მოკარნახე ვიყავი. ისნის თეატრში ერთი ნიჭიე-
რი სცენისმოყვარე გვყავდა—ლევან ბაღაშვილი. ამ ადამიანში ისე ძლი-
ერი იყო ლადოს მიმბაძველობა, რომ სცენაზე გამოსვლის წინ ყელზე
ცხვირსახოცს მოიჭერდა, რათა ხმა ლადო მესხიშვილის გაბზარულ
ხმისათვის დაემსგავსებინა; „გაბზარულს“ იმიტომ ვამბობ, რომ ლა-
დოს, თუ არ ვცდები, 1894 წელს ყელის ტკივილი დასჩემდა. ეს იმით
იყო გამოწვეული, რომ „ყაჩაღების“ წარმოდგენის დროს, როცა
ფრანც მორი ქალზე ჩამოეკიდება თავის დასახრჩობად, ლადომ იდ-
ლიებში საგანგებოდ გაკეთებული თოკი კისერთან ყულფს ვერ გა-
მოსდო, ეს თოკი სიჩქარით, როგორც იტყვიან, „როლში შესვლის მო-
მენტში, სცენა რომ არ გაციებულყო“ — შიშველ ყელზე ამოიხვია,
სკამს ფეხი გაჰკრა და... ცოცხალ-მკვდარი, ენაგადმოგდებული ძლივს
ჩამოხსნეს თოკიდან. წინანდელი მშვენიერი ხმა (ასე ამბობენ, მე არ
ნოვსწრებივარ), მელოდიური და მეღერავი, გაებზარა და ერთგვარი
ხრინწი შეეპარა... სწორედ ამის შემდეგ იყო, რომ ლადო სამუდამოდ
გამოეთხოვა სცენიდან საესტრადო კუპლეტების მღერას და ქართულ
ოპერეტებში გამოსვლას! ჰოდა, აი, ეს „გაბზარული“ ხმაც კი გახდა
ზოგიერთი სცენისმოყვარისათვის მისაბაძ საგნად.

მესხიშვილი იყო უეჭველად ბუმბერაზი მსახიობი... იგი იყო ქარ-
თული მიწიდან ამოტყორცნილი ოქროს ზოდი; ამიტომ მას უნდა მო-
ეხსნას „ნიჭიერი“ მსახიობის სახელწოდება და უფრო დიდი და და-
მახასიათებელი სახელი გამოეძებნოს. „ნიჭიერი“ მსახიობი ბევრი გვყა-
ვდა ძველად, მაგრამ ლადოსთანა მსახიობი კი არც ერთი!

ლადო ხალხს უყვარდა. მის ფოტოსურათს ქალიშვილები, — ეს ყველაზე მგრძობიერი მაცურებლები, — გულზე ატარებდნენ როზის მსგავსად.

ლადო ხალხს უყვარდა-მეთქი, ეს თქმა არ არის მართო ცარიელი ბგერა, დიახ! ლადო ხალხს უყვარდა... ეს დაადასტურა 1908 წლის გასტროლებმა. ქუთაისის ახალგაზრდა, შესანიშნავმა კოლექტივმა, სადაც იყვნენ: ნუცა ჩხეიძე, ვ. შალიკაშვილი, შ. დადიანი, ნ. დავითაშვილი, ნატო ჯავახიშვილი, ი. ზარდალიშვილი, ნ. გვარამე და გაიანე ურბნელი, — ამ დასმა ლადო მესხიშვილის ხელმძღვანელობით, თბილისის ქართველ საზოგადოებას პირველად აჩვენა გასაოცარი ანსამბლით შეკრული საგასტროლო სპექტაკლები: დიმოვის „ისმინე, ისრაილ!“, შალომ აშას „შურისძიების ღმერთი“, კოსოროტოვის — „გაზაფხულის ნიაღვარი“, კოლიშკოს „საქმის კაცი“ (თარგმანი შალიკოვალიკოსი)*; კომედიები: — „დარისპანის გასაჰირი“ და „უბედური დღე“. ეს წარმოდგენები მართლაც ნიაღვარივით მოვარდა და მაშინდელი თბილისის სეზონი გამოაფხიზლა და აამჩქეფარა. ამაზე ბევრს ლაპარაკობდნენ მაშინ. ლადო მესხიშვილის ამ გასტროლების შესახებ ერთი გაზეთი პირდაპირ წერდა: „ქართველ საზოგადოებას თავის დღეში არ უნახავს ასე მწყობრად და შეთანხმებით ჩატარება წარმოდგენისაო“ („ნაპერწყალი“, 1908 წ. ივნისი).

ვინ ესწრებოდა ამ წარმოდგენას, ვინ იყო ამ აღტაცების ორგანიზატორი? მოსწავლეები, სტუდენტები და ხელმოკლე ინტელიგენცია; სად იყო მაღალი წოდება, „მარილნი ამა ქვეყნისანი“? საზოგადოება ორად გაიყო. ინტელიგენციის ერთმა ფრთამ ბოიკოტი გამოუცხადა ლადოს, თუ ჩვენია ჩვენი იყოს, რა წარამარა გარბის სხვა ქვეყნებშიო. ამაზე დიდი მითქმა-მოთქმა იყო მაშინდელ პრესაში. მახსოვს ერთი სატირული ლექსი, ქუთაისის გასტროლების დასაცავად გამოთქმული, რომელიც აქვე მომყავს:

ქართველი ინტელიგენცია
იქ არ გეინახავს თვალითა,
არც ნებით შემონავალი,
არც მოყვანილი ძალითა.
ისევ აკურთხოს უფალმა
ის შავი ხალხი დაბალი,
ვისაც ბჭე გალიორკისა
უპყრია ფრიად მაღალი,

* შალვა დადიანი და ვალერიან შალიკაშვილი.

ამ გასტროლების შემდეგ ლადო მესხიშვილი საქართველოში აღარ გაჩერებულა. 1908 წელს წავიდა და მხოლოდ 1910 წელს დაბრუნდა. მაგრამ მე მინდა ცოტა შორიდან დავიწყო:

1904 წელს, სწორედ სეზონის დაწყებისას, თბილისის ქართულ თეატრში, ეგრეთ წოდებულ არწრუნისეულ თეატრში, ანუ ბანკის თეატრში ადმინისტრაციამ აკრძალა ქართული წარმოდგენების მართვა, რადგან შენობის უკანა კედლები „დაბზარული, დახეთქილი აღმოჩნდა და დღე-დღეზე ჩამონგრევას ლამობდა“. ქართულ თეატრს თავშესაფარი აღარ ჰქონდა.*

მსახიობებისაგან შემდგარმა ამხანაგობამ „სახაზინო თეატრის“ (აწ ოპერის თეატრის) შენობა დაიქირავა ქართული პიესების დასადგმელად. წინათ თუ კვირაში ორი ან სამი ქართული წარმოდგენა იმართებოდა ქართულ თეატრში, 1904-1905 წლიდან, სახაზინო თეატრში გადასვლის გამო, კვირაში ერთხელ უნდა დაედგათ ქართული წარმოდგენები და ისიც ზარალით, „შემოსავლის დიდი ნაწილი ოპერის ანტრეპრენიორს რჩებოდა. სამწუხარო უფრო ის იყო, რომ ქართული წარმოდგენებისთვის რუსული თეატრის გამგენი არაფერს არ იმეტუნდნენ, არც დეკორაციებს, არც ტანისამოსს, რაც რამ ძველი და უფარგისი გააჩნდათ, იმას უთმობდნენ ჩვენს არტისტებს... 1905 წელს ქართული წარმოდგენების გამმართველმა ამხანაგობამ 2 000 მანეთი იზარალა“ („ცნობის ფურცელი“, 1905 წ. № 2755). მთელი ოთხი წლის განმავლობაში წანწალებდა ქართული დასი სხვადასხვა თეატრში — ხან ოპერის, ხან საარტისტო საზოგადოების (აწ რუსთაველის), ხან ავლაბრის (არაქსიანის თუ მურაშკოს) თეატრებში, ხან თბილისის კრუჟოკში... ხან ვეტცელის თეატრში. როცა ფუნქცილიორის ექსპლოატაცია დაიწყო, მაშინ ჩვენმა მსახიობებმა ის ადგილიც გამოიყენეს შემოსავლის წყაროდ, ხალხის მისაზიდად აფიშებზე ასე ეწერა: „ვინც

* ეს თეატრი, რომელიც თავად-აზნაურთა ბანკს დარჩა, არწრუნისა იყო თავისი ქარვასლითერთ. იერემია არწრუნის გარდაცვალების შემდეგ, ეს შენობა გადავიდა მისი ვაჟის, გრ. არწრუნის ხელში („მშაქის“ რედაქტორი). მისმა შვილმა, გაზეთის ხარჯის დასაფარავად ქარვასლა თავისი თეატრით დაავიროვა ილია ქავეჭავაძის ბანკში, თეატრი დარჩა ბანკს და ხშირად ამ თეატრს „ბანკის თეატრს“ უწოდებდნენ. ეს თეატრი თბილისის სხვა თეატრებთან შედარებით, მინიატურული იყო. 1887 წელს ბანკმა თეატრი გადააყენა და 855 ადგილიანი გახადა.

თეატრის ბილეთს იყიდის, იმას უფასოდ აიყვანენ და ჩამოიყვანენ ფუნიკულორის ვაგონებით“.

ზუბალაშვილისეული სახალხო სახლი მხოლოდ 1909 წელს გაიხსნა! უსავენოდ დარჩენილი ქართველი მსახიობები დიდის ვაი-ვაგლახით ატარებდნენ იმდროინდელი ქართველი არტისტის უმაღურ უღელს. ერთ ძველ ჟურნალში კარიკატურაც იყო დაბეჭდილი: ქართველ არტისტებს რეპეტიცია კიბეებზე გაუმართავთ, რადგან ოპერის თეატრის ანტრეპრენიორი, ვინმე დონსკოი, თეატრს აქირავებდა, ხოლო სარეპეტიციოდ კი ქართველ არტისტებს სცენაზე არ უშვებდა... 1905 წლის რეპერტუარი უფრო თარგმნილი პიესებიდან იყო შერჩეული: „კაი გრაჟი“, „ახალი მოძღვრება“, „ივდითი“, „შევარდნები და ყორნები“, „როზა ბერხლ“, „პეპელათა ბრძოლა“, „რუი ბლაში“, „ებრაელები“, „ავი სენი“ და სხვ. ყველგან ლადო მესხიშვილი ასრულებდა მთავარ როლს. ლადომ ვერ გაუძლო ასეთ მოუსვენარ სეზონს და რამდენიმე ხნის შემდეგ მიატოვა ქართული დასი... ქართული დასის ამხანაგობა უმესხიშვილოდ უძღვებოდა საქმეს: მათი რეპერტუარი შეივსო ორიგინალური პიესებითაც, გამოჩნდნენ ახალგაზრდა დრამატურგები. იღვმებოდა: „მეზობლები“ (ტრ. რამიშვილისა), „დამარცხებულნი“ (პ. ირეთელისა), „სოფელში“ (სვ. ყიფიანისა), „ქოხში“ (ი. გომართელისა) და სხვ., მაგრამ თეატრი მაინც უფსკრულის პირას იდგა, ხალხი თეატრში არ დაიარებოდა, თეატრს ახალი ძალები არ ემატებოდა, არ ჩანდა რეჟისორი. ამ წარმოდგენების სულისჩამდგმელი ისევ და ისევ ჩვენი დაუღალავი და ნეტარმოსაგონარი მოღვაწე ვალერიან გუნია იყო.

ქართული თეატრის შენობის შეკეთება, რაც 1904 წელს დაიწყო, 1908 წელს ძლივს დამთავრდა. „მე დამაპაჩინკეს, მაგრამ ქართული თეატრის დაპაჩინკებას არაფერი ეშველაო“, — ხშირად იტყოდა ხოლმე ავადმყოფი მსახიობი ვასო აბაშიძე.

როგორც იყო, ოთხი წლის დუმილის შემდეგ, ქართულმა დრამატულმა საზოგადოებამ განახლებული ქართული თეატრის გახსნა გამოაცხადა. 14 დეკემბერს (1908 წელს), დღის პირველ საათზე განახლებულ თეატრში მოხდა საზეიმო შეკრება. დაესწრნენ ოფიციალური წარმომადგენლები. ფილარმონიის საზოგადოების გუნდმა, ზაქარია ფალიაშვილის ლოტბარობით, შეასრულა საგანგებოდ ამ დღისთვის დაწერილი კომპოზიტორ გ. ო. ნატრაძის საზეიმო ნაწარმოები — „ოცნების ზღვაში“, წარმოითქვა სიტყვები. იყო მილოცვები, ხოლო საღამოთი დანიშნული იყო დ. ერისთავის „სამშობლოს“ წარმოდგენა.

ამ საღამოს პირველად გამოვიდა სცენაზე გ. იშხნელი, რომელიც სუმ-
ბათაშვილ-იუჯინის რეკომენდაციით მიღებულ იქნა დასში. იშხნელმა
ამ საღამოს შეასრულა ლევან ხიმშიაშვილის როლი... მაგრამ საღ-იყო
ლადო მესხიშვილი? რატომ არ გაიზიარა განახლებული თეატრის სი-
ხარული? ლადო მესხიშვილი ქართულმა დრამატულმა საზოგადოებამ
არამც თუ მსახიობად, რეჟისორადაც კი არ მოიწვია, თუმცა ამ დარ-
გში დიდ კრიზისს განიცდიდნენ.

საგულისხმოა რეჟისორის ძიების საკითხიც. დასი შეიკრიბა, მაგ-
რამ რეჟისორი არსად იყო... დრამატულმა საზოგადოებამ რამდენიმე
სხდომა შესწირა ამ საკითხს. ჯერ უნდოდათ, მოეწვიათ კოტე მარჯა-
ნიშვილი, მაგრამ „უფულობის გამო“ ვერ გაბედეს. მერე მიმართეს
ვახტანგ მჭედლიშვილს, მაგრამ უკანასკნელმა უარი შემოუთვალა: „ამ-
ჟამად სამხატვრო თეატრს ვერ დავტოვებო!“ ფიქრობდნენ რუსი რე-
ჟისორის მოწვევას ქართულ დასში, მაგრამ დრამატული საზოგადო-
ების გამგეობის წევრები ამ საკითხში ვერ შეთანხმდნენ. ბოლოს მო-
იწვიეს ალექსანდრე ყანჩელი მთავარ რეჟისორად და თანაშემწედ
დაუნიშნეს ახალგაზრდა ვალერიან შალიკაშვილი.

როგორც ვხედავთ, ლადო მესხიშვილზე ჩქამიც არ ისმის, ეს მა-
შინ, როცა ქუთაისის გასტროლებმა იმავე წლის ივნისში ასე ბრწყინ-
ვალედ ჩაიარა, ეს მაშინ, როცა ლადოს დასიდან ბევრი მსახიობი გად-
მოვიდა განახლებულ თეატრში სამუშაოდ.

უნდა ითქვას, რომ ქართული დრამატული საზოგადოება ქართ-
ველ არტიტებს შორის განხეთქილებას და ბუტიაობას უწყობდა ხელს.
ამ ბუტიაობის ბრალი იყო, რომ განახლებული დასის შემადგენლობა-
ში არა ჩანდა ნატო გაბუნია, რამდენიმე წარმოდგენისათვის რის ვაი-
ვაგლახით დაითანხმეს კოტე ყიფიანი და ტასო აბაშიძე; არ ჩანდა საქ-
მის ნამდვილი მცოდნე რეჟისორი, ამ განხეთქილების ბრალი იყო, რომ
გულამღვრეულმა და ფიცხი ხასიათის მქონე ლადომ მიატოვა თავისი
დედაქალაქი, მიატოვა განახლებული თეატრის ურეჟისოროდ დარჩე-
ხილი ქართველი ამხანაგები და მთავარ რეჟისორად გამოცხადდა...
სად? კრასნოიარსკში. მერე — რიაზანი, არხანგელსკი და მოსკოვი!
თითქმის ორ წელიწადზე მეტს მოგზაურობდა, მშობლიურ კერას მო-
შორებული, რუსეთის სხვადასხვა ქალაქებში... და, აი, ერთ მშვენიერ
დღეს ჩვენი ლადო მოულოდნელად გვეწვია თბილისში. ეს იყო 1910
წლის იანვარს. როგორც ი. ზარდალიშვილიც იგონებს, პირველად ლა-
დოს ნახვა მე მხვდა წილად ყოფილ გოლოვინის პროსპექტზე, მაშინ-
ვე ვახარე ი. ზარდალიშვილს, კონსტ. ანდრონიკაშვილს, ნ. გვარამიას

და იმავე დღეს მაღალაშვილის სარდაფში მოეწყო მშვენიერი ბანკეტი ქართველი ინტელიგენციის თანდასწრებით.

ამ წელს ლადო მესხიშვილის მონაწილეობით რამდენიმე წარმოდგენა გამართეს ქართველმა არტისტებმა. საზოგადოებამ კვლავ იხილა ლადოს ურიელ აკოსტა, ჰამლეტი, პეტრონიუსი („ვიდრე ზვალ...“), სულეიმან-ხანი („ღალატი“); ლადო შესანიშნავი იყო ტოლსტოის (არა ლევ ტოლსტოის) მიერ ჩეხოვის მოთხრობებიდან გაკეთებულ დრამაში — „შავი ბერი“ და სხვ.

როცა თბილისში სეზონი დამთავრდა, მარტის დამდეგი იყო, მსახიობებმა შეადგინეს ამხანაგობა, სათავეში ჩაუყენეს ლადო და იმავე წლის 10 მარტიდან გავემართენით შემდეგ დაბა-ქალაქებში: ბათუმს ქუთაისს, ფოთს, სოხუმს, ჭიათურას, სამტრედიას, ზესტაფონსა და ხონს. რეპერტუარში იყო: „ჰამლეტი“, „ურიელ აკოსტა“ და „შავი ბერი“. დასში ირიცხებოდნენ: ლადო მესხიშვილი, კ. მესხი, ნ. რიონელი (კ. მესხის მეუღლე), პ. შოთაძე, მ. მდივანი, კ. ანდრონიკაშვილი, ი. ზარდალიშვილი, ვ. ურუშაძე, ნ. გვარაძე, ვ. მატარაძე, ი. ყვიციძე, გ. გურული, ა. ალექსიძე (გვარად ქურდოვანიძე) და ი. გრიშაშვილი.

ხალხი ყველგან აღფრთოვანებული ეგებებოდა ლადოს. შემოსავლის მხრივ ეს იყო ბრწყინვალე სამოგზაურო დასი: მესხიშვილს ოც წარმოდგენაში ერგო 862 მანეთი, ამხანაგობის დანარჩენ თითო წევრს კი — შეხვდა 120 მან. ამ მოგზაურობამ გასტანა ერთ თვეს. დაგამთავრეთ 1910 წლის 9 აპრილს.

მე ამ დასის სუფლიორი ვიყავი (მაშინდელი სასუფლიორო ეგზემპლარები ახლაც შენახული მაქვს). ქართული თეატრის მოღვაწეთა შორის ყველაზე ტანჯული სუფლიორი იყო.

იმ ხანებში თბილისის ქართულ დასს ორი სუფლიორი ჰყავდა: ბეგლარა (ახოსპირელი) და მე, გრიშაშვილი! ახოსპირელი, როგორც პირველხარისხოვანი სუფლიორი, არ გაჰყვა მესხიშვილის დასს პროვინციებში, ის თავისუფალ დროს თავის საყვარელ თელავში ატარებდა. გარდა ამისა, ბეგლარა და დასის წარმომადგენელი ვასო ურუშაძე ვერ მორიდდნენ ფასში, ბეგლარა დღე-ღამეში 1 მანეთს მოითხოვდა, მე კი ათშაბურაიანი სუფლიორი ვიყავი — როგორც ახალგაზრდა და მცირესტატიანი. როცა ლადო მესხიშვილმა მომმართა: „წამოხვალ ჩვენთან საქართველოს დაბა-ქალაქებშიო?“ მე ორივე ხელი გავუწოდე, სიხარულით ფეხზე არ ვიდექი, რადგან დიღომს არ გავცილებოდი და სხვა ქალაქების უნახავი ვიყავი. ერთხელ ერთი ლექსი დავწერე ზღვაზე, როცა ზღვა თვალითაც არა მქონდა ნახული. რაღაც კინოსურა-

თი ვნახე, მომეწონა ტალღების ფრთონა და ნამდვილი ზღვის უნა-
ხავმა დავწერე ასეთი „მღელვარე“ ლექსი:

ზ ლ ვ ა

...და ზღვა ბობოქრობს,
ზვირთი ზვირთს ებრძვის,
კლდეს ტალღას ესვრის,
მედგრად აწყდება,
ზე ეხეთქება;
ვაით, მოთქმითა,
საზარის ხმითა,
ღელავს, გრიალებს,
სკექს და ღრიალებს
განრისხებული,
აღშფოთებული...
აქაფებული...

ზღვის მრისხანებას,
მის ხმას მქუხარეს,
მის ძლიერებას,
ტალღას მშფოთვარეს,
სულაც არ ვუკრთი,
არ ეშინობ, არ ვთრთი,
როცა დღედაღამ
ესტერი მწუხარე,
როცა მგზნებარე
გულისა ძგერა
ცხოვრების ტალღამ
ჩაპყლა, დასერა!..

(„ფასუქნი“, 1909 წ., № 16).

ეს იყო თითქმის მეორე ლექსი „არ შეგცივდეს, ბარაშკაჯან“-ის
შემდეგ.

მესხიშვილის სამგზავრო დასში ჩაწერით საშუალება მეძლეოდა
ბათუმიც მენახა და ნამდვილი ზღვის ჰვერტით დავმტკბარიყავი. მხო-
ლოდ ერთი პირობა დამიდევს: „ხარჯებს ვერიდებით, პატარა როლე-
ბისათვის ზედმეტი არტისტის წამოყვანა რომ არ დაგვკირდეს, ხანდა-
ხან მესამეხარისხოვანი როლებიც უნდა შეასრულოო“ ამაზედაც დაე-
თანხმდი. ქართულ თეატრში გარდა სუფლიორობისა, მსახიობობასაც
ვეტანებოდი. ერთი დიდი როლის მონატრული ვიყავი. ჩემს სიცოცხ-

ლესი სულ ლაქიებსა და გლეხის პატარა ბიჭებს ვთამაშობდი. მხოლოდ ერთხელ მოვიკალ ჩემი არტისტული ნიჭის უინი, როცა ჩემს სალამოზე კაცკაველი პეტრუს როლი შეგასრულე ა. ცაგარლის „ცემბერელში“ და ისიც ოღლა ლეჩავასთან ერთად (ის მაშეკოს თამაშობდა). წარმოდგენა, რასაკვირველია, კარგად ჩაივლიდა. განსაკუთრებით კარგად ჩავატარეთ შეყვარებულთა სცენა...

ქუთაისის ნახვაც კი ამ კოლექტივის მოგზაურობის დროს მელარსა.

ქუთაისმა პირველად გამიცნო როგორც მსახიობი. ეს იყო 1910 წლის 13 მარტს, ვთამაშობდი მეორე მესაფლავის როლს „ჰამლეტში“. პირველი მესაფლავის როლიც კი შეშურდათ საწყალი სუფლიორისათვის. სამაგიეროდ, იმავე წელს და იმავე ქუთაისში, შედი თვის შემდეგ, მიწვეული ვიყავი არა როგორც მსახიობ-სუფლიორი, არამედ როგორც პოეტი-დეკლამატორი. ეს იყო 1910 წლის 27 ოქტომბერს, ილია ჭავჭავაძის ტრადიციულ სალამოზე, რომელიც წ. კ. საწ. ინიციატივით გაიმართა. თბილისიდან მხოლოდ ორნი ვიყავით მიწვეულნი: ვაჟა-ფშაველა და მე (იხ. რეცენზია: „ნოვია რეჩ“, 1910 წ., № 247). ასე რომ, ქუთაისში პირველად ვიყავი 1910 წელს ორჯერ: — პირველად როგორც სუფლიორი (1910 წ. 13 მარტს), მეორედ — როგორც პოეტი (1910 წ. 27 ოქტომბერს).

სუფლიორის მძიმე უღელი, როგორც იყო, მეც გავწიე და მიუხედავად ამ დიდი ჭაბანისა, როდი ვნანობ?

სუფლიორი ვიყავი-მეთქი, მოგახსენეთ, მაგრამ მაშინდელი სუფლიორი სულაც არ ჰგავდა დღევანდელ სუფლიორს. ახლანდელი სუფლიორი არხეინად დგას კულისებში და ათასში ერთხელ თუ მიაწვდის მსახიობს თავის სათქმელს, რადგან თანამედროვე მსახიობი სუფლიორს როდი უცდის, ვალდებულია როლი ზეპირად იცოდეს. ძველად კი სუფლიორი სუფლიორიც იყო, რეჟისორიც, რეჟისორის თანაშემწეც და, რა ვიცი, კიდევ რა! მას უნდა მიეწოდებინა მსახიობისათვის არამცთუ მისდამი განკუთვნილი სიტყვები, არამედ რემარკებიც: აღდექ, დაჯექ, მიდი, მოდი, გადი, წადი, აკოცე, გაიცინე, იტირე... ამ ნიადაგზე მრავალი კურთიოზი არსებობს, რომელთა მოყვანა შორს წაგვიყვანდა. მხოლოდ ერთი ამბავი მინდა გავიხსენო მურაშკოს თეატრის ისტორიიდან. ვთამაშობდით ვ. გუნიას ისტორიულ პიესას „და-ძმას“. ფაშას როლს ასრულებდა რომანოზ სალაყაია, გიორგის — დავით მელაშვილი, ადამიას — ბესო მისიურაძე, ოტიას — ვანო მჭედლიშვილი (ჭიზიყელი), გაიოზს — ლევან ბალაშვილი, მარინეს — თამარ აფხაზი-

შვილი. „და-ძმის“ მეხუთე მოქმედების პირველი სურათია. სცენა წარმოადგენს ციხეს. სცენაზე ტყვეებსა სძინავთ, მათ შორის მარინეს ძმა, გაიოზიც იქ არის. შემოდის ადელევებული და თმაგაწეწილი: მა-რინე. ყურები, მსახიობისათვის ეს აუცილებელი სასმენი ორგანო, ჩამოყრილი თმებითა აქვს დაფარული, ღელავს, ვაწვდი სიტყვებს, მაგრამ არ ესმის. ის გაფაციცებით დარბის სცენაზე, პატიმრებს შორის დაეძებს თავის ძმას გაიოზს, რომ ციხიდან ჩუმად გააპაროს. მარინე მალიმალ ფეხებს მიბაკუნებს — ეს ნიშნავს: არ მესმის და სიტყვები ხმამაღლა მომაწოდეთ. ხმამაღლა რომ ვუკარნახო, საზოგადოება მიწყურება და მიყვირის: „სუფლიორ, тише!“ არადა, რა ვქნა, ორ წყალ-შუა ვარ ჩავარდნილი. მეც ვღელავ, ის კი კვლავ განაგრძობს ფეხების ბაკუნს. ილაჯი წაიღო... ბოლოს გაბრაზებულმა მივაძახე: „გადაიწიე ეგ თმები და გაიგებ, რაღა!“ მარინეს ეს ფრაზა პიესიდან ეგონა და მძინარე გაიოზს მიმართა: „გაიოზ, გაიოზ, გადაიწიე ეგ თმები და გაიგებ, რაღა!“

ეს ანეგდოტი როდია, ეს არის ფაქტი, მწარე ფაქტი ძველი წარმოდგენების დასახასიათებლად და, ვინ მოსთვლის, რამდენი ამისთანა კურიოზის ამოღება შეიძლება წარსული თეატრის კიდობნიდან.

მე ძალიან მიყვარდა სუფლიორობის დროს მსახიობებთან გაბაასება. თუ როლები არ იცოდნენ, მივაძახებდი: არა გრცხვენია, ორიოდე სიტყვა ვერ დაგისწავლია? ხოლო როცა რომელიმე მსახიობმა როლი ზეპირად იცოდა მაშინ კი აღტაცებით შევძახებდი ჩემი ნიჟარიდან: ბარაქალა! ზეპირად გისწავლია!

იმაზე ცუდი არაფერია, როცა მსახიობმა როლი არ იცის, როლის უცოდინარი მსახიობი, სუფლიორობის სიტყვების მოლოდინში, სახეს მანჭავს, რომ იქნება მოკარნახის ფრაზას მოჰკრას ყური. თუ დაიჭირა სიტყვის პირველი ნახევარი, მერე აღარ იცის რა თქვას. იგი იბნევა, ხმნა ავიწყდება, აზრს შუაში სწყვეტს და ქართული ენის მახვილის დაცემას ამახინჯებს.

რაც შეეხება ლადოს, მან როლი ყოველთვის ზეპირად იცოდა. ჩვენი თეატრის ისტორიიდან ვიცით, რომ პირველ ხანებში, როცა 1881 წლის დასასრულს დავით ერისთავმა ლადო მესხიშვილი რუსულ სცენის მოყვარეთა წარმოდგენებიდან ქართულ სცენაზე გადმოიყვანა, ლადოს ქართული ლაპარაკი არ ეხერხებოდა, ქართული პიესის როლებს რუსული ასოებით უწერდნენ. დ. ერისთავის „სამშობლოში“ სიტყვას: „მაძრწუნებს“ სწორად ვერ გამოთქვამდა. (ნაცვლად: „შენი სიტყვები მაძრწუნებს“, უთქვამს „მაწრწუნებს“). ლადო რუსულად იყო

აღზრდილი. შემდეგში ნიჭიერმა მსახიობმა სწრაფად გამოასწორა ეს ნაკლი, შესანიშნავად დაეუფლა ქართული ენის ბუნებას. მის მიერ ნათარგმნი პიესები ქართული ენის ბრწყინვალე ნიმუშებს წარმოადგენენ. სიმათლეს უნდა ითქვას, რომ ქართული ენის დამახინჯებაში ხშირად ჩვენს დრამატურგებსა და მთარგმნელებსაც ედოთ წილი. რატომ შეასრულა ლადომ 1883 წელს პირველად ჰამლეტის როლი სუსტად? ჩემის აზრით, იმიტომ, რომ შექსპირის ეს გენიალური ნაწარმოები ძალიან ცუდი ქართულით იყო ნათარგმნი. მე მოვახსენებთ ანტონ ფურცელაძის და ლავრენტი არდაზიანის თარგმანებზე. რასაკვირველია, „ცუდი ენით“ ნათარგმნი პიესები ყოველთვის ხელს უშლიდა ახალგაზრდა ლადოს სწორ მეტყველებას, ხელს უშლიდა იმ დრომდე, ვიდრე არ გამოჩნდა ივანე მაჩაბელი, რომელმაც შექმნა ახალი ქართული ლიტერატურული ენა და განსაკუთრებით სასცენო ქართული ენა.

ლადო მესხიშვილის იუბილე 1913 წელს ქართული კულტურის დღესასწაული იყო. მის იუბილეს მთელი დღე ჰქონდა დათმობილი — დილა და საღამო; დილის 12 საათიდან — მილოცვები იყო, საღამოთი — წარმოდგენა. მე დილით მივეულოცე. პარტერიდან მარჯვნივ, მაღალ კვარცხლბეკზე ერთი სავარძელი და ორი სკამი იდგა. აკაკიმ გამოიყვანა ლადო და წინასწარ მომზადებულ სავარძელში ჩასვა, თვითონ მარჯვნივ დაჯდა. მარცხნივ, თუ არა ვცდები, ნინო ჩხეიძე ჰყავდა. სცენაზე და სცენის სიღრმეში კი სულ მომლოცველები იყვნენ ჩამწყრივებულნი, როგორც ადგილობრივნი, ისე სხვადასხვა დაბა-ქალაქებიდან საგანგებოდ ამ დღისთვის ჩამოსულნი. მათ შორის გახიჩქოდა ნიკო სულხანიშვილის გუნდი, რომელმაც პირველად ამ საღამოს მოიხვეჭა მაღალი სახელი.

მახსოვს, შემოსვლისას ლადო გამოეშვა აკაკის ხელკავს და ქურციკვით ავიდა თავის დალიქზე, სწორედ ისე, როგორც ამას სჩადიოდა „სამეგრელოს მთავარი ლევანი“-ს წარმოდგენის დროს. მშვენიერი ქალარა! მშვენიერი სახე! ნაკეთი ნაკეთად აწყობილი... თვალები... ო, ის თვალები, ღრმა და უძირო, ვინ იცის, რამდენჯერ ავეუტირებივართ იმ ჯადო თვალებს. როგორ უხდებოდა შევერცხლილი თმების ტალღა... ხალხმა იგრიალა. ტაშის ტკრციალს დასასრული არა ჰქონდა... ჩემი გამოსვლის დროც მოახლოვდა. კოწო ანდრონიკაშვილმა, რომელიც ხელმძღვანელობდა ამ იუბილეს, ადრევე გამაფრთხილა: ამა და ამის შემდეგ შენი გამოსვლაა — მოეზადეო. ან რა გაფრთხილება მინდოდა... მე ახლა უფრო ვღელავ, ვიდრე ჩემი ახალგაზრდობის

დროს... გამოველი, დავდექი შუა სცენაზე და პირდაპირ მივმართე:

ხან მეფე ხარ სვემღვიძარე, ქედს გიხრიან ქვეყნის მპყრობელს,
ხან ვით ნაძვი ტბის ნაპირას ჰღერი ცრემლუბაა შეუშრობელს;

ხან მკვეთრ ისრით დაკოდილი სულ არა გრძნობ წყლულთა ტენას,
სულის სწრაფვას პანგად აკმევე, იორკეცებ აღმაფრენას.

ხან ოცნებით ცის სიერცეში ნიაეტალად დასრიალობ,
ღრმა კაენით მოხიბლული სამსხვერპლოზე კენესით ჰვალობ.

შენ ჩანგი ხარ და ევ თმები, ევ ქალარა თვითველი,
ხალხის გულის სიმებია, ხალხის სუნთქვით ღარხეული.

და მეც ხალხის აღმაფრენამ შენთან მგოსნად ამომტყორცნა...

მსურს მოგიძღვნა, როგორც მამას, მხოლოდ კოცნა... მხოლოდ კოცნა!..

ეს ექსპრომტი, რომელიც ახლა სუსტად მეჩვენება, მაშინ არ იყო სუსტი და... ხალხი ვერ დაწყნარდა, გამეორებას მთხოვდა. მე არ გამოვდიოდი. ეს ხომ ლიტერატურული სადამო არ იყო! მიულოცე? მორჩა და გათავდა! მაგრამ ასე არ მოხდა!

მაშინ ჩემს პოეტურ ხურჯინში შევიდიოდე წლის საგზალი ეწყო. ახალგაზრდა ვიყავი და ლექსის გარდა არაფერი არა მწამდა... როცა ვალერიან შალიკაშვილმა მეორედ ძალად გამაგდო სცენაზე და ხალხის სურვილისამებრ მეორედ წავეუკითხე ეს ლექსი იუბილარს, — ახლა ვგრძნობ, რომ შეცდომა მომივიდა: როგორც მოგახსენეთ, მილოცვა ერთხელ უნდა!.. იუბილარის ორჯერ ატირება შეიძლება ვანა? არც ქუთაისში უნდა გავყოლოდი ლადოს... იქაც გაიმართა ლადოს იუბილე და ივ. პურადაშვილმა აქედან მიმიწვია ქუთაისს, იქაურ იუბილეზე იმავე ლექსის სათქმელად! ეს მილოცვა ქუთაისშიც წავეუკითხე და იქაც გამამეორებინეს! რა კარგია ახალგაზრდობა!

კიდევ ერთი დეტალი: მე მაშინ, არ ვიცი რატომ და კრიტიკოსებმა „კოცნის პოეტი“ შემარქვეს, ალბათ იმიტომ, რომ ჩემს პირველ წიგნს „ოცნების კოცნა“ ერქვა (მხოლოდ ოცნების)... ამას იმიტომ ვამბობ, რომ თვით აკაკი წერეთელიც, ალბათ, ასე ფიქრობდა, როცა ამ იუბილეს შემდეგ კულისებში თავისებური ირონიით მითხრა: „მანც კოცნა გამოუჩიე, არა? როცა დაიწყე: „და მეც ხალხის აღმაფრენამ შენთან მგოსნად ამომტყორცნა“, მაშინვე გულში გავივლე, აი, ნახე, თუ აქაც „კოცნით“ არ გაათავოსმეთქი... მართლაც, რითმა გამოვიდა: „კოცნა — ამომტყორცნა!“. ნუცა ჩხეიძესაც აქვს მოგონებაში: ჩემს სიტყვაში მეც კოცნა უნდა მეძ-

ღვნა ლადოსთვის, მაგრამ გრიშაშვილს კოცნას ვინ დაასწრებდა!
აქაის შენიშვნამ ისე იმოქმედა ჩემზე, რომ ამ ლექსიდან მხოლოდ
სტრიქონი, სადაც კოცნაზეა ლაპარაკი, მთლად ამოვიღე და ჩემს პირ-
ველ ტომში ეს ლექსი სხვა ვარიანტით დავბეჭდე. ახლა ვფიქრობ:
მქონდა თუ არა უფლება, — როცა სხვა მიმლოცველები იუბილარს
ხან ფულს სთავაზობდნენ, ხან რასა და ხან რას, მე, როგორც მის შე-
გირდსა და სცენის უმცროს ამხანაგს, მხოლოდ პოეტის წრფელი კო-
ცნა მიმერთმია?... რასაკვირველია, ამის უფლება მქონდა... დიდებუ-
ლის აქაის გახუმრებას კი დღეს სიამოვნებით ვიგონებ: „კოცნა —
ამომტყორცნა“...

რამდენჯერ მიტყვამს და ვამბობ, რომ ქართული თეატრი, თუ შე-
იძლება ასე ითქვას, ჩემი განვითარების კერა იყო. რაც სკოლამ და-
მაკლო, ის თვითგანვითარებით შევისრულე. თუ ჩემი გულის შინა-
კნელში რაიმე კარგი სუფევს, ეს ჩვენი კორიფეების სიახლოვის ნა-
ყოფია. როგორც დაკვირვებული ბაღდი, დავუყურადებდი ხოლმე ჩვე-
ნი არტისტების სიტყვა-პასუხს და გონების ფირფიტაზე გადამქონდა
მათი აე-კარგი. რა ბუმბერაზ მსახიობთა შორის ვტრიალებდი: მაკო
საფაროვი! ვასო აბაშიძე! ლადო მესხიშვილი! კოტე ყიფიანი! კოტე
მესხი! ვალერიან გუნია! ნატო გაბუნია!.. რა ბედნიერი ვყოფილვარ და
არ ვაფასებდი... განსაკუთრებით მიყვარდა ვასოს ღიმილი და ლადოს
ცრემლები. თუ ჩემს პოეზიას რაიმე მგრძნობიერება ახასიათებს, ეს
ლადოს შესანიშნავი გრძნობის მონაბერია. ის სცენაზე იყო, მე —
სუფლიორის ნიჟარაში, ის თამაშობდა კინს, აკოსტას, ჰამლეტს, მე კი
ვაწვდიდი იმ გრძნობიერ სიტყვებს. მაგრამ, არა! ხშირად ისე გამიტა-
ცებდა ხოლმე მისი თამაში, ისე დამატყვევებდა ლადოს სახის ნაკეთ-
თა ათამაშება, მისი ფაფუკი ხმის მინანქრიანობა, რომ მავიწყდებოდა
ჩემი მოვალეობა, მავიწყდებოდა, რომ მე „გაჭირვების ტალკვესი“ ვი-
ყავი და მსახიობისათვის სიტყვები უნდა მიმეწოდებინა. მე ვიმსჯე-
ლებოდი მისი ფსიქოლოგიური განცდებით და მხოლოდ თვალეშში
შევციკინებდი უხმოდ. ლადოს სახის მეტყველება მეც ძალაუნებურად
გადამქონდა სახეზე. ის ხშირად გამიჯავრდებოდა, როგორც კინი უჯავ-
რდება თავის სუფლიორს — სოლომონს, მაგრამ ფარდა დაეშვებოდა
თუ არა, ლადო მომეარდებოდა და მომეხვეოდა, როგორც კინი იმავე
სოლომონს მოეფერებოდა ხოლმე...

მე ვიტანჯებოდი ლადოს ტანჯვით, მე ვტიროდი მისი ცრემლე-
ბით და ახლაც... ჩემო ძვირფასო ლადო, თვალეზი ცრემლით მენამე-
ბა, როცა ამ სტრიქონებსა ვწერ.

ახ, ლადო! ლადო! რატომ ჩაჰქრი ასე მალე, ასე უღვთოდ? ასე უღრთოდ!

რატომ უნდა იდოს შენი ლამაზი სახე შავ მიწაში?
რატომ ვერ მოესწარი ჩვენი თეატრის გაზაფხულს?
რატომ? რატომ?

წახველ! დასტოვე—არ ვიცი თუ რად—
ჩვენი ღიმილი, ჩვენი ქვეყანა,
ბოლოს გვეწვიე... მესხიშვილურად,
რომ შენი ძვლები აქ ჩაგვეყარა.

აღბათ, ჰგოდებდი სიმარტოვეზე,
გენატრებოდა მზე და იეზი,
წაიქცა მუხა, რომლის რტოებზე
ბუღეს ჰკენწლავდნენ ჩიტუნიები.

მაგრამ ნუ ფიქრობ, რომ გვირგვინოსანს
მოგხადეს ჭილა, დაგანაკვერცხლეს...
ღღეს საქართველო ღიღებით ჰმოსავს
შენის უბიდან აფრენილ მერცხლებს.

როცა სცენაზე შევლივით რბოდი,
გამოწყობილი ქართულ ჩოხითა,
შენს მზეგრძელობას მე შეეხაროდი
ჩემი პატარა ალაჩოხიდან.

და თუ რამ სუფევს ჩემში კეთილი,
გრძნობის სიმართლე, რითმის გალობა,
სულ შენგანა მაქვს ამოკვეთილი,
შენმა სიუხვემ დამაწყალობა.

ზიხარ ჩემს გულში, როგორც იმედი,
მუდამ ვიგონებ შენს მეტყველ სახეს.
რა შეუძლიან ამაზე მეტი —
ერთ ქართველ პოეტს—შენს მოკარნახეს?

1950 წ.

ქართველი და სომეხი ხალხების მეგობრობას ხანგრძლივი ისტორია აქვს.

ამ ორი ერის ბედ-იღბალი მუდამ ერთმანეთთან იყო გადაჭაჭვული. გარეშე დამპყრობელთა შემოსევის დროს არაერთხელ გაუწოდებია ქართველ ხალხს დახმარების ხელი სომეხი ხალხისათვის სამშობლოს თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში. ასევე სომეხებიც, განსაცდელის უამს მხარში უდგნენ მეზობელ ქართველებს და საქმით განამტკიცებდნენ მათთან მეგობრობას. „ჩვენ კარგად ვიცით, რომ წინანდელ საქართველოს უძღურება დაიწყო იმ უბედური დღიდან, როცა პირქვე დაემხო სომხეთი — ეს ჩვენი წინანდელი ზღუდე სამხრეთით... ვიდრე სომხეთი იყო, საქართველოს რომ თათრობა მოესეოდა, ჯერ სომხეთი უნდა გადმოეღებინა, ამიტომაც ჩვენი უდიდესი მეფენი და სამეფოს კაცნი არაფერს არა ზოგავდნენ, რომ ეშველნათ სომხეთისათვის, როცა კი გაუჭირდებოდათ“ (ი. ჭავჭავაძე).

ამ ისტორიული მეგობრობის განმტკიცებას ხელს უწყობდნენ მე-19 საუკუნის მოღვაწენი — ილია, აკაკი, რაფიელ ერისთავი, გრიგოლ ორბელიანი, სუნდუკიანცი, თუმანიანი, გ. ბაშინჯალიანი და სხვ. მათ ერთმანეთს, შოთას სიტყვებით რომ ვთქვათ,

„გული მისცეს გულისათვის,
სიყვარული გზად და ხილად“.

გაბრიელ სუნდუკიანცი ერთი პირველთაგანი იყო, რომელმაც თეატრი აირჩია შემოქმედების მთავარ სარბიელად. იგი ცარიზმის უსასტიკეს პირობებში ერთსაიერი გატაცებით და სიყვარულით ემსახურებოდა, როგორც სომხურ, ისე ქართულ ხელოვნებას. სუნდუკიანცმა მოწიწებით შეაღო ქართული თეატრის ალყაფის კარები და ჰპოვა იქ უსაყვარლესი სახელები: ვასო აბაშიძე, ნატო გაბუნია, კოტე ყიფიანი, რომლებმაც ორივე ხელით ჩამოართვეს ძვირფას მეზობელს ქართულ ხონჩაზე დაწყობილი ხელნაწერი პიესების პურ-მარილი...

რა იყო ქართული თეატრი მანამდე?

ვიდრე ამ საკითხზე ჩამოვაგდებდნენ სიტყვას, მოკლედ შევეხები სუნდუკიანცის ბიოგრაფიას.

გაბრიელ სუნდუკიანცი, ანუ როგორც ქალაქელები უწოდებდნენ „მეზანდუკიანთ გაბო“, მამა-პაპით თბილისელი იყო, აქ დაბადებულა და აღზრდილი.

პაპა არუთინა, მამა მიკირტუმა (ნიკიტა), დედა თინათინი, ცოლი სოფიო, თვითონ გაბრიელიც ოჯახში მხოლოდ ქართულს ლაპარაკობდნენ... ამას ამტკიცებს ერევნის ლიტერატურულ მუზეუმში დაცული მისი ოჯახის ის ეპისტოლარული მდიდარი მასალა, რომელიც წმინდა ქართულით არის შესრულებული.

აი ორიოდ ნიმუში—

მოგვყავს გაბრიელის მამის წერილი თავისი მეუღლისადმი:

„საყვარელო და ნუგეშო, აროდეს დასავიწყარო თინათინ ზახაროვ-ნა! პირველად სიყვარულით მრავალს მოკითხვასა და ლამაზ სახე-ზედ — თვალეზზედ და ლოყებზე კოცნას მოგახსენებ, აგრეთვე საყვარელ სურვილებს. გენაცვალოს შენ მიკირტუმა, რომ დედას და-მორჩილდე და წამალი დალიო...“

გაბრიელ სუნდუკიანცის 200-მდე კერძო წერილი, ჰაბუკობის დროს ქართულად დაწერილი 1855 წლებში, აღსავსეა დედისადმი უღრმესი სიყვარულით. ყველა წერილის თავი და ბოლო ერთი და იმავე მორჩილი სტრიქონებითაა აუღერებული: „საყვარელო და ნახვად სანატრელო დედავჯან!“ „უსაყვარლესო და უძვირფასესო დედავჯან!“ „თქვენი მორჩილი და მუხლზედ მთხოვნელი შვილი გაბრიელი“ და სხვ.

გ. სუნდუკიანცის მამას, ეტყობა, ლექსების წერაც ეხერხებოდა, მას ადრევე შეუდგენია თავისი ეპიტაფია. აი, ეს ლექსიც:

მცნობნი ჩემნი კმაყოფილნი,
მეუღლე და ჩემნი შვილნი,
დაუბრუნე თუმა წვრილნი.

ღმერთსა სთხოვეთ, ჩემთვის ძალი,
მაპატიოს ჩემი ბრალი,
რომ არ მომხედეს ცეცხლის ალი.

წლისა ვიყავ ერვანისა,
მიკირტუმ სუნდუკოვისა,
მამით არუთინას ძისა.

გაბრიელ სუნდუკიანცი დაიბადა ქ. თბილისში 1825 წელს, 29 ივნისს (ძვ. სტ.).

1832 წლიდან 1838 წლამდე პატარა გაბრიელმა პირველ დაწყებითი სწავლა მიიღო ერთ ცნობილ პედაგოგთან, რომელსაც, სხვათა შორის, მეუღლედ ფრანგი ქალი ჰყავდა. ფრანგულ ენას პატარა გაბრიელი ბავშვობიდანვე დაეწაფა და შემდეგში ისე კარგად შეისწავლა, რომ თავისი „პეპო“ სომხურიდან ფრანგულად თვითონვე თარგმნა.

1838—1840 წლებში ის სწავლობდა ხაჩატურ აბოვიანის კერძო პანსიონში, სადაც სომხურთან ერთად თავისუფლად დაუფლებია რუსულ ენას.

1840 წელს მომავალი დრამატურგი თბილისის კლასიკურ გიმნაზიაში გადავიდა.

1846 წელს, გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ, სუნდუკიანცი, სხვა თავის თანამეგობრებთან ერთად (იასე ჭავჭავაძე, გ. წინამძღვრიშვილი, მეზინოვი, სარაჯიშვილი, ანდრონიკაშვილი, ციციშვილი), გაემგზავრა პეტერბურგს და ჩაირიცხა იქაურ უნივერსიტეტში ისტორიულ-ფილოლოგიურ აღმოსავლური ენების ფაკულტეტზე.

პეტერბურგის ხანა საუკეთესო ხანად ითვლება დრამატურგის ცხოვრებაში. აქ იგი მიესურვილა რუსულ ლიტერატურას. მისი საყვარელი მწერლები იყვნენ პუშკინი, ლერმონტოვი, გოგოლი, გრიბოედოვი. გარდა ამისა, იგი არა სტოვებს არც ერთ წარმოდგენას, სადაც მონაწილეობდნენ ისეთი ნიჭიერი მსახიობნი, როგორებიც იყვნენ შჩეპკინი, მარტინოვი და სხვ.

1850 წელს გ. სუნდუკიანცი ბრუნდება თბილისში და შედის სახელმწიფო სამსახურში თარჯიმანის თანამდებობაზე. უნდა შევნიშნოთ, რომ ვინც სახელმწიფო ხარჯით იგზავნებოდა პეტერბურგში სასწავლებლად, მას ექვსი წელიწადი უნდა ემსახურნა კავკასიის რომელიმე სამოქალაქო დაწესებულებაში...

ამ სამსახურის დროს მწერალს უთანხმოება მოუვიდა „მელნის მხვრეპავ“ ჩინოვნიკებთან და სუნდუკიანციც ახალი იდეების გავრცელებისათვის 1853 წელს გაგზავნეს დერბენდს სამხედრო გუბერნატორის ვანკარგულებაში...

მიუხედავად დედის გულმოდგინე თხოვნისა, „შვილი თბილისში გადმოიყვანეთო“, სუნდუკიანცმა დერბენდში მაინც ორ-სამ წელი-

წადს დაპყო. ჩვენს არქივებში დაცული უცნობი მასალების მიხედვით ირკვევა, რომ პოეტი გრიგოლ ორბელიანი დიდად ცდილობდა სუნდუკიანცის თბილისში დაბრუნებისათვის, იგი შეამდგომლობდა კიდეც ამიერკავკასიის სამოქალაქო სამმართველოს უფროსის წინაშე, რომელსაც პოეტი სწერდა: „სუნდუკიანცს პირადად კარგად ვიცნობ, როგორც წესიერ ყმაწვილ კაცს“ (იხ. არქივის მასალა, გამოქვეყნებული ერევნის „Комунист“-ში, 1948 წ., № 171).

საზოგადოდ, გრიგოლ ორბელიანი ყოველთვის გულთბილად ეპყრობოდა სუნდუკიანცს, რომლის პოეტური ბუნებაც ვერ ეგუებოდა „კანცელარიების“ სამსახურს. იგივე გრიგოლ ორბელიანი სწერს დიმიტრი ჯორჯაძეს (1858 წ. 13 აპრილს): „ძლიერ, საბრალო სუნდუკიანცი ვადმოვაყვანიხე სტროიტელნის კომისიაში ჩლენად“ („წერილები“, ტ. II, გვ. 2ა8. — ავ. გაწერელიას რედაქციით).

ასე იყო თუ ისე, გ. სუნდუკიანცმა მაინც 50 წელი გაატარა მეფის სადსახურძი...

დრამების წერა ვაბრიელმა გვიან დაიწყო... „პეპო“ რომ დაწერა, ის უკვე ცხოვრების დარჯაკში გამობრძმედილი 45 წლის ვაჟაკი იყო. როგორც ბევრმა დიდმა დრამატურგმა, ვაბრ. სუნდუკიანცმაც სცენაზე ვოდევილებით შესდგა ფეხი. მისი „სალამოს ერთი ცხვირი ხეირია“ პირველი პიესა იყო ნიჭიერი დრამატურგისა. ამას მოჰყვა „ხათაბალა“, „კიდევ ერთი მსხვერპლი“, „პეპო“, „დაქცეული ოჯახი“ და სხვ. მაგრამ გვირგვინი ყველა მისი პიესებისა—„პეპოა“!

ჩვენ ცოტა ვრცლად შევჩერდებით ამ პიესაზე და ქართველი მსახიობების მიერ მის განსახიერებაზე.

„პეპო“ თბილისის ქარგაზეა გაშლილი. ამ პიესის მთავარი გმირი ძველი თბილისის ტიპია და „ყველაზე უმეტესად თბილისელებს ესმით მისი მნიშვნელობა“ („კვალი“, 1901 წ., № 21). ამიტომ იყო, რომ ერთხელ „პეპოს“ თარგმნა სცადეს სომხურიდან სომხურად, ვინაიდან სუნდუკიანცის ქალაქური დიალექტი ყველა სომეხს არ ესმისო!

პეპო ძველი თბილისის ღვიძლი შვილია, იმ თბილისისა, როცა ვერ კიდევ ქართულ დარბაზებს ჭერში სანათური ჰქონდა დატანებული ვარსკვლავების სახილველად და თავდახურული მანდილოსნები ახლად დაგებულ ქაფენილებზე ფეხებს იმტვრევდნენ სიარულით („ვიპ. გენაცვა, ამ ქუჩის ქვებმა ხომ ფეხები დამამტვრიეს...“), ეს იყო სამოცდაათიანი წლების თბილისი!

სუნდუკიანცის შემოქმედების უშრეტეი წყარო ჩვენი დედაქალაქია. ერთხელ ილია ზურაბიშვილმა კარგადა თქვა: „სუნდუკიანცის გმირ-

თა მოქმედების არემარე თბილისია, ამ ფარგალს ისინი არ გასცილდებიანო!”

ვერც ერთი სხვა ქალაქის მაცურებელი ვერ წვდებოდა ამ პიესის სიღრმეს, როგორც თბილისელი მაცურებელი. საქართველოს დედაქალაქ თბილისში „პეპო“ განსაკუთრებული პოპულარობით სარგებლობდა, რადგან თბილისელები ყველაზე უკეთ გრძობდნენ და განიცდიდნენ ამ პიესის პერსონაჟების, კერძოდ მთავარი გმირის — პეპოს ხასიათის თავისებურებას. სწორედ ეს იყო მიზეზი, რომ მისი დადგმა ვერ გაბედეს პარიზის ანტრეპრენიორებმა, მიუხედავად ავტორის გულმოდგინე მოწადინებისა.

გაბრიელ სუნდუკიანცს მაშინდელი ელჩების საშუალებით მიწერ-მოწერა ჰქონდა ვიქტორ ჰიუგოსთან და ალექსანდრე დიუმა-შვილთან. პარიზში „პეპოს“ დადგმის მიზნით ავტორს პიესის ფრანგული ეგზემპლარიც გაუგზავნია დიუმა-შვილისთვის. ალექსანდრე დიუმა წერილსა სწერს სუნდუკიანცს და აღნიშნავს, რომ თქვენი პიესა კარგი „კერძია“, მაგრამ აქაური მაცურებლის გემოვნებისათვის არ გამოდგებაო... აი, დიუმას ეს წერილიც:

„ჩემო ბატონო, მიღებისთანავე წავეკითხე თქვენს მიერ გამოგზავნილი ხელთნაწერი და მე არა მგონია, რომ იმ თემას, რომელსაც თქვენ ეხებით, წარმატება ექნეს ჩვენს ფრანგულ სცენაზე. როდესაც ჩვენი მაცურებელი ხედავს აფიშაზე ორიგინალურს, უცხო ზნე-ჩვეულებების შემცველ პიესას, იგი მოელის ისეთ არაჩვეულებრივობას, რის მოცემასაც თქვენი მეტად სადა და ფრიად ბუნებრივი პიესა ვერ შესძლებდა. თქვენი ნაწარმოების სათუთი და ნაზი ყველა დეტალი ჩვენს სცენაზე დაიკარგებოდა. თქვენი პიესა მაღალი გემოვნების მქონეთა კერძია, რომელიც ჩვენი პარიზელი მაცურებლის უხეში გემოვნებისთვის ვერ გამოდგება. ვეცდები კი, მე მზადა ვარ, თუ მოისურვებთ, თქვენი პიესა გადაეცე პარიზის იმ თეატრის დირექტორს, რომელსაც მიმითითებთ, არ დავიშურებ რეკომენდაციას და მთელ ჩემს გავლენას, რაც კი გამაჩნია. ამისათვის ველი მხოლოდ თქვენს პასუხს. წინააღმდეგ შემთხვევაში გამოგიგზავნით ხელთნაწერს იმ მისამართით, რომელსაც მაცნობებთ.

ა. დ ი უ მ ა - შ ვ ი ლ ი“.

როგორ შემოდგა ფენი „პეპომ“ ქართულ სცენაზე?
 ვამბობ „ქართულ სცენაზე“, რადგან სუნდუკიანცის პიესები ჩვენს
 საზოგადოებაში გავრცელდა არა ბეჭდური სიტყვის, არამედ სცენის
 საშუალებით.

პირველად „პეპოს“ შესახებ კირილე ლორთქიფანიძის „დროებამ“
 ამოიღო ხმა 1874 წელს. ახალ ამბავში ვკითხულობთ: „პეპოს“ ამ-
 უამად სტამბოლშიაც თამაშობენ. იქნება ქართველებიც მალე გავხდეთ
 ამ კომედიის თბილისის სცენაზე მნახველი“ („დროება“, 1874 წ., 7
 ივნისი).

„დროების“ ეს ნატვრა ასრულდა! მხოლოდ არა თბილისში, არა-
 მედ ქუთაისში. „პეპო“ პირველად წარმოდგენილი იქნა ქუთაის-
 ში 1874 წელს, 21 ოქტომბერს (თბილისში კი „პეპო“ ითამაშეს ერ-
 თი წლის შემდეგ — 1875 წ., 27 ნოემბერს).

ქართული პროფესიონალური თეატრის ფუძემდებელი გიორგი
 ერისთავი დიდი მონღომებით შეუდგა ქართული დასის შექმნას. მის
 დასში ირიცხებოდნენ უეჭველად ნიჭიერი მსახიობნი: გ. დვანაძე,
 ზ. ანტონოვი, უზნაძის ქალი (პირველი მომღერალი — შემდეგში იეა-
 ნე კერესელიძის მეუღლე), თვით გიორგი ერისთავი (პირველი კომი-
 კი ჩვენს სცენაზე), აბრამიძე, სააკაშვილი, მეიფარიანი, ჯაფარიძე
 და სხვ. მაგრამ ცარიზმის მოხელეების განკარგულებით თეატრი დაი-
 ხურა, მსახიობები დაიქსაქსნენ, გულგატეხილი გიორგიც ქართლს გა-
 ემგზავრა და თავის სამშობლო სოფელში დაასრულა უკანასკნელი
 დღენი.

ქართული თეატრის აღორძინების საქმეში, სუნდუკიანცისაც დიდი
 ღვაწლი მიუძღვის.

მიძინებულმა ქართულმა თეატრმა მხოლოდ სამოცდაათიან წლებ-
 ში გაიღვიძა.

ამ დროს... მაგრამ ისევ სჯობია დოკუმენტები ავამეტყველოთ და
 სიტყვა მივცეთ იმდროინდელ ცნობილ საზოგადო მოღვაწეს — კო-
 ტე ყიფიანს, რომელმაც გ. სუნდუკიანცის 30 წლის იუბილეზე
 ეს აღრესი წაიკითხა:

„ძვირფასო გაბრიელ ნიკიტას-ძეე!

ქართული თეატრის ისტორიამ განიცადა ორი მწარე პერიოდი
 თავისი არსებობისა: პირველი პერიოდი ეკუთვნის 1850-იან წლებს,

როდესაც ჩვენს საზოგადოებაში გამოჩნდა დაუვიწყარი თავადი ორგი ერისთავი, რმელმაც ქართულ თეატრს საფუძველი ჩაუყარა და მისი წარმატებებისათვის შექმნა თავისი დრამატიული ნაწარმოებები, მეორე ასეთივე მოღვაწის ზურაბ ანტონოვის გვერდით, რომლის პიესებითაც არსებობდა მაშინ ქართული თეატრი.

შემდეგ დაეტყო მინელეა. სხვადასხვა მიზეზის გამო მუდმივი ქართული თეატრი დაიხურა და ულმობელმა დრომ, რომელიც არავის არა ზოგავს, საზოგადოებრივ ასპარეზს ჩამოაშორა ეს ადამიანები და ქართულმა თეატრმა მიიძინა 25 წელზე მეტ ხანს. ხოლო მისი მოღვაწეები სდუმდნენ.

გამოჩნდით თქვენ — და ქართული თეატრისათვის დადგა სხვა ხანა. მოგვევლინა ახალი ცხოვრება; 25 წლის ლეთარგიული ძილისაგან გამოღვიძების შემდეგ (ქართული თეატრისათვის) დადგა აღორძინების ხანა.

ამ აღორძინებით ჩვენი თეატრი საეცებით დავალებულია თქვენგნით, რადგან თქვენ თქვენი დრამატიული ნაწარმოებებით ხელახლად შთაბერეთ მას სიცოცხლე და თეატრის დაცხრობილ მაჯისცემას საშუალება მიეცით ახალის ძალით აძგერდეს.

თქვენ, რომელსაც მაღლა გეჭირათ ხელოვნების დროშა, მისი შრილისა და ჩრდილქვეშ მოგვეციოთ ჩვენ მაღალმხატვრული ნაწარმოებები, მაღალპოეტური [პიესები]. თქვენ დრამატურგი კი არ ბოძანდებით, არამედ პოეტი, — პოეტი, რომელიც წერდა არა რითმით და არც ლექსად, არამედ ჩვენი ცოცხალი მეტყველებით.

ტიპებს, რომლებიც თქვენ მიერ არიან გამოყვანილი, ჩვენ ყველანი ვხვდებოდით ჩვენი ცხოვრების გზაზე ყოველ ნაბიჯზე, მათ ვხვდებით ახლაც, დღესაც კი, მაგრამ არც ერთი ჩვენთაგანი მათ არავითარ ყურადღებას არ აქცევდა, სანამ თქვენ არ გაასხეულეთ ისინი თქვენს დრამებსა და კომედიებში და სანამ ამით თვალა არ გაგვიხილეთ ჩვენს გარემოზე...

ასეთი უნარით თქვენ გააცხოველეთ საზოგადოება და ჩვენში გამოჩნდა მთელი პლეადა დრამატურგთა, ორიგინალურ ავტორთა, მთარგმნელთა და გადაამკეთებელთა და ამგვარად თქვენ ჩვენი ლიტერატურაც წინ წაბიძგეთ. თქვენი თხზულებების წყალობით ჩვენში გამოჩნდა აგრეთვე მთელი პლეადა მსახიობთა და მსახიობ-ქალთა, თქვენმა ნაწარმოებებმა აღმოაჩინეს ჩვენში ტალანტები, რომლებსაც ჩვენ წინათ არ ვიცნობდით.

დიახ! თქვენ პოეტი ხართ, რამდენადაც ჩვენი ყოველდღიური უფერული შერკანტილური ცხოვრებიდან წამოაყენეთ ისეთი უტყუარ რომლებიც არასოდეს არ გაჰქრებიან ჩვენში, რომლებიც თქვენს დაუპყმენით. განა შეიძლება თქვენი ზამბახოვის, ოსეფას, ზიმზა-მოვას, პეპოს, კაკულის, გიქოს, ეფემიას, ოსკან პეტროვიჩის, ისაიას, გაორგი მასისიანცის და მარგალიტას მივიწყება?

ქართული დასი ზეიმობს დღეს თქვენს 30 წლის ნაყოფიერ მოღვაწეობას. დღეს შესრულდა 30 წელი მას აქეთ, რაც გამოქვეყნდა თქვენი შესანიშნავი „პეპო“, რომელიც ამ საღამოს გავითამაშეთ და რომელშიაც 30 წლის წინათ მე ვთამაშობდი იმავე „გიქო“-ს როლს და რომელიც ამჟამად შევასრულე.

მე, როგორც ქართული თეატრის უხუცესი მოღვაწე, უმეტესის სიხარულით გილოცავთ დღევანდელ ზეიმს. ჩვენ, მშობლიური თეატრის მოღვაწენი, აღვიზარდებით თქვესს პიესებზე, ჩვენ გაწაფული ვართ ხელოვნებაში თქვენს ტიპებზე, ჩვენ გამხნეებული ვართ თქვენი ნაწარმოებებით და რამდენადაც თქვენი მოწაფეები ვართ, იმდენად უფრო დიდი სიხარულით ვეგებებით თქვენს დღევანდელ იუბილეს...

ნება მიბოძეთ მე, თქვენგან მაღლიერ მოწაფეს, „ვილობრივი სიყვარულის გრძნობით საჯაროდ მოგეხვიოთ და გადაგკოცნოთ თქვენ— დაუვიწყარო ხელმძღვანელო და დამრიგებელო“ (იხ. ერევნის სახელმწიფო მუზეუმის მწერალთა განყოფილების ფონდი. პირველად გამოაქვეყნა ლ. მელიქსეძე — „ლიტ. საქართ.“, 1940 წ., № 15. იბეჭდება შემოკლებით).

ასე და ამგვარად, თითქმის 25 წელი გავიდა ერისთავის თეატრის შემდეგ, რაც ქართველ საზოგადოებას ზეირიანი სანახაობა არ ენახა.

იყო იტალიური ოპერა, იაბლოჩინას რუსული დრამატული დასი, მაგრამ განა ეს საღებუნად დაედებოდა ქართული სიტყვის მოყვარულ თეატრალურ საზოგადოებას? ერთ ხანს თბილისელებს ეს „სიამოვნება“ მოაკლდათ, რადგან 1874 წელს ხანძარმა იმსხვერპლა თამაშოვის ქარვასლა და მისი თეატრიც.

ამ წლიდან იწყება ლტოლვა მუდმივი თეატრის შესაქმნელად. წარმოდგენებთან ერთად გაჩნდა ლიტერატურული საღამოებიც, კონცერტები, რომელშიაც ჩვენი მწერლების დიდი ნაწილი იღებდა მონაწილეობას. ისინი სცენიდან კითხულობდნენ ახალ თხზულებებს. ერთ ასეთ საღამოზე რ. ერისთავმა „პეპოს“ მონოლოგიც კი წაიკითხა სცენიდან (იხ. ჩვენს არქივში დაცული პროგრამა).

დროებით მალამოდ ესეც კმაროდა...

სწორედ ეს ის დროა, როცა ქუთაისიდან თბილისში ჩამოყვანილ ვასო აბაშიძე, გორიდან — ნატო გაბუნია, თელავიდან — მკო საფაროვისა, ქვიშხეთიდან — ყიფიანები და დაიწყეს მონაწილეობა სცენისმოყვარეთა წარმოდგენებში...

სწორედ ამ პერიოდს ეკუთვნის გაბრიელ სუნდუკიანცის პიესების დადგმა ქართულ სცენაზე. მისი პიესები პირველად განახორციელა თბილისის სომეხ მსახიობთა ამხანაგობამ, ხოლო მეორედ — ქუთაისის ქართული სცენისმოყვარეთა დასმა. მალე სუნდუკიანცის პიესებისადმი ინტერესი აღიძრა თბილისის ქართველ არტისტებსა და თეატრალების წრეშიც.

დავით ერისთავი — „სამშობლოს“ ავტორი, 1879 წ., 14 ოქტომბრის თარიღით ს. ოძისიდან წერილსა სწერს გიორგი თუმანიშვილს და ახლად ჩამოყალიბებული ქართული თეატრის რეპერტუარში შესატანად გაბრიელ სუნდუკიანცის პიესების გადათარგმნის საჭიროებას მიუთითებს: „Не забудь распорядиться относительно перевода «Хата-бала»“.

„დროება“ წერდა: „ამ უკანასკნელი წლის განმავლობაში უფ. სუნდუკიანცი მოდათ შემოდის ჩვენს სცენაზე. პირველად ქუთაისში გაგვაცნო ეს სომხის ნიჭიერი დრამატურგი. იქ ითამაშეს პირველად იმის მშვენიერი კომედია „პეპო“, შემდეგ მეორე იმის დრამა „კიდევ ერთი მსხვერპლი“, იქვე წარმოადგინეს ორჯერ და ახლა, როგორც ამბობენ, იქვე მესამე იმის დრამატულ თხზულების „ხათაბალის“ წარმოდგენას აპირებენ. თბილისი ამ შემთხვევაში, ქუთაისის კვალზედ მიდის; აქაც ამასწინად ორჯერ წარმოადგინეს „პეპო“ და ახლა წარსული კვირის ხუთშაბათს, 15 იანვარს იყო „კიდევ ერთი მსხვერპლი“ („დროება“, 1876 წ., № 6).

განა საგულისხმო არ არის, რომ გ. სუნდუკიანცის ამ უკანასკნელ პიესაში (— „კიდევ ერთი მსხვერპლი“ —) ჩვენს სასიქადულო პოეტს აკაკი წერეთელსაც მიუღია მონაწილეობა და შეუსრულებია თერგდალეული მიხეილის როლი! ტყუილად კი არ წერდა „ველი“, რომ სუნდუკიანცის პიესებმა „შეაერთა ორი მეზობელი ერი ხელოვნების ნიადაგზეო“ (1901, № 21).

აკაკი და არტისტი!

რეცენზენტი აღნიშნავს, რომ „აკაკი წერეთელი პოეტია და როგორც პოეტი ყოველთვის ერთს ხასიათზე არ არის“, ის სუსტი იყოთუგულო, უსულო, მიხვრა-მოხვრა უშნო, მაგრამ—განაგრძობს გაზე-

თი, — „ღმერთმა მოგცეთ იმისი თავი, როცა კარგ გუნებაზეა, ცოცხალი, მახვილი, ლაზათიანი და გამჭრიახათ აღმასრულებელი თავისი როლისა. ხუთშაბათს ის უთუოდ უხეირო გუნებაზე იყო და ამიტომაც მიხეილის როლიც იმის თამაშობაში უხეირო და უსულს გამოვიდაო“ („დროება“, 1876 წ., № 6). აქვე უნდა დავსძინოთ აკაკის არტიკტობის დასაცავად, რომ ამ პიესაში მიხეილი ყალბი ტიპია და თვით ლალო მესხიშვილსაც უჭირდა ამ როლში გამოსვლა. საქმე ის არის, რომ პიესა მიდიოდა საქველმოქმედო მიზნით (როგორც აფიშებში ეწერა: „კეთილი საქმის შესაწევრად“) და აკაკიმაც, როგორც საზოგადო მოღვაწემ, ავტორის ხათრით და გამმართველების დაყენებით მოთხოვნის შედეგად — იკისრა აქტიურობა და ამით მის დაფნის გვირგვინს ერთი ფოთლიც არ შერხევია... აკაკი ყველგან აკაკი იყო!

„პეპო“ ქალაქის ტიპია, პეპო ალაღ-მართალი ადამიანია, თავისი შრომით მცხოვრები, პეპო მეთევზეა, მებაღური, მისი ქონება ბადეა, მისი შემნახავი — მტკვარი. მართალია, პეპოს მამას თავის კვალობაზე ცოტაოდენი თანხაც ჰქონია ზიმიზომოვზე გასესხებული (კეკეს შუითევი), მაგრამ თვითონ პეპო ყოველდღიურად გამოსული მუშაკია: სწორედ პეპოს ასეთმა მდგომარეობამ მიკარნახა მეთქვა შემდეგი სტრიქონები:

სისხამ დლით თევზებს ვიპერ,
ბაღით ხელში მივალ წყალზე,
ვენაცვალე ჩემს ძმა-ბიჭებს,
არ ფიქრობენ მომავალზე.
დღეს მოგებულს, დღესვე ეხარჯავ,
შესანახად ვის აქვს თავი!
ბაღე ჩემი ქონებაა,
მტკვარი—ჩემი შემნახავი.

აკაკი წერეთელს მოსწონდა „პეპო“. იგი ამ ნაწარმოებს „ობოლ მარგალიტს“ უწოდებდა. როცა ეს პიესა ხონში წარმოადგინეს (პეპოს როლს ასრულებდა მკურნალი პოლიკარპე ჩხიკვიშვილი), აკაკიმ აღტაცებული რეცენზია უძღვნა ამ სპექტაკლს და თვით პიესაზე ასეთი სიტყვები აღმოხდა: „ობოლი მარგალიტი, სადაც უნდა იყოს, თავის ღირსებას არ დაჰკარგავს, ვინდ მდიდრის ფარჩა-დიბაზე ეკეროს და გინდა ძონძე“ („ივერია“, 1901 წ., № 170; „მღრ. ილია ბახტაძე: „წარსულის გახსენება“, გაზ. „ჩვენი ცხოვრება“, 1912 წ., № 9).

თვით ილია ჭავჭავაძემაც, გ. ჩიმიშვიანთან კამათის დროს, აღიარა, რომ „ჩვენს ქართულ რეპერტუარში, ნათარგმნთა გარდა, „პეპო“

ბევრს პიესას სჯობიაო“ (ილიას თხზულებანი, ტ. II, 1941 წ., გვ. 198-პ. ინგოროყვას რედაქციით).

ამავე აზრისა იყო ქუთაისის საზოგადოებაც, სადაც ეს პიესა პირველად წარმოადგინეს ქართულ სცენაზე, „ვინც დაესწრო წარმოდგენას, — წერს რეცენზენტი, — ყველამ კარგი აზრი გამოიტანა პიესაზე. განსაკუთრებით პეპოს ხასიათმა დაიმსახურა ჩვენი საზოგადოების თანაგრძნობაო“ („დროება“, 1874 წ., № 442).

რუსეთის დიდი მწერალი მაქსიმ გორკი მაღალი იდეებით შთაგონებულ ნამდვილ მხატვრულ ნაწარმოებად სთვლიდა „პეპოს“. მან ეს პიესა თავისი რედაქციით (რუსული თარგმანი ეკუთვნის პოეტ ე. ტერიანს) დაბეჭდა კიდეც 1916 წ. გამოცემულ კრებულში — „Сборник армянской литературы“ და ცდილობდა რუსულ სცენაზე მის განსახიერებას. მაქსიმ გორკის უთქვამს თურმე: „დიდის ხალისით ვითამაშებდი პეპოს როლსო“ (იხ. გ. ოენანის სომხური წიგნი: „მაქსიმ გორკი და სომხური კულტურა“. 1946 წ., გვ. 43).

გორკის ეს სიტყვები იმას ნიშნავს, რომ დიდი ბელეტრისტი ჩააწყვდა პეპოს ხალხურ პროტესტანტულ სულს და როგორც ყოფა-ცხოვრების ამსახველ პიესას გზას უხსნიდა და გულის სითბოში აბინაევდა.

„პეპო“ მე-19 საუკუნის მნიშვნელოვანი მოვლენაა.

მასში მკაფიოდ გამოსახულია ახლად ფეხადგმული ბურჟუაზიული საზოგადოება ერთი მხრივ და მეორე მხრივ — ამ კლასის მიერ დამორჩილებული და გაყვედფილი დაბალი ფენა თავისი ყოფა-ცხოვრებით. ფული! ფული! და ფული! აი, მაშინდელი დევნიზი.

სუნდუკიანცის ერთი მოქმედი პირი გარკვევით ამბობს: „ფული გაქვს? მაშასადამე, მთელი ქვეყანა შენია!“

პეპო უყვარდათ არა ჩარჩ-ვაჭრებს, რომელთაც მაშინდელი სოციალური უკუღმართობა ლად ცხოვრებას ანიჭებდა, არამედ ყველა ალალ-მართალ ოფლით მოპოვებული ლუკმაპურის მქონე ადამიანს. პეპო ხალხის შვილი იყო, სიღატაკე და წამება როდი აშინებდა მას, ოღონდ შეერცხვინა და აშკარაზე გამოეყვანა მზაკვარი ზიშვიმოვები, რომელნიც ხალხში „პატროსანი სახელით“ დაიარებოდნენ და ნამდვილად კი მშრომელი ხალხის სისხლის მწოველები იყვნენ. „ნუ სტირი, დედი, — ეუბნება პეპო ციხეში წასვლისას, — იქ ხომ არ მოკვდები, ერთხელ ხომ გვენთავისუფლდები... და მაშინ ყველა გაიგებს, რომ ეს კაცი (ხელს გაიშვერს არუთინასკენ), რომელსაც ყველანი თავს უკრავენ, ყველანი ეფერებიან და პატივსა სცემენ, ეს ის კაცია, რომლისა-

თვისაც არაფერი წმინდა არ არის—რა ამ ქვეყანაზე... ეხლა იტირეთ რამდენიც გინდათ, საწყლის ტირილი, ალბათ, იმისთვის გაუჩენია ღმერთს, რომ მდიდრის ბოროტება მორეცხოს“.

პეპოს ამ სიტყვებით დრამატურგმა გამოხატა არა მარტო იმ სოციალური წრის გულისნადები, რომელსაც მისი პიესის მთავარი, გმირი პეპო ეკუთვნოდა, არამედ საკუთარი პროგრესული მისწრაფებანიც. ავტორმა გვაგრძნობინა თავისი დროის კლასთა ბრძოლის სიმწვავე. თუმცა სუნდუკიანცი, იმდროინდელი საზოგადოებრივი მდგომარეობის გამო, არ მისულა კლასობრივი ბრძოლის საჭიროების და მიზანშეწონილობის აღიარებამდე. ავტორი და მისი პიესის გმირები მართალია პროტესტანტულად არიან განწყობილნი, მაგრამ მაინც შორს დგანან რევოლუციური ბრძოლის იდეებისაგან. მიუხედავად ამისა, სუნდუკიანცის დრამატურგია თავისი დროის მასების გამათვითცნობიერებელ როლს თამაშობდა. ეს არის სუნდუკიანცის შემოქმედების ღირსება და დამსახურება.

სუნდუკიანცის დრამატურგიის იდეური და მხატვრული ძალა, როგორც აღვნიშნე, თავის დროზე შეიგრძნეს როგორც ქართველი ხალხის საყვარელმა მსახიობებმა, ისე ჩვენმა მოწინავე მწერლებმა. მის პიესებში გამოსულან პოეტები: აკაკი წერეთელი და რაფ. ერისთავი, ბელეტრისტი ალექსანდრე ყაზბეგი, პოეტი და ცნობილი მთარგმნელი იოსებ ბაქრაძე, ჩვენი დრამატურგი — ასიკო ცაგარელი, მშვენიერი ლექსების ავტორი რუს-იმერელი, ქუთათური მეფეღეტონე დათიკო მესხი, ნინო და ილია ნაკაშიძენი და ბევრი სხვა მსახიობიც, რომელთა გვარებიც ჩემს მიერ გამოცემულ სუნდუკიანცის ქართული წიგნის „შენიშვნებში“ მაქვს მოხსენებული (1950 წ., გვ. 350). ამ სტრიქონების დამწერმაც, როგორც სცენისმოყვარემ, პირველად სუნდუკიანცის „კაკულათი“ აიღვა ფეხი სცენაზე!

*

ერთდროულად აღძრულმა ქართულმა და სომხურმა თეატრებმა ერთნაირი ბედი და ერთნაირი მძიმე გზა გაიარეს. ორივე თეატრს ჰყავდა დიდი არტისტები და ორივე თეატრი დიდ უმწეო მდგომარეობაში იმყოფებოდა. არც დეკორაციები, არც გარდერობი, არც მუდმივი შენობა, — ერთის სიტყვით, ამ ორი თეატრის არტისტებს ნიჟის ვარდა სხვა არაფერი გააჩნდათ. ჩვენი მსახიობები, ვიდრე არწრუნის მიერ აგებულ თეატრში გადავიდოდნენ, ალაღბედზე ყველგან დგამ-

დნენ პიესებს, სადაც კი ტახტი დაიდგმებოდა და ზეწარი გაიბმებოდა...

თუ რა დამცირებას იტანდნენ მაშინდელი მსახიობები, მოგვიყვანთ თორ მაგალითს: პირველი ვასო აბაშიძის ნაამბობია, მეორე — სუნდუკიანცის პიესას შეეხება (დავით გულაზიანმა გადმომცა):

„სამშობლო“ უნდა დაედგათ. რეჟისორი მ. პ. ბებუთაშვილი მოითხოვდა ახალ დეკორაციებს და ახალ ტანისამოსს. მეცენატ ივანე მუხრანბატონთან ფულის სასესხებლად გაგზავნეს ვასო აბაშიძე. ვასო აბაშიძე იმიტომ აირჩია დასმა, რომ ხმა დადიოდა მუხრანბატონს „მზის დაბნელებაში“ მხოლოდ მიკირტუმას (ვასო აბაშიძის) „შტუკა“ და მისი ცალფეხზე შემოტრიალება მოეწონაო... „როგორც იყო მივედი, — გვიამბობდა ვასო აბაშიძე თეატრის ახალგაზრდა მუშაკებს ამ ორმოცი წლის წინათ, — უნდა იცოდეთ, რომ ივანე მუხრანბატონი მთხოვნელებს მხოლოდ სისხამ დილით, 7 საათზე იღებდა. დამავიწყდა მეთქვა, რომ ეს იყო ზამთრის დღეებში, — მაშასადამე, ბნელოდა. ზარი ჩამოგვარია, კარი გაიღო. შევედი დარბაზში, არავინ არა სჩანდა, სიღრმეში დავინახე მაგიდა, მაგიდაზე იყო ხელში დასაკვერი პატარა ფარანი, — სწორედ ისეთი: აი, სადგურის მეისრეებს რომ აქვთ. მუხრანსკი მრგვალი ტანის კაცი იყო, მომცრო. სავარძელში მოთავსებულიყო (მართლაც რომ მოთავსებულიყო) და ძლივს მოსჩანდა. მივესალმე. ვერ მიცნო.

— დილა მშვიდობისა, ბატონო!

— გაგიმარჯოს! რა, ალბათ თხოვნა გექნება რამე, არა?

— დიახ, ბატონო, ჩვენი დასი...

— რაო? დასიო! რის დასი, რა დასი!

— დიახ, ბატონო, ჩვენი დრამატული თეატრის დასი სდგამს დავით ერისთავის ახალ პიესას — „სამშობლოს“. ამ პიესის ისე იოლად დადგმა არ შეიძლება, ეს ხომ ვოდევილი არ არის, „კატა-აწონა“ ან „ბიძიასთან გამოხუმრება“. ეს დრამაა და ძლიერი დრამა საქართველოს წარსული ცხოვრებიდან...

— ჰო, სთქვი, ფული გინდათ, რაღა, — გამაწყვეტინა ქველმოქმედმა.

— დიახ, ხომ მოგეხსენებათ ახალი დეკორაციები, ახალი ტანისამოსი... ჩვენ კი, სულის ვარდა, სხვა არაფერი გაგვაჩნია...

— ამას წინათ „მზის დაბნელებაში“ შემოსავალი არა დაგიტოვებოდა?

— რას ბრძანებთ, ბატონო, რის ვაინაჩრობით ვცხოვრობთ. იმ

წარმოდგენაშიც, თქვენ რომ ბრძანეთ, ცარიელი კუჭით გამოველი და მშვიერი ვხტოდი სცენაზე...

— დაიცა, — დაიცა, მაშ ის შენ იყავი, რომ შეხტი და ცალფეხზე შემოტრიალდი? მაშ, ვასო აბაშიძე შენა ხარ?

— დიახ, ბატონო, მე გახლავართ!

— აი, გაგაჩანავა ღმერთმა, — და დაიწყო სიცილი. მერე ხველა აუტყდა და კინალამ დაიხრჩო, — ბარაქალა! ბარაქალა, აბა, ერთი, თუ ღმერთი გწამს, აქაც შეხტი! აბა! აბა!

რა უნდა მექნა, — განაგრძო ვასო აბაშიძემ, — არ შევემხტარიყავი და ვაი თუ გამებრაზებინა ფეოდალი, შევემხტარიყავი და ასე დილაადრიან, ვილაც მდიდრის წინაშე, ცირკის მასხარა ხომ არ ვიყავი... ბოლოს, როგორც იყო (გამახსენდა თეატრის უმწეო მდგომარეობა, „სამშობლოს“ პირველი დადგმა, დეკორაციების უქონლობა), იქნებ რამე დავცინცლო-მეთქი, ერთი ჩემებურად შევხტი, მერე ცალფეხზე შემოვტრიალდი და თან დაეყოლე — „ჯან კნიაზჯანი!“

აქ კი ვეღარ მოითმინა და ხველა და ხარხარი ერთმანეთში აერია. როცა დადინჯდა, აიღო ბანკის ჩეკი, ზედ 500 მანეთი დააწერა, მოხია და გადმოშტა. ჩემს სიხარულს საზღვარი არა ჰქონდა... მაშინვე გამოვევარდი გარეთ და თეატრისაკენ მოვუსვი. მუნრანსკის ხარხარი კიდეც მესმოდა...“

მეორე მაგალითი სომხურ თეატრს ეხება. არ იქნა და არა! მსახიობებმა სოვდაგარ მანთაშოვს პირჯვარი ვერ დააწერინეს და სომხური თეატრის სასარგებლოდ ფული ვერ გადაადებინეს. მაშინ მსახიობებმა ასეთ ოინს მიმართეს:

მიდიოდა სუნდუკიანცის პიესა „ოსკან პეტროვიჩი საიქიოს“. ამ პიესაში სცენა წარმოადგენს ჯოჯოხეთს, სადაც ეშმაკები, ტარტაროზები და ცოდვილი ხალხია გამოყვანილი. ამ ჯოჯოხეთში მოუთავსებიათ ყველა ის მევახშე ვაჭარი, რომელნიც სააქაოს „პატიოსან“ და „ალალ-მართალ“ ხალხად ითვლებოდნენ. ერთმა მსახიობმა ასეთი ხერხი იხმარა: გაიკეთა მდიდარ მანთაშოვის გრიმი და ეშმაკების მიერ დანთებულ ჯოჯოხეთის აღისაგან შეწუხებული აქეთ-იქით ეხეტქებოდა. პიესის მიხედვით ვაჭარი ოსკან პეტროვიჩი მიუახლოვდა თურმე მანთაშოვს და ეუბნება:

— მე კიდეც ჰო, ხალხს ვატყუებდი და ჯოჯოხეთში გამომგზავნეს, შენ? შენ რაღათ მოგიყვანეს? რის გულისთვის? შენ ხომ დიდი ქველმოქმედის სახელი გქონდა გავარდნილი?

— იცი, რატომ? — უპასუხებს მანთაშოვი, — სომხური თეატ-

რის დასახმარებლად შესაწირავი ფული მთხოვეს, არ მივეცი და ჯომ ხედავ, ჯოჯოხეთში მიკრეს თავი.

მანთაშოვიც დასწრებია ამ სპექტაკლს. როცა პიესა გათქმულა, შესულა კულისებში, გაუხსნია ქისა და კარგა ბლომა თანხა შეუწირავს სომხური თეატრის ასაღორძინებლად. „ოღონდ ამ მიქარვებს თავი გაანებეთო“, — უთქვამს არტისტებისათვის.

აი, ასე აიდგეს ფეხი ძველმა არტისტებმა, ასე ტანჯვითა და წამებით მიადწიეს დიდი თეატრის საფეხურებს. მხოლოდ საქმისადმი სიყვარულმა, მხოლოდ სამშობლოსადმი სიყვარულმა და ზოგიერთი ჩვენი კორიფეის თავდადებულმა შრომამ შეინახა ქართული თეატრი და მოიყვანა იგი ჩვენს დიდ თანამედროვეობამდე, როდესაც თეატრი და კულტურის სხვა დარგები პარტიისა და ხალხის ყოველდღიური მზრუნველობით არის გარემოცული.

ზემოთ ვთქვი:

ქართული და სომხური თეატრის ფხაასხმულობა თითქმის ერთ და იმავე დროს მოხდა... 1870 წელს!

სამოცდაათიანი წლების ნაყოფიერი ხანა იყო როგორც დიდი არტისტების გამოჩენის, ისე დრამატურგიის აღმავლობის მხრივ. „ორივე დასი (ქართული და სომხური) დიდ მეგობრულ განწყობილებაში იყვნენ. ის, რაც აკლდა ერთს, მოჰქონდა მეორეს. თუ ერთი დასის მსახიობს არა ჰქონდა [უსაჭიროესი რამ], ის მიმართავდა მეორე დასის მსახიობს. ბენეფისიდან აღებული ფული იხარჯებოდა მეორე დასთან ერთად“ (სომხეთის სახალხო მსახიობ გრიგოლ ავეტისიანის მოგონებიდან).

კოტე მესხი თამამად გაიძახოდა: „...ჩვენ, ქართველ არტისტებს თავი მოგვწონს, რომ ბედმა გვარგუნა სუნდუკიანცის გმირების მსახიობად ყოფნა ჩვენს დედაქალაქშიო“ (სუნდუკიანცის არქივიდან).

„აბანოს ბოლჩა“ პარალელურად მზადდებოდა როგორც სომხურ, ისე ქართულ სცენაზე. სომხის გამოჩენილი მსახიობები ჩიმიშკიანი და არაქსიანი ხშირად ქართულ ენაზე ასრულებდნენ — პირველი — „პეპოს“ და მეორე — „კაკულას“ როლს.

ქართული თეატრის მუდმივ დასში ირიცხებოდნენ: გედეონ მირალიანი (გედევანოვი) და მელიქიანის ქალი. ვასო აბაშიძე, ანდრო ადამიძე და ნ. გოციროძე არა ერთხელ გამოსულან სომხურ ენაზე ეპიზოდურ როლებში; სიღნაღში 22 დეკემბერს, 1888 წელს, გ. სუნდუკიანცის 25 წლის მოღვაწეობის აღსანიშნავ იუბილეზე, „პეპო“ ქართულად და სომხურად წარმოუდგენიათ — პირველი და უკანას-

კნელი მოქმედება სომხურად, შუამოქმედება ქართულად („ივერია“, 1889 წ., № 13). თბილისელი მსახიობი ვანო ტერ-გრიგორიანი; საგულ-ზეთო წერილსა და მოგონებებში დიდი სიყვარულით იხსენიებს ქართული თეატრის მოღვაწეებს (ამ ავტორის ნაწერების თარგმნა 1917 წელს დაიწყო აკადემიკოსმა აკაკი შანიძემ... ნაწილი დაიბეჭდა კიდევ ქართულ ჟურნალ „პრომეთეში“).*

განა სუნდუქიანცის „პეპო“ პირველად ილიამ არ დაბეჭდა თავის „ივერიაში“? განა ამ კულტურულ ურთიერთობას ხელს არ უწყობდნენ მაშინდელი პრესის წარმომადგენელნი: ს. მესხი, კირილე ლორთქიფანიძე, ანტონ ფურცელაძე, ნიკო ნიკოლაძე, პ. უმიკაშვილი და სხვანი?***

სუნდუქიანცის პიესები სავსეა ქართული ანდაზებით, ქართული გამოთქმებით, სავსეა გრ. ორბელიანის და ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსებით, რომლებსაც, სხვათა შორის, ქართულად მღერიან სუნდუქიანცის სომხურ პიესებში და სხვ.

1891 წელს ქართულმა დასმა ავადმყოფ მსახიობ პეტროს ადამიანცს წარმოდგენა გაუმართა, რომლის მთელი შემოსავალი ნიჭიერ მსახიობს გადაეცა.

ქართველ და სომეხ მსახიობთა მეგობრობის მაჩვენებელია ის ფაქტიც, რომ ვასო აბაშიძის საბენეფისო საღამოზე, 1888 წ. 22 მარტს, ცნობილმა მხატვარმა გ. ბაშინჯალიანმა ცოცხალი სურათები დადგა საქართველოს ცხოვრებიდან.

თუ ამას დაუმატებთ სომეხი და ქართველი მწერლების ნაყოფიერ თანამშრომლობას თარგმნის საქმეში, მათ ცდას — ერთმანეთისათვის გაეცნოთ თავიანთი ლიტერატურის მხატვრული ნიმუშები, მაშინ ცხადი გახდება ორი ერის საუკეთესო შვილთა შეგნებული მისწრაფება, ხალხში შეეტანათ ერთა ძმობის იდეა და ამით წინააღმდეგობა გაეწიათ თვითმპყრობელობისათვის, რომლის აგენტებიც ამიერკავკასიის ხალხებში შურსა და მტრობას აღვივებდნენ.

ასეთი იყო ძველი პროგრესული მოღვაწეების მეგობრობის იდეა. ჩემს ბიბლიოთეკაში ინახება არც ისე იოლად საშოვარი გამოცემა,

* ჯერ კიდევ 1873 წელს, 25 ოქტომბერს, თბილისის თეატრში უთამაშნიათ კარენიანცის 3 მოქმედებიანი დრამა „შუშანიკი“. ამ დრამის პირველი მოქმედება წარმოუდგენიათ სომხურად, ხოლო დანარჩენი ორი მოქმედება — ქართულად (იხ. „დროება“, 1873 წ., № 41).

** სწორედ სერგეი მესხის რედაქციაში მოხდა გაზ. „მშაქის“ პროგრამის ჩამოყალიბება ქართველი მწერლების მონაწილეობით.

„Тифлисский журнал“, სადაც რედაქტორი (ვაბარი) გაბრიელის ახალგაზრდობის პერიოდს იგონებს! იგი წერს: „სუნდუკიანცი კარგად უკრავდა თარზე, საზოგადოთ მას ძალიან უყვარდა ქალაქური მუსიკა. განსვენებული სუნდუკიანცი ალტაცებული იყო ნატო გაბუნიას სიმღერით. ერთხელ შემოვიდა ჩემთან, დაინახა გრამაფონი და მთხოვა, რომ დამეკრა. მე ავიღე გაბუნიას ჩანამღერი „სულო ბოროტოს“ ფირფიტა და გრამაფონი ავამუშავე. სუნდუკიანცი ყურადღებით ისმენდა გაბუნიას ხმას, ბოლოს ცრემლი მოერიდა და წარმოსთქვა: „საბრალო ნატო!“ შემდეგ განაგრძო: „დიად! ნატო და ვასო (აბაშიძე) შესანიშნავი მსახიობები იყვნენ. იმათი მოსმენა ერთი სიამოვნება იყო! საერთოდ უნდა შევნიშნო, რომ ჩ ე მ ი პ ი ე ს ე ბ ი ქ ა რ თ უ ლ თ ე ა ტ რ შ ი ხ შ ი რ ა დ უ კ ე თ ე ს ა დ მ ი დ ი ო დ ა, ვ ი დ რ ე ს ო მ ხ უ რ ს ც ე ნ ა ზ ე“ („Тифлисск. журнал“, 1913 წ., № 11).

ეს რომ ასეა, ამას, ავტორის გარდა, იმდროინდელი პრესაც ადასტურებს (იხ. „Тифлисск. Вестник“, 1879 წ., №№ 211 და 216; „ივერია“, 1886 წ., № 44 — ვალერიან გუნიას სტატია და მოსკოველი კორესპონდენტი, უკანასკნელს „პეპო“ კორშის თეატრში უნახავს სომხურად — „ივერია“, 1886 წ., № 271).

როგორ ასრულებდნენ ქართველი არტისტები სუნდუკიანცის პიესებს? პასუხი მოკლეა:

— ჩინებულად!

ეს ალბათ იმიტომ, რომ სუნდუკიანცს, როგორც საქართველოს დედაქალაქში დაბადებულს და აღზრდილს, უმთავრესად თბილისის ცხოვრება აქვს აწერილი და მისი დაკვირვებული თვალი თბილისის ცხოვრებას უფრო კარგად ხედავს.

მაკო საფაროვ-აბაშიძისა (ხატალია, ეფემია), ვასო აბაშიძე (ისაია, გიემოზე, ოსკანა), ნატო გაბუნია-ცაგარლისა (ხამფერა, ხახო, მათო), კოტე ყიფიანი (გიქო, ზამბახოვი), — აი ის ოთხი დედაბოძი, რომელსაც ეყრდნობოდა ახლად აღორძინებული ქართული თეატრი.

მეც მოვესწარი ზოგიერთებს და უნდა აღვნიშნო ძველი მსახიობის ერთი კარგი თვისება. შესანიშნავი მიმიკის და დიქციის გარდა, მათ ჰქონდათ საჭირო და აუცილებელი ინტონაციის მიგნების ნიჭი, ფრაზის ისეთი კილოთი თქმა და აქლერება, რომელიც მაყურებელს მთელის სიღრმით აგრძნობინებდა გმირის სულის მოძრაობას, მისი განწყობილების სხვადასხვაობას.

ცნობილი იტალიელი მსახიობი ტომაზო სალვინი თავის „მემუარებში“ იგონებს არანაკლებ ცნობილ არტისტის ერნესტო როსის

მიერ შთაგონებით თქმულ ერთ ფრაზას და შემდეგსა წერს: „მე არა მგონია, იყოს ისეთი მსახიობი, რომელიც „მიყვარხარს“ ისე დამაჯერებლად ამბობდეს, როგორც ამას სჩადიოდა ერნესტო როსიო! განა ჩვენთანაც ასე არ იყო?“

მაგალითად, „მარგარიტა გოტიეში“, როცა არმანი უკიყინებს მარგარიტას „მე შენ არ გიყვარვარო“, იცით როგორ უპასუხებს ნუცა ჩხეიძე ამ უმართებულო ფრაზას: „როგორ, მზე, არ მიიყ...“ მსახიობი აქ სწყვეტს და დანარჩენს გულს ათქმევინებს.

მე ახლაც ყურში ჩამესმის ვ. გუნიას მიერ განწირული ხმით თქმული ერთი სიტყვა „ოტელოში“ (დახრჩობის შემდეგ) — „ღეზღემონნაა...“ ან ლადო მესხიშვილის (ურიელის) გულჩამკვდარი სიტყვები ივლითის რაბინებთან გადასვლის გამო: „ისიც გამშორდა!“

„ხათაბალაშიც“ ასე ყოფილა: კოტე ყიფიანი რომ იტყოდა: „მე გერასიმ იაკულის ზამბახოვს მეძახიან!“ — მაყურებელი გრძნობდა ამ ფრაზის სიძლიერეს. ამას მაშინდელი პრესა განსაკუთრებით აღნიშნავდა („ივერია“, 1887 წ., № 36).

•

თუ სუნდუკიანცის პიესები ასეთი სოციალური და მხატვრული სიმართლით უღერდნენ, ეს აიხსნება იმიტაც, რომ ამ პიესებში მთელი დასი ხმაზეწყობილი გამოდიოდა. ყველა მსახიობი, თვით პატარა როლის შემსრულებელიც კი, დაკვირვებით და უაღრესი გულისხმიერებით ჰქმნიდა ავტორისაგან ჩაფიქრებულ სახეს. სუნდუკიანცის პიესების სცენიური განსახიერება, თანამედროვე ენით რომ ვთქვათ, ნამდვილი ანსამბლური წარმოდგენები იყო და რატომ მერე? იმიტომ, რომ ამ სპექტაკლებს ჰყავდა ერთი რეჟისორ-ხელმძღვანელი და ეს იყო თვითონ ავტორი, — იგი შესანიშნავ რეჟისორობას უწყევდა მსახიობთა მთელ კოლექტივს, რომელიც მის პიესებს ასცენიურებდა (ამუშავებდა მიზანსცენებს, აკვირდებოდა გრიმს, ჩაცმულობას და სხვ.). ეს ხაზგასმით აქვს აღნიშნული იმდროინდელ გაზეთებს:

„ძვირად გვინახავს, — წერს გაზეთი „დროება“, — ჩვენ ამისთანა ყოველის მხრით ჩინებული და თითქმის უნაკლო თამაშობა და წარმოდგენა, როგორც ამ გასულ სამშაბათს; თითქო ყველა მოთამაშე თავის როლისათვის იყვნენ გაჩენილიო, თითქო პიესა განსაკუთრებით ამ მოთამაშეებისთვის არის დაწერილიო, ისე მოხდენილად, ისე უნაკლოდ თამაშობდნენ ყველანი. ეს უნაკლოვონება წარმოდგენისა

უმთავრესად, ჩვენის აზრით, იმას უნდა მიეწერებოდეს, რომ მოთამაშეებს რიგიანი და, როგორც თვითონ ისინი ამბობენ, ერთობ სანატრიკი რეჟისორი ჰყვანდათ — უფალი ავტორი, რომლის წყალობითაც წარმოდგენას გარეგანის მხრით და თამაშის მხრითაც თითქმის სრულიად წუნი არა ჰქონია. მაყურებლები სრულის კმაყოფილებით გამოვიდნენ თეატრიდან, ყველა დარწმუნდა, ვინც დღემდე დარწმუნებული არ იყო, რომ თუ ოდესმე ქართველებს თავის საკუთარი თეატრი ელირსა, მოთამაშეები არ შემოაკლდება. რომელ სცენას არ დაამშვენებენ იმისთანა მოთამაშეები, მაგალითად, როგორც ვას. აბაშიძე, კ. ყიფიანი, ელენე ყიფიანისა და სხვ.“ („დროება“, 1877 წ., № 38).

გ. სუნდუკიანცის პიესების ტიპაჟი არ იყო სრულიად უცნობი.

განა გ. ერისთავის მიკირტუმა იგივე ოსეფა არ არის? განა რუსეთში გაზრდილი ივანე („გაყრა“), იგივე მიხეილი ან გიორგი მასისიანცი არ არის? განა „დაქვეული ოჯახის“ ლოტოს ამბები, იმავე გ. ერისთავის ლოტოს ამბებს არ ჩამოჰგავს (იხ. „შეშლილი“)? წარმოდგინეთ, „ხათაბალის“ ერთი სცენა, ლამაზი ქალის ნაცვლად მახინჯის შეტყუების ცდა „მეჯღანუაშვილშიც“ გვხვდება, „კაცია ადამიანშიც“ და ბევრ სხვა ქართულ და სომხურ ნაწარმოებში. ალბათ, ეს იყო ეპოქის დამახასიათებელი მოაზრული სიუჟეტი.

მაგრამ საქმე ის არის, რომ გაბრიელ სუნდუკიანცმა თავის პიესებში ასახა ახალი ეტაპი თბილისის საზოგადოებრივი ცხოვრებისა, ის ეტაპი, როცა მტკიცედ იკიდებდა ფეხს სავაჭრო ბურჟუაზია, როცა გიორგი ერისთავის დროინდელი ნახევრად ბატონყმური ურთიერთობა იცვლებოდა ბურჟუაზიულ-კაპიტალისტური ურთიერთობით და ვაჭრული ინტერესები უპირისპირდებოდა არა მარტო თავადაზნაურობის, არამედ წვრილი ხელოსნების და ქალაქის ღარიბი მშრომელი მოსახლეობის ინტერესებს.

იცოდნენ რა დრამატული დასების ხელმძღვანელებმა თუ რა დიდ როლს ასრულებდა გაბრიელ სუნდუკიანცი თავისი პიესების სცენიურ გამართვასა და მხატვრულ ასახვაში, ხშირად იწვევდნენ მას პიესის იდეურ ჩამგონებლად, დამდგმელ-რეჟისორად, ასე რომ, შეიძლება თამამად ითქვას, გაბრიელ სუნდუკიანცის პიესები უგაბრიელოდ იმეფიათად დადგმულა!

გაბრიელ სუნდუკიანცის დიდ მხატვრულ გემოვნებაზე, თეატრალური ხელოვნებით გატაცებაზე, თეატრის მოღვაწეებთან მის სათუთ და გულისხმიერ მოპყრობაზე, მის იშვიათ რეჟისორულ ნიჭზე, —

დაწერილებით მოგვითხრობს ქართული სცენის სიამაყე, მისი უმცროსი თანამედროვე მაკო-საფაროვ-აბაშიძისა.

აი, ეს მოგონებაც:

„ერთ დღეს გვითხრეს, რომ ხვალ მთელი დასი გ. სუნდუკიანც-თანა ვართ მიწვეულები სადილათ და იქვე უნდა წავეიკითხოთ პიესაო, — წერს მ. საფაროვ-აბაშიძისა, — რამდენადაც მახსოვს, ეს პიესა იყო „ხათაბალა“.“

მაშინდელი დასის შემადგენლობა ძალიან პატარა იყო. მთელ დასში შედიოდა ათი-თორმეტი კაცი. სახელდობრ იყვნენ: პატივცემულნი კოტე ყიფიანი, ნატალია გაბუნია, ვასო აბაშიძე, კოტე მესხი, შიშნიაშვილი, მძინაროვი, მარიამ საფაროვი, ადამ ჩუბინოვი, ზალიკო მაჩაბელი, მაშო ყიფიანი, ბ. კორინთელი, აექსენტი ცაგარელი და გრიგოლ ყიფშიძე.

ასიკო ცაგარელი იყო სუფლიორი, გიგო ყიფშიძე სცენარიუსი და ადამ ჩუბინოვი აღმინისტრატორი. ყველა ზემოხსენებულ მსახიობებმა მოვიყარეთ ერთად თავი და გავემართენით სოლოლაკისკენ, სადაც სცხოვრობდა განსვენებული სუნდუკიანცი. მიველით, აგვიყვანეს ზემო სართულში. წინ მოგვეგება თვით გაბრიელ სუნდუკიანცი, მშვენიერი სახის ვაჟკაცი, მომცინარე სახით, პატარა უღვაშებით, ერთი სიტყვით წარმოსადეგი ვაჟკაცი.

ჟერ სადილათ მიგვიპატიყა. მშვენიერი სუფრა გავვიმართა.

სადილი რომ გავათავეთ, ავიშალენით, გაველით სადარბაზო ოთახში. იქიდანვე სტუმართმოყვარე მასპინძელმა მიგვითითა თავის კაბინეთზედ: „აი, ესეც ჩემი სამუშაო ოთახი“-ო.

შემოვუსხედით მაგიდას გარშემო. დავიწყეთ პიესის კითხვა. თან ყველა ჩვენთაგანს განსვენებული გვეუბნებოდა: „აი, გენაცვალე, ეს თქვენ უნდა ითამაშოთ და კარგად უგდეთ ყური“-ო. რასაკვირველია, გვიხსნიდა სათითაოთ რა ხასიათის ტიპი უნდა განგვესახიერებინა. როცა გავათავეთ კითხვა, ავიშალენით აღტაცებულნი პიესის შინაარსით. გაბრიელმა ერთხანს თვით გამოგვაცილა და გამოთხოვებისას გვითხრა: „აბა, ჩემო საყვარელო ძმებო და დებო, ეხლა ჩემი პიესის ბედ-იღბალი თქვენ ხელშიაო“.

თეატრი მაშინ იკვებებოდა სუნდუკიანცის პიესებით. მე მახსოვს, როდესაც გავვიჰირდებოდა, იმისი პიესები იყო ჩვენი გაჰირვების ტალკვესი. ამ პატივცემული ავტორის პიესებს ჩვენ თითქმის უნაკლოდ ვთამაშობდით და შემოსავალიც კარგი გვქონდა. როცა სუნდუკიანცის პიესები მიდიოდა, ავტორი არანაკლებ ორ რეპეტიციასზედ დაესწ-

რებოდა, თუნდ ათჯერაც გვექონოდა ის პიესა ნათამაშევი, ყველას გვეშველოდა, მსახიობებზედ უფრო თვითონ ლელავდა, სრულიად უმნიშვნელო როლის შემსრულებელი რომ ენახა გამოცვლილი, სასტიკ ყურადღებას მიაქცევდა და გვეტყოდა: „გენაცვალეთ, შეიღებო, ამა და ამ როლის შემსრულებელი გამოგიცვლიათ და თუ შეიძლება, ჯერ ის ადგილი გავიაროთო“. მისი მოსვლა ყველაში აღფრთოვანებას გამოიწვევდა ხოლმე.

მახსოვს, ერთხელ „ნათაბალაში“ ნატალიას როლი უნდა მეთამაშნა. შემოვიდა ჩემს საპირფარეოში და, რომ ამათვალეირ-ჩამათვალეირა, სახეზედ სიამოვნების ღიმილი გადაეშალა: მითხრა „აბა, რა გითხრა, შვილო, დუშეკჯან, სანამ შენ ცოცხალი ხარ, ჩემი ნატალია და ეფემიაც იცოცხლებენ. მართლა, გენაცვალე, აბა, დღეს ხმაზედ როგორა ხარო?“ „ვერა ვარ, გაბრიელ ნიკიტიჩ, კარგად და არ ვიცი, ჩემი საქმე როგორ იქნება-მეთქი“, — ვუბასუხე. „მამ, აი, გენაცვალე, რას გეტყვი, ხომ იცი საცა ვზივარ, სიმღერის დროს მე გამომხედე, თუ ასე ვზივარ (და დაიკრიფა გულ-ხელი), ნუ გაიმეორებ სიმღერას, თუ ასე გაშლილი მილაგია კრესლოს ფრთებზედ ხელები, მაშინ ნუ გეშინიან, წადი და წადი, რამდენჯერაც გთხოვონ, გაიმეორეო“.

ამის შემდეგ განსვენებულს მე აღარ შევხვედრივარ ავადმყოფობის გამო...

ვიხრი მდაბლად თავს ნიკიერი მწერლის ხსოვნის წინაშე.

მ ა რ ი ა მ ს ა ფ ა რ ო ე - ა ბ ა შ ი ძ ე

(„კომუნისტი“, 1926 წ., № 9).

სუნდუკიანცი იყო ჭეშმარიტი მოქალაქე, თბილისის რომანტიკოსი, მისი ერთგული აშუიკი. იგი არასოდეს არ ივიწყებდა, რომ „ქართული მიწით იყო გაზრდილი“... როცა რაფიელ ერისთავის საიუბილეო ბანკეტზე „სომხის დრამატურგის სუნდუკიანცის სადღეგრძელო დალიეს“, გაბრიელ სუნდუკიანცმა საპასუხოდ აი რა მოახსენა საზოგადოებას: „მე კერძო სადღეგრძელოს ღირსი არა ვარ დღეს, რადგან ყოველივე ამისთანა სადღეგრძელო მარტო ჩვენს იუბილარს ეკუთვნის. ამასაც მოგახსენებთ ჩვენი გვარის მაგიერათ, რომ ჩვენ, საქართველოში აღზრდილი სომხები, ქართული მიწითა ვართ გაზრდილი. ჩვენ საქართველოს ჭირის და ლხინის მუდამ თანამოზიარენი ვყოფილვართ და ვიქნებით“ (იხ. რ. ერისთავისადმი მიძღვნილი კრებული: „საერო დღესასწაული“, 1899 წ., გვ. 37).

როგორც ვხედავთ, ამ დიდ სომეხს, ამ უდიდეს მოამაგეს თავისი

ერისას, უსაზღვროდ უყვარდა საქართველო და ქართველი ხალხი. ყველგან და ყოველთვის უდიდესი მოკრძალებითა და პატივისცემით აღნიშნავდა იმ მნიშვნელოვან როლს, საქართველომ რომ ითამაშა მის ცხოვრებაში. იგი საქართველოს თავის მეორე სამშობლოდ სთვლიდა. „მე ამ ქვეყნის შვილი ვარ, — ასე დაათავა სუნდუქიანცმა თავისი სამადლობელი სიტყვა „პეპოს“ იუბილეზე, — საქართველო მიყვარს როგორც ჩემი სამშობლო, ქართველები — როგორც ჩემი ძმები და შვილები; ამდენი პატივისცემა ჩემს მცირე ღვაწლს არ შეეფერება და ეს მოასწავებს მხოლოდ თქვენს გულკეთილობას,“ („ცნობის ფურცელი“, 1901 წ., № 1452).

ვისაც კი ერთხელ უნახავს გაბრიელ სუნდუქიანცი, ის არასოდეს არ დაივიწყებს ამ იშვიათ და დაკვირვებულ ადამიანს. იგი ყოველთვის ფაქიზი და თავაზიანი იყო — ადამიანური გრძნობებით აღსავსე. მიუხედავად იმისა, რომ გაბრიელის მამა არ იყო ღარიბი და თვითონაც თავის ნამსახურობის გამო საკმაო შეძლებაჲ ჰქონდა (ჰონორარი არასოდეს არ აუღია), — სულით და გულით ჩაგრულების მხარეზე იყო. საარქივო მასალების მიხედვით მტკიცდება, რომ ამქართა აჯანყების დროს სუნდუქიანცი აჯანყებულ ხელოსნებს ესარჩლებოდა და ქალაქის თავის შერმაზან ვართანოვის წინააღმდეგ აქეზებდა მათ.

განსაკუთრებით უყვარდა ჩვენებური ტიპები — ქართული მტკვარის მებადურები; ექიმი ბაგრატ ნავასარდიანი იგონებს გაბრიელ სუნდუქიანცის სიყვარულს დაბალი ხალხისადმი და ამბობს, რომ „ერთხელ გაბრიელმა ერთ უცნობ მეთევზეს შვილი მონათვლინა, რომელიც ბაყალხანაში ვნახეთ და ძალიან ჰგავდა პეპოსაო“ („დროშა“, 1932 წ., № 6 — ვანო ბუთლიაშვილის ჩაწერილი).

ამასთან დაკავშირებით უნდა ითქვას და, — ალბათ, ბევრმა არ იცის, — რომ პეპოს ტიპი ავტორისათვის ჩაუგონებია გრიგოლ ორბელიანის ლექსის პერსონაჟს „ლოპიანას“.

აი, საბუთებიც:

სომხურ ჟურნალ „აღმოსავლეთში“ (1910 წ., № 7272) დაბეჭდილია მოგონებახი გაბრიელ სუნდუქიანცზე. წერილის ავტორს მიუმართავს დრამატურგისათვის შემდეგი კითხვით:

— თქვენ გქონდათ წინასწარ პეპოს ტიპის ჩანასახი?

— არა, პეპო მთლიანად ორიგინალური განსახიერებაა მშრომელი კინტოსი.

მე ვავახსენე, — წერს მოგონების ავტორი, რომ პეპოს პირველი

წარმოდგენის დროს გ. არწრუნს შეუნიშნავს: პეპო ნამდვილი შრომ-
მელის წარმომადგენელი არ არის, იგი საკმაოდ დიდი თამასუქისაა და
კითხს უნდება და დასაც დიდი მზითვით ათხოვებს.

— დიახ, — უპასუხნია სუნდუკიანცს, — პეპოს მამას ჰქონია კერ-
ძო საკუთრება, მაგრამ თვით პეპოს, როგორც მემკვიდრეს, არავითარ
სიმდიდრე არ დარჩენია და ცხოვრობს მხოლოდ საკუთარი შრო-
მით.

ამის შემდეგ, — განაგრძობს მოგონების ავტორი, — სუნდუკიან-
ცმა მიამბო, რომ მებაღურის ტიპით დიდი ხანია რაც დაინტერესე-
ბული ყოფილა; ეს იყო მიზეზი, რომ სუნდუკიანცს განსაკუთრებული
პატივისცემით და აღფრთოვანებით უყვარდა ქართველი პოეტის გრი-
გოლ ორბელიანის ერთი ცნობილი ლექსი მეთევზის შესახებ.

— მეთევზე ლოპიანა, — უთქვამს სუნდუკიანცს, — ცნობილი
პიროვნება იყო. მის შესახებ ამბობენ, — რომ ის, ლოპიანა, თავის
გავლენით და შუამავლობით ბევრს დაგვრდომილს ესარჩლებოდა და
ბევრი ბრაზიანი თავადიც მოუბრძილებია. აი, სწორედ ეს მეთევზე
გამოვიყვანე ჩემი პიესის გმირად (იხ. სომხურ ენაზე სუნდუკიანცის
ერთტომეული, ს. პარუთუნიაანის რედაქციით, 1934 წ., გვ. 499).

ლოპიანასა და პეპოს შორის უეჭველად არის მსგავსება, მაგრამ
მსგავსება გარეგნული და არა შინაგანი. პეპო მევახშეთა ნიღაბის ჩა-
მომხსნელია, ლოპიანა კი უჯავრელია და გიგებით მოლაპარაკე:

ჩემს დარდებსა ვინ ინაღვლის, ვინ არის,
ვის რად უნდა, ლოპიანა ვინ არის.

უეჭველად მართალი იყო აკაკი წერეთელი, როცა ამ ორ ტიპს კი
არ აერთებდა, არამედ ათავთავებდა, აცალკევებდა ერთი მეორისა-
გან. აკაკი წერს:

„სუნდუკიანცის პეპო დიდათ განსხვავდება ლოპიანასაგან, რო-
მელიც მხოლოდ მაშინ გრძნობს ნეტარებას, როცა საყვარელი ზედ წამ-
წამზე უხის და ორთაქალის ბაღებში ქეიფობს... პეპო კი ყველგან პე-
პოა, სადაც კი ალალი შრომა ამოძრავებს“ („ივერია“, 1901 წ., № 170).

საზოგადოდ აკაკი — როგორც ორი ერის შემაერთებელი ხიდი —
დიდა ეგობარია სუნდუკიანცისა და მისი ტიპებისა. თავის დროზე
ვის არ უნახავს ეს ორი ოდამიანი ერთად ხელკავით მოსიარულენი
რუსთაველის პროსპექტზე? ვინ იცის რამდენჯერ ულაპარაკნიათ და
უოცნებნიათ მათ ამ ორი ხალხის ჰუმარიტად ძმურ მეგობრობაზე,
რომელიც მხოლოდ ჩვენს ეპოქაში განხორციელდა.

აკაკიმ გაბრიელ სუნდუკიანცს სამი ლექსი უძღვნა და სამივე აღ-
საესება სიყვარულით, სიხარულით, სითბოთი და სიტკბოთი.

გაბრიელ სუნდუკიანცს

შენ სომეხი ხარ და მე ქართველი,
მაგრამ ძმები ვართ ერთმანეთისა,
ორივე შეილი ერთი მიწა-წყლის,
ერთ მიდამოსი და ერთი მთისა!

კაეკაზმა დიდმა და ქედმაღალმა
გაადიდა შენი ბუნება
და ამ მიდამომ, ყვავილოვანმა,
აგიფერადა საამოდ ვნება.

ფერად-ფერადი ვნებათა ლეღვა
შენს თხზულებაში უხვად ჩაქსოვე
და უკვდავება საშვილიშვილო
შეისისხლხორცე და მოიპოვე!

ამ ურიცხვ ხალხის გრძნობას და სურვილს
მეც შეეუერთებ ამ ჩემს სულისთქმას
და თაყვანსა გცემ, დიდო მოღვაწე,
როგორც უმცროსი თავის უფროს ძმას.*

გაბრიელ სუნდუკიანცი ყველას ერთნაირად ჰზიბლავდა თავისი
კეთილშობილებით, უანგარობით და თავმდაბლობით. ხშირად მისი
უშუალობა ბავშვურ მიამიტობამდე მიდიოდა — გატაცებით უყვარდა
ბუნების სილამაზე, მხოლოდ ბუნებას შეეძლო თავდავიწყებამდე სი-
ამოვნება განეცდევინებინა სანელოვანი მწერლისათვის. თვით განა-
ფხულის უბრალო ყვავილებიც კი („ატმის ყვავილები“) მისი ტრფია-
ლების საგანი იყო. მეტად საგულისხმოა ერთი მაგალითი სუნდუკი-
ანცის ცხოვრებიდან, რომელსაც აკაკი წერეთელი თავის „გახსენება-
ში“ ასე გადმოგვცემს:

„ერთხელ, ახალ განაფხულის დილას, მუშტაიდში ამოვყავი თავი.
რასაკვირველია, იმ დროს იქ ხორცშესხმული არავინ სჩანდა და მეც
ჩემს ნებაზე დავიწყე ბაღში სიარული. მოულოდნელად ერთმა რამემ
გამაშტერა: შუაგულ ბაღში ერთ ყვავილებად გაპენტილ ატმის ქვეშ
თვალი მოვკარ გაბრიელ სუნდუკიანცს: ის ხის ქვეშ მუხლებმოყრი-

* ეს ლექსი პირველად ა. აბაშელმა თარგმნა რუსულად — „Новая речь“,
1910 წ., № 195.

ლი და ხელეზ-მალა აპყრობილი იყო, როგორც ქანდაკება. მე შევეკრთი, ვიფიქრე: ვადარეულა-მეთქი. უკანვე გამოვბრუნდი და წრეში შემოვედი. ნახევარი საათის შემდეგ მოვიდა ალტაცებული სუნდუკიანცი და მომაყვირა: „აკაკი-ჯან, აქ რას უზიხარ? წამოდი, რა გიჩვენო, — დამავლო ხელი და მიმიყვანა იმ ატმის ხესთან, — ამას ვერ ხედავ? რატომ არ დაემხობი და თაყვანს არ სცემ მშვენიერების გამჩენს? მე კი ეს ერთი ხანია, ყოველ დილას მოვდივარ და ვლოცულობ!“ („თემი“, 1912 წ., № 64).

ეს პატარა მოგონება ბევრს მეტყველებს გაბრიელ სუნდუკიანცის სულიერ სისპეტაკეზე და ჰეშმარიტ პოეტურ სულისკვებებაზე. ჩვენს ძვირფას აკაკის ეს სურათი აღუნიშნავი არ დაჩენია.

*

1912 წელს, 16 მარტს გაბრიელ სუნდუკიანცი გარდაიცვალა 87 წლის ასაკში.

სიკვდილამდე რვა თვით ადრე სუნდუკიანცმა დაწერა ანდერძი, გაუგზავნა გაზ. „მშაის“ რედაქციას და სთხოვდა, რომ ჩემი სიკვდილის შემდეგ გამოაქვეყნეო.

ეს ანდერძიც, როგორც სუნდუკიანცის მთელი მოღვაწეობა, წარმოადგენს კეთილშობილების და დიდი პოეტური ბუნების მაჩვენებელ ადამიანურ დოკუმენტს. ამ ამაღლეებელ ანდერძში ცოცხლად მოისმის სამშობლოს ბედნიერი მერმისისთვის გულანთებული პატრიოტის ძახილი.

ჩვენ ამ „ანდერძს“, ამ მშვენიერ პოემას, მთლიანად მოვიყვანთ: „მშვიდობით, მე წავედი, წავედი იმისთანა ალაგას, საიდანაც, რაც ქვეყანა არსებობს, არავინ არ დაბრუნებულა.

თქვენ კარგათ იყავით, დიდი დღე გქონდეთ, ჯანსაღი იყავით, გულით მზიარული, სულით წყნარი.

თუ ვისმესათვის რაიმე დამიშავებია, ვთხოვ მაპატიოს: ვისაც ჩემთვის დაუშავებია რამ და ჩემი გული დაუდაგავს, მეც ვაპატიებ წმინდის გულით: სინდისმა არა ჰქენჯნოს არასოდეს მისი გული. ჩემი დაკრძალვის დროს არავითარი სამზადისი საჭირო არ არის. სახლის ავეჯეულობას ხელი არ ახლოთ, — ჩემს სამუშაო და საწოლ ოთახებსა, სადაც ჩემი საუკუნო ძილის ლოგინი უნდა მოამზადოთ. დანარჩენი ოთახები ისევე დასტოვეთ, როგორც არის, ვიდრე მე დამმარხავენ; მერე კი თქვენ იცით.

შავეები არც ერთ ოთანში არ იყოს და თქვენც, ჩემო აზიზო სოფი-
ოჯან და გულით საყვარელო შვილებო და შვილისშვილებო (Chère Hé-
lène),* თუ რომ სრულებით შავეებს არ ჩაიცვამთ, ძლიერ კარგს
ამთ.

„ვენოკები“ (გვირგვინი) ერთიც არ იყოს, არც სახლში, არც კარ-
ში, არც თქვენ შეუკვეთოთ, არც სხვისაგან მიიღოთ; ადრევე შეატ-
ყობინეთ, რომ არავის არ ეწყინოს.

კუბოში ჩამაწვინეთ შავი სერთუკით და ტყავის თეთრი ქუდით.

ჩემს დაკრძალვამდე, სახლში არავითარი პანაშვილები არ გადაი-
ხადოთ! ჩემი სახლის მღვდელიც საკმარისია, რომ მომსვლელთათვის
„მამაო ჩვენო“ სთქვას, როგორც ადრე მიღებული იყო. და თუ შო-
რეულებს და უცხოებს არ ეწყინებათ, ნუ მოვლენ ყოველ წამს და
ჩემ მეუღლესა და შვილებს ნუ აატირებენ ხელახლად.

მათგან, ვისაც ჰსურს თავის სიმწუხარე განაცხადოს ჩემი სიკვ-
დილის გამო, დეე, თავისი სადარბაზო ბარათი დასტოვოს შესავალში,
ანუ იქავე დავთარში თავისი სახელი და გვარი ჩასწეროს, როგორც
მიღებულია განათლებულ ქვეყნებში.

დამავიწყდა თავის ადგილას მეთქვა, რომ გაზეთები არ გაავსოთ
მრავალი და მახინჯი განცხადებებით და უადგილო სიტყვებით, ვინ
არ იცის, რომ ყველასათვის, ვისაც მე ვუყვარდი, ძლიერ საყვარელი
და ძვირფასი ვიყავი. ამასთანავე, ამ სიტყვებს მრავალნი წაბაძულო-
ბით მეტად მწარე და ძლიერი სიტყვებით განაცხადებენ ხოლმე.

მახლას!

ჩემი სიკვდილის განცხადება დასწერეთ უბრალოთ და ჩემს ხა-
რისხს ნუ გამოაცხადებთ.

„გაბრიელ სუნდუკიანც-ჰამმალი გარდაიცვალა (დრო), დაკრძალვა
მოხდება (დღე) დილის (საათი) განსვენებულის ბინიდან“ და სხვა.

ჩემ დამარხვის დღეს მხოლოდ ერთი მღვდელი, ჩემი სახლის ხუ-
ცესი გამოძღვეს წინ და ერთიც დიაკვანი. სხვა სამღვდელოება არ შე-
აწუხოთ და არ მოიწვიოთ.

ჩემი ნამსახურობის ჯვრები და ჩინები არც ბალიშებზე და არც
უბალიშოდ სრულებით არ იყოს.

ჩემს წინ მსვლელმა მღვდელმა და დიაკვანმა უჩუმრად მიმასვე-
ნონ სახლიდან ეკლესიაში და ეკლესიიდან საფლავამდე; გზაზე არა-
ვითარი გალობა და ლოცვა არ იყოს.

* ძვირფასო ელენ.

ქვირფასო სოფიოჯან და ქვირფასო შვილებო, თქვენ ყოველთგვის
ჰკვიანი ყოფილხართ: თქვენ იცით, როგორც გულს გაიმაგრებთ/ჩემი
გაცილების დროს.

ბალდანიანი და ცერემონიები სრულებით არ იყოს: მეტადრე ცხე-
ნების თავზე ის ბუმბულის თაიგულები არამც და არამც არ იყოს,
რომელსაც მე ჰქვინაზე მოვყავდი. რვა მუშა და რვა კინტო მოიწვი-
ეთ, რიგრიგად ჩიტივით გამაფრენენ. იქნება მათ შორის პეპოც აღ-
მონდეს; ეს ჩემს „პეპოსათვის“ დიდი პატივისცემა იქნება. დამმარ-
ხეთ, სადაც გასურთ. მე ვისურვებდი დედაჩემთან, მაგრამ იქ აღგი-
ლი არ არის. ამასთან დაკრძალულ ჩემს ბავშვების სამარეს არ შეე-
ხოთ. ჩემს საფლავზე არავითარი ძეგლი არ არის საჭირო; ერთი დიდი
ლოდი და ჩემი ჯანი!

ზედ ასე დააწერინეთ:

გ ა ბ რ ი ე ლ ს უ ნ დ უ კ ი ა ნ ც ი - პ ა მ შ ა ლ . და ი ბ ა დ ა
1825 წ. 29 ივნისს, გარდაიცვალა 191... წ.-ს.

თუ გულით გასურთ ჩემზე ძეგლის დადგმა და ამის ღირსი ვარ,
ეს ძეგლი ჩემს მაგიერ „პეპოს“ დაუდგით, სადაც მოსახდენი იქნება.
მთელი სხეულით იდგეს კვარცხლბეკზე თავისი ტანსაცმელით, ქუდ-
დახურული, ერთ ხელში არუთინას ბარათი ეჭიროს, მეორე ხელით
ბარათზე დაწერილს უჩვენებდეს. არუთინა კი ქუდმოხდილი და სერ-
თუკით პირშავად გვერდით იდგეს.

ქვეშ წარწერილი იყოს მხოლოდ ეს სიტყვები:

პ ე პ ო — „ეს მაგ მოსატეხ ხელით არ დაგიწერია?“

ძეგლი და კვარცხლბეკი თუჯისა იყოს ჩამოსხმული; ზედ არც ერთ
ალაგას ჩემი სახელი არ იყოს. ჩემი სურვილი ის არის მხოლოდ, რომ
ყველას გულში და გონებაში დღედაღამ გამაგრდეს ის აზრი, რომ სი-
ტყვის გატეხა (პაშაქრობა) დიდათ სასიარცხვილო რამეა ადამიანისა-
თვის და ვინც თავის ვალს არ იკისრებს, თავის მიერ მიცემულ სიტყ-
ვას არ შეასრულებს, თავის ხელმოწერილ ბარათზე უარს იტყვის, იგი
კაცია არ არის, რაც უნდა მაღლა იდგეს კაცთა შორის.

ესლა შევეუდგეთ ჩემი ნათქვამის შესრულებას.

პეპოს ძეგლის დადგმა ჯერ ძალიან შორს არის; ამისათვის ახლა-
ვე არვინ შესწუხდეთ და უბრალოდ დრო არ დაჰკარგოთ. ჩემს დაკრ-
ძალვას რაც ხარკი მოუხდეს, ჩემი ვალია; ამის შესახებ ჩემი მეუღლე
და შვილები იზრუნვენ იმ პაწია ქონებიდან, რასაც ეტოვებ მათთვის.

ქმელებ-მელები სრულებით საჭირო არ არის; იმ დღის საწყლე-

ბის სადილის ფული მიეცეს სომეხთა საქველმოქმედო საზოგადოებას მათთვის დასარიგებლად.

დარჩა ჩემი დამარხვის წესრიგის შესრულება. ყველა ეს ^{გადახ-}დილ იქმნეს ისე, როგორც ზემოდ დამიწერია.

ამისათვის განსაკუთრებით ეთხოვ გაზ. „მშაყის“ პატივცემულ რედაქციას, ჩემს გულთად კეთილმდომლებს, ჩემ თვალისჩინ მეუღლეს და შვილებს. ეცადნენ და სიტყვასიტყვით შეასრულონ ჩემი ნათქვამი და თხოვნა.

მშვიდობით იყავით,

მშვიდობით, ჩემო ძვირფასო სოფიოჯან,

მშვიდობით, ძვირფასო შვილებო,

მშვიდობით, საყვარელო მეგობრებო,

მშვიდობით, საყვარელო ადამიანებო, რომელ ეროვნებისა, ტომის და სარწმუნოებისაც უნდა იყოთ,

მშვიდობით, ჩემო საყვარელო ქალაქო ტფილისო,

მშვიდობით ჩემო საყვარელო და სათაყვანებელო ეროვნებაე, ღმერთმა შენს სამშობლოს გაღირსოს.

ყველას სიყვარული ჩემს გულში ღრმად ჩამარხული თან მიმაქვს. მშვიდობით იყავით.

გ ა ბ რ ი ე ლ ს უ ნ დ უ კ ი ა ნ ც-ჰ ა მ მ ა ლ.*

14 აგვისტოს, 1911 წ., ბორჯომი.

*

ანდერძი პირნათლად და ზუსტად იქნა შესრულებული.

„მშვიდობით, ჩემო საყვარელო და სათაყვანებელო ეროვნებაე, ღმერთმა შენს სამშობლოს გაღირსოს!“

ასე გულისტკივილით ეთხოვებოდა მწერალი მრავალტანჯულ სომეხ ხალხს. იგი ნატრობდა, რომ მას მოეპოვებინა ნამდვილი თავისუფლება, შეექმნა და აელორძინებინა საკუთარი სამშობლო. გ. სუნდუკიანცი ხედავდა, რომ მაშინდელ პირობებში შეუძლებელი იყო ხალხის სრული თავისუფლება, მაგრამ ურყევად სჯეროდა, რომ დადგებოდა დრო, როცა სომეხი ხალხი შეჰქმნიდა თავის სამშობლოს, და-

* ჰ ა მ მ ა ლ — გ. სუნდუკიანცის ფსევდონიმი იყო (ჰამმალ — „ეურტნიანი მუშა“).

ფასდებოდა შრომა და პატიოსნება, სრული ძალით გაიფურჩქნებოდა ერის მატერიალური და სულიერი კულტურა. ეს ლამაზი და კეთილშობილი ოცნება დიდი მწერლისა გამართლდა. დიდი ოქტომბრის სოციალისტურმა რევოლუციამ მიანიჭა სომეხ ხალხს საკუთარი სამშობლო, მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლების იდეამ მოუტანა სომხეთს მშვიდობა და ეროვნული განახლების შესაძლებლობა.

საბჭოთა ხელისუფლების პირობებში, ნაციონალური პოლიტიკის განხორციელების შედეგად, ამიერკავკასიის ხალხებმა უდიდეს ეკონომიკურ და კულტურულ წარმატებებს მიაღწიეს. ეს მტკიცე და ურყევე მეგობრობა გადაიქცა ამიერკავკასიის რესპუბლიკების მძლავრი აღორძინების საფუძვლად.

ჩვენ ამ დიადი მეგობრობის სამსახურში მუდამ უნდა გვახსოვდეს ის ჩვენი სახელოვანი წინაპრები, რომლებიც თავისი ხალხის ეროვნულ და სოციალურ განთავისუფლებაზე ოცნებობდნენ და რომელთაც თავიანთი ქვეყნის თავისუფლება და ბედნიერება ვერ წარმოედგინათ ერთა ძმობისა და თანამშრომლობის გარეშე.

ჩვენი ვალია, საბჭოთა კულტურის შემოქმედი ძალების წმინდა და საპატიო ვალია, ამიერკავკასიის ხალხთა მეგობრობის შემდგომი განმტკიცების საქმეს მოვახმაროთ მთელი ჩვენი ძალ-ღონე, ცოდნა, ნიჭი და უნარი, რადგან ეს მეგობრობა ჩვენი საბჭოთა სახელმწიფოს სამეურნეო და პოლიტიკური სიმტკიცის ერთ-ერთი მთავარი ბურჯი და დასაყრდენია.

ვინც მოყვარესა არ ეძებს,
იგი თავისა მტრია!

1950 წ.

გოგოლის „რევიზორი“ ქართულ სცენაზე

„აი, ნახავთ, რომ ევროპა ჩვენთან მოვა არა სელისა და ქონის საყიდლად, არამედ სიბრძნის შესაძენად, რაც უკვე აღარ იყიდება ევროპის ბაზრებზე“.

გოგოლი

ქართული ლიტერატურისა და თეატრის გამოჩენილი მოღვაწენი ყოველთვის დიდად აფასებდნენ რუსული თეატრისა და დრამატურგიის მნიშვნელობას სათეატრო ხელოვნების განვითარებაში. ქართუ-

ლი თეატრი და ქართული ლიტერატურა თავისი განვითარების თითქმის ყველა ეტაპზე გაბედულად სარგებლობდა რუსული თეატრის მიღწევებითა და გამოცდილებით. ქართული თეატრი არასოდეს იშუშინდებოდა სიძნელეებს და არ გაურბოდა რუსული პიესების დადგმას. რუსული დრამატურგიის თითქმის ყველა საუკეთესო ქმნილება, თავიანთი სიართულისა და სპეციფიკის მიუხედავად, სხვადასხვა დროს დადგმული ყოფილა ქართულ სცენაზე. ამით ქართული თეატრი და მისი მოწინავე მოღვაწენი განამტკიცებდნენ რუსი და ქართველი ხალხის ისტორიულ მეგობრობას, წინ სწევდნენ და ანვითარებდნენ ეროვნულ თეატრალურ კულტურას. კავშირი და შემოქმედებითი ურთიერთობა რუსულ კლასიკურ დრამატურგიასთან ჯერ კიდევ მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში განმტკიცდა. ქართულ სცენაზე ამტყველდნენ ა. გრიბოედოვი, ა. ოსტროვსკი, ა. სუხოვო-კობილინი, ნიკოლოზ გოგოლი, ლევ ტოლსტოი, ა. ჩეხოვი, მ. გორკი და სხვ. ქართული თეატრი დიდად დაეაღებუღია ამ დრამატურგებისაგან.

ჩვენ ამჟამად ვილაპარაკებთ საქართველოში „რევიზორის“ პირველი დადგმის შესახებ, გზადაგზა შევეხებით ზოგიერთ უცნობ და ახალ მასალებსაც გოგოლის სახელთან დაკავშირებით.

ქართულ სცენაზე „რევიზორი“ გაჩნდა ცოტა მოგვიანებით, სამოცდაათიან წლებში, ჯერ კიდევ ქართული პროფესიული თეატრის განახლებამდე. სცენისმოყვარეთა სპექტაკლებმა შეამზადეს ნიჭიერი აქტიორული ძალები, რომელნიც 1879 წელს აღდგენილი ქართული პროფესიული თეატრის ძირითად ბირთვად შეიქმნენ. ეს სცენისმოყვარენი, ქართულ ორიგინალურ პიესებთან ერთად, რუსული კლასიკური დრამატურგიის საუკეთესო ნიმუშებსაც ავრცელებდნენ ხალხში და სახელს უხვევდნენ.

გოგოლის „რევიზორი“ საქართველოში პირველად განსახიერებულ იქნა რუსული პროფესიული დასის მიერ ჯერ კიდევ 1856 წელს, თბილისში. 1867 წელს კი ქუთაისის გიმნაზიის მოსწავლეებმა ქუთაისის თეატრში რუსულ ენაზე წარმოადგინეს კომედიის ორი მოქმედება. გაზეთ „დროებაში“ ვკითხულობთ: „გიმნაზიელებმა წარმოადგინეს აქაურ თეატრში რუსულად „რევიზორის“ პირველი და უკანასკნელი მოქმედება“ („დროება“, 1867 წ., № 11). კორესპონდენტი აღნიშნავს, წარმოდგენამ კარგად ჩაიარაო.

ხოლო ქართულ ენაზე „რევიზორი“ პირველად დაიდგა თბილისში 1881 წელს, 19 აპრილს, პროფესიული თეატრის სცენაზე. როლებიც ასე იყო განაწილებული:

- გორდნიჩი — ანტონ ლორთქიფანიძე,
- ზლესტაკოვი — ვასო აბაშიძე,
- ოსიპი — კოტე ყიფიანი,
- ლიაპკინ-ტიაპკინი — ზაალ მაჩაბელი,
- ფოჩტმეისტერი — მოხვევ [ალექსანდრე ყაზბეგი],
- ანა ანდრეევნა — ნატო გაბუნია,
- მარია ანტონოვნა — მაკო საფაროვ-აბაშიძისა,
- პოშლიოპკინა — ბაბო კორინთელი,
- დობჩინსკი — ნიკო თომაშვილი [შინშიაშვილი],
- ბობჩინსკი — ნოდარ ჭორჩაძე [საბუელი].

„რევიზორის“ დადგმის იდეა ეკუთვნოდა ვასო აბაშიძეს. რევიზორად ქუთაისიდან მოიწვიეს ცნობილი საზოგადო მოღვაწე ანტონ ლორთქიფანიძე (1847—1894). ამ სპექტაკლის განხორციელებაში დიდი ღვაწლი მიუძღვის აკაკი წერეთელსაც, რომელიც იმ წლებში მჭიდროდ იყო დაკავშირებული თეატრთან და ყოველმხრივ ხელს უწყობდა ახალგაზრდა მსახიობებს.

ზედმეტი არ იქნება მოვიყვანოთ პირველად დადგმული „რევიზორის“ რეცენზია, რომელიც რუსულ გაზეთ „Кавказ“-შია მოთავსებული (ქართული გაზეთი არ გამოხმაურებია „რევიზორის“ პირველ დადგმას). რადგან დღემდე ჩვენს მკვლევარებს ეს ყოველმხრივ საყურადღებო წერილი შეუნიშნავი დარჩათ, ამიტომ ინტერესს მოკლებული არ იქნება, იგი მთლიანად მოვიყვანოთ ქართულად:

„კვირას, 19 აპრილს, ქართულ სცენაზე პირველად იქნა წარმოდგენილი გოგოლის კომედია „რევიზორი“. ხალხი, ვინც აქამდე უნდობლად ეკიდებოდა ადგილობრივ სცენებზე რუსულ წმინდა საყოფაცხოვრებო პიესების დადგმას, ხელმეორედ, თვალნათლივ უნდა დარწმუნებულიყო თავის შეხედულების მცდარობაში. სომხურ სცენაზე „ვაი ჭკუისაგან“-ისა და ქართულ სცენაზე „რევიზორის“ დადგმა საესებით დაამტკიცა, რომ ადგილობრივ სცენაზე რუსული ნაციონალური პიესები წარმატებით შეიძლება იქნას წარმოდგენილი. თუკი რუსულ ენაზე ჩვენ ვუყურებთ ათას აღფონსსა და არმანს, მაშინ რატომღა უნდა გვეოცოს და გვეუცნაუროს ფამუსოვი სომხურ ენაზე ან ზლესტაკოვი ქართულად მოუბარი? ეს პიესები მსახიობებს უხეიროდ რომ შეესრულებინათ, ყველა მაშინ აუცილებლად ბრალს იმას დასდებდა, რომ რუსული ყოფაცხოვრებითი პიესები ადგილობრივი სცენისათვის შეუფერებელი და გამოუყენებელიაო.

ალბათ, ქართველი მსახიობები გრძნობდნენ ამ ამოცანის მთელ სიმძიმეს და ამიტომ, სიმართლე უნდა ითქვას, ძალიან კეთილსინ-

დისიერად მოეკიდნენ თავიანთ საქმეს. პიესა რეპეტიციების დროს
კარგად იყო მომზადებული, — და თუ არ მეხუთე მოქმედება, რომ-
მელმაც უხეიროდ ჩაიარა, — შესრულება ბრწყინვალედაც კი შეიძლ-
ებოდა მიგვეჩნია. ხლესტაკოვის როლი, რომელიც რუსულ რეპერ-
ტუარში ერთ-ერთ უძნელეს როლად ითვლება, ბ-ნმა აბაშიძემ არ-
ტისტულად ითამაშა. ზომიერება მას სავსებით ჰქონდა დაცული, მთე-
ლი პიესის განმავლობაში არც ერთხელ არ გადაუმლაშებია, ეს კი, —
გნებავთ თუ არ გნებავთ, — მნიშვნელოვანი ღირსებაა. აბაშიძის პირ-
ველი გამოსვლიდან მოკიდებული მაცურებელი გრძნობდა, რომ მის
წინ დგას მსახიობი, რომელსაც თავისი როლი ღრმად აქვს მოფიქრე-
ბული. მეორე მოქმედებაში, გოროდნიჩთან შეხვედრისას, ის მიუბა-
ძავი იყო. საერთოდ მისმა თამაშმა საუკეთესო შთაბეჭდილება დას-
ტოვა. მან ტყუილად გაიკეთა (ფრაკზე) მუქშუშიანი პენსენე; ამას
კაცმა მარტო უკიდურეს შემთხვევაში უნდა მიმართოს ხოლმე. მაცურ-
ებელი უნდა ხედავდეს მოთამაშის თვალებს; განა შეიძლება ფიზიო-
ნომიის, სახის თამაში უთვალეობდ? ამას ისიც უნდა დაემატოს, რომ ის
მეტისმეტად ცუდად იყო ჩაცმული, ისე ცუდად, როგორც პეტერბურგ-
ში ქარვასლის ნოქრებიც კი არ იცვამენ. რადგან ქართულ წარმოდგე-
ნათა შესახებ გაზეთებში რეცენზიები ძალიან იშვიათად იბეჭდება,
ამიტომ ვსარგებლობთ შემთხვევით და ბ-ნ აბაშიძეს მივეუთითებთ ერთ
ნაკლზე, რომელიც მას ჩქარა შეუძლია თავიდან მოიშოროს. ჩვენ ვლა-
პარაკობთ ერთ ჩვეულებაზე, რომელიც მას ბოლო ხანებში დასჩემ-
და — ფრაზის უკანასკნელ სიტყვებს რამდენჯერმე იმეორებს. ვოდე-
ვილებში ერთხელ, ორჯერ — კიდევ ჰო, შეიწყნარება, მაგრამ წარა-
მარა ამის მოსმენა პირდაპირ აუტანელია, გოგოლის კომედიაში ხომ
ეს სრულებით უადგილოა.

გოროდნიჩის როლში პირველად თბილისის სცენაზე გამოვიდა
ა. ლორთქიფანიძე. ქართულ თეატრის ახალი რეჟისორი, რომელიც
„ქართულმა დრამატულმა საზოგადოებამ“ დანიშნა. როგორც სცე-
ნისმოყვარეს, როგორც სცენაზე ახლად გამოსულს, მას, რასაკვირვე-
ლია, არც შეიძლება კაცმა ბევრი რამ მოსთხოვოს. სცენიური გამო-
უცდებლობის გარდა, რაც პირველ ხანებში გარდუვალიცაა, მას არა
აქვს მთლად მკაფიო გამოთქმა, ისიც იმერული კილოთი. პიესის საუ-
კეთესო ადგილები მას დაეკარგა, რადგან არ იცის ეფექტური მდგო-
მარეობისა და მარჯვე ფრაზის გამოყენება. სადაც გაცხარება უნდა,
იქ ის მთლად სუსტია. მეხუთე მოქმედების მონოლოგი, რომელიც
ყველაზე უფრო მადლიანია და მჭუხარე ტაშს იწვევს, თუკი კაცი

ოდნავ მაინც რიგიანად წარმოსთქვამს, მას მეტად უფერული გამოუვიდა, რასაც, სამწუხაროდ, საკმაოდ შეუწყო ხელი პიესის ბოლოს ხმის დაკარგვამ. ბ-ნ ლორთქიფანიძის თამაშში შესანიშნავი იყო მეორე მოქმედება, როცა გოროდნიჩი ხლესტაკოვს გამოეცხადება. საერთოდ, მეორე მოქმედებამ არტისტულად ჩაიარა.

ოსიპი ოდნავადაც არ იყო ტიპიური. არ ვიცი, რამ აიძულა ბ-ნი ყიფიანი, რომ ოსიპის წარმოსახვაში მან გვერდი აუქცია საყოველთაოდ მიღებულ ნიმუშს. გოგოლის ტიპები მთლად ჩამოყალიბებულნი არიან და რაიმე ახლის შექმნა სახიფათოცაა და უსარგებლოც. ბ-ნი თომაშვილი დობჩინსკის როლში კარიკატურული იყო; შეუდარებელივ უკეთესად ეჭირა თავი მის ამხანაგს ბობჩინსკის — სცენისმოყვარის ნ. ჯორჯაძის სახით, რომელსაც საუცხოო გრიმი ჰქონდა. ნადიც მსახიობებს შორის თავის თამაშით განსაკუთრებით გამოირჩეოდნენ ბ-ნი მახაბელი ლიაპკინ-ტიაპკინის როლში და მოხევე ფოჩტმეისტერ შპეკინის როლში. თურმე ბ-ნ მოხევესაც შესძლებია კარგი თამაში, როცა როლი დასწავლილი აქვს. დანარჩენ პირებს თამაშობდნენ სცენისმოყვარენი, რომელნიც თუმცა არ გამოირჩეოდნენ თავისი თამაშით, მაინც, მიუხედავად ამისა, ანსამბლს არ აფუჭებდნენ. ქალთა როლების შესრულება გაცილებით უკეთესი იყო. ქ-ნი გაბუნია ანა ანდრეენას როლში და ქ-ნი საფაროვა მარია ანტონოვნას როლში მეტად ტიპიურები იყვნენ. სამწუხაროდ, ერთ ადგილას ორივე მსახიობმა ქალმა დიდი შეცდომა დაუშვა: როცა ხლესტაკოვი მარიას წინ უჩოქებს, მაშინ ქ-ნმა გაბუნიამ, კარის ვალებისთანავე ეს სცენა რომ დაინახა, ოდნავადაც არ შეჰკივლა და დამშვიდებით დაუწყო თავის ქალს „ტუქსვა“, ასე რომ შესანიშნავი ფრაზა „ოხ! რა მოულოდნელი რებრიმანდია!“ — სრულებით მიიჩქმალა. იგივე გააკეთა თავის მხრივ ქ-ნმა საფაროვამაც. ის რამდენიმე ხანიც კი შეჩერდა კარებში, რათა დაშტკბარიყო, თუ მისი საქმრო როგორ დგას წამოჩოქილი მისი დედის წინაშე და სრულიად დამშვიდებით „ოხ! რა პასაჟია“ შესცვალა ფრაზით „რას ჩადინართ?“ ასე რომ დედის სიტყვებმა — „რა გიყვივით შემოიჭერიო“ — ყოველგვარი აზრი დაჰკარგეს. ამაში, რა თქმა უნდა, უფრო რეჟისორია დამნაშავე, ვიდრე პატივცემული მსახიობები, რომელთაც, როგორც ამბობენ, არასოდეს არ უნახავთ „რევიზორი“ რუსულ სცენაზე. პოშლიოპკინას როლს დიდი წარმატებით ასრულებდა ქ-ნი კორინთელი. საერთოდ ამ წარმოდგენისაგან საზოგადოებამ სავსებით კარგი შთაბეჭდილება მიიღო. კვირას იმავე სცენაზე იდგმე-

ბა ოსტროვსკის „შემოსავლიანი ადგილი“ („კავკაზი“, 1881 წ., № 89, 24 აპრილი).

როგორც ვხედავთ, „რევიზორის“ პირველი ქართული წარმოდგენა წარმატებით ჩატარებულა. ეს ხელმოუწერელი რეცენზია, რომელიც თეატრთან ახლო მდგომ პიროვნებას უნდა ეკუთვნოდეს (შესაძლოა მიხ. ბებუთაშვილს), დაწერილია საქმის ცოდნით და ახალგაზრდა არტისტებისადმი სიყვარულით.

ნათარგმნ პიესებს შორის, რომლებიც იდგმებოდა ქართულ თეატრში, გოგოლის „რევიზორი“ ერთ-ერთი ყველაზე უფრო გავრცელებული, სახელმძღვანელო და ქართველი მსახურების მეტად საყვარელი პიესაა. იგი 1881 წლიდან მოყოლებული დღევანდელამდე არ მოშორებია ქართულ სცენას და ჩვენს რეპერტუარში საპატიო ადგილი უჭირავს.*

* „რევიზორის“ გარდა გენიალური მწერლის რამდენიმე მოთხრობა ქართულ ენაზე ჯერ კიდევ 70-იან წლებში გადათარგმნა. მისი ნაწარმოებნი თარგმნეს: გიორგი ჩიქოვანმა — „რაზედ მოუვიდათ ჩხუბი ივან ივანიჩს ივან ნიკიფოროვიჩთან“ („კრებული“, 1871 წ., № 2, 3, 4, 5); ივანე მესხმა — „შინელი“ („კრებული“, 1871 წ., № 4, 5); კოტე მესხმა 1879 წელს სცენისათვის მცირედი შემცირებით თარგმნა „შეშლილის წერილები“, რომელსაც პირველად „გივის დღიური“ უწოდა. ეს თარგმანი კ. ყიფიანმა 1879 წ. 6 ივლისს წაიკითხა ქუთაისის თეატრის სცენაზე. „შეშლილის წერილები“ კ. მესხმა დაბეჭდა 1882 წელს გაზეთ „დროებაში“ (№ 5); კომედია „რევიზორი“ პირველად უთარგმნია გ. ი. სულხანიშვილს (იხ. „დროება“, 1876 წ., № 2), მაგრამ თარგმანის ტექსტს ჩვენამდე არ მოუღწევია. მეორედ თარგმნა ცნობილმა პედაგოგმა ალექსი კიკინაძემ (არ დაბეჭდილა). გ. წერეთელი ძურნ. „კვალში“ „მაზაკვალის“ ფსევდონიმით ეხება ამ თარგმანს და წერს: „ასეთი მშვენიერი ენით ნათარგმნი კომედია ჩვენს რეპერტუარში მგონი არა აქვთო“ („კვალი“, 1895 წ., № 5, გვ. 16); „რევიზორი“ მესამედ თარგმნა ვ. გუნიამ, დაბეჭდა ორჯერ — 1935 წ. და 1937 წ., მეოთხედ — რეჟისორმა გ. ჟურულმა, რომელმაც 1947 წელს დადგა სოხუმის სახელმწიფო თეატრში. ჩვენამდე მოღწეული ცნობების მიხედვით კ. ყიფიანს ჯერ კიდევ 70-იან წლებში უთარგმნია „ქორწინება“ „ცოლის შერთვის“ სახელწოდებით („დროება“, 1876 წ., № 22); ივ. ახალშენიშვილმა, ინ-ანის ფსევდონიმით, თარგმნა „ტარას ბულბა“ (იხ. „მოამბე“, 1902 წ., № 6—11). დ. კასრაძემ — „მკვდარი სულები“ 1937 წელს; ამავე ნაწარმოების ნაწყვეტები თარგმნა და გაზეთ „მუშაში“ გამოაქვეყნა ს. ფაშალიშვილმა; „ძველი დროის მებატონენი“ თარგმნა ირ. სონღულაშვილმა (იხ. ს. გორგაძის და შ. თაბუკაშვილის „ქრესტომათია“, 1927 წ., გვ. 312), დიმ. დეკანოზიშვილმა — „შინელი“ და „მაისის ღამე“ (გამოვიდა ცალკე წიგნად 1949 წ.); ა. შანშიაშვილმა რუსთაველის სახელობის თეატრისათვის თარგმნა: „ქორწინება“, „ბანქოს მოთამაშენი“ და „შეშლილის წერილები“ (1952 წ.); სახელვაშვილმა 1950 წელს გ. ტალიაშვილის ბოლოსიტყვაობით გამოსცა გოგოლის მოთხრობების მთხრობილი კრებული, სადაც მოთავსებულია „საღამოები დიკანის მახლო-

თვითმპყრობელობის მიერ დამონებული პატარა ერების თეატრების სცენაზე „რევიზორს“ ისეთი გამოხმაურება ჰქონდა, როგორც ჩამდვილ რევოლუციურ ნაწარმოებს. კომედიაში ასახული მოვლენები მაყურებელს ისე ახლოს აგონებდა ადგილობრივი ხელისუფლების თვითნებობას, რომ ეს სპექტაკლები მრავალ ქალაქში ხშირად არსებული წყობილების საწინააღმდეგო ნამდვილ დემონსტრაციად გადაიქცეოდა ხოლმე.

100 წელიწადზე მეტია, რაც სცენაზე ცოცხლობს გენიალური კომედია „რევიზორი“. იგი ჩვენს მაყურებელს მარტო რუსეთის თავდაზნაურთა და მებატონეთა შორეულ წარსულზე როდი მოუთხრობს. არა! ახლაც კი, ჩვენს დროშიც ის საშუალებას იძლევა ანალოგიით გადავიდეთ იმ სამყაროში, სადაც ამჟამად ბრძანებლობენ ექსპლუატატორები, რომელნიც ყოველნაირად ცდილობენ თავიანთი აგრესიული პოლიტიკით მსოფლიოს თავისუფლებისმოყვარე ხალხებს ომი და ოდიგარი მოახვიონ თავზე.

გოგოლი თეატრს ძალიან დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა. „ეს ისეთი კათედრაა, — წერდა იგი, — საიდანაც ქვეყანას ბევრი რამ კეთილი შეიძლება ეთქვასო“. ამიტომაც შემთხვევითი არაა, რომ გოგოლმა „რევიზორის“ სიუჟეტად აიღო მაშინდელი რუსეთის სინამდვილის ტიპიური მოვლენები. კომედიაში სარკესავით აისახა ნიკოლოზ პირველის დროინდელი უხამსი ზნე და ჩვევები.

როგორც გოგოლი მოგვითხრობს „აეტორის აღსარებაში“, „რევიზორის“ იდეა მისთვის პუშკინს მიუცია. პუშკინს უამბნია აგრეთვე გოგოლისათვის, თუ ერთმა ავანტიურისტმა ნოვეგოროდის გუბერნიის ერთ-ერთ ქალაქში როგორ გაასალა თავი რევიზორად და ადგილობრივ მოხელეებს ჯიბეები ამოუცარიელა. ამგვარი ოინბაზობანი გოგოლს სხვა მეგობრებისაგანაც ჰქონდა განაგონი. სწორედ ეს მონათხრობი ამბები თვითმარქვია რევიზორებისა და გაბრიუკებულ-გაბიბრებულ მოხელეებისა დაედო საფუძვლად სიუჟეტურ ქარგას იმ კომედიისას, რომელიც შეიქნა გოგოლის თანამედროვე სოციალური სინამდვილის უდიდეს რეალისტურ სურათად.

როცა პეტერბურგში პირველად წარმოადგინეს „რევიზორი“ (1836 წ. 19 აპრილს), საოცრება მოხდა. მაყურებელს თვალწინ წარმოუდგა შემზარავად, შემამარწუნებლად გაშიშვლებული ნიკოლოზისეული რუ-

ბელ ხეტორში“ (ორივე ნაწილი) და „მირგოროდი“ (პირველი და მეორე ნაწილი). კრებულში მოთავსებული თარგმანები ეკუთვნით: ი. შპედლოშვილს, ივანე და ანა ახალშენიშვილებს, ნინო ანანიავილს, სიმონ ჭეიშვილს და ეთერ გაბაშვილს.

სეთი მთელი თავისი სისამაგლით, პოლიციის თავგასულობით, თვით-
ნებობით, სიბნელითა და უვიცობით. „რევიზორმა“ თვალნათლივ და-
ნახვა ყველას ბატონყმობის წყლულები და სიდუხჭირე, მოხელეთა-
ვიცმუნდირებში გამოწყობილ გაიძვერათა და არამზადების საზიზღარ-
ი სამყარო, მუქთახორა მემამულეები, უპატიოსნო მოსამართლეები,
პოლიციის დერჟიმორდები. პიესა იქცა მთელი თავადაზნაურულ-ბა-
ტონური წყობილები უღმობელ, საბრალმდებლო ოქმად. ეს კარგად
გაიგო „რჩეულმა“ საზოგადოებამ პირველსავე სპექტაკლზე და თავი-
სი განაჩენი მაშინვე გამოუტანა: „ეს შეუძლებელია“, „ეს ცილის-
წამებაა“, „ეს ფარსია!“ და სხვ. სამეფო კარისთვის მიუღებელი კომე-
დიის ტექსტს ცენზურა დაუნდობლად გაუსწორდა. პირველი წარმოდ-
გენის გამოცდილებით დამფრთხალი და შეშინებული მეფის ხელი-
სუფლება ყოველნაირად ხელს უშლიდა „რევიზორის“ დადგმას.

„რევიზორის“ სატირული ეფექტი რომ მთლად გაექარწყლებინათ,
მეფის მოხელეებმა, დრამების მკეთებელს ვინმე ციციანოვს სასწრა-
ფოდ შეუკვეთეს პიესა სათაურით „ნამდვილი რევიზორი“, რომელიც
გაცემული ბრძანებისამებრ თეატრებს უნდა წარმოედგინათ გოგოლის
„რევიზორთან“ ერთად, რათა საზოგადოებისათვის ეჩვენებინათ
„მართლმსაჯულების ზეიმი“.

ციციანოვის მიერ ვაგრძელებული „რევიზორი“, რომელიც დღეს
ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობას წარმოადგენს, ჩვენ გადავიკითხეთ და
უნდა ითქვას, რომ უმწეო და უსუსური ნაწარმოებია. გაკვირვებას
იწვევს ის გარემოება, რომ ციციანოვის „Настоящий ревизор“ დაი-
ბეჭდა 1836 წელს, ივნისის თვეში, ე. ი. გოგოლის პიესის პირველად
დადგმისა და დაბეჭდვის ორი თვის შემდეგ. პიესის ასე პაიჭარად და-
წერა და დაბეჭდვა სწორედ იმის მომასწავებელი იყო, რომ „ხემო
სფეროებში“ გოგოლის „რევიზორის“ გამო დიდი შეშფოთება სუ-
ფევდა, მაგრამ რა გამოვიდა! როცა მთავრობის ბრძანებით ერთსა და
იმავე სალამოს გოგოლის „რევიზორსაც“ თამაშობდნენ და ციციანო-
ვის „ნამდვილ რევიზორსაც“, მაყურებელი პირველს აღფრთო-
ვანებით ეგებებოდა, ხოლო მეორეს, როგორც ყალბ ნაწარმოებს,
სტვენითა და ყვირილით ისტუმრებდა. ციციანოვის პიესაში იგივე
მოქმედი პირებია, რაც გოგოლის კომედიაში: გოროდნიჩი, ცოლი,
ქალიშვილი, დობჩინსკი, ბობჩინსკი, ერთი სიტყვით, მთელი სამყარო
იმავე ჩინოვნიკებისა. ციციანოვის პიესა დაწერილია 3 მოქმედებად:
პირველი მოქმედება იხსნება გოროდნიჩის ცოლისა და ქალიშვილის
დიალოგით. დედა — ანა ანდრეევნა უსაყვედურებს თავის ასულს,

რომ ახალგაზრდა ქალები არ დაფიქრდებით და ვისაც დანახავთ, ხველას „მილაშკა-მილაშკას“ უწოდებთო, აი, ზომ ხედავ, ის შენი მოწონებული, ცრუ რევიზორის გარდა, ცრუ სასიძოც გამოდგაო. მარია ანტონოვნა თავს იმართლებს... მაგრამ დედა მოაგონებს, რომ ხლესტაკოვი მის წინ დაჩოქილი იყო და ალბათ, გვოცნიდა კიდევცაო. ქალი მიამიტად უბასუხებს:

„ქალი — Ведь он поцеловал меня только в шею.

დედა — Ах, он негодай! И ты позволила?..

ქალი — Я разбранила его, маменька.

დედა — Этого недовольно, сударыня, ты должна была ему дать пощечину, закричать, крикнуть меня, отца, полицейских, слуг, весь дом сбудоражить. Ты, чай, даже и в обморок не упала?

ქალი — Нет, маменька, не упала. Я думаю, что если бы упала, то хуже было бы... он такой дерзкой».

შინაარსი ამ ახალი რევიზორისა ორი სიტყვით ითქმის:

როგორც ვიცით, გოგოლის „რევიზორის“ ფინალის მიხედვით ენდარში შემოდის და აცხადებს ჩინოვნიკის ჩამოსვლას. ეს ჩინოვნიკი სენატორი აღმოჩნდება. ციციანოვის რევიზორი ვითომდა წესიერებას ამყარებს. ხლესტაკოვს გზიდან დააბრუნებენ და გამოსასწორებლად „გაასაღდათებენ“. გოროდნიჩის ქალს, მარია ანტონოვნას, რომელიც ხლესტაკოვის საცოლედ ითვლებოდა, „სირცხვილის გადასარჩენად“ თვითონ ეს ახალი რევიზორი შეერთავს; გოროდნიჩს, როგორც სიმამრს, საკუთარი მამულეების მოურავად დანიშნავს. მექრთამე ჩინოვნიკებიდან მხოლოდ სამადლო დაწესებულებათა მზრუნველი ზემლიანიკა დაისჯება, დანარჩენები კი უვნებლად რჩებიან.

თუ გოგოლის კომედიაში ჩინოვნიკები სათითაოდ შემოდიან და ხლესტაკოვს, ვითომდა სესხის სახით, ქრთამს შესთავაზებენ, ციციანოვის პიესაში ეს ჩინოვნიკები ხლესტაკოვს თავიანთ მიცემულ ქრთამს უკანა სთხოვენ. ხლესტაკოვი უარზეა, თავს იკატუნებს, მაგრამ როცა ჩინოვნიკები ციხეში გაგზავნით დაემუქრებიან და „არამზადას“ სახელით მონათლავენ, მაშინ, ვითომდა შეურაცხყოფილი ხლესტაკოვი, ეშმაკურ ხერხს მიმართავს, ჩინოვნიკებს სათითაოდ დუელში გამოიწვევს: „ოსიპ! — გასძახებს თავის მსახურს, — გამოიტანე დამბაჩები და კარები მაგრად ჩაკეტე“. დამბაჩის გაგონებაზე ჩინოვნიკები აკანკალდებიან, როცა ხლესტაკოვი დამბაჩას გაუწვდის ზემლიანიკას, მას გულიც კი მისდის, ეხვეწებიან: „გაბაპოიტი! სიჭკვა

„არამზადა“ წამოგვეცდა. არაფერი არ გვინდა შენგან, თუ საჭიროა, კრდე მოგართმევთ ფულს, ოღონდ დუელისაგან გვიხსენიო. და მართლაც, ეს „დაბრუნებული“ ხლესტაკოვი ხელახლად სარგებლობს იმით, რომ ჩინოვნიკები შეშინდნენ, ყველას სათითაოდ უკანა რიცხვით წერილს აწერინებს, თითქოს მათ ხლესტაკოვის ფული ემართათ. აი, ეს არის მოკლე შინაარსი ამ სახელდახელოდ დაწერილი პიესისა, რომელსაც სერიოზულობის ნიშანწყალიც კი არ გააჩნია.

ძველად ასეთი „გაგრძელებანი“, ასე თუ ისე, ყველა ცნობილი ნაწარმოების ხვედრი იყო: გრიბოედოვის „ვაი კულისაგან“ გააგრძელა პოეტმა ქალმა გრაფინია ე. პ. როსტოპჩინამ და უწოდა: „Возвращение Чацкого в Москву“ (1850); ხოლო ვ. ბურენინმა გრიბოედოვის პიესის პლანიროვკით დასწერა პიესა-სატირა: „Горе от глупости“; გოგოლის „მკედარი სულები“ ვითომდა დაამთავრა ვინმე ვაშჩენკო-ზახარჩენკომ; პუშკინის „ევეგენი ონეგინის“ გაგრძელება მრავალმა სცადა რუსეთში... ერთი ასეთი ცდა თბილისის გაზეთ „Новая речь“-შიც იბეჭდებოდა; ფონვიზინის „უმწიფარიც“ (Недоросль) მოხვდა ამ „გაგრძელებანის“ ტყვეობაში. კუპრინის „Яма“-ს, არციბაშევის და ვერბიკაიას რომანებს წიგნის ბაზარზე გამოსვლისთანავე აგრძელებდა ვინმე „გრაფ ამორი“, (მისი ნამდვილი გვარი იყო И. Рангоф). ასევე მოხდა „რევიზორის“ მიმართაც. მაგრამ რევიზორის „გაგრძელებას“ სულ სხვა მოსაზრება ედო საფუძვლად. ეს იყო მეფის პირდაპირი დაკვეთა, რომელიც მიზნად ისახავდა იმ ძლიერი მამხილებელი და გამანადგურებელი გავლენის გაქარწყლებას, რასაც გოგოლის „რევიზორი“ იწვევდა მაყურებელში. მაგრამ, როგორც ყველა ყალბ და ნაძალადევ ნაწარმოებს ემართება, ციციანოვის „ნამდვილი რევიზორიც“ მხოლოდ არქივის საკუთრებად გადაიქცა.*

*

საერთოდ ცნობილია, რომ ძველად, რევოლუციამდე, მწერლები და საზოგადო მოღვაწენი ძალიან ახლო იდგნენ თეატრთან, ისინი ყოველნაირად ხელს უწყობდნენ ნაციონალური თეატრალური ხელოვნების განვითარებას. მწერლების დახმარება არ ამოიწურებოდა მარტო პიესების დაწერით, ან მორალური მხარდაჭერით; ხშირად ისინი

* ერთ დროს საქართველოშიც მიმართავდნენ თხზულებათა ასეთ „გაგრძელებებს“. გააგრძელეს და გააფართოეს „ამირანდარეჯანიანი“, თეიმურაზის „ქეთევანიანი“, შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“ (ნანუჩა ციციშვილმა) და სხვ.

ნი მონაწილეობას იღებდნენ სპექტაკლებშიც, რათა აემალლებინათ თეატრის ავტორიტეტი ხალხში. თვითონ ოსტროვსკი და გოგოლი საქველმოქმედო მიზნით ყოველთვის გამოდიოდნენ თავიანთ პრესებში. საქართველოში ასეთი შემთხვევები უფრო ხშირად გვხვდება. როგორც ზევით დავინახეთ, სხვადასხვა დროს ზემლიანიკას და ფონტემისტერის როლი შეუსრულებია ჩვენს სახელოვან ბელეტრისტს ალ. ყაზბეგს. აკაკი წერეთელი, როგორც მსახიობი, დიდის ხალისით იღებდა მონაწილეობას მოლიერის და სუნდუკიანცის პიესებში. ქართულ სპექტაკლებში გამოდიოდნენ აგრეთვე: ვაჟა-ფშაველა, დავით ერისთავი („სამშობლოს“ ავტორი), დავით გურამიშვილი (მხატვარი), აექსენტი ცაგარელი, გრიგოლ ყიფშიძე, სოფრომ მგალობლიშვილი, ი. ევდოშვილი, თ. სახოკია, ილია ზურაბიშვილი, ლ. ბოცვაძე, ივ. გომელაური, ს. ტარუაშვილი, ალექსანდრე ყანჩელი, იოსებ იმედაშვილი, ნარკანი (ნიკო კურდღელაშვილი) და სხვ. 1884 წელს ქუთაისში, „რევიზორის“ წარმოდგენის დროს, დობჩინსკის როლი უთამაშია კომპოზიტორ მელიტონ ბალანჩივაძეს, — მსახიობ ი. ზარდალიშვილს 1938 წელს გაზეთ „ახალგაზრდა კომუნისტის“ რედაქციისათვის (№ 94) მიუწოდებია ცნობა ამ წარმოდგენის შესახებ. მას თავის არქივში დაცული ჰქონია აფიშა, სადაც როლები შემდეგნაირად ყოფილა განაწილებული: ხლესტაკოვი — ვასო აბაშიძე, გოროდნიჩი — ანტ. ლორთქიფანიძე, ზობჩინსკი — კოტე მესხი, დობჩინსკი — მელიტონ ბალანჩივაძე, ოსიპი — კოტე ყიფიანი, გოროდნიჩის ცოლი — მაკრინე ჩიკვაიძე, გოროდნიჩის ქალი — მამო კლდიაშვილი და სხვ.

ნ. გოგოლის „რევიზორს“, როგორც რუსული კლასიკური დრამატურგიის გენიალურ ნიმუშს, რომელშიც ჯერ კიდევ ნიკოლოზ პირველის საშინელი რეაქციის წლებში ნათლად გამოიხატა რუსეთის პროგრესული საზოგადოების პროტესტი გაბატონებული რეჟიმის მიმართ და ამ საზოგადოების დაუცხრომელი სწრაფვა უკეთესი მერმისისათვის, უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა თავისუფლებისათვის მებრძოლი ქართველი ხალხისათვის. ამიტომ თავიდანვე „რევიზორმა“ ქართველ მოწინავე საზოგადოებაში განსაკუთრებული ყურადღება მიიქცია. მას თარგმნიდნენ და დგამდნენ არა როგორც გასართობ ან უბრალო საყოფაცხოვრებო პიესას, არამედ ისეთ ნაწარმოებს, რომელიც მთელი თავისი შინაარსით და იდეური მიზანსწრაფვით სავსებით ეხმაურებოდა გასული საუკუნის მეორე ნახევარში საქართველოს ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის მეთაურების მსოფლმხედველობას, მათ საბრძოლო ინტერესებს. „რევიზორს“ ჩვენი

დიდი მწერლები ხშირად გამოხმაურებიან და თავიანთი უდიდესი თანაგრძნობა გამოუხატავეთ დიდი რუსი მწერლისადმი. გოგოლის გენიალური კომედიის სცენიური განხორციელება არა ერთხელ გადაქცეულა ქართველი და რუსი ხალხის ძმური მეგობრობის დემონსტრაციად.

როცა 1886 წელს „რევიზორს“ პირველი დადგმიდან 50 წელი შეუსრულდა, ამ საყოველთაო ზეიმს მხურვალედ გამოეხმაურა ქართველი საზოგადოებაც. 1886 წელს, 6 მაისს, სპეციალური საღამო გაიმართა თბილისში. ცნობილმა საზოგადო მოღვაწემ ნიკო ავალიშვილმა წაიკითხა მოხსენება გოგოლის შემოქმედებაზე. ვასო თუმანიშვილმა რუსულად წარმოსთქვა ივანე თხოროვესკის მიერ ამ საღამოსათვის საგანგებოდ დაწერილი ლექსი, დიდი ქართველი მსახიობების მონაწილეობით წარმოდგენილ იქნა „რევიზორის“ მეორე და მესამე მოქმედება. აკაკი წერეთელმა გოგოლის ხსოვნას უძღვნა, „ივერიის“ გამოთქმით, „გრძნობით და აზრით სავსე ლექსი“, რომელმაც დიდი აღტაცება გამოიწვია დამსწრეთა შორის.

აკაკი აღნიშნავდა: როცა გოგოლისდროინდელ რუსეთში საძაგლობა სუფევდა, ჩაგრულთა ცრემლი იღვრებოდა, ცრუქეშმარიტებას უმაღლესი მტარვალობის კალთა ეფარა, ფარისევლობა თამამად ისხამდა ფრთებს, ამ დროს გაისმა რაღაც უჩვეულო ხმა გოგოლისა და ამ ხმამ დააფრთხო „ძლიერნი ამა ქვეყნისანი“, დაიწყეს დევნა მწერლისა, მაგრამ გამოფხიზლდა ხალხი

და მაშინ კი გაიგეს
რომ ის, ვისაც სძრახედნენ,
ბოროტებას სწამებდნენ
და უგულოდ შახავდნენ,
თურმე არგი ყოფილა,
კეთილ განზრახვით თქმული
და მისი ნაღველ-გესლი —
უზომო სიყვარული...
თავიანი სცეს საერთოდ
მის ძლიერ მოვლინებას
და დღეს ჩვენც პატოესა ვცემთ
მის ნიჭს და ზელოვნებას.
ზელოვნებას არა აქვს
საკუთრება... საზღვარი,
ის ყოველ ხალხს ეკუთვნის,
ვით ყველას მაცხოვარი.

ამ სიტყვების შემდეგ აკაკი წერეთელმა ყვავილებით მორთულ გოგოლის დიდ სურათს ქართველი ერის სახელით დაფნის გვირგვინი დაადგა თავზე. აღტაცება უნაპირო იყო.

ამ საღამოს შესახებ ილია ჭავჭავაძე წერდა თავის გაზეთ „ივერი-აში“: „...გოგოლის „რევიზორი“ უკედავია მთელი რუსეთისათვის; თუმცა ამ პიესაში გამოხატული ტიპები სრულიად რუსების ცხოვრებიდან არის ამოღებული, აღზრდილი რუსულ ნიადაგზე, რომელიც ჩვენ არ შეგვისწავლია და გვეუცხოვება, მაგრამ ნიჭი და ხელოვნება გოგოლისა ისეთის სინამდვილითა ხატავს ამ ტიპებს, ისეთის ხელოვნურის სიწვრიმალით აღწერს მათს ცხოვრებას და სულთა მოძრაობას, რომ სამართლიანად დიდება და სახელი მოიპოვა მთელს რუსეთში. ყველა თეატრის რეპერტუარისათვის საუკეთესო განძია „რევიზორი“, რომელსაც დღემდე არც დაძველება დასტყობია და არც მიმზიდველობა დაუკარგავს („ივერია“, 1886 წ., № 97. ხაზი ჩემია. ი. გ.).

„ივერიის“ მომდევნო ნომერში ილია ჭავჭავაძე, გოგოლის ზემოთ აღნიშნულ დადგმასთან დაკავშირებით, ათავსებს სპეციალურ მეთაურს (ხელმოუწერელია), რომელშიაც რუსულ ლიტერატურას ეხება და აღნიშნავს, რომ რუსეთის მოწინავე მწერლები მარტო რუსეთს კი არ ეკუთვნიან, არამედ მთელ კაცობრიობასო.

„პუშკინი, ლერმონტოვი, გოგოლი, ტურგენევი, ტოლსტოი და სხვანი ამგვარნი მოღვაწენი, — ამბობს ილია ჭავჭავაძე, — რუსეთის დიდებად, სახელად ცნობილ არიან უკეთესთა რუსთაგან. მათი წყალობით და მეოხებით ევროპამ დღეს სხვა თვალით შემოხედა რუსეთის სულიერს ძალ-ღონეს, რომლის გამომეტყველნიც იყვნენ ხსენებული დიდბუნებიანნი კაცნი რუსეთისანი. ამისთანა კაცნი, — განაგრძობს ილია ჭავჭავაძე, — მით არიან სახელოვანნი, რომ თუმცა სისხლით და ხორციით ერთს რომელიმე გვარტომობას ეკუთვნიან, მაგრამ თვისის ღვაწლით ამასთანავე გვიჩვენებენ ხოლმე, რით არის მათი გვარტომი თანამოზიარე მთელის კაცობრიობისა და რაგვარი ნაკადული შეაქვს იმ დიდ ზღვაში, რომელსაც კაცობრიობას ეძახიან; რა განძსა და საუნჯესა სდებს იმ მეცნიერებისა და ხელოვნების ტაძარ-

ში, რომელიც ყველას ეკუთვნის და რომლის კარი მუდამ ღიაა ყველასათვის ერთნაირად და თანასწორად, მიუხედავად რჩულისა, გვარტომობისა და დიდპატარაობისა“ („ივერია“, 1886, № 100, 9 მაისი).

ნ. გოგოლის ყოველი საიუბილეო თარიღი საქართველოში ყოველთვის დიდ ღღესასწაულად გადაიქცეოდა ხოლმე. 1902 წელს გამომჩენილი რუსი მწერლის გარდაცვალებიდან 50 წლისთავს ქართველი საზოგადოება ცხოვლად გამოეხმაურა. სხვა თეატრებს რომ თავი დაეანებოთ, უნდა აღინიშნოს, რომ დიდი საღამო მოეწყო თბილისის მუშათა თეატრშიც (ავექალის აუდიტორია), ხოლო ქუთაისში ეს იუბილე ნამდვილ პოლიტიკურ დემონსტრაციად გადაიქცა: „რევიზორის“ წარმოდგენის შემდეგ (გოროდნიჩის როლს ლადო მესხიშვილი ასრულებდა), ფარდის ახლისას მაყურებლის წინაშე წარსდგა ქართული დასის ოცამდე მსახიობი გამოწყობილნი, ჩამწყკრივებულნი. ყველას დაფნის გვირგვინი ეკირა ხელში. კედელზე დაკიდებული იყო გოგოლის დიდი სურათი; წარმოითქვა სიტყვები, ლექსები და სხვ. უკრავდა მუსიკა, ხალხი მუსიკას მრავალჯამიერის ხმას აყოლებდა და ყვიროდა: „ვაშა, ვაშა გოგოლს!“ „გაუმარჯოს გოგოლის ხსოვნას“ და ამ ძახილით, — გადმოგვეცემს ქუთაისელი კორესპონდენტი, — დაიშალა საზოგადოებო“ („ივერია“, 1902, № 53, 10 მარტი).

1909 წელს, მიუხედავად საშინელი რეაქციისა, ქართველმა მოწინავე საზოგადოებამ ბრწყინვალედ აღნიშნა რუსული ლიტერატურის კლასიკოსის დაბადებიდან 100 წლისთავი. ამ იუბილეზე ერთხელ კიდევ მკაფიოდ გამომჟღავნდა მეფის თვითმპყრობელობის მოძულე ქართველი ხალხის უსაზღვრო სიყვარული რუსი ხალხისა და მისი საუკეთესო შვილებისადმი. ამავე წელს ცნობილმა პედაგოგმა და პოეტმა სილოვან ხუნდაძემ გოგოლის სახსოვრად დაწერა მეტად საყურადღებო ლექსი. აი, ამ ლექსის ზოგიერთი ადგილი:

მის იუმორით, მის პოეზიით
ქართველიც ისე იღვენს და სტყებდა,
როგორც თვით რუსი... სევდიან მკითხველს
ვინც უნდა იყოს, ცრემლი აშრება.

გოგოლი ვანა მოლოროსია?
ის ვანა მარტო რუსეთს ეკუთვნის?
თვისი ციური ნიჰისა ნაყოფს
ის თანასწორად ყოველ ერს უძღვნის.
აი, კავშირი საერთაშორისო,
ხიდი, ხალხების შემაერთები...

როს მომწოდებია იმათი აზრი
და გავრცელება ის გრძნობა სრული,
მაშინ ამ ქვეყნად აღარ იქნება
არცა მხაგრული, არც დაზარული.

თითქოს ბუნებრივად დაემთხვა გოგოლის დაბადებიდან 100 წლის იუბილეს თბილისის სახალხო თეატრის გახსნა ზუბალაშვილების მიერ აგებულ შენობაში. 1909 წლის 4 აპრილს აიხადა პირველად ამ თეატრის ფარდა. წარმოდგენილი იქნა გოგოლის „რევიზორი“ კ. შათირიშვილის რეჟისორობით. ამ წარმოდგენის შემდეგ ორმოც წელზე მეტი გავიდა და საინტერესოა, რომ სწორედ იმავე შენობაში, სადაც ახლა მარჯანიშვილის სახელობის თეატრია მოთავსებული, ნიჭიერმა კოლექტივმა 1951 წლის 1 დეკემბერს ბრწყინვალედ განახორციელა გოგოლის ეს უკვდავი კომედია.* დამდგმელმა (რეჟისორი ალ. თაყაიშვილი) და სპექტაკლში მონაწილე აქტიორებმა (შ. ლამბაშიძე, ვ. გოძიაშვილი, გ. შავგულიძე, კ. კვანტალიანი, ა. გომელაური, ა. ყორჯოლიანი, მ. სარაული, ც. წუწუნავა, მ. თბილელი, ი. ტრიპოლსკი, ა. სინარულიძე, შ. გოციორელი, გ. გოციორელი, შ. ქოჩორაძე, დ. ოქროსცვარიძე, ან. მესხიძე, ტ. საყვარელიძე, გ. გოგუა, ბაბო გამრეკელი, ვ. ნინუა, ა. ვერულიშვილი, ბაბო მიმინოშვილი, შ. ჯაფარიძე, გ. თოლორდავა, ფ. სონღულაშვილი, ნ. ქიტიაშვილი) შექმნეს სპექტაკლი, რომელიც თავისი მხატვრული ღირსებით საბჭოთა თეატრალური კულტურის მიღწევების სიმალლეზე დგას. „როგორც რეჟისორმა, ისე სპექტაკლში მონაწილე მსახიობებმა, სწორად გაიგეს პიესის შინაარსი, სცენიურად ორიგინალურად გაიაზრეს მხატვრული სახეები და დამაჯერებლად გადმოგვეცეს დიდი რუსი დრამატურგის იდეურ-მხატვრული ჩანაფიქრი“.**

ჩვენში გოგოლის ტიპები პოპულარულნი იყვნენ. ქართულ პრესაში ხშირად გვხვდება გოგოლის მხატვრული სახეები ამა თუ იმ მა-

* იხ. ი. გრიშაშვილის წერილი ამ სპექტაკლის დადგმის გამო. „ზარია ვოსტოკა“, 1951 წ., № 294.

** ივ. ქარელიშვილი — „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1951 წ., № 49; ამავე სპექტაკლს ვრცელი წერილი უძღვნა დიმიტრი ჯანელიძემ („კომუნისტი“, 1951., № 295), ხოლო „ზარია ვოსტოკას“ გამომცემლობამ გოგოლის იუბილესთან დაკავშირებით გამოსცა ორი წიგნი: „გოგოლი ქართულ სცენაზე“ გ. ბუხნიკაშვილისა და „გოგოლი ქართულ ლიტერატურაში“ — გ. ტალიაშვილისა. ეს ჩვენი ნარკვევი, მოხსენების სახით წაითხულ იქნა როგორც აკადემიის, ისე მწერალთა კავშირის დარბაზში — 1952 წლის 29 თებერვალს და 1 მარტს.

ხინჯი გამოვლინების გასაკიცხავად. მაგ., გაზეთ „დროებაში“ 1878 წელს დაიბეჭდა წერილი სახელწოდებით: „ხლესტაკოვი ქართლში“ (იხ. „დროება“, 1878, № 119). რომელიღაც ავანტიურისტი ჩასულა სოფელ ნაბახტრევში, რევიზორად გაუსაღებია თავი და გლეხებისათვის ფული დაუტყუებია ვითომდა ჯარიმების სახით. „ბობჩინსკები და დობჩინსკები“, „საბაკევიჩი და პლიუშკინები“, — ხშირად შეხვდებით ამ სახელებს ძველი ქართული გაზეთების ფურცლებზე მოთავსებულ საპოლემიკო წერილებში. როცა გ. წერეთლის პიესა „ოჯახის ასული“ დაიდგა, ერთმა რეცენზენტმა აღნიშნა გოგოლის ტიპების გამოყვანა ქართულ ლიტერატურაში: „ფოსტის ჩინოვნიკი გოგოლის რევიზორიდან არის ამოგლეჯილი“, — წერდა გაზეთი „დროება“ (1882 წ., № 221).

ცარიზმის პოლიტიკის კირთებ ქვეშ მყოფ ქართველ მსახიობებს მეტად მძიმე პირობებში უხდებოდათ მოღვაწეობა. მაგრამ საქმის სიყვარულით გატაცებულნი ყოველგვარ გაჭირვებას ითმენდნენ. ჩვენ აქ გვინდა გავიხსენოთ ერთი შემთხვევა, რომელიც გოგოლის „რევიზორთან“ არის დაკავშირებული და ამავე დროს ძველი ქართველი მსახიობების ხელმოკლე ცხოვრების ერთგვარ სურათსაც იძლევა. ვასო აბაშიძე, როგორც ვიცით, დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ქართულ სცენაზე რუსი კლასიკოსების დადგმას. მისი თაოსნობით დაიდგა როგორც ოსტროვსკის კომედიები, ისე გოგოლის „რევიზორი“. ვასო აბაშიძე, ეს გასაოცარი დიაპაზონის მსახიობი და მიმიკის ოსტატი, ისევე მომნიბლავი იყო გოროდნიჩისა და ხლესტაკოვის შესრულების დროს, როგორც სხვა, მის საყვარელ როლებში. ვასო ამ როლებს თავისებურად ანსახიერებდა. პრესა და მაცურებელი ყოველთვის აღტაცებული იყო მისი თამაშით. გაზეთი „დროება“ აღნიშნავდა, რომ ხლესტაკოვის როლს ვასო აბაშიძე ისე კარგად თამაშობს, აუცი თვალი თვით რუსის მოთამაშეებშიაც ვერ უპოვის ბადალსო („დროება“, 1882, № 267). გიორგი წერეთელი „მაზაკეალის“ ფსევდონიმით თავის ჟურნალ „კვალში“ „რევიზორის“ ერთი წარმოდგენის შესახებ წერდა: „ეს წარმოდგენა უნდა ჩაითვალოს ქართული ხელოვნების ნამდვილ გამარჯვებად... მაცურებლის წინაშე სავსებით გაცოცხლდა ის ეპოქა, რომელიც გენიოს მწერალს ჰქონია თავის გონებაში გამოსახული... თვით გოგოლი რომ გაცოცხლებულიყო, ყველა მსახიობს გადაჰკოცნიდაო“, — დასძენს რეცენზენტი („კვალი“, 1895 წ., № 5, გვ. 16).

ამ მცირე გადახვევის შემდეგ დაუბრუნდეთ ჩვენს საგანს.

ჩვენი საყვარელი მსახიობი ქალი ელისაბედ ჩერქეზიშვილი აქვის „მემუარებში“ მოგვითხრობს „რევიზორთან“ დაკავშირებულ ერთ-ერთი საინტერესო შემთხვევის შესახებ.

„ერთხელ ვასო აბაშიძემ მიაბზო, — წერს ელისაბედ ჩერქეზიშვილი, — პატარა ამბავი, რომელიც სასაცილოც არის და ამავე დროს საშუხაროც.

„ერთ ზაფხულს, — განაგრძო ვასომ, — შევადგინე პატარა დასი და წავედი სამოგზაუროდ კახეთში. ბევრგან გვექონდა შემოსავალი, ბევრგან არა. სიღნაღში ვერ მიდიოდა კარგად ჩვენი საქმეები. სასტუმროში ვცხოვრობდით, მეტი წილი ჩვენი არტისტებისა შიმშილობდნენ. მეც სასტუმროს პატრონის 150 მანეთი ვალი დამედო.

დასი უნდა დაბრუნებულიყო თბილისში, საგზაოდ კი გროში არ გვექონდა. გადაწყვიტე უკანასკნელად კიდევ მიმემართნა სასტუმროს პატრონისათვის და სესხათ ფული მეთხოვა. თუმცა დიდი გაბედულება იყო ჩემგან, რადგან სასტუმროს უფროსი ისედაც გაბოროტებული იყო არტისტებზე. ასე ვუთხარი: „ჩემო გეურქ, ხვალ შენი ღინეიკით გაგვისტუმრე მელაანის სადგურამდის და მატარებლის ფულიც, ერთი ხუთი თუმანი, კიდევ მასესხე, რომ ჩემი არტისტები წავიყვანო თბილისში. ერთი კვირის შემდეგ ბენეფისი მექნება თბილისში და შენც ჩამოდი. შენს ოც თუმანსაც მოგართმევ და ჩემს ბენეფისშიაც დაგპატიყებ: წარმოდგენაზე დაესწრები, კარგს თამაშობას ნახავ და ისიამოვნებ.“

გეურქამ კარგი საუხუმე გაგვიმართა, ღინეიკა შეგვიბა და გაგვისტუმრა სადგურზე. ერთი კვირის შემდეგ დეპეშა მივწერე გეურქას: „ჩამოდი, ხვალ ჩემი ბენეფისია“. გეურქა ჩამოვიდა მეტად ნასიამოვნები. მე ვუთხარი — ხვალ მოხვალ თეატრში, ბილეთს დაგახვედრებ. გეურქა მეუბნება — თუ შეიძლება, კნიაზო, მაღლა, გალიორკაში მომეცი ბილეთი, იქ უფრო ჩემი ამქრის ხალხი იქნება! მეც აფუსრულე სურვილი.

იმ ღამეს ჩემს ბენეფისში ვოგოლის „რევიზორი“ დავდგით, მე ხლესტაკოვს ვთამაშობდი...

გეურქას ჩემი როლი — ხლესტაკოვი — აგრე რიგად არ მოსწონებოდა და ეთქვა: „კაცო, ჩემი კნიაზი იმნაირ საქმეებს სჩადის, რომ ეგ ჩემი ვალის მომცემია? ყველას ფულებს სტყუებს, ეტყობა ესეთი ზნე ჰქონია; არა, ძმავე, მე მაგისი აღარაფერი მჯერაო“.

წარმოდგენიდან ისე წასულა, — ამბობდა ვასო, — რომ თვალთ
არ დამნახვებია!..“

ამ ამბავს, — დასძენს ჩერქეზიშვილი, — რომ ჩაუფიქრდეს ადამიანი ეს უფრო სატირელია, ვიდრე სასაცილო. ჩვენს თეატრს ბევრი გაჭირვება და დამცირება უნახავს ცარიზმის დროს, თვით ბუმბერაზ არტისტს ვასო აბაშიძესაც კი ხშირად უხდებოდა თავის დამცირება უხეშ და ხარბ მევახშეებთან“.*

ერთ საუკუნეზე მეტი გვაშორებს ჩვენ იმ დროსთან, როცა გოგოლის კომედია მთელი რუსეთი შეარყია. რამდენიმე თაობამ შესცვალა ერთიმეორე, უკუნეთში ჩაინთქა უსაძაგლესი სამყარო, სადაც მბრძანებლობდნენ გოროდნიჩები და ხლესტაკოვები, ბობჩინსკები და დობჩინსკები, სვისტუნოვები და დერჟიმორდები. დღეს, საბჭოთა ხელისუფლების ბრწყინვალე ეპოქაში, ახალი, სისხლსავსე, ბედნიერი და მხიარული ცხოვრებით ცხოვრობენ ოდესღაც ჩამორჩენილი და დაბეჩავებული ხალხები, უმაგალითოდ გაიზარდა საბჭოთა ადამიანების მატერიალური მდგომარეობა და სულიერი კულტურა, გაჩნდა ახალი მკითხველი და ახალი მაცურებელი. გოგოლის გენიალურმა კომედია მდროის გამოცდა დაიჭირა. დღეს დიდია „რევიზორის“ შემეცნებითი მნიშვნელობა და მხატვრული დამაჯერებლობის ძალა, უკვდავია გოგოლის გამანადგურებელი სატირა. გოგოლის მნიშვნელობა ჩვენს დროში კიდევ უფრო გაიზარდა. როგორც ამ ასი წლის წინათ, ახლაც ეს კომედია პირდაპირ ნიშანში სცემს ძალადობის სამყაროს, ბნელ სამეფოს.

ჩვენს ქვეყანაში უკვე აღარ არიან გოგოლის სატირის გმირები, მაგრამ ეს „გმირები“ ჯერ კიდევ ცოცხლობენ კაპიტალისტურ ქვეყნებში. გოგოლი თავისი მამხილებელი სატირით ეხმარება მსოფლიოს ყველა პატიოსან ადამიანს, რათა სამარცხვინო ბოძზე გააკრას თანამედროვე იმპერიალისტები, რომლებიც ადამიანის ნიღაბით მხეცურ საქმეს აკეთებენ... სწორედ ამაშია გოგოლის გენიის უძლევი ძალა.

საბჭოთა ხალხის ერთ-ერთი უსაყვარლესი მწერალი, რუსული ლიტერატურის უკვდავი გენიოსი, გოგოლი ღირსეულად ითვლება

* ელ. ჩერქეზიშვილი, „მოგონებანი“, ი. გრიშაშვილის რედაქციით, 1941 წ., გვ. 53.

ჩვენს თანამედროვედ. თავისი მხატვრული სიტყვის იარაღით მან სამუდამოდ დაადა ქველი წყობილების ბნელეთის მოციქულები. გოგოლის მრისხანე სიტყვა დახვესებულ ცხოვრებაზე, მისი სიძულვილი ბოროტებისა და თვითნებობისადმი, მისი ღრმა რწმენა ხალხის შემოქმედებითი უნარისადმი მშობელი და ძვირფასია საბჭოთა ხალხისათვის, რომელიც დღეს სინამდვილის ხორცს ასხამს კაცობრიობის საუკეთესო შვილთა თამამ ოცნებებს.

გოგოლისეული სატირა, მისი სიცილი დღესაც თავის მიზანს ემსახურება, როცა ის მამხილებელის როლში გამოდის და ამათრახებს მლიქვნელობას, ჩინოსნების წინაშე ფიანდაზად გაფენას, თავნებობას, მფლანგველობას და ყველა იმ წყლულსა და მანკს, რაც კი ამახინჯებს ჩვენს სოციალისტურ ყოფას.

კომედია „რევიზორი“ პროგრესულმა დემოკრატიულმა ინტელიგენციამ მეფის რეჟიმთან ბრძოლის დროს აღმართა, როგორც დროშა. ყველგან, რუსეთშიაც და საქართველოშიც, „რევიზორის“ წარმოდგენა რევოლუციის წინა წლებში გადაიქცეოდა ხოლმე თვითმპყრობელობის საწინააღმდეგო ლოზუნგად.

გოგოლი უკვდავია თავისი დიდებული შემოქმედებით; მისი ქმნილებანი მრავალი ათეული წლის მანძილზე უდიდეს პროგრესულ როლს ასრულებდნენ რუსი ხალხისა და მთელი კაცობრიობის გონებრივი განვითარებისა და წინსვლის საქმეში.

მწერლის სიღიადზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ დიდმა ლენინმა გოგოლის ბრწყინვალე ნაწარმოებებში—„რევიზორსა“ და „მკვდარ სულებში“ — გამოხატული იდეები გვერდში ამოუყენა დიდი რევოლუციონერ-დემოკრატის ბელინსკის იდეებს.

გოგოლის უკვდავებას, მისი ნიჭის უჭკნობ ცხოველმყოფელობას და ქმედითს ძალას მოწმობს ის ფაქტი, რომ ჩვენი საზოგადო მიღეაწენი თავიანთ წერილებში თუ გამოსვლებში ხშირად იხსენიებენ გოგოლის სახეებს, როგორც ქველი საზოგადოებრივი ურთიერთობის და მისი ნაშთების მამხილებელ სახეებს.

განუზომელია გოგოლის დეაწლი ქართული კლასიკური მწერლობის წინაშე; მისმა შემოქმედებამ დიდი და გამანაყოფიერებელი გავლენა იქონია ქართულ მხატვრულ პროზაზე, ქართულ დრამატურგიაზე, ასწავლა ჩვენს საუკეთესო მწერლებს ადამიანებისა და საზოგადოებრივი მოვლენების, ყოფა-ცხოვრების კრიტიკული თვალთ დაინახვა და მათი ცხოველმყოფელი ასახვა. ამიტომ ქართველი ხალხი, მოძმე ხალხებთან და მთელ მოწინავე კაცობრიობასთან ერთად, უღ-

რმესი სიყვარულითა და მადლიერების გრძნობით იგონებს უდიდეს რუს მწერალს — გოგოლს, რომელმაც ნიკოლოზ პირველის დესპოტიკური ბატონობის სულის შემხუთველ პირობებში ამხილა მებატონეთა, მეფის მოხელეთა, მომხვეჭელთა გონებრივად ჩამორჩენილი და ზნეობრივად დაკნინებული სამყარო.

ჩვენ უღრმესი პატივისცემით ვიგონებთ გოგოლს, რომელიც ოცნებობდა ეხილა სამართლიანი და ზნეობრივად ფაქიზი საზოგადოება, გოგოლს, რომელსაც სწამდა თავისი ხალხის ძალა და მისი დიადი მომავალი.

გმირმა საბჭოთა ხალხმა ბოლშევიკური პარტიის ხელმძღვანელობით სინამდვილედ აქცია კაცობრიობის უდიდეს ადამიანთა ოცნება ქეშმარიტ ადამიანურ ცხოვრებაზე.

1951 წ.

ელისაბედ ჩერქეზიშვილი

ქართული თეატრის ძველი პლედარის პატარა კრიალოსანს ერთი ძვირფასი მძივი მოსწყდა. ეს მოხდა ამ ხუთი წლის წინათ. ეს ქარვა, ეს ჯაღო ჩვენი ელისაბედ ჩერქეზიშვილი იყო — „ჩვენი ლიზა“, რომლისთვისაც დიდ ილია ჭავჭავაძეს ხელი ჩამოუროთმევია, გზა დაულოცავს.

არ გვეგულება ისეთი ქართველი, რომელსაც ლიზა ჩერქეზიშვილი ერთხელ მაინც არ ენახოს სცენაზე და არ დამტკბარიყოს მისი მადლიანი თამაშით.

ელისაბედ ჩერქეზიშვილი ეკუთვნის იმ მსახიობთა ოჯახს, რომელმაც ქართულ თეატრს შეუწარმოა ქართული სახე და, ათასნაირ დაბრკოლებათა მიუხედავად, ხელოვნების წმინდა ალამი დღევანდლამდე პირნათლად ზიდა.

ლიზა ჩერქეზიშვილი ასპარეზზე გამოვიდა იმ დროს, როდესაც ქართველ მსახიობს და მით უმეტეს ქართველ ქალს სასცენო მოღვაწეობისათვის ესაჭიროებოდა არა მარტო ნიჭი და ხელოვნებისადმი სიყვარული, არამედ დიდი მოქალაქეობრივი გამბედაობაც.

ქართული თეატრის მატრიანე არასოდეს დაივიწყებს იმ ქართველ ქალებს, რომლებმაც მიუხედავად უგბილთა კილვა-კიცხვისა, მოქალაქეობრიობა გამოიჩინეს, სცენის კიბის საფეხურს შეახეს ნარნარი ფე-

ხი და ამით საძიკველი ჩაუყარეს ქართველი მსახიობი ქალის გამრე-
ლენის საქმეს. ვინ იყვნენ ეს პირველი მერცხლები? — ხატო, გაბუ-
ნია-ცაგარელისა, მაკო საფაროვა-აბაშიძისა, ბაბო ავალიშვილისა და
ელისაბედ ჩერქეზიშვილი.

თუ რა ძნელი და „სათაკილო“ იყო ქართველი ქალისთვის სცენის
მტვერით ზიარება — ამას ნათლად გადმოგვცემს ლიზას მეგობარი
მაკო საფაროვა-აბაშიძისა ჩვენთან საუბრების ერთ-ერთ ეპიზოდში:
„როცა ნათესავეების რჩევით სცენაზე გავედი, — გვიამბობდა ერთხელ
მაკო საფაროვა-აბაშიძისა, — მამაჩემმა გამომიტირა: ქალი გამიფარდა
და სცენაზე შემიფარდაო. ერთხელ, როცა თბილისში ბენეფისი გამი-
მართეს, მამაჩემს წერილი მივწერე თბილისიდან თელავში და შერი-
გებასა ვთხოვედი, თან ასე დავსძენდი: მამილო, მე აქ კარგ სამსახურ-
ში მოვეწყე. წუხელ ღამით ჩემი საბენეფისო საღამო იყო და ორასი
მანეთიც დამრჩა-მეთქი“. მაგრამ მაკო საფაროვას მამას ეს არ მოსწო-
ნებია და აღეწილი პასუხი მოუწერია თავის ახალგაზრდა ქალიშვილი-
სათვის, სადაც სხვათა შორის ეს ეწერა თურმე: „დაიცა, ერთი თბი-
ლისში ჩამოვიდე, მამაჩემი არ წამიწყდება, მათრახით ავაკრელებ, არა,
ეგ რა მამაძალღური სამსახური აგირჩევია, რომ ღამეა და არა დღეო!..“

საერთოდ, ქალს, ისიც იმ დროს, როცა ლიზამ, მაკომ და სხვებმა
დაიწყეს მოღვაწეობა, სულ სხვა მოთხოვნილებით ჰქონდა ასპარეზი
შემოგარსული.

მას ყველაფრისათვის უნდა გაეწია ანგარიში.

ოჯახი და საზოგადოებრივი აზრი, — აი ეს იყო
ის ბორკილი, რომელიც ხელს უშლიდა ადამიანის ნიჭის სათანადო
გაშლა-გაფურჩქვნას.

სულ ახალგაზრდა ლიზამ დასძლია ყოველი დაბრკოლება და თა-
ვისი ენერგიით, შრომით და ნების სიმტკიცით მიაღწია არტისტულ
მწვერვალებს.

ვინ მოსთვლის, რამდენი გაჭირვება უნახავს ლიზა ჩერქეზიშვილს
ძველ, დუხჭირ დროში და მაინც ყოველთვის იყო „იგივე მხნე, იგივე მღე-
რალი, მოყვარე თავის მიწისა“. და როდესაც მის გულში ათასნაირი
ბოლმა ტრიალებდა, მაშინ, როდესაც მისი თვალები ცრემლებისთვის
იყო განამზადი, ის სცენაზე პირმცინარე უნდა გამოსულიყო რომე-
ლიმე მხიარულ ვოდვეილში და აუდიტორია სიცილში გაებანა...

ლიზას ცხოვრებაც ერთი თეატრია, მთლიანი პიესა, თუ გნებავთ,
ტრაგედია — თავისი ვოდვეილით. ჯერ 15 წლისა არც კი იყო, რომ
გაათხოვეს ვინმე მაჩაბელზე, მერე ნიკო ხიზანიშვილმა — მწერლო-

ბაში ურბნელმა — მოიტაცა ჩვენი ღიზა და თბილისში ჩამოიყვანა. პირველი ქმარი ღიზას გაყრის ნებას არ აძლევდა — ასეთი კანონი იყო ძველად, ღიზამ კი გადალახა ძველი რუტინა და თავის მეორე ქმართან, რომელიც თავდავიწყებით შეიყვარა, 17 წლის განმავლობაში ჯვარდაუწერლად ცხოვრობდა. ეს რაღაც დაუჭერებელი ამბავია. მაგრამ ფაქტია. ღიზამ ნიკო ურბნელზე მხოლოდ მაშინ დაიწერა ჯვარი, როცა პირველი ქმარი — მახაბელი გარდაეცვალა. ამ დროს კი ჩვენი ღიზა უკვე ორი ვაჟკაცის დედა იყო და.... „ჯვრის წერის დროს, ეკლესიაში, ჩემი ორი შვილი აქეთ-იქით შაფერებად მედგნენო“, — წერდა თავის მოგონებაში ელისაბედი.

შეიძლება თამამად ითქვას, რომ ღიზა ჩერქეზიშვილი ერთადერთი მსახიობი იყო, რომელიც პროვინციიდან პირველად ჩამოვიდა დედაქალაქში და მეორე დღესვე დიდ სცენაზე გამოვიდა ჩვენი კორიფეების გვერდით.

ყოველი მსახიობი მცირე როლებით იწყებს თავის კარიერას და თანდათანობით იზრდება. ღიზას არ ჰქონია არც წინასწარ გავლილი სკოლა, არც სათეატრო წრე და მომზადება. ინტუიცია და ბუნებრივი ნიჭის დოვლათიანობა კი საკმაოდ ჰქონდა.

როცა ელისაბედ ჩერქეზიშვილი ამ სამოცდათხუთმეტი წლის წინათ პირველად გამოვიდა დიდ სცენაზე, ეს გამოსვლა არ იყო პატარა მსახიობის პირველი ნაბიჯი, არამედ უკვე დასრულებული მსახიობის ნამდვილი დებიუტი. ელისაბედ ჩერქეზიშვილი თავიდანვე, მაშინვე, პირველი ხმის ამოღებისთანავე პრესამ და ხალხმა მიიღო და იცნო, როგორც იშვიათი ნიჭით დაჯილდოებული მსახიობი — რეალისტური შემოქმედების სწორ გზაზე მდგარი.

მისი დებიუტი იყო ვასო აბაშიძის მიერ დიაჩენკოს კომედიიდან გადმოკეთებულ ძველ პიესაში — „ეხლანდელი სიყვარული“. ეს როლი ძალიან უფერულია. ღიზა ასრულებდა ჩინოვნიკის ცოლის როლს, რომლის დანიშნულებაც მხოლოდ იმაში მდგომარეობს, რომ დადის სცენაზე და ამთქნარებს. მაგრამ ღიზამ ამ პატარა როლით მაშინვე შეიგრძნო, თუ რა დიდი მომავალი ელოდა წინ. ღიზამ თითქოს ამ მთქნარების საშუალებით გამოაფხიზლა გულცივი და ძილად მივდებული ქართველი მაყურებელი, რომელიც თეატრში არცთუ ისე ხალისით დაიარებოდა.

ვალ. გუნია — ეჟურნალ „თეატრის“ რეცენზენტი — ღიზას პირველი გამოსვლის შესახებ წერდა: „საუცხოვოთ შეასრულა თავისი როლი ახალმა არტისტმა ქალმა — ღიზა ჩერქეზიშვილმა. ამ ახალს

მოთამაშეს ნიჭიც ეტყობა და ცოდნაც, თუმცა როლი პატარა და უფერული ჰქონდა, მაგრამ მაინც ჯეროვნად ითამაშა. საზოგადოდ არტისტმა, — განაგრძო რეცენზენტი, — ნიჭი უნდა გამოიჩინოს უფერულ როლში, თორემ კარგსა და „ფეროვან“ როლში უნიჭო და უხეირო არტისტიც ხეირიანი გამოჩნდება და ამიტომ ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ ლიზა ჩერქეზიშვილი რამდენიმე ხნის შემდეგ დახელოვდება, თუ შრომას არ დაიზარებს...“

ღიას, პირველი გამოსვლიდან სიკვდილამდე ლიზას შრომა და რუდუნება არ დაჰკლებია... არ დარჩენილა თბილისში და მთელს საქართველოში ისეთი მიყრუებული კუთხე, სადაც ლიზა არ ყოფილიყო მიწვეული და ეს დღე საზეიმო დღეობად არ გადაქცეულიყო.

ლიზა ჩერქეზიშვილი თავისი სიცოცხლის მანძილზე გამოსულა 422 პიესაში და უთამაშნია სამოცდაექვს სხვადასხვა თეატრში.

ლიზას ამბულა მრავალგვარია: მისი კაპასი კენინა, დარბაისელი აღმზრდელი, გაიძვერა მაჰანკალი, ჩიფჩიფა ბებია და აშალარა დედამთილი — აი, ის უკვდავი სახეები, რომელიც ჩვენი სასცენო ხელოვნების გალერეას ამშვენებს.

საკმარისია გავიხსენოთ ის, რომ იგი მუშაობდა არამცთუ მარტო დიდ სცენაზე, ჩვენ გამოჩენილ მსახიობთა გვერდით, არამედ ყველგან და ყველასთან, სადაც კი სცენა დაიდგებოდა და ფარდის ნაცვლად ზეწარი გაიბოდა, — ოღონდ კი ხალხში შეეტანა კულტურის სხივი, სიო, ნაპერწკალი. განსაკუთრებით ხაზგასასმელია ჩერქეზიშვილის უანგარო მოღვაწეობა მუშათა რაიონების სახალხო თეატრებში და მოგზაურობა საქართველოს დაბა-სოფლებში.

არავისთვის სადავოს არ წარმოადგენს ის ფაქტი, რომ ძველად მსახიობი დიდ გაჭირვებას განიცდიდა. მას არავისაგან არ ეძლეოდა დახმარება. თეატრის შემოსავალი ხარჯს ვერ ისტუმრებდა. ჰამაგირზე ლაპარაკიც ზედმეტია. ჩვენი აქტიორების ასეთი თავდადება მხოლოდ ეროვნული საქმის სიყვარულით და რაღაც რაინდული რომანტიზმით თუ აიხსნება.

ქართული თეატრის დარბაზი თითქმის ყოველთვის ცარიელი იყო (განსაკუთრებით ლოყები და პარტერი). ძველად მდაბიო ხალხი — ხელოსნები და მუშები ძალიან ეტანებოდნენ ქართულ თეატრს, ინტელიგენცია უფრო რუსულ თეატრებში დადიოდა. ქართველ მსახიობს თვალი რჩებოდა, ასე ვთქვათ, ერთი გატენილ დარბაზში გამოემჟღავნებინა თავისი ნიჭი. პარტერი და ლოყები მხოლოდ მაშინ აივსებოდა, როცა რომელიმე მსახიობის ბენეფისი იყო. აქ ინტელიგენ-

ცია მიდიოდა თავის გამოსახენად, ზიზილ-პიპილების გამოსაფენად, სამადლოდ, რომ ორმანეთიანი ბილეთის ყიდვით დახმარებოდა გაქირვებულ აქტიორს.

ახლა, სოფლად წანწალი? გათავებოდა თუ არა სეზონი, რამდენიმე მსახიობი აიკიდებდა გუდა-ნაზადს და დაბა-სოფლებში მიდიოდა იაფფასიანი წარმოდგენების გასამართავად. ხშირად ჩვენი მსახიობები აქედანაც ზარალით ბრუნდებოდნენ შინ, რადგან არც სოფელი იყო მომზადებული ქართული სიტყვის მოსასმენად და თეატრის და ცირკის ხელოვნებას ერთმანეთში ურევდა. ერთხელ განსვენებულმა მსახიობმა სანდრო ყალაბეგაშვილმა ასეთი რამ მიაბო: „მე, ჩემი პატარა დასით, წავედი ღუშეთში წარმოდგენის გასამართავად. პირველ დღეს ხალხი არ მოვიდა და წარმოდგენა გადავდეთ. მეორე დღეს ხალხის მოსაზიდად გარეთ, თეატრის წინ გაბერილი ფერადი ბუშტები ავუშვიტ პაერში. ხალხის აღტაცებას საზღვარი არა ჰქონდა. ითაფა ამდენმა ხალხმა და თეატრის კასას მიაშურა ბილეთების შესაძენად. ამბობდნენ თურმე: „გარეთ რომ ასეთი ამბავია, შიგნით რა იქნებაო და მთელი დარბაზი ხალხით გაიჰვება!“

ერთი ასეთი დასის ამხანაგობა ელისაბედ ჩერქეზიშვილს და ვასო აბაშიძესაც შეუდგენიათ და გამგზავრებულან კახეთისაკენ. სიღნაღში ვალში ჩავარდნილან და უკან დასაბრუნებლად გზის ფული აღარ ჰქონიათ. ვასო აბაშიძეს მიუმართავს სასტუმროს პატრონისთვის: ჩემო გეურქ, ხვალ შენი ლინეიკით გაგვიტუმრე მელაანის სადგურამდე და მატარებლის ფულიც, ერთი ხუთი თუმანი, კიდევ გვასესხე, რომ არტისტები ჩავიყვანო თბილისში. ერთი კვირის შემდეგ ბენეფისი მექნება თბილისში, დეპეშას გამოგიგზავნი, ჩამოდი, შენს ვალსაც მოვართმევ და ბენეფისზედაც დაგვატიყებო...

— ბაშუსტა, ვასოჯან, — უპასუხნია გეურქას, კარგი საუზმე გაუმართავს, ლინეიკა შეუბამს და არტისტები სადგურამდე გაუსტუმრებია. ვასო აბაშიძეს მართლაც გაუგზავნია თბილისიდან დეპეშა: „ხვალ ჩემი ბენეფისია და ჩამოდიო“. სასტუმროს პატრონი ჩამოსულა თავისი ამფსონით და ქანდარაზე მოთავსებულა, პარტერში არ მინდაო.

ვასო აბაშიძის საბენეფისოდ იდგმებოდა გოგოლის „რევიზორი“, ვასო აბაშიძე თამაშობდა გაქნილ ხლესტაკოვის როლს. გეურქას არც პიესა მოსწონებია და არც ვასოს ხლესტაკოვი — ჩვენ ვიცით, რომ ხლესტაკოვი „რევიზორში“ ყველას ფულს ესესხება — ფოჩტმეისტერს, ბობჩინსკის, დობჩინსკის და სხვ. გეურქას უთქვამს

თავისი ამხანაგისთვის: „ადე, ადე, წავიდეთ, ეგ ჩემი ფულის მრაცემია? ვერა ხედავ, ყველას ფულს ესესხება, ალბათ ქართველ არტისტებს ვალის მიუცემლობა ზნეთა სკირთო“.

მოგონების ეს ერთი ნაწყვეტი, რომელიც ელ. ჩერქეზიშვილის მემუარებშია დაბეჭდილი, სასაცილოც არის და სატირელიც. ეს ამბავი ნათლად ამტკიცებს ქართველი მსახიობის დუხჭირ ცხოვრებას იმ დუხჭირ დროში.

მაგრამ მიუხედავად ამისა, ქართულმა თეატრმა, საიდანაც გაისმოდა თამაში და იმედიანი სიტყვა, დღემდე უმწიკვლოდ მოიტანა დაუხრელი დროშა და სიამაყით ჩააბარა ჩვენი თაობის თეატრის ახალგაზრდობას. ეს დროშა უფრო გაიზარდა, ამაღლდა და დღეს ამაყად ფრიალებს მზის ეშხით ნაქსოვ საქართველოს მიწა-წყალზე.

ძველი გაზეთის ფურცლები („ივერია“, „თეატრი“ და სხვ.) ინახავენ ლიზას მიერ ჩაწერილ ხალხურ შაირებს, ანდაზებს, გამოცანებს და სხვ. ჩერქეზიშვილი ერთი პიონერთაგანია ხალხური ლექსების გამოფენისა. მან ეს დაიწყო თავისი ქმრის, დიდი საზოგადო მოღვაწის ნიკო ხიზანიშვილ-ურბნელის წინადადებით:

წყალსა ნაფოტი მიჰქონდა,
აღვის ხის ჩამონათალი,
დადექ, ნაფოტო, შიამბე
მოყურისა შემონათვალი.

ეს ხალხის სიბრძნე ლიზას გამოტანილია პირველად! ანდა აიღეთ ლიზას მიერ ჩაწერილი მეორე ლექსი, რომელიც შედეგია ფოლკლორის მდიდარ ოჯახში:

ვერცხლისამც თასად მაქცია,
რომ დვინით აგვესებოდე,
დადექილი მქნა წითლად,
დასევაძდე, შაგერგებოდე!

ანა მქნა ვერცხლის სათითო,
რომ ხელზე ჩაგეგებოდე,
ან შენი ნამგლის ყანა მქნა,
რომ ფეხზე შაგეკრებოდე!

ან შენი ქორის ბეწვი მქნა,
რომ ნებსზედ აგეგებოდე;
ან შენი წარბის ფერფლი მქნა,
წამწამზე დაგეგებოდე!

ანამც მქნა ვარდი-ყოილი,
ცხვირპირზე დაგეყრებოდე,
ან ვიყო შოვის პერანგი,
ზედ გულზე დაგადნებოდე!

ან შენი ნანდაური მქნა,
გულს ჯაგრად ჩაგეყრებოდე,
ანამც ძმა ვიყო მოწილე—
ცოცხალს არ გაგეყრებოდე.

ასეთია ლიზას ლიტერატურული გემოვნება. მე მიყვარს ეს ლექსი. ჩვენ აღარ ვლაპარაკობთ ჩერქეზიშვილის ორიგინალურ მოთხრობებზე, რომელთა შესახებ ავტორს გულთბილი სიტყვები მოუსმენია ისეთი ადამიანებისაგან, როგორნიც იყვნენ: ილია ჭავჭავაძე, ივ. მაჩაბელი, გიორგი წერეთელი და სხვ. მაგალითად, გიორგი წერეთელმა, „მაზაკვალის“ ფსევდონიმით, ლიზას ერთი პიესის შესახებ წერილიც მოათავსა თავის ჟურნალ „კვალში“. ლიზას პიესას ჰქვია „სამოცი წლის არშიყი“, რომელიც დიდი წარმატებით იდგმებოდა ჩვენს სცენაზე ვასო აბაშიძის, კოტე შათირიშვილის და ავტორის მონაწილეობით, თვით ლიზა ამ თავის პიესაში ექვს სხვადასხვა ხასიათის როლს თამაშობდა: ქართველ კნეინას, სომხის ქალს, ოს დედაკაცს, თათრის გოგოს და სხვ. „სამოცი წლის არშიყი“ პირველად დაიდგა 1897 წელს. რეცენზენტი გიორგი წერეთელი ამ პიესას „მარგალიტს“ ადარებს. იგი წერდა: „დიდი მადლობის ღირსია ელისაბედ ჩერქეზიშვილი, რომელმაც თავის მსახიობურ ნიჰთან ერთად კიდევ ერთი კარგი მარგალიტი შესძინა, ჩვენს ვოდევილებს შორის, ქართულ თეატრს“...

მაგრამ ყველაზე კარგი მარგალიტი თვითონ ლიზიკო იყო: იგი მართლაც ქართული თეატრის „60 წლის არშიყი“ თვითონ იყო, ყოველთვის ახალგაზრდა, მოძრავი, კისკასა, ვერცხლისწყალი, გონებამახვილი! ის იყო თავისი ქვეყნის და ქართული ხელოვნების წინსვლის მოსიყვარულე ადამიანი.

ანატოლ ფრანსი ამბობს: ადამიანს კულისების მტვერი და სურნელება აყმაწვილებს და ახალისებსო. ალბათ ამით აიხსნება, რომ, საზოგადოდ, არტიტი უბერებელი და ნიჰდაუშრეტელია.

ქალთა წლოვანების მომატების შესახებ ერთმა მწერალმა ასე იოხუნჯა: „ქალი ორჯერ იბადება, ერთხელ ნამდვილად, მეორედ ტყუილად“.

ლიზამ როდი იცოდა თავისი დაბადების თარიღი. არა! ეს არ იყო

ქალის ტრადიციული კეკლუცობის ჩვეულებრივი ამბავი! ლიზას მართლა არ ეტყობოდა თავისი ასაკოვნება.

ერთხელ, როცა მის შემუარებს ვბეჭდავდი, ლიზას ვკითხე: „რამდენი წლისა ხარ?“ — „რა, გათხოვებას ხომ არ მიპირებ?“ — მიპასუხა თავისებური ირონიით. ერთი სიტყვით, მიუხედავად ჩემ მიერ ბევრი ცდისა, მოკვდის, გავწყდის და ლიზას დაბადების წელი მაინც ვერ ვათქმევინე! ასეთია ნამდვილი მსახიობი: მას თამამად შეეძლო ეთქვა ალექსანდრე ჭავჭავაძის რეფრენი: „მე იგივე ვარ, მარად და მარად!“. მისი ლეჩაქის შრიალში ქართლის ნამუსი ინახებოდა. მას ასულდგმულებდა მშობლიური მიწა. ის ხელოვნების თავგანწირული ამორძალი იყო, რადგან ლიზა დღენიდაც შრომობდა, ეძებდა და სწავლობდა. ლიზა არ იყო მედიდური და ქედმაღალი; ის, როგორც ადამიანი, უბრალო და სადა იყო: ყოველთვის ამტანი და გამტანი, მხიარული და გულწრფელი, მოძრავი და ცქრიალა, ნაზი და შუშპარა.

ლიზა ჩერქეზიშვილი — ეს ჩვენი ხალხის დარბაისული ღიმილი იყო, თბილი და მოციისკროვნე.

ლიზას ჟანრი თავისებურია: განსაკუთრებული, ჩერქეზიშვილური. ამ ხაზით მას წინამორბედი არ ჰყოლია. მე ვგულისხმობ ისეთ როლებს, რომლებსაც წმინდა ქართული ბეჭედი ახის (მაგ. ქართველი გამდელი, გლეხი დედაკაცი და სხვ.).

ყველა მსახიობს აქვს თავისი ამპლუა. ლიზა იყო ყოფაცხოვრებითი ხასიათის როლების შემსრულებელი მსახიობი. ასეთ როლებში მას ბადალი არა ჰყავდა. მაგალითად, დაუეციწყარია ნენე („მზის დაბნელებაში“), აბუა („დავაში“) და სარა („ხანუმაში“).

აღსანიშნავია სარას როლი!

როცა ხანუმას როლს მალაღნიჭიერი ნატო გაბუნია ასრულებდა, მაშინ ლიზა თამაშობდა სარას როლს. ამ როლის შესრულების დროს ლიზა იცავდა ყოველ დეტალს ბებრუხანა დიდედის ნიშანდობლივი თვისებებისას და დიდ ემოციურობასაც ამჟღავნებდა. ჩვენი თანამემამულე დრამატურგი ალექსანდრე იუყინი-სუმბათაშვილი იგონებს ლიზას სარას და შემდეგი სიტყვებით ახასიათებს: „ლიზას სარა შესანიშნავი იყო, რა დამავეწყებს, როდესაც ის, ჩერქეზიშვილი, ტახტიდან ჩამოდის, ქოშებში ფეხს გაჰყოფს და წელში მოწრილი უყვავებს სონას, ამ დროს ის ისეთი რეალური, ისეთი ბუნებრივი იყო, რომ ცხადად თვალწინ წარმომიდგა ბებიჩემი ქეთევანი“.

ერთხელ ჩვენმა რეჟისორმა კონსტანტინე ანდრონიკაშვილმა გადმომიცა საუბარი რუსეთის გამოჩენილ მსახიობ იაბლოჩინასთან... იაბ-

ლოჩინას თავის ახალგაზრდობისას თბილისში უნახავს ლიზას სარკა და დღევანდლამდე ახსოვს თურმე. იაბლოჩინას უკითხავს ანდრონიკაშვილისათვის: „ის მსახიობი კიდევ ცოცხალია (ლიზას გვარად ვერ მოუგონია), აი, „ხანუმაში“ მოხუც ქართველ ქალს რომ თამაშობდა, იმისი სიარული, შემოსვლა, ტანტზე ასვლა და ჩიფჩიფით ლაპარაკი ნამდვილი არტისტული გამოსახვით იყო შესრულებული“.

ასეთი იყო ჩვენი უბადლო მსახიობი ელისაბედ ჩერქეზიშვილი, რომლის მიერ პატარა როლის შესრულებაც კი მაყურებლისთვის შემუმჩნეველი არა რჩებოდა. ასეთი იყო-მეთქი მისი მაღალი ნიჭის საუცხოო ოსტატობა.

ელენორა დუზემ თავისი ძვირფასი გრიმის ყუთი მერი პიკფორდს უანდერძა. ლიზას არ მიუღია ასეთი არმადანი. მან ნიჭიერად განაგრძო ნატო გაბუნიას გაკაფული გზა და ყოველთვის ღირსეულად ატარებდა ხანუმას მოხდენილ ქათიბს.

ივანე მაჩაბლის ცოლის და ცოლის დების გარდა, ისე არავის უხდებოდა ქართული ტანისამოსის ტარება, როგორც ლიზა ჩერქეზიშვილს. ამ ტანისამოსში გამოწყობილს ისე არავის არ უხდებოდა ქართული ლეკურის თამაში, ხელების გაშლა და ჩამოვლა, როგორც ლიზა ჩერქეზიშვილს.

ქართული კაბა, სარტყელ-გულისპირი, ჩიხტი და კობი, დაბასმული ლეჩაქი ლიზას ტანზე სუნთქავდა რაღაც ჯადოსნური ძალით და სათუთ ელფერს აძლევდა ქართველი ქალის ტრადიციულ ეშხსა და მზეოსნობას. ცნობილმა ფოტოგრაფმა ერმაკოვმა რამდენჯერმე გადაიღო ლიზას სურათი ღია ბარათებზე გასასყიდად, მოგზაურ ფრანგ მერიეს წიგნშიც არის ჩახატული ლიზა, როგორც ქართველი ქალის ტიპური გამოსახულება.

ასეთი იყო ლიზა ჩერქეზიშვილი, მან დიდი და სახელოვანი გზა განვლო, გზა პატიოსანი, შრომისმოყვარე მანდილოსნისა.

ლიზა ჩერქეზიშვილი ის ძვირფასი თვალია, რომელიც მიწის გულიდან შემთხვევით ამოვარდება და ბედნიერი მგზავრი უცხად იზოვის. ეს განძი ლიზა იყო, მგზავრი — ქართული თეატრი.

ლიზა ჩერქეზიშვილის მოღვაწეობის თარიღი შუაზეა გაყოფილი: ნახევარი ძველ ხანას ეკუთვნის, ნახევარი ახალ საბჭოთა ქართულ თეატრს. ლიზას დამსახურება იმაში მდგომარეობდა, რომ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებას საქართველოში იგი მხარ-თეძოზე წამოწოლილი არ შეხვდა: ლიზა, როგორც დიდი ნიჭით და დიდი ტემპე-

რამენტით აღჭურვილი, ახალგაზრდული გატაცებით ჩაება თანამედროვე მსახიობთა ფერბულში და ახალი ქართული თეატრალური კულტურის განვითარებაში, მის ისტორიაში თავისი დაუღალავი შემოქმედებითი მუშაობის წყალობით საგრძნობი წვლილი შეიტანა.

იშვიათია თეატრის ისტორიაში ისეთი მსახიობი, რომელსაც 60 წელიწადი გაეტარებინოს სცენაზე და კიდევ ირიცხებოდეს დასში, არამცთუ ირიცხებოდეს, წამყვან მსახიობადაც ითვლებოდეს.

ჩვენი თაობა ბედნიერია იმით, რომ ლიზას გამარჯვებას მოესწრო, ლიზა თავისი თვალით ხედავდა სამშობლოს თავისუფლებას. დღეს ქართველი აქტიორი ლუკმაბურისთვის აღარ წანწალებს დაბასოფლებში და მეევანშე გეურქებს და ახირებულ მუხრანსკებს აღარ ემეცენატება.

თუ ლიზა ჩერქეზიშვილის თაობის მრავალ მოღვაწეს ბედნიერ იცნებად დარჩა ეცხოვრა და ემუშავა აღორძინებულ საქართველოში, ლიზა ჩერქეზიშვილს წილად ხვდა თავისი ხალასი ნიჭით, მომხიბლაობით და აქტიორული გამოცდილებით მონაწილეობა მიეღო იმ შეუდარებელ აყვავებაში, რომელიც საბჭოთა წყობილების ხანაში ქართულმა თეატრმა განიცადა სახელოვანი კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა მთავრობის შეუწელებელი მზრუნველობის მეოხებით.

1947 წელს ლიზა ჩერქეზიშვილის უკანასკნელი იუბილე გაიმართა, მისი 60 წლის მოღვაწეობის აღსანიშნავად.

მე, როგორც მისმა მოყარნახემ, სალამოზე პატარა ლექსი წარმოგიკვი.

მოდი, მოვიგონოთ, გავიხსენოთ:

წინათ რა იყო, ეს მე არ ვიცი,
მე იმას ვამბობ, რასაც დღეს ვხედავ,
ქართული კაბა როდის ჩაიცვი,
ბავშვო, მიჯნურო, დაო და დედავ!

უბერებელო! რა ხარ? ვინა ხარ?
შენზე არ ითქმის: „დროსგან ნამუსრო!“
შენს კაბის შრიალს გულში ვინახავ,
თავდახურულო ხალხის ნამუსო!

ლაპარაკობენ თვით შენი ძელები,
როცა სცენაზე გწვავს სიხალისე,—
ათიათასჯერ გარდაიცილები,
ათიათასჯერ ცოცხლდები ისევ!

სიტყვის თავთუხო! ღიმილის წყობავ!
ქართული სცენის სულო და გულო!
ერთი სიცოცხლე შენ რას გეყოფა,
შენ რამდენჯერმე დაბადებულო!

ამ იუბილეზე ღიზამ საზოგადოებას კოხტა სიტყვით მიმართა. ამ სიტყვის ხელთნაწერი ღიზამ ჩემს არქივს გადმოსცა. რადგან ეს სიტყვა უკანასკნელი ამოსუნთქვაა დიდი მსახიობისა და არც დაბეჭდილა — ნება მიბოძეთ, წაგიკითხოთ:

„პატივცემულო საზოგადოებავ!

ცრემლები მალრჩობს, ენა მებმის და თამამად ყველაფრის ლაპარაკი არ შემიძლიან. ჩვენმა თანამგრძობმა მთავრობამ დიდად დამაჯილდოვა და დიდი ყურადღება მომაქცია.

საყვარელო საზოგადოებავ, თქვენ უწყით რა სიხარულს და აღფრთოვანებას განვიცდი. ეს ზეიმი ჩემთვის ტკბილიც არის და მწარეც. სამოცი წელია, რაც ჩემ საყვარელ თეატრს ვემსახურები. ეს უკანასკნელია თქვენი შეწუხება, რადგანაც ოთხმოცი წლისა ვარ, ჩვენს შორის დარჩეს და — ცოტა მეტისაც. ცხადია, იმდები ენერჯია და უნარი აღარ შემწევს, რომ კვლავინდებურად განვავარძო მუშაობა, მაგრამ ჩვენი პარტიისაგან, რომელიც ხელოვნებასაც დიდ ყურადღებას აქცევს, მე მათგან გამხნევებული ვეცდები, რაც ჩემს ხნოვნებას შეეფერება, ვემსახურო ხალისით ქართულ ხელოვნებას.

უღრმეს მადლობას მოვასხენებ ჩვენს ხელისუფლებას და თქვენც დიდ მადლობას გწირავთ ასეთი პატივისცემით და სიყვარულით შეხვედრისათვის“.

ერთი წლის შემდეგ ღიზა ჩერქეზიშვილი გარდაიცვალა. ეს დიდი თავზარის დაცემა იყო ყველასათვის და განსაკუთრებით ჩვენთვის, სცენის მუშაკებისათვის, მისი ახლობლებისათვის...

ჩვენს შორის აღარ იყო ჩვენი გულის ჯავარი, ოთხმოცი წლის პაეროვანი ქალწული, უბერებელი, ყოველთვის მდიმარი, ახალგაზრდა, ძველი და ახალი თეატრის ჩაუტეხელი ხიდი, ყოველთვის მოუსვენარი ღიზა და აბა, მე რას წარმოვიდგენდი, რომ ერთი წლის წინათ იუბილეზე ნათქვამი ლექსი სამგლოვიაროდ შემეცვლებოდა დიდუბის პანთეონში, ჩერქეზიშვილის სამარესთან:

გამოსათხოვარი

შენ, ნიკიერო თხემით ტერფამდე,
სულ სხვა ფხა გქონდა, სხვა სილამაზე,
გარდაიცვალე უცბად, უცერად,
შემოქმედების ბრწყინვალე გზაზე.

შენ, ნიჭიერო თხემით ტერფამდე,
რა იყო დაღლა როდი იცოდი!
საყვარელ საქმეს შესწირე თავი,
ზეშთავგონების ცეცხლით იწოდი.

აღსდევ! გახედე, რა ხდება ირგვლივ—
სულ სხვანაირი არის ჩვენება —
რა ზიმიშია... რა ყვაილები...
ეს ზეიშია თუ გასვენება?

ახ, აღარ მიყვარს მე ყვაილები,
ეს გვირგვინებიც შემჯავრდა მგოსანს.
შენს იუბილეზე ვარდის ზღვა იდგა,
მოკვდი და ეხლაც ვარდები გმოსაეს!!

რათა ხარ აგრე დაღუმებულო,
ეინ მოგაწოდა სიმწრის ფიალა!
შენს უძრავ სახეს ვერ შევეჩვევიოთ,
ჩემო ზიზიო! ჩემო ცქრიალა!

შენს უძრავ სახეს ვერ შევეჩვევიოთ!
აღსდევ, გახედე შენს პატივმცემლებს,
შენის დაკარგვით ისარნაკრავნი,
ვერ იმაგრებენ ანკარა ცრემლებს.

ეინ დაივიწყებს შენს ქართულ მანდილს,
შენს მდიდარ ღიმილს, შენს ლამაზ გრძნობას,
შენს უქცნობ დროშას ეშხით გადაცეცმით
ჩვენი თაობის ახალგაზრდობას.

დიღუბის მიწაე! გულში ჩაიკარ
ერთი ბებერი ტკბილი ბუღბუღი,
„თეატრი“ იყო მისი ბოლო თქმა,
მისი არსება, სული და გული.

და აკი დააკვდა კიდეც იმ გზას, საიდანაც წარმოდგენების გასა-
მართავად მიემგზავრებოდა სოფლად.

ქედს ვიხრი, თნემით ტერფამდე, განსვენებული მსახიობის ღიზა
ჩერქეზიშვილის ბრწყინვალე ხსოვნის წინაშე.

საუკუნო ვაშა დიდ მსახიობს!

პავლე! მე შენი პირველი გამოსვლა მახსოვს ავჭალის სახალხო აუდიტორიაში. ბოდიში, რომ შენს წლოვანებას ვამყლავნებ, მაგრამ ეს იყო 1910 წელს. მე მაშინ იქ, ავჭალის აუდიტორიაში პატარა დასი მყავდა. სატრაბახოდ არ ვამბობ, მაგრამ პირველად მე გაკურთხე, მე გაგბანე სცენის მტვერში, მე შეგაყვარე სცენა და პატარა ბიჭი კანდინაშვილის გვართ „ფრანგიშვილად“ მოგნათლე.

ასე მგონია გუშინ იყო ეს ამბავი. 45 წელი გასულა მას შემდეგ, თითქმის ნახევარი საუკუნე, შენ კი 40 წლის იუბილეს იხდი! ეს თარიღი არ არის მცირე თარიღი იმ მსახიობისათვის, რომელიც დღემდე ასე სასახლოდ ემსახურება თავის საყვარელ საქმეს.

შენი დღევანდელი გამარჯვება, სხვებთან ერთად, მეც მახარებს, მეც. შენს უფროს ძმას და თანამოსაარეს.

მაგრამ ულექსოდ როგორ იქნება და პა, მიიღე ეს ჩემ მიერ მუნასიბად დაწერილი მოლოცვა-მოგონება.

პაწაწა ბიჭი იყავი,
გამპრიახი, ნიჭით სავსე,
ამიტომაც ჩემი დასის
მცირე ჯგუფში მოგათავსე.

შენ მღეროდი ურმულს კარგად,
ასრულებდი თანაც როლებს...
მოვიგონოთ წარსული დრო,
როცა ხსოვნა ჩაგვიქროლებს.

რა კარგია მოგონება!
რა კარგია სიჭაბუკე!
ჩემს „ტიმოთეს ლექსში“, გახსოვს,
თამაშობდი ჩემზე უკეთ.

დღეს დაბერდი? ეგ გრუზა თმა
ვერცხლისფერად აღამაზდა?
რათა, ბიჭო, მე კიდევ — პო,
შენ ხომ იყავ ახალგაზრდა?

მაგრამ, გეტყვი, თუმც მოვხუცდიოთ,
მაინც ღეტქავს ნორჩი გული,
ახალმა დრომ ახლებურად
ჩაგვიინერგა სიხარული.

ალექსანდრა კარგარეთელი

ასეა! კაცი რომ ხანში შევა, მოგონებებში გადავარდება.

არ ვიცი, ღმერთმანი, საიდან დაეიწყო. აშკარაა უნდა გავიხსენო, როგორც ეს მემუარისტებს სჩვევიათ, პირველი გაცნობის დღე! მეც ასე დაეიწყებ. ეს მოხდა ამ 45 წლის წინათ.

არტიტული საზოგადოების თეატრში (ამჟამად რუსთაველის სახელობის თეატრი) დაიდგა სუმბათაშვილის პიესა „ლალატი“.

მე მაშინ 15 წლისა ვიყავი. ნუ მიაწერთ ამას ჩემს ჰაბუკურ უმეცრებას, ნურც რაიმე ვნებურ ზრახვებს, გულწრფელად უნდა ვაღიარო, რომ „ლალატიდან“ რუქაიას შემსრულებლის გარდა, სხვა არაფერი დამხსომებია. და რატომ მერე? ალბათ იმიტომ, რომ რუქაიას როლს ასრულებდა ქართული თეატრის ულამაზესი ქალი ალექსანდრა კარგარეთელი.

ჩემს მიერ ნახული რუქაია-კარგარეთელი სცენიდან თან გამყვა ჩემს ბინაზე და სიზმრად თუ ცხადად, სულ ის მედგა თვალწინ. სიზმრად შეჩვენებოდა, რომ რუქაია ცაშია, მიჰქრის ღრუბლებს შორის და მეც უკან მივდექ ხელებგაწვდილი დასაპყრობად და გულში ჩასაყრავად. ეხლა თქვენ იტყვიან, „ეს სოსო რა გარყვნილი ვინმე ყოფილა, რომ 15 წლის ბიჭს ძილში ასეთი რამ ეზმანებოდაო“, მაგრამ ღმერთი, რჯული, არასოდეს არ ვყოფილვარ ნაპირებგადალახული ჰაბუკი და ეს ჩემი ზავმუჭური გატაცება დღევანდელი იუბილარის ალექსანდრა კარგარეთელის მშვენიერებას და მის ჩაცმულობას უნდა მიეწეროს რუქაიას როლში.

მერე როგორ უხდებოდა მხეველ რუქაიას, ამ შემთხვევაში ალექსანდრა კარგარეთელს, ირანული ტანისამოსი — გამჭვირვალე და მსუბუქი ქსოვილები. გასაგიჟებელი შეიდიში ეცვა, ნაოქასხმული შეიდიში, რომელიც კანკებთან ოქროს ღილით იყო შებნეული, მოხდენილ ტანს დალალი დასთამაშებდა, თავზე ქალაღია ჰქონდა შემოვლებული, ხარახული წულები ეცვა, რომ დადიოდა, მიხაროდა, ასე მეგონა, ქოშებს მე მამიჯებს-მეთქი გულზე.

„ღალატის“ პირველი მოქმედებაა. შემოჰყავთ რუქაია. იგი წამოწება სულეიმანის ფერხთქევეშ და „ათასერთლამიანი“-დან ამოგლეჯილი ზღაპრული ქმნილება, თავის მბრძანებელს ზღაპარს ეუბნება:

დღეს, როცა ალექსანდრა კარგარეთელი შემხვედბა ხოლმე ქუჩაში, გამახსენდება ეს სასიყვარულო შემთხვევა, რომელიც თითქმის ამ ნახევარი საუკუნის წინათ შემემთხვა 15 წლის ჰაბუჯს და მადლობის გრძნობით ვივსები იმ განცდისათვის, ნიჭიერი მსახიობისაგან რომ მიეცემა ხოლმე მაყურებელს. ვინ იცის, იქნება ამ ეპიზოდმაც ჩამაგონა ის, რომ ჩემი მოღვაწეობის პირველი ნახევარი წმინდა სიყვარულისათვის შემეწირა...

ალექსანდრა კარგარეთელს შეიძლება ეწოდოს „გაპირების ტალკეისის“ მსახიობი. მას ყველა როლი ერთნაირად ეხერხებოდა. ხან თუ ვერონიკას თამაშობდა „ვიდრე ხვალ, უფალოში“, მეორე დღეს ზეინაზის როლსაც აკისრებდნენ.

ერთი ეპიზოდი უნდა გავიხსენო, როგორც მისმა სცენის მეგობარმა. ჩვენს იუბილარს, პატივცემულ ალექსანდრას ერთი ჩვეულება ჰქონდა, სცენაზე პარტნიორს არაოდეს არ აკოცინებდა! მე კი ისეთი სუფლიორი ვიყავი, რომ მსახიობს რემარკებსაც ვაწვდიდი, ასე მეგონა, თუ ის ჩემს მიერ ნაკარნახევ რემარკას არ შეასრულებდა, ქვეყანა დაინგრეოდა; მით უმეტეს მაშინ, როცა საქმე კოცნაზე მივარდებოდა, ჩავაცვდებოდი ხოლმე მსახიობს — „აკოცე, აკოცე!“ შემდეგში, ჩემი ხანდაზმულობის დროს, მსახიობი მაკა ქართველიშვილი ხშირად მეტყოდა ხოლმე: „შე გასაწყვეტო, პატარაობიდანვე გეტყობოდა, რომ კოცნის პოეტი გამოხვიდოდიო!“

ჰოდა, ერთხელ, „ღალატში“ ერეკლეს როლის შემსრულებელმა შაქრო ბერიშვილმა დაიტრახა: „კაცი არ ვიყო, თუ ამდამ სცენაზე რუქაიას (ე. ი. კარგარეთელს) არ ვაკოცოო“.

მართლაც, ერეკლემ (ბერიშვილმა), პიესის რემარკის მიხედვით, მიიწია რუქაიასაკენ საკოცნელად — „შენ თავს, რუქაია, ვერავინ ვერ წამართმევს, შენ ჩემი უნდა იყო, გესმის, მხოლოდ ჩემი“ (ჰკოცნის), მაგრამ რუქაიამ ხელი ჰკრა ბერიშვილს და კოცნა შეაჩერა. დაიწყო ბრძოლა. ბერიშვილი კვლავ ეცა გამშაგებით რუქაიას, მაგრამ... აქ დახვდა რუქაიას ბასრი ბრჭყალები:

- ვერ მაკოცებ.
- პიესა თხოულობს.
- ნებას არ მოგცემ.
- ვნახოთ.

რუქაიამ ორივე ხელი მიიტანა ერეკლეს ყანყრატოსთან მოსაგე-
რიებლად და კინალამ ჩვენი ერეკლე მესამე მოქმედებაში არ გამრე-
სალმა წუთისოფელს.

აი, ასეთი იყო ჩვენი სცენის ქართველი მსახიობი ქალის საზო-
გადობრივი მდგომარეობა! ასეთი იყო ალექსანდრა კარგარეთელიც.
რომელსაც ტრადიციის მიხედვით, არ შეეძლო პიესის სრულყოფის-
თვის ნამდვილი კოცნა გაემეტებინა პარტიზორისათვის.

ეს დეტალი დამახასიათებელია ქართველი მსახიობი ქალის ისტო-
რიისათვის.

კიდევ ერთი და უკანასკნელი ეპიზოდი. მე შემეხება.

ეს მოხდა რეპეტიციაზე, ჩემი სუფლიორობის დროს.

ვთამაშობდით ეკ. გაბაშვილის პიესას — „ნიგილისტკას“. ამ პიე-
საში ნიგილისტკას მოთამაშეს (არეტა ლოლუას) ბევრი რუსული სი-
ტყვეები ჰქონდა სათქმელი. დედანი ძალიან ცუდი ხელით იყო დაწე-
რილი. ქართულს, ჩვეულებრივ, კარგად ვარჩევდი, მაგრამ რუსულის
წყაიბხვა, ისიც ხელთნაწერის, ძალიან მიჭირდა პირველ ხანებში.

„ნიგილისტკას“ რომ ვსუფლიორობდი, ერთბაშად შევნიშნე, რომ
ერთი ისეთი ორჭოფული რუსული სიტყვა: წამომიროშია, რომ მთე-
ლი აქტიორები სიცილით დაწყდნენ. განსაკუთრებით კისკისებდა ჩვე-
ნი დღევანდელი იუბილარი. არ იცინოდა მხოლოდ მსახიობი ოლია
ლუჯავა, არამცთუ არ იცინოდა, იგი თვალცრემლიანი შეჰყურებდა ამ
ამბავს. მე, როგორც ახალგაზრდა პოეტი, ოლიას შევეცოდე, მხო-
ლოდ ოლიას. ის მაშინვე კარგ ადამიანად დავსახე და მას შემდეგ
დაიწყო ჩემი სატრფიალო ლექსების ციკლი მის მიმართ.

აი, რა ჰქნა ალექსანდრა კარგარეთელის სიცილმა, რომლითაც,
სხვათა შორის, განთქმული იყო ჩვენი მსახიობი ქალი.

მე, ამ მისთვის ბედნიერ დღეს, არ შემიძლია მადლობა არ გადა-
ვუხადო ჩვენს იუბილარს მისი გულწრფელი სიცილისათვის, იმიტომ
რომ მე, ჯერ კიდევ ახალგაზრდა პოეტს, შემთხვევა მომეცა ყველა-
სათვის საყვარელი ქალის ოლოდ ლუჯავას მიმართ რამდენიმე კარგი
ლექსი დამეწერა, რომელიც გამოწვეული იყო ალექსანდრა კარგარე-
თელის სიცილით და ოლია ლუჯავას ცრემლებით.

გარდაიცვალა უშანგი ჩხეიძე.

ვისაც ერთხელ მაინც უნახავს იგი სცენაზე, არ შეიძლება განსაკუთრებული გულსტიკივილი არ იგრძნოს ამ გასაოცარი შემოქმედის დაკარგვით. მიუხედავად იმისა, რომ უკურნებელმა ავადმყოფობამ ორ ათეულ წელზე მეტია თეატრს მოსწყვიტა, ქართველი მაყურებლის სიყვარული მისდამი ოდნავადაც არ შენელებულა.

უშანგი ჩხეიძე უყვარდა იმასაც კი, ვისაც სცენაზე არ ენახა. ყველას ენატრებოდა მისი გულში ჩამწვდომი ხმის გაგონება, მისი მგზნებარე თამაში, მისი გრძნობათა დოვლათიანობა.

ლადო მესხიშვილის შემდეგ, ჩვენს სცენას არ ახსოვს ისეთი ყოველმხრივად შემკული ურიელი, ჩენჩი, ჰამლეტი, როგორც შექმნა ჩვენმა დიდმა ხელოვანმა უშანგი ჩხეიძემ.

ძველად თეატრი იყო ერთი ან ორი მსახიობის თეატრი. თანამედროვე ქართული თეატრი ანსამბლის თეატრია. კოტი მარჯანიშვილმა კოტა შრომა როდი გასწია სინთეზური თეატრის ჩამოყალიბების საქმეში. მან ქართველი მსახიობი შეაჩვია შრომას, დისციპლინას, როლის ზეპირად დასწავლას, პარტნიორების პატივისცემას. ამიტომ იყო, რომ უშანგი ჩხეიძე, თუ შეიძლება ასე ითქვას, გამოირჩეოდა და არც გამოირჩეოდა საერთო ანსამბლიდან.

უშანგი ჩხეიძე უდიდეს ყურადღებას აქცევდა პარტნიორებს სცენაზე. ისინიც დიდი მსახიობის შემოქმედებითი ცეცხლის მსურვალეებით იწვოდნენ. ყველას უხაროდა მის გვერდით თამაში.

ის ხანმოკლე სიცოცხლე, რომელიც უშანგი ჩხეიძემ ქართული თეატრის სცენაზე გაატარა, მუდამ დაუვიწყარი იქნება.

ქართული თეატრის ისტორია ყოველთვის სიყვარულითა და მადლიერების გრძნობით მოიგონებს იმ ანთებულ გულს, რომელიც იწვოდა, იწვის და არასოდეს არ დაიწვება.

1953 წ.

ვიქტორ მატარაძე

ვიქტორ მატარაძე ჩვენს ახალ თაობას არ ახსოვს. რაიონის მუშაკები კი კარგად იცნობენ მის მოღვაწეობას. მატარაძეს მოგელილი აქვს მთელი საქართველო. იგი მოგზაურობდა ჩვენს დაბა-სოფლებში

თავისი პატარა დასით და ყველგან სიყვარულს და სიხარულს იმსახურებდა. იგი ხელს უწყობდა ადგილობრივ სცენისმოყვარეებს, რეჟისორობდა, ამზადებდა... დრამწერებს აყალიბებდა და სხვა. მისი ქალღვაი დღესაც ირიცხებიან სხვადასხვა რაიონის სახელმწიფო თეატრში და დიდი წარმატებით ასრულებენ საპასუხისმგებლო როლებს.

მატარაძე, უპირველეს ყოვლისა, ანსამბლის მსახიობია. მშვენიერი დიქცია! ხმა! ტემპერამენტი! — აი, მისი დამახასიათებელი თვისება.

მატარაძე მე მახსოვს ავლაბრის თეატრში, 1907 წელს და მერე ქართულ თეატრში დიდ მსახიობებთან ერთად. მე მისი მოკარნახე ვიყავი.

არ დამავიწყდება მისი „ოტელო“. შესანიშნავი გრიმი და საუცხოოდ წარმოთქმა ივ. მაჩაბლის თეთრი ლექსისა. მისი დიქცია ხიზლავდა მაყურებელს. მან როლი ყოველთვის ზეპირად იცოდა. ამას ხაზს ვუსვამ, რადგან ძველად როლის უცოდინარობა არ ითვლებოდა მსახიობისათვის სათაკილოდ. მახსოვს, არაქსიანის თეატრში „ოტელო“, ვიქტორის მონაწილეობით, ავლაბრელების დღესასწაული იყო, ერთი კვირის განმავლობაში ზედიზედ მიდიოდა ეს წარმოდგენა და თეატრი ყოველთვის ხალხით იყო აღსავსე. ვინ იცის, რამდენი ვაშა, რამდენი თაიგული, კოცნა და წერილი მიუღია ხალხისაგან ჩვენს ძვირფას, დღეს დაავადებულ მსახიობს ვიქტორ მატარაძეს. ეს ფაქტია, რომ ერთი ზუცესის მეუღლე — ახალგაზრდა და ლამაზი ფოფოღია, ისე იყო მოხიბლული მატარაძის ოტელოთი, რომ იგი გამოექცა თავის ქმარს და ცოლად გაჰყვა ჩვენს ვიქტორს. ამათი ვაჟიც ამჟამად თელავის სახელმწიფო თეატრის ცნობილი მსახიობია. ეს კი სულ „ოტელოს“ თამაშია ქნა. ვიქტორ მატარაძე მომხიბლავი იყო ამ როლში. ასევე მომხიბლავად ჰქონდა გაკეთებული გრიმი, რომელსაც ყოველთვის თვითონ იკეთებდა, თავისი გემოვნების მიხედვით.

ეს კია, რომ ოტელოს ანსამბლი არ იყო შესაფერი. იავოს როლში მას პარტნიორად ჰყავდა ერთი მელიმონე არტემა. გვარი არავინ იცოდა. ჰმაძავდა ქართული თეატრის დიდ მსახიობს სვიმონიძეს და თვითონ ფსევდონიმად ლიმონიძე დაირქვა: ლიმონიძე — სვიმონიძე! მისი თვალები მართლაც ოდნავ ემსგავსებოდა სვიმონიძის თვალებს, მაგრამ რა შედარებაა: ჩვენს დიდ მსახიობს, ნამდვილ სიმონიძეს მეტად ლამაზი თვალები ჰქონდა, ფართოკილოებიანი, მუქი და ელვარე. ქალები გიჟდებოდნენ სვიმონიძის სილამაზით. ლიმონიძე კი, როლში რომ შევიდოდა, თვალებს გიჟი მოზვერივით ატრიალებდა, ეს იყო მისი თამაში, ეს იყო მისი მიმიკა. რაც უნდა ესაყვედუროს იმდროინ-

დელ მატარაძეს, ეს ის იყო, რომ პიესის ტექსტი ძალიან შემოკლებული ჰქონდა.

ქართულ თეატრში, ძველად, ჩვენი დიდი კორიფეები არ ბოდნენ პატარა როლის თამაშსაც. ჯერ კიდევ გიორგი ერისთავის თეატრში, პიესა „დავაში“ აბრამა ბიჭის როლს ასრულებდა შემდეგში ცნობილი სახელმწიფო კაცი — გრაფი ლორის-მელიქოვი; ლადო მესხიშვილმა რაფ. ერისთავის საიუბილეო წარმოდგენაში (მიდიოდა პიესა „ჯერ დაიხოცნენ, მერე იქორწინეს“) ითამაშა ბაზარში გამყოლი ლაქის როლი.

ვიქტორ მატარაძე შესანიშნავად თამაშობდა ასეთ პატარა როლებსაც. „რევიზორში“ — დერეიმორდა, „სიმართლეში“ — ბიძა, „უბედურ დებიუტში“ — გიმნაზიელი, ლაქიები, დვორნიკები, კამერდინხერები. — ეინ მოსთელის! ჩვენი ვიქტორი ყველგან ტიპური და სასაცილო იყო. მახსოვს, ერთ რომელიღაც პიესაში ვიქტორი მეჭინბის როლს ასრულებდა. შემოვიდა ამყად სცენაზე, გაიჭიმა და ბატონს მიმართა ტრაგიკული ხმით: „ბატონო, ცხენები მოვიყვანე და თაელაში დავაბი!“ — და გულზე ხელი მაგრად დაირტყა. არა! ძალიან სასაცილოდ გამოიყურებოდა — რა საჭირო იყო ერთი საწყალი მეჭინბის თამაშის დროს ტრაგიკული პოზა და გულში მაგარი მუშტის ჩაცემა? ამიტომ იყო, რომ როცა ერთხელ მატარაძე შემოკლებულაში მოხვდა, დრამატიული საზოგადოების წევრმა ტარსაიძემ წამოიძახა: „ა კტო ეე ბუდეტ იგრატ ლაკეევ?“ კიდევ ერთი დეტალი ამ ტარსაიძის შესახებ. ტარსაიძე თეატრის ძალიან მოყვარული იყო. ღარიბი ქართული თეატრისათვის შემოწირულებას აგროვებდა, ეხმარებოდა მსახიობს. დიდი ენთუზიასტი იყო. სასამართლოში მსახურობდა. იგი იყო ძმა ცნობილი თვალის ექიმის ტარსაიძისა, რომელსაც, სხვათა შორის, ნიკო ლომოურმა მოთხრობა „პაწია მეგობრები“ უძღვნა. ერთხელ ამ ტარსაიძემ ლადო მესხიშვილი დაპატიჟა სადილად და ამაღად მშვიერი პატარა აქტიორებიც მიგვაყოლა: მატარაძე, გვარაძე, ყივიძე, გომელაური და მე. ის-ის იყო სუფრას უნდა შემოვსხდომოდით, რომ მასპინძელმა ლადოსაგან წერილი მიიღო, ბოდიშს იხდიდა, „ისეთი საქმე გამიჩნდა, რომ ვერ მოვალო“. ტარსაიძეს ეწყინა და ერთბაშად წამოიძახა: „მამასადამე, მე დღეს სტატისტიკებთან ვსადილობ?“ მართლაც, ლადო მესხიშვილის ნიჭთან შედარებით, ჩვენ ყველანი სტატისტიკებად ჩავითვლებოდით, მაგრამ რა საჭირო იყო ჩვენი დამკირება და დამადლება? მატარაძემ ჩამჩურჩულა: ვერ უყურებ, მე ოტელოთი და ანტონიუსით თავი მომაქვს, ეს სტატისტს მეძახისო!

დღეს ჩვენს ქვეყანაში მსახიობსაც ისევე პატივსა სცემენ, როგორც ყველა სხვა დარგის მუშაკებს. ჩვენი მთავრობა არ იეფწყება ადამიანებს, რომელთაც წარსულში, იმ დუხჭირ დროში, დიდი დამსახურება მიუძღვით კულტურულ დარგში!.. ამ ბედნიერებას ვერავინ წაგვართმევს.

1953 წ.

ოვანეს თუმანიანი

I

დიდი სომეხი პოეტი **ოვანეს თუმანიანი** იმ კლასიკოს მწერალთა რიცხვს ეკუთვნის, რომლებიც თავიანთი კეთილშობილური იდეებით თავიდანვე ღრმად იჭრებიან ხალხში და საყოველთაო სიყვარულსა და პატივისცემას იმსახურებენ. შეუძლებელია სომეხური ლიტერატურიდან დავესახელოთ მეორე მწერალი, რომელიც ასეთი პოპულარობით სარგებლობდეს. ეს იმით აიხსნება, რომ ხალხის წიაღიდან გამოსულმა პოეტმა თავისი შეგნებული ცხოვრება მთლიანად ხალხის კეთილდღეობისათვის ბრძოლას მოახმარა.

ოვანეს თუმანიანი (1869—1923) დაიბადა სოფელ დსეღში, ძველი ლორის მაზრაში. ბავშვობა მან სომხეთის ამ ულამაზეს კუთხეში გაატარა. ხუთი-ექვსი წლის ბიჭუნა გლეხის სხვა ბავშვებთან ერთად მთელ დღეს ბუნების წიაღში ატარებდა. მას ხიბლავდა ლორის მიდამოების მომაჯადოებელი სილამაზე, ტყით დაბურული მაღალი მთები, მჩქეფარე ნაკადულები, გიჟი მდინარეები და ყვავილებით ხალიჩასავით აკრელებული მინდვრები. შვიდი წლის ოვანესი ამ ტყესა და ველებში საქონელს მწყემსავდა, მთელ დღეებს თავის ტოლებთან ერთად ცის ქვეშ ატარებდა: აწყობდნენ გასართობებს, ამბობდნენ ზღაპრებს, თხზავდნენ შაირებს და სხვ. მაგრამ პატარა ოვანესი მართო ბავშვების „მხიარული“ ცხოვრების მოწმე როდი იყო, მის თვალწინ ნათლად იშლებოდა ლორელი ხალხის ცხოვრების შემადიწუნებელი სურათები. იგი ბავშვობიდანვე აკვირდებოდა გლეხების გაჭირვებულ ცხოვრებას, მდიდრების მიერ ღარიბების უსამართლო ჩაგვრას. ხალხის სიღარიბესა და მწუხარებას არა ერთხელ აუჩუყებია კეთილი ბავშვის გული და ღრმად ჩაუფიქრებია. როცა მის სოფელში (ამჟამად ამ სოფელს თუმანიანი ეწოდება) სკოლა გახსნეს, ხოლო ამ

სკოლაში ღარიბთა შვილებს იმის გამო, რომ სწავლის ფულის გადა-
და არ შეეძლოთ, მიღებაზე უარი უთხრეს, მომავალმა პოეტმა იგრძე-
ნო, რომ „მზე ყველასათვის თანაბრად არ ანათებდა და ერთნაირად
არ ათბობდა“.

პოეტი შემდეგში წერდა: „ამ დროს მე პირველად გავიგე, რომ
ჩვენს შორის ზოგი შეძლებული იყო და ზოგიც ღარიბი. მე დღესაც
მესმის ჩემი ამხანაგის, პატარა ნესოს ღრიალი, რომელიც თავის სახ-
ლის წინ მიწაზე გართხმული ტიროდა: სკოლაში წასვლა მინდაო! მი-
სი მამა კი უყვიროდა: არა მაქვს, არა მაქვს... სად ვიშოვო? სამი მა-
ნეთი რომ მქონდეს პურს ვიყიდი და მშვივრები არ მეყოლებოთო! ოვა-
ნეს თუმანიანი თავისი ბავშვობის ამ მეგობარ ნესოს მუდამ გუ-
ლისტკივილით იგონებდა. პოეტი ამბობდა: „ნესო კარგი ადამიანი
დადგებოდა, შეიძლება ჩემზე უკეთესიც ყოფილიყო, განათლება რომ
მიეღო და ხელის შემწყობი ჰყოლოდაო“.

ასე შეიძულა ბავშვობიდანვე პოეტმა ძველი, უკუღმართი და უსა-
მართლო ცხოვრება, რომლის სიმწვავე თვითონაც არა ერთხელ ჰქო-
ნდა განცდილი. თვითონ ოვანესსაც, მიუხედავად დიდი მისწრაფები-
სა, საშუალება არა ჰქონდა ფართო განათლება მიეღო. ცამეტი წლის
ოვანესი თბილისში ჩამოიყვანეს სწავლის გასაგრძელებლად, მაგრამ
ხელმოკლეობის გამო სწავლას თავი მიანება და სამსახურის ძებნა
დაიწყო.

მძიმე ცხოვრებამ გული ვერ გაუტეხა, დაბრკოლებამ მისწრაფე-
ბაზე ხელი ვერ ააღებინა. იგი მტკიცედ და გატაცებით დაეწაფა თვით-
განვითარებას, დღედაღამ წიგნებში იყო ჩაფლული და ბევრს კითხუ-
ლობდა. ახალგაზრდობიდანვე გაეცნო სომხურ, რუსულ, ქართულ და
ევროპულ კლასიკურ ლიტერატურას, განსაკუთრებით ბევრს სწავ-
ლობდა ხალხისაგან. დიდი სომეხი პოეტის ოვანეს თუმანიანის უნი-
ვერსიტეტი თვით ცხოვრება იყო. ამიტომ სრულიად ბუნებრივად სამ-
წერლო სარბიელზე გამოსვლისთანავე ოვანეს თუმანიანის შემოქმე-
დება, მისი ყოველი ნაწარმოები აღბეჭდილი იყო ხალხურობით, დე-
მოკრატიული მოტივებით. მისი გამოსვლით სომხური ლიტერატურის
განვითარებაში უფრო მაღალი ეტაპი დაიწყო. სომხური მწერლობა
ოვანეს თუმანიანმა გაამდიდრა ახალი თემებით და შექმნა ბრწყინ-
ვალე ქმნილებანი, რომლებიც სომხური კლასიკური მწერლობის ოქ-
როს საგანძურში შევიდნენ და დღემდე მსატერული აზროვნების ხალ-
ხურობის, სისადავის უბადლო ნიმუშებად დარჩნენ.

სომეხი ხალხის დარდი და სიხარული ჩაქსოვილია თუმანიანის ყო-

ველ სტრიქონში. პოეტმა ვალერი ბრიუსოვმა კარგადა თქვა: „სომხეთის გასაცნობად საჭირო არ არის დიდტანიანი წიგნების წაკითხვა, ამისათვის კაცმა მხოლოდ თუმანიანის პოემა „ანუში“ უნდა წაიკითხოსო!“

ოვანეს თუმანიანის მხატვრული ფანტაზია მეტად მდიდარია; იგი წერდა ისტორიულ თემებზე, ძალიან ხშირად მიმართავდა ფოლკლორს და იქიდან იღებდა გმირულ-ეპიკურ სახეებს. ბევრს წერდა თავისი დროის ცოცხალ სინამდვილეზე, მაგრამ არასდროს, არც ერთ შემთხვევაში დიდი რეალისტი მწერალი წარსულის ტყვე და ფაქტების მონა არ ყოფილა. იგი მუდამ ფხიზელ ისტორიულ ანალიზს უკეთებდა წარსულის მოვლენებს. თანამედროვე ცხოვრებიდან განაზოგადებდა ყველაზე ტიპიურ ამბებს, რომლებიც ხელს უწყობდნენ ხალხის თავისუფლებისა და ბედნიერებისათვის ბრძოლას. მწერლის მიერ ისტორიულ თემებზე დაწერილი თხზულებანი, სადაც ხალხის გმირული წარსული სიმართლით არის ასახული, უშუალოდ ეხმაურებოდნენ მშრომელი მასების სასიცოცხლო ინტერესებს.

ოვანეს თუმანიანი, როგორც პოეტი და ადამიანი, უაღრესად მგრძობიარე იყო. მას შესანიშნავად ესმოდა თავისი ერის ტანჯვა, მისი სულიერი ტკივილები, ამავე დროს ღრმად სწამდა, რომ სომეხი ხალხის ჩაგვრისაგან განთავისუფლება დიდად იყო დამოკიდებული მეზობელ ხალხთა შორის ძმური ურთიერთობის განმტკიცებაზე. ამიტომ იყო, რომ იგი თავგამოდებით, დაუცხრომლად იღწვოდა ქართველი, სომეხი და აზერბაიჯანელი ხალხების მეგობრობისათვის და ამ მეგობრობას მთელი გულით და მგზნებარებით უმღეროდა.

როცა მეფის თვითმპყრობელობამ ამიერკავკასიის ხალხებს შორის შტრობა და შუღლი დანერგა, როცა აზერბაიჯანელები და სომხები ერთმანეთს შეუსია, — დიდებული მგოსანი მაშინვე გავიდა ხალხში... იგი არ ერიდებოდა არავითარ ხიფათს, დადიოდა აზერბაიჯანულ და სომხურ სოფლებში, ოჯახიდან ოჯახში, კარიდან კარად, თვითმპყრობელობის აგენტებისაგან მოტყუებულ უბრალო ადამიანებს ერთმანეთისადმი მეგობრობას შთაავგონებდა და ხოცვა-ჟლეტის შეწყვეტისაკენ მოუწოდებდა.

სწორედ ამ ხანებშია დაწერილი მისი შესანიშნავი პოემა — „ერთი წვეთი თაფლი“ (პოეტი ამ დროს მეტეხის ციხეში იჯდა). ეს ნაწარმოები მიმართულია ცარიზმის დამქაშებისადმი, რომლებიც ცდილობდნენ შეერყიათ მეზობელ ერებს შორის ისტორიული მეგობრობის

ბრწყინვალე ტრადიციები და გაეჩაღებინათ ნაციონალისტური შუღლი.

ოვანეს თუმანიანი ერთ-ერთი პირველი იყო, რომელმაც მთელს გრძნობით უმლერა სომეხი და ქართველი ხალხების ძმობის იდეას. თავის ცნობილ ლექსში „საქართველოს პოეტებს“, რომელიც დაწერილია 1919 წელს, პოეტი წერდა:

...თანამომენო, საღამო თქვენდა!
პოეზიაში წვა გერგოთ ხვედრად,
და არარატმა—როგორც ლეგენდა. —
გული გაიბო თქვენს შესახვედრაჲ.
შემოღამების მიმჭრალი შუკი
დე, შეუერთდეს ჯანსაღ განთიადს,
აინთოს ძმათა ორი პატრუქი,
ჯზა გაუნათოს მომავალ დიადა.
დე, ჩვენი ლექსის ნაზ ცისარტყელამ
მოსპოს ევრაგთა სისინი მტრული,
დე, ჩვენი ლექსი მოედოს ყველას,
ბედნიერებით გადაზღაპრული.
კავკასიონის ჭაღარა ერებს
ჩვენ მოვუწოდებთ საერთო ლხინზე,
ჩემი ქამანაყ ტყბილად იმღერებს
თქვენი მგოსნების შემოძახილზე.
დაერჩეთ, ქურუმნო, ძმად და მეგობრად,
შეექმნათ ოჯახი ამხანაგური
და ხელოვნების ტაძრისთვის მწყობრად
ყველამ მიუზიდოთ თითო აგური.
დღეს ხალხი სისხლით თუმც იწურება,
ეს დაგვრჩეს შაინც ძველ გაცეთილად,
რომ ერთი ერის უბედურება
ვერ გადაიქცევა სხვისთვის კეთილად.

ოვანეს თუმანიანს ღრმად სწამდა, რომ ერთი ერის უბედურება ვერ გადაიქცეოდა მეორე ერის კეთილდღეობად. იგი ოცნებობდა იმ ხეტარ დროზე, როცა აღარ იქნებოდა ომები და მტრობა კარის მეზობლებში, როცა დამკვიდრდებოდა მშრომელთა თავისუფალი და საამური ცხოვრება...

პოეტს სწამდა, რომ საკუთარი თვალთ ნახავდა თავის ხალხს თავისუფალსა და ბედნიერს. და აი, როცა ოქტომბრის დიდმა რევოლუციამ საბჭოთა კავშირის ყველა მშრომელთან ერთად მთელი ამიერკავკასიის ხალხებსაც თავისუფლება მოუტანა, ო. თუმანიანის აღტაცებას საზღვარი არა ჰქონდა.

„აი, მთავრობა, — წერდა იგი 1921 წელს, — რომლის ვერბუც ჩვენ ვხედავთ არა მხეცებისა და იარაღის გამოსახულებას, არამედ ნამგალსა და ჩაქურჩს — მუშებისა და გლეხების შრომის სიმბოლოსა“
აი, მთავრობა, რომელსაც თან მოაქვს მეგობრობა, მშვიდობიანი ცხოვრება, თავისუფალი შრომა და არა ომები და ვალატაკება“.

ოვანეს თუმანიანი სომეხი ხალხის სიამაყეა. იგი თავისი დიდი ადამიანური გულით, რომელიც საკუთარი ხალხის სიყვარულთან ერთად ასე ფაქიზად იტევდა ყველა ხალხის სიყვარულს, მადლიერი საბჭოთა ადამიანების ხსოვნაში მარად ცოცხალი დარჩება.

II

ოვანეს თუმანიანი გავიცანი თითქმის ამ ორმოცი წლის წინათ, — 1914 წელს, 15 მაისს, — პირველი მსოფლიო ომის რამდენიმე თვით ადრე. ეს იყო სწორედ იმ დღეს, როცა ოვანეს თუმანიანის და გიორგი ბაშინჯალიანის ინიციატივით საიათნოვას საფლავს ძველი დაუდგეს. ვაზეთებში გამოცხადებული იყო, რომ ვინც ამ ზეიმს დაესწრებოდა, უნდა ტანისამოსის ღილ-კილოზე გაკეთებული ჰქონოდა იმ დღის, — ძველი თბილისის მკვდრეთით აღდგომის დღის, — სახსოვრად აღისფერი ვარდი, საიათნოვას საყვარელი ფერის ყვავილი.

ჩვენც ასე მოვიქვეით. ყველაზე დიდი შთაბეჭდილება ჩემზე თბილისის ხელოსანთა ამქრებმა მოახდინეს. თავიანთი ფირებმოხატული ბაირაღებით, წითელი ფერის თაიგულებით.

ქართველი მწერლებიდან, — როგორც იტყვიან, — სულ რაღაც სამნახევარი კაცი დაესწრო (ნახევარ კაცად ჩემს თავს ვგულისხმობ, ახალგაზრდა ვიყავი): კოტე მაცაშვილი, ილია და ნინო ნაკაშიძენი, იოსებ იმედაშვილი და მე. ოვანესი აქ გავიცანი. წარმოიდგინეთ, დამსწრე ქართველებს შორის არ აღმოჩნდა არც ერთი ისეთი კაცი, რომელსაც საიათნოვას ნაწერები ჰქონიყო წაკითხული. ყველას, თვით მეც, ლეგენდასავეთ ვაგონილი გვქონდა საიათნოვას სახელი, მაგრამ ვინ იყო, საიდან იყო, რას აკეთებდა, რას წერდა, ვის უმღეროდა და სხვა — არავინ იცოდა. როცა კოტე მაცაშვილმა მომმართა: „შენ ქალაქელი ხარ, ცქვიტი ბიჭი (სწორედ ამ ლექსით მომმართა), აქაურებისაგან გეცოდინება, ან თუ არ იცი, შეიტყვე, გაიგე, იწვრილე და ქართველ ხალხს გააცანი ეს სამ ენაზე მომღერალი მგოსანი“, მე საპასუხოდ გულში ვიმეორებდი აკაკის ლექსს:

ეს ძველის ძველი ამბავი არის,
მე ზღაპარივით გამოიგონია,

ამ ზემის შემდეგ ყველანი, დიდიც და პატარაც, ქართველიც და სომეხიც, ოვანეს თუმანიანის ბინაზე მოვხვდით გაშლილ სერობაზე. აქ ბევრი სიტყვა წარმოითქვა ძმობაზე, კულტურულ ურთიერთობაზე, ზე, პოეზიაზე, მასპინძლებზე, საიათნოვას რაობაზე და სხვ. ყველას თქმული მძივივით ავისხი გულის ყაითანზე და იქვე გადავწყვიტეთ, რომ შევდგომოდი საიათნოვას ქართული ლექსების ძებნას და ცალკე წიგნად გამოცემას.

როგორც მოგეხსენებათ, საიათნოვაზე ჩემი პირველი წიგნი, სამი-ოთხი წლის რუდუნების შემდეგ, გამოვიდა 1918 წელს.

ჩემი მონოგრაფია ძლიერ მკრთალი გამოვიდოდა, თუ ამ საქმეში ოვანეს თუმანიანს არ დაეთმო თავისი მდიდარი ბიბლიოთეკა... ყოველმხრივ ხელს მიწყობდა აგრეთვე ცნობილი მხატვარი გიორგი ბაშინჯალიანი, რომელიც, სხვათა შორის, სიღნაღში იყო დაბადებული და შესანიშნავად წერდა და ლაპარაკობდა ქართულ ენაზე. ამავე დროს განსვენებულმა პროფესორმა იოსებ ყიფშიძემ ლენინგრადიდან ჩამომიტანა ბატონიშვილ თეიმურაზის ქალაქებში ნაპოვნი, საიათნოვას შეილიშვილის ივან სეიდოვის მიერ გადაწერილი თავისი პაპის რამდენიმე ლექსი და ამან ზომ ფრთები შეასხა ჩემს კვლევით გეგმებს.

როცა რომელიმე თარიღი, ურჩი ბავშვივით არ შემორჩილებოდა, ჩემი გაჭირვების ტალ-კვესი ოვანეს თუმანიანის ერუდიცია იყო. აუდიოდი ყოფილი ამაღლების (აწ დავეითაშვილის) ქუჩაზე, მორჩილად დაგვაკუნებდი კარებს, მისი ერთ-ერთი ქალიშვილი (სულ 13 შვილი ჰყავდა) შემიძღვებოდა თავის მამასთან და ოვანესიც თავისებური ღიმილით, — ეს ღიმილი ერთ ლექსადა ღირს, — შემეკითხებოდა ჩემი მუშაობის შესახებ და მის სიხარულს საზღვარი არა ჰქონდა, როცა ვეტყოდი, რომ მუშაობა დასასრულს უახლოვდებოდა, ხოლო როცა საჯარო მოხსენება წავიკითხე საიათნოვას შესახებ, თუმანიანი და ბაშინჯალიანიც დაესწრნენ ამ საღამოს. ისინი პირველ რიგში იჯდნენ და ყოველ ჩემს სიტყვაზე ტოკავდნენ და ხანდახან ერთმანეთსაც გადახედავდნენ ხოლმე.

აი, ასე და ამგვარად დაგვაძმობილა საიათნოვამ მე და ოვანეს თუმანიანი.

ერთხელ ოვანესი ავად იყო. ექიმს ელოდა და მე შევადე კარები

„ინჩ კონიმ პეკიმნ,

ინჩ კონიმ ჯარენ,

მუ ტვაწ ურიშ დიდე,

ურიშ-დილ“

(რად მინდა ეჭიმი,
რად მინდა საღბუნნი,
შენგან მოცემული წამალი
სხვა წამალია, სხვა წამალი)“—

მომადახა საიათნოვას ერთი მუხამბაზის რეფრენი.

მცირეოდენი ლიტერატურული საუბრის შემდეგ, ოვანესმა განაცხადა: „მინდა ჩემი დიდი ხნის ნატერა აეიხდინო და ეთარგმნო ჰომეროსი, ფირდოუსი და რუსთაველი, განსაკუთრებით „ვეფხისტყაოსანი“ მენიაზება, თუ აუღმყოფობამ ხელი არ დამრია, ამ დიდ საქმეს უეჭველად გაზაფხულიდან შევუდგებო“. ბოლოს ჩემს ლექსებზე გადავიდა, მე და შენ ერთმანეთი უნდა ეთარგმნოთ, დაე, ქართველმა და სომეხმა ხალხმა გაგიცნოს და ერთმანეთის ძმობა და სიყვარული ჩაუწერგოთ გულშიო.

ალარ დასცალდა! მისი გარდაცვალება რომ გავიგე, მაშინვე ჰომეროსთან და ფირდოუსთან ერთად ჩვენი „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორი რუსთაველი გამახსენდა და ოვანესისადმი მიძღვნილი ერთი ჩემი ლექსი ასე დაეამთავრე:

გადაიხსნება იმ ქვეყნის კალთა,
მზე დაიხრება, როგორც თაველი
და ხელში ლანგრით დაგხედება კართან
ჰომერი, ფირდუს და რუსთაველი!

ოვანეს თუმანიანს თავისი წიგნი ქართულ ენაზე დაბეჭდილი არ უნახავს.

მე მაინც, მიუხედავად იმისა, რომ ოვანესის ნაწერებს ორიგინალში არ ეიცნობ, მხატვარ ბაშინჯალიანის ბწკარული თარგმნის მიხედვით, შევეუდექი მისი რჩეული ნაწერების გაქართულებას, იმ მიზნით, რომ სომეხი ხალხის დიდი პოეტი, ეს საქართველოს საუკეთესო მეგობარი — ქართველი ხალხისთვისაც საცნობარი გამეხადა. მე მინდოდა ეს ჩემი თარგმანი შესანდობარი სიტყვა ყოფილიყო პოეტის გარდაცვალებაზე თქმული, იმ პოეტის, რომელიც ორ ერთა შორის მეგობრული კარვის გაშლას ლამობდა. ვაი, რომ ის ასე ჩქარა გამოგვეცალა!

მე ჩემი პირობა შეევასრულე!

ერთხელ მწერალი შირვანზადე შეეკითხა ოვანეს თუმანიანს: რომელ მიმართულებას თანაუგრძნობ ლიტერატურაში, რომელ დაჯგუფებას ეკუთვნიო; ოვანეს თუმანიანმა ღიმილით უპასუხა: მე არც ერთ

დაჯგუფებას არ ვეკუთვნი, მწერლობაში მხოლოდ ორი მიმართულება არსებობსო.

— რომელი? — შეესიტყვა შირვანზადე.

— „ნიკიერნი“ და „უნიკონი“. — სიტყვა მოუჭრა თუმანიანმა.

ოვანეს თუმანიანის ნიკი, — რომელიც პირდაპირ ხალხის წიაღიდან მომდინარეობს, — მეტად თავისებურია და შუშტაკგადაუსმელი. იგი სრულიადაც არა ჰგავს კრილოვის იმ გლესს: გზაზე რომ ოქრო იპოვა და ბევრი ხეხვისაგან წონა დაუკარგა. ოვანეს თუმანიანმა იცოდა თავისი წონა და ფასი. იგი არ ეკუთვნოდა ლიტერატურაში გავრცელებულ რომელიმე ბრჭყვიალა მიმართულებას და ბუნებრივი ინტუიციის საშუალებით ინახლაურებდა ზოგიერთ დანაკლისს.

ოვანეს თუმანიანი დიდის ავტორიტეტით სარგებლობდა: ყველა პატივისცემით ეპყრობოდა მის აზრს... ის იყო მეზობელ ერთა შორის სოლიდარობის წმინდა მოციქული. მაგრამ ამასთანავე უყვარდა თავისი ერი. მან ერთხელ, თავის ლიტერატურულ საღამოზე, წარმოსთქვა: „არ არის არც ერთი ისეთი ერი, — დიდი თუ მცირე, მაღალკულტუროსანი თუ უკულტურო, რომელსაც მე უარყოფითად ვექცოდე, მაგრამ უპირველეს ყოვლისა ჯერ ჩემი ერი მიყვარს. ვისაც თავისი ერი არ უყვარს, ის ვერც სხვას შეიყვარებსო“.

არანაკლებ უყვარდა საქართველო და მისი დედაქალაქი. მას გაბრიელ სუნდუკიანცივით შეეძლო ეთქვა: „ჩვენ, საქართველოში აღზრდილი სომხები, ქართული მიწითა ვართ გაზრდილნიო!“

ოვანეს თუმანიანი გულწრფელი მეგობარი იყო საქართველოს კულტურისა, მისი კეთილშობილი რაინდი. „ერთი გზა გვქონდა ძველად, ერთი კულტურა ჰყვავოდა ჩვენს შორის და მომავალიც ერთი გვაქვსო“, — იტყოდა ხშირად განსვენებულნი.

ოვანეს თუმანიანი არ იყო საქართველოს უძღვები შვილი. ნამდვილ ძეს არ შეუყვარდება ჩვენი თვითება ისე გამძაფრებით, როგორც ეს განსვენებულს უყვარდა. საქართველოს წარსული, აწმყო თუ მომავალი, სომეხთა პოეტში სერიოზულ გამოძახილს ჰპოვებდა... ამას ადისტურებს მისი მშვენიერი ლექსები: „საქართველოზე“, „ნიკო ბარათაშვილზე“ და სხვ.

იგი ერთხელ წერდა: „ძველი თბილისი, საიათნოვას მსგავსად, თუმცა სინთეზია ბევრ ხალხთა ცხოვრებისა და სულიერი ძლიერებისა, ატარებს ქართულ სულს... პოეტური გუნება იმდენად შეთვისებულია ქართველში, რომ ყოველი ქართველი მე პოეტი მგონია. ეს ჰქნის ქართველს მიწილდველად თავის მტრებისათვისაც კი“.

ეს აზრი შემდეგში სიკო ფაშალიშვილისადმი მიწერილ წერილშიაც ვაიმეორა: „ქართველი კაცი, — ამბობდა თუმანიანი, — ეს უკვე პოეტია, ხოლო ქართველი პოეტი, ორმაგად პოეტიაო“.

ოვანესის ქალიშვილმა გადმოგვცა ერთი დამახასიათებელი ამბავი: როცა განსვენებული პოეტი საექიმოდ მოსკოვში წავიდა, დაბინავდა ქუჩაზე, რომელსაც ერქვა: Грузинский переулок.

— მამიჩემის აღტაცებას საზღვარი არა ჰქონდა, რომ თვით რუსეთშიაც საქართველოს ქუჩაზე სცხოვრობდო, — მიაშობდა პოეტის ქალი — ნვართ.

ოვანეს თუმანიანის ნაწერები ცნობილია საკაცობრიო იდეალის წინაარსით: მშობლიური მიწის სიყვარული და ხალხის განთავისუფლება ცარიზმის ჭანგებისაგან.

ოვანეს თუმანიანი იშვიათი სპეტაკი პიროვნება იყო: სიყვარულის განხორციელება. მისი სიყვარული არ იყო ის მურმანის ეკალი, რომელიც ორ მონათესავე სულს აშორებს. ოვანეს თუმანიანი ჩვენს საიათნოვას წრეფლად დაემოწაფა და მისი სიყვარულით აასინთეზა საერთაშორისო მაღალი კულტურა.

მაგრამ მთელ თავის სიძულვილის ბოღჩას გახსნიდა მაშინ, როცა ადამიანს თაღლითობას შეამჩნევდა. ეჯავრებოდა შფოთისა და შუღლის ავტორები, ეჯავრებოდა ყველა ის ტურისტები, რომელნიც ჩამოდიოდნენ ამიერკავკასიაში და არასწორ ინფორმაციას ათავსებდნენ ევროპულ პრესაში.

ოვანეს თუმანიანის კალამი გვიხატავს რეალურ სახეებს სოფლის ცხოვრებიდან. ქალაქის მოტივები არ ეხერხებოდა და თვითონაც გაურბოდა. მას აქვს ერთი ჩინებული მოთხრობა სოფლის ბავშვის ცხოვრებიდან: „გიქორ“, სადაც მხატვრულ ფორმებში დასურათებულია სოფლის მიაპიტი ბავშვი, რომლის სასიცოცხლო ენერჯის ექსპლოატაციას ეწევა ქალაქელი მევახშე ალა. ამ მოთხრობას დღესაც ბავშვებში უცრემლოდ ვერა ჰკითხულობენ.

მშვენიერი სტილითაა დაწერილი მეორე მოთხრობა მონადირეთა ცხოვრებიდან: „ირემი“. აქ პოეტის ნაზი სული ეურჩება ადამიანის ძალმომრეობას და ესარჩლება უდანაშაულო, ტყეში თავისუფლად მონავარდე პირუტყვს. ამ მოთხრობაში სულ რამდენიმე ნახაზობით მოცემულია ბუნების სხვადასხვა წარმტაცი სურათი.

„აკჰად“ — ავტორის პირადი მოგონებაა მათი ოჯახის წარსულიდან. მართალია, ეს „დღიური“ სულ ორიოდე ფურცელია, მაგრამ

მეტად დამახასიათებელია ორი ერის მტრული დამოკიდებულების არასასიამოვნო შედეგებისა...

„გ უ ლ ა დ ი ნ ა ზ ა რ ა“ ზღაპარია და აღნაგობით ჩვენს „ნაცარ ქექიას“ ემსგავსება („სახელად მქვია ფასია, ერთი ხმლით მოვკალასია“). ამ მოთხრობიდან ნათლად სჩანს, თუ რა წყაროებით იქმნება „საზოგადოებრივი აზრი“, და როგორ შეიძლება, რომ სრულიად უბადრუქმა, უბირმა და ჩია კაცმა, კარგი რეპუტაციის საშუალებით დიდ თანამდებობას მიაღწიოს.

მაგრამ ოვანეს თუმანიანის თავანკარა ნაწარმოებად ითვლება „ანუ შ“. ანუ შ — ლირიკული პოემა: სიყვარულის ნატიფი სიმფონია. ამ ნაწარმოებში ჩართულია: სოფლის ადათები, მისი ქირი და ლხინი, მტრობა და მეგობრობა, ბუნების სიქალწილე, დღეობა, ქორწილი, კიდაობა... ერთი სიტყვით, ამ პოემაში სოფელი მოცემულია მთელი თავისი კოლორიტით და ბუნებრივი სახით.

ოვანეს თუმანიანის თემები არ არის გაზვიადებული გრძნობებით დატვირთული: იგი თავისი ერის წარსულს სათუთად ებუყრობა და არასოდეს სომხის იარებზე წარამარა არა სწერს, როგორც ამას მისი თანამოკალმენი სჩადიოდნენ. მისი სევდა საკაცობრიო სევდაა — რომელიც ყველა ჩაგრულს ერთნაირად ეხება.

წინა დროის პოეტები, გამსჭვალულნი წინასწარ აკვიატებულ იდეით და თავიანთ ტენდენციურობით, ნაკლებ ყურადღებას აქცევდნენ აგრეთვე ლექსის გარეკანს, მის ტექნიკურ აღნაგობას. რასაკვირველია, მათ ბევრი შედეგრი მოეპოვებათ, მაგრამ მათი ერთსახეობა და არახალხურობა, ნაწილობრივ მაინც, გამოსჭვივის მათ თხზულებაში.

მართალია, ოვანეს თუმანიანის ლექსს პირველ ხანში აკლდა ხმოვანების დინამიკა და მხატვრული კონცეპცია, მაგრამ თანისთანობით მისი ნიჭი ჩამოიქნა და აფერადდა: მშობლიური სურათები, ბავშვური მოგონებანი, თავის სამშობლო ლორის მთა-გორიანი ადგილები, ხალხური ლეგენდები და სხვა — კვლავ გაცოცხლდნენ მის მდიდარ მებს-სიერებაში და უკვდავების სიმწვანით დაიდაფნენ.

მისი ლექსის ფორმა შინაარსის ზიარია.

სანიმუშოდ დავასახელებ: „ფ ა რ ვ ა ნ ა ს“, სადაც სულის სამარადისო ძიება (უკვდავ ცეცხლის საძებნელად წასული რაინდები) ლამაზ ლეგენდარულ რკალშია გამოსახული... მაგრამ ბოლოს მაინც

ყველას ერთი ბედი ჰხვდება,
ძიებაში ყველა კვდება!

ზღაპრები — ეს ხალხის კოლექტიური შემოქმედება — ოვანეს
თუმანიანის მადლიანმა ნიჭმა ხელმეორედ გააზღაპრა.

მას, როგორც ხალხის შვილს, ძვალსა და რბილში გამჯდარი ჰქონ-
და ხალხური სული, მან ხალხს დაუბრუნა ის, რაც ხალხისაგან
აიღო:

მე მდიდარი ვარ! ხალხს შევწირე ლხენა და გლოვა, —
თვითონ მტერსაც კი იმონებდა ჩემი გალობა;
მე ამა სოფლად ხელმეორედ ხომ ვეღარ მოვალ,
უკან ვუბრუნებ ჩემს სამშობლოს, რაც მიწყალობა.

აიღეთ მისი პატარა საბავშვო ზღაპარი „ძაღლი და კატა“,
რომელიც მის ნაწარმოებთ შორის ყველაზე ადრეა დაწერილი (1886).
აქ იუმორის თხელ მარმაშის ქვეშ გონებამახვილურად გადმოცემულია
კატის და ძაღლის ისტორიული უმძრახობა... შეიძლება თამამად ით-
ქვას, რომ სომხეთში არ არის არც ერთი მოწაფე, რომელმაც ეს ლე-
გენდა ზეპირად არ იცოდეს და ამით არ აედგას ფეხი... ქვეშარტად,
მის ლეგენდებს დიდი აღმზრდელი მნიშვნელობა აქვს. ამ შემთ-
ხვევაში ოვანეს თუმანიანი ჩვენს ძვირფას აკაკი წერეთელს გვაგო-
ნებს...

აქ მაგონდება ერთი მისი ზღაპარი — „უბედური ვაჟრები“, —
რომელიც ჩვენს ფოლკლორშიაც მოიპოვება.

ღამურა და ფარფატა (чайка) დაძმობილდებიან: ერთად ვივაქ-
როთო. შეჰკრავენ პირობას, მაგრამ ფული? სად იშოვონ შესაფერი
თანხა? მივლენ ეკლის ბუჩქთან და დიდი ხვეწნის შემდეგ „ბარათით,
სარგებლით“ გამოართმევენ საკმაო ფულს. ღამურა დარჩება დუქან-
ში. ხოლო ფარფატა ჩაჯდება გემში და გაემგზავრება უჩინმაჩინის
ქვეყნებში; მოივლის სპარსეთს, ინდოეთს, არაბისტანს, შეისყიდის ბი-
თუმად საქონელს (მარგალიტს, ქირმანშალს, ინდისხურმას, ფუსტულს),
დატვირთავს გემს და დაბრუნდება სიხარულით... მაგრამ ზღვაზე ას-
ტყდება დიდი ფრთონა, ჩასძირავს დატვირთულ გემს და საწყალ ვა-
ჟარ ფარფატას საქონელი დაეღუპება. გადარჩება მხოლოდ ფარფატა.
რა ქნას? სირცხვილისგან ვეღარ ბრუნდება ამხანაგთან: არ შორდება
ზღვას და დღენიდაგ ეძებს თავის საქონელს... აი, რატომაა რომ იმ
დღიდან ამ დღემდე ფარფატა სულ ზღვაზე ფრინავს. ღამურა კი —
ფარფატას მეგობარი ვაჟარი — აქაოდა, მევალემ არ დამინახოსო —
დღისით აღარ გამოდის გარეთ, მხოლოდ ღამდამობით დაფრინავს
ხოლმე. ეკლის ბუჩქი? ეკლის ბუჩქიც გაჯავრებული ყველას ედება:

ვინც ახლოს გაუვლის, ეკალს კალთაში ჩაავლებს და ჰკითხავს: ის ჩემი უნამუსო მევალები ხომ არსად გინახავთ!

სულ სხვაა მისი მესამე ლეგენდა: „ერთი წვეთი თაფლი“
ვისებურად არის განმარტებული ომის წარმოშობა და მისი შედეგები. ისტორიულად მცირე მიზეზებს დიდი შედეგები მოჰყოლია. აქაც ერთი წვეთი თაფლი ჰხდება იმ დიდ მორევად, საიდანაც კაცობრიობა ჯერ კიდევ ვერ ამოსულა. ამ ლექსის ღრმა ნაოჭები მარტოვე სტრიქონების ღიმილითაა დაუთოებული.

1953 წ.

შალვა დადიანი

გრძელია და ნაყოფიერი შალვა დადიანის მოღვაწეობის თემ-შარა. იგი იმ დროს გამოვიდა სამწერლო ასპარეზზე, როცა ძველი ახალს უთმობდა ადგილს. ჩვენი კორიფეები თავიანთი შემოქმედებით ახალ თაობას ასწავლიდნენ დუბჰირ ცხოვრებასთან ბრძოლის მეთოდებს.

შალვა დადიანი ჯერ კიდევ 18 წლის ჰაბუკი იყო, როცა ქუთაისის სცენაზე მსახიობად შევიდა და ხელდასმა მიიღო ისეთი მსახიობისაგან, როგორიც ჩვენი ლაღო მესხიშვილი იყო. შალვა დადიანი ჯერ კიდევ 18 წლის ჰაბუკი იყო, როცა ლექსების პირველი წიგნი „ნაპერწყალი“ გამოუშვა „ქუჯის“ ფსევდონიმით და მოწონება დაიმსახურა ისეთი პოეტისაგან, როგორიც ჩვენი დედაბოძი აკაკი წერეთელი იყო. მას შემდეგ მოდის და მოიმღერის ჩვენი სახელოვანი იუბილარი. შალვას სამოცი წლის შემოქმედების გზაზე არც ერთი დაღმართი არ ჰქონია. იგი დღესაც ამაყად დგას პოეზიის მაღლობზე და იღწვის გამარჯვებულ საბჭოთა სამშობლოს საკეთილდღეოდ. „მხოლოდ შენ ერთს, რაც რომ ჩემთვის მოუცია მაღლიდან ღმერთს“ — მოდის და მოიმღერის ამ სიტყვებს ჩვენი შალვა აგერ ექვსი ათეული წელიწადია და მართლაც თავისი ნიჭი, თავისი ენერჯია, რაც მიიღო ხალხისაგან ჩვენმა იუბილარმა, ისევ ხალხს დაუბრუნა ხელწყაობით... მერე რა კარგად! რა ლამაზად! არ ყოფილა არც ერთი დარგი ხელოვნებისა, სადაც მას თავისი წვლილი არ შეეტანოს. მწერალი, მსახიობი, რეჟისორი, მთარგმნელი, ადმინისტრატორი, მოგზაური დასის პირველი ორგანიზატორი და სულის ჩამდგმელი, ახალგაზრდა მსახიობთა აღმზრდელი — აი, შალვა დადიანის ნათელი გზა. ყველგან და ყო-
15. ი. გრიშაშვილი, ტ. V

ველთვის ჩვენს შალვას ერთი მიზანი ასულდგმულებს: ხალხის სამსახური და შემოქმედებითი წინსვლა.

შალვა დადიანმა თავისი მრწამსი 1905 წლებში უფრო გააცხადებულა. ამ დროს დაწერილი მისი პიესები „მღვიმეში“, „როს ნადიმობენ“ და სხვა ნოველები ამის ნათელი მაგალითია. ამ ნაშრომებში აღძრულია იმ დროის თითქმის ყველა მტკივნეული საკითხი. ვის არ ახსოვს „ცნობის ფურცლის“ დამატებებში შალვა დადიანის მიერ ეზოპის ერთ დაწერილი პატარ-პატარა მოთხრობები. ეს ფურცლები ხალხში თოლიებად დაჰქროდა. როცა შალვა რომელიმე მინიატურის ფინალში ნართულად ასწერდა შემოდგომას და იტყოდა „ჩამოვარდა ფოთოლი“, ეს იმას ნიშნავდა, რომ მართლაც 1905 წლის დღეებში რომელიმე მინისტრი უნდა ჩამოვარდნილიყო. ასეთი იყო მისი ალლო და ფანტაზიის დოვლათიანობა! მისი სასცენო წერილები ყოველთვის ხალხისათა და სიახლით მეტყველებს.

შალვა დადიანის ნაწერების ფაბულა და ფორმა ერთმანეთთან არის შერწყმული. შალვამ თავისი „ნაპერწყლით“ თითქოს კიდევ დაადსტურა ის აზრი, რომ არ შეიძლება ფორმის და აზრის განცალკევება. მის შრომებში ყოველი სიტყვა ყალიბშია ჩამჯდარი, ყოველი დეტალი მეტყველია. მისი ქართული ენა მოციმციმეა და მწყობარი. შალვას ფრაზა საზრიანია, სიტყვა ყაირათიანი, სტილი — დაქნილი და სხარტი. ერთი სიტყვით, შალვას კალამმა იცის თავისი საზღვრები, სად უნდა დაიხიოს და სად უნდა გადავიდეს შეტევაზე. მართალია, მის რომანს „გიორგი რუსს“ ზოგიერთი არსებითი ნაკლი ახახიათებს, მაგრამ ეს რომანი, ჩვენი აზრით, ქართული პროზის შესანიშნავ ნიმუშად უნდა ჩაითვალოს. შალვა დადიანი ქართული ისტორიის პირველი ბატონიშვილია.

საიდან მომდინარეობს ეს ცოდნა, ეს გემოვნება ქართული სიტყვისა? ჩვენი იუბილარი დაიბადა და აღიზარდა ისეთ ოჯახში, სადაც შოთა რუსთაველის დაწმენდილი ენა სუფევდა ქართული ფოლკლორის თანხლებით. დედა — „ვეფხისტყაოსნის“ ტრუბადური, მამა — „დიდ ნიკოდ და ფილოსოფოსად“ წოდებული — და, ადვილად წარმოსადგენია ჩვენი ძვირფასი მწერლის მისწრაფება ეროვნული კულტურისადმი. ტყუილად კი არ ჩაუწერა ალბომში მამამ ეს ლექსი თავისი ოცი წლის შვილს შალვას:

ყოველგან სცნობდე „დროს“ და „მხარესა“,
შორითგან სპერეტდე ნათელ არესა,
ნისლს, კვამლს ირეკდე შენსა გარესა,
„ალავს“ შევნოდე, „დროს“ ეგუვოდე,
არჩევდე კარგად „მტერს“, „მოყვარესა“...
და წინ საწადელ აკვანთ დამდგმელი,
წმინდათ იცავდე „დიდთ“ სამარესა.

ნიკო დადიანი

(საქ. დამატება. 1916 წ., № 17, 24 აპრილი).

და მართლაც, შალვა დადიანს არ უღალატნია ამ ლექსის იდე-
სათვის. მან გაასხივოსნა წინაპართა ანდერძნამაგი და ამავე დროს არც
აწმყოს ივიწყებს. იგი ახალის ძალით და ფაქიზი მისწრაფებით შეკლა-
ლადებს ახალ საქართველოს, ეტრფის მის აღორძინებას და ყოველ-
თვის რჩება „იგივე მხნე, იგივე მღერალი, მოყვარე თავის მიწისა“. შალ-
ვა დადიანის დარბაისლურ ღიმილთან ერთად, როგორც საბჭოთა მო-
ქალაქისათვის, შეერთებულია მწერალი და პრაქტიკული მოღვაწე. მი-
სი სამშობლო აღარ არის, მამია გურიელის თქმა რომ ეიხმართ,
ჩაბალახანდილი, არამედ სამშობლო მუდამ აყვავებული, ამაყი და
პარტიის მშობლიური მზრუნველობით გაბრწყინებული.

ჩემო შალვა, სიყვარულს არ უყვარს მრავალსიტყვიანობა. პოეტ
გუგუნავს თავის „თამარიანში“ ასეთი სტრიქონი აქვს:

„შალვა ჩემო სიხარულო, სიცოცხლეზე მეტად ტკბილო“. მინდა ეს
სიტყვები მეც გავიმეორო—„შალვა ჩვენო სიხარულო, სიცოცხლეზე
მეტად ტკბილო, ჩვენი სიხარულის მაუწყებლო, იმედიანო და მა-
რად ხალისიანო, შალვა, გისურვებ სულით და გულით დღეგრძელო-
ბას, ხანგრძლივ სიცოცხლეს, ნაყოფიერ შემოქმედებით მუშაობას,
რომ ეგ ჭაღარა თმები ხალხის სამსახურში ხელმეორედ გაგიჭაღარავ-
დეს. იცოცხლე, იღლეგრძელე, ქართული პროზის შესანიშნავო ოსტა-
ტო და ოთხმოცი წლის ჭაღაროსანო ჭაბუკო! მშობლიურ სცენაზე
ბევრი როლი გაგითამაშნია: მეფე და მაწანწალა, სარდალი და გლახა-
კი, შეყვარებული და უარყოფილი მოღალატე, მაგრამ შენს მრწამს
მაინც არ ღალატობდი. მაშ, მიიღე ეს ლექსი „მსახიობი“.

ხან მეფე ხარ, სვემღვიძარე, ქედს გიხრიან ქვეყნის მფლობელს,
ხან ვით ნაძვი ტბის ნაპირას ღვრი ცრემლებსა შეუშრობელს.

ხან მკვეთრ ისრით დაკოდლი, სულ არა გრძნობ წყლულთა ტკენას,
სულის სწრაფვას ჰანგად აკმევ, იორკეცებ აღმაფრენას,
ხან ოცნებით ცივ სივრცეში ნიავე-ტალღად დასრიალობ,
ღრმა კაეშნით მოხიბლული, სამსხვერპლოზე კენესით ჰვალობ.
მეუფე ხარ გულის ფიქრთა, გსურს რომ ყველა შენს წინ თრთოდეს...
მაგრამ შენსა რწმენის კანდელს ნუ ჩააქრობ ნურასოდეს!

1954 წ. 25. X. 80 წლის იუბილეზე.
რუსთაველის თეატრი.

სომხეთის დიდი მომღერალი

1955 წლის 31 ოქტომბერი ჩვენი მოძმე სომეხი ხალხის კულტურული ცხოვრების ღირსშესანიშნავი თარიღია. ამ დღეს 80 წელი უსოულდება დიდ ეროვნულ პოეტს — ავეტიქ ისააკიანს, რომლის სახელიც დიდი ხანია გაცდა თავისი სამშობლოს ფარგლებს. იშვიათია მწერალი, რომელსაც თავის სიცოცხლეშივე ასეთი საყოველთაო აღიარება მოეპოვებინოს. ავეტიქ ისააკიანი დიდი სიყვარულით სარგებლობს მთელს საბჭოთა კავშირში. პოეტმა ლექსების თითქმის პირველი წიგნითვე დაიმკვიდრა ცოცხალი კლასიკოსის სახელი. ჯერ კიდევ 1916 წელს, ალ. ბლოკი, რომელიც ძალიან კარგად იცნობდა მსოფლიო ლიტერატურას, აღნიშნავდა, რომ შეიძლება ასეთი ახალი და უშუალო ტალანტი დღეს მთელს ევროპაში არ იყოსო. ბევრი მას აღმოსავლეთის ჰაინესა და დასავლეთის საადის უწოდებს.

ავეტიქ ისააკიანი ფართო შემოქმედებითი დიაპაზონის, ღრმად მოაზროვნე და დიდი ჰუმანისტი პოეტია. იგი ხალხს უყიარს როგორც მგზნებარე პატრიოტი, მშვიდობისა და თავისუფლების დაუცხრომელი მომღერალი, მოქალაქეობრივი სულისკვეთებით ანთებული ღირიკოსი, მშობლიური ლექსის შეუდარებელი ოსტატი.

ავეტიქ ისააკიანმა, ოვანეს თუმანიანთან ერთად, სომხური პოეზია ახალი მოტივებით გაამდიდრა და პოეტური კულტურის მწვერვალზე აიყვანა, მან დახვეწა და გააფაჩიზა ლექსი, მისცა მას დასრულებული მონუმენტური სახე. ლექსის სტრიქონები უაღრესად ტევადი და მეტყველი გახადა. მაგრამ ისააკიანის პოეზიის მშვენიერება და სიღამაზე მარტო ფორმის სიფაჩიზესა და დახვეწილობაში როდია, მისი

პოეზიის სიღიადე უპირველესად მის ღრმა ხალხურობაშია. სომეხი ხალხის ცხოვრების თავისებურება და სულიერი სიძლიერე თავიდანვე იყო და არის პოეტის შემოქმედების დაუშრეტელი წყარო. ერთნულიდან ამალდა იგი საერთო-საკაცობრიო მწვერვალამდე. პოეტი ყველასათვის გასაგებია, ყველა ერის ადამიანის გულს ათრთოლებს იმიტომ, რომ თავის ლექსებში ხალხის ჭირ-ვარამს, მის წმინდა ფიქრებსა და მისწრაფებებს, დარღსა და სიხარულს გამოხატავს, იცავს და ანვითარებს რაც კი საუკეთესო შეუქმნია სომეხ ხალხს თავისი ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზე.

ავეტიქ ისააკიანის პოეზია მრავალ ტანჯვაგამოვლილი სომეხი ხალხის ცხოვრების მხატვრული მატრიანეა. ამიტომ არის ასე პოპულარული პოეტი თავის სამშობლოში. მის ლექსებს მღერიან ყველგან, სადაც არ უნდა წახვიდეთ — ქალაქად, სოფლად, მთასა თუ ბარში, შრომისა და დასვენების დროს. ჩვილის აკვანთან მჯდომი სომეხი დედა ნანასავით დამღერის ისააკიანის ლექსებს და თავიდანვე უღვიძებს შვილს მათდამი სიყვარულს.

ავეტიქ ისააკიანმა ცხოვრების ისეთივე მღელვარე გზა გაიარა, როგორც მისი ხალხის ცხოვრება იყო. პოეტი დაიბადა 1875 წლის 31 ოქტომბერს, ალექსანდროპოლში (ახლანდელი ლენინაკანი). ბავშვობა გაატარა ისტორიული ვანის მახლობლად, სოფელ ყაზარაბადში, მდინარე ახურიანის წარმტაც ნაპირებზე. ეს არის სომხეთის ერთ-ერთი ულამაზესი კუთხე, თავისი მშვენიერი ბუნებითა და შემონახული ძველი ფოლკლორით. ეს კუთხე ყოველთვის იზიდავდა და ამდიდრებდა პოეტთა შემოქმედებითს ფანტაზიას. ისააკიანის მამას სოფლის ბოლოში პატარა წისკვილი ედგა. ამ წისკვილში ხშირად თავს იყრიდნენ სოფლის აშუღები, ხალხური ლექსების მთქმელები. ზოგჯერ გათენებამდე გრძელდებოდა მათი ტკბილი სიმღერები და პაექრობა. პატარა ავეტიქი კუთხეში, უფროსებისაგან ოდნავ მოშორებით მიჯდებოდა ხოლმე და გულმოდგინედ უსმენდა მათ. ყრმაზე განსაკუთრებული კვალი დაუტოვებია ერთ მოხუც მეწისკვილეს, რომელიც უამბობდა ზღაპრებს და მამა-პაპათა გადმოცემებს სომხეთის მძიმე წარსულზე.

ხალხურმა თქმულებებმა და აშუღთა სიმღერებმა არა მხოლოდ გაიტაცეს მომავალი პოეტი, ღრმად ჩააფიქრეს კიდეც — თანდათან წარმოშვეს და გააღვივეს მასში ის დიდი გრძნობა, რომელსაც სამშობლოს სიყვარული ეწოდება.

თორმეტი წლისაც არ იყო ავეტიქ ისააკიანი, როდესაც მან სიმ-

დერების თხზვა დაიწყო და ლიტერატურას დაეწაფა. ბავშვის გრძელ-
ბა განსაკუთრებით ააფორიაქა დიდი განმანათლებლის, ახალი სომ-
ხური ლიტერატურის ფუძემდებლის ხაჩატურ აბოვიანის რომანმა
„სომხეთის იარებმა“.

1889 წელს ისააკიანი ეჩმიაძინის სასულიერო აკადემიაში მიაბა-
რეს. მართალია, სასულიერო აკადემია ახალგაზრდა ისააკიანის პატ-
რიოტულ სულს არაფერს აძლევდა, მაგრამ აქ იგი გაეცნო იმ დროს
უკვე საკმაოდ ცნობილ პოეტს ოვანეს ოვანესიანს, რომელმაც დი-
დად შეუწყო ხელი ისააკიანის პოეტური ნიჭის გაფურჩქვნასა და
მისი მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებას. როგორც თვითონ ისააკი-
ანი მოგვითხრობს, ოვანესიანი მაღალი ინტელექტის, უაღრესად გან-
ვითარებული, მრავალმხრივ განათლებული, შესანიშნავი გემოვნები-
სა და დიდი კულტურის ადამიანი ყოფილა. მასთან ყოველი შეხვედ-
რა წარუშლელ გავლენას ახდენდა ახალგაზრდა ისააკიანზე.

ახალგაზრდობაში ისააკიანი მოხიბლული იყო აგრეთვე რევოლუ-
ციონერი-დემოკრატის მიქაელ ნალბანდიანის ნაწარმოებებით. რუსი
მწერლებიდან იგი გაიტაცა პუშკინმა და ლერმონტოვმა, ხოლო შემ-
დეგ, როდესაც ქართულ ლიტერატურას გაეცნო, მისი პოეტური ფან-
ტაზია დაატყვევეს შ. რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანმა“, ვაჟა-ფშავე-
ლას პოემებმა, ალექსანდრე ყაზბეგის რომანებმა და ნიკოლოზ ბარა-
თაშვილის „მერანმა“, რომლის შესახებაც პოეტი წერდა: მოხარული
ვარ განვაცხადო, რომ ჩემი პოემის „აბულ ალა მაარის“ შთაგონება
ჩემი უფროსი ძმის ნიკო ბარათაშვილის „მერანი“ იყო.

მოწინავე პატრიოტული და დემოკრატიული იდეებით გამსჭვალულ
ისააკიანს აკადემიაში აღმაცერად უყურებდნენ, მით უმეტეს, რომ
იგი მოწინავე ახალგაზრდობაში ტრიალებდა და თავისუფალ ლიტე-
რატურას კითხულობდა. მოსწავლეთა არეულობაში მონაწილეობის
გამო, ვიდრე გარიცხავდნენ, მან თვითონ მიატოვა აკადემია და საზღ-
ვარგარეთ გაემგზავრა სწავლის გასაგრძელებლად. 1893 წელს ისა-
აკიანმა იმოგზაურა დასავლეთ ევროპაში, იყო ბერლინში, ყენევაში,
ვენეციაში, ვენისა და ლაიპციგის უნივერსიტეტებში, ისმენდა ლექ-
ციებს ფილოსოფიისა და ლიტერატურის შესახებ, მუშაობდა მუზე-
უმებში, გულმოდგინედ სწავლობდა უცხო ენებს. ორი წლის შემდეგ
ისააკიანი სამშობლოში დაბრუნდა და სამწერლო მუშაობასთან ერთად
მჩქეფარე საზოგადოებრივ მოღვაწეობას შეუდგა. პოეტი ცდილობდა
მშრომელ მასებში ეროვნული თვითშეგნება გაეღვივებინა, აენთო ისი-
ნი სამშობლოს სიყვარულის უწმინდესი გრძნობით, მაგრამ 1896 წლის

მაისში სამშობლოს თავისუფლებისათვის ბრძოლის სულისკვეთებით ანთებულ ახალგაზრდას მეფის მთავრობამ ხალხთან კავშირის გზა გადაუჭრა, იგი ერთი წლით ერევნის ციხეში მოათავსა, შემდეგ კი ოდესაში გადაასახლა. ამ დროს ოდესაში გადასახლებაში იმყოფებოდა აგრეთვე ცნობილი სომეხი რომანისტი შირვანზადე, რომელსაც პირველად გაეცნო მწერალი და ახლო დაუშეგობრდა. ოდესიდან ისააკიანი ახერხებს შვეიცარიაში წასვლას, საიდანაც, 1901 წელს ბრუნდება სამშობლოში. ამ პერიოდში მწერალი განსაკუთრებულ შემოქმედებით აქტივობას იჩენს. იგი ეხმაურება მასების საბრძოლო დარაზმულობას, წერს ლექსებს, რომლებშიც კავკასიის ხალხებს მოუწოდებს დაამსხვრიონ მონობისა და ძალადობის ბორკილი. ამის გამო 1908 წელს ისააკიანს კვლავ აპატიმრებენ და ამწყვდევენ მეტეხის ციხეში, სადაც იმჟამად მეორე დიდი სომეხი პოეტი — ოვანეს თუმანიანიც იჯდა.

მეტეხის ციხიდან გამოსვლის შემდეგ, ისააკიანი იძულებული გახდა საზღვარგარეთ წასულიყო. სამშობლოსაგან მოწყვეტილ პოეტს გულს უკლავდა სომხეთზე ფიქრი, სომეხი ხალხის მძიმე ხვედრი ნაღვლიანს ხდიდა მისი ლექსის სტრიქონებს, მაგრამ სასოწარკვეთილება მაინც არ იპყრობდა, გულის სიღრმეში მტკიცედ ატარებდა მრავალტანჯული სომეხი ხალხის ბედნიერი მომავლის რწმენას. უცხოეთიდან იგი ცხოვლად აღევნებდა თვალყურს რუსეთის იმპერიის ხალხების ცხოვრებაში მომხდარ ცვლილებებს და როცა სომხეთში რევოლუციამ გაიმარჯვა, პოეტი მას თანაგრძნობით შეხვდა, თავისუფალი რუსი ხალხის დახმარებამ უსახლგრო იმედით აუვსო გული. ამ დახმარებაში დაინახა მან თავისი სამშობლოს ხსნის ერთადერთი გამოსავალი. პოეტი აღფრთოვანებული იყო იმ მტკიცე კავშირითაც, რომელიც დამყარდა დიდი ოქტომბრის რევოლუციის შედეგად მეზობელ ხალხებს შორის. 1936 წელს პოეტი საბოლოოდ დაბრუნდა სამშობლოში და გატაცებით ჩაება სოციალისტური სომხეთის მშენებლობაში.

•

საბჭოთა სომხეთში ჩამოსვლიდან ახალი ხანა იწყება ავეტიქ ისააკიანის მდიდარსა და მრავალფეროვან შემოქმედებითს ცხოვრებაში. მისი პოეტური აღმაფრენა ფართოდ შლის ფრთებს, მისმა სიმმა სევდის ნისლი გადაიყარა და ჯანსაღი ოპტიმიზმის მზიური ბრწყინ-

წვალემა შეიძინა. მწერლის ახალი ლექსები და მოთხრობები ერთი მთლიანი, მძლავრი სიმღერაა თავისუფალ და აყვავებულ სამშობლოზე, ხალხთა ურყევ მეგობრობაზე: ისინი გვხიბლავენ და გვრტყობენ წრფელი და ზარივით წმინდა ხმით.

ისააკიანი ყველაზე დიდ მასწავლებლად ხალხს სთვლიდა, ხალხის გულისცემას უგდებდა ყურს და მის რიტმზე აწყობდა თავისი ლექსის ბგერას. ხალხის ცხოვრების არც ერთ ისტორიულ მოვლენას ისე არ ჩაუვლია, რომ მის პოეტურ გულს არ ეგრძნოს და არ გამოხმაურებოდეს. ამაშია სწორედ მთელი მისი შემოქმედების პროგრესული მნიშვნელობა, ძალა, ღირსება.

ჩვენს დროში ავეტიქ ისააკიანმა შექმნა ბრწყინვალე ლექსები, რომლებიც საერთო ყურადღებას იქცევენ მაღალი მხატვრულობით და ღრმა შინაარსით. ვინ არ იცის მისი მონუმენტური ქმნილებები — „სამშობლოს ძახილი“, „ხალხის სიმღერა“, ჩემი გული მთის მწვერვალზეა“ და მრავალი სხვა. ღრმად მოხუცებულობის მიუხედავად ავეტიქ ისააკიანი დაუცხრომლად იღწვის თავისი ქვეყნისა და ხალხის კეთილდღეობისათვის. დიდი სამამულო ომის წლებში მის ხმას არ აკლდა ჰაბუკუკური ეღერა და მხნეობა. 80 წლის მგოსანს ახლაც არ აკლია სომხეთის პეიზაჟის ფერთა სიმდიდრე და სურნელება. მისი დიდი სიხარულის დღეს ჩვენ ერთხელ კიდევ გვინდა ვუთხრათ:

შენი სახელი აქ, ჩვენთან
სწორედ ისევე ხმოვანებს,
როგორც უდროოდ წასული
ჩვენი ძვირფასი ოვანეს.
თქვენ ხმა ჩაუდგით მშრომელ ხალხს
და მუხას ათასწლოვანებს.

შენ არ დასკენები, რადგანაც
მუდამ ალალ გზით ვიდოდი.
იციდი ღრმა სიყვარული
და სიძულვილიც იციდი.
წყალში იდექი ყელთამდე,
მაინც სიმღერით იწოდი.

სომხეთის ლექსის ხანძარო,
ანათებ, აღარ გვიტრები;
აღსრულდა შენი ოცნება,
შენი აზიზი ფიქრები,
ვით ცისარტყელა ქმობისა,
მუდამ ჩვენს შორის იქნები.

ფათერაკიანი, სათავგადასავლო მხატვრული ნაწარმოები ემშვიდებით ინტერესით იკითხება. არც ერთი ქანრი ისე არ იტაცებს ახალგაზრდას, როგორც საფათერაკო თავგადასავლით აღტურვილი რომანი. ეს შეიძლება იმიტომ, რომ მასში გმირი-ადამიანი ყოველ წუთს ხიფათის წინაშე დგას, გასაოცრად რთულ დაბრკოლებებს აწყდება, ბეწვის ხიდზე დადის, ერთ მოულოდნელ ფათერაკს რომ თავს დააღწევს, მის წინაშე მეორე, უფრო საშინელი ხიფათი აღიმართება! და ასე დაუსრულებლივ, ვიდრე ყველა დაბრკოლებას არ გადალახავს და ყველა ბოროტებას არ გაანადგურებს.

ყოველი მხატვრული ნაწარმოების ცენტრში ადამიანია მოქცეული. მწერალი მუდამ პერსონაჟთა ცოცხალ ურთიერთობას ხატავს, ადამიანის ინდივიდუალურ ხასიათებს აყალიბებს, თვალწინ გადაგვიშლის მათ პირად და საზოგადოებრივ ყოფას. მაგრამ ფათერაკიან სათავგადასავლო ნაწარმოებში მთავარი გმირის სახით ადამიანი მაინც განსაკუთრებულად წინ არის წამოწეული, ყურადღება გამახვილებულია ადამიანის დაუშრეტელი შესაძლებლობის ჩვენებაზე. შეიძლება თამამად ითქვას, რომ არც ერთი ქანრის მხატვრულ ნაწარმოებს არ შეუძლია ისეთი ეფექტური ზემოქმედება მოახდინოს ახალგაზრდის სულიერ ჩამოყალიბებაზე, საკუთარი ძალისადმი რწმენის განმტკიცებაზე, ნებისყოფის გამოუმუშავებაზე, როგორც ეს შეუძლია საუკეთესო და თავანჯარა სათავგადასავლო ნაწარმოებს.

მართალია, ამ ქანრის წიგნი ზოგჯერ მხატვრულად სხვა ქანრის ნაწარმოებების დონეზე არ დგას, შეიძლება მასში უფრო მსუბუქად, ზედაპირულად, მარტივად იყოს გადმოცემული მოვლენები და პერსონაჟთა გარეგანი დამახასიათებელი მხარეები ნაკლებად ჩანდეს, მაგრამ ეს ნაკლი მკითხველს თითქმის შეუმჩნეველი რჩება, რადგან მის სანაცვლოდ აქ იტაცებს კონფლიქტების სიმძაფრე და იშვიათი დინამიურობა.

ამ ქანრის ასეთი პოპულარობა თავისთავად მეტყველებს მის დიდ აღმზრდელობით მნიშვნელობაზეც. თუ ასეთი წიგნი ეხება იმ საკითხებს, რომლებიც ახალგაზრდობას აღეგებს, ამავე დროს იდეურად თუ გამართლებული და მხატვრულად სრულფასოვანია, მისი აღმზრდელობითი მნიშვნელობა განუზომლად დიდია.

მსოფლიო კლასიკური ლიტერატურა მდიდარია ამ ქანრის ნაწარმოებებით. რუსეთის საბავშვო ლიტერატურის სახელმწიფო გამომ-

ცემლობამ დაიწყო ასეთი წიგნებისაგან შემდგარი სათავგადასავლო ბიბლიოთეკის ბეჭდვა. ხელისმომწერლებმა უკვე მიიღეს ჰერცედი წიგნი დეფოს „რობინზონ კრუზოს თავგადასავალი“. იმ ოცნა აუცილებლად შევა თანამედროვე მწერლების ნაწარმოებნიც, რომელნიც მკითხველს უჩვენებენ მეოცე საუკუნის გმირი ადამიანების სახელოვან თავგადასავალს თავისუფლებისა და ბედნიერი ცხოვრებისათვის ბრძოლაში.

და რატომ ჩვენმა ახალგაზრდობამ არ უნდა წაიკითხოს მშობლიურ ენაზე ეს საუკეთესო თხზულებანი? ბევრი ამ ნაწერებიდან, სხვადასხვა დროს, ქართულ ენაზე თარგმნილია და გამოცემულიც.

ოთხმოციან წლებში ქართველმა მოღვაწე ქალებმა მეტად სასარგებლო საქმე წამოიწყეს. მათი მიზანი იყო ქართველი მკითხველისათვის მიეცათ „საამო საკითხავთა თხზულებათა თარგმანი“ (ეს მათი სიტყვებია). ამ მიზნით, ქუთაისში დააარსეს ჟურნალი სახელწოდებით — „ქართული ბიბლიოთეკა“, სადაც უმთავრესად იბეჭდებოდა უცხოური ლიტერატურიდან ნათარგმნი მოთხრობები. პირველი წიგნის წიხათქმაში ვკითხულობთ:

„ჩვენ გვინდოდა გვეძღვნა მკითხველისათვის ისეთი წიგნი, რომელიც იმას სიამოვნებასთან სარგებლობასაც მოუტანდა...“

მართლაც, ამ ჟურნალებში მხოლოდ და მხოლოდ უცხოურიდან ნათარგმნი მოთხრობებია დაბეჭდილი. ყველა ნაწარმოები გატაცებით იკითხება. მაგ., ქართველი ქალების ამ ჟურნალში დაიბეჭდა რომანი — „არა, არ არის დანაშაული“, ეს რომანი ცხრა ნომერში გავრცელდა. წარმოიდგინეთ, ეს ჟურნალი „ქართული ბიბლიოთეკა“, მთლიანად არც ერთ წიგნთსაცავში არ მოიბოვება, თუ სადმეა აღმოჩენილი ორიოდე ეგზემპლარი, ბევრი წაიკითხვისაგან ისეა დაფლეთილი და ფურცელნაკლები, რომ მკითხველი ვერც თავს გაუგებს და ვერც ბოლოს. ამ რომანის ცალკე წიგნად დაბეჭდვა უეჭველად ორნაირად სახეირო საქმეა, მაგრამ ეს კი უნდა ითქვას, რომ ენას საფუძვლიანი გარანდვა დასჭირდება... აქვე უნდა ვაღიარო, რომ ამ ქართველი ქალების მიერ ნათარგმნი თითქმის ყველა რომანი დამაკმაყოფილებლად როდია შესრულებული! თუ ძველად ასე იყო, დღეს ჩვენმა გამომცემლობამ სათარგმნელი მასალა ყველა მოყვარულს არ უნდა ჩაუტდოს ხელში. წიგნი მაშინ მიაღწევს მიზანს, თუ ის კვალიფიციური მთარგმნელის დარჯავშია გამოსული. თარგმანი მაშინ გამოდის სრულფასოვანი, როცა მთარგმნელს ორივე ენა კარგად ეხერხება, ის ენა, საიდანაც თარგმნის და ის ენა, რომელზედაც თარგმნის. ჩვენში კი ხში-

რად პირიქით ხდება ხოლმე. თარგმანის პრაქტიკიდან ვიცით, რომ ერთი ენის ცოდნა საკმარისი არ არის. ამ მხრივ, ჩვენი ქალების მიერ დაბეჭდილი ჟურნალის ცხრა წიგნი (1883 წელი) ქართული ენის მხრივ ძალიან მოიკოჭლებს, წიგნი ხეიბარია! მთელი ეს კარგი იდეით გააზრებული ჟურნალები ისეთ შთაბეჭდილებას სტოვებს, თითქოს ამ ახალგაზრდა ქალებს სავარჯიშებლად აუღიათ ხელში კალამი.

1896 წელს გამოვიდა შესანიშნავი მოთხრობა „თავადის ქალი“ ანუ „შრომა და ფუფუნება“, აი, მშვენიერი წიგნი! აი, მშვენიერი თარგმანი! ეს ნაწარმოები ეკუთვნის პოლონელ მწერალ ქალს სოფიო ურბანოვსკაიას (მთარგმნელი ნიკო ავალიშვილი), დაიბეჭდა სულ ერთხელ და დღეს ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობას წარმოადგენს. რატომ არ უნდა დაიბეჭდოს მეორედ? კარგი წიგნია და უნდა დაიბეჭდოს კიდევ.

ასევე დიდი პოპულარობით სარგებლობს მოთხრობა „მოსისხლე ბელადი“ (მთარგმნელი შიუკაშვილი), „ლედი ჯენ“ ანუ „ცისფერი ყანჩა“ (მთარგმნელი ელენე წერეთელი) და მრავალი სხვა ნაწარმოები, რომელთა ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანს...

ცუდი არ იქნება ჩვენმა გამოცემებმა მიაქციონ ამ გარემოებას ყურადღება და, შესაძლებლობის ფარგლებში, შექმნან უფრო პატარა მოცულობის საკუთარი ბიბლიოთეკა, სადაც ქართველი ავტორების გარდა დაიბეჭდება რუსული და მსოფლიო ლირებულების ყველაზე საუკეთესო ნაწარმოებნი.

აქვე უნდა დავაყენოთ ერთი საკითხი. სამწუხაროდ, ჩვენს მწერლობაში ამ ქანრის განვითარებას არასოდეს არ ექცეოდა ჯეროვანი ყურადღება... როგორც დავინახეთ, ძველ ლიტერატურაში მხოლოდ რამდენიმე ნაწარმოები მოგვეპოვება, ისიც თარგმანები, რატომ ხელმეორედ არ უნდა დაიბეჭდოს ილია ჭავჭავაძის მიერ ოსტატურად ნათარგმანი საფათურაკო რომანი „იზა“. ეს რომანი ილიამ ჯერ თავის ჟურნალ „ივერიაში“ დაბეჭდა ნაწილ-ნაწილ (1879 წ.), შემდეგ, როცა მისი ნაწერების სრული კრებული გამოვიდა (1892 წ.), მასში შეიტანა. მაშასადამე, დიდი ილია დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ასეთი ქანრის თხზულებას!

არც ქართული საბჭოთა ლიტერატურაა ამ მხრივ მდიდარი. ჩვენს დროში შეიქმნა მხოლოდ რამდენიმე მნიშვნელოვანი მოზარდი თაობისათვის დაწერილი თხზულება: ს. კლდიაშვილის „ლახუნდარელის თავგადასავალი“, გ. ნახუცრიშვილის „მგელ-კაცა“, მისივე „მამამ დაიგვიანა“ და „სილვა ვასილევია“, ს. მთვარაძის „უცნაური ცხოველი“

და სხვ. სათავგადასავლო ჟანრში ნაყოფიერად მუშაობს ორღე დგე-
ბუაძე. მას კარგად ეხერხება დამაინტერესებელი, ხლართებიანი სიუ-
ჟეტის შექმნა და გმირის თავგადასავლის დაძაბული თხრობა. თუ ამ
მწერლის ყურადღებას მივაქცევთ იმ თემებს, რომლებიც თავიანთი
შინაარსით ახალგაზრდობის აღზრდის საკითხებს გამოეხმაურებიან, მას
ამ დარგში აუცილებლად სასარგებლო საქმის გაკეთება შეუძლია. სა-
ერთოდ კი ქართველი საბჭოთა მწერლების წმინდა ვალია, ჩვენი ახალ-
გაზრდობისათვის ამ საყვარელ ჟანრს მეტი ყურადღება მიექციონ.
„საბლიტგამმა“ თავის გარშემო მკიდროდ უნდა შემოიკრიბოს ის
მწერლები, რომელთაც ამ დარგში მუშაობის უნარი გააჩნია და ყო-
ველმხრივ დაეხმაროს მათ. თანამედროვე მწერლების ასეთი ნაწარ-
მოებნი დაუყოვნებლივ უნდა იბეჭდებოდეს...

ჩვენი ხალხის მდიდარი ცხოვრება, ჩვენი ქვეყნის მრავალფერო-
ვანი ბუნება ყოველგვარ პირობას გვიქმნიან იმისათვის, რომ გექონ-
დეს კარგი და საინტერესო სათავგადასავლო მხატვრული ლიტერა-
ტურა.

1955 წ.

მოგონება ღვით გულაზიანზე

ღვით გულაზიანი ჩემი სიყრმის მეგობარია. ჯერ კიდევ 17 წლი-
სა ვიყავი, როცა სცენამ დაგვაამხანაგა. იგი დაიბადა ხარტუხის ძველ
უბანში. მისი პაპა ძმრის დაყენების ოსტატი იყო, ამიტომ შეარქვეს
ამ ოჯახს „ქაცახანნი“. ღვითის დიდება შესანიშნავ ახალუხებს ჰკე-
რავდა, — დომლულიან და ჩაფარიშიან ახალუხებს; მამაჩემი მხო-
ლოდ მის შეკერილ ახალუხს იცვამდა. მამას რამდენჯერ გავუგზავნი-
ვარ გულაზიანთ სახლში — „წადი, შვილო, ეს ღუგმები წაუღე“, ან
„წადი, შვილო, და უთხარი, რომ ახალუხი სალდგომოდ მომისწროს“
და სხვ. დათიყო, მართალია, ჩემზე უფროსი იყო, მე მაინც ჩემს ტო-
ლად ვთვლიდი. მიუხედავად წლოვანებისა, ის ქედმაღლურად როდი
დამყურებდა, ამხანაგურად მექცეოდა და ჩემს „შენიშვნებს“ ანგარიშს
უწევდა. მე ვიცოდი, რომ დათიყო და მისი ახლო ნათესავი ეშხიანი
ოლგა გულაზიანი ჩვენს უბანში — ხარტუხში შინაურ წარმოდგე-
ნებს მართავდნენ... მამა ადრე გარდაემეცვალა, დედა — გამითხოვდა,
ობლად რომ დავრჩი (აბა, ვინ დამიშლიდა!), მეც ვესწრებოდი ამ უფა-

სო წარმოდგენებს. ისე გამიტაცა ოლლას თამაში (ნეტავ, იმ დროს), რომ გადავწყვიტე ჩემი სახლის აივანზედაც დამედგა ქართული პიესები. მე ვსწავლობდი ეგრეთწოდებულ „ქართულ სათავადაზნაურო გიმნაზიაში“. ამ სკოლაში გარდა თავადაზნაურთა შვილებისა, ი. ჰავ-ჰავაძის წინადადებით, ხელოსნის შვილებიც სწავლობდნენ. სწავლის ფასის გადაუხდელობის გამო ადრე დავანებე სკოლას თავი. ჩემი შემდეგი თვითგანვითარება თეატრიდან იწყება, ხოლო შემდეგ, როცა ვალერიან გუნიამ 18 წლის ჰაბუკი დიდ თეატრში გადამიყვანა სუფლიორის თანამდებობაზე, — ეს კი ნამდვილი უნივერსიტეტი იყო ჩემთვის... დავუბრუნდეთ ხარფუხის წარმოდგენებს... ჩემს პატარა დასში დავით გულაზიანიც მოვიწვიე, როგორც გამოცდილი მსახიობი. მან „პეპოს“ დადგმა შემოგვთავაზა, მანამდე ვოდევილებს ვდგამდით („ადლოკატი მელაქე“, „ორი მშვიერი“, „კატა აწონა“ და სხვ.). „პეპოს“ როლები ასე გავანაწილეთ: ზიმზიმოვის როლს ასრულებდა დ. გულაზიანი, კაკულას — მე, ეფემიას — ოლგა გულაზიანი (ძლივს დავითანხმეთ), შუშანას როლი, რადგან ქალები არა გვეყავდა, მამაკაცს მივანდეთ (გიგო ჩოჩიაშვილს), გიქოს თამაშობდა ვინმე გაფრინდაშვილი, ხოლო პეპოს დის — კეკელს როლს ასრულებდა ჩემი განსვენებული დაი — ელენე მამულაშვილი. რადგან პეპოს მოთამაშე ჩემს დასში არ აღმოჩნდა, ავლაბრიდან მოვიწვიეთ ცნობილი სცენისმოყვარე ლევან ბალაშვილი. ეს წარმოდგენა ხარფუხელ მაყურებელს ისე მოეწონა, რომ გადავწყვიტეთ „მურაშკოს თეატრშიც“ გადაგვეტანა... (ეს თეატრი მდებარეობდა პეტრე-პავლეს სასაფლაოსკენ, ეგრეთწოდებულ „ძაღლების უბანში“).

ყველაზე მეტად ხალხს მოეწონა ლევან ბალაშვილი და დავით გულაზიანი, დანარჩენი აქტიორები, მეც მათ შორის, არაფრით არ განვსხვავდებოდით და „ანსამბლს ხელს ეუწყობდით“, როგორც ამას ძველი რეცენზენტები წერდნენ.

დავით გულაზიანისაგან დავალებული ვარ: მან შემატყო, რომ კალამიც მიჭრიდა, შემაჩვია სომხურიდან ქართულად პიესების (ვოდევილების) თარგმნას; ის სომხურად კითხულობდა და მე ქართულად ვწერდი...

დავითს დავეყვადი აგრეთვე „არაქსიანის თეატრში“, სადაც „სომხურ-ქართული სცენისმოყვარეთა ამხანაგობის“ წარმოდგენები იმართებოდა. ეს საჭირო იყო ჩვენი შთაბეჭდილების გასამდიდრებლად. რა დამავიწყებს მაშინდელ ნიჭიერ მუშა სცენისმოყვარეებს: ვანო მჭედლიშვილს, გ. ფირუმინს, რ. სალაყაიას, ბესო მაისურაძეს, დარო

რჩეულიშვილს, მაკა ქართველიშვილს, ი. რევანიშვილს, გ. გელიცურაშვილს, ივ. მარკოზოვს, შ. გომელაურს, დ. მელაშვილს, პ. ბეგიჯანოვს და ლ. ბალაშვილს. ეს უკანასკნელი ლადო მესხიშვილს გადაეცადა.

პირველი პიესა, რომელიც ვნახე არაქსიანის თეატრში, იყო — „არშაკ მეორე“. ეს ისტორიული დრამა მაინცა და მაინც არ მომეწონა, შიგ ბევრი თოფების სროლა იყო, სომხური-ლაპარაკიც ჩემს ყურამდე არ შოდოდა... სამაგიეროდ, აღტაცებული ვიყავი ვოდევით. უნდა ითქვას, რომ ძველად, როგორც კანონი, ტრაგედია-დრამის შემდეგ, ყოველთვის მხიარული ვოდევილებით გვიმასპინძლდებოდნენ. ერთ ასეთ საღამოზე ვნახე ვოდევითი „ხეჩოი თუზ“ (ე. ი. ხეჩოს ლეღვი). ამ პიესაში სულ ორი მოქმედი პირია — ბატონი და მსახური. ეს ვოდევითი ისე მომეწონა, რომ იმავე ღამეს დავეჭეძე და გათენებამდე ზეპირად დაეწერე. მე მას დავარქვე „ტიმოთეს ლეღვი“. ეს პიესა ჩვენი პატარა თეატრის ქართულ რეპერტუარში დიდხანს ირიცხებოდა. არამცთუ ხარფუხის თეატრში, ამ 50 წლის განმავლობაში, არ ყოფილა ისეთი მსახიობი, რომელსაც თავის სოფელში პირველად „ტიმოთეს ლეღვით“ არ აედგას ფეხი სცენაზე. შიგ სულ ორი მოქმედი პირია, ადვილი დასადგმელია და არც ქალია საჭირო (ძველად ქალები თაკილობდნენ სცენაზე გამოსვლას).

ჯერ კიდევ პატარაობიდახვე მიყვარდა ინიციატორობა. ამიტომ იყო, რომ ჩემი ხარფუხელი სცენისმოყვარეებით (რეჟისორობდა დავით გულაზიანი) დავდიოდით ახლომანლო სოფლებშიც. ორ ტახტს ერთმანეთს მივაკრავდით, ზეწრებს ფარდებად ჩამოვკიდებდით, დეკორაციებად ხის დამტვრეული ტოტებიც გვეოფნიდა და ამრიგად ჩვენი წარმოდგენები იმართებოდა ავჭალაში, დილომში, წყნეთში და სხვ. დილომში და წყნეთში ჩვენამდე არც ერთი წარმოდგენა არ გამართულა. ჩვენ ეს გვეამაყებოდა. დილომში კანცელარია დავვითმეს, ხოლო წყნეთში ბებუთოვების საგვარეულო მამულში დიდი აივანი ამოვარჩიეთ. აქ ადგილობრივმა გლეხებმა პირველად იხილეს ხარფუხელ სცენისმოყვარეთაგან დადგმული ქართული წარმოდგენები. ეს მოხდა 1907 წ. 17 სექტემბერს. აფიშა და პროგრამები (სტამბურად დაბეჭდილი) ეხლაც შენახული მაქვს.

მე, როგორც პოეტი, რომანტიკოსი ვარ და მიყვარს ბალღობის მოგონებანი. რა სიამოვნებით ვიგონებ გულაზიანთან მეგობრობას...

მე და გულაზიანი ერთმანეთს დავშორდით.

მან თავის სარბიელად ერეგნის თეატრი აირჩია... მაგრამ რა სიხა-

რულს განვიცდი, როცა ერთმანეთს შევხვდებით ხოლმე — ამის სიტყვიერად გადმოცემა შეუძლებელია. დეე, ეს ჩემი მოგონების ერთი ნაწილი დაფნის პატარა ფოთოლი იყოს, მისი 50 წლის მოღვაწეობის დიდ თაიგულში ჩასაწნავად!

1955 წ.

მოგონების ერთი ფოთოლი

(ვერიკო ანჯაფარიძე)

ვერიკო ანჯაფარიძე ჩემი გულის მსახიობია.

ვერიკოზე არ შეიძლება „სხვათა შორის“ ლაპარაკი, მას მთელი გულით უნდა შეეხო, რომ კალმის წვერს სიხარულის ნაპერწკლები სცვიოდეს. უფრო მეტს ვიტყვი: ვერიკოზე შეყვარებული უნდა იყო!

წარმოიდგინეთ ჩემი მდგომარეობა: მიყვარს და არ ძალმიძს მისი შექება, მიყვარს და არ შემიძლია ლექსი დავუწერო (ალბათ, ბევრი გამიგებს).

მე მაგონდება 1919 წელი! ვერიკოს პირველი დებიუტი. ოპერის თეატრი. ჯაბადრის სტუდია. ბრიეს პიესა „სარწმუნოება“. 19 წლის ვერიკო ეგვიპტელი ქალის იაუმას როლს ასრულებს. რა შესანიშნავი იყო! ეხლა თქვენ მეტყვიით, ცხრამეტი წლის გოგონა ისედაც კარგი იქნებოდაო! არა, არც ისეა საქმე. მან პირველ გამოსვლისთანავე მოაჯადოვა მაყურებელი, მან პირველ გამოსვლისთანავე დაიმკვიდრა მაღალი მსახიობის სახელი. სიტყვა „მაღალი“ სიმადლის აღმნიშვნელია. მე ასე ვიტყვოდი: ვერიკომ დაიმკვიდრა განუმეორებელი მსახიობის სახელი! რაც შეეხება „მაღალს“, ვერიკო მართლაც მაღალი მოსჩანდა, ამ სიტყვის ლამაზი მნიშვნელობით. მე არ შემიძლია მისი ნაკეთოვანი სხეულის აღწერა, ერთი სიტყვიით, ვერიკო იმ საღამოს ბესიკ გაბაშვილის ლექსის „ტანო ტატანოს“ განსახიერება იყო. ახლა ზაასი! თითქოს ნიავმა ფოთლები შეაშრიალაო. დგას ეს ეგვიპტელი ასული, დგას როგორც თბილი ქანდაკება და სათნის (მ. ჭიურელი) ასე მიმართავს: — „მე შენ არ მიყვარხარ, სათნი!“ (მაგრამ თითქოს შერცხვავო თავისივე სიტყვისა, ხელად მოტრიალდება და ალერსით გამოასწორებს თავის თქმულს). „არა, მე შენ მიყვარხარ... გამოფხიზლდი, სათნი! ღმერთებმა მე ამირჩიეს მსხვერპლად... მე უნდა შეეწირო ჩემი თავი ნილოსს!“ რამდენი წელი გავიდა მას შემდეგ და ეს სიტყვები

კიდევ მახსოვს... რატომ? იმიტომ, რომ კარგად იყო ნათქვამი. ეხლაც, როცა ვერიკოს დიალოგი მაგონდება სათნისთან, გეფიცებით იაუმას ლამაზ ხელებს, თეძოებზე მიყრდნობილს, ეხლაც-მეთქი ურუანტელი მივლის.

ეს იყო 37 წლის წინათ! დღეს ჩვენი ძვირფასი და სასურველი ვერიკო უკვე ორი შვილის დედაა და მისი ნაყოფიერი შემოქმედება 19 წლისას ჩამოგავს. ვერიკო ანჯაფარიძემ გაამართლა პირველი იმედები. მის ნიჭიერებას მრავალი სახე განუსახიერებია: ლარისა, დეზდემონა, ლუიზა, გრაფინია, მირანდოლინა... სად მოვთვალო!.. მხოლოდ მინდა „ივლითის“ როლი გამოვყო.

ერთი დეტალი გამახსენდა. საზოგადოდ, უნდა ითქვას, რომ ქუთაისის რაღაც მიმზიდველი ძალა ახასიათებს. ჩვენი ძველი აქტიორები იქ, იმ თეატრალურ ბუდეში უფრო კარგად მუშაობდნენ. „ურიელ აკოსტას“ გავიხსენებ: განა ლადო მესხიშვილმა პირველად ეს პიესა ქუთაისში არ განასახიერა? განა კოტე მარჯანიშვილმა იგივე „ურიელ აკოსტა“ ქუთაისში არ შექმნა და იქიდან არ ჩამოიტახა თბილისში, რომ თეატრალური მახურებლები გაეგიყებინა?

უშანგი! ვერიკო! ეს წყვილი მთელი ეპოქაა ქართულ თეატრალურ ცხოვრებაში. მაგონდება ერთი სცენა „ურიელ აკოსტადან“ — რაბინის საზარელი წყევლა! დგას ვერიკო და ისმენს რაბინის განაჩენს. დგას, მაგრამ როგორ დგას — თავდახრილი. რაბინის სიტყვების ყოველი აბზაცის დროს ვერიკოს თავი თანდათან ძირს იხრება, თითქმის იატაკამდე და ბოლოს ერთბაშად, როგორც ვულკანი, აღმოხდება შეძახილი: „სტყუი, რაბინო!“ ჭეშმარიტად, ეს იყო მსახიობის დიდი გამარჯვება, არტისტულობის აპოგეა. ვერიკოს ახასიათებს ჭკვიანურად დამუშავებული როლის შეგრძნება და პარტნიორთან საერთო სუნთქვით გამთბარი მიზანსცენები. „ურიელ აკოსტა“ ასჯერ დაიდგა ჩვენს სცენაზე და მე ასჯერვე მაქვს ნანახი... ასეთი შეკრული წარმოდგენა არ ახსოვს ქართულ სცენას:

კოტემ ააგო სრა-ასპარეზი
ჭერ არნახული, ჭერ არსად თქმული,
ნარნარი, როგორც ანჯაფარიძე,
ელვარე, როგორც უშანგის გული.

ვერიკოზე ბევრი ითქვა და უფრო ბევრი დაიწერება. მაგრამ მე მინდა კიდევ ერთი ეპიზოდი გავიხსენო, რადგან დეტალებს დიდი მნიშვნელობა აქვს მთლიანობისათვის. ცნობილია, რომ ვერიკოსათვის „პატარა“ და „დიდი“ როლი არ არსებობს და აი, მაგონდება პიე-

სა „პოპლა, ჩვენ ვცოცხლობთ!“ მესამე მოქმედება წარმოადგენს ვაფე-შანტანს, ვერიკო მოცეკვაის როლს ასრულებს. რამდენი სინარნარე, რამდენი ლერწამტანის ხვეულების მოდულაციები იყო ვერიკოს ცეკვაში ჩაქსოვილი! არ დაიჯერებთ, მე ხშირად ამ ცეკვისთვის დავიარებოდი ამ სპექტაკლზე.

ანდა, აიღეთ გინატრეს როლი („ნინოშვილის გურია)“. რამდენი ცრემლი დაღვრილა პარტერში ვერიკოს მიერ ამ ტანჯული ქალის როლის შესრულების დროს. 50 წელიწადია თეატრის გიჟი ვარ და ისეთი სიკვდილი სცენაზე, როგორც ეს ვერიკოს ეხერხება, არ მახსოვს.

ერთი რეცენზენტი ვ. მდიენის „პარტიზანების“ წარმოდგენის შესახებ, სადაც ვერიკო ანჯაფარიძე დრამატიზმით აღსავსე ყირიმელი თათრის ქალის, ლეილას როლს ასრულებდა, სწერდა: „მსახიობი ცდილობს თავის როლს იმაზე მეტი ათქმევინოს, რაც ტექსტით აქვს დაკისრებულიო“. კარგად არის ნათქვამი. ვერიკო, როგორც ნამდვილი მსახიობი, სცენაზე ცოცხლობს, მას არა აქვს ცარიელი ადგილები. იგი პატარა როლშიაც მთლიანობას ეძებს.

ვერიკო ანჯაფარიძე ქართული თეატრის ჯადოქარია, მას ახასიათებს ბუნებრივობა და იშვიათი მომხიბლაობა, დიდი ტალანტი და გონივრული ვაჟახობა, არტისტული გზნება, ემოციების ფერადოვნება, სიმართლე.

ერთხელ, ქუთათური რეცენზენტი დონ-ვალიანი (დავით ავალიანი) ურჩევდა მსახიობ ნუცა ჩხეიძეს — ზეინაბის შემსრულებელს, შეიბრალები შენი ჯანი და ბევრ ენერჯიას ნუ ხარჯავ „ლალატის“ უკანასკნელ მოქმედებაშიო. მე მაშინ ეს „რჩევა“ სასაცილოდ მეჩვენა... დღეს კი, როცა ვერიკოს სცენაზე ვხედავ, მეც იმ რეცენზენტის მდგომარეობაში ვვარდები; პარტერში ვფიქრობ ხოლმე: რა იქნება ვერიკომ, როცა იგი შეყვარებული ქალის როლს ასრულებს, მცირე დოზით შეამციროს მგრძნობელობა და თავს გაუფრთხილდეს! რა ვიცი, შეიძლება ეს მოხუცი თეატრალის პარადოქსიკ იყოს.

ვერიკო ყველას უყვარს. მეც, როგორც მისი ნიჭის თაყვანისმცემელს, არ შემოძლია არ მიყვარდეს. მინდა კი ჩემი იქვნარევი სურვილი ასე ჩავწერო ძვირფას ვერიკოს ალბომში:

მიიღე ჩემი რჩევა ბებრული,
ოქროს საყურედ ყურს შეიყარე:
— იყავი მულამ შეყვარებული,
მაგრამ ნურავის ნუ შეიყვარებ!

1910 წელს წ. კ. საზოგადოებამ ასეთი დეპეშა მიიღო ქუთაისიდან: „ილიას ტრადიციულ საღამოში მონაწილეობის მისაღებად 30 აგვისტოსათვის გამოგვიგზავნეთ ვაჟა-ფშაველა და ახალგაზრდა გრიშაშვილი“. ხელს აწერდა ქუთაისის წ. კ. საზ. გამგეობის წევრი პეტრე ყიფიანი.

მე მაშინ, 20 წლის ჭაბუკი, ორიოდ წლის სტაჟიანი მოლექსე ვიყავი და ქართულ თეატრში სუფლიორად ემსახურებოდა. ეს ამბავი შემატყობინა ჩვენი დრამატიული საზოგადოების თავმჯდომარემ ნიკო ქართველიშვილმა.

ახალგაზრდა აქტიორები ხუმრობდნენ: პირველად გვესმის, რომ საგასტროლოდ სუფლიორს იწვევდნენო. ღურაქებო, ეგ ბიჭი, ვიდრე გუნია სუფლიორად შემოიყვანდა, პოეტი იყო, — პასუხობდნენ სხვები.

— პოეტი, თორემ აკაკი წერეთელი გამოვა, მაგისტანა ლექსებს მეც დავწერ — „გაკოცე-მაკოცე“, „მეხუტე-გეხუტე“ (აქ იგულისხმებოდა ჩემი ერთი ლექსი — „ზამბახის ყური“).

ჩემი განმჭიკებელი ოხუნჯი მსახიობი შაქრო საფაროვი გახლდათ, სამაგიეროდ ახალგაზრდობა ჩემს მხარეზე იყო: ი. ქვიციე, ი. ზარდალიშვილი, ნ. გვარამე, შ. ბერიშვილი და დ. მგალობლიშვილი (შესანიშნავი აქტიორი, მწერალ სოფ. მგალობლიშვილის ვაჟი, უდროოდ გარდაცვლილი).

ვ. გუნია კოსტუმი მიჭირავა (მაშინ გვერდზე შეკრულ სატინის ხალათს ვატარებდი). მიჭირავას იმიტომ ვამბობ, რომ მაშინ თეატრს გარდერობი არა ჰქონდა და თეატრი სპექტაკლებისათვის მალაზიიდან მზაშეყვრილ ტანისამოსს ქირაობდა. წარმოდგენა რომ გათავდებოდა, მალაზიის პატრონს ტანისამოსი ისევ უკან მიჰქონდა და ისევ მალაზიაში გასაყიდად ჩამოჰკიდებდა. ასე მეორდებოდა ყოველი წარმოდგენის დროს, ხოლო ისტორიული პიესების ტანისამოსი და ხელსაწყო იარაღების ბუტაფორია ვინმე ქორიძეს მოჰქონდა, რომელსაც სიონის ქუჩაზე აზიური იარაღების სახელოსნო ჰქონდა.

ჰოდა, გუნია მითმითვრა ელჩიბეგოვთან — ამ ჩემს თანამშრომელს ერთი კარგი კოსტუმი ჩააცვიო, ვერ გავიგე, საკუთრად ჩემი იქნებოდა ეს ტანისამოსი თუ ქუთაისიდან ჩამოსვლის შემდეგ ისევ უკან უნდა ჩამებარებინა პატრონისათვის და მალაზიაში გამოეფინათ.

ჩემმა სცენის მეგობრებმა გამამზადეს — ლადო ახოზაძემ დაკრახ-

მალებული თეთრი პერანგი მომცა, ჯერი მიდგა გალსტუქზე. როსებ
უივიძემ დარდიმანდულად ჩამოიხსნა თავისი ყელსახვევი და მომაწო-
და (ეს ყელსახვევი ეხლაც შენახული მაქვს). დათაშკამ (ასე ვეძახ-
დით მგალობლიშვილს) ყელსახვევი გამიკეთა, რადგან მე ჩემს სი-
ცოცხლეში მაშინ პირველად ვიკეთებდი ყელსახვევს და მისი გამოკ-
ვანძვა არ ვიცოდი.

ასე გამოწყობილი გავემგზავრე. სადგურზე ჩემი ჯამაგირიდან ავ-
ანსად მოცემული ხუთმანეთიანი ჯიბეში ჩამიდეს, ამით მესამე კლასის
ბილეთი ვიყიდე და მოეთავსე. ბარგის დასაწყობ მესამე თარო-
ზე, სულ ზემოთ. მაგრამ არ გინდა დაიძინო? ვიწვექი გულაღმა ხმელ
ფიცარზე. უბალიწოდ და ვიტანჯებოდი, თან გადაბრუნებისა მეშინო-
და, კოსტუმი არ დამკმუტუნოდა, თან გაკრახმალებული საყელო მი-
ქერდა, მაშინ მაგარი საყელოების მოდა იყო. ვიწვექი საცოდავად. კი-
სერი მგელივით მქონდა ვაშეშებული. მომეხსნა და როგორ მომეხსნა,
ვიცოდი, რომ ხელახლა ვერ შევიკრავდი და დეპეშით მიწვეული გას-
ტრალიორი უსაყელოდ და უგალსტუქოდ ხომ ვერ გამოეჩნდებოდი
ქუთაისში.

...დავბრუნედი სასტუმრო „ფრანციაში“. ლადო მესხიშვილმა აღ-
რევე გამაფრთხილა: „ყველაზე კარგი სასტუმრო „ფრანცია“ და იქ
ჩამოხტო“. პირი დავიბანე ისე, რომ წინწყლები არ მოხვედროდა
კრახმალიან პერანგს და შეკრულ გალსტუქს და გამოვედი გარეთ. მი-
ვედი თეატრში, დამხვდა პ. ყიფიანი, მივესალმე და გამოვემცნაურე.
აღერსით მომეგება, ეს კი მითხრა: — „ბარაშკა“ არ წაიკითხო.

— არც ისეთი ტუტუცი ვარ, რომ არ ვიცოდე, სად რა წაიკითხო.
მე ამ საღამოსთვის ახალი ლექსი მოვამზადე-მეთქი.

ვიკითხე ვაჟა-ფშაველა, მითხრეს სასტუმრო „კოლხიდაშიაო“. ვა-
ჟას დეპეში არ გამოუგზავნია, ამა და ამ რიცხვში ვიქნებო, ერთი
დღით ადრე ჩამოსულა ქუთაისის დასათვალისწინებლად, სადგურზე
არავეინ დახვედრია და ფეხით გამოუსეირნია, გზად სასტუმროში შე-
სულა და დაბინავებულა. დამავიწყდა მეთქვა, რომ ამ საღამოს ჭია-
თურიდან სანდრო კავსაძეც იყო მოწვეული თავისი გუნდით.

ვეახელი ვაჟას „კოლხიდაში“, დილის 11 საათზე შევედი მის ოთ-
ახში და რას ვხედავ, — სუფრა გაშლილია და ყველანი მხიარულო-
ბენ. მიმიწვიეს და მეც მივუჯექი მაგიდას. ბოლოს ვიგრძენი, რომ
აქ ყოფნა ხელს არ მომცემდა — ისინი შეზარხოშებულნი, მე კი ჯერ
პირში ლუქმა არ ჩამედო, ფანდში ვერ მოვიდოდით. რაღაც მოვიმი-
ზებე და მოვუსვი. მერე უსაყვედურე ვაჟას: „კაცო, რაღა იმ სას-

ტუმროში ჩამოხტი, კარგი სასტუმრო ვერ ამოარჩიე-მეთქი?“ — „რა ვიციო, — მიპასუხა, — სადგურზე არავინ დამხვდა, ფეხით წამოვედი და გზაზედ ეს სასტუმრო შევამჩნიე. სიტყვა „კოლხიდა“ მომეწონა, ეს ხომ ძველი საქართველოს სახელწოდებაა და რას ვიფიქრებდი, რომ „კოლხიდაზე“ უკეთესი სასტუმროც არსებობდა, მე ხომ პირველადა ვარ ქუთაისშიო“.

8 საათისათვის ყველამ თეატრში მოვიყარეთ თავი. სცენა უკვე გაწყობილი იყო: შუაში ილია ჭავჭავაძის ბიუსტი იდგა, ბიუსტის გარშემო მე და ვაჟა დაგვაყენეს — ვაჟა მარჯვნივ, მე — მარცხნივ. ვაჟას გვერდით კიტა აბაშიძე იდგა, ჩემს გვერდით ქალაქის თავი ბაქრაძე. ბაქრაძის გვერდით არ მახსოვს ვინ იყო, ხოლო კიტას გვერდით კონსტანტინე გამსახურდია შევამჩნიე, ქულაჯაში გამოწყობილი. ყველანი მწკრივად ვიდექით, სახე ხალხისკენ გვქონდა.

კიტამ სიტყვა თქვა, ვაჟამ ლექსით მიმართა, მერე მე წავეკითხე. აი ეს ლექსიც — „ქართლის დედავ“ (იხ. 1910 წლის თარიღი, ჩემი ერთტომეულიდან).

მგოსნის საფლავი

ილიას ხსოვნას

ქართლის დედავ! როს მთა მზეს გააცილებს,
როს ცის ცრემლი გადაჰკოცნის ყვევილებს,
როს ნიავი ფოთლებს ჩამოუჭროლებს
და ძირს დაჰყრის მარგალიტის წყლის რგოლებს,—
მიდი ძეგლთან, მიდი, ვით მგლოვიარე,
და საფლავთა კენესა გაიზიარე!

და შენ კი, ბრბოვ, რაც ქმენ, აღარ მოგწყინდა?
ნუთუ არას გაგრძნობინებს მთაწმინდა?
ნუთუ მოთქმა ამ ხალხის და ამ ერის
ჩვენს სამშობლოს, სისხლით შემკულს, შეჰფერის?
რაც გსურთ, ქმენით, რაც გსურთ, გაიმეორეთ,
ოღონდ მგოსანს ნუ დამარხავთ მეორედ!

ამ ლექსის მეოთხე ნაკეთს ასეთი ისტორია აქვს: მაშინ სოციალ-დემოკრატიულ გაზეთებში იბეჭდებოდა პროტესტები ილიას მკვლელობის და მისი დამცველების გარშემო...

ეს პროტესტები დიდხანს გრძელდებოდა. 1913 წელს ორი საოხუნჯო ფელეტონიც დავწერე ამის გამო. დაიბეჭდა ქუთაისის გაზეთ

„კოლხიდაში“, დაბეჭდა თბილისის უ. „კლდემ“ ამ შენიშვნით: „ფსევ-
დონიმი „ფირუზა“, როგორც ამბობენ, ეკუთვნის ერთ ნიჭიერ მწე-
რალს“.

1956 წ.

ა. ცაგარლის წერილები ნიკო ნიკოლაძისადმი

მასალა ა. ცაგარლის ბიოგრაფიისათვის

კარლ მარქსის სახელობის რესპუბლიკური ბიბლიოთეკის მხარეთ-
მცოდნეობის კაბინეტის ფონდში დაცულია ნიკო ნიკოლაძის (1843—
1928) არქივი, რომელიც გადასცა მისმა ასულმა პროფ. რუსუდან ნი-
კოლაძე-პოლიევქტოვმა.

სხვა მრავალ საყურადღებო წერილებს შორის, ნიკო ნიკოლაძეს
შემოუნახავს დრამატურგ აექსენტი ცაგარლის (1857—1902) წერი-
ლებიც... მართალია ეს წერილები შეეხებიან ა. ცაგარლის პირად
ცხოვრებას. მაგრამ მათ დიდი საზოგადოებრივი მნიშვნელობაც აქვთ.
ამ წერილებში ნათლად არის გადმოცემული ის მძიმე და დუხჭირი
პირობები, რომლებშიაც უხდებოდა ცხოვრება მრავალ ჩვენს გამო-
ჩენილ მწერალსა და მოღვაწეს.

ახალგაზრდა ა. ცაგარელი მაშინაც კი, როდესაც სახელმწიფო-
ლი დრამატურგი და თეატრის უანგარო მუშაკი იყო, ოჯახისა და თა-
ვის სარჩენად იძულებული იყო გარეშე სამსახური ეძებნა, უარი არ
ეტყვა ისეთ უბრალო სამუშაოზედაც კი, რომელიც მის მოწოდებას
არ შეეფერებოდა. ლიტერატურასა და თეატრს ა. ცაგარელი თავდა-
დებით ემსახურებოდა. მართალია, თეატრი არაფერს არ აძლევდა, მაგ-
რამ ის ერთი წუთითაც არ მოშორებია მას (წერდა პიესებს, სცენებს,
ლექსებს; მსახიობობდა, სუფლიორობდა, გაზეთებში თანამშრომლობ-
და და სხვ.). ამას ზედ დაერთო უფროსი ძმის, პროფ. ალექსანდრე ცა-
გარლის საყვედურები; მაშინ, როცა ა. ცაგარლის პიესებს აღტაცე-
ლით ვეგებებოდა საზოგადოება, ამ დროს მისი ძმა ასეთ წერილს უგ-
ზავნიდა პეტერბურგიდან შინაურებს: „...ასიკოს უთხარით ჩემს მაგივ-
რად, რომ რასაკვირველია მიხარიან, რომ ნიჭი აქვს, მაგრამ თვითო-
ნაც კარგად იცის, ჩვენი ოჯახის ამბავი და უნდა ეყურებოდეს, რომ
მაგის თეატრში ყოფნას საბოლოო არაფერი მოსდევს“... ბოლოს დას-
ძენს, რომ სამსახური მოძებნოს, თუ გინდ ეს სამსახური სხვა ქალაქ-

შიაც ყოფილიყო. და ასივით ეძებს სამსახურს. მეგობრებმა ჩვენს დრამატურგს ერთი ხეირიანი, ჯამაგირიანი ადგილი ვერ მოუხერხეს, ბოლოს თვით გაახსენდა ხიკო ნიკოლაძე, იცოდა, რომ ნიკოლაძეს მოსწონდა მისი ნაწერები; ამან გააბედვინა ცაგარელს წერილი მიეწერა ნიკოლაძისათვის, სამსახური ეთხოვა: ნიკოს იმ დროს კარგი ადგილი ეპირა ამიერკავკასიის რკინიგზის სამმართველოში, მას თავისი ავტორიტეტით და საქმის ცოდნით დიდი პატივისცემა ჰქონდა დამსახურებული ამ დაწესებულებაში, მას ენდობოდნენ. და, აი, 1884 წელს ა. ცაგარელი წერილსა სწერს ნიკოლაძეს, გამოსთქვამს თავის გაპირებასა და რკინიგზის სამმართველოში რაიმე ადგილსა სთხოვს... ნ. ნიკოლაძე გულსხმიერი აღმოჩნდა, მან მაშინვე უპასუხა ასივით და რეკომენდაციის ქალაღივ გაგზავნა ამიერკავკასიის რკინიგზის მმართველის პრესნიაკოვის სახელზე...

ვინც წაიკითხავს ა. ცაგარლის წერილებს, გული ბოღმით აევსება: რამდენი ტანჯვა და დამცირება გადაუტანია ამ უნიჭიერეს ადამიანს, ჩვენს „ქართველ ოსტროვსკის“ ერთი ლუკმა პურის საშოვნელად. ჭეშმარიტად მასზე ითქმის, „იყო სოფელში და სოფელმა იგი ვერ იცნო“.

ყველაფერ ამაზე მკაფიოდ მოგვითხრობს ა. ცაგარლის პირადი წერილები (მიგვითითა საჯარო ბიბლიოთეკის მეცნიერმა მუშაკმა თამარ მაჭავარიანმა, რისთვისაც დიდ მადლობას მოვახსენებ).

ა. ცაგარელს ამიერკავკასიის რკინიგზის სამსახურში თერთმეტი წელი გაუტარებია; შემოქმედებისათვის კი რა მცირე დრო ჰქონდა და რამდენი რამ გააკეთა! მისი უკანასკნელი სამსახურის ადგილი — სადგური ქალაღიდი იყო, საიდანაც ჯანგატეხილი, გაწამებული და გაუხარელი ასივო დაბრუნდა თბილისში და აქ ჰპოვა უკანასკნელი საგანე (1902 წ.).

აქვე უნდა ითქვას, რომ ა. ცაგარელს მაინცდამაინც არ დარჩენია მღიღარი ეპისტოლარული მემკვიდრეობა, და, ეს წერილები ცოტათი მაინც ავსებს ამ ხარვეზს.

წერილები იბეჭდება ჩვენი შენიშვნებით.

1

თბილისი, 4 აპრილი [1884 წ.]

უძვირფასესო ნიკო!

დიდი ხანია, წერილის მოწერას ვაპირებდი, მაგრამ არ მომიხდა, რადგანაც ქალაქში გელოდით.¹ ნიკო, შენი ჭირიმე, ერთი სათხოვარი

მაქვს შენთან და იმ იმედით და სასოებით გეტყვი, როგორც იცო
ნაზარეველის წინ დაჩოქილი მართლმადიდებელი. გთხოვ, გამხსნე
სახსარი და წინამძღომელი მომავლის ჩემის ცხოვრებისა და წარმატე-
ბისა. მე სხვა არავის აღარ მივენდობი შენს მეტს, ამას გულწრფელად
გეუბნები. მრავალჯერ და მრავალგვარ მომატყუილეს ცრუ იმედე-
ბით და დაპირებით, ამას მე შემდეგ დაწვრილებით მოგწერ, ხომ იცი,
რა ხალხიც მახვევია, რა ხალხშიაც ვტრიალებ: — ლაჩარი გმირები,
ტყუილად მყვირალი ჩოჩრები, უანბანონი, გამოტვივებულნი, უბამ-
პორტო ლიტერატორები, ჭკუის ლილიპუტები, თუ შეიძლება, ასე
ესტქვა, ცრუ და მატყუარნი, რომელთაც ჭკუა კონდრატანად მიიჩ-
ნიათ — აი, ეს ხალხი მახვევია, და რა კეთილს უნდა მოველოდე ამ-
ათგან.

მესამე წელიწადია, უალაგოდ დავდივარ. ბევრნი დამპირდნენ,
ბევრი მაიმედეს, ბევრი მალოდინეს და ბოლოს კიდევ უსაშველოდ
დამტოვეს. რომელი ერთი შემოგჩივლო? გთხოვ, ნიკო, ოღონდ რამე
ალაგი გამომიძებნე, რომ ცხოვრების სახსარი მქონდეს და როგორიც
და სადაც უნდა იყოს, სრული თანახმა ვარ და მოგენდობი. დარწმუ-
ნებული იყავი, ჯოჯოხეთში რომ წამიყვანო, სიხარულით წამოგყე-
ბი. თუ რამე გარეშე ალაგის შოვნა გეძნელება, ეს მაინც ჩაიძინე, რომ
წერილით სთხოვო ჩემი გულისთვის აქაურს რკინიგზის უფროსებს.
იმედი მაქვს ყველას იცნობ, რომ დროებამდის პოეზდის კონტრო-
ლიორის ალაგი მაინც მომცენ, ამას მე საუკუნოდ დამავალებ და და-
მიხსნი სასოწარკვეთილებისაგან. გწერ სრულის იმედით, რომ ამ ალ-
აგს გამოიჩეებ. დარწმუნებული იყავი, რომ ჩემს სამსახურს მტკიცედ
მოვეციდები და იმედს არ ვაგვიტუდებ. ეს ხომ იცი, რომ ჩემზე უხე-
იროებს ვჯობივარ და გაჭირვებაში შემიძლიან, თოხარიკი გამოვიჩი-
ნო.

ნიკოჯან, იმედი მექნება, შენი ჰირიმე, რომ ძალიან მალე მომწერ
პასუხს და ზემოხსენებულ ალაგსაც მითხოვ. გავიმეორებ, ამითი ძა-
ლიან დამავალებ. თუნდა სხვაც რამე ალაგი იყოს, ოღონდ შენთან
ვიყო და გეუბნები, სადაც გინდა, წამიყვანე. მგონია, საკმაოდ მიცნობ,
რომ ცოტა საქმის გაკეთება მეც შემიძლიან და არ შეგარცხვენ. პა-
სუხს ველი დიდის იმედით, გახსოვდეს, შენს იქით არავითარი სახ-
სარი და გზა არა მაქვს.

შენი დღეგრძელობის მონატრე
ასიკო ცაგარელი.

P. S. ილიკო და დათიკო მოგვიკითხეთ,² როგორც ჩემ მაგიეროდ,
ისე ნატოს³ მაგიერადაც.

ჩემი ადრესი: Сололаки, садовая № 43.

საქართველოს
საზღვრო საზღვარი

2

თბილისი, 3 მაისი 1984 წ.

უძვირფასესო ძმო ნიკო!

მე დიდიხანია დარწმუნებული ვიყავი, რომ შენი სიტყვა და კა-
ლამი წმ. გიორგის მახვილზედ არა ნაკლებ სჭრიდა, და ეხლაც რომ
იმვე ძალას გამოიჩენდა, — ამას რაღა კოდელი ნინო უნდა! ჩემს
შენდამი მადლობას ჯერ ასე ადვილად ვერ გადაგიხდი და, სწორე
გითხრა. ვერცკი მოეახერხებ ჯერჯერობით მადლობის გადახდას, ისე
აღძრული ვარ ამ დაუფიწყარის დავალებით; სჯობს, ისევ საქმის წარ-
მოება ვიამბო...

პრესნიაკოვთან² მივედი, მიმიღო თავის კაბინეტში, ჩვეულებრი-
ვი მოკლე გაცნობის შემდეგ გადავეცი წერილი. გახსნა წერილი, თვა-
ლებთან ახლოს მიიტანა, კისერი მარჯვნივ დახარა და გულმოდგინეთ
და თანაგრძნობის გამომხატველის სახით გადაათვალიერა პირველი
გვერდი წერილისა; მე მაშინვე ვიფიქრე, ეხლა კი არდაგანი ავიღეთ
მე და ჩემმა წინამძღოლმა მეთქი... იმ ალაგთან რომ მივიდა, სადაც
იმის სახლობას მოკითხვას უძღვნიდი, მდაბლად თავი დაუხარა წე-
რილს. მომიბრუნდა და მითხრა: „Можно! я слишком дорожу мнени-
ем г. Николадзе“, წაიბუტბუტა თავისთვის. შემდეგ მითხრა, რომ
პირდაპირ კონტროლიზობის მოცემა არ შეიძლებაო: ჯერ ის საქმე
უნდა გაიყნოს, რას აკეთებს კონტროლიზორი და მერე შემიძლიან ეგ
ალაგი მოგვეო: ამისათვის დროებით დაგნიშნავო запасным агентом.
ხან დვიენიის კონტორაში იქნები, ხან კონტროლისაო, რომ საქმე შე-
ისწავლოვო. შემდეგ ბოდიში მოიხადა, დღეს ბევრი საქმე მაქვს და
გთხოვ, ხვალ ამ დროს მოხვიდე, დაწვრილებით მოგელაპარაკებო. მე-
ორე დღეს ჩამისვა ფაიტონში და უპრავლენიეში წამიყვანა. გზაზედ
ბევრი იყბედა (მგონია გადაკრულში იყო), მე თქვენს სამსახურზედ
სხვანაირად ვფიქრობო, ნიკოს პატივისცემისთვის, მინდა იმისთანა
საფუძვლიან საქმეზედ დაგაყენოვო, რომ შეგეძლოს თანდათან წინ
წასვლაო („я, говорит, для Николая Яковлевича хочу сделать
чтонибудь путное“). მხოლოდ უნდა იმეცადინოთო. აი ეხლა გორ-
ნიის³ ვაგაცნობ, დვიენიის უფროსიაო: ამ კაცს, არამც თუ არავი-

თარი სპეციალური განათლება არ მიუღიაო, თითქმის არსადაც არ უსწავლიაო, მხოლოდ თავის შეცადინეობით ამ ალაგამდის მიახწიაო... როგორც ლაპარაკში შევამჩნიე იმას, გორნიჩი ძალიან არ უნდა უპირატესობა ნავებოდეს... მიმიყვანა უბრაველენიეში, გორნიჩი დაიბარა, ცალკე რაღაც უთხრა, გამაცნო და იმას ჩამაბარა. პირველ მისიდან დეიქენის კანტორაში დავდივარ. რაღაცა რაპორტებს მაწერიებენ და მოსამსახურეებისთვის — უფასო ბილეთებს. ეს არის ჩემი საქმე. არ ვიცი შემდეგში რას მიპირებენ. ოღონდ სტანციის უფროსად ნუ კი დამნიშნავენ და სხვა რაც უნდათ ის თანამდებობა მომცენ.

ნიკოჯან, პირველი ნაბიჯი კარგად გადამადგმევიანე და შემდეგშიაც თუ თან მომყვები, სიკვდილ-სიცოცხლით დამავალებ. ეხლა შენ იცი, როგორ შეუკეთებ პრესნიაკოვს და ჩემზედ ყურადღებას მოაქციევენ. ჩემი ნუ გეფიქრება-რა, არ შეგარცხვენ. მე რომ ამ ხალხს ვხედავ, ღმერთს გეფიცები, პროფესორი ვარ ამათში: ოღონდ ნუ დამივიწყებენ და არა უშავს-რა, რამდენიმე თვე უფასოთ ვემსახურები, მხოლოდ ბოლოს დროს კი სტანციის უფროსობა არ მომცენ. დასწყევლოს ღმერთმა, როგორღაც გული მეთანაღრება და არ მეხერხება ეს თანამდებობა. ნიკო, თუ მადლს მარილსაც მოაყრი, არ დამივიწყებ და პრესნიაკოვს მალე მოავონებ დანაპირს, სახეში იქონიე, რამდენი გვარი თანამდებობა აქვთ, რომლებითაც კაცს შეუძლიან საქმე შეისწავლოს: Контролер поездов, Контролер касс или счетоводства, ревизор топлива და კიდევ რამდენი რამე. აი ესენი მოავონე. საქმე ახლა ფეხის გამაგრებაა. ილიამ მითხრა (ჭავჭავაძემ), თუ საჭირო არის შენი საქმისთვისო (ჩემი საქმისთვის), გორნიჩს ვნახამო, ჩემი კარგი ნაცნობიაო, აბა ნიკოს მისწერე, ამაზე რას იტყვიან? ამ დღეებში მანდაური Министерства путей Сообщений-ის სექრეტრის წერილით ერთს მესამე კლასის გემნაზისტს, ამილახვარს კონტროლიორობა მისცეს. გეუბნები, ქვეყნის ოხრობაა მეთქი. ეს ოხერი, მე შვიდი კლასი მაინც ვავათავე; ღმერთი არ არის?! მართლა, მწერდი, ნურას⁴ მიებარე, რუსული გასწავლოსო! შეიძლება რუსულს სიტყვიერებაში მჭერმეტყველი და განვითარებული არ ვიყო (ამ ენის იშვიათად ხმარების გამო), მაგრამ მართლწერაში ნურას კი არა, თვით იესო ნაზარეტელსაც კი ხმას არ ამოვალდებინებ. ჯერ ისე არ მოვხუცებულვარ, რომ ნურასთანა შეგირდები ვერ გამოვზარდო. ესეც არ იყოს, ის წყეული ქუთაისში გაგვიფრინდა, გემნაზიაში მისცეს მასწავლებლის ადგილი. როგორც გვაუწყებს საღმთო ყურნალი „მწყემსი“, ნურასთვის უკვე მიუკაჟუნებიათ სასუფეველში. ვაი ჩვენი ბრა-

ლიცა. აფსუსს, რა დეპარტამენტის პატრონი იყო! აქ რომ ყოფილიყო, როგორ დაგიმტკიცებდი ჩემს შენდამი ერთგულებას, როგორ ^{კანონ} ნიერად ჩავპროშტამდი... მაგრამ რეებს მალაპარაკებ, რა ^{შავის} მცხელა. ახალი ამბები აქ არაფერი არ არის. ახირებული ცივი მაისი დაგვიდგა: გახშირებული სეტყვია და მთებში თოვლიც ჩამოყარა. როცა დამშვიდებული მექნება გული, მაშინ ბევრს სასიამო სიბრძნე-სიცრუეს მოგწერ. ესლა კი უმდაბლესის თავის დაკვრით მომიკითხე ოლგა ალექსანდროვნა. ნატომ ყველანი მოგიკითხათ და მალე წერილს მოსწერს ოლგა ალექსანდროვნას. დათიკოს უთხარი, რატომ წერილს არ იწერება, შე ჩუნესავ⁵, შენა-თქო.

თქვენები კარგად არიან, ყოველ დღე ვხედავ, მოგიკითხეს სიყვარულით და კენინა⁶ მადლობასაც გიძღვნის ჩემ მაგივრად ჩემი საქმის გაკეთებისათვის.

შენი გულითადი პატივისმცემელი,

საუკუნოდ ერთგული და დავალებული უმცროსი

ასიკო ცაგარელი.

P. S. დღეს, 3 მაისს, სოლომონ ივანიჩი⁷ ვნახე ხალხში და საიდუმლოთ მეკითხება: „ნიკოსი ხომ არაფერი იცი?“ მე დაუყვირე, ძალიან კარგათ არის მეთქი. — ახლა ტუტუცი ნუ კი ხარ, რა გაყვირებს. სხვა ხომ... არ გაათავა. მე ხელი გაუქნიე: ჩეე, ახპერ, ჩე⁸.

3

თბილისი, 23 თებერვალი [1885 წ.].

ძმაო ნიკო!

ისე ვერ მოგწერე წიგნი, რომ არაფერი არ შემოგწუწუნო; რა ვქნა, საქმე რომ თავს არ მოდის. სანამ შენ აქ იყავი, კიდევ იმედს მაძლევდნენ ჩემი სამსახურის შესახებ, წახვედი და სულ გადაევიწყდი და გაუწყრათ ჩემი გამჩენი. ამ მამაძაღლებმა მითხრან მაინც, რას ითხოვენ ჩემგან, რომ პატარა რიგიანი ალაგი მომცენ! ეს ათი თვე შესრულდა, ტყავს ვიძრობ ამ უმადურ სამსახურში, დღე და დამე არ მიძინავს, მაგრამ მაინც მე არაფერი არ მეშველა. ღმერთს გეფიცები, ნიკო, თვალში ჩინი დავკარგე, საშინლად დამიწყო თვალეზმა ტკივილი. რომ დამსახურება უნდოდეს რამე ცოტა რიგიან ალაგს, მე მაშინ უკან დავიხვედი და ასე თამამად თხოვნას ვერ გავზედავდი, მაგრამ აქ ხომ ესენი არ არის: ერთ ვისმეს ოხერს იპოვნოან პროტექ-

ციანს და მისცემენ ალაგს. ამ ერთი თვის წინათ გორნიჩმა მოთხრა კონტროლიორის ალაგი თავისუფალი რომ მქონდესო, დიდის სიამოვნებით მოგცემო, რადგანაც ძალიან კმაყოფილი ვარო... გაიარა ერთი კვირამ და ვნახოთ, ერთი ვილაც ხლესტაკოვი დაუნისნავს — ლოთი, უცოდინარი, უსწავლელი, ჩვენი საქმის უმეცარი... რაღა ბევრი თავი შეგაწყინო, შენ თითონ დაგპირდა, თბილისში პომოშნიკობას მიცემო; ორჯერ დაიცალა ალაგი და ორჯელვე სხვა დანიშნა. ერთი სიტყვით, ჩემთვის არაფრის მოცემა არ უნდა. რა ვქნა, შენი კირიმი, ნიკო, მეთაკილება, ათი თვეა კანტორშიჩკათა ვარ. თუ პისრობა მდომოვიდა, ის ოხერი ბიძაჩემი მთელი დამოქნის მმართველი იყო, ერთ ალაგს როგორ ვერ მიშოვიდა¹. მე ხომ მოწყალებას არა ვსთხოვ ამ ყოვლად უზნეო ხალხს: მომცენ ალაგი და თუ არ გამოვდგე, სულ კინწის კვრით ვამაგდონ.

რადგანაც არ მინდა უშენოდ ერთი ნაბიჯი გადავდგა და ამასთანავე ამ საქმეში შენითა ვარ ჩაყენებული, ამისათვის ერთი უკანასკნელი რჩევა უნდა გკითხო: კიდევ შოვითმინო, როგორც ადრე მოთხარი, თუ თავი დავანებო? ალაგს ბევრი მპირდება, გიშოვითო, უშენოდ საქმის დაჭერა შენ საწყინოდ მიმაჩნია და ამისათვის მოგმართე ამ კითხვით. თუ ნაქმეს დაატყობ, რომ შეიძლება რამე ალაგი ვიშოვო ან თუ პრესნიაკოვს მოსწერ რასმე, ხომ ძალიან კარგი; მე დიდი სიამოვნებით დავრჩები იმ სამსახურში, რომლის სამმართველოშიაც შენ ურევიხარ, და თუ გრძნობ, რომ ამ უსვინდისო ხალხთან, ამ ჩვენ გორნიჩებთან სამსახური არა ღირს, რა დღესაც შენი წერილი მომივა, იმავე დღეს თავს დავანებებ ამ სამსახურს. ვეცდები, ნაცნობები ბევრი მყავს, რამე შესაფერი სამსახური ვიშოვო.

ამის პასუხს რაც მალე შემატყობინებ, ის ემჯობინება, სანამ კი ისევ ისე კატორღელად ვიმუშავებ, როგორც აქამდის მიმუშავია.

ნატომ მოგკითხათ შენც და ყველა თქვენებიც. დათიკო მომიკითხე და ერთი ჩემმაგივრად ლოთიანათ თავში ჩააფარე.²

აქ არაფერი ახალი ამბავი არ არის. წრეულ თოვლი არ გვინახავს. ვისაც შენგან ბილეთები მოუვიდათ, ყველა დიდ მადლობას და ქებადიდებას გიძღვნიან³. ნიკო, ნატომ შემოგითვალა, როგორც ვიცით. შენ ძველის მოყვარე ხარო, სადაც რამ ძველი შეგხვდება უნდა იყიდოვო, თუ მადლიერი დამირჩებიო, ახალციხის მაზრაში ერთი 140 წლის დიდება გამოჩენილა, იმასა და მამიჩემის მუნდირს ორივეს ფეშქაშად გამოგიგზავნიო⁴.

ჩვენი გეურქა ეფიმიჩი⁵ პრესნიაკოვის კანცელარიაში გადრყვა-

ნეს და 3000 მანეთი დაუნიშნეს, გუშინწინ ამაზე ცირკულიარი იყო.
შენი ერთგული უმცროსი ასოციატორი.

ჩემი ადრესი: Станция Тифлис. З. Ж. Д. Ав., Цагарели.

4

თბილისი, 21 ივნისი [1889 წ.].

ნიკოჯანი!

ეს ძალიან კარგად იცი, რომ შენს იქით გზა არა მაქვს, მაგრამ ის კი არ იცი, როგორ არის ეხლა ჩემი საქმე. თუ ეხლავე არ მომეშველე, ამ ექვსი წლის საქმე ფუჭად ჩამივლის. დღეს დაბრუნდა მოსკოვიდან ეისიმონტი¹ (начальник движения) და როგორც ამბობენ, თან მოუყვანია რამდენიმე სტანციის უფროსები; ამის შემდეგ ჩვენ ვილა შემოგვხედავს. ეს კიდეც არაფერი. ამ მამაძალღს ხაჩატუროვს დღეს „ლისტოკში“ დაუბეჭდია, რომ პოეზდი № 6 გაუშვეს მომავალ პრობნი პარავოზებზედაო და კინაღამ ხალხი არ დაიღუპაო,² ეს შემთხვევა, სულ სხვანაირად იყო, მერე ვიამბობ. მხოლოდ საქმე იმაშია, რომ დეკურნი მე ვიყავი. შეიძლება უკითხვად და გამოუძიებლად სამსახურიდანაც დამითხოვონ, ხომ იცი ჩვენთვის თავს არავინ არ გაიცხელებს. კიდეც გიმეორებ, შენ კარგად იცი, რომ შენს იქით გზა არა მაქვს, და ერთადერთი დედაბოძი ჩემი შენა ხარ, სხვა ვერავის ვერ შემოძლიან მიემართო გაჭირებაში, — ამისათვის ურიგოს არ იზამ, რომ გაბედო და შენის ნაკურთხი წვერებით ჩამონვიდე, ვიდრე საქმე გაცივდება. ალხაზოვის³ შუამავლობით შეგიძლიან ყველაფერი მოახერხო და ხიფათს ამაყდინო, საქმეს აქ დაწვრილებით ვიამბობ, მოუთმენლად გელი, ვიდრე ბეწვი არ გაწყვეტილა.

ალხაზოვს თუ ათხოვნივ, უნდა უთხრათ, რომ ან პოეზდნოი კონტროლიორობა მომცენ, ან უპრავლენეაში გადაიყვანონ შესაფერ ალაგზე. მეექვსე წელიწადია ვმსახურობ უნაკლულოდ, უწუნოდ... უაზრობა მაპატიე, ჩქარა ვწერ და აღვლევებულიცა ვარ.

შენი საკუთარი ასოციატორი.

5

ქუთაისი, 10 აპრილი, 91 წ.

საყვარელო ნიკო!

გიგზავნი ორ კონას აქაური გამოჩენილი ბროწეულის ძირებს: მაგებში მყავეც არის, ტკბილიც და მყავე და ტკბილიც ერთად. რო-

გორც მიიღო, იმწამსვე დაარგვევინე. აჭაური თათრები ამბობენ, რომ ძირები (ფესვები) უნდა დაეჭრას და ისე დაირგოსო: მე სწორე მოგახსენო, არაფერი არ ვიცი, სჯობიან, მანდაურ მებაღეებს კვითხოვ, როგორ გირჩევენ.

ნატომ სიყვარულით მოგიკითხათ ყველანი, ჩემმაგივრად ყველას უმდაბლესი თავის დაკვრა.

შენი ასიკოცაგარელი.

6

ქურდამირი, 28 ივლისი [1891 წ.].

საყვარელო ნიკო!

ამ წერილის მომტანი, ანტონ ანტონიჩ რადციხ¹ (Радцих), არის Коммерческий агент Временного Управления казенных железных дорог, присланный из Петербурга по делу проведения предполагаемой телефонной железнодорожной ветви. როცა ეს ჩემთან მოვიდა (წინათ ამის მოსვლა ზოლოტნიცკიმ² მაცნობა დებეშით), ის იყო გაზეთი მივიღე და ვკითხულობდი შენს სტატიას „Шемахинская ветвь“,³ ამას ძალიან მოეწონა და მთხოვა, ბატ. ნიკოლაძე გამაცანიო. ამის გამო გწერ ამ წერილს. გაიცანი და რაც გინდა, იმას გააკეთებინებ. უფლება დიდი აქვს მინისტრისაგან. ძალიან ტუტუცი არ გეგონოს, ცოტათი არის ტუტუცი. მაგრამ თავის საქმე კარგად იცის — შენთან უნდა ლაპარაკი вообще о проведении железнодорожных ветвей у нас, რომლებიც სულ ამასა აქვს მინდობილი. ნახვამდის.

შენი ასიკოცაგარელი.

7

ქურდამირი, 13 სექტემბერი, 94 წ.

საყვარელო ნიკო!

შენ რომ ვაგწორდი და დავბრუნდი ჩემს სადგურზე, ისე ავად გავხდი, რომ მორჩენის იმედი აღარა მქონდა. ნიკოჯან, თუ ესლა არაფერი მეშველა, სამსახურს თავი უნდა დავანებო. მეორედ თუ კიდევ ასე გავხდი ავად (და რომ გავხდები, ნამდვილია), ვიცი, რომ ვეღარ გადაურჩები სენს.

ხომ იცი, რომ შენს მეტი არავინა მყავს გულშემატკივარი, და

თუნდა მყავდეს, საშველად არავის არ მივმართავ. ჩემი თხოვნა ეს არის, რადგანაც თავისუფალი საშუალო სადგური ჯერ არ არის, ამისათვის ცოტას დავსჯერდები და გთხოვ, როგორმე რიონში გადაამყვანინო. რიონი ჩემს სადგურზედ ბევრით მცირეა, მაგრამ რას იზამ, რომ აქ ყოფნა არ შეიძლება, მე სრული თანახმა ვიქნები. ოღონდ ჩემი ჯამაგირი (100 მან.) დამიტოვონ, ექიმები დაქინებით ითხოვენ, რომ მე დაეტოვო ბაქოს უჩასტკა და გადავიდე ბათუმისკენ, თუ სიცოცხლეს მინდა. ამაზედ, რამდენიც გინდა, იმდენს მოწმობებს წარმოგიდგენ. თერთმეტი წელიწადია ემსახურებ და შენიშნული არაფერში (ურჩიობაში) არა ვარ... ჩემი ზნეობითი თვისება შენ კარგად იცი, და რა გელაპარაკო. ქურდამირში გამგზავნეს სამი-ოთხის თვით (დროებით), და აი ოთხი წელიწადია, რაც აქა ვარ, არც ერთი უფროსი სადგურისა აქ წელიწად-ნახევარზედ მეტი არა ყოფილა, ცუდი ჰავის გამო გადაჰყავდათ ხოლმე, და მე რაღა დაეშავე?! რაზე ვერთმევე სულს. ყველა მირჩევს და მეც მინდა რიონში გადავიდე. თუმცა რიონში ჯამაგირი ჩემზედ მცირეა, მაგრამ ჩემსას ვერ მომაკლებენ, რადგანაც იგი დამსახურებული მაქვს (лично присвоенное) ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც ვზა საზოგადოებისა იყო.

ჩემი თხოვნა ეს არის: რიონი უთუოდ უნდა გამირიგო, უკეთესს არ მოგვეცემენ. ჩემი სახარბიელო ის არის, რომ ჰავა კარგია და მეორეც ის, რომ სამი თანაშემწე ჰყავს უფროსს. ასე რომ ღამის თევა აღარ მოუნდება. ველი, ნიკოჯან, შენს პასუხს, ამას კი განმეორებით გეტყვი, რომ ჩემი აქ დარჩენა შეუძლებელია...

შენი სამუდამოდ ა ს ი კ ო.

P. S. რიონის უფროსს, თითონ იციან, რასაც მისცემენ. თუნდა არხიმანდრიტობა მისცენ.

ა ს ი კ ო.

შ ე ნ ი შ ვ ე ნ ა ბ

პ ი რ ვ ე ლ ი წ ე რ ი ლ ი

დრამატურგ ასიკო ცაგარლის პირველი და მეორე წერილი მიწერილია ნ. ნიკოლაძისადმი პეტერბურგს. ეს წერილები დაწერილია 1884 წელს. ამ დროს ნიკო პეტერბურგში იმყოფებოდა. მას საპასუხისმგებლო თანამდებობა ეჭირა ლიბავა-რომენის რკინიგზის სამმართველოში. გარდა ამისა, იგი ირიცხებოდა ამიერკავკასიის რკინიგზის

სამმართველოს წევრად და ერთ-ერთი აქტიური მუშაკთაგანი იყო. მისი მონაწილეობით იწერებოდა პროექტები და სხვ. იგი დაჯილდოებული იყო ოქროს ეტონით და უფლება ჰქონდა უფასოდ ემოგზაურა ამიერკავკასიის რკინიგზის ხაზზე.

1. „ქალაქში გელოდით“, — ე. ი. თბილისში გელოდით. ძველად, რომ იტყოდნენ „ქალაქში ვიყავი“, „ქალაქში მივდივარ“ — იგულისხმებოდა საქართველოს დედაქალაქი თბილისი. ამის შესახებ პეტრე მირიანაშვილსაც აქვს წერილი: „ქალაქმა რა დააშავა?“ („ივერია“, 1900 წ., № 208).

2. „ოლიკო და დათიკო მოგვიკითხეთ“. ოლიკო — ოლგა ალექსანდრეს ასული გურამიშვილი, მეუღლე ნიკო ნიკოლაძისა. დათიკო — დავით ალექსანდრეს-ძე გურამიშვილი, ნიკოს ცოლის ძმა, მხატვარი (გარდაიცვალა 1926 წ.).

3. „ნატოს მაგიერადაც“, ნატო — ქართული თეატრის გამოჩენილი უნიჭიერესი მსახიობი ქალი ნატალია მერაბის ასული გაბუნია (1859—1910), მეუღლე ასიკო ცაგარლისა (ჯვარი დაიწერეს 1882 წელს, — „საქართველოს მოამბე“, 1909 წ. № 5).

ამ წერილს ნ. ნიკოლაძის ხელით აწერია: „პასუხი და რეკომენდაციის წიგნი გავუგზავნე 12 აპრილს, 1884 წ.“

ასიკო ამ წერილის დასასრულს თავისი ბინის მისამართს უგზავნის ნიკოს: Солсалаки, садовая № 43, ხოლო ბოლო წლებში ასიკო ბინადრობდა ავჭალის ქ., № 4 (ავჭალის და ნიკოლოზის ქუჩების კუთხე), გაგნიძის სახლში, საიდანაც გაასვენეს 18 აგვისტოს (1902 წელს) კუჯიის სასაფლაოზე.

მეორე წერილი

1. „კოდელი ნინო“ — განთქმული მკითხავი იყო ავლაბარში. ილია ჭავჭავაძე თავის საპოლემიკო წერილებში ამ სახელს ხშირად იხსენიებს.

2. პრესნიაკოვი — ე. ლ. პრესნიაკოვი, ინჟინერი, ამიერკავკასიის რკინიგზის მმართველი.

3. გორნიჩი — იოსებ გერასიმეს-ძე გორნიჩი, — ამიერკავკასიის რკინიგზის მოძრაობის (მიმოსვლის) უფროსი.

4. ნურა — ჩვენთვის უცნობი პიროვნებაა.

5. „ჩუნესა“ — ქალაქური თქმაა: ჩუნესა — უნარმოკლებული,

უქნარა, უნდილი, ჩანჩურა, უხეირო, ასიკო თავის პიესებში, ბენჯამინ კაცის დასახასიათებლად ამ სიტყვას ხშირად იშველიებს.

6. კნენა — აქ იგულისხმება ნ. ნიკოლაძის სიღედრი ქეთევან მანიშვილის ასული, ალექსანდრე გურამიშვილის მეუღლე.

7. სოლომონ ივანიჩი — ეს იყო სოლომონ ივანეს-ძე შაბუროვი, ძველი მოქალაქე, ტყიბულის ქვანახშირის მრეწველი, ქველმოქმედი. იგი ხშირად ეხმარებოდა ქართულ საზოგადო საქმეებს. ძმები სოლომონ და ივანე შაბუროვები ტყიბულის ქვანახშირის სააქციონერო საზოგადოებაში ირიცხებოდნენ. შაბუროვებს ქართველ ინტელიგენციასთან დიდი მეგობრობა ჰქონდათ. სოლომონ შაბუროვის მიერ წმინდა ქართულით დაწერილი ბარათები ტყიბულის ქვანახშირის საქმეებზე ინახება ნიკო ნიკოლაძის ქალაღდებში.

8. „ჩე, ახპერ, ჩე!“ (სომხ.) — „არა, ძმაო, არა!“

მ ე ს ა მ ე წ ე რ ი ლ ი

1. „ბიძაჩემი მთელი დამოქნის მმართველი იყო, ერთ ალაგს როგორ ვერ მიშოვიდა“... ასიკოს ბიძა მელიტონ თომას-ძე ფომინ-ცაგარელი, მწერლობაშიც იღებდა მონაწილეობას, ის თავის ნაწერებს მხოლოდ „ფომინს“ აწერდა. ცაგარლების მეორე გვარი „ფომინი“ წარმოებულია პაპის სახელიდან: „თომა“ — ფომინი — ე. ი. „თომას შვილი“. ასიკო ცაგარელი თავის ბიძას ხშირად ასეც იხსენიებს: „მელიტონ ფომინი“. როგორც ვიცით, თომას შვილები და შვილიშვილები ამ ფომინის გვართაც იყვნენ ცნობილნი, ვიდრე სამუდამოდ არ დაიმკვიდრეს ქართული გვარი: „ცაგარელი“.

2. „დათიკოს ერთი ლოთიანათ თავში ჩააფარე“. ეს ქალაქურ ყაიდაზე შექმნილი გამოთქმა ა. ცაგარელს თავის პიესა „ხანუმაშიც“ აქვს ჩართული — აკოფა ამბობს: „ერთი სიძე მითხარით, სიძე, რომ ლოთიანათ თავში ჩაეფარო“ (იხ. „კომედიები“, 1936, გვ. 34, ი. გრიშაშვილის რედაქცია).

3. „ვისაც შენგან ბილეთები მოუვიდათ, ყველა დიდ მადლობას და ქება-დიდებას ვიძღვნიან“... საქმე ის არის რომ ნიკო ნიკოლაძე მსახურობდა რკინიგზის სამმართველოში (1882 წლიდან 1886 წლამდე — პეტერბურგი. თბილისი). ჩვენი მოღვაწენი ნიკოს ხშირად მიმართავდნენ რკინიგზით სამოგზაურო უფასო ბილეთებისათვის. ნიკო ყველას ეხმარებოდა. მის არქივში დაცული მასალებით ირკვევა, რომ რკინიგზის მუქტი ბილეთებით უმოგზაურიათ: აკაკი წერეთელს, გ. წერეთ-

თელს, დავით ერისთავს, დიმიტრი დადიანს (ქუთათურ გაზეთ „შრომის“ რედაქტორს), დეკ. დ. ლამბაშიძეს, ილია ბახტაძეს, ივ. თხოველიძეს, კის და სხვ. წარმოიდგინეთ, გლებ უსპენსკისაღ მიუმართავს ნიკოლაძის თვის უფასო ბილეთებისათვის. ხოლო ნ. ჩერნიშევსკის 1884 წლის 27 აგვისტოს, ასტრახანიდან პეტერბურგში გაუგზავნია წერილი ნ. ნიკოლაძისთვის, რომელშიაც სთხოვდა თავისი უმცროსი ვაჟის მიხეილისათვის სამსახურის შოვნას რკინის გზათა სამმართველოში. ნიკოლაძეს თავისი „მასწავლებლისათვის“ შეუსრულებია ეს თხოვნა და მიხეილ ჩერნიშევსკი მოუწყვია ამიერკავკასიის რკინიგზათა სამმართველოში.

4. „ნატომ შემოგიტვალა, მამიჩემის მუნდირს ფეშქაშად გამოგიგზავნიო“. უნდა ვიცოდეთ ნატო გაბუნიას ბიოგრაფიიდან, რომ იგი შეილი იყო ნადიამბეგარ (შემდეგ გორის საპატიმროს უფროსის) მერაბ გაბუნიასი, რომელიც გორში იყო ჩასიძებული.

5. „გეურქ ეფიმიჩი“ — ასე უწოდებდნენ ხუმრობით გიორგი წერეთელს. გ. წერეთელი იმ ხანებში საკომერციო საქმეებში იყო გაბმული... მისი მოხსენებითი ბარათების მიხედვით, შეიძლება ითქვას, რომ მას სურდა ჭალის მთის (საჩხერისაკენაა) ექსპლოატაცია და რკინიგზის პატარა შტოების გაყვანა სოფლებისა და ქალაქების დაახლოების მიზნით (ჭიათურისკენ, ხონისკენ და სხვ.).

მ ე თ ხ ე წ ე რ ი ლ ი

ა. ცაგარელი ამ წერილს თბილისიდან უგზავნის ჯიხაიში ნ. ნიკოლაძეს, რომელიც ამ დროს თავისი მეურნეობის საქმით იყო გართულები.

როგორც ამ უთარილო ბარათის დაწერის დრო გამოვარკვეთ, 1889 წელს ასიკო თბილისში უნდა მსახურობდეს სადგურის მორიგის თანამდებობაზე. ადგილის მაძიებელი ასიკო, სულ იმას ეხვეწებოდა ნ. ნიკოლაძეს, რომ მისთვის არ მიეცათ სადგურის უფროსის ან მისი თანაშემწის საპასუხისმგებლო ადგილი: „ოდონდ სტანციის უფროსად ნუ დამნიშნავენ და სხვა რაც უნდათ, ის თანამდებობა მომცენო“, — წერს ნიკოლაძეს ასიკო (იხ. წერილი 2). ალბათ გული უთქვამდა, რომ იგი ფათერაკს ვერ აცდებოდა და როგორც მეოთხე ბარათიდან ირკვევა, ასეც მომხდარა.

1. ეისიმონტი — ანტონ ივანეს-ძე ეისიმონტი, ინენერი. ამიერკავკასიის რკინიგზის მოძრაობის უფროსი.

2. ეს შემთხვევა აწერილია გაზ. „ტიფლისკი ლისტოკში“, 1889 წ. № 138 და № 139.

3. „ალხაზოვის შუამდგომლობით შეგიძლიან ყველაფერი მოახერხო“. პეტრე ლაზარეს ძე ალხაზოვი, ამიერკავკასიის რკინიგზის ინჟინერი იყო, ნიკო ნიკოლაძის ნაცნობი.

მ ე ხ უ თ ე წ ე რ ი ლ ი

როგორც ირკვევა, ნიკო ნიკოლაძეს თავის ჯიხაიშის ბალისთავის ასიკოსთავის უთხოვნია აზერბაიჯანული ჯიშის ბროწეულის ნერგები,— ასიკოს ეს თხოვნა შეუსრულებია.

წინა წერილში მოხსენებული „მარცხის“ გამო. ასიკო შიშს გამოსთქვამს, რომ ის „უკითხავად და გამოუძიებლად“ შეიძლება სამსახურიდან დაითხოვონ, ამიტომ ემუდარება ნ. ნიკოლაძეს ჯიხაიშიდან თბილისში ჩამოსვლას და დახმარებას. უნდა ვიფიქროთ, რომ ნ. ნიკოლაძის საქმეში ჩარევით, ასიკო სამსახურიდან არ დაუთხოვნიათ, მაგრამ, ვითომ დროებით („სამი-ოთხი თვით“) ციებთან და გამოყრუებულ ადგილას — სადგურ ქურდამირში გაუმწესებიათ. ასიკო იქ ოთხ წელიწადს მსახურობდა; მისივე თქმით, ცუდი ჰაერის გამო, არც ერთი სადგურის უფროსი ქურდამირში წელიწადნახევარზედ მეტს ვერა სძლებდა. ქურდამირში ასიკო ხშირად ავადმყოფობდა. ნატო, მისი მეუღლე, მთელი წლობით იყო იმასთან და სეზონის განმავლობაში თბილისში ვერ ჩამოდის, თეატრს ვერ ემსახურებოდა. ასიკოს თავისი საყვარელი დედა ქურდამირში გარდაეცვალა და იქვეა დასაფლავებული.

მ ე ე ქ ვ ს ე წ ე რ ი ლ ი

1. ანტონ ანტონიჩ რადციხ — რკინიგზის მოხელე (ამ კაცის თანამდებობა თვით ასიკოს აქვს მეექვსე წერილში მოხსენებული).

2. ზოლოტნიკი, ესეც რკინიგზის მოხელეა (З. Д. Злотницкий).

3. ნიკო ნიკოლაძის სტატია „Шемахинская ветвь“ დაბეჭდილი იყო გაზ. „ნოვოე ობოზრენიეში“, 1891 წ. № 2611.

ამ წერილს ნიკო ნიკოლაძის ხელით აწერია: „ასიკო ცაგარლისაგან“. წერილს თარიღი არა ჰქონდა.

ეს წერილი, რომელიც დაწერილია 1894 წელს, 13 სექტემბერს ქურდამირიდან, ასიკოს უკანასკნელი წერილია. ნიკოლაძე ამ წელს ფოთის ქალაქის თავად იყო არჩეული, მაგრამ, როგორც ჩანს, ნიკოს მოუხერხებია ასიკოს გადმოყვანა ქურდამირიდან საქართველოში, მხოლოდ რიონის მაგიერად, როგორც ამას ითხოვდა ასიკო, ჰალადიღში დაუნიშნავთ სადგურის უფროსად. ტანში გამჯდარი ქურდამირის „ციება“ ჰალადიღში უფრო გაუცხოველდა... დაუძღურებული ასიკო, როგორც იყო, მეგობრებმა გამოიწვიეს ჰალადიდიდან და „ცნობის ფურცლის“ რედაქციაში უშოვეს მცირე ადგილი (დეპეშების მთარგმნელად მსახურობდა). ამის შემდეგ ასიკოა დიდხანს არ უცოცხლია: გარდაიცვალა 1902 წ. 12 აგვისტოს (ძვ. სტ.), 45 წლის ასაკში.

1956 წ.

აკოფიანი

აკოფ აკოფიანის შემოქმედებითი მოღვაწეობის მნიშვნელოვანმა პერიოდმა ჩვენს თვალწინ გაიარა. ვის არ ახსოვს პატარა ტანის, მაგრამ მხნე გამომეტყველები მოხუცი თავის შემოქმედებითი შთაგონებით ანთებული თვალებით! იგი ხშირად ხედებოდა ქართველ მწერლებს, მათთან კარგი მეგობრობა ჰქონდა და ხშირად საუბრობდა ქართველი და სომეხი ხალხის ისტორიულ ამობაზე, ორი მეზობელი ერის დიდ კულტურულ მემკვიდრეობაზე...

საქართველოს აკოფიანი თავის მეორე სამშობლოდ თვლიდა. რა თემაზედაც არ უნდა ვაგებათ მასლაათი, იგი ყოველთვის სიყვარულით გაიხსენებდა საქართველოს სოფლებს, სადაც იგი თავისი სიუბუქის წლებში ხშირად მოგზაურობდა, როგორც ბოლშევიკი აგიტატორი. აკოფიანს ხიბლავდა ჩვენი დაბა-სოფლების ბუნებრივი სინატიფე, მაგრამ განსაკუთრებით იტაცებდა ქართველი გლეხის სულიერი სიმდიდრე. „რამდენი სიკეთეა ქართველი გლეხის გულში! — იტყოდა ხოლმე აკოფიანი, — როგორი ძლიერი სიყვარულით უყვარს მას ადამიანი, მისი ვაჟკაცობა, თავდადება, საკუთარი მიწა-წყალი, მშობლიური კერა. ამ მაღალი საკაცობრიო თვისებებით დიდად ჰგვანან ერთმანეთს ქართველი და სომეხი, იმიტომ, რომ მათ ერთნაირად

მძიმე ისტორიული გზა აქვთ გავლილი და არაერთხელ გაერთიანებულ
ძალით მოუგერიებიათ გარეშე დამპყრობელთა რისხვა, ერთი სიტყვით
სომეხი და ქართველი ხალხი ყოფილან ერთმანეთის ფარი და ხმალად.
აკოფ აკოფიანს რომ ასე ძლიერ უყვარდა საქართველო, ეს მისი შე-
მოქმედებიდანაც ჩანს. მან მთელი თავისი შეგნებული სიცოცხლე თა-
ვისუფლებისა და ხალხთა შორის მეგობრობის განმტკიცებისათვის და-
უცხრომელ ბრძოლას მოახმარა. იგი ერთნაირი სიყვარულით უმღე-
როდა განახლებულ სომხეთსა და საქართველოს. საბჭოთა საქართვე-
ლოს ყოველი გამარჯვება უსაზღვრო აღფრთოვანებას იწვევდა მასში.
ჩვენი ხალხის ყოფაში არ მომხდარა არცერთი ისეთი მნიშვნელოვანი
მოვლენა, რომელსაც იგი გულწრფელად არ გამოხმაურებოდეს და
თავისი შთაგონებით აღბეჭდილი პოეტური სიტყვა არ ეთქვას.

ქართველი ხალხიც ყოველთვის დიდად აფასებდა და აფასებს დი-
დი სომეხი საბჭოთა პოეტის ღვაწლს. აკოფიანი თბილისში გარდაიც-
ვალა და ქართულმა მიწამ მის ნეშტს მშობლიური მზრუნველი კალთა
გადააფარა.

მარად დღეგრძელობდეს ქართველი და სომეხი ერის ძმობა! უკვ-
დავი იყოს ხალხთა მეგობრობის სახელოვანი მომღერლის აკოფ აკო-
ფიანის ხსოვნა!

1956 წ.

ჩემს გულთან დაახლოებული კოეტი

(ჰეინეს გარდაცვალებიდან 100 წლისთავის გამო)

აი, ნამდვილი ლირიკოსი! გულის მეუფე!

სიხალისე და სიხარული პოეზიის!

საგანძური, სადაც დაუნჯებულა უკვდავი, ლამაზი გრძნობა და
მარადიული სიყვარული — ჰეინე!

სიყვარული სიხარულს ჰზადებს, მაგრამ ჰეინესათვის თითქოს
სიხარული არ არსებობს, იგი ტანჯული მგოსანია, მისი ლექსები სევ-
დიანი გულის ამონაკენსია:

შხამით სავსეა ჩემი ლექსები

და ან კი, სხვაფრივ, როგორ იქნება...

შენ, სატრფოვ, მომაკვდინებელ შხამით

სრულად მოსწამლე ჩემი ცხოვრება.

შხამით სავსეა ჩემი ლექსებო, — შესჩივის სატრფოს!

ჰეინეს ლექსებში სოლივით შეჭრილია და თინათინობს: ცრემლი, შხამი, დარდი, კეშანი და ტანჯვა. ისე დიდია ეს ვაება, რომ იგი ერთ ლექსში ამბობს: მე რომ მოვკვდებო, დიდი საფლავი ამომითხარეთ, რადგან დიდი დარდით სავსეა ჩემი გული და პატარა კუბოში ვერ ჩავეტევო. მაგონდება ბარათაშვილი: „თვითონ საფლავიც მევიწროვოს, თუ ტოლი მყვანდეს“.

გასაოცარია ჰეინეს ლექსების შინაარსი, თითქოს ყველა მისი პატარა ლექსი, პოემების გამოკლებით, ერთ საგანს დასტრიალებს თავს. ეს საგანია სიყვარული, მაგრამ შიგ რამდენი ვარიაციაა და რა ლაკონურადაა გამოთქმული ეს გრძნობა და ემოცია ამ დაუბერებელი სიყვარულისა!

ჰეინე ლექსის სიუჟეტის შექმნის და გამოთქმის ვირტუოზია! იგი ლექსს ფინალს როდი უკეთებს, არც მრავალსიტყვაობა უყვარს — სწორედ ეს არის აღსანიშნავი მის შემოქმედებაში... მისი ყოველი ლექსის დასასრული ისე ეღერს, რომ მსმენელი თუ მკითხველი თვითონ იღებს მონაწილეობას ლექსის ფინალის გახსნაში. მაგალითად, ჰეინეს ერთი ლექსის შინაარსი ასეთია: შეყვარებული ვაჟი უიმედოდ იტანჯება, ქალი სხვაზეა დანიშნული. იგი ყოველდღე ქალის ფანჯარას შესცქერის. ერთ მშვენიერ დღეს მოეჩვენება, რომ სატრფოს ფანჯარა უჩვეულოდ გაიხსნახებულია, ვაჟი ამბის გასაგებად მოსამსახურეს გზავნის: წადი, ცხენს შემოახტი და საჩქაროდ გამიგე, რა ხდება ჩემი შეყვარებულის ბინაზე, ქორწილია თუ დარბაზში შემთხვევით ანთია დიდი სინათლეო, თან დასძენს, თუ ისეთი არაფერია, მაშინ ცხენი ნელა წამოიყვანე, ხოლო თუ ქორწილია, მაშინ ცხენი ააჩქარე და თან თოკიც წამომიღეო. აშკარაა, აქ თავის ჩამოხრჩობაზეა ლაპარაკი, სხვა პოეტებივით არ ამბობს: „თავი უნდა ჩამოვიხრჩო, მეტი რაღა დამრჩენია უიმედოდ შეყვარებულსო“. ავიღოთ მეორე ლექსი. მოვიყვან ძველი პოეტის იოსებ ბაქრაძის თარგმნით:

მაგიდას უსხდნენ და ჩაის სევამდნენ,
სიყვარულზედა ჰქონდათ მაასი,
კაცები ჭკუით ამპარტავენობდნენ,
ქალთ ეკლუცობას არ ედო ფასი.

„უნდა გეიყვარდეს პლატონიურად!“
წარმოსთქვა ერთმა ხმამალა, განზრახ,
ცოლს გაეცინა ირონიულად,
ამოიოხრა მწარედ და სთქვა: „ახ!“

მღვდელმა კი ბრძანა: „კაცს როდი ჰმართებს,
აპყვეს სიყვარულს გატაცებითა,
თორემ იგი მას დაასნეულებს“,
ქალწულმა ქალმა შენიშნა: „რითა?“

„სიყვარულია ენებათა ღელვა“,
სთქვა გრაფინიამ გულისტკივილით;
შემდეგ ბარონსა ჩაი მიართვა
და გადახედა ნაზი ღიმილით.

ჩემო ძვირფასო! რა იქნებოდა,
რომ ყოფილიყავ შენც ნიწვეული?
შენ მათ მშვენიერად დაუმტკიცებდი,
რაც არის ტრფობა და სიყვარული!

კომენტარები, როგორც იტყვიან, ზედმეტია, ლექსის ბოლო აშკარაა: მაგიდასთან შეყრილები — ბარონი, გრაფინია, მღვდელი, გასათხოვარი ქალი, ხანში შესული ბანკირი — ყველანი სიყვარულზე სუბიექტურად მსჯელობენ. აქ ავტორს გაახსენდება თავისი შეყვარებული ქალი და დანანებით წარმოსთქვამს: ჩემო ძვირფასო, შენც რომ იქ ყოფილიყავი მიწვეული, სიყვარულზე მსჯელობა სხვა ხასიათს მიიღებდა და ყველა იქ მყოფთ დაუმტკიცებდი, თუ მართლა რას ნიშნავს ნამდვილი სიყვარული!

რა უსუსურია ასე პროზად გადმოცემული ჰეინეს შესანიშნავი შინაარსი ამ პატარა შაირისა, ლაკონიურ ლექსად გაკეთებული. უნდა ითქვას, რომ არც ერთ ევროპიელ მწერალს არ ეხერხება დიდი შინაარსის მქონე სიუჟეტის მოკლედ გადმოცემა, როგორც ეს ჰეინემ იცოდა. მისი სულ პატარა ლექსიც კი დიდი ემოციის მატარებელია, პოემების შემცველი სიუჟეტია. დიდ აზრს, რაც სხვისთვის პოემის დასაწერადაა საჭირო, ჰეინე სულ 2-3 სტროფში ათავსებს, მერე რა კარგად, რა ლამაზად.

მისი სიმღერების კრებული უბადლოა. ჰეინეს დარჩა ნაწერების 15 ტომი, მაგრამ ხალხს მხოლოდ ერთი ტომი ახსოვს, ის ტომი, სადაც ლირიკული ლექსებია შეგროვილი.

ჰეინეს ლექსები შეუძლებელია ზეპირად არ დაგამახსოვრდეს, შეუძლებელია არ იმღერო. განა შეიძლება ჰეინეს ლექსები გაყვიზინებულმა ადამიანმა წაიკითხოს სადილის შემდეგ, ეილეტგახსნილმა და გვერდზე წამოწოლილმა? იგი ახალგაზრდობის მომღერალი პოეტია, ჰეინეს ლექსები ყველამ ზეპირად უნდა იცოდეს!

ტურფავ, ტურფავ, რას უყურებ,
მოაცურე ჩემსკენ ნაგი,

ერთად ჩაესხდეთ და ეუფუროთ.
როგორ არხევენ წყალს ნიაფი.

სურას ფიქრობ ჩემზე აესა,
ჯულოს მჭურვალედ ჩამეკარი
და თუ შენს თავს ანდობ ზღვასა,
მე ჩიხლ ვარ უნდობარი?

მაგრამ გულიც ხომ ზღვა არი,
ხან ღელავს და ხან მშვიდდება —
და ძვირფასი მარგალიტი
მემაშიაც იმალება!

საქართველოში ჰეინეს ლექსები ხელწაყრით ითარგმნება და ითარგმნებოდა: ჰეინეს მშვენიერი ლირიკის მიმართ თვით ილია ჭავჭავაძემ და აკაკი წერეთელმაც გადაიხადეს თავიანთი ხარკი! გარდა ილიასი და აკაკისა, ჰეინეს მთარგმნელები არიან: ანტონ ფურცელაძე, განდევილი, იოსებ ბაქრაძე, ნიკო ავალიშვილი, ალექსანდრე აკოფაშვილი, იოსებ მჭედლიშვილი, კონსტანტინე ჭიჭინაძე, სანდრო შანშიაშვილი და სხვ.

ხარიტონ ვარდოშვილმა ორჯერ გამოსცა ჰეინეს ლექსების კრებულები, გრიგოლ აბაშიძემ და კარლო კალაძემ არ დაიშურეს თავიანთი გამოცდილება ჰეინეს ლექსების სათარგმნელად. შარშან პოეტმა აკაკი ჭკადუამ გერმანულიდან თარგმნა ჰეინეს რჩეული ლექსები და ცალკე წიგნად გამოსცა. ჭოლა ლომთათიძე? ჭოლა ლომთათიძემ, ციხეში ყოფნის დროს, ჰეინეს პოეზიიდან ყველაზე ბევრი ლექსი თარგმნა და 1913 წელს ცალკე წიგნად დაბეჭდა მშვენიერი წინათქმით. მიუხედავად ლექსიური აღნაგობის სიმკრთალისა, უნდა ვთქვა და ეს ჩემი პირადი შთაბეჭდილების ნაყოფია, რომ ჭოლას თარგმანი დიდი გზნებით არის ნათარგმნი, პოეტმა გაიგო პოეტი.

ამ თარგმანებს ჭოლას „პირადი განცდის და მისი სულის შფოთვის დალი აჩნია“. აი, მისი ერთი თარგმანი, რომელიც ზეპირად მახსოვს:

არ შემიძლიან, რომ დაგივიწყო,
არ შემიძლიან გაეწირო თავი,
ო, მახსოვს, მახსოვს, ჩემო ლამაზო,
რომ სულით, ხორციით ჩემი იყავი.

და ეხლაც მინდა შენი სხეულის
ვიყო პატრონი, პატრონი სრული, —
და შენი სული? წაიღონ თუ სურთ,
მე უშენოთაც ბევრი მაქვს სული.

მოდინ! თანაბრად სულს ვავეყოფ შეა,
ხიხევარს შთავებერ შენსა არსებას,
მაშინ ჩვენ ერთსულ, ერთხორც ვიქნებით, —
ელა შეიძლებს ჩვენს დაშორებას?

მე, როგორც პოეტს, ჯერ კიდევ ძალიან ახალგაზრდას მომხვდა პეინეს ლექსების ნაპერწყალი, ჰოლას თქმისა არ იყოს: „აქვს სიყვარულს ერთი დიდი და შეურყეველი კანონი. ეს კანონი მდგომარეობს იმაში, რომ ის, ვინც გიყვარს, მუდამ გიყვარდა, გგონია, რომ ეს სიყვარული, დაიბადა შენთან ერთად, რომ შენს სიცოცხლეში არ ყოფილა ისეთი წამი, როცა ის, ვინც გიყვარს, არ გყვარებოდეს, ეს ასეა, თუ მართლა და ნამდვილი სიყვარულით გიყვარს“... და სწორედ ასეთი სიყვარულით მიყვარდა და დღესაც მიყვარს მსოფლიო სევდის მგოსანი, სიყვარულისა და დიდი გრძნობის მომღერალი ჰენრიხ ჰეინე. არ მახსოვს როდის შევხვედი პირველად იმას, რომელი მისი ლექსი წაგიკითხე პირველად, როდის დაიწყო ჩემი მისდამი სიყვარული—და დღეს მგონია, რომ ის იმავეითვე იჯდა ჩემს გულში და ვალობდა.

მე ორი ლექსი მახსოვს ჰეინესა. ერთი ეთარგმნე და მეორე—ლეგენდა — გავლექსე ჩემი ფინალის დართვით. ჯერ წაგიკითხავთ ამ მიმართვას, შემდეგ ჩემს საკუთარ თარგმანს.

პეინეს ლეგენდა

1

ახალგაზრდა მეზღვაური ახალგაზრდულ მკლავით
მიაპობდა ზღვის ზილფებსა, მისცურავდა ნავით.
ამ დროს ზღვაში ასიმღერდა ზღვის ნარნარი ელფა,
მეზღვაური მოიხიბლა, გული აედევალფა,
და რომ პანგი ზღვის სულისა ზღვის ტატნობზე მიწყდა,
მეზღვაური მთლად დაიბნა, საჭე მიაფიწყდა,
გადაბრუნდა ცელქი ნავი, ტალღამ იწყო ფრთონა
და საკუთარ თავის მკვლელი გახდა ის თვითონა.
ზღვის მხეფნარი ფურფუშებად ედებოდა ვარსა
და ზღვა გულში იხუტებდა ნობათს მონაგარსა.

2

ნართალია, შენ არ მღერი, ვერ ეწყობი პანგსა,
ვერ მოხიბლავ ცაში ფრინველს, ზღვაში—ზღვის ნიანგსა,
მართალია, არ ხარ ელფა, ზღვის მაკდღერი ქალი
და ლურჯ ზღვასაც ვერ აღუტრეხებს ევ მოღურჯო თვალი,—

მაგრამ შენში რაღაც სუფევს, რაღაც ჩემი ძალა,
რომ ამ ძალამ ლექსის წერა თითქმის ამიკრძალა;
გულში სევდა დასევადლა, გულით ცრემლი მწყდება,
როს გიჟურებ, ყველას ეტოვებ, ყველა მავიწყდება.
მავიწყდება ლექსის ფორმა—გრძნობის საფუძველი,—
ვშიშობ: ჩემზე არ გამართლდეს ის ლეგენდა ძველი.

1914 წ.

ეხლა საკუთარ თარგმანს მოვახსენებთ. ლექსების ამ რკალს ავტო-
რი ა ნ ე ლ ი კ ა ს უძღვნის:

ვკოცნი ტუჩებში! ვკოცნი ტუჩებში!
და თვალბზე კი ვაფარებ ხელსა,
ის კი ნიადაგ მისაყვედურებს
და პასუხსა მთხოვს ძნელასახსნელსა,—

ამბობს: „პოეტო, შენ მაგ ქვევითა
მაკვირებ, მტანჯავ, ეკვით მამწარებ:
რად მკოცნი ტუჩში?.. და ან თუ მკოცნი,
თვალბზე ხელებს რატომ მაფარებ?“

რა ეუბასუხო, როს თვით არ ვიცი,
ან რა დავარქვა ამ საქციელსა?
ვკოცნი ტუჩებში! ვკოცნი ტუჩებში
და თვალბზე კი ვაფარებ ხელსა.

ჩემი მადლობა ჰეინეს ძვირფას ლანდს, რომელმაც შემასწავლა სი-
ყვარულის საიდუმლოება და მისი ლექსად გამოთქმის უნარი, ქედს
ვიხრი ჰეინეს ხსოვნის წინაშე თხემით ტერფამდე!

1956 წ.

მარო თარხნიშვილი

ჩვენი სანელოვანი იუბილარი ქართული სამუსიკო ხელოვნების იმ
ღვაწლმოსილ ადამიანთა რიცხვს ეკუთვნის, რომელთაც თავისი უან-
გარო შრომით, ენერგიულობით და ხალასი ნიჭით ხალხის საყოველ-
თაო სიყვარული და პატივისცემა დაიმსახურეს.

ქართული ხალხური მუსიკა თავისი ღრმა იდეურობით, ემოციუ-
რობით, ეანრობრივი ნაირფერობით და მრავალხმიანობით მსოფლიო
მუსიკალური ფოლკლორის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან განშტოებას წარ-
მოადგენს. მარო თარხნიშვილიც ამ ჩვენი საამაყო ხალხური მუსიკის

მესაიდუმლეა, მისი სიწმინდისა და ბუნებრივობის დამცველი და
ფართო ასპარეზზე გამომტანი.

შესანიშნავი მომღერალი და ქართლ-კახური სიმღერების
დი მცოდნე, მარო თარხნიშვილი ათეული წლების მანძილზე ატკობს
ჩვენს ყურთასმენას, ზრდის ნიჭიერ მომღერალთა კადრებს, აყალი-
ბებს ახალ და ახალ გუნდებს და თავს არ ზოგავს მშობლიური ხე-
ლოვნების განვითარებისა და გაფურჩქვნისათვის.

ამ თავისი ღვაწლით მან ქართველი ერის მადლობა და სიყვარული
დამისახურა, რომლის ნაწილობრივ გამოხატულებას დღევანდელი სა-
ლამოც წარმოადგენს...

მე სიამოვნებით ვიგონებ ერთ ჩემს ტრადიციულ საღამოს (მგონი,
1917 წელი იყო), როცა მარო თარხნიშვილის და მისი დის ეკატერინე
ფალავანდიშვილის პატარა საოჯახო გუნდი პირველად წარუდგა
ქართველ თეატრალურ საზოგადოებას ოპერის თეატრში, რამაც დი-
დი, აუწერელი აღტაცება და სიხარული გამოიწვია.

უესურვოთ ჩვენს ძვირფას იუბილარს ხანგრძლივი სიცოცხლე და
მისთვის ჩვეული უშრეტო ენერჯით მშობლიური ხელოვნებისადმი
უანგარო მსახურება მრავალყამიერ!

1956 წ.

ზაზუკი - ზაზუკიანი

მე შთაბეჭდილების კაცი ვარ, სპექტაკლს მთლიანად არ ვეხები.
უპირველეს ყოვლისა, როცა გავიგე, რომ „ოტელო“ ბალეტად
იყო გადაკეთებული, გავიფიქრე: „ოტელოს“ სიძლიერე გამოთქმა-
ში, სიტყვებშია. უტექსტო „ოტელო“ ვერ წარმომედგინა. მაგრამ ვახ-
ტანგ ჭაბუკიანის სასახელოდ, რომელიც ამ სპექტაკლში მთავარი ძარ-
ღვი არის. უნდა ითქვას, რომ თავისი ბრწყინვალე ცეკვით მან უეჭვე-
ლად განგვაცდევინა ოტელოს სულიერი ტანჯვა. კარგად ჩაატარა ეჭ-
ვიანობის მონოლოგი. პირველი შემთხვევაა, რომ საყვარელი არსების
მკვლელი აღტაცებით მიიღოს მაცურებელმა. ეს კი დიდი მსახიობის
წარმატებაა. რა კარგი იყო ჭაბუკიანი დეზდემონასთან ალერსის დროს.
ეს ვნების შეკავებული ინსტინქტი, ეს ველური გამოხედვა, კონცის
სიფრთხილე უსაზღვრო ემოციას ბადებდა ხალხში. ჭაბუკიანი — ეს
შესანიშნავი მოცეკვავე და დიდი რეჟისორი, მიმიკის დიდი ოსტატიც
ყოფილა... ვუყურებდი ჩემს თვალწინ გაზრდილ ამ დიდ ხელოვანს და
გული სიამით მეცხებოდა...

ამ სამი ათეული წლის წინათ ერთ ჩემს პატარა წერილში შევიგ-
რძნე მისი მომავალი და თბუთმეტი წლის ჰაბუკს ასეთი სტრიქონებ-
ვეძღვენი: „რა კარგი იყო ვახტანგ ჰაბუკიანი „პიონერის“ ცეკვის წეს-
რულების დროს, ეს ბედნიერი ახალგაზრდა უეჭველად დიდ მომა-
ვალს გვიქადის“. ან ასეთი მოწოდება: „პერიანის სტუდიაში სწავლობს
ახალგაზრდა ვახტანგ ჰაბუკიანი, რომელიც დიდ იმედებს იძლევა, სა-
ჭიროა ყურადღება მიექცეს, ვინაიდან ქართულ ოპერასთან ერთად
ქართული ბალეტის შექმნისათვის ჰაბუკი ჰაბუკიანი ერთი პირველ-
თავანია“.

ვახტანგ ჰაბუკიანი ჩვენი ბალეტის სიამაყეა. „ოტელოს“ დადგმა
ოპერის თეატრში ქართული კულტურის დღესასწაულია.

1957 წ.

ჩეხოვის „დათვის“ ქართულ სცენაზე

ეს პიესა თავის დროზე ქართული თეატრის ღარიბი რეპერტუარის
შესავსებად თარგმნა პოეტმა და ექიმმა გრ. ვოლსკიმ.

ახლანდელ ბათუმში გამოვიდა აღმანახი „ტალა“ (№ 19). ამ აღმა-
ნახში, სხვათა შორის, დაბეჭდილია ა. მხითარაიანის წერილი „ფურ-
ცლები ლიტერატურის ისტორიიდან“. ავტორს, ეტყობა, უმუშავნია
ჩვენს არქივებში და მისი რამდენიმე მოსაზრება ჩვენი ძველი მოღვა-
წეების შესახებ მართლაც საგულისხმოა. მაგრამ როცა ავტორი გრ.
ვოლსკის მიერ ნათარგმნ ჩეხოვის პიესა „დათვის“ შესახებ ლაპარა-
კობს, აშკარად სცდება.

წერილის ავტორს საცენზურო ფონდის მასალებში უნახავს „დათ-
ვის“ ქართული ხელთნაწერი და შემდეგსა წერს: „როგორც ჩვენი გა-
მოკვლევით (!) ჩანს, ვოლსკის მიერ თარგმნილი „დათვის“ ტექსტი
გამოთუქვეყნებულია“ (ხაზი ჩემია. ი. გ.). შემდეგ ასკვნის:
„ლიტერატურაში არაფერია ნახსენები პიე-
სის დადგმის შესახებ... გადაჭრით შეიძლება ითქვას,
რომ „დათვის“ თარგმანი, თუმცა კი იყო ნებადართული დასაადგმელად,
მაგრამ დღემდე იგი არც გამოთუქვეყნებიათ და არც
სცენაზე დადგმულა“ (ხაზი ჩემია. ი. გ.).

ზოგიერთი დაუკვირებელი მკვლევარი, რაც უკვე აღმოჩენილია,
იმას თავის „აღმოჩენად“ ასაღებს; აქ კი, იმის ნაცვლად, რომ მკვლე-

ვარმა მორიდებით სთქვას — „მგონი არ დაბეჭდილა“, „მგონი სცენაზე არ დადგმულაო“, — პირდაპირ აცხადებს: ჩვენი გამოკვლევით, გადაჭრით შეიძლება ითქვას, რომ გრ. ვოლსკის თარგმანი, ჩვენთვის „დათვი“ არც გამოქვეყნებულა და არც სცენაზე დაუდგამთო.

არ არის მართალი! თეატრის ზოგიერთმა ახალგაზრდა მკვლევარმა რომ არ გაიმეოროს ეს შეცდომა, ვიტყვიტ ჩვენც „გადაჭრით“, რომ გრ. ვოლსკის „დათვი“ მართო არქივში კი არ ინახება ხელნაწერის სახით, არამედ დაბეჭდილიც არის და სცენაზე დადგმულიც. აი, საბუთებიც:

1. გრ. ვოლსკის მიერ ნათარგმნი „დათვი“ დაბეჭდილია ილია ჭავჭავაძის „ივერიაში“ (იხ. 1889 წლის № 84 და 87).

2. სცენაზე დადგმულია თბილისში ვასო აბაშიძის მონაწილეობით 1889 წლის 18 ივლისს; 1891 წლის 24 აპრილს და 15 სექტემბერს; 1892 წლის 17 აპრილს; 1893 წლის 2 თებერვალს; 1894 წ. 25 იანვარს. კიდევ მეტიც: „დათვი“ „ივერიიდან“ გადაიბეჭდა ი. იმედაშვილის რედაქტორობით გამოცემულ პიესების კრებულ „ცხოვრების სარკეში“ (1901 წ.): ხოლო რაც შეეხება სცენაზე განსახიერებას, თბილისის გარდა, იგი დაიდგა: ქუთაისში (1893 წლის 7 თებერვალს), ფოთში (1893 წლის 30 ოქტომბერს), ბათუმში (1893 წ. 30 იანვარს და 7 თებერვალს), თელავში, კიათურაში, სიღნაღში და საერთოდ ყველა პერიფერიულ სცენაზე.

აი, მოკლედ „დათვის“ დადგმების ნუსხა.

ამის შემდეგ თქმა იმისა, „დათვი“ არც დაბეჭდილა და არც დადგმულაო, რბილად რომ ვთქვათ, იმას ნიშნავს, რომ ნარკვევის ავტორმა თავის ნაჩქარევი მსჯელობით დათვური სამსახური გაუწია ჩვენი თეატრის წარსულის შესწავლის საქმეს.

1956 წ.

ჰალარა თბილისი

შემთხვევით როდი ამაყობს ქართველი თავისი დედაქალაქით!

თბილისი ერთ-ერთი უძველესი და ულამაზესი ქალაქია მსოფლიოში. ვისაც ერთხელ მაინც უნახავს ჩემი ქვეყანა, არ შეიძლება იგი თბილისის მშვენიერებით არ მოხიბლულიყო. მრავალი მოძმე ხალხის შეილისათვის გამხდარა თბილისი შთაგონების წყარო, მრავალი პოეტი აღმდგრებია, მრავალი მიუღია და თავისი მშობლიური დედაქალაქივით შეუყვარებია იგი.

მშენებელად აქვს ნათქვამი გამოჩენილ რუს პოეტს — ნ. ტიხონოვს: მოსკოვზე საყვარელი დედაქალაქი ხომ არ არსებობს, თბილისი ჩემთვის მეორე მოსკოვიაო. ა. გრიბოედოვი აღტაცებული იყო თბილისით, აქ დაქორწინდა და აქ მუშაობდა თავის ნაწარმოებებზე. ა. პუშკინი და მ. ლერმონტოვი მოხიბლა ჩვენმა იშვიათმა ბუნებამ, ჩვენმა მარად მცხუნვარე მშენებელმა. ა. ოსტროვსკი მოუთმენლად მოისწრაფვოდა საქართველოსკენ, რათა ენახა პოეტების მუზა — თბილისი. მუდამ სიამოვნებას ჰკვირიდათ თბილისში გატარებული დღეების განსვენება ლევ ტოლსტოის და მაქსიმ გორკის, ჩაიკოვსკის და რეპინს, ესენინსა და მიაიკოვსკის, — ყველას, ვისაც ერთხელ მაინც დაუდგამს თავისი მეგობრული ფეხი თბილისის წმინდა მიწაზე.

თბილისი გენიოსი ფერმწერის ქმნილებას მოგაგონებთ. მდინარე მტკვრის ორივე მხარეს გაშენებული ქალაქი ლამაზი მთებითაა გარშემოცხრული, აღმოსავლეთით მახათას მთაგრეხილი აკრავს, სამხრეთით სოლოლაკის მთა, დასავლეთით — მთაწმინდა, ჩრდილოეთით კი მას ლაღად გაუშლია მკერდი და გაუნავარდია... ქართულ მშენებლობაში მისი მიდამოები ათასფრად შეუქმნა.

მაგრამ თბილისი მარტო ამ ბუნებრივი სილამაზით როდი გიტაცებს. თბილისის გვირგვინი თავგადასავალი ქართველი ხალხის სახელოვანი ისტორიის თავფურცელია. აღმოსავლეთიდან და სამხრეთიდან შემოსულ დამპყრობლებს მრავალჯერ აუოხრებიათ ჩვენი დედაქალაქი, მაგრამ ქართველ ხალხს ყოველთვის აღუდგენია, დაუმშვენებია და დაუცავს მისი დიდება. ამოდ როდი ამბობს ჩვენი ხალხი:

„ოხსოცვერ წახდენილია,
ოხსოცვერ აღშენებულა!“

თბილისისათვის უთანასწორო ბრძოლაში ამაყად იღუპებოდნენ უბრალო ადამიანები და გვირობისა და მამაცობის შარავანდედით მოსავენდნენ მშობლიურ ისტორიას.

თბილისის სატანჯველი სამუდამოდ გათავდა მას შემდეგ, რაც საქართველო სამარადისოდ დაუკავშირდა რუსეთს. იმ დღიდან რუს და ქართველ ხალხს შორის განმტკიცებულმა მეგობრობამ საშუალება მისცა ქართველ ხალხს შედარებით მშვიდობიან პირობებში განვეითარებინა თავისი ცხოვრება, აღედგინა და წინ წაეწია თავისი ეკონომიკა და კულტურა, ლიტერატურა და ხელოვნება.

დიდმა ოქტომბერმა სამარადეამო სიხარული დაუმკვიდრა ჩვენს ხალხსა და მის დედაქალაქს.

თბილისი მეგობრობის ქალაქია.

მისი მრავალეროვანი მოსახლეობა ძმურად აშენებს ახალ ცხოვრებას, იცავს მშვიდობას.

თბილისის ათასწუთასი წლის სახელოვანი იუბილეს დღეს ჩვენი ყველაზე სანუკვარი სურვილია:

მარად ცოცხლობდეს და მტკიცდებოდეს საბჭოთა ხალხების მეგობრობა!

1958 წ.

შეგიძლება თბილისში

თბილისის დაბალ მოსახლეობაში, სადაც მრავალშვილიანობა იყო გავრცელებული, მშობლები ქალებს ხელსაქმეს აჩვენებდნენ, ხოლო ვაჟიშვილებს შეგიძლავდა მიიბარებდნენ ხოლმე სხვადასხვა ხელოსნებს: თერძებს, კონებს, მკედლებს, ოქრომკედლებს, სარაჯებს, დალაქებს, დაბლებს, ხარახებს, ბაზახებს, ყაზახებს და სხვ.

ძველად, ცარიზმის დროს, ხელმოკლე მშობლებს სად ჰქონდათ იმდენი საშუალება, რომ შვილები სკოლაში მიეზარებინათ. ამ მხრივ მდიდართა ბავშვებს გაუღიმებდა ხოლმე ბედი. ღარიბების სკოლა ქუჩა იყო, აქ იზრდებოდნენ, აქ აკვირდებოდნენ ცხოვრებას და ჰპანწყვეტით იკვლევდნენ გზას.

მშრომელია შვილები ბაღლობიდანვე მძიმე შრომაში ჩაებმებოდნენ ხოლმე, შვიდი-რვა წელი არც კი ჰქონდათ შესრულებული, რომ მამა თავისთან წაიყვანდა სამუშაოზე, გვერდში ამოიყენებდა და ისევე, როგორც თვითონ, ჯაფით წელში სწყვეტდა. ან თუ მშობელს ოჯახში მრავალი მცირეწლოვანი ვაჟები ჰყავდა, ხელოსნებს ბიჭად მიიბარებდა ხელობის შესასწავლად.

ხელობის შესასწავლად აყვანილ შეგიძლავდა, როგორც ეს წესად იყო მიღებული, ოთხი წელიწადი მუქთად, უსასყიდლოდ უნდა ემსახურა ოსტატთან, შემდეგში ეძლეოდა „შეგიძლავდა“.

ზოგი ხელოსანი ყოველ შაბათ საღამოს, როცა სახელოსნოს „ღარაბებს აუგდებდნენ“ (დახურავდნენ) შეგიძლავდა აძლევდა „შეგიძლავდა“, ე. ი. საჩუქარს: 7 კაპეიკს და ერთ წყვილ წმინდა სანთელს.

პირველად შეგიძლავდა მორბედის მოვალეობას ასრულებდა: აქეთ-იქით გზავნიდნენ, დაასაქმებდნენ, დუქანს დააგვევიანებდნენ, სახლიდან კერძს აზიდვინებდნენ, ხოლო როცა რამდენიმე წლის შემდეგ

იგი ხელობას შეისწავლიდა და შევიწროვებოდა ქარგალი გახდებოდა, ამ შემთხვევაშიც, რაგინდ ხელობა კარგად სცოდნოდა, მაინც სრულფასოვან ოსტატად არ ითვლებოდა, სანამ ქარგლობის ვადას არ გაიყვანებოდა. ქარგლობის დროს იგი მუშაობდა როგორც ნამდვილი ოსტატი, მაგრამ ხელფასს ნაკლებს იღებდა. ქარგალს დიდი ჯაფა და წველება უნდა ვაეგლო, რომ „სუფთა ოსტატი“ დამდგარიყო, დალოცვის ღირსი გამხდარიყო. ოსტატად „დალოცვას“ კი თავისი წესი ჰქონდა:

ერთი ხელობის ხელოსნები წინასწარ არჩეულ რომელიმე ბაღში შეიკრიბებოდნენ, აქ სუფრა იყო გაშლილი. უსტაბაში (ოსტატების მეთაური) ქარგალს (რომელსაც, სხვათა შორის, წელზე ბაღდადი ჰქონდა შემორტყმული და შიგ თავისი ხელობის ერთი ძირითადი ხელსაწყო იარაღი უნდა ჰქონოდა გარკობილი) გვერდით მოისვამდა. უსტაბაში იმავე ღროს ტოლუმბაშიც იყო, თამადა. იგი პირველად ადღეგრძელებდა ქარგლის ოსტატს — მასწავლებელს, ვინც ხელობა შეისწავლა. შემდეგ ქარგალს დაახასიათებდა, მარჯვენას შეუქებდა და ასეთი დარიგებით მიმართავდა:

— იყავი გამრჯე, გიყვარდეს შრომა, ნამუსიანად გაატარე შენი ცხოვრების გზა. ასახელე შენი გამზრდელეები, რომ სიამაყით შემოგცქეროდნენ ისინი. სახელი მოუხვეპვე შენს ხელობას და ჩვენგან შეძენილი ცოდნა და გამოცდილება სხვებსაც გადაეცი... აბა, დაფუქრდი, რა იქნებოდა ჩვენი ცხოვრება, რომ ყველას თავისი ცოდნა საფლავში ჩაეტანა...

ამ სიტყვის შემდეგ, უსტაბაში დასალოცად გამზადებულ ჭაბუკს მსუბუქად სილას გაარტყამდა, რაც იმას ნიშნავდა, რომ იგი ამიერიდან უკვე თავშეყრილ ოსტატთა თანატოლი ხდებოდა.

შემდეგ გადაჰკოცნიდა. ყველანი ღვინით სავსე თიხის ფიალებს გამოსცლიდნენ ოსტატის სადღეგრძელოდ. მთელი ეს საზეიმო ცერემონია მზიარულ დროსტარებად გადაიქცეოდა. სადღეგრძელოს სადღეგრძელო მოსდევდა, იკვროდა დაფა-ზურნა, მღეროდნენ, ცეკვავდნენ და შემდეგ ზარხოშად მყოფნი ღიღინით გაეშურებოდნენ შინისკენ. ეს დაუვიწყარი ღრეობა თუ დროს გატარება არასოდეს ლოთობაში არ გადადიოდა.

„სწვისა მოჯამაგირობას ადვილად იტყვის ენაო“, — უთქვამს ჩვენს ხალხს. ამ სიტყვებში რაოდენი სიმწრის გრძნობაა ჩაქსოვილი. ენა კი ადვილად იტყვის, მაგრამ განა სინამდვილეში მოჯამაგირობაც ასეთი ადვილია? შევიწროვბასაც იგივე სიმწარე ახლდა, რაც მოჯამაგირობას, თუმცა, მართალია, შევიწრდს იმისთვის აიყვანდნენ ხოლმე, რომ

ოთხი-ხუთი წლის განმავლობაში რამე ხელობა შეესწავლებინათ, გზაზე დაეყენებინათ, შემდგომი ცხოვრება გაეადვილებინათ, ერთი სიტყვით, როგორც იტყოდნენ — „კაცი გამოსულიყო“. ამასთან ერთად შეგიძლოდა თავისთავად იმასაც გულისხმობდა, რომ მას მამაშვილურად უნდა მოქცეოდნენ, გაფრთხილებოდნენ, მაგრამ ყველაფერი ეს მხოლოდ პირობა იყო. ეს პირობა კი მაშინვე დავიწყებას ეძლეოდა, როცა მშობელი თავის შვილს გამოეთხოვებოდა და „გულდაღბინებული“ შინისკენ გასწევდა. ზოგიერთი დამქირავებელი შეგიძლავდა ისევე უღვთოდ ექცეოდა, როგორც ბატონი მოჯამაგირეს. ოთხი წლის განმავლობაში იგი თავისი უფროსის კარზე შავსა და ყველა მძიმე სამუშაოს ასრულებდა. არავინ დაეძებდა არც ბავშვის ასაკს და არც მის ჯანსა და უნარს. შეგიძლოდა ერთგვარი ფიზიკური გამოცდაც იყო, ვინც ამ აუტანელ და არაადამიანურ მოპყრობას ვერ გაუძლებდა, ნაადრევად იღუპებოდა კიდევც.

ამ თემაზე ბავშვობაში ერთმოქმედებიანი პიესა მაქვს დაწერილი სათაურით — „ბოიკოტი“, რომელსაც ბაღლობის დროს სცენაზედაც ვთამაშობდით ხარფუხის უბანში.

მაგრამ ყველაზე მტკივნეულად ჩემი უფროსი მეგობარი ოვანეს თუმანიანი შეეხო ამ მოვლენას. გაიხსენეთ მისი „გიჟორი“, რომელსაც მე, ხანდაზმული ადამიანი, თვალზე ცრემლმომდგარი ვთარგმნიდი. მე დარწმუნებული ვარ, ჩემი პატარა მეგობრებიც ამ შესანიშნავ მოთხრობას დღესაც უცრემლოდ ვერ წაიკითხავენ.

საბედნიეროდ, ყველაფერი ეს ახლა მხოლოდ ისტორიაა, ისტორია.

1958 წ.

ჩემი მემუარები

დასკვნა

დასასრულ, ჩემმა ახალგაზრდა მეგობრებმა ისე არ გაიგონ ჩემი ბიოგრაფიის ის ადგილი, სადაც სკოლის დაუმთავრებლობაზე მაქვს ლაპარაკი, თითქოს უსკოლოდაც შეიძლება კაცი. გამოხვიდე. არა! შეიძლება გამონაკლისი იყოს, თვითგანვითარებით გავიკვლიე გზა. ჩემი მთავარი სკოლა ცხოვრების სკოლა იყო, რომელსაც თან უძღოდა განუწყვეტელი რუდუნება და სისტემატიური მეცადინეობა, დიდი სი-

ყვარული ქართული წიგნისადმი, წაკითხულის ანალიზი და კეშმარტი გაგება ნაწერისა. ყველა წაკითხულ წიგნზე ვცდილობდი საკუთარი აზრი შემედგინა, ჩემს დავთარში აღმენიშნა წაკითხულის დადებითი და უარყოფითი მხარეები. ყველა ჩემს აზრს მცოდნე პირებთან ვამოწმებდი, რაც არ ვიცოდი, სხვას ვკითხავდი, ეს ცოდნის წყურვილი დღევანდლამდე გამომყვა. არ მიყვარს, როცა რომელიმე ახალგაზრდა, ჯიუტობით თუ რაღაც თავმოყვარეობის კაპრიზით, „თავს იტყვის“ და ვერ ამოუხსნია წაკითხულის დედააზრი. აქ უსათუოდ მასწავლებლის დახმარებაა საჭირო. ლექსიცა მაქვს ამ სათაურით:

რაც არ იცი, ჰკითხე სხვასა

გამაბრაზა გუშინ ცირამ,
სულ არ იცის შესვენება,
კითხულობს და შიგ ბევრი რამ
გაუგებრად ეჩვენება.

ამოიწერს სიტყვებს ნუსხად,
განა ერთსა, ათს და ასსა
ვეუბნები: რასა სწუხარ,
რაც არ იცი, კითხე სხვასა.

აი, ახლაც, სასაუბროს
ვერ აუბა სიტყვის კილო...
-- რაც არ გესმის, კითხე უფროსს,
აქ რა არის სათაქილო?

სწიელამ ბევრი გამოზარდა
რა დააშრობს სიბრძნის ზღვასა,
ამდენი ხნის კაცი ვარ და
რაც არ შესმის, ვკითხავ სხვასა!

ხშირად ის მხატვრული ადგილები წიგნისა, რომლებიც ჩემზე დიდ შთაბეჭდილებას სტოვებდნენ, უცვლელად ვადაშქონდა ხოლმე ჩემს რვეულებში, ბოლოში კი მივიწერდი: ავტორის გვარს, წიგნის სათაურს, თარიღს და ამონაწერის გვერდს. დროგამოშვებით ამ რვეულებს გადავხედავდი და იქ გამოთქმულ აზრებს შემოკმედების საცერში ვატარებდი. ეს ფაქტი ძალიან სასარგებლო გამოდგა ჩემი პიროვნების ჩამოყალიბებისათვის.

ყველა ამ ამბებს დაფნის ფოთლებად დაეფინა ვალერიან გუნიას წინადადება ჩემი მოკარნაწედ მოწყობის შესახებ ქართულ თეატრში. ამ წელს (1908) ქვიტკირის საძირკველი დაედო ჩემს მომავალს.

თეატრის ნიუჯარაში ხუთი წლის განმავლობაში მიხდებოდა კითხვა რსეთი ავტორებისა, როგორცაა შექსპირი და შილერი, მოლიერი და გოლდონი, ვიქტორ ჰიუგო და ჰაუპტმანი, ლევ ტოლსტოი და ალექსანდრე ტოვსტოვი, მაქსიმ გორკი და ჩეხოვი, დ. ერისთავი და ალ. სუმბათაშვილი, ნიკო შიუჯაშვილი და ვასილ ყიფიანი, ვალ. შალიკაშვილი და ტრ. რამიშვილი და სხვ. ამ ავტორებმა და მისმა მთარგმნელებმა ფრიად წარუშლელი კვალი დასტოვეს ჩემი ნათელი მიზნების ხნულში და განსაკუთრებით ქართული ენის შესწავლის საქმეში. „ქართული ენა თეატრში“ ამ სათაურით უნდა დაეწერო წერილი. რაც გინდა კარგი მთარგმნელი იყოს მოთხრობის თუ პოემისა, პიესას სხვანაირი თარგმნა უნდა. ერთხელ აკაკი ვასაძემ მოთხრა: „ერთხელ შენი ენით დამლაპარაკე სცენიდანო“. კოტე მარჯანიშვილი ხშირად მიკვებოდა პიესის თარგმანს, „სცენაზე აიდგი ფეხი, გისწორებია ბევრი თარგმანი, გამობრძმედილი ხარ სცენიურ ენაზე, იცნობ მსახიობს, წმინდა ქართული კონსტრუქციით ლაპარაკობო“ და სხვ. მე ბედნიერი ვარ, რომ შემხვდნენ ისეთი მთარგმნელები, რომელთა თავანჯარა ენა საფუძვლად დაედო ჩემს პატარა მოღვაწეობას. ესენი იყვნენ: ივანე მანაბელი, ნიკო ავალიშვილი, გრ. ყიფშიძე და ივანე მაჭავარიანი. მათი ნათარგმნი პიესები ორიგინალს ედავრიშებოდნენ და უფრო გასაგებად რომ ეთქვა, ეტოქებოდნენ, ესიტყვებოდნენ.

ყველა ამ ფაქტმა ჩაუქრობელი გრძნობის ჩირაღდი დამინთეს გულში და დღესაც, ხანდაზმულს, ეს შედეგები არ მშორდებიან და მათთანა ვარ დღეცა და ღამეც.

ერთი კი აშკარაა, ჩემო ახალგაზრდა მეგობრებო, მარტო ნიკი, შრომის გარეშე, ანთებულ ბურბუშელასავეით ჩაქრება. შრომა, შრომა და შრომა — ეს უნდა იყოს ყველასთვის ცხოვრების მიზანი.

აი, ეს იყო, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ჩემი საშუალო და უმაღლესი განათლებაც...

ახ, მეგობრებო, რაღა ვითხრათ
მე თვალის ჩინად,
მიუჯარდა კითხვა და ამ კითხვამ
გაღამარჩინა.

გარდაიცვალა ქართული კულტურის გამოჩენილი მოღვაწე, მესაქალაქო მუშაობის მწიგნობარი და ცნობილი თეატრალი შალვა დადიანი.

შალვა დადიანს გარდაცვალება მძიმე დანაკლისია ჩვენი ხალხისათვის, მაგრამ მისმა სიკვდილმა განსაკუთრებით გული დასწყვიტა მის მეგობრებს, რომლებსაც მრავალი ათეული წლის მანძილზე მასთან ერთად უმოღვაწიანთ, მასთან ერთდ გამოუვლანთ რევოლუციამდელი მძიმე დღეები და ბედნიერ საბჭოთა დროშიც ერთად უშენებიათ ახალი კულტურა.

ძნელია შეურიგდეს გონება იმას, რომ შალვა აღარ არის, აღარ სცემს მისი მგზნებარე და დაუღალავი გული, აღარ გაისმის მისი თბილი და ხავერდოვანი ხმა, ველარ იხილავთ მის მხურ, ზვიად ლიმილს.

შალვა იშვიათი პიროვნება იყო, იგი ყველას ხიზლავდა თავისი მაღალი მოქალაქეობრივი ღირსებებითა და ადამიანური კეთილშობილებით. ეინც მას ჭაბუკობიდანვე იცნობდა, არ შეიძლება აღფრთოვანებული არ ყოფილიყო იმით, რომ ამ ღრმად მოხუცებულ ადამიანს ბოლომდე შემორჩენილი ჰქონდა ახალგაზრდული ხალისი. ჩემთვის ძნელია იმის თქმა, თუ როდის უფრო ენთუზიასტი იყო, ორმოცდაათი წლის წინათ, როდესაც იგი მე პირუელად გავიცანი, თუ ბოლო წლებში, როდესაც მან ოთხმოც წელს გადააბიჯა.

შალვა დადიანი, როგორც მწერალი და თეატრალი, მუდამ მოუწყენარი, დაუცხრომელი, მაძიებელი იყო რაღაც ახლისა და უკეთესისა. წაიკითხეთ მისი რომანები, მოთხრობები, პიესები და თქვენ დარწმუნდებით, რომ ყოველი მათგანი ერთმანეთს ჰგვანან კიდევ და თითქმის არც ჰგვანან, ყოველ მათგანში რაღაცა ახლის მარცვალია; ახალ აზრთან ერთად მწერალი ეძებდა ახალ ფორმას, გამოხატვის თავისებურ საშუალებებს. ეს საშუალებები მის მიერ ქართული ენის, მისი მდიდარი ლექსიკის უებრო ცოდნით როდი ამოიწურებოდა. მისი მეტყველება მართლაც იშვიათად მდიდარი და კოლორიტული იყო, მაგრამ ასევე მდიდარი და თავისებური იყო მისი რომანების, პიესებისა და მოთხრობების ფორმა; იგი იყო ერთნაირად ძლიერი ოსტატი როგორც ხატვისა, ისე თხრობისა; მის ამ ოსტატობას შინაგან ძალასა და მომზიზღობას აძლევდა ცხოვრების ღრმა ცოდნა და, რაც მთავარია შემოქმედისათვის, ადამიანთა ყოფის, ხასიათის ნიუანსებში ჩაწვდომის უნარი.

შალვა დადიანის მოღვაწეობას ეშხსა და სილამაზეს ძაბვებს ის გარემოება, რომ იგი მუდამ ხალხში ტრიალებდა და განდგომილმა და კარჩაკეტილმა მას ვერასოდეს ვერ ნახავდით. განსაკუთრებით გაცუბას იწვევდა მისი ენერჯია, დაუბერებელი ხალისი და ბოლომდე ნათელი გონება. ყოველ უბრალო საუბრის დროსაც კი იგი რაღაც ახალ კულტურულ წამოწყებაზე ჩამოგივდებდათ საუბარს, მას ბოლო ხანებში ძალიან სწყუროდა შეექმნა ექსპერიმენტული თეატრი, რომელიც გამოავლენდა ნიჭიერ ახალგაზრდებს სასცენო შემოქმედების ყველა დარგში. იგი ფიქრობდა ახალ პიესებზეც, რომანებზეც, წერდა მოგონებებს, თვალყურს ადევნებდა ახალ მოვლენებს და აღფრთოვანებული იყო ჩვენი ხალხის დიდი წარმატებებით. როგორც ადამიანს ხომ მას ბადალი არ ჰყავდა. მეგობართა შორის შალვა დადიანს ყველა უყვარდა და ყველასადმი ერთნაირი პატივისცემით იყო განმსჭვალული; მუდამ სასიამოვნო იყო მასთან შეხვედრა, საუბარი, რადგან ვერასოდეს ვერ ნახავდით მას მოწუწუნეს, გულგატეხილს მაშინაც კი, როცა საამისოდ აუცილებლად საბაბი ჰქონდა. მისი იმედიანი სიტყვა თქვენც გამხნეებდათ, რაღაც ძალას გმატებდათ, გიხაროდით; შალვა დადიანი მეგობრებს კიდევ იმის გამო უყვარდათ, რომ იგი მათ შესახებ ზურგს უკან არასოდეს ცუდს არ იტყოდა, პირში კი ავს სათქმელს, ვინც არ უნდა ყოფილიყო, უსათუოდ ეტყოდა, უსაფუძვლოდ კი არავის გაიციხავდა.

შალვა დადიანმა თავისი მდიდარი შემოქმედებითი ცხოვრებითა და კაცური კაცობით მუდმივი სიყვარული დაიმკვიდრა ხალხის გულში.

[1959 წ.]

ჩხეიძე ბალაკტიონი

ძნელია წარმოვიდგინოთ, რომ ბალაკტიონი აღარა გვეყავს, წავიდა ჩვენგან ყველასათვის საყვარელი დიდი პოეტი, მღელვარე და დაუცხრომელი სულის ადამიანი.

ძნელი დასაჯერებელია და გულდასაწყვეტი ეს ამბავი, განსაკუთრებით ჩემთვის, რომელსაც მასთან ნახევარსაუკუნოვანი მეგობრობა მაკავშირებს. ჩემს თვალწინ ახლაც კვლავ ცოცხლად დგას დიდი შემოქმედებითი ცეცხლით ანთებულ იმ მოუსვენარ ბალაკტიონად, როგორიც მახსოვს პირველი ლექსების გამოქვეყნებისას და ჩემში იგი ასეთად დარჩება მარადის.

სიკვდილი!

განა შეიძლება ეს სიტყვა გალაკტიონის გვედით დაეყენოთ?

სიკვდილი ახლოც ვერ გაუვლის პოეტს, რომელიც მხოლოდ სიცოცხლეს უმღეროდა, სიცოცხლეს დიდს, ამადლებულს, მშფოთვარეს, წინმავალს.

გალაკტიონმა ცხოვრების რთული გზა გაიარა, იგი მახსოვს დაღონებულიცა და მხნეც, მწუხარეცა და აღფრთოვანებულიც, მაგრამ როგორადაც გულგატეხილი არ უნდა ყოფილიყო რაიმე გარემოებით, არასოდეს უკან არ იხედებოდა, მის თვალწინ ყოველთვის ნათელი მომავალი ეხატებოდა, დაბინდულ მთებს იქით მოწმენდილი ცის მომხიბლავ სილურჯეს სკვერეტდა, ბავშვური უშუალობით შეჰხაროდა გაზაფხულის ყლორტებს, ბალის გაფურჩქენილ კვირტებს და მინდვრის ცვარდაყრილ ყვავილებს. — რწმენით იარ! რწმენით იარ! ეს მარადი ძაბილი პოეტის სულისა ყველას ამხნევებდა ნაყოფიერი, სასარგებლო სიცოცხლისათვის და უეცრად სიკვდილი!

დღეს ყველას გულთან ერთად ჩემი გულიც უსაზღვროდ კენესის. ჩემმა ხალხმა უდროოდ დაკარგა თავისი საუკეთესო შვილი, ქართული ლექსის დიდი განმაახლებელი, ახალი ცხოვრების უბადლო მომღერალი. დიდია და მძიმე ეს დანაკლისი, მაგრამ ნუგეშს ისევ გალაკტიონის სიტყვები გვაძლევენ:

„მეგობრებო, ჩვენი გზა
გასწივს წელთა მრავლობას,
იგი მუდამ დარჩება
ხსოვნად შთამომავლობას“.

[1959 წ.]

აუნაზღაურებელი დანაკლისი

ძვირფასო ძმავო და მეგობარო, ჩემო გალაკტიონ! დიდი მწუხარება უნახავს შენს მშობელ ხალხს, ბევრი თავისი სასიქადულო პირმშო დაუკარგავს, ბევრჯერ შეკუმშულა ქართველი მამულიშვილის გული გამოჩენილი მოღვაწისა თუ ამაგდარი მეცნიერის, ტკბილად მოლიდინე პოეტის თუ მადლიანი მწერლის წასვლით.

ჩემი თაობის კაცმა, ერთი წუთი რა არის, ერთი წუთითაც რომ გაიხსენოს ქართველი ხალხის დათალხული დღეები, თვალწინ გაუელ-

ვებს შავი არშიით შემოსილი მოგონებათა ბევრი ფოთოლი, მაგრამ დღევანდელი მწუხარება განსაკუთრებით დიდა ჩემი ხალხისათვის აგრ მხოლოდ რამდენიმე დღეა, რაც ჩვენგან წავიდა ჩვენთვის დიდად საყვარელი შალვა... ჯერ კიდევ უკანასკნელი ვალის მოხდაც კი ვერ მოვასწარით ამ ღვაწლმოსილი ადამიანის წინაშე, რომ შენც ხელიდან გამოგვეცალე, ჩვენო უბადლო გალაკტიონ... ახლა ყველა ჩვენგანის თვალები ცრემლით არის მონამული, მწუხარებისა და სიყვარულის ცრემლებით, ორი ჩვენი დიდი თანამოქალაქის დაკარგვით გამოწვეული.

მხოლოდ გალაკტიონ, აუნახლურებელია დანაკლისი, რომელიც ჩვენმა მშობლიურმა ლიტერატურამ, მშობლიურმა ლაზათიანმა ქართულმა სიტყვამ განიცადა. შენი სახით, ჩვენს ხალხს გამოეცალა ჩვენი წინაპრების პოეტური სიტყვის ახალგაზრდა მემკვიდრე.

მხოლოდ გალაკტიონ! შენი ხალხი ამ დიდი მწუხარების მიუხედავად უნუგეშოდ მაინც არა რჩება. შენ წახვედი მისგან მხოლოდ ფიზიკურად, ხოლო ის მდიდარი სულიერი საუნჯე, რომელიც შენმა ნიჭიერებამ შექმნა, უხვად მოჰფინე ჩვენი ქვეყნის მთა-ველებს.

შენ ჩვენს მრავალსაუკუნოვან ლიტერატურას დაუტოვე ნაზი, სათუთი, მღვლვარე ლექსები.

შენი სათხო, კეთილი სახე, შენი მადლიანი, მარილიანი სიტყვა, ჩემო გალაკტიონ, მუდამ დარჩება ქართველი ხალხის მომავალ თაობათა გულში და იმედი გქონდეს, უკვდავო გალაკტიონ, რომ „შენი ლექსები თვით მკვდრეთითაც აღგადგენს შენა“.

მშვიდობით, ძვირფასო მხოლოდ და მეგობარო, ჩვენო მოუსვენარო პოეტო და სახუკვარო გალაკტიონ!

1959 წ.

ცხოვრება და მწერლობა

მწერალთა მესამე ყრილობისადმი საყოველთაო ყურადღება იმით არის გამოწვეული, რომ იგი კიდევ უფრო მეტად გააერთიანებს კულტურის მოღვაწეებს შალვა საკაცობრიო იდეალებისათვის საბრძოლველად, დასახავს კონკრეტულ გზებს იმისათვის, რომ დიად და ლამაზ ცხოვრებას დიადი და ლამაზი ლიტერატურა ჰქონდეს, რომ კულტურის ყველაზე დიდი დამფასებელი — საბჭოთა ხალხი ყოველმხრივ კმაყოფილი იყოს თავისი მწერლობით.

ჩვენ ბევრი კარგი მწერალი გვყავს. მათ შორის ცოტა როდია ის, ^{რომელიც} რომლის ხმასაც უცხად გამოიცინობთ ათას ხმაში, მაგრამ როცა მშვენიერ, განათლებულ და ნიჭით მომადლებულ ახალგაზრდობას ვუყურებ, ნათლად მესახება თვალწინ ჩვენი ლიტერატურის უფრო ბრწყინვალე მომავალი.

წინსვლის მთავარი პირობა სამშობლოს ერთგული სამსახურია. მწერალი მარად ხალხის მაჯისცემას უნდა ისმენდეს. მწერლის შემოქმედებითი გამარჯვების საწინდარი ყოველთვის ხალხთან მჭიდრო კავშირი იყო. ამაზე საუბარი იმიტომ ჩამოვადგე, რომ ზოგიერთი ახალგაზრდა „თაკილობს“ ცხოვრების აქტუალურ თემებზე წერას. მას მიაჩნია, რომ მწერალი და ცხოვრება პარალელურად მიდიან, ცხოვრებას თავისი გზა აქვს, პოეზიას კი თავისი.

ყველა დროის მოწინავე მწერალი მუდამ მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ხალხთან და თავის შემოქმედებაში გამოსატყვევდა ხალხის მისწრაფებას, ადამიანის სიყვარულს.

ლიტერატურა ადამიანისა და მისი სიყვარულის გარეშე არ არსებობს. ნამდვილი მწერალი ის არის, ვისაც ადამიანი უყვარს. და ის, ვისაც ადამიანი უყვარს, არ შეიძლება ცხოვრების მაჯისცემას არა გრძნობდეს და თავისი შემოქმედებით აქტიურ მონაწილეობას არ იღებდეს იმ საზოგადოების აშენებაში, რომელშიც ადამიანი ყველაზე ბედნიერი და ყველაზე თავისუფალი იქნება.

ახალგაზრდობა ჩვენი მწერლობის მომავალია. უფრო მეტად უნდა შევეუწყოთ ხელი მის დაოსტატებას და ცხოვრების დუღილში ჩაბმას. ეს პირველ რიგში გაზეთებს ეკისრებათ. როდესაც ვფურცლავ ჩვენს გაზეთებს, გული მტკივა, რომ იქ ნაკლებად ჩანს ჩვენი ლიტერატურული ახალგაზრდობა, — მისი ლექსები და მოთხრობები, მხატვრული ნარკვევები და პუბლიცისტური წერილები — და, თუ გნებავთ, კორესპონდენციებიც!

გაზეთისა და მწერლის ურთიერთობა, ჩემი აზრით, ყრილობის ყურადღებას მიიქცევს. პრესა ხალხს ცხოვრებასთან მწერლის დაკავშირების მთავარი ბერკეტია.

ყველამ ერთიანი ძალით უნდა ვიბრძოლოთ იმისათვის, რომ ჩვენს დიად და ლამაზ ცხოვრებას, რომელსაც საბჭოთა ხალხი ქმნის, დიდი და ლამაზი ლიტერატურა ჰქონდეს!

ჩემი 70 წლის შესრულებასთან დაკავშირებით, იმ დიდ ზეიმთან დაკავშირებით, რომელსაც ესოდენი სიყვარულით მიხდის იუბილეს სახით პარტია და ხელისუფლება, მინდა მივესალმო თქვენი გაზეთის საშუალებით ჩემი ტურფა ქვეყნის ახალგაზრდობას, ყველას, ვისაც კი წაუკითხავს ჩემი თუნდაც ერთი ლექსი, ყველას, ვისაც კი უსწავლია ისინი ზეპირად, ყველას, ვინც ახლობელივით წარმოთქვამს ჩემს შინაურულ სახელს — სოსო.

მივესალმები არა მარტო ჩემს ყურადღებიან მკითხველს, მივესალმები ჩემს შეგირდებსაც პოეზიის დარგში, მივესალმები და უსტაბაშივით დავლოცავ ყოველ მათგანს, ვისაც ჯერ არ დაუბეჭდავს თავისი პირველი წიგნი, მათაც, რომელთა პირველი წიგნის რედაქტორი მე გახლდით — გაახსენდებათ ეს ფაქტი ანდრო თევზაძეს, ხუტა ბერულავას, იოსებ ნონეშვილს, ოთარ კუპრაევას, ბეერს კიდევ — ნუ მიწყენენ ისინი, ვისი გვარიც ამ ნაუცბათევე მისალმებაში ვერ მოვიხსენიე.

70 წელი ცოტა როდია, და მაინც, წელთა ამ სიმრავლიდან რომ გადავიხედავ, ყოველივე საოცრად ახლოა, ბავშვობაც, ყრმობაც, ქაბუკობაც, წელთა აღმართიც... ახლოა და თითქოს იგივე ძალით განვიციდი ყოველივეს, ისევე მაფორიაქებს გადატანილი ლელვანი და სიხარული, როგორც მაშინ. კვლავ ძველებურად მიჭრის კალამი, კვლავ მოუსვენრად ვგრძნობ თავს წიგნებისა და ქალაქების ფოლიანტთა გარეშე და ამიტომ თამამად წარმოვთქვამ ცხრამეტი წლის წინ დაწერილი ჩემი ლექსის სტრიქონს, თამამად და რიხით — დავებრდი? არა!

[1959 წ.]

ხალხი ნაპარეზის ზღაპრები

ხალხურმა იგავ-არაკებმა და ზღაპრებმა უდიდესი როლი შეასრულეს მოხარდი თაობის აღზრდის საქმეში.

ხალხი ზღაპრებში აქსოვდა მალალ მორალურ თვისებებს, ლამაზ იდეალებს ბედნიერ და უკეთეს მომავალზე, ადამიანის თავისუფლებასა და ვაჟკაცობაზე, წმინდა და გულითად სიყვარულზე; მეგობრობასა და სამშობლოსათვის თავდადებაზე.

ზღაპარი ანვითარებდა ბავშვის დამოუკიდებელ ხასიათს, მის ფანტაზიას.

ხალხური ზღაპრისათვის დამახასიათებელი იყო ჩვეულებრივის უჩვეულო ფორმაში წარმოდგენა, საგნებისა და ამბების ფანტაზიის ლამაზი და მიმზიდველი სამოსელით მორთვა-მოკაზმვა.

ხალხის ფანტაზია უფრო შორსაც იხედებოდა, — ჩვეულებრივის იქით, ფანტასტიკურ სამყაროში, ოცნების სამყაროში.

ზღაპარში ადამიანის ფანტაზია ხედავდა არა მხოლოდ იმას, რაც დედამიწაზე არსებობდა, არამედ იმასაც, რაც მას სურდა, რისკენაც მისი ოცნება დაუტყობლად მიისწრაფოდა და რასაც ადამიანის გონება ოდესღაც აუცილებლად შეჰქმნიდა. ზღაპარში ხალხი სწვდებოდა ზესკნელსაც და ქვესკნელსაც, ე. ი. მიწის გულსაც და კოსმოსურ სივრცესაც, რასაც შემდეგში დაეუფლა მეცნიერება. დიდი ხანი როდია, რაც ადამიანები თავისუფლად დასრიალებენ ზღვებსა და ოკეანებზე, მათი ფსკერებიდან თვალ-მარგალიტს იღებენ, აზროვნებენ, დედამიწის გულის ათასგვარ მადნეულს ეუფლებიან. სულ ახლახან საბჭოთა ადამიანებმა დედამიწისა და მზის თანამგზავრები გაუშვეს...

საუკეთესო ხალხური ზღაპრები აკაეებენ ბავშვის გონებასა და ნებისყოფას. ზღაპრის გმირებით მოხიბლული ბავშვი ცდილობს იყოს მათსავით მამაცი, უშიშარი, გულადი, მეგობრის გამტანი, ერთგული და ბნელი ძალების წინააღმდეგ უღმობელი მებრძოლი. ხალხურ ზღაპრებს ძალას ის აძლევს, რომ ამბები და გმირთა თავგადასავალი იქ მოთხრობილია მიმზიდველად, ბავშვისთვის გასაგებად და სანიაზოდ. პირველი ფრაზითვე ზღაპარი აღვიძებს ბავშვის ცნობისმოყვარეობას და ბოლომდე დაძაბული ყურადღებით ამყოფებს. ზღაპარს არ უყვარს ლირიკული გადახვევები, რათა ბავშვის გულისყური არ დაიფანტოს, ერთი ამბავი მეზორეზე არ გადაიტანოს. მისი სიუჟეტი ბოლომდე ერთ ძირითად ამბავს უნდა მიჰყვეს და გორგალივით თანდათან გაიხსნას კვანძი.

ხალხური ზღაპრის ეს მხატვრული თავისებურება არაჩვეულებრივად იზიდავს ბავშვს. ამ გარემოებამ განაპირობა მისი უმაგალითოდ დიდი აღმზრდელობითი მნიშვნელობა. ამავე გარემოებამ განსაზღვრა ზღაპრის ძლიერი გავლენა საბავშვო მწერლობის განვითარებაზე.

საერთოდ, უნდა ითქვას, რომ ხალხურმა ზღაპრებმა დიდად განსაზღვრეს საბავშვო ლიტერატურის სტილობრივი მხარე და წარმოშვეს მისი ძლიერი დარგი — ლიტერატურული ზღაპარი.

მსოფლიო მწერლობას ამშვენებს უამრავი გენიალური სახელი,

რომლებმაც დაგვიტოვეს ლიტერატურული ზღაპრების მდიდარი მემკვიდრეობა.

ამ ხასიათის თხზულებით არც საბავშვო ლიტერატურაა შექმნილი თითქმის ყველა მწერალს, რომელსაც ბავშვებისათვის რაიმე მნიშვნელოვანი ნაწარმოები შეუქმნია, უცდია კალამი ამ დარგშიც. სხვა რომ არა იყოს რა, ვაჟა-ფშაველამ ხომ შექმნა მსოფლიო შედეგო — „შვლის ნუკრის ნამაზობი“.

ლიტერატურული ზღაპრის განვითარებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ქართველმა საბჭოთა მწერლებმაც. ამათგან პირველ რიგში უნდა დავასახელოთ დიდად პატივცემული ნინო ნაკაშიძე.

სამოც წელზე მეტია ნინო ნაკაშიძე დაუღალავად, მთელი გატაცებით ემსახურება სულიერად ჯანსაღი და ამაღლებული მომავალი თაობის აღზრდას. მთელი თავისი შეგნებული ცხოვრება მან საბავშვო ლიტერატურის განვითარებას შეაღია! ღრმად მოხუცებული, ოთხმოცდაათ წელს შიტანებული ნინო ნაკაშიძის ფიქრები ახლაც ნორჩი თაობის მომავალზე ზრუნვას დასტრიალებს. ნინო ნაკაშიძეს საკუთარი შვილი არა ჰყოლია, მაგრამ იგი მუდამ დიდება იყო ყველა ქართველი ბავშვისა! მისი ჟურნალი „ნაკადული“ სათუთად ულოლიავენდა, ეალერსებოდა, შეიძლება ითქვას, ანებივრებდა კიდევც ნორჩ მკითხველს საუკეთესო ნაწარმოებებით...

მეფის თვითმპყრობელობის დროს, როცა ეროვნული შემოქმედებისათვის არავითარი პირობები არ არსებობდა, ეს ფიზიკურად პატარა, მაგრამ სულიერად გოლიათი ქართველი მანდილოსანი ახერხებდა ლამაზი და შინაარსით მდიდარი ჟურნალი გამოეცა, თავის გარშემო შემოეკრიბა გამოჩენილი მწერლები თუ საზოგადო მოღვაწენი და, დიდ ეროვნულ საქმეებთან ერთად, მათი ყურადღების ცენტრში ბავშვთა აღზრდის „პატარა“ საქმეც დაეყენებინა. არაერთხელ გამიგონია მისგან, რომ ვინც თავისი ქვეყნისა და ხალხის მომავალზე ფიქრობს, მან პირველ რიგში ბავშვებზე უნდა იფიქროსო! აი, ქვეყნისა და ხალხისადმი ამ დიდმა სიყვარულმა ნინო ნაკაშიძე საბავშვო მწერლობის დაუღალავ და უანგარო მოამავედ აქცია. იგი შესანიშნავი საბავშვო მწერალია. მის კალამს ეკუთვნის მთელი რიგი მაღალმხატვრული ნაწარმოებები, რომლებიც ჩვენ ნორჩ თაობაში ფართო პოპულარობით და დიდი სიყვარულით სარგებლობს. აგრეთვე ნინო ნაკაშიძე არის მშვენიერი დრამატურგიც, პუბლიცისტიც, იშვიათი მთარგმნელიც. არ შეიძლება არ მოგხიბლოთ მისმა სადა და ხატოვანმა სიტყვამ, მისმა ლაკონიურმა ფორმამ, იშვიათად თბილმა ინტონაციამ.

განსაკუთრებით სანიაზოა დეიდა ნინოს ზღაპრები. ამ დარგში მან მეტად ბევრი გააკეთა. მისი ზღაპრები ყურადღებას იქცევენ მხატვრულ-ლიტერატურული ღირსებითა და დიდი აღმზრდელობითი მნიშვნელობით. ამ უკანასკნელ მომენტს მწერალი ყოველთვის განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს. მისთვის მთავარია აღმზრდელობითი იდეა. მისი ზღაპრები შინაარსით მეტად აზიზია და კეთილშობილურ მორალზეა აგებული, პატრიოტიზმისა და ინტერნაციონალიზმის სულისკვეთებით აღმზრდელი.

წინამდებარე კრებულში მოთავსებული ზღაპრები სწორედ ამით არის შესანიშნავი. ყოველი მათგანის წაკითხვისას ბავშვი იგრძნობს მწერლის დიდ გულს, მის ძარღვის ცემას, სათუთ სიყვარულს.

როგორც საერთოდ, ნინო ნაკაშიძე ზღაპრებშიც ქეშმარიტი რეალისტია. მისი ზღაპრების ლაღი და თამამი ფანტაზია ნამდვილ ამბებს. ნამდვილ ცხოვრებას დასტრიალებს თავს და სწორად წარმართავს ბავშვის ცნობისმოყვარეობას, მის ინსტიქტს.

ნინო ნაკაშიძის ზღაპრები შეიძლება შევადაროთ ხალხურს ფორმით, შინაარსით, ისინი სრულიად განსხვავებულნი არიან შემეცნებითი თვალსაზრისით, ბავშვს აძლევენ მართალ წარმოდგენას.

ნინო ნაკაშიძის ზღაპრები ჩვენი საბავშვო ლიტერატურის ძვირფასი განძია, ისინი მუდამ ხელს შეუწყობენ მომავალი თაობის აღზრდის წმინდა საქმეს.

[1959 წ.]

შარტიოსის მისიიღუმეა

შარტიოსის სარიანის სახელი სწრაფად გასცდა მისი სამშობლოს ფარგლებს. მხატვრის ტილოებმა დაიპყრეს ადამიანთა გულები აზრის სიღრმითა და ფერების იშვიათი მკვერმეტყველებით. როცა ვუყურებთ სარიანის მიერ დახატულ სურათებს, სომხეთის მოღუშული მთებისა და არარატის დაბლობის მოქარგულ პეიზაჟებს, რესპუბლიკის მოწინავე ადამიანთა შთაგონებით აღბეჭდილ პორტრეტებს, ჩვენს წინაშე ცოცხლდება მრავალსაუკუნოვანი სომხეთის სეგა და სიხარული, ამ სახელოვანი ერის გრძელი, უსიხარულო გზა და განახლებული, აყვავებული და დამშვენებული დღევანდელი.

შარტიოსის სარიანის შემოქმედება სრულიად ახალ სამყაროს შლის

სომხეთის სახვით ხელოვნებაში. მან მოიტანა ახალი ფერები, ფერების ორიგინალური შეხამება და სომხური მხატვრული კულტურა თავისებური მოტივებით გაამდიდრა. ფერწერაში მე იგი წარმომადგენელია ჯადოქარ პოეტად, რომელიც იშვიათი ოსტატობით ფლობს ფერების ენას, მათ შინაგან მუსიკალობას.

როდესაც მარტიროს სარიანს ცალკე აიღებთ, როგორც მხატვარს და არ განიხილავთ მას სომხეთის მთელი კულტურის მიღწევებთან კავშირში, მოგეჩვენებათ, თითქოს მას მშობლიურ ხელოვნებაში წინაპარი არა ჰყავდეს. ეს ასე არ არის. ყოველი დიდი ნოვატორი ხელოვანის შემოქმედება კანონზომიერი გაგრძელებაა იმ საუკეთესოსი, რაც მის ხალხს მთელი ცხოვრების მანძილზე შეუქმნია. მარტიროს სარიანის მხატვრობაც აღმოცენდა სომეხი ხალხის მთელი კულტურის მონაპოვართა ნიადაგზე და მისი წინაპრები არიან „დავით სასუნცის“, „სომხეთის ჭრილობების“ და „ანუშის“ ავტორები. სარიანის მხატვრობა სომხეთის მრავალსაუკუნოვანი კულტურის ისტორიის კანონზომიერი ახალი საფეხურია.

მარტიროს სარიანის შემოქმედება მე მხიბლავს ღრმა ეროვნული თავისებურებით, განცდათა უშუალობითა და იშვიათი პატრიოტული მგზნებარებით. ვინც არ იცნობს სომხეთს, მის წარსულსა და აწმყოს, მის მთებსა და ველებს, რომლებიც იშვიათ კონტრასტულ ფერებს შეიცავენ, იგი ძნელად ჩააწვდება სარიანის მხატვრობის დედააზრს, მისი ფუნჯის პოეტურ ენას.

როცა მარტიროს სარიანის მიერ შესრულებულ სურათებს ვუყურებ, მე იმ დროს ვიხედები არა მარტო ავტორის სულში, გონების თვალთ სომხეთში გადავდივარ, მის განასლებულ ქალაქებსა და სოფლებში ვმოგზაურობ და ვესაუბრები იმ ბედნიერ ადამიანებს, რომლებსაც წინაპართა ოცნება ახლომიათ, თავისუფალ მიწაზე თავისუფალი სამშობლო შეუქმნიათ.

მარტიროს სარიანი ბედნიერი ხელოვანია, რადგან არა მარტო იწვის თავისი ქვეყნის სიყვარულში, არამედ მან შესძლო თავის მხატვრობაში სრულყოფილად გამოეხატა მშობლიური სომხეთის სევდა და სიხარული და სომხური კულტურის თვალუწვდენი კედლებისათვის ერთი დიდი აგური მიემატებინა.

მარტიროს სარიანი ქეშმარიტი პოეტია, მისი ფუნჯის ყოველი მონასმი პოეტის სტრიქონებივით შთაგონებით მღერის. მარტიროსის სახელი ჩემს წარმოდგენაში ყოველთვის დაკავშირებულია დიდი ოვანესისა და დიდი ავეტიქის სახელებთან.

იაკობ გოგებაშვილი არსად არ დადიოდა, გაციებისა ეშინოდა; ფილტვები ჰქონდა დაზიანებული და თავს უფროსილდებოდა... მისი მარშრუტი იყო სახლიდან წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წიგნის მაღაზიამდე. ამ მაღაზიის გვერდით ვალერიან გუნისა რედაქცია ჰქონდა. 1907 წლიდან გამოდიოდა ჟურნალი „ნიშადური“. მე, სრულიად ახალგაზრდა, ამ ჟურნალის მდივანი ვიყავი. იაკობი ხშირად შემოდიოდა რედაქციაში და ვალერიან გუნისასთან საუბარი ჰქონდა მაშინდელ ეროვნულ ჰირ-ვარამზე... 1908 წელს „ნიშადური“ დახურეს, მის ნაცვლად ვალერიან გუნიამ გამოსცა ჟურნალი „საქართველო“. აი ამ ჟურნალში დაიბეჭდა ქუთაისიდან კორესპონდენცია ტეხურისპირელისა (მეთოდე კაკაბაძის), სადაც აუგად იყო მოხსენებული იონა მეუნარგია, რომელიც ქუთაისში ილია ჭავჭავაძის საღამოზე მოგონებით გამოსულა და რამდენიმე არასწორი ფრაზა უკადრებია დიდი ილია ჭავჭავაძისთვის. იაკობი, ვიდრე მეუნარგიას შესახებ წერილს დასწერდა, წინასწარ მოელაპარაკა ვ. გუნისას, წერიულობდა, ხმამალა ლაპარაკობდა (საზოგადოდ, უნდა ითქვას, რომ გოგებაშვილის ხმა არ იყო ელასტიური, ხმა უფრო უხეში და გამყვანი ჰქონდა), არა სჯეროდა მეუნარგიას გამოხდომა ილიას წინააღმდეგ, მაგრამ როცა გუნიამ დაუდასტურა, რომ ტეხურისპირელი სანდო კორესპონდენტიაო, მაშინ იაკობმა ამოიღო უბიდან ილიას დასაცავად თავისი წერილი და გადასცა გუნისას (დაიბეჭდა ჟურნალ „საქართველოში“, 1908 წ. № 8).

იაკობ გოგებაშვილი ნამდვილი საზოგადო მოღვაწის განსახიერება იყო. თუ რაიმე დაიბეჭდებოდა ჩვენი ეროვნული გრძნობის შემლახველი, არ შეიძლებოდა, მაშინვე გაზეთით არ ეპასუხნა. განსაკუთრებით თავის „დედაენას“ ედგა ერთგულ ებგურად. „დედაენას“ და „ბუნების კარს“ ყოველ წელიწადს ბეჭდავდა და ყოველ წელიწადს სიახლე შეჰქონდა. მე არ მინახავს სხვა მწერალი, რომელიც მთელი წლის განმავლობაში ყოველდღე ერთ წიგნს თავს დასტრიალებდეს: ასწორებდეს, უმატებდეს, ლექსებსაც თვითონ სწერდეს (რაფ. ერისთავი და აკაკი წერეთელი მისი დაკვეთით და მითითებით სწერდნენ „სადედაენო“ ლექსებს; შეადარეთ გოგებაშვილის თარგმანი „ჯერ შრომა, მერე ხტომა“ — „კონჩილ დელო, გულიაი სმელო“); იაკობისთანად ყმაწვილის სულის მოძრაობა არავინ არ იცოდა! „დედაენის“ ახალ გამოცემაზე, როგორც ზემოთ ვთქვით, მთელი წლის განმავლობაში მუ-

შაობდა. მაგიდაზე გადაშლილი ჰქონდა „დედაენა“ და თუ ვინმე შევიდოდა მასთან, საეჭვო სიტყვას ან ტერმინს ამოწმებდა და ჰკითხავდა მისალმებისთანავე: „თქვენში ეს სიტყვა როგორ იხმის, როგორ იწერება?“ (გაიხსენეთ კამათი — „გუგუ თუ კუკუ?“). ახლა როგორი რედაქტორი იყო? როგორი გემოვნება ჰქონდა? გ. ჰალადიდელის ცნობილი ლექსი — „დედის დარიგება“ სუსტი ლექსი იყო. გოგებაშვილმა დასწურა, შეამოკლა, ხორკლები მოაცილა და დღეს სასიამოვნოდ ეღერს — ყველას ზეპირად გვახსოვს! აბა, ამ სტრიქონებს ვაუშვებო. „დედაენის“ ავტორი?

„ჩერ ანი ნახე, შემდეგ კი ნარი,
მაგრამ ყველაზე უფთხარი ვარი“.

(გ. ჰ ა ლ ა დ ი დ ე ლ ი)

„რწყილი და ჰიანჰველა“ ხალხურში იყო ასე: „ტილი და ჰიანჰველა“. გოგებაშვილმა მშვენიერი რედაქცია გაუკეთა ხალხურ ლექსებს. რომელი ერთი ვთქვა?

ი. გოგებაშვილი ჩემი და ჩემი ბადიშების ნამდვილი პაპაც არის და მამაც!

იგი ახალგაზრდების შოთა რუსთაველია!

ი. გოგებაშვილს, როგორც დიდ ადამიანს, მრავალი მოშურნე ჰყავდა. საბას თავის ლექსიკონში შური ასე აქვს განმარტებული: „შური არს მწუხარებაი სხვისა კეთილისა ზედა“. ვაჟა კი თავისებურად გვასწავლის:

„არ ვარგა კაცი უმტერო,
ვარგია მუღამ მტრიანი“...

ისტორიამ თავისი სიტყვა თქვა... გოგებაშვილი ამაღლდა, განმტკიცდა! მისი შრომები ოქროს ფონდში შევიდა და „დედაენა“ იქცა ბავშვების საუღარელ წიგნად!

„მის სკოლაში ვინ არა ვართ ნასწავლი?“

1960 წ.

სომხურ-ქართული ლიტერატურის ურთიერთობის ისტორიიდან

„ევროპის მწერლებს — ავად თუ კარგად, თითქმის ყველას ვიცნობთ, ან ვცდილობთ გავიცნოთ, ამ დარგში ჩამორჩენა სამარცხვინოდ მიგვაჩნია, საკუთარი ლიტერატურის უცოდინარობა კი — არ

გვეთავილება. მით უმეტეს არ ვიცნობთ ჩვენი კარის მეზობლებს, რომელნიც გეოგრაფიულად თუ ისტორიულად, ასე ახლოს არიან ჩვენთან“.

ასე ეწერდი ჯერ კიდევ ამ 40 წლის წინათ ჩემს მიერ ნათარგმნ ოვანეს თუმანიანის რჩეული ნაწერების წინასიტყვაობაში.

სომეხი ხალხისა და ქართველი ხალხის მეგობრობას ხანგრძლივი ისტორია აქვს. ქართველ-სომეხთა შორის მეგობრობა შორეულ დროიდან იწყება. მათ ერთმანეთთან აახლოებდა თავიანთი დიდი კულტურული წარსული და საერთოდ სულიერი და პოლიტიკური მდგომარეობა. ჩვენი ხალხების ისტორია მდიდარია მაგალითებით, როცა ისინი ერთად ხელისუფლებულნი იბრძოდნენ გარეშე დამპყრობელთა წინააღმდეგ.

როცა ერთს რომელიმეს გარეშე საფრთხე დაემუქებოდა, მეორე მაშინვე მხარში ამოუდგებოდა და მამაცურად ეკვეთებოდა საერთო მტერს.

მონღოლთა, სპარსთა და თურქთა თარეშმა ცოტა ზიანი როდი მოუტანა ამ ორი უძველესი კულტურის მატარებელ ერს ისტორიულ ურთიერთობას. უნდობი ირანელები და ნახევრად-ველური თურქები, სელჯუკები, როცა ისინი იჭრებოდნენ ჩვენს მიწა-წყალზე, ანადგურებდნენ და აჩანაგებდნენ ერის მატერიალურ და კულტურულ დოვლათს, აღვივებდნენ ნაციონალურ შუღლსა და ღვარძლს. სპარსელებს სძულდათ აზერბაიჯანელები. როცა ვერაგი აღა-მაჰმადხანი თბილისის ასაოხრებლად დაიძრა, წინ აზერბაიჯანელები გაიგდო, ირანელები უკან მოსდევდნენ, თუ აზერბაიჯანელები დაიხევდნენ და თბილისზე არ სურდათ გალაშქრება, მაშინ ასეთებს ხოცავდნენ.

განსაკუთრებით დიდი ენება მიაყენა ქართველ-სომეხთა მეგობრობას მეფის თვითმპყრობელობამ. ცარიზმის შოვინისტურმა პოლიტიკამ მკვეთრი გამოვლინება ჰპოვა კავკასიაში.

მეფის რუსეთი განაპირა მხარეებს ეკონომიურად და პოლიტიკურად იმონებდა, მან ჩვენი ქვეყნები ნამდვილ კოლონიებად გადააქცია, მაგრამ კარგად იცოდა კი, რომ მხოლოდ ძალადობა — ხიშტი და ნათარაზი თავისუფლებისმოყვარე ქართველ-სომეხთ და აზერბაიჯანელ ხალხთა დასამონებლად საკმარისი არ იქნებოდა, ამიტომ ის სხვა გზით ცდილობდა ხალხებს შორის ნაციონალური შუღლის გაჩაღებას. მოსყიდული აგენტების საშუალებით თხზავდა, ავრცელებდა ცილისმწამებლურ ვითომდა „ფაქტებს“ და აწყობდა სხვადასხვა ექსცესებს.

აი ფაქტები: როცა ჩვენმა მსახიობებმა 1882 წელს დავით ერისთავის „სამშობლოში“ ქართული დროშა გამოიტანეს და მესამე მოქმედების სცენაში ფიცი დასდეს, ებრძოლათ ირანელების წინააღმდეგ აბჯრის დაცვეთამდე, შავრაზმელმა მ. კატკოვმა თავის გაზეთში ჩვენი დროშა ცირკის დროშას შეადარა და ქართველი ერის წარსული დაცინვით მოიხსენია. ამ ამბავს ილია ჭავჭავაძეც გამოეხმაურა და შესანიშნავი პასუხიც გასცა.* ილია ჭავჭავაძე წერდა:

„ქართული დროშა ორი ათასი წლის განმავლობაში ქართველობას სახელითა და დიდებით ხელში სჭერია, თავის სისხლში ამოუვლია და რუსეთისათვის შეუმწიკლავად გადაუცია; გაჭირვების დროს ქართული დროშა, რუსეთის დროშასთან ერთად, არაერთხელ გამოსულა სამარა ველზე და მისი წინამძღვრობით და სახელით ქართველობას არაერთხელ დაუღვრია სისხლი რუსებთან ერთად“.

აი, კიდევ მეორე ფაქტი, ეს მეტად საინტერესო ამბავია: 1892 წელს გარდაიცვალა სომეხი საზოგადო მოღვაწე გრიგოლ არწრუნი, რომელიც თავის ლიბერალურ გაზეთს — „მუშას“ — მთელი 50 წლის განმავლობაში რედაქტორობდა. სომეხმა ხალხმა დიდი პატივი სცა განსვენებულ მწერალს. დამარხვა რაღაც არაჩვეულებრივი იყო, მარტო 26 ბალდახინი გვირგვინებით დატვირთული მისდევდა კუბოს და მგლოვიარე ხალხის ერთი წვერი მაშინდელ „ერევნის მოედანზე“ იყო, მეორე — ხოჯივანქის სასაფლაოზე..

რამდენიმე ხნის შემდეგ გარდაიცვალა ალექსანდრე ყაზბეგი, ეს გასვენებაც არაჩვეულებრივი იყო. თბილისიდან სოფ. სტეფანწმინდამდე რამდენიმე ათეული ეტლების ქარავანი მიჰყვებოდა ქართველი ხალხის საყვარელ მწერლის ნეშტს.

არ ეძინა უანდარმერიასაც. ცარიზმის დამქაშებმა ამ ორ პროცესიაში დაინახეს რაღაც სეპარატული მოძრაობის ჩანასახები და დაბეზლების მიზნით ასეთი საიდუმლო დებუშები აფრინეს პოლიციის დეპარტამენტის მისამართით:

„...გასული წლის დეკემბერში, — ვკითხულობთ ამ დოკუმენტში, — გარდაიცვალა თბილისის საავადმყოფოში ქართველი ბელეტრისტი ალექსანდრე ყაზბეგი. ეს მწერალი დიდი ხანი იყო სულით ავადმყოფი და იტანჯებოდა. სიცოცხლეში მასზე სრულიად არავინ არა ზრუნავდა და არც ფიქრობდა... მაგრამ მოკვდა თუ არა ყაზბეგი, ქართ-

* კატკოვის გაზეთის („მოსკოვსკიე ვედომოსტის“) თბილისელი კორესპონდენტი იყო ქუთაისის კლასიკური გიმნაზიის ლათინური ენის მასწავლებელი სტეფანე ივანეს ძე რიგოვი (ს. რ.), შოვინისტი და რეაქციონერი.

ველებმა ასტენეს ერთი განგაში. მისმა სიკვდილმა მისცა საშუალება ქართველებს ეუწყებინათ თუ მთელი ქვეყნისათვის ვერა, კავკასიისათვის სათვის მაინც, რომ ისინიც არსებობენ (როგორც ეს ჩაიღინეს ასომხებმა არწრუნის განსვენებაზე). ყაზბეგის გემის დაკრძალვა, — კვითხულობთ არქივის მასალებში, — ერთი კვირიოთ შეაჩერეს და ყოველდღე რამდენიმეჯერ იხდიდნენ პანაშვილებს, რომლებსაც დიდძალი საზოგადოება ესწრებოდა (განცხადებანი ამის შესახებ ყოველდღე იბეჭდებოდა ყველა ადგილობრივ გაზეთში), როგორც ბარათაშვილის ნეშტის გადმოსვენება, რომლის კუბოსთანაც დედებს პატარა ბავშვები მოჰყავდათ და აჩოქებდნენ ბარათაშვილის კუბოს წინ, ისე ყაზბეგის გემის დიდი პატივით დასაფლავებაც, უნდა ვიგულისხმოთ, მოხდა სომხების ზეგავლენით, რომელთაც იმედი ჰქონდათ, რომ ეს ამბავი გამოიწვევდა პოლიციასთან შეტაკებას, რომლის დროსაც უეჭველად ექნებოდა ადგილი დიდ სისხლის ღვრას, თუ მხედველობაში მივიღებთ ქართველების თავმოყვარეობას და სიფიცხეს“.

აი, ნამდვილი პოლიტიკური პროვოკაცია, ორი ერის წასასისიანებლად აღძრული. მაგრამ ჩვენი მხატვრული სიტყვის ოსტატების და ამიერკავკასიის ქართველ-სომეხთა ინტელიგენციის წარმომადგენელთა წყალობით ამ პროვოკატორთა ანკესზე არ წამოვეგენით...

ჯერ კიდევ მე-17 საუკუნის სომეხმა მოღვაწემ იონათან ნაყაშმა ასეთი ხოტბა შეასხა „საქართველოს ტურფებს“ (ნაწყვეტი ჩემი თარგმანიდან):

მინდა ვაჭო მხიარულის გულითა,
ქამანჩითა, სიმღერითა, კულითა,
მშვენიერობენ სილამაზით სრულითა
საქართველოს მშვენიერი ქალები,
ყალამ-წარბი შეიღღობს, როგორც კამარი,
თვალში მზე აქვთ, ვახ, რა კარგი რამ არი.
შემოუკრავთ ტანს მურასა ქამარი,
...საქართველოს მშვენიერი ქალები.
ტანთ ჩაცმაში მათ იციან ფარეში,
უკან დასდევთ მოახლე და ფარეში,
კველუცობენ მწვანე არემარეში
საქართველოს მშვენიერი ქალები.
საქართველოს ხალხი ღონიერია,
სხვა მილეთზე უძველესი ერია,
ურცხვი მტერი ბევრჯერ მოიგერია
(გულადობა მათი ყველგან სწერია...)

მე ნაყაში, ცოდვილი ვარ, ბრალი ვარ,
ქართველ ქალის სიყვარულით მოვრალი ვარ,
მინდა ვაჟო, მაგრამ ვაი, მკრთალი ვარ,
საქართველოს მშვენიერი ქალები.

სომეხმა მწერალმა რაფიმ თავის მოთხრობა „დაუღბეგში“ მოქმედ პირად გამოიყვანა ქართველი. ჩვენი ისტორიკოსის ცნობით, ვახტანგ მეფეს „ქილილა და დამანა“ ერთი სომხის დახმარებით გადაუთარგმნია: როცა ასპინძის გამირმა, მეფე ერეკლემ, იგრძნო, რომ არტილერის გარეშე მოზღვავებულ მტერს ვერ გაუმკლავდებოდა, ჯერ კიდევ ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევამდე ახალგაზრდობა გაგზავნა რუსეთში სამხედრო ცოდნის შესაძენად. ამ ახალგაზრდებში სომხებიც ერივნენ. აი, რას გვაუწყებს დოკუმენტი: „სომხეთის მელიქი ივან პავლიჩი რუსეთს იყო, — სწერს მეფე ერეკლე თავის დესპანს გარსევან ჭავჭავაძეს, — იქ რუსული ენა და წიგნი ისწავლა და აქ, ჩვენთან მოვიდა და ჩვენ ისევ მანდ რუსეთს, შენთან რუსეთს გამოვისტუმრეთ, იმ მიზეზისთვის, რომ რეინერი კრეპუსტში მიაბარო და კამფლექტში იმყოფებოდეს მათის დიდებულების ყოვლად მოწყალის ბელმწიფის მოწყალებით. ეგების, — დასძენს ერეკლე მეფე, — არტილერიის საქმე ისწავლოს და ქვეყანას გამოადგეს“ („ივერია“ 1891 წ., № 131). „ქვეყანას გამოადგესო“ და ეს „ქვეყანა“ ორივე ერისათვის იყო „საქართველო“, რომელსაც იცავდნენ ქართველები და სომხებიც თავაშვებულ ირანისაგან.

მკურნალმა ბასტამიანმა მე-19 საუკუნის სამოციან წლებში ქართულიდან სომხურად პირველად გადათარგმნა რუსთაველის უკვდავი პოემა „ვეფხისტყაოსანი“. მაგრამ ყველა ეს იყო ხანა მომზადებისა.

ქართველ-სომეხთა ხალხის საქმიანი დაახლოება მოხდა მას შემდეგ, როცა აშენდა არწრუნის თეატრი და ორივე თეატრის მუდმივი „დასი ჩაისახა“. ეს იყო მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში. თეატრი ხომ ძველად მხატვრული ლიტერატურის გამაგრებელი ორგანიზაცია იყო.

ამას თვით საარქივო მასალებიც ამტკიცებს: ქანდარმერიის დოკუმენტებში ნათქვამია, აგრეთვე, რომ ქართველები და სომხები ერთობლივად მოქმედებენ... აი, სიტყვასიტყვით რა ეწერა ცარიზმის აგენტების ქაღალდებში: „სომხები ცდილობენ დაუახლოვდნენ ქართველობას და ამას ადვილად შეამჩნევს კაცი კლუბებში, თეატრებში და სხვა საზოგადო შეყრილობაში...“ რომ „ქართველები მოქმედებენ სომხების ზეგავლენით“, რომ „ილია ჭავჭავაძესთან იმართება საიდუმლო

კრებები“, რომ „სომხის ორგანიზაციებს საქართველოს თავიდან
ერთად კავშირი აქვთ“ და სსვ.

თეატრი ერთ-ერთი კერა იყო, საიდანაც ვრცელდებოდა ქართული
და სომხური მხატვრული ლიტერატურა, სადაც შეუნიღბავად, გულ-
მოდგინედ მოქმედებდნენ ჩვენი საზოგადო მოღვაწენი და მსახიობების
თუ პიესების გაცვლა-გამოცვლით დიდ ეროვნულ და ხალხთა მეგობ-
რობის იდეის ამსახველ საქმეს აკეთებდნენ...

ამ დაახლოების პირველ მერცხლებად გვევლინებიან მწერლები
და მსახიობები: სუნდუკიანცი, ოვანეს თუმანიანი, შირვანზადე, ისაა-
კიანი, ბაშინჯალიანი... ქართველებიდან — აკაკი წერეთელი, ვასო აბა-
შიძე, ილია ჭავჭავაძე, დიპ. ბაქრაძე და სხვ.

აკაკი წერეთელი გაბრიელ სუნდუკიანცს თავის „უფროს ძმას“
უწოდებს. აკაკი წერეთელმა სამი ლექსი უძღვნა სომეხთა დრამა-
ტურგს.

ქართველ და სომეხთა მოწინავე მწერლებს შორის თბილისში მტკი-
ცე კავშირი არსებობდა. ამას ხელს უწყობდა თბილისელი სომხების
მიერ ქართული ენის მშვენიერი ცოდნა. გაბრიელ სუნდუკიანცმა თა-
ვისი პიესა „პეპო“ თვითონვე გადათარგმნა ქართულად. მისი პიესე-
ბი: „პეპო“, „დაქცეული ოჯახი“, „ხათაბალა“ და სხვ. პარალელურად
ქართულადაც იდგმებოდა. ილია ჭავჭავაძე აღფრთოვანებული იყო ამ
პიესების შინაარსით. მას არ გამოუტოვებია „პეპოს“ არც ერთი წარ-
მოდგენა. ილიამ ეს პიესა მთლიანად დაბეჭდა თავის ჟურნალ „ივე-
რიაში“ და გაზეთში კი მაღალი შეფასება მისცა სომეხი დრამატურ-
გის დიდ ნიჭს, მის შემოქმედებას. მან გულწრფელად გამოხატა ქარ-
თველი მაცურებლის გრძნობა, რომელსაც ეს უკანასკნელი განიცდიდა
სუნდუკიანცის კომედიებით. ამასთანავე ილია არ ივიწყებდა და ხაზს
უსვამდა იმ გარემოებას, რომ გაბრიელ სუნდუკიანცს დიდი დამსახუ-
რება მიუძღვის, როგორც სომხური, ისე ქართული თეატრალური ხე-
ლოვნებისა და დრამატურგიის განვითარების საქმეში. ქართველი მა-
ცურებელიც მოძმე ერის დრამატურგისადმი ღრმა სიყვარულით იყო
გამსჭვალული.

სუნდუკიანცის პიესებს შესანიშნავად თამაშობდნენ ქართული თე-
ატრის კორიფეები: ვასო აბაშიძე, ლადო მესხიშვილი, მაკო საფარო-
ვა-აბაშიძისა, ნატო გაბუნია.

„პეპო“ ქართულად პირველად დაიდგა 1875 წელს, როცა ჩვენი
არტისტები ჯერ კიდევ „სსცენას მოყვარეობდნენ“ და მულმივი დასი
არ იყო ჩამოყალიბებული... „პეპოში“ როლები ასე იყო განაწილებუ-

ლი: კოტე ყიფიანი თამაშობდა გიქოს, პოეტი იოსებ ბაქრაძე — კა-
კულას, გორელი პედაგოგი იასონ ნათაძე — ზიმზიმოვს, მის მეთელს
ლე ეფემიას—ოლლა ყაზბეგისა, ხოლო პეპოს როლის შემსრულებელი
ქართველებში რომ არ აღმოჩნდა, სომხის დასიდან მოიწვიეს. ეს იყო
გეორჯ ჩიმიშკიანი, რომელიც ქართულადაც ჩინებულად ლაპარაკობდა.

სერგეი მესხმა აღფრთოვანებული წერილი უძღვნა „პეპოს“ პირ-
ველ დადგმას და ჩიმიშკიანი პიესის მთავარ გმირის როლში გულთბი-
ლად მოიხსენია, ხაზი გაუსვა მის სწორ ქართულ მეტყველებას...

აქვე უნდა ითქვას, რომ რაფიელ ერისთავი, რომელიც პეპოს ერთ-
ერთი თანარედაქტორთაგანი იყო, სცენიდან, როგორც მსახიობი, მშვე-
ნივრად კითხულობდა პეპოს ცნობილ მონოლოგს, რომელიც ამ სი-
ტყვებით იწყება: „წადი, პეპო, მიწა გალოკე, შენ რა ღირსი ხარ ადამიანთა შორის ირიცხებოდე“ და სხვ.

70-იან წლებში საქველმოქმედო მიზნით ხშირად იმართებოდა ლი-
ტერატურული და მუსიკალური საღამოები. ამ საღამოებში მონაწი-
ლეობდნენ: ილია ქავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, რაფიელ ერისთავი,
პეტრე უმიკაშვილი, დიმიტრი ყიფიანი, დავით ერისთავი და სხვები.
ხოლო მუსიკალურ განყოფილებაში ვიოლინოზე დამკვრელნი, თბი-
ლისელი ვირტუოზები: დანდუროვი, აბგარიანი და სხვ. ასეთი საღამო-
ები ჯერ ერთი აახლოებდა კულტურულად ორი მოძმე ერის ადამიანებს და მეორეც — კარგ შემოსავალს იძლეოდა, რომელიც ხმარ-
დებოდა ან ლარიბ სტუდენტებს, ან კიდევ წერა-კითხვის უცოდინარო-
ბის წინააღმდეგ მებრძოლ ორგანიზაციებს.

ერთი სიტყვით, ჩვენი ლიტერატორები, მიუხედავად ადმინისტრაციის ქანგებისა, ახერხებდნენ ამისთანა ლეგალურ საღამოებზე ერთმანეთთან შეხვედრას, დამეგობრებას, სიყვარულის გრძნობის უშუალოდ გამოქვავებას და ერთმანეთის დახმარებას. მე ვთქვი „დახმარება“. დიახ, როცა სომხების გამოჩენილი მსახიობი ადამიანი ავად შეიქმნა, ქართველმა არტისტებმა 1891 წელს, მის სასარგებლოდ წარმოდგენა გამართეს და მთელი შემოსავალი მას გადასცეს.

1874 წელს ქუთაისში არსებულა სომეხ-ქართველ სცენისმოყვარეთა წრე. აქ ყოფილან: ვასო აბაშიძე, ანტ. ლორთქიფანიძე, ეფრო კლდიაშვილი, ელენე ყიფიანი, ვინმე ქურციკიძე (პეპოს როლის შემსრულებელი). ქართულად მოლაპარაკე ქუთაისელ სომხებიდან ყოფილან: ბარხუდარიანი, ტერსტეპანოვი, არამიანცი და სხვ. ამ წრეების შესახებ ძალიან კარგი წერილი აქვს 1874 წ. „დროებაში“ აკაკი წერეთელს შემდეგი სათაურით: „ლუკმა გავარდეს, ჯამში ჩავარდეს“;

როცა ვორონცოვის თეატრის შემდეგ აკაკიმ პირველი ქართული წარმოდგენა გამართა ქუთაისში, მან მსახიობად ქართულად მოლაპარაკე სომხებიც გამოიყვანა სცენაზე. აკაკი წერს თავის მოგონებაში: „ქართველი ქალი რომ ვერავინ გამოვიდა სცენაზე, მაშინ სომხის ქალი ნინო ნაზაროვის ასული, იზმიროვის მეუღლე გამოვიყვანეთ სცენაზე. ეს წრე ქუთაისშიაც სდგამდა: ოსტროვსკის „შემოსავლიან ადგილს“ მოლიერის „სკაპენის ცულლუტობას“, ბურენინის „მედეას“, ანტონოვის „მზის დაბნელებას“, „პეპოს“ და სხვ. და როცა ქართველმა არტისტებმა პროფესიული მსახიობის სახელწოდება მიიღეს, ქართულ სცენას შეემატა გედეონ მირალიანი (გედევანოვი), ვანო ტერგრიგორიანი, ფირუმიანი, მელიქიანი, ხოლო ქართულ ოპერას ლეონ ისეცკი (ოვანესიანი), ჰაკიანუშ დანელიანი, რომელნიც, ყველას გვახსოვს, რა შესანიშნავად მღეროდნენ ფალიაშვილის „დაისში“, დოლიძის „ქეთო და კოტეში“ და სხვ.“

მე-20 საუკუნის პირველ ათიან წლებში მე თვითონ მიხახავს საქველმოქმედო მიზნით გამართული სომხური წარმოდგენები, სადაც ქართველი არტისტებიც იღებდნენ მონაწილეობას. მაგ., ვასო აბაშიძეს უთამაშნია სომხურად შეგირდის როლი სუნდუკიანცის პიესაში — „საღამოს ერთი ცხვირი ხეირია“, ადამ ადამიძეს „ორთაქალის ქეიფში“ — დახლიდარის როლი, ნიკო გოცირიძეს — სომხურად თარგმნილ ირეთელის „ქრისტიანეში“ — მიკიტის როლი და სხვ.

ვის არ უნახავს ჩვენს მუზეუმებში დაცული სურათი არტისტების ერთი ჯგუფისა, სადაც ერთად არიან გადაღებული: ლადო მესხიშვილი, აბელიანი, კ. ყიფიანი, ზარიფიანი, ვასო აბაშიძე და არაქსიანი.

მე ამით ის მინდა ვთქვა, რომ ქართველ და სომეხ ხელოვნების მოღვაწეებს, მაშინ სხვა ასპარეზი არ იყო — კარგად ესმოდათ დამოზილების იდეა და ამას ისინი დიდის გულწრფელობით და სიყვარულით მისდევდნენ — პიესების შენაცვლებით ზდებოდა ეს თუ პირადი მეგობრობით.

განა ჯერ კიდევ საიათნოვა ერთნაირის ემოციით არ უმღეროდა ქართველ, სომეხ და აზერბაიჯანელ ხალხებს: მისი ერთი ლექსი სამენახეა დაწერილი. აი, ნიმუში:

ეს რა მომივიდა ბიბინჩიმ ქარდემ,
გეთ ბაინი ბერლუ ტანენ ღუსარაწ,
თავი წავაგებინე აზ შეშ მართუმ,
დივანა გეზარამ ტანენ ღუსარაწ.
ბულბული ვარ, გარს გვეფარა ალალი.
ბიბინჯი გარდემ ჰური ზადა ჯალალი,

ოთურშიშამ ჯავაირი, პალალი,
 ბარ ენდუ შამარ იმ ნანენ დუსარაწ.
 ნიადაგ ეტირი, ვიძახი ვიში,
 ჩ ბადა ჯადადენ ნამილეთ ქიში,
 ბულარედ ქიშან ჩქლუმ ჩქმას პარ ქიში,
 ოხოფ-ჩილი სირეკანენ დუსარაწ.
 მოდი, საიათნოვა, შენ ცოდვილი ხარ,
 ყურბანიმ ბიბირემ იმ დარენ მაწადარ,
 ბუ მანა ყაბულამ, ჰეი ფარეარ დიგარ.
 პოქის ჩაპანის დრახტი ჯანენ დუსარაწ...

აქ საინტერესო ის კი არ არის, რა წერია ამ ლექსებში, საინტერესოა თვით ის ფაქტი, რომ საიათნოვამ ერთ ლექსში სამი ერის ენა იხმარა — ქართული, სომხური, აზერბაიჯანული და ამით თითქოს ხაზი გაუსვა იმას, რომ სამივე ძმა ერთი ოჯახის წევრები არიანო. თანამედროვე პოეზიიდან 1953 წელს მე დავწერე ლექსი, რომელსაც ვუძღვენი ჩვენი კარის მეზობლებს:

თბილისი, ბაქო და ერევანი! —
 რა კარგი თქმაა, რა დიდებული,
 ეს ერთი ენის სამი მტვეანი
 ძმურ მარანშია დაკიდებული.
 ჯერ კიდევ ძველად საქართველოში,
 როცა მეფობდა ისარ-მშვიდლობა,
 როდი ვისხედით მყუდრო ჩეროში,
 ვიბრძოდით, ეჭვქლით: „გვიწდა მშვიდობა!“
 საიათნოვა, აშულთა მამა,
 ჩანგს რომ უკრავდა მხნედ, არხეინად,
 ისიც კი მტრისკენ გაიქრა სამად,
 სიმღერით ქელი შობაჩრევიანა.
 ჩვენს ალალ გულებს, ჩვენს მაგარ ძარღვებს
 საფუძვლად ძმობის სიმართლე უძევს,
 არ დაირღვევა, არ დაირღვევა
 პარტიის სიბრძნით ნაშენი ფუძე.
 და თუ გაბედავს ვინმე აფთარი,
 რომ ხის ფოთოლიც კი შეათრთოლოს,
 ჩვენი ლაშქარი მუდამ მზად არი,
 ღნასთა ბუდეს მოუღოს ბოლო,
 თბილისი, ბაქო და ერევანი, —
 რა კარგი თქმაა, რა დიდებული,
 ეს ერთი ენის სამი მტვეანი,
 ძმურ მარანშია დაკიდებული.

საიათნოვა ხალხის წიალიდან ამოტყორცნილი მგოსანია, ხელოსანი, ფეიქარი, რომელმაც თავისი ნიჭის წყალობით მეფე ერეკლეს კა-

რამდე მიაღწია: მაინც ბოლომდე გლახად დარჩა, მომღერლად, დიდება არ იზიდავდა:

დამეხსენი, აკაცობა არ მინდა,
ქვეყანაზე გაფენობა არ მინდა,
აეი სიტყვის შენთან მშობა არ მინდა,
ერთგული ვარ, ორგულობა არ მინდა,
მე გლეხი ვარ, თავადობა არ მინდა.

სომეხ მსახიობთა ბენეფისები, მწერალთა იუბილეები და სხვა კალენდარული მნიშვნელოვანი თარიღები ხშირად ნამდვილ სახალხო ზეიმად გადაიქცეოდა. გამოჩენილი სომეხი მსახიობის — ადამიანის წარმოდგენებზე ქართველებიც დაიარებოდნენ და ქართველი არტისტებისათვის სომხურ თეატრში ყოველთვის უფასო ადგილები იყო გადადებული. „ივერია“ წერდა: „ჩვენ არ შეგვიძლია არ აღვნიშნოთ ის სასიამოვნო ფაქტი, რომ პატივცემულმა და თავაზიანმა არტისტმა ადამიანმა ჩვენს ქართველ არტისტებს უსასყიდლოდ დაუთმო წარმოდგენებზე ადგილები („ივერია“, 1888, № 32). ამ გასტროლების რეცენზენტად გაზეთმა „ივერიამ“ გამოჰყო ვალერიან გუნია (ვალიკო-ია).

ერთ-ერთ რეცენზიაში ვ. გუნია მიმართავდა ქართველ ახალგაზრდა მსახიობებს: „მიდით და ისწავლეთ ადამიანისაგან როგორ უნდა სცენაზე თამაშიო“. როცა პირველად ქართულ სცენაზე ჰამლეტი დაიდგა, ადამიანიც დაესწრო. იგი დიდად აღფრთოვანებული იყო ლადო მესხიშვილის ჰამლეტის თამაშით...

ცნობილმა მხატვარმა გეორგ ბაშინჯალიანმა ვასო აბაშიძის ერთ ბენეფისზე ცოცხალი სურათები დადგა ილია ჭავჭავაძის „განდევილიდან“ და „მეფე დიმიტრი თავდადებულიდან“. ქართული საყმაწვილო ჟურნალ „ჯეჯილის“ თავფურცელი იმავე გეორგი ბაშინჯალიანის მიერ არის გაფორმებული, სადაც საქართველოს პეიზაჟი გამოცდილი ოსტატის ყალბით არის მოხაზული.

თბილისში მოღვაწეობდნენ საიათნოვა, სუნდუკიანცი, ლაზაროს აღიანი, არწრუნი, რაფი, ბაკიხანოვი, ჭივანი, მირზა შაფი, პროშია-ნი, მურაცანი, ნაზარიანი და ნარდოსი, შესანიშნავი მხატვარი ა. შამ-შინოვი, წატურიანი, აკოფიანი, ოვ. თუმანიანი, — აქ მოღვაწეობდნენ და აქვე აღესრულენ...

სპარს-თურქმენების თარეშის და ცარიზმის ბატონობის შავბნელ პირობებში ჩვენი ხალხები ინარჩუნებდნენ ერთმანეთისადმი სიყვარულს და პატივისცემას. მოძმე ერების მოწინავე ინტელიგენცია ხშირად გამოდიოდა სომეხთა და ქართველთა შორის ეროვნული მეგობ-

რობის მედროშედ. ეს მაღალი საკაცობრიო მისწრაფებები განსაკუთრებით მკაფიოდ მკლავდებოდა მხატვრული ლიტერატურისა და კულტურის საქმიანობაში.

ქართველი, აზერბაიჯანელი და სომეხი მწერლები იყვნენ თავიანთი ხალხების გულწრფელი სურვილებისა და სპეტაკი იდეების გამომსახველნი. თავი რომ დაეანებოთ ძალიან შორეულ მაგალითებს, ამ ურთიერთობის გასათვალისწინებლად შეიძლება დავასახელოთ ნიკოლოზ ბარათაშვილის ნეშტის გამოსვენება ვანჯიდან თბილისში, რაც მაშინ ქართველი ხალხის დიდ ეროვნულ სამგლოვიარო დღედ გადაიქცა. ამ მგლოვიარობას სომხებიც დაესწრნენ და 24 წლის ქაბუკი ოვანეს თუმანიანი დიდი გულწრფელობით გამოეხმაურა ამ ამბავს. მან შესანიშნავი ლექსი წაიკითხა დიდუბის პანთეონში.

მექსრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სულისჩამდგმელნი ილია ჭავჭავაძე და აკაკი წერეთელი განსაკუთრებული გულისყურით ადევნებდნენ თვალს სომხეთის კულტურისა და ლიტერატურის განვითარებას, დიდად აფასებდნენ მათ მოწინავე მოღვაწეებს. უსაზღვროა ილია ჭავჭავაძის პატივისცემა სომეხი ხალხისადმი, მისი წარსულისა და აწმყოსადმი. ილია ჭავჭავაძე სომეხ ხალხს უწოდებდა ნიჭიერ ხალხს, რომელმაც მრავალი რამ საუკეთესო შესძინა საკაცობრიო კულტურას. იგი ებრძოდა იმათ, რომელნიც შეგნებულად თუ შეუგნებლად ზელს უწყობდნენ ამ ორ მეზობელ ხალხში შუღლისა და მტრობის დანერგვას, ილია და მისი თანამედროვენი ებრძოდნენ „გოლოს კავკაზას“, „სევერნი კურიერს“, „ჩერნომორსკი ვესტნიკს“, — კატკოვს, პალმს, ველიჩკოს, ხატისოვს და სხვა შოვინისტებს, რომელნიც სომეხ-ქართველთა ურთიერთობის გამწვავებას ცდილობდნენ...

1916 წელს ოვანეს თუმანიანიმა შესანიშნავი წერილი გაუგზავნა პოეტ ვალერი ბრიუსოვს, რომელმაც დიდი ჯათა გასწია რუსულ ენაზე სომეხთა ანთოლოგიის შედგენის საქმეში. თუმანიანი სწერდა რუს პოეტს:

„დღევანდლამდე რუსეთიდან იგზავნებოდნენ ჩვენთან პოლიციელები — ქურდებისა და არამზადების დასაპყერად. ისინი ჩამოდიოდნენ და ნახულობდნენ აქ ქურდებს და ავარებს.

ჩვენთან იგზავნებოდნენ ბრალმძებლები — მკვლევების და ბოროტმოქმედთა გამოსავლინებლად და გასასამართლებლად. ისინი ჩამოდიოდნენ და პოულობდნენ აქ ავაზაკებსა და ბოროტმოქმედებს.

გვიგზავნიდნენ ეანდარმებს რევოლუციონერების თვალის სადევ-

ნებლად და გასასამართლებლად, ისინი ჩამოდიოდნენ და პოულობდნენ აქ მკვლელებს და ბოროტმოქმედებს.

და ასე: ხმა მოედო მთელ რუსეთს, რომ კავკასიაში არიან უამრავი ბი, ქურდები, მკვლელები, ბოროტმოქმედნი და... რევოლუციონერებიც, და არასოდეს რუსეთს კავკასიაში არ გამოუგზავნია პოეტები. და აი, პირველად ჩამოდის ჩვენთან რუსი პოეტი, პირველად ჩვენს პოეზიას ეზიარებიან გამოჩენილი რუსი პოეტები და ბევრ კარგ რამეს ნახულობენ აქ. და ახლა მთელ რუსეთში დაირბევა ხმა, რომ კავკასიაში არის პოეზია და არიან პოეტებიც“.

სომეხთა პოეტის — თუმანიანის ეს შესანიშნავი სიტყვები მიწერილი ბრიუსოვისადმი, შეიძლება საქართველოს მიმართაც ითქვას...

მეორე დიდი სომეხი პოეტი ავეტიქ ისააკიანი თავის პოემის „აბულ ალა მარის“ წინათქმვაში ამბობს: „ჩემი პოემა დაიწერა გენიალური ქართველი პოეტის — ნ. ბარათაშვილის „მერანის“ ზეგავლენით, ბარათაშვილის ლექსი გახდა ჩემი შემოქმედების ბრწყინვალე წყაროდ“.

ქართველი და სომეხი ხალხების მთელი ცხოვრება ერთმანეთისადმი მზიური სიყვარულის იშვიათი მაგალითია. როგორც ერთს, ისე მეორეს, გარდუვლად სწამდათ, რომ ერთმანეთისადმი მტკიცე მხარდაჭერის გარეშე შეუძლებელია მშვიდობიანი არსებობა და მოგერიება იმ გარეშე მტერთა ურდოებისა, რომელნიც თავს გვესხმოდნენ და გვარბევდნენ.

ილია ჭავჭავაძეს არა ერთხელ აღუნიშნავს სომეხეთის როლი და მნიშვნელობა საქართველოსათვის. „ჩვენ კარგად ვიცით, — წერდა ილია, — წინანდელ საქართველოს უძღურობა დაიწყო იმ უბედურ დღეთაგან, როცა კი პირქვე დაემხო — ეს ჩვენი წინანდელი ზღუდე სამხრეთით. საქართველოს რომ თათრობა მოესეოდა, ჯერ სომეხეთი უნდა გადმოეღობა. ამიტომაც ჩვენი უდიდესნი მეფენი და სამეფოს კაცნი არაფერს არა ზოგავდნენ, რომ ეშველნათ სომეხეთისათვის, როცა კი გაუქირდებოდათ“.

ილია ჭავჭავაძე იყო ერთი იმ მოწინავე ქართველთაგანი, რომელსაც კარგად ესმოდა სომეხ-ქართველთა ურთიერთობის მნიშვნელობა. მას ღრმად ჰქონდა შეგნებული მათი მეგობრობის როლი ორივე ქვეყნის პოლიტიკური, ეკონომიური და კულტურული ცხოვრების აყვავების საქმეში. ასევე უნდა ითქვას აკაკი წერეთელზე და სხვა ჩვენ გამოჩენილ მოღვაწეებზე.

დაე, სუვეელამ იბედნიეროს
თვის სამშობლოში, თავის მხარეში,
რომ მოძმე იყონ ერთიგვარის
და არა მონა, ყმა და ფარეში.

ეს ლექსი აკაკისაა. აკაკის სწამდა, რომ თუ ეს ერთობა დაირღვევა, მაშინ მტერი გაიხარებს:

მეც წამახდენ, შენც წახდები,
გავაცინებთ მხოლოდ მტერსა...
ჩვენ ვიყვირებთ: „ვაი-დედას“,
ის კი: „მრავალეამიერსა“.

1905 წლის რევოლუციის შემდეგ მეფის მთავრობამ კიდევ უფრო გააძლიერა პატარა ერების დევნა და მათი ერთმანეთთან გადაცილება. და როცა ევრონცოვ-დაშკოვის ანკესით გამოწვეული სომეხ-თათართა შეტაკება დაიწყო, ქართველმა პოეტმა აკაკიმ, როგორც ღრმა ჰუმანიტური იდეებით აღჭურვილმა, ხმა აღიმალა და შესძახა:

ლეთის მადლსა... რა დროს ეგ არი,
ძმა ძმაზე ლესავს ხანჯალსა,
იღუპებიან ორივე,
არც ღონეს ზოგვენ, არც ძალსა.
გააგდეთ ხმალი, ხანჯალი
ხელი მიეცით ძმურათა,
ნუ შესცქერიხართ ერთმანეთს
მტრულად და ბატონყმურადა.
ბედნიერება ამ ქვეყნად
შეერთებული შრომაა...
რა დროს მტრობაა ძმებისა
და რა დროს განზე დგომაა.
შეერთდით, ძმებო, შეერთდით,
ხელიხელს მიეცეთ ძმურადა,
და მტერს—გარეშეს—დაუხვდეთ
თამამად, ვაჟაკურადა...

ხოლო სომხის ინტელიგენციიდან ოვანეს თუმანიანი ერთი პირველი და ყველაზე გამოჩენილი ფიგურა იყო, რომელიც სომეხ-თათართა შუა ჩადგა და მეგობრობისაკენ მოუხმობდა მათ. იგი დადიოდა ქალაქიდან ქალაქში, სოფლიდან სოფელში და თავისი მგზნებარე სიტყვებით ორივე ხალხში მეგობრობის მარცვალს აღვივებდა.

ილია ჭავჭავაძეს თავის მხატვრულ ნაწარმოებში, — რომელსაც „დედა და შვილი“ ეწოდება,—ერთი მეტად საინტერესო ადგილი აქვს:

თავისუფლება, შენ ხარ კაცთა ნათესაყუდარი,
შენ ხარ ჩაგრულის, წვალბუღის წმინდა საფარი,
შენ ხარ მშვიდობა და სიმართლე ამა ქვეყნისა.
შენ ხარ აღმზრდელი ღვთაებამდე კაცთ ბუნებისა.

და ეს თავისუფლების შესანიშნავი ჰიმნი ბრძოლისაკენ მოწოდებით ეღერს დედის მონოლოგში:

ხალხი აზვირთდა, ხალხი აღსდგა, ხალხი მოქმედობს.
კასპიის ზღვიდამ შავ ზღვამდინა ერთს ფიქრსა ფიქრობს,
და ეს ფიქრია მთელ კავკასიის თავისუფლება...

ყურადღება მიაქციეთ ამ სტრიქონს: „და ეს ფიქრია მთელ კავკასიის თავისუფლება“. კავკასიის თავისუფლება — აი, რა სწადდა ილია ჭავჭავაძეს. ილიას წარმოდგენაში საქართველოს თავისუფლება გადაჭაჭვულია მთელ კავკასიის თავისუფლებასთან. აქა სჩანს ქართველი და სომეხი ერის მრავალსაუკუნოვანი განუწყვეტელი ბრძოლა უცხოური დამპყრობლების წინააღმდეგ ინტერნაციონალური სულის აქტიური შემოქმედების შესანარჩუნებლად.

ილია ჭავჭავაძე წერდა: „სომეხი ხალხის სიკეთე, ღირსება, ჩვენთვის სანატრელია და არა საშურელი. შურს ისა სწყინს და გულს უკლავს, სხვას ჩემზე მეტი რათა აქვსო, ნატვრა კი პატიოსნური სურვილია, მეც ის შევიძინო, რაც სხვას შეუძენია, მისდა სიკეთემდე, ღირსებამდე მივალწიოო, შური ვერ იტანს სხვისა ღირსებას, ნატვრა კი შეჰხარის, შური ებრძვის ღირსებას, ნატვრა კი—ეტრფის“.

ღიახ, შური საშინელი რამ ყოფილა. ჯერ კიდევ საბა განმარტავდა თავის ლექსიკონში: „შური არს მწუხარებაი სხვისა კეთილისა ზედა“.

ორივე ხალხის ცხოვრებაში იყო ერთი აეი ხანა, დაშნაკებისა და მენშევიკების ბატონობის ხანა; მათ დაიწყეს ჩვენი ხალხის ერთმანეთთან გადაკიდება, შურისა და შუღლის ჩამოგდება. მაგრამ, როგორც არ უნდა ყოფილიყო ეს მათი მისწრაფება, ხალხის ღრმა ფენებში და მოწინავე ინტელიგენციაში ვერ შეარყიეს ის კეთილშობილური და საკაცობრიო გრძნობები, რაც მრავალი საუკუნის მანძილზე ქირსა თუ ლხინში ერთად ყოფნის შედეგად იყო გამომუშავებული.

გიორგი წერეთელი, ეს დიდი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე, ჯერ კიდევ ოთხმოციან წლებში წერდა: „ჩვენი საქართველოს ხალხს, სომეხებს და თათრებს დღეს ბაიარაღზე ეს უნდა გვეწეროს: ერთმანეთის დანაშარება, ერთმანეთის პატივისცემა, სამივე ერის გულისათვის ერთად ზრუნვა და ძმური კავშირი“.

ამ ძმურ კავშირს ხანდახან არღვევდა უანდარმერია და ორიოდუ ქართველ-სომეხიც, რომელნიც შოვინისტური ხაზხაზით იყვნენ გამობრუყულნი, თორემ ამიერკავკასიის ხალხებს რა ჰქონდათ ერთმანეთს ში გასაყოფი.

თავის დროზე გაზეთი „ივერია“ დიდი შორსმჭერტელობით წერდა: „სომხეთის დაცემის შემდეგ, მთელი შვიდი საუკუნე გავუძელით ათასჯერ ჩვენზე ძლიერ მტერს, მაგრამ მთელი ჩვენი ისტორიული დღენი მოვლალეთ და შევალეთ სომხეთის კარის დაკეტვას და ვერა გავაწყეთ-რა. ღონემიხდილმა და დაქანცულმა საქართველომ აილო თავი და შეაფარა დიდი რუსეთის იმპერიას, მტერს არ დაჰნებდა და მეგობართავენ პირი ჰქნა და მიიბრუნა. განა ჩვენთვის კი სანატრელია, — განაგრძობს ილია, — ესეთი დაქსაქსულობა სომხებისა? ღმერთმა მისცეთ ღონე და უნარი ერთად მოიყარონ თავი ყველამ იქ, საიდანაც აყრილან და აქა-იქ გაფანტულან“.

ნახევარ საუკუნეზე მეტი დრო გავიდა, რაც ეს გულთმისნური სიტყვები დაიწერა და სომხეთის ერის ერთად თავმოყრა მხოლოდ ჩვენ დროს, საბჭოთა ხელისუფლების დროს, გახდა შესაძლებელი. კიდევ უფრო განმტკიცდა სომხებსა და ქართველებს შორის კავშირი. სოციალისტური სახელმწიფოებრივი სისტემა გადაიქცა ერთა შორის მეგობრული კავშირის ურყევ დუღაბად... მოხდა ის, რასაც შენატროდნენ ჩვენი საუკეთესო მწერლები და მოღვაწენი.

მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლების დროს გახდა შესაძლებელი ორი ერის ხალხისათვის მისაწვდომი გამხდარიყო ქართველ და სომეხ მწერალთა საუკეთესო მხატვრულ ნაწარმოებთა მასობრივი თარგმნა და გამოცემა.

მეგობრობა ქართველ და სომეხ ხალხთა შორის მტკიცდება და დღეგრძელობს.

დღეს გრიგოლ არწრუნი ველარ მისცემდა თავის ერთ მოწინავე სტატიას ამისთანა სათაურს: „მეზობელი მეზობელს არ იცნობს“.

დღეს სიამაყის გრძნობით შეიძლება თამამად ითქვას, რომ „მეზობელი მეზობელს იცნობს“. მაშ, დაე, ორ ერთა შორის სუფევდეს სიყვარული და ჰყვოდეს იგი. მტკიცე იყოს ეს ერთობა და ჩვენს მშვიდობას ედგეს — შტო ზეთისხილისა და თავთავთა გვირგვინი. ახლა მთელი ხმით გაისმის სტრიქონები ოვანეს თუმანიანის ლექსისა, რომელიც ქართველი ხალხის დიდმა მეგობარმა „საქარაოელოს პოეტებს“ უძღვნა ძმობისა და მეგობრობის აღსანიშნავად:

არა, რუსთველის ოქროს სიტყვები
როდი ზმურობს მჰლედ და დუნედა,
მის ამაყ აჩრდილს დღეს თქვენც მიჰყვებით,
ვერა გძლეეთ ტანჯვა საუკუნეთა.
ახალმა ხელმა ცამდე აღმართა
ძველი ლოცვები, ხანგადასული
და საქართველომ კვლავ გაამართლა
მშვენიერება უკვდავი სულის.
თანამოძმენო, სალამი თქვენდა,
პოეზიაში წვა გერგოთ ხვედრად
და არარატმა, როგორც ლეგენდა,
გული გაიპო თქვენს შესახვედრად.
შემოღამების მიმქრალი შუქი,
დე, შეუერთდეს ჯანსაღ განთიადს.
აინთოს ძმათა ორი პატრუქი,
გზა გაუნათოს მომავალს დიადს.
დე, ჩვენი ლექსის ძმურ ცისარტყელამ
მოსპოს ვერაგთა სისინი მტრული;
დე, ჩვენი ლექსი მოედოს ყველას
ბედნიერებით გადაზღაპრული.
კავკასიონის ჰალარა ერებს
ჩვენ მოვუწოდებთ საერთო ლხინზე,
ჩემი ქამანჩაე ტკბილად იმღერებს
თქვენი მგოსნების შემოძახილზე.
დავრჩეთ, ჭურუმნო, ძმად და მეგობრად,
შევექმნათ ოჯახი ამხანაგური
და ხელოვნების ტაძრისთვის მწყობრად
ყველამ მივზიდოთ თითო აგური.
დღეს ერი სისხლში თუმც იწურება,
ეს დაგვრჩეს მაინც ძველ გაკვეთილად:
რომ ერთი ერის უბედურება
ვერ გადაიქცევა სხვისთვის კეთილად.
მაშ რუსთველურად დაეკრათ ჩანგს ხელი,
თავში მოვექცეთ მსოფლიოს კიბეს,
ვიყენეთ გულუხვნი, გვწამდეს სახელი.
ვინც დარდიმანდობს, ვერ ილარიბებს.
ვის შეუძლია, რომ გადაგვთელოს,
ჩვენს სულში ცეცხლი არ იწვის განა?
დე, იგრძნოს ყველამ, რომ საქართველო
არის მგოსანთა წმინდა ქვეყანა.
არა, რუსთველის ოქროს სიტყვები
როდი ზმურობს მჰლედ და დუნედა.
მის ამაყ აჩრდილს დღეს ჩვენც მივყვებით,
ვერა გძლევეს ტანჯვა საუკუნეთა.

თქვენთან ერთად, ჩემო ძვირფასო მეგობრებო, მინდა მივესალმოდეთ, მივესურვილო და ჩემი აღფრთოვანება გამოვთქვა იმ დაუღალავი შემოქმედებითი შრომისათვის, რომელსაც ნინო რამიშვილი და ილიკო სუხიშვილი ეწევიან.

ნინო და ილიკო დიდხანია ერთ სიმბოლიურ სახელად იქცა, რომელთანაც მუდამ დაკავშირებული იქნება ქართული ხალხური ცეკვების სიკოცხლე და სილამაზე.

ვინ არ მოუხიბლავს თავის დროზე ამ წყვილის ფაქიზსა და ნარნარა „ქართულს“, საქართველოს მთავლებივით ლაღსა და მოქარგულ დავლურს... მათი ყველა ცეკვა ხალხური სიღარბაისლით, აზრის სიღრმითა და სულიერი სიმშვენიერით სუნთქავს. მათ აღადგინეს, დახვეწეს და გაამდიდრეს ძველი ქართული ეროვნული ცეკვები, პოეზიით გაამზიურეს ისინი. მათი ანსამბლის ცეკვები მხატვრული ნოველებია, რითმიანი ლექსებია, თვითულის ტანის მოძრაობა და ფეხის გასმა მუსიკასავით ჩაგესმის ყურში, ყრუანტელივით დაგივლით სხეულში, აგამაღლებთ, აღგავზნებთ, — ხან ნაკადულივით რაკრაკაა, ხან მოკარდნილი ნიადვარივით შმაგი, ხან პეპელას ფრთებივით ნაზი და მსუბუქი, ხანაც ქარიშხალივით ძლიერი, ელვასავით სწრაფი და ქუხილსავით მონუმენტური.

რამიშვილმა და სუხიშვილმა აღზარდეს მრავალი ნიჭიერი ახალგაზრდა, რომელთაგან ბევრი უკვე სახელმოხვეჭილი ხელოვანი გახდა. მათმა ანსამბლმა საქვეყნოდ გაითქვა სახელი, მთელი დედამიწა შემოიარა და მსოფლიო განაცვიფრა — ყველა მოხიბლა ქართული ხალხური ცეკვის ფერების სიმდიდრემ, პლასტიკურმა სილამაზემ, მასში განცდილმა ქართველი კაცის სათნო, ჰუმანურმა ბუნებამ, ვაჟკაცობამ და შეუდრეკელმა ხასიათმა.

ქართული ცეკვის ანსამბლი გასაგები ენით ელაპარაკება რუსსა და უკრაინელს, ფრანგსა და გერმანელს, ინგლისელსა და ამერიკელს, ბერძენსა და იტალიელს, დიდსა და პატარას, ელაპარაკება და გული გულთან მიაქვს, მაყურებლებს კაცთმოყვარეობის გრძნობით განაწყობს და ფასდაუდებელი წვლილი შეაქვს მშვიდობის განმტკიცებისათვის ბრძოლის დიად საქმეში.

ამიტომ უკრავენ ტაშს ყველგან.

ქუსურვით ახალი წარმატებები — კიდევ უფრო გაეფართოვები-

ნოთ ქართული საცეკვაო კულტურის კიდე-განი, შორს გაეტანოთ, მთელი დედამიწისათვის მოეფინოთ ჩვენი კულტურის სიმდიდრე, კელავაც ესახელებინოთ მშობლიური ქვეყანა — ჩვენი საქართველო.

1961 წ.

გამულის სიხვარულით

თავკაცი იყო ჭირსა და ლხინში. არ ყოფილა არც ერთი დიდი საქმე, საყურადღებო მოვლენა, რომელშიც წილი არ ედოს ამ კეთილგონიერ, გულისხმიერ, უანგარო ადამიანს, დაუცხრომელ მოამაგეს, თავისი ქვეყნის დიდებულ მოჭირნახულეს. დარბაისელი, დიხჯი, მართლა ოქროპირი — მუდამ ასე წარმომიდგება ქართული სცენის შესანიშნავი ქორუმი ვალერიან გუნია.

ბევრი რამ მახსოვს ამ დიდბუნებოვანი მამულიშვილის ცხოვრებიდან. ჩაფიქრებული მქონდა მოგონებათა ფურცლების გამოქვეყნებაც, მაგრამ ჯერჯერობით ეს მიმრჩა. ვიტყვი გულახდილად, ჩემი პირველი მეკვლე პოეზიაში ვალერიან გუნია იყო.

რა დამავიწყებს დიდი ილიას ვერაგულად მოკვლის წელს. მთელი საქართველო დასტიროდა ერის სულმნათის ცხედარს. ცხადია, ქართული მწერლობის ყველა გულშემატკივარმა და მათ შორის მ.ც. ჯერ კიდევ ჰაბუქმა, ღრმად განვიცადე წიწამურის საშინელი ტრაგედია, დაეწერე რვასტრიქონიანი ლექსი ილიას სიკვდილზე და შოი მღვიმელს ვთხოვე ვალერიან გუნიასთვის გადაეცა ჟურნალ „ნიშადურში“ დასაბეჭდად. მაშინ იგი ამ საინტერესო ლიტერატურულ და იუმორისტულ ჟურნალს რედაქტორობდა.

გუნიამ დაბეჭდა ი. ჰავჭავაძის ხსენისადმი მიძღვნილი ჩემი პატარა ლექსი. მართალია, სამწუხარო მოვლენას გამოვეხმაურე ცრემლნარევი სტრიქონებით, მაგრამ, როგორც დამწყებ პოეტს, ეს დებიუტი იმედს მაძლევდა, მომავლის რწმენას მინერგავდა.

მინდა მოვიგონო ქართულ თეატრში მუშაობის წლები. ჩემმა მკითხველებმა იციან ალბათ, რომ სიჭაბუკე სუფლიორობით დავიწყე. კარგად მახსოვს ჩვენი გამოჩენილი მსახიობის გაფრთხილება, როცა სუფლიორობის სკამს მივუჯდებოდი და ლამპის შუქზე ვიწყებდი სიტყვების მიწოდებას:

— სოსო, არ დაგავიწყდეს, პირველი სიტყვა თქვი გარკვევით, დანარჩენს თვითონ ვიტყვი.

და სწორედ ასეც იყო. გუნია მთელი განცდით წარმოთქვამდა ვმართულებს, თუ იმ მონოლოგს და დაუფიწყარ სცენიურ სახიერებას მისცემდა. სულს ჩაუდგამდა ყოველ სიტყვას. ყოფილა შემთხვევაც, თუ ჩემს ნათქვამ სიტყვას ვერ გაიგონებდა, თვითონ ქმნიდა ახალს, როლის შესაფერისს და ისე მოხდენილად იტყოდა, რომ ზოგჯერ ეს ახალი ტექსტში ნათქვამსაც სჯობდა.

თეატრით სუნთქავდა, ხალხის სიყვარულით სულდგმულობდა ჩვენი დიდი მამულიშვილი. ასზე მეტი ორიგინალური და ნათარგმნი დრამატიული ნაწარმოები დაუტოვა მან ქართველ საზოგადოებრიობას. ხალხმა შეიყვარა და განსაკუთრებული მოწონებით მიიღო მისი „ალ-ლუმი“, „სიძე-სიმამრი“, „დედისერთა“, „ჩათრევას ჩაყოლა სჯობია“ და მრავალი სხვა კარგი ნაწარმოები. ჯერ კიდევ რევოლუციამდე გამოიცა ვალერიან გუნიას ნაწერების ორტომეული და ბიბლიოგრაფიულ ოშვიათობას წარმოადგენს.

დიდი ნიჭით დაჯილდოებული გუნია ყველა დიდ წვეულების უბადლო თამადაც იყო. ჩინებულად, უზადოდ მიჰყავდა ქართული სუფრა, ისევე როგორც ოთარბეგის როლი სუმბათაშვილის უკვდავ „ლალატში“. მას ერთი წამითაც არ უღალატნია მშობელი ხალხისათვის თავისი მაღალი მოქალაქეობრივი მოვალეობის შესრულებაში.

ვალერიან გუნიას მთელი ცხოვრება და მოღვაწეობა საუკეთესო მაგალითია იმისა, თუ როგორ უნდა ემსახურო სამშობლოს და უკვდავყო საკუთარი თავიც დვიძლი მამულის უსაზღვრო სიყვარულით.

1963 წ.

შენიშვნები

ი. გრიშაშვილის თხზულებათა V ტომში თავმოყრილია პოეტის მიერ 1944—1963 წლებში დაწერილი ლიტერატურულ-კრიტიკული, თეატრალური წერილები, ნარკვევები, მოგონებები, სიტყვები.

წერილების ტექსტები შედარებულია ხელნაწერ და ნაბეჭდ წყაროებთან.

წინამდებარე ტომში მასალა განლაგებულია ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით. თუ წერილი არც ერთ წყაროში არ არის დათარიღებული, მაშინ მას ვათარილებთ პირველი პუბლიკაციის მიხედვით, ასეთი თარიღები ოთხკუთხ ფრჩხილებშია ჩასმული. ასევე ოთხკუთხ ფრჩხილებშია ჩასმული ჩვენს მიერ დადგენილი თარიღებიც.

1944—1948 წლებში გამოქვეყნებული წერილები გამოსაცემად მოამზადა მ. ხუციშვილმა. 1949—1963 წლების წერილები კი—ც. ყიფშიძემ.

კრილოვი და აკაკი წერეთელი (გვ. 5)

ნ ა ბ ე ჯ დ ი: კრილოვი ქართულ ლიტერატურაში, „კომუნისტი“, 1944 წ., № 32; კრილოვის იგავ-არაკების საიუბილეო გამოცემის წინასიტყვაობა; 1944 წ., ლიტერატურული ნარკვევები, 1952 წ., გვ. 144; 1957 წ., გვ. 147; თხზულებანი ტ. IV. 1964 წ., გვ. 180.

აღ. ხაზბეგი, როგორც მსახიობი (გვ. 20)

ხ ე ლ ნ ა წ ე რ ი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში, № 1762.

ნ ა ბ ე ჯ დ ი: ლიტერატურული ძიებანი, სათაურით „ხაზბეგი თეატრში“, 1944 წ., №2; ლიტერატურული ნარკვევები, 1952 წ., გვ. 301; 1957 წ., გვ. 308; თეატრალური წერილები, 1960 წ., გვ. 48; თხზულებანი, ტ. V. 1965 წ., გვ. 74.

ჩიხი მასწავლებელი — ლალიონი (გვ. 41)

ხ ე ლ ნ ა წ ე რ ი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში, № 1148.

ნ ა ბ ე ჯ დ ი: თხზულებანი, 1965 წ., გვ. 260.

ბარათაშვილის აღმართი (გვ. 44)

ხ ე ლ ნ ა წ ე რ ი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში, № 1866

20. ი. გრიშაშვილი, ტ. V

ნ ა ბ ე კ დ ი : ლიტერატურული ნარკვევები, 1952 წ., გვ. 433; 1957 წ., გვ. 456;
თხზულებები, ტ. V. 1965 წ. გვ. 339.

ნიკოლოზ გარათაშვილის „ცისა ფირს“ და ალექსანდრე შავჭავჭავაძის

„ფირსა ბელს“ (გვ. 47)

ხ ე ლ ნ ა წ ე რ ი : ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1084.

ნ ა ბ ე კ დ ი : „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1945 წ., № 35. 21 ოქტ.; ლიტერატურული
ნარკვევები, 1952 წ., გვ. 108; 1957 წ., გვ. 109; თხზულებანი, ტ. IV,
1964 წ., გვ. 123.

აკაკის უცნობი შიხის (გვ. 53)

ხ ე ლ ნ ა წ ე რ ი : ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1196, 1197.

ნ ა ბ ე კ დ ი : „მნათობი“. 1945 წ., № 2-3; თხზულებანი, ტ. IV, 1964 წ., გვ. 360.

საიათნოვა (გვ. 59)

ხ ე ლ ნ ა წ ე რ ი : ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1462.

ნ ა ბ ე კ დ ი : „კომუნისტი“, 1945 წ., № 199, 7 ოქტ.; ლიტერატურული ნარკვევები,
1952 წ., გვ. 216; 1957 წ., გვ. 220 (სათაურით „საიათნოვას მოსაგონრად“); თხზუ-
ლებანი, ტ. IV, 1964 წ., გვ. 254.

ღიმიბრი პრისტავი (გვ. 63)

ხ ე ლ ნ ა წ ე რ ი : ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1140, 1141, 1142.

ნ ა ბ ე კ დ ი : „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1945 წ., № 32; ლიტერატურული
ნარკვევები, 1952 წ., გვ. 374; 1957 წ., გვ. 390; თხზულებანი, ტ. IV, 1964 წ.,
გვ. 326.

სიტყვა ფილიპე გოგიჩაიშვილს (გვ. 65)

ხ ე ლ ნ ა წ ე რ ი : ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 2119.

ნ ა ბ ე კ დ ი : თხზულებანი, 1964 წ., ტ. IV, გვ. 283.

ნიკოლოზ ბარათაშვილი (გვ. 68)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1119.
ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 345.

იროდიონი (გვ. 69)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1129.
ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. IV, 1964 წ., გვ. 271.

ილია ალხაჯიშვილი (გვ. 70)

ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 259.

სონა გოგაშვილი (გვ. 73)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1715.
ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 304.

მე და ქუჩიშვილი (გვ. 75)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1174, 1175, 1176, 1177.
ნაბეჭდი: ლიტერატურული ნარკვევები, 1952 წ., გვ. 389; 1957 წ., გვ. 405;
თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 312.

დ. ერისთავი (გვ. 79)

ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. IV, 1964 წ., გვ. 151.

კობე მარჯანიშვილი (გვ. 83)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1729.
ნაბეჭდი: ლიტერატურული ნარკვევები, 1952 წ., გვ. 410; 1957 წ., გვ. 428;
თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 171.

მართული უმქსირიანა და ივანე მანაგაელი (გვ. 89)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1426.
ნაბეჭდი: ლიტერატურული ნარკვევები, 1952 წ., გვ. 321; 1957 წ., გვ. 329; თე-
ატრალური წერილები, 1960 წ., გვ. 69; თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 95.

ფირუშინი (გვ. 109)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1536.
ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 224.

ქართული ესტაღის მოკლე ისტორიული მიმოხილვა (გვ. 112)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1829.
ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 229.

სანდრო ინაშვილი (გვ. 122)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1838.
ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 295.

ნიკო წაბაშიძე (გვ. 124)

ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 361.

მარო მღივანი (გვ. 131)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1744.
ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 297.

სუფლიორის ნიშარიძან (გვ. 133)

(გახსენება ლადო შესხიშვილზე)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№№ 1750, 1751, 1752.
ნაბეჭდი: ლიტერატურული ნარკვევები, 1952 წ., გვ. 396; ლიტერატურული
ნარკვევები, 1957 წ., გვ. 413; თეატრალური წერილები, 1960 წ., გვ. 143; თხზუ-
ლებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 137.

ზაბარიელ სუნდუკიანცი და ქართული საზოგადოებრიობა (გვ. 145)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№№ 1491, 1492, 1493.
ნაბეჭდი: ლიტერატურული ნარკვევები, 1957 წ., გვ. 234; თეატრალური წერი-
ლები, 1960 წ., გვ. 113; თხზულებანი, ტ. IV, 1964 წ., გვ. 258.

ხელნაწერი: ავტოგრაფები დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№№ 1544, 1545, 1546.

ნაბეჭდი: ლიტერატურული ნაკვეთები, 1952 წ., გვ. 198; ლიტერატურული
ნაკვეთები, 1957 წ., გვ. 201; თხზულებანი, ტ. IV, 1964 წ., გვ. 161.

ელისაბედ ჩარქვიშვილი (გვ. 185)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1769.

ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 177.

კავლე ფრანგიშვილი (გვ. 207)

ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 306.

ალექსანდრე კარგარეთელი (გვ. 208)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1724.

ჩაუშკრალი გული (გვ. 211)

ნაბეჭდი: თხზულებანი, 1965 წ., ტ. V, გვ. 216.

ვიქტორ მატარაძე (გვ. 211)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№№ 1741, 1742.

ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 292.

ოვანეს თუშანიანი (გვ. 214)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში
№№ 1432, 1433, 1434, 1435, 1438.

ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. IV, 1964 წ., გვ. 286.

შალვა დაღიანი (გვ. 225)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1137.

სომხეთის დიდი მომღერალი (გვ. 228)

ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 382.

საზათერაკო მოთხრობებისათვის (გვ. 233)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1087.

ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 375.

მოგონება ღვთის გულაზიანზე (გვ. 236)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№№ 1718, 1719.

ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 308.

მოგონების ერთი ფოთოლი (გვ. 239)

(ვერსიო ანჭაფარიძე)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1713.

ნაბეჭდი: ლიტერატურული ნარკვევები, 1957 წ., გვ. 434; თეატრალური წერი-
ლები, 1960 წ., გვ. 164; თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 212.

ჩემი მემუარებიდან (გვ. 242)

ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 247.

ა. ცაგარლის წერილები, ნიკო ნიკოლაძისადმი (გვ. 245)

ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. IV, 1964 წ., გვ. 395.

აკოფიანი (გვ. 259)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1431.

ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 387.

ჩემს გულთან დაახლოებული კომედი (გვ. 260)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1624.

ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 392.

მარო თარხნიშვილი (გვ. 265)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1839.

ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 303.

პაპუკი პაპუკიანი (გვ. 266)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში, № 1823.

ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 412.

ჩხომის „ღათვი“ ქართულ სენაზხ (გვ. 267)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში, № 1602.

ნაბეჭდი: გაზ. „ლიტერატურული გაზეთი“, 1958 წ., 7 თებერვალი. № 5; თხზულებანი, ტ. IV, 1964 წ., გვ. 232.

პალარა თბილისი (გვ. 268)

ნაბეჭდი: გაზ. „ლიტერატურული გაზეთი“, 1958 წ., 17 ოქტომბერი, № 38, გვ. 3.

ზაგირდოვა თბილისში (გვ. 270)

ხელნაწერი: ავტოგრაფები დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში, №№ 1872, 1873.

ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. V 1965 წ., გვ. 379.

ჩინი მემუარები (გვ. 272)

ნაბეჭდი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 251.

გულისხმიანი მემოვარი (გვ. 275)

ნაბეჭდი: გაზ. „ლიტერატურული გაზეთი“, 1959 წ., 20 მარტი, № 11, გვ. 3.

ჩინი ბალახტიონი (გვ. 276)

ნაბეჭდი: გაზ. „კომუნისტი“, 1959 წ., 22 მარტი, გვ. 3.

აუნაზღაურებაელი დანაკლისი (გვ. 277)

ნაბეჭდი: გაზ. „ლიტერატურული გაზეთი“, 1959 წ., 27 მარტი, № 12, გვ. 3; თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 320.

ცხომიბა და მწერლობა (გვ. 278)

ნაბეჭდი: გაზ. „კომუნისტი“, 1959 წ., 17 მაისი, გვ. 3.

დავპირდით პრა (გვ. 280)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: ვაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“. 1959 წ., 6 ოქტომბერი, გვ. 3.

ენო ნაპაშვილის ზღაპრები (გვ. 280)

ხ ე ლ ნ ა წ ე რ ი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1155.

ნ ა ბ ე ქ დ ი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 368.

ფერების მისაიდუმლე (გვ. 283)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 389.

გოგებაშვილი (გვ. 285)

ხ ე ლ ნ ა წ ე რ ი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1422.

ნ ა ბ ე ქ დ ი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 258.

სომხურ-ქართული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან (გვ. 288)

ხ ე ლ ნ ა წ ე რ ი: ავტოგრაფი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში,
№ 1532.

ნ ა ბ ე ქ დ ი: თხზულებანი, ტ. IV, 1964 წ., გვ. 239.

ცნების მსახიობი (გვ. 302)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 413.

მამულის სიყვარულით (გვ. 303)

ნ ა ბ ე ქ დ ი: თხზულებანი, ტ. V, 1965 წ., გვ. 264.

ს ა რ ა ლ ი

კრილოვი და აკაკი წერეთელი	51
ალექსანდრე ყაზბეგი, როგორც მსახიობი	
ჩემი მასწავლებელი — ლალიონი	41
ბარათაშვილის აღმართი	44
ნიკოლოზ ბარათაშვილის „ცისა ფერს“ და ალექსანდრე ჭავ- ჭავაძის „ფერსა ბნელს“	47
აკაკის უცნობი პიესა	53
საიათნოვა	59
დემიტრი ერისთავი	63
სიტყვა ფილიპე გოგიჩაიშვილს	65
ნიკოლოზ ბარათაშვილი	68
იროდიონი	69
ილია აღმაშენებელი	70
სონა გოგაშვილი	73
მე და ჭეჩიშვილი	75
დ. ერისთავი	79
კოტე მარჯანიშვილი	83
ქართული შექსპირიანა და ივანე მაჩაბელი	89
ფირუშმანი	109
ქართული ესტრადის მოკლე ისტორიული მიმოხილვა	112
სანდრო ინაშვილი	122
ნინო ნაკაშიძე	124
მარო მდივანი	131
სუფლიორის ნიჟარიდან	133
გაბრიელ სუნდუკიანცი და ქართული საზოგადოებრიობა	148
გოგოლის „რევიზორი“ ქართულ სცენაზე	176
ელისაბედ ჩერქეზიშვილი	195
პაულე ფრანგიშვილი	207
ალექსანდრა კარგარეთელი	208
ჩაუმქრალი გული	211
ვიქტორ მატარაძე	211
ოვანეს თუმანიანი	214
შალვა დადიანი	225
სომხეთის დიდი მომღერალი	228

საფათერაკო მოთხრობებისათვის	233
მოგონება დავით გულაზიანზე	236
მოგონების ერთი ფოთოლი	239
ჩემი მემუარებიდან	242
ა. ცაგარელის წერილები ნიკო ნიკოლაძისადმი	245
აკოფიანი	259
ჩემს ველთან დაახლოებული პოეტი	260
მარო თარხნიშვილი	265
ქაბუცი ქაბუციანი	266
ჩეხოვის „დათვი“ ქართულ სცენაზე	267
ჰალარა თბილისი	268
შეგირდობა თბილისში	270
ჩემი მემუარები	272
გულისხმიერი მეგობარი	275
ჩვენი გალაკტიონი	276
აუნაზღაურებელი დანაკლისი	277
ცხოვრება და მწერლობა	278
დავბერდი? არა!	280
ნინო ნაკაშიძის ზღაპრები	280
ფერების მესაიდუმლე	283
გოგებაშვილი	285
სომხურ-ქართული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან	286
ეეკვის ოსტატები	302
მამულის სიყვარულით	303
შენიშვნები	305

რედაქტორი ე. ჯალიანი
მხატვარი თ. სამსონაძე
მხატვრული რედაქტორი: დ. დუნდუა
ტექნიკური რედაქტორი: ნ. ქავთარაძე
კორექტორი შ. ხუტაშვილი, ქ. ქავთარაძე
გამომშვები ა. ხააკაძე

გადაეცა წარმოებას 18.04.85 წ. ხელმოწერილია დასაბეჭდად
23.12.85 წ. საბეჭდი ქაღალდი № 1. ქაღალდის ზომა 60×84¹/₁₆.
გარნიტურა ვენა. ბეჭდვის ხერხი შალალი. პირობითი თაბა-
ხი 18,37. პირ. სალ.-გატ. 18,37. საალრ.-საგამომც. თაბახი 15,16.
ტირაჟი 7,000. შეკვ. № 1065.

ფასი 2 მან.

გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“
თბილისი მარჯანიშვილის 5.

საქართველოს სსრ გამომცემლობათა, პოლიგრაფიისა და წიგ-
ნის ვაჭრობის საქმეთა სახელმწიფო კომიტეტის თბილისის
ო. ქავთარაძის სახ. წიგნის ფაბრიკა, მეგობრობის გამზირი № 7.
Тбилисская книжная фабрика им. И. Чавчавадзе Госу-
дарственного комитета Грузинской ССР по делам из-
дательств, полиграфии и книжной торговли, пр.
Дружбы № 7

ИОСИФ ГРИГОРЬЕВИЧ ГРИШАШВИЛИ

Собрание сочинений

в 5-ти томах

Том V

(На грузинском языке)

Издательство «Сабчота Сакартвелო»

Тбилиси, Марджанишвили, 5

1985

